

TEZAURUL LITURGIC

AL

SFINTEI BISERICI CREȘTINE ORTODOXE
DE RĂSĂRIT

TOMUL III

TEZAURUL LITURGIC

AL

SFINTEI BISERICI CREȘTINE ORTODOXE DE RĂSĂRIT

TOMUL III

STUDIUL LITURGIC SPECIAL

CUPRINZÂND CERCETARI ȘTIINȚIFICE ASUPRA CULTULUI DUMNEZEESC PUBLIC, ASUPRA SFINTELOR LITURGII ORTODOXE CU EXPLICAȚIUNI AMANUNȚITE, CERCETARI SERBATORALE, CUM ȘI ASUPRA SFÎNȚIRILOR, BINECUVÂNTĂRILOR BISE-RICEȘTI, POSTURILOR, ETC., ÎNTEMEIATE PE ȘTIINȚA PROPRIE, ȘI PE TEXTE ORI-GINALE CLASICE, DIN SCHIERILE SFÎNȚILOR PARINȚI ȘI ALE MARILOR SCRITORI.

CURSURI UNIVERSITARE

ROSTITE DE

BADEA CIREȘEANU

DOCTOR ÎN TEOLOGIE

PROFESOR DE LITURGICĂ, PASTORALĂ, OMILETICĂ ȘI CATEHETICĂ
LA FACULTATEA DE TEOLOGIE A UNIVERSITĂȚII DIN BUCUREȘTI

CU 62 ILUSTRĂȚII

Acest Tezaur Liturgic este aprobat de sfântul Sinod din București al Bisericii ortodoxe române, în ședința sa din 23 Octombrie, anul 1909.

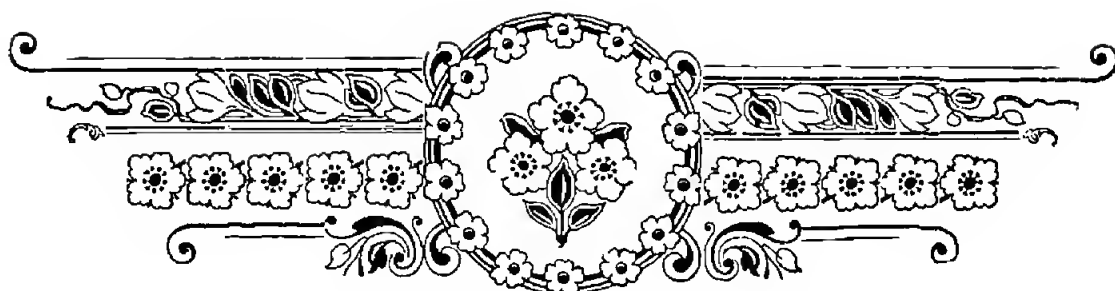

BUCUREȘTI 1912
TPOGRAFIA „GUTENBERG“, JOSEPH GÖBL S-sori
20. — STRADA DOAMNEI, — 20.

TIPĂRITU-S'A ÎN 2.000 EXEMPLARE ȘI FIE CARE EXEMPLAR ÎN 3 TOMURI
CU TOATĂ ÎNGRIJIREA ȘI CHELTUEALA AUTORULUI

Domnul Doctor BADEA GIREȘEANU, lucrează la Tezaurul Liturgic.

TEZAUURUL LITURGIC
DE
Dr. BADEA CIREȘEANU
TOMUL III-LEA
STUDIUL LITURGIC SPECIAL

§ 1.

Deosebirea între cele trei Tomuri ale acestui Tezaur.

ăspândirea învățăturilor mântuitoare în lume, a fost însoțită în Biserica Domnului nostru Iisus Hristos de *plinirea serviciului divin*, cu credință, dragoste și vrednicie preotească. Strălucirea acestui serviciu, înalță tainic gândul omului, și apoi îl înălțuește în ceata drept credincioșilor creștini.

Inima pioasă, simțește o bucurie cerească în momentul plinirii serviciului dumnezeesc, și omul nu-și dă seama de cauza schimbării ce se produce în sufletul său. Niște fiori mistici, dar foarte plăcuți și bine făcători, străbat în acel moment întregul organism al creștinului, și îi înviorează ființa lui spirituală, călătorește în cercul înalt al ideilor.

Mișcările liturgice ale ministrilor altarului, purtarea obiectelor sfinte în casa lui Dumnezeu cu solemnitatea orânduită, fac

pe credincios să se prosterneze cu umilință înaintea Celui A Tot Puternic¹⁾.

Partea aceasta a studiului nostru, cuprinde săvârșirea actelor serviciului dumnezeesc, de către sfinții servitori ai altarului, apoi semnificațiunea istorică și mistică a acestor acte și tot ce stă în legătură cu ele. Această parte se cheamă «specială», pentru că ea se ocupă în deosebi, în special, cu fie care act sfânt, și nu face asupra lor numai o privire generală. Actele sfinte se plinesc după litera și spiritul formulariilor liturgice și ritualistice, ale sfintei noastre Biserici creștine ortodoxe de răsărit.

De aceea și deosebirea între cele trei Tomuri ale Tezaurului nostru este aceasta: în Tomul I-iu intitulat „Istoria și Litera-

Imbarcarea din Constantinopole pe vapor a Domnului Doctor
BADEA CIREȘEANU, Autorul Tezaurului Liturgic, spre a merge la Muntele
Athos, Palestina și Egipt, în vara anului 1904 pentru scopuri liturgice și
studii de anticități egiptene.

tura liturgică“, am desfășurat noțiunea cultului creștin, cu isvoarele și scrierile de literatură liturgică, de la începutul creștinismului și până în zilele noastre. În Tomul II-lea numit „Studiul liturgic general“, ne-am ocupat cu locașurile în cari se plinesc actele sfinte, cu istoricul acestor locașuri, podoabele lor picturale, persoanele sfințite servitoare înaintea altarului, precum și cu obiectele trebuincioase în cultul creștin ortodox. Toate acestea sunt întemeiate pe dovezi cu texte clasice și patristice. Apoi în

(1) וַיְדַבֵּר אֱלֹהִים אֶל-מֹשֶׁה וַיֹּאמֶר אֵלָיו אֲנִי יְהוָה: וְאַתָּה אֶל-אַבְרָהָם

II Moisi, VI, 2-4: „Și Dumnezeu vorbi către= אֶל-יִצְחָק וְאֶל-יַעֲקֹב בְּאֵל שַׁדַּי: Eu sunt Iehova care m'am arătat lui Avraam, lui Isac și lui Iacov, ca Dumnezeu A Tot Puternic“.

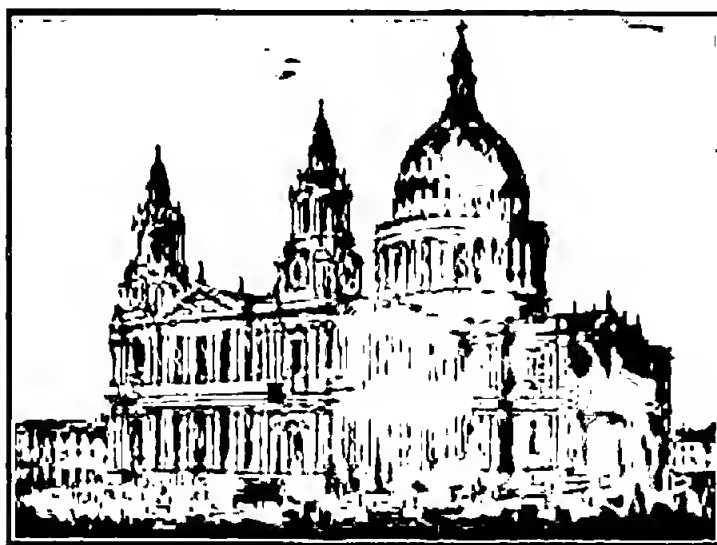
Tomul III-lea sau în „Studiul liturgic special“ ne vom ocupa cu însăși actele liturgice și serviciile bisericești, cari se săvârșesc pentru mărirea lui Dumnezeu și mântuirea omului. De aceea Tomul I-iu se mai poate intitula „introdactiv“; Tomul II-lea „pregătitor“, față de Tomul III-lea, care se poate zice și „lucrător“ sau „activ“.

Cum vedem, distingerea acestor trei părți este bine determinată, și fie care din ele are cuprinsul său propriu. S'ar putea zice prin urmare, că aceste trei părți formează un întreg, dar și fie care parte este pentru sine un întreg, ce stă în legătură cu fie care din cele două surori.

§ 2.

Planul materiei din Tomul III-lea al Tezaurului Liturgic.

Cuprinsul acestei părți speciale, este tot așa de bogat ca și cuprinsul părții prime, și cu deosebire al părții generale.

Biserica catedrală a sfântului Paul din Londra, capitala Angliei, pe care am cercetat-o cu deamănuntul împreună cu alte monumente ale orașului, Sâmbătă 9 August anul 1897. (Autorul).

Partea specială se deosebește, bine înțeles, prin lumina ce răspândește asupra cultului și prin conducerea spre săvârșirea serviciului dumnezeesc public. Ea ne face să cunoaștem că *sfințenia cultului creștin*, cere ca el să fie plinit cu demnitate de litur-

gisitori și ascultat cu pietate și liniște de către credincioși. Tot așa, partea aceasta a studiului nostru, ne dă unele *luminări* asupra Liturgiei din timpurile prime ale Bisericii, cum și asupra vredniciei liturgisitorului de a săvârși cele sfinte.

Mai încolo, în partea specială, se vor propune învățăturile teoretice și practice folositoare în săvârșirea actelor sfinte. Vom trece după aceea, la *serviciul divin introducător* în sfânta Liturgie și apoi la *explicațiunile istorice și mistice* asupra Liturgiilor Bisericii noastre răsăritene. Explicațiunile acestea vor fi făcute pe temeiul celor fixate înscris, de către marii liturgiști orientali.

Pentru că în ziua *Duminecii* și în zilele de *sărbători creștine*, se bucură tot insul și în special fie care fiu al Bisericii ortodoxe, apoi pentru că aceste zile atrag atențiunea lumii prin strălucirea lor bisericească și socială, de aceea vom arăta origina istorică a acestor zile mari, cum și orânduirile Bisericii în această privință, ca să știe fie cine, cum au luat ele naștere în cursul timpului. Cele *șapte misterii* practicate în Biserică de la începutul creștinismului, pentru folosul mântuirii piosului, încă au un loc însemnat în studiul acesta, spre a-și da seamă credinciosul de origina lor divină, și de frumusețea lor ritualistică.

Dar maica noastră Biserica, împărtășește neconținut și cu prisosință fiilor ei, mângâerile sale, cu ori ce ocaziune de bucurie și întristare. De aceea nu vom trece cu vederea nici *binecuvântările* și *sfințirile* bisericești, pe cari le primește creștinul în toată ziua și ora. De asemenea, înfrânările de la articolele nutrițoare compunând în lumea învățaților o cestiune de studiu adânc, urmează să cunoaștem și *începutul posturilor* din Biserica noastră, instituirea și istoria lor, binefacerile ce isvorăsc din ele, cum și partea lor morală.

Prin urmare, cuprinsul Tomului al III-lea, va fi următorul :

SECȚIUNEA I.

Priviri generale asupra cultului dumnezeesc public.

Cap. I. Sfințenia cultului dumnezeesc public și pietatea cerută de la creștini cu deosebire în casa Domnului.

Cap. II. Unele luminări științifice asupra serviciului divin.

SECȚIUNEA II.

Sfânta Liturgie.

Cap. I. Serviciul divin introducător în sfânta Liturgie, săvârșită în zilele de Dumineci, și în zilele de rând ale săptămânei.

Cap. II. Explicațiuni asupra Liturgiilor sfinților Părinți, Vasile cel Mare, Ioan Hrisostom și Grigorie Dialogul.

SECȚIUNEA III.**Sărbătorile împărătești ale sfinților și sfintele
misterii.**

Cap. I. Sărbătorile împărătești, ale sfinților, origina lor, și
serviciul divin al acestor zile.

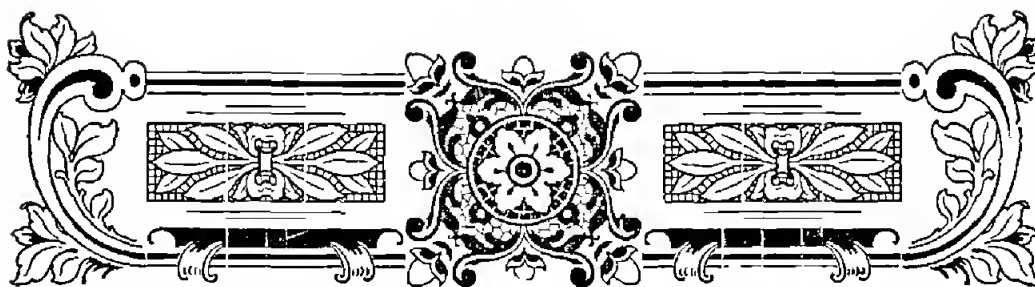
Cap. II. Cele șapte misterii cu întocmirile lor liturgice.

SECȚIUNEA IV.**Binecuvântările, sfințirile, inmormântările și pos-
turile anuale, cu orânduirile lor liturgice.**

Cap. I. Binecuvântările și sfințirile.

Cap. II. Cele patru posturi ale anului, cu spiritul lor liturgic.

SECȚIUNEA I^A

PRIVIRI GENERALE ASUPRA CULTULUI DUMNEZEESC PUBLIC.

§ 3.

Cuprinsul secțiunii.

ultul dumnezeesc public, s'a deosebit în creștinism, din vechime și până astăzi prin curățenia ideilor dintr'însul și prin formele lui exterioare demne și impunătoare. În cultele celorlalte religii de pe pământ, călăuzesc idei pline de răutate ¹⁾, egoiste, materialiste și adesea ori josnice; iar formele din afară nu se prezintă de cât în cazuri rari cu o palidă frumusețe și seriozitate. Nu mai vorbim aici de cultul *sabeist*, *zooteist*, *antropoteist*, *șamanist* și mai ales *fetișist*, căci conținutul acestor culte, este întru totul barbar, iar formele lor nu sunt scutite de cruzimi. Dar cultele acestea după cum am arătat în partea generală a studiului nostru, nu au nici un sistem

1) Ca să ne facem idee de unele principii rele din *Coranul* (adică cetirea) lui Mahomed, dau aici câteva texte din această carte (cu 6.000 versuri) a religiei islamiste.

Iată poruncile lui Alah scrise de Mahomed profetul Islamismului:
Coranul Cap. 10, v. 38: „Această Carte este de la Alah” (Dumnezeul Islamismului).

Poligamia Cap. 4, v. 3: „Nu vă însurați cu femeile cari vă plac, de cât cu 2, 3 și 4”.

de ordine în credință, nu au literatură scrisă, nu au temple și nici preoți. Vrajitorii și descântătorii acestor fanatici sălbatici, sunt conducătorii credințelor deșarte. Și cu toate acestea 150

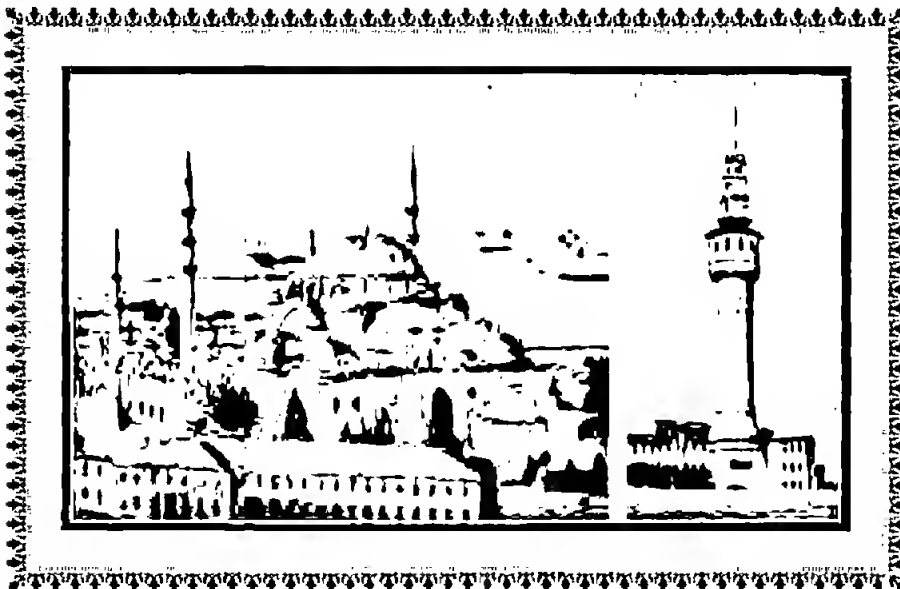
Cap. 5, v. 4: „Animale moarte, sânge, *carne de porc*, nu mâncați”.

Cap. 5, v. 85: „Să știți că cei ce urăsc pe Islamiști sunt *Jidovii și idololatrii*”.

Cap. 4, v. 38: „Bărbații sunt superiori femeilor... pe cele nesupuse din ele *bateți-le*”.

Intinderea Islamismului cu sabia. Cap. 9, v. 5: „Fiind trecute lunile sfinte (4 la număr) *ucideți pe idololatrii* ori pe unde îi găsiți, faceți-i sclavi, impresurați-i și căutați ascunzătorile lor. Iar dacă ei trec la Islamism, dacă fac rugăciuni și milostenii, dați-le ertare căci Alah este bun și îndurat”.

Cap. 9, v. 17: „Cei necredincioși să *nu intre în moscheele voastre*. Ei sunt mărturia necredinței lor și în veci vor locui în foc”.

Moscheea sultanului Suleiman (sec. XVI) din orașul Constantinopole, în care am intrat în luna August anul 1898. Aci e reședința Seic-ului Islamului, patriarhul religiunii mahomedane. (Autorul).

Cap. 9, v. 18: „În moschee (temple islamiste) să intre numai *cei ce cred în Alah*, cari fac rugăciuni și dau milostenie”.

Cap. 9, v. 29: „Faceți război cu cei necredincioși în Alah, luptați-vă cu ei până ce vă va plăti tribut și vor rămânea umiliți”.

Cap. 9, v. 30: „Jidovii zic că *Ozair* (fiul lui Ezra) este fiul lui Dumnezeu... Creștinii zic că *Mesia* este fiul lui Dumnezeu... Ei se aseamănă necredincioșilor din vechime... *Ei sunt mincinoși*”.

Raiul islamist. Cap. 9, v. 73: „Alah a făgăduit credincioșilor islamiști bărbaților și femeilor, grădini udate cu râuri de apă. Ei vor viețui în veci în locuințele *fermecătore* din grădinile Edenului”.

Cap. 9, v. 85: „Dacă moare vre unul din inimicii voștri, *nu te ruga pentru el*, nu te opri la mormântul lui, căci el nu a crezut în Alah și profetul său”.

Cap. 47, v. 4: „Când întâlniți pe cei necredincioși *ucideți-i*, ca să faceți multă carne și legați bine pe prizonieri ca să nu fugă”.

Cap. 42, v. 38: „Faceți rău pentru rău”, etc.

Numai cărțile sfinte ale Noului Testament pe cari se întemeiază crești-

de milioane suflete, zac și astăzi în acest întunec adânc. Deșerturile Africii, ale unor insule australiene, și unele părți ale Americii, sunt culcușurile mai cunoscute ale acestor păgâni.

În cultul public al Bisericii noastre ortodoxe, se cere atât de la *creștinul laic* ¹⁾, și mai ales de la *liturgisitor*, ca și unul și altul să fie cu *cuget curat* în Biserică. Dar cugetul acesta urmează a fi însoțit de o ținută cuviincioasă în fața tronului lui Dumnezeu. Dacă pe oamenii de o seamă cu noi, muritori și ei fiind, și cu toate acestea îi onorăm cu *șederea noastră în stare respectuoasă* înaintea lor, cu atât mai vârtos o facem aceasta *în casa Dumnezeului celui viu*.

Ideile mari din cultul nostru, sunt împrumutate din învățăturile Domnului nostru Iisus Hristos; iar acestea sunt acoperite în cult ca un *germene frumos și dător de roade, cu o pătură aleasă, pusă d'asupra, de către marii dascăli ai creștinătății*. Chiar rugăciunile și binecuvântările liturgice, cu conținutul sfințelor Liturgii; în întregimea lor, sunt zidite pe piatra învățăturilor mesianice. Iar în contra acelor creștini fără rândueală în practicarea cultului dumnezeesc public și particular, Biserica ca o maică iubitoare de fii, aduce muștrările ei îndreptătoare, prin rostul sinoadelor ecumenice, locale și prin graiul păstorilor sufletești. Ea nu îngăduie semeție, trufie și deșertăciune între frații creștini, căci toți sunt de o potrivă înaintea ei și înaintea Cărescului Părinte.

Cultul ortodox recomandă înfrângerea inimei, învățătura dreaptă ²⁾, umilința de sine, iubirea de oameni și facerea de bine. Aceste virtuți împodobesc pe adevăratul înclinător și-l fac să pătrundă cu inima în locașurile cerești. Vegherea Bisericii, așa dar, nu se întinde în cult numai asupra curățeniei corpului omnesc și a așezării lui în hotarele bunei rândueali, ci și asupra rânduelei și curățeniei sufletești, izvorul tuturor faptelor bune ale omului. Mai departe, cultul nostru, *nu este o literă fără viață* și o practică fără roade, ci el cere ca săvârșirea lui, să fie însoțită de o acțiune exterioară rodnică, pe care trebuie să o îndeplinească fie care creștin în binele său propriu și al semenului său. Sau ceea ce este tot una: învățăturile câștigate din practicarea cultului, să se pună în aplicare în folosul omenirii, de fie care

nismul, odihnesc sufletul nostru muncit în lupta vieții, îndulcesc traiul nostru, ne mângâie, ne îmbărbătează și aduc pace. Aceste cărți sunt singurele în cari aflăm blândețe față de omenire, singurele cari iartă păcatele și ne răcoresc sufletul. Iată pentru ce toți oamenii mari ai lumii cetesc cu atâta plăcere cărțile Nonlui Testament; într'insele ei află balsamul vindecător al întristării și amărăciunii. (Autorul).

1) Etimologia și însemnarea cuvântului „laic”, am arătat-o în „Partea generală” la nota 2, pag. 306, Tez. Liturgic, Tom. II.

2) Omul ori cât ar învăța, el totuși nu știe nimic față de cele ce se petrec în univers. De aceea **Solone** unul din cei 7 înțelepți ai Atenei († 595 a. Hr.), zicea adesea ori: „Am îmbătrânit învățând în fie care zi câte ceva”. Conf. Cicero, De senectute, cap. XIII. Iar Socrate († 400 a. Hr.) arăta că el știe atât, că nu știe nimic.

creștin supus poruncilor bisericești; iar acel ce împlinește cultul numai în formă mecanică și lipsită de viață, nu este destoinic pentru împărăția lui Dumnezeu.

Luceferii de odinioară ai Bisericei, precum și toți creștinii adevărați, nu s'au mulțumit numai cu închinarea de Dumnezeu internă și externă, dar ei au însoțit-o pe aceasta cu fapte de caritate¹⁾, blândete, luminarea altora, ospătarea călătorilor, împărțirea averei, ertarea celor greșiți și cercetarea celor închiși în temnițe. De asemenea acești luceferi, au împodobit cultul dumnezeesc public, cu frumusețea mai pre sus de lucrurile pământești și și-au dat viața pentru păstrarea neclintită a închinării celei adevărate. Apoi pana lor a apărut cu tărie acest cult, de năvălirile învățăturilor eretice, și cu graiul au învățat pe oile cuvântătoare, cum să se închine lui Dumnezeu cu trupul și cu sufletul. Acestea toate să fie spre pildă adevăratului nostru păstor sulelesc și credinciosului fiu al Bisericei.

CAPITOLUL I-¹⁰

SFINȚENIA CULTULUI DUMNEZEESC PUBLIC ȘI PIETATEA CERUTĂ DE LA CREȘTINI CU DEOSEBIRE ÎN CASA DOMNULUI.

§ 4.

Definițiunea cultului dumnezeesc public, împărțirea și însemnătatea lui.

Cuvântul «cult dumnezeesc», ori «cult religios» sau și numai «cultus», se derivă de la verbul latin «*colere*» și înseamnă, îngrijire, practicare sfântă, dar mai ales *onorare, glorificare*.

De aceea se și zice în vorbirea de știință «cultul creștin», ori «cultul mahomedan» sau «păgân», înțelegându-se prin aceasta adorațiunea lui Dumnezeu, ori dacă este vorba de păgânism, adorațiunea zeilor unei religii oare care. Dar cuvântul «cult dumnezeesc» are o întindere foarte mare în știința religiunilor, căci prin el înțelegem nu numai adorațiunea divină după un fel oare care de religie, ci și întregul sistem

1) Avariția proprie mai ales oamenilor bătrâni, a fost combătută și de păgâni. Iată ce zice Cicerone în cartea sa „De senectute” cap. XVII, despre

de practică religioasă a acelei religiuni. Se zice prin urmare, «cultul budist», «cultul brahman», «cultul stelelor», înțelegându-se prin aceasta tot sistemul de credință și practică religioasă, al fiecărei din aceste religiuni.

1. După învățătura generală a tuturor religiunilor, *cultul* sau *serviciul divin*, este manifestarea publică în afară a credinței interne, prin acte sfinte, cereimonii și glorificări făcute de niște anumite persoane și nu de fiecare om de rând. Aceste practici se săvârșesc de un om ales dintre oamenii din aceeași societate religioasă. Cultul este așa dar partea externă a unei religiuni.

În Biserica noastră creștină ortodoxă, înțelegem prin «*cultul dumnezeesc public*» sau prin «*serviciul divin*», arătarea în afară a **credinței noastre interne**, ori mai bine zis glorificarea adusă lui Dumnezeu în Biserică, sau și în alte locuri sfinte, numai *de către miniștrii altarului*, adică de către episcopi și preoți, în fața drept măritorilor creștini, în numele acestora și pentru mântuirea lor. Acest cult ori serviciu divin, se săvârșește după litera și spiritul cărților liturgice și al cărților de ritual bisericesc, întărite de Biserică și recunoscute de ea ca normative ale cultului ortodox.

Protestanții, afară de Anglicani, aici se deosebesc de noi, afirmând că cultul public protestant, fie el general ori particular, se poate face de ori ce creștin membru al comunității lor. După ei o preoție sacramentală nu există, ci numai o preoție generală din care fac parte toți creștinii; deci toți creștinii au puterea de a săvârși tainele și celelalte lucrări ale cultului¹⁾. Comunitățile de creștini așa dar, rânduesc pe unii dintre dânsii, investindu-i cu dreptul de a predica și a săvârși actele cultului în numele tuturor credincioșilor. Aceasta să facă prin o simplă alegere însoțită cu rugăciune, dar nu prin o taină, căci ei *nu au taina preoției*²⁾. Cei aleși, sunt «*predicatorii*» (praedicantes) sau «*pastorii*» (pastores) rânduiți pentru lucrările religioase.

Superiorii lor, cari de asemenea nu sunt ceva mai mult de cât predicatorii sau pastorii, se zic «*episcopi*», căci acest cuvânt nu însemnează după ei de cât «*supraveghetori*», sau mai bine se pot numi «*superintendenți*», spre distingere de episcopii Bisericii latine și ortodoxe. Predicatorii sau pastorii și superintendenții, precum și «*seniorii*» (seniores) cari stau între ambele trepte, cum și «*prepoziții*» (praepositi), primesc prin actul rânduirii lor, dreptul de a săvârși cultul, tainele și cele-

această patimă: „Cât pentru avariție, nu înțeleg ce mai însemnează ea la un bătrân. Poate să fie ceva mai absurd de cât ca un bătrân să-și mărească cu atât mai mult proviziunile de călătorie, cu cât îi rămâne mai puțină cale de făcut?”.

1) În finele anului 1904, în Anglia a fost rânduită în funcțiunea de pastor o fată erudită de origine germană. Până unde s'au întins însă drepturile și datoriile ei sacerdotale, nu mi este cunoscut. (Autorul).

2) Vezi rugăciunile la investitura pastorilor și superintendenților protestanți în Codicele lui Daniel, Tom. II, pag. 517—556 și Tom. III, pag. 213—291.

alte acte religioase, iar nu și dreptul de a cărmui Biserica. Acest drept e rezervat numai comunității întregi; ea este «Biserica» (ἐκκλησία¹⁾).

După învățăturile Bisericei ortodoxe, serviciul divin sau cultul, este o lucrare externă, prin care se întăresc legăturile omului cu Dumnezeu. În cult sunt două elemente de căpetenie: elementul *mistic*, nevăzut și supranatural, și cel *văzut* sau natural. Cultul este împreunarea actelor liturgice, a ceremoniilor sfinte, prin cari se glorifică Cel A Tot Puternic, se sfințește omul, și dobândește mântuirea cu ertarea păcatelor²⁾.

În actele și ceremoniile cultului, se exprimă și se reprezintă în mod văzut tot conținutul religiei, atât supranatural, cât și firesc sau natural. Prin căderea omului în păcat, legătura dintre el și Creator, s'a întunecat dar nu s'a șters cu desăvârșire. A trebuit să fie omul răscumpărat din păcat prin moartea pe cruce a Domnului nostru Iisus Hristos, și să se restabilească iarăși legătura dintre Creator și om.

Expresiunea acestei legături, se face prin cultul dumnezeesc public, cu partea lui fundamentală, *sfânta euharistie*, întemeiat pe învățăturile Mântuitorului Hristos.

2. Cultul dumnezeesc public sau serviciul divin se împarte în *general* și *particular* (singular). Cel d'întâiu conține în sine legătura omului cu Dumnezeu și se face pentru trebuințele Bisericei întregi s. e. Liturgia obișnuită din zilele anului întreg; cel de al doilea reprezintă legătura în deosebi a fie cărui om cu Dumnezeu și se săvârșește după trebuințele diferiților membrii ai Bisericei d. e. Liturgia pentru scopul ori mântuirea unui om oare care. Dar și un cult și altul se plinește de minștrii altarului.

În înțelesul strâns al cuvântului, este mare deosebire între cultul dumnezeesc public și între sfințirile ori binecuvântările bisericesti. Acestea din urmă, sunt numai niște acte prin cari se resfrânge binecuvântarea bisericască asupra oamenilor³⁾, ori asupra locașurilor sfinte, obiectelor religioase, holdelor, roadelor pământului, asupra ostașilor, etc. Dar atât cultul cât și sfințirile ori binecuvântările bisericesti, se fac numai de minștrii altarului. Iar binecuvântările «*personale*», se fac și de oamenii neinvestiți

1) Eusevie Popovici, Ist. Bis. trad. de Athanasie al Râmnicului și Gherasim al Argeșului, Vol. II, București 1901, pag. 204.

2) Conf. pag. 4, Tezaur. Liturgic, Tom. I.

3) Și Dumnezeu a binecuvântat pe primii oameni, după cum cetim în Cartea I-a a lui Moisi, Cap. I, v. 28: וַיְבָרֶךְ אֱלֹהִים וַיֹּאמֶר לָהֶם אֱלֹהִים פָּרוּ וּרְבוּ וּמְלֵאוּ אֶת-הָאָרֶץ וּבְשֶׁשֶׁת יָדָיו בְּרַגְלֵי הָיִם וּבַעֲוֹף הַשָּׁמַיִם וּבְכָל-חַיָּה הָרֹמֶשֶׁת עַל-הָאָרֶץ: „Și i-a bine cuvântat pe ei (pe Adam și Eva) Dum-
nezeu (Iehova) și a zis lor Dumnezeu, creșteți și vă înmulțiți și umpleți pământul și supuneți-l și domniți peste peștele mării și peste sburătorul cerului și peste toată vietatea târătoare de pe pământ“).

cu putere sacerdotală s. e. Isac binecuvintează pe fiul său Iacov¹⁾; Iacov binecuvintează pe Iosif și pe fiii acestuia²⁾; un tată ori o maică poate binecuvânta pe fiii săi. Aceste binecuvântări însă nu au un caracter sacerdotal³⁾.

De asemenea este deosebire între cultul dumnezeesc public, fie el general ori particular, și între rugăciunea publică și particulară. Cunoaștem că cultul dumnezeesc, se plinește numai de preoți ori episcopi după anumite formule pentru Biserică întreagă sau pentru diferiți membrii ai ei. Iar rugăciunea se face de ori

Tirame (corăbii) cartageneze aduc pe credincioșii zeului Moloch, cu pruncii lor ca să-l sacrifice acestui zeu.

ce creștin în numele său, pentru sine sau pentru un semen al său d. e. rugăciunea părinților pentru fii, a acestora pentru părinți, frați, rude, neamuri sau și streini. Chiar și o rugăciune litur-

1) I M. 27, 27-32.

2) I M. 48, 15-20.

3) Contrară actelor de binecuvântare este *blasfemia* (βλασφημία, βλασφημῶ = grăesc de rău). În Biblie se găsesc vr'o câteva cazuri tipice de blasfemie. Dumnezeu blestemă pe diavolul înșelător al protopărinților omenirii: „*Blestemat să fii tu*, zice Creatorul către diavolul, *între toate animalele și între toate fiarele pământului*“ (I M. 3, 14). Noe blestemă pe Ham. (I M. 9,25). Iacov blestemă mânia lui Simeon și Levi. (I M. 49,7). Iov blestemă ziua nașterii sale. (Iov, 3, 1-19). Biserica blestemă numai pe diavolul ca pricinuitor al răului; mai încolo nu blestemă pe nimeni, nici chiar pe dușmanii ei, ci să roagă pentru a lor mântuire.

gică rostită de un ministru al altarului, nu este un serviciu dumnezeesc deplin, ci numai o parte a lui.

3. Însemnătatea cultului dumnezeesc public, general ori particular, se vede din efectele lui, întipărite în înfrățirea omenirii, în numirea creștinilor ca fii ai aceluiași Părinte și în ajutorul dat de ei fie cărui om. Însemnătatea cultului dumnezeesc se mai vede din lumina culturală și religioasă ce domnește între creștini, din înobilarea simțimentelor, creațiunea institutelor de binefacere, cari nu se mai văd în nici o altă religie din lume. Cultul acesta ne aduce mângâere sufletească, scutirea de grijiile lumești ce ne istovesc trupul și sufletul și în fine îndulcirea traiului nostru în spirit și în adevăr.

Cu cât cultul ortodox ne înviorează sufletul și ne aduce liniștea tainică, cu atât cultele păgâne înăspresc viața credincioșilor lor și iușesc simțirile d. e. *islamismul*, *brahmanismul*, *antropoteismul* ș. a. Nu mai vorbim aici și de cultele vechi ale zeitelor Cibela, Afrodita, Diana și ale altor zeițe, serbătorite cu desfrânările cele mai excesive. De asemenea, nu mai vorbim nici de cruzimile ce se săvârșeau înainte de creștinism în cultul zeului Moloch ¹⁾. Din aceste scurte asemănări se vede destul de limpede strălucirea cultului dumnezeesc public, general ori particular, al Bisericii noastre ortodoxe.

1) Iată cum descrie francezul Flaubert Gustav († 1880), după documente vechi și în special după Istoria lui Diodor Sicilianul, una din zilele când se făcea sacrificarea copiilor în vechiul oraș Cartagina din Africa nordică, în onoarea zeului Baal (𐤁𐤏𐤋) sau Moloch (𐤇𐤍𐤋𐤅): „O parte din zidul templului lui *Moloch* fu dărâmată pentru ca să se scoată zeul de aramă. Apoi când răsări soarele preotesele lui îl împinseră spre piața *Chamon*. El mergea de a îndăratele, alunecând pe niște tăvălugi; umerii săi întreceau înălțimea zidurilor Cartaginei. Cartaginezii fugeau în grabă căci nu puteau privi nepedepsiți pe Moloch, de cât în exercițiul mâinii lui. Toți cu mic cu mare veneau la locul sacrificiului. Preoții lui Moloch erau gătiți cu podoabe. Zeul ajunsese în mijlocul pieței. Un foc mare din aloe, cedru, laur, ardea la picioarele zeului.”

„Jertfirea copiilor vii începuse. În mâinile colosului copii se înalță încet și cum fumul se ridica în sus în vârtejuri, părea de departe că dispar în nourii. Nici unul nu se mișcă. Erau legați de mâini și de picioare, și vălurile negre ce-i acopereau, îi împedecau să vadă ceva și îi făceau să nu fie cunoscuți. Victimele abia ajungeau la marginea deschizăturii și dispăreau în lăuntru, sfârșind ca o picătură de apă pe o placă roșie. Foamea zeului nu se potolea. El voia fără încetare copii. În sfârșit ca să-i dea mai mulți îi puneă grămadă în mâinile lui, legându-i cu un mare lanț care îi ținea strânși. Focul ardea mereu, surlele și tobele făceau un sgomot infernal, mamele țipau. Nu se puteau număra copiii ce se aruncau vii în foc. Ei întreceau cu mult numărul zilelor anului.”

„Să lăsa seară. Nourii de fum erau deși înprejurul monstrului. Fanaticii cereau neconținut copii; alții strigau că e destul pentru acum. Tot poporul agățat pe ziduri și grămadit în piață, urla de plăcere și spaimă. Scene grozave se petreceau în timpul sacrificiului. Părinții aruncau în foc jucăriile copiilor arși. Fanaticii se repezau unii la alții cu cuțitele spre a se omori. Alții profetizau viitorul și își sfășiau buzele.”

„La sfârșitul nelegiuirii, preotesele luară cu lopețile cenușa copiilor arși,

ARTICOLUL I

DEMNITATEA CULTULUI

§ 5.

Formele exterioare ale cultului ortodox.

acă cultul ar exista numai în cugetul omului, adică fără forme exterioare, atunci el ar fi lipsit de roade frumoase, trăinicie, și nu ar mai lega cu tărie pe credincioși. Formele cultului sunt niste semne vizibile, de cari se folosește Biserica, spre a mijloci mântuirea credincioșilor înaintea lui Dumnezeu. Ele se reduc la numărul de patru: *veșmântul, simbolul, actul și graiul.*

1. *Veșmântul* sacerdotal sau liturgic, este semnul distinctiv al ministrului altarului, pe care el îl îmbracă atunci când servește înaintea lui Dumnezeu. Fără de această îmbrăcăminte, orânduiri liturgice nu îngăduiesc sfinților servitori a săvârși cele sfinte. Dar prin «veșmânt sacerdotal» ori liturgic, nu înțelegem vr'o anumită și singură haină simplă sau prețioasă, ci întreaga comoară de veșminte sfinte, arătate în formulariile liturgice, și pe cari le îmbracă în deosebi preotul și episcopul, după ritualuri stabilite și neschimbate. Atât preotul și mai ales episcopul au veșmintele lor deosebite, după treptele ierarhice pe cari le reprezintă d. e. felonul, omoforul, ș. a.¹⁾

și o aruncară în aer, ca sacrificiul să fie de ajutor pentru tot orașul și să ajungă până la stele".

Iată grozăviile cultului lui Moloch, chiar într'o cetate ca Cartagena, unde înflorea cu prisosință, știința, arta și comerțul. Canaanii, Babilonenii și mai rar, Evreii, serbătoreau și ei în același mod pe zeul *Moloch* numit și *Baal*, *Milcom*, *Mulcam*, *Chemoș* ș. a.

„Iar a II-a zi după sărbătoarea lui Moloch, urma în Cartagena sărbătoarea în onoarea *Astartei* (עֲשֵׂתָרָה) soția acestui zeu, drept mulțumire pentru nașterile pruncilor sacrificați bărbatului ei. Fantazia vioae și aprinsă a Cartagenezilor, făcea din această zi, tot ce poate să fie mai desfrânat. Eri era jale mare; astăzi orgii, petreceri și danțuri ametoare".

„Mai pe urmă bărbați și femeile din oraș, suindu-se pe colinele din apropiere, acolo la umbra arborilor frunzoși și la răcoarea zilei ori a nopții, se desfrănuau în toate chipurile cu *hierodulii* bărbatești și femești. Acestea erau sacrificii aduse Astartei. Dar câte fapte neomenoase se petreceau acolo, pana încetează de a mai scrie. Și cu cât aceste plăceri erau mai înfocate, cu atât sacrificiul era mai deosebit". Conf. De vita Constantini, lib. III, cap. 55. Vezi și nota 6, p. 193, Tom. II, Tezaurul Liturgic, cum și cap. 7, v. 31 din Ieremia (Antorul).

1) Conf. pag. 414-437, Tom. II, Tezaurul Liturgic.

Aceste veșminte au fost introduse în cult încă din timpurile prime ale Bisericeii, atât pentru a se da o strălucire mai mare actelor liturgice, cum și pentru a se înfățișa sfințitii servitori înaintea lui Dumnezeu cu veșminte întru totul curate, sfințite și deosebite de veșmintele purtate de ei în afară de Biserică ¹⁾.

2. *Simbolul* este figura, chipul ori obiectul care servește spre a însemna o idee sau un lucru oare care. Simbolismul a existat în toate cultele religioase și cu atât mai vădit în cultul creștin. Aci însă s'a purificat de înțelesul lui josnic, cum el era în păgânism. În Biserica creștină, simbolismul se vede accentuat cu deosebire pe câmpul dogmatic și mai ales pe cel liturgic. Pe câmpul dogmatic, simbolul este un semn deosebit de dogme între ortodoxism și alte confesiuni creștine, s. e. simbolul credinței întocmit la sinodul I și II ecumenic; iar pe terenul liturgic, este o comoară de lucruri sfinte, din a căror întrebuințare se scoate un înțeles religios cu privire la diferite evenimente petrecute în creștinism s. e. tămădea, simbolul darurilor sfântului spirit; mânecutele, simbolul legăturilor cu care au fost strânse mâinile Domnului, la patima cea de bună voe, ș. a. ²⁾.

De înțelesul simplu adică simbolic ori natural, ce stă în obiecte, se deosebește înțelesul mistic ori misterios ce stă adâncit în scrierile sfinte și în cărțile liturgice. Ceea ce este înțelesul alegoric în tâlcuirile exegetice, aceea este înțelesul mistic pe câmpul liturgic ³⁾.

3. *Actul* liturgic este o lucrare sfântă exterioară săvârșită în casa Domnului de ministrul altarului s. e. purtarea cu solemnitate a *sfintei evanghelii*, eșirea cu *sfintele daruri* în timpul Heruvicului, citirea rugăciunii *transsubstanțiațiunii*, ș. a. Sunt și acte interne sau sufletești ce se petrec în lăuntru omului, d. e.

1) Chiar și în cultele religioase păgâne, cu începere de la cele sistematice până la cele mai sălbatice, servitorii zeilor poartă anumite veșminte în practica acestor culte. În ziua de 26 Iulie 1897 aflându-mă în „grădina animalelor” (Tiergarten) din Berlin, am găsit aci o ceată de Calmuci din familia mongolă, adusă din Asia orientală, pentru a desfăta poporul cu jocurile și alergările lor. În fruntea Calmucilor erau doi preoți de ai lor, de religiune budistă amestecată cu elemente religioase mongole.

Înainte de a începe vre-o reprezentație, Calmucii în număr de vre-o 40 cu femei și copii, se înfățișau înaintea celor doi preoți, spre a le cere binecuvântarea. Preoții idololatrii, cu o ținută gravă, șezând jos pe o piatră și având pe gât în acest moment o bucată de stofă albă cu puncte și vârgi negre, primeau înclinările credincioșilor lor. Terminându-se această ceremonie, Calmucii cu cei doi preoți înaintea lor, își făceau alergările pe cai, în căruțe și pe jos, cu strigări și jocuri asiatice. După aceea preoții își lepădau acea bucată de stofă ce purtau pe gât, considerată de ei ca sfântă, și se așezau liniștiți pe loc; iar Calmucii își urmau sgomotoasele lor jocuri și alergări. De altfel erau îmbrăcați cu toții ca țigarii noștri. Dar și vrăjitorii cultelor selbatice, au semnele lor distinctive, când se înclină stelelor, lunei, soarelui, lemnului, pietrelor, munților, râurilor, ș. a. (Autorul).

2) Conf. p. 558 – 567, 580 – 608, Tom. II, Tez. Lit.

3) Conf. p. 608 – 612, Tom. II, Tezaurul Liturgic.

cugetarea asupra diferitelor probleme religioase, asupra vieții omului ș. a., dar acestea sunt acte de altă natură. Actele liturgice se săvârșesc succesiv și neconținut în cultul nostru după anumite rândueți, și de aceea se poate zice, că tot serviciul divin este o acțiune de credință și glorie a lui Dumnezeu. Aceste acte sunt mai toate însoțite și de cuvânt, ca formă deplină, limpede și înțeleasă; dar sunt și altele plinite în tăcere, ca o expresiune a unui misticism adânc, d. e. eșirea cu darurile în timpul Heruvicului, la liturgia celor mai înainte sfințite. Atât actele însoțite de cuvânt, cum și cele plinite în tăcere, au frumusețea și solemnitatea lor potrivită cu timpul. Actele sfinte însoțite de cuvânt ori de cântare, exprimă de obicei bucuria sufletească; iar cele tăcute, umilința, întristarea. Așa sunt și actele firești psihice: omul vesel, grăește, cântă; cel întristat, tace, suferă.

4. *Graiul* ori cuvântul cu limba, este mijlocul prin care exprimăm cugetările noastre. El este un dar scump dat omului de Dumnezeu. Prin el înălțăm virtuțile teologice, bucuria, întristarea, cultura ori neștiința. *Graiul* este icoana sau oglinda exterioară a lăuntrului omenesc. De aceea și sfântul Ioan Hrisostom în cele două cateheze ale sale, arată că *graiul* este o sabie ascuțită pe care omul o poartă după a sa voință liberă. Cu această sabie, zice sfântul Părinte, curățim cangrena păcatului prin învățături folositoare; dar tot cu ea săvârșim și răutăți când nimicim pe fratele nostru cu cleветiri, defăimări și plănuiri satanice (Epistola sf. Iacov 3, 5—10).

Graiul luat în partea lui cea bună, este una din formele alese ale cultului. De la începutul Bisericii a aflat el primire în actele liturgice, și nu putea să ajungă serviciul dumnezeesc la atâta înflorire, de cât numai cu ajutorul *graiului*. Dar *graiul* este de două feluri în serviciul divin: *graiul* rostit ca o vorbire obișnuită și *graiul* rostit ca o cântare. Și un fel și altul se cuvine a se face cu blândete, cu undulațiunile pietății, și cu accentul limpede dar plin de umilință. *Graiul* trufas, îndrăsnet și aspru, este înlăturat din cultul ortodox.

1) În aceste două cateheze (P. Migne, Patr. gr. tom: 49), Hrisostom se plânge indirect de cleветirile îndreptate în contra lui de către dușmanii săi, frații episcopi, pe când el se afla arhiepiscop al Constantinopolului. În fruntea inimicilor, se afla Împărăteasa Eudoxia, ajutată de Teofil arhiepiscopul Alexandriei, un om rău și răsbunător, din cauză că nu reușise la scaunul din Constantinopol unde fusese chemat Hrisostom. Acest sfânt Părinte fu condamnat în anul 403 cu exilarea de un sinod ținut lângă Halcedon la *Stejar* (πρὸς τὴν δρῶν) sub președinția lui Teofil; iar în anul 404 suferi o nouă condamnare și exilare. Apoi la anul 407 moare pe când îl duceau inimicii de la Cucuza din Asia Mică spre Pityus din Colchida spre a-și face o nouă exilare. (Autorul).

§ 6.

Săvârșirea cu demnitate a cultului.

Dezirea cultului creștin este făcută de Domnul nostru Iisus Hristos, și apoi urmată de apostolii lui. Pe baza acestei urzeli și a tradițiunilor bisericești, sfinții Părinți ai creștinătății, înfloriră acest cult și-l aduseră în starea minunată în care îl vedem în Biserica ortodoxă. De și urzeala și înflorirea acestui sfânt edificiu sunt de origină divină, și însoțite de frumusețe mai presus de priceperea omenească, totuși se cuvine și din partea sfințiților servitori, să-și dea osteneala a săvârși cu destulă vrednicie cultul dumnezeesc. Mintea omului însoțită de voință, lucrează mult și bine pe câmpul celor sfinte, când firul pietății străbate întregul organism al ființei lui. Și din contră, omul înjosește cele sfinte, când nu este luminat prin harul dumnezeesc, și când el nici nu voește această lumină.

Ministrul altarului de și are înaintea sa cartea vieții cu învățăturile și rânduețile cultului ortodox, cu toate acestea, el este organul providențial de care atârnă plinirea cu devoțiune a acestor acte. El este păstorul oilor cuvântătoare, care au foame de hrană spirituală și dor de lumină evanghelică. De servitorul altarului atârnă încălzirea inimilor credincioșilor și apoi lauda cerească a acestora, îndreptată către Eternul Părinte al tuturor făpturilor.

Iar când cultul nu este plinit cu vrednicie și cu strălucirea lui clasică, *casa lui Dumnezeu este goală de credincioși*, și nepăsarea către cele sfinte, prinde rădăcini între urmașii crucei. Când cetirea și cântarea cuvintelor sfinte nu se face în Biserică cu rândueală și frumusețe, spiritul evanghelic nu pătrunde de cât cu mare anevoință printre fiii Bisericei. De asemenea și atunci, când glasul păstorului nu răsună de pe amvonul predicilor și nu se explică de aci rostul zilelor mari, al sărbătorilor și al cultului, creștinul nu se îndulcește de miera învățăturilor mântuitoare. În locul acestora se strecoară învățăturile cele rele, cari sdruncină din temelie organizarea omenirii.

Ori cât de roditor ar fi un câmp, cu toate acestea, dacă nu se seamănă pe el grâul cel dătător de hrană, pălămida și spinii cresc în locul grâului. Ori cât de blândeși primitoare de învățătură ar fi inimile credincioșilor, totuși dacă nu se seamănă într'însele dumnezeieștile cuvinte, dacă cântarea liturgică nu le aduce o desfătare sufletească, acele inimi înțelenesc, și apoi *scaiul cu pirul* prind adânci rădăcini în lăuntrul lor. Tot aceasta se întâmplă și atunci, când pe fruntea păstorului liturgisitor, nu se oglindește sfințenia, blândețea îngerească, nevinovăția și căldura inimei. Mare pagubă pentru Biserică mai răsare și atunci, când pe fruntea liturgisitorului nu se zugrăvește de cât *agoniseala răpi-*

toare de aur și arginț, câștiguri neguțătorești, arendășii, speculațiuni bănești, și tot felul de lucruri nevrednice de sfințenia lui.

Când Ioan Hrisostom servea sfânta liturgie, atât ca preot în Antiohia, și mai pe urmă ca arhiepiscop al Constantinopolului, toată lumea alergea la Biserică ca să vadă pe sfântul Părinte, cum stă el în fața lui Dumnezeu. Chipul lui Hrisostom încărunțit de numărul anilor, și de suferințele îndurate pentru mântuirea turmei, apoi în același timp împodobit cu frumusețea păstorească, făcea ca poporul să-i aducă lui adâncă venerațiune și plecări umilicioase. Iar când sfântul Părinte începea să cîvințeze, cu gura sa de aur, despre tot ce folosea pe oameni, aceștia într'un glas măreau pe Iisus Hristos adevăratul Păstor, pentru că le-a trimis lor pe cea mai frumoasă stea a oratoriei bisericești. De aceea, când inimicii duceau pe Hrisostom în exil, la anul 404, poporul răsculându-se, a exclamat în mânia lui, că *«mai bine să se înlunece soarele, de cîl să lacă gura lui Ioan»*.

Următorul fapt istoric, ne arată cu prisosință roadele binecuvîntate, ce răsar din cultul dumnezeesc servit cu deplină vrednicie. Hronograful rus Nestor († 1114), istorisește că compatriotul său Marele duce Vladimir (980—1014) pe când era încă păgân, dar stăpânitor al Rușilor, pe atunci tot păgâni, a trimis soli din Kiev în țări depărtate, spre a studia creștinismul, iudaismul și islamismul, și apoi a-i recomanda pe cea mai bună din aceste trei religii. Vladimir se hotărî a primi creștinismul după ritul grec, căci acesta plăcu trimișilor săi în Constantinopole așa de mult, în cât îi istorisiră, că *ascultând acolo liturgia, li s'a părut că sunt în ceruri*. Vladimir se boteză primind numele de Vasilie, apoi porunci a se boteza și fiii săi, a se înlătura cele 600 de femei ale sale, și a se arunca zeul Perun în apa Dniprului de lângă Kiev. După aceea boteză armata, pe locuitorii Kievului, și în urmă porni încreștinarea Rușilor și în afară de această localitate ¹⁾.

Iată dar, cum frumusețea cultului constantinopolitan, servit cu demnitate, a adus în sânul Bisericii ortodoxe pe Ruși din păgânismul lor strămoșesc, cum și pe alte neamuri, de cari nu mai amintim aci ²⁾.

1) Conf. Istoria Bisericească, de Eusevie Popovici, trad. de Athanasie episc. Râmnicului și Gherasim al Argeșului, București, 1900, Vol. I, pag. 630. Conf. pag. 91, Tom. II, Tez. Liturg.

2) În August 1904, pe când mă aflam în Ierusalim, am observat cu plăcere că Arabii creștini ortodocși, ascultau cu cel mai mare entuziasm cultul dumnezeesc din patriarhia locală grecească. Inchinăciunile pe cari le făceau ei la icoanele împărătești, erau manifestarea unui simț religios foarte călduros. De asemenea am mai văzut rigorismul cu care ajunau ei în corturi albe pe muntele Eleonului, postul sfintei Fecioare, de la 1—15 August. Toate aceste sentimente religioase le întrețin numai frumusețea cultului patriarhal grecesc. (Autorul).

§ 7.

Calitățile interioare ale serviciului divin.

Manifestările exterioare trebuie să corespundă întru totul ideilor interioare. De și cultul dumnezeesc public are, după cum am văzut, cele mai frumoase forme exterioare, totuși urmează ca acestea să cuprindă într'însele următoarele calități:

1. *Spirit bisericesc.* Prin aceasta înțelegem că ori ce formă a cultului, să fie pătrunsă în săvârșirea ei de cugetarea bisericească. Formele ce ar fi predominante de un înțeles lumesc, ori ar fi lipsite de cuviință și respect, acestea nu sunt potrivite cu sfîntenia cultului. Tot așa și atunci când ministrul casei lui Dumnezeu, plinește cultul cu semetie ori cu prea multă încredere în sine, acest lucru încă nu corespunde demnității serviciului divin. În toate formele cultului, este prin urmare de nevoie, ca ideea bisericească să fie ascunsă într'însele.

2. *Semnificațiune clară.* Dacă în acțiunile noastre zilnice ne dăm seama de fie ce lucru săvârșit de noi, și cugetăm asupra lui chiar mai înainte de a-l începe, cu atât mai vârtos se cere ca fie care formă a cultului sfânt, să aibă înțelesul și rostul ei intern. Înțelesul acesta trebuie să fie priceput nu numai de ministrul săvârșitor, dar și de credincioșii cari se află de față. Iar o formă săvârșită fără o conștiință internă și fără a avea un înțeles deplin, seamănă cu o închinăciune lipsită de cugetare.

3. *Lege firească.* Cu toate că formele cultului sunt prea bine stabilite, totuși se cere ca ele să fie acomodate în spiritul lor și cu legile dictate de fire. Iar aceste legi, sunt însuși simțul moral așezat de Dumnezeu în sufletul nostru, și se cunosc și de omul cărturar ca și de cel necărturar. Pentru aceea și apostolul Pavel vorbind, despre ființa acestor legi, zice că și «*neamurile ce nu au lege, din fire fac ale legii*»¹⁾. Tot ceea ce este în contra legii firești, este o călcare grea a poruncilor divine.

4. *Frumusețe liturgică.* Frumos se chiamă tot ceea ce este plăcut vederii și simțului nostru perceptibil, dar în același timp înfățișarea frumosului, trebuie să răsară dintr'o idee măreață a sufletului nostru. Este o mare deosebire între frumusețea profană și cea religioasă. Aceasta din urmă constă în mulțumirea sufletului omenesc, prin manifestarea esteticeii sacerdotale, desfășurată în larg de liturgisitor înaintea scaunului sfânt. Frumusețea religioasă trebuie să troneze în casa Domnului în toate mișcările sfînțitului servitor al altarului.

5. *Adevăr dogmatic.* Cultul este expresiunea învățăturilor

1) Rom. 2, 14: Ὅταν γὰρ ἔθνη τὰ μὴ νόμον ἔχοντα φύσει τὰ τοῦ νόμου ποιῶσιν.

dogmatice ale sfintei noastre Biserici. Actele lui să fie prin urmare o icoană absolut potrivită cu aceste învățături. Ori care act s'ar abate în forma lui exterioară sau interioară de la acest principiu, și ar aluneca spre un cult dintr'o altă religie, nu mai corespunde învățăturilor noastre dogmatice formulate în sinoadele ecumenice,

6. *Stabilitate și unitate.* Prin «stabilitate» înțelegem satornicia actelor cultului, în toate timpurile și în toate împrejurările. Se știrbește această calitate când se scurtează ori se adaugă actele în afară de rândueala cărților liturgice. De aceea este oprit cu desăvârșire liturgisitorului, ori cine ar fi el, de a urma voinței sale subiective în această privință și a se abate de la stabilitatea cultului. Iar prin «unitate» înțelegem uniformizarea actelor cu privire la timp, loc și persoane, în toate țările ortodoxe. Lipsa de unitate, aduce cu sine slăbiciunea și apoi sdruncinarea temeliei ortodoxismului ¹⁾.

§ 8.

Scopul întreit al cultului.

acțiune așa de mare și însemnată cum este servirea de Dumnezeu, are și scopul ei înalt și prea bine determinat. Acest scop însă nu este unic, ci el se desfășoară în trei feluri :

1. *Scopul întâiu* și cel mai de căpetenie, este *adoratiunea* lui Dumnezeu, adică aducerea omagiului nemărginit Celui Prea Înalt, sau exprimarea călduroasă a credinței noastre în a tot puternicia, mărirea, bunătatea și dreptatea lui. Iar formele adorațiunii sunt preamărirea și lauda lui Dumnezeu. Odată însă cu această adorațiune, mai exprimăm și următoarele stări ale ființei noastre : unilinta, supunerea și ascultarea de poruncile dumnezeiești ; apoi ființa păcatului, a neputinței și a cererii de ajutor din partea lui Dumnezeu. În strânsă legătură cu adorațiunea, mai stă și mulțumirea nemărginită pe care a aducem Cerescului Părinte, pentru atâtea daruri pe cari le primim neconținut de la dănsul ²⁾.

1) Din călătoriile mele în țările europene, asiatice și africane, cum și din studiile ce am făcut asupra cultului ortodox, m'am incredințat că în Biserica ortodoxă din unele puncte de vedere, lipsește unitatea cultului și mai ales legătura de frăție dintre clericii diferitelor națiuni. Rușii au d. e. cântarea liturgică pe note liniare și o melodie proprie. Românii își păstrează notele psaltice grecești cu ehurile clasice ortodoxe ; Grecii tot asemenea ; Bulgarii se deosebesc și de unii și de alții, ș. m. d. Apoi fie care țară ortodoxă își are Biserica sa fără vr'o legătură mai strânsă cu Bisericile surori. Din fericire însă, *serviciul liturgic este unul și același în toate țările ortodoxe.* (Autorul).

2) Acei cari nu se închină cu evlavie lui Dumnezeu, și nu-i arată lui mulțumire pentru darurile primite, nu au luminarea minții, ci întru întunecul neștiinței viețuesc. Aceștia zac într'o turburare sufletească continuă, și liniștea vieții nu le îndulcește sufletul. Amărăciunea și pesimismul stăpânesc viața lor.

2. *Scopul al doilea este sfințirea creaturilor și a tot ce există pe pământ* Omul de la nașterea lui și până la răsufllarea cea mai de pe urmă, și apoi chiar după moarte, are nevoie de sfințirile și rugăciunile bisericești. Intrarea omului în lume, în sânul Bisericei, începuturile unor schimbări din viața lui s. e. căsătoria, monahismul ș. a., sunt însoțite de sfințiri, binecuvântări și rugăciuni. Biserica prin cultul public ori particular, cum

Biserica rusească «Adormirea Maicei Domnului» din Kremlinul Moscvei (Rusia) în care se ung Țarii. Am cercetat-o în luna August, anul 1898. (Autorul).

și prin mângăerile ce ne aduce în timpuri nenorocite, ne însoțește neconținut în toți pașii noștri.

3. În fine, *scopul al treilea sau susținerea și răspândirea credinței în Dumnezeu*. Dacă cultul ar exista numai în sufletul omului, iar nu și în afară de el, nu ar mai fi o unitate de cu-

lar cei ce iubesc podoaba casei lui Dumnezeu și se închină lui, petrec în dulceață spirituală și seninătatea le înfrumusețează fața în toate împrejurările, fie ele bune ori rele. (Autorul).

getare religioasă și o formă de închinare evlavioasă. De aceea Mântuitorul a înființat cultul public, pentru ca creștinii să se întărească unul prin altul și credința să prindă adânci rădăcini. Cunoaștem că multe popoare păgâne au intrat în creștinism, mai mult din cauza formelor frumoase ale cultului. Romanii, Grecii, Sirienii, Abisinienii, Egiptenii, Germanii, Slavii, ș. a., nu primiră botezul de cât în urma cuvântului și apoi a admirațiunei actelor liturgice. Cu toate că mai în urmă, unele din aceste popoare se abătură de la dreapta învățătură, totuși ele păstrează neconținut semnul crucei și numele lui Hristos.

ARTICOLUL II

SEMNELE EXTERIOARE ALE PIETAȚEI CRE- DINCIOȘILOR ÎN BISERICA

§ 9.

Descoperirea capului.

în timpurile cele mai întunecoase și până astăzi, omul a îngrijit de a-și acoperi capul, ca ori care parte a trupului, în contra frigului, căldurei și a vântului. Acoperământul acesta a fost însă în legătură cu cultura, gustul și avuția omului. Sălbatecii și-au învălit capul în contra soarelui ori a frigului, cu plante, piei nelucrate, sau și cu pânzeturi; iar locuitorii țărilor luminate, au făcut această acoperitoare, din stofe, piei fine ori și din mătăsării. Cu timpul, învălitoarea capului a fost transformată în obiecte simbolice și de podoabă s. e. coroanele împărătești și regale, mitrele ierarhice, etc.

1. Vechii păgâni, bărbații și femeile, nu au avut cutezanța a se înfățișa înaintea mai marilor lor, cu capul descoperit, dar nici a privi în fața acestora. Și cu atât mai vârtos, n'au îndrăsnit a ridica ochii să vadă chipul viu al împăraților și al domnitorilor lor. Sezostre, Nabuchodonosor, Cyrus, Darius și alți împărați puternici ai vechimei, ar fi pedepsit cu moartea pe cei cari ar fi avut capul descoperit, ori nu s'ar fi așternut cu fruntea la pământ în fața lor. Descoperirea capului înaintea celor mai mari ai popoarelor, starea dreaptă înaintea acestora și privirea în fața lor, erau semne de nesupunere, de despreț și pentru aceea aceste necuviințe se pedepseau amarnic.

Dar nu a trecut mult timp de când Sultanii din Constantinopole, cereau chiar de la trimișii împăraților streini, cea mai umilită înfățișare. O asemenea prosternare, cereau și Fiii Cerului, Țarii Rusiei, Șahii Perșilor și toți autocrații asiatici, de la cei ce veneau în fața lor.

Obiceiurile sociale au fost în legătură cu obiceiurile cultului, la toate popoarele omenirii. Acoperirea capului înaintea monarhilor vechi, și prosternarea înaintea lor cu ochii lăsați în jos, a răsărit din felul adorațiunii zeilor, căci și împărații erau fiii acestora, și li se aduceau și lor închinare și tămâieri. De aceea, Egiptenii, Arabii, Indienii, Persii, Chinezii, Romanii, nu veneau în templele lor de cât cu capul acoperit. Picturile și gravurile vechi, în așa stare reprezintă pe păgâni înaintea împăraților și a zeilor. Iar Virgiliu în cartea III-a din *Eneida*, vorbește de sacrificarea înaintea zeilor romani, cu îmbrăcămintea de purpură și cu părul acoperit cu o mantelă ¹⁾. Grecii însă făceau excepțiune de la această datină. Ei umblând de obicei cu capul descoperit, tot așa mergeau și se rugau înaintea zeilor.

Evreii erau foarte riguroși păstrători ai acoperirii capului și chiar a feței înaintea lui Iehova și în templele lor. Această poruncă au primit-o din partea lui Iehova care a zis lui Moisi: «*Nu va vedea omul fața mea și să fie viu*» ²⁾. Dar și alte texte din Vechiul Testament, ne vorbesc de acoperirea capului și a feței în cultul mozaic. «*Și Moisi ascunse fața lui, că se temea să caute spre Dumnezeu*» ³⁾. Iar în alt loc cetim: «*Și cum auzi Ilie (vocea lui Iehova), acoperi fața sa cu mantia, și eși, și stătu la intrarea peșterii*» ⁴⁾. Chiar și Serafimii își acoper fața înaintea Celui A Tot Sfânt. «*Și Serafimii ședeau d'asupra lui (Iehova); câte șase aripe avea fie care; cu două își acopereau fața; cu două își acopereau picioarele*»... etc. ⁵⁾. Chivotul cu tablele lui Moisi, toiagul lui Aaron, și cupa cea cu mană, încă nu erau văzute de nici un Evreu, căci ar fi fost pedepsit cu moarte ⁶⁾. De aceea, când chivotul era transportat undeva trebuia să fie înfășurat cu pânzeturi scumpe. Dar și preoții și leviții erau tot cu moarte pedepsiți când vedeau chivotul. Singur arhiereul îl vedea în nour de fum de tămâie odată pe an, când intra în sfânta sfintelor la sărbătoarea împăcării ⁷⁾. Pentru aceste temeuri Evreii și astăzi merg în templele lor și stau la rugăciune cu capul acoperit. Tot așa fac și Turcii, Arabii și toți Mahomedanii ⁸⁾. În același chip urmează Brahmanii, Budiștii, Parsiștii, ș. a.

1) Virgil. Aeneid. lib. III, v. 405:

Purpure velare comas adopertus amictu,
Ne qua inter sanctos ignes in honore Deorum.

2) Exod. 33,20. Comp. Fac. 32,30; Deut. 5,24; Judec. 6,22; Isa. 6,5; Apoc. 1,16. Cei doi fii ai lui Aaron „se apropiară de Iehova și muriră”, (III M. 10, 1—2). „Și Iehova zise lui Moisi: vorbește lui Aaron fratele tău, să nu intre ori când în sanctuar... ca să nu moară” (III M. 16, 2—3).

3) Exod. 3, 6. (וַיִּסְתֵּר מִשְׁחָה פָּנָיו בִּי יָרָא מִדְּבַר אֱלֹהִים).

4) I Reg. 19, 13.

5) Isaia, 6, 2.

6) I Sam. 5, 10—12; 6,19; 9,2. II Sam. 6,6.

7) III Moisi, 16, 1 seqq.

8) Pretutindenea pe unde am intrat în moscheele mahomedane din Europa,

2. Numai în creștinism s'a schimbat această datină, și prin urmare bărbații creștini, de la începutul Bisericii și până astăzi, s'au rugat în casa lui Dumnezeu cu capul descoperit, iar femeile cu capul acoperit. Iată și textul în această privință aflat în epistola II-a către Corinteni cu porunca apostolului Pavel : «*Tot bărbatul, zice apostolul, rugându-se sau profetind cu capul acoperit (κατὰ κεφαλῆς ἔχων), își rușinează capul său. Iar toată femeia, rugându-se sau profetind cu capul descoperit (ἀκατακάλυπτος), își rușinează capul ei; căci una și aceeași este, ca și cum ar fi rasă. Iar de nu se învălește femeia, poate să se și tundă. Și de este lucru de rușine femeii a se tunde sau a se rade, învălească-se*¹⁾. Bărbatul nu trebuie să-și acopere capul, pentru că este chipul și mărirea lui Dumnezeu, iar femeia este mărirea bărbatului»²⁾. Apoi continuă apostolul Pavel zicând : «*Judecați întru voi înși-vă, de este cuviincios ca femeia să se roage lui Dumnezeu desvălită? Au nu și însăși firea vă învață, că bărbatul de-și lasă părul să crească lung, este spre rușinea lui? Iar femeia de-și lasă părul să crească, este spre podoaba ei; căci părul îi este dat spre învălitoare»*³⁾.

Porunca apostolului, a fost primită nu numai în cultul religios, dar și în viața socială creștină, încât ar fi o necuviință și lipsă de pietate, de a intra vr'un bărbat în Biserică cu capul acoperit, și a se înfățișa înaintea împăraților și demnitarilor creștini în felul acesta. Iar femeilor, apostolul le-a impus acoperirea părului⁴⁾, ca să nu fie în Biserică, un ornament de vanitate și de turburare a simțirilor bărbatești.

Clement Alexandrinul († 215) în cartea sa «Παιδαγωγὸς» (lib. III, cap. XI, în Migne, vol. III, p. 634), muștră pe creștinii africani, cari veneau în Biserică împodobiți cu găteți aurite și cu părul încrețit. Apoi Tertulian văzând că în Cartagina, unii dintre bărbații veniți în creștinism din păgânism, nescotesc porunca apostolică și intră în casa Domnului cu capul acoperit, se exprimă astfel față de ei : «*Cu capul gol, totdeauna nu ne rușinăm să ne rugăm, chiar și înaintea tuturor împăraților*»⁵⁾. Și conchide apoi, după ce-i muștră pentru această

Asia și Africa, nu mi-am descoperit capul. Acoperirea capului, a fost mai riguroasă în moscheele din Brusa și în moschea marea din citadela din Cairo. (Autorul).

1) Iar în Cartea Proverbiilor, cap. V, v. 4, cetim : **וְאִתְּרִיתָהּ מְרָה כְּלָעָה**

: **וְיָדָהּ בְּתִרְבַּב פִּיזָה** — («*Și urmările (păcatului cu femeia) sunt amari ca absintul și străpungătoare ca sabia cu 2 ascuțisuri*»).

2) I Corint. 11, 4-8.

3) I Corint. 11, 13-16.

4) I Timot. 2, 9 : «*Așijderea și femeile... să se împodobească pe sine, nu cu împletiturile părului, sau cu aur, sau cu mărgăritare sau cu haine scumpe*».

5) Tertull. Adversus gentes : Capite nudo, quia non erubescimus, precantes sumus semper pro omnibus imperatoribus.

necuviință, că tot așa să ne rugăm și înaintea lui Dumnezeu Împăratul Împăraților. Pe de altă parte apologetul văzând că multe femei vin în Biserică cu părul descoperit și lucrat cu împletituri ispititoare, le povățuește să umble cu capul acoperit. Fecioarele însă ne voind să se supună învățătorei apostolice, Tertulian compuse scrierea sa «*De velandis virginibus*» în care sfătuiește din nou atât pe cele măritate cât și pe fecioare a veni în Biserică lui Dumnezeu cu capul acoperit. «*Cât de mare pedeapsă, zice Tertulian, merită acelea cari în timpul psalmilor, sau în timpul rugăciunilor, în cari se vorbește de Dumnezeu, stau cu capul descoperit!*»¹⁾. Iar Ioan Hrisostom zice că «*Nu este nevoie ca bărbatul să fie totdeauna cu capul descoperit, ci numai când se roagă*»²⁾. Iată acum ce zice și sinodul ținut în Gangra prin canonul său XVII: «*Dacă veri-una dintre femei, din motive de pietate își tunde perii capului pe cari 'i-a dat Dumnezeu ca ea să-și aducă aminte de supunerea ei, ca una ce s'a deslegat pe sine de rânduiala supunerii, anatema să fie*»³⁾.

Măsura apostolului Pavel susținută și de Biserică, s'a introdus nu numai în cult și rugăciune, ci și în manifestarea respectului nostru, față de semenii ori superiori cu cari venim în atingere. De aceea bărbații își descoper capul înaintea acestora cu o ușoară ori mai simțită înclinare a corpului. Iar când bărbații nu-și descoper capul, însemnează egalitate, superioritate sau și desprețul lor față de cei ce stau lângă ei⁴⁾.

1) Tertull. *De velandis virginibus* c. XVII: *Quantam castigationem merebuntur etiam illae, quae inter psalmos, vel in quacumque Dei mentione rectae perseverant.*

2) Chrysost. I Cor. Homil. XXVI: *Τὸν μὲν ἄνδρα οὐκ δεῖ ἀναγκάζει ἀκατακάλυπτον εἶναι, ἀλλ' ὅταν εὐχῆται μόνον.*

3) Conc. Gangr. c. XVII: *Εἰ τις γυναικῶν διὰ τὴν νομιζομένην ἀσκησιν ἀποκεῖροίτο τὰς κόμας... ἀνάθεμα ἔστω.*

Iar canonul 13 al sinodului din Gangra zice că «*Dacă oare cari femei pentru părăsirea nevoii ar schimba îmbrăcămintea... și ar lua asupra lor haine bărbătești (cum făceau femeile ereticilor Eustațieni), anatema să fie*».

Apoi canonul 62 al sinodului VI ecumenic poruncește: «*Nici un bărbat să se îmbrace cu podoabă muerească, sau muerea cu cea cuvenită bărbaților... Dar nici cu măști comicești sau satiricești sau tragicești să se îmbrace... Cei ce ar face aceasta, ...să se caterisească ...să se aforisească*».

Despre miniștrii altarului, Simeon Tesalonicianul, zice că și «*arhierii și preoții răsăritului săvârșesc liturgia cu capul gol... căci așa precum sunt hirotônisiți, tot așa sunt datori să se roage și să săvârșească liturgia, mai vărtos arhierii*» Conf. Sf. Simeon arhiep. Tesalon. op. c., p. 257.

Iar dacă arhierii și preoții au pe cap cuculion ori potcapet, nu își descoper capul în împrejurări ca acestea: când intră în case, când sed între fii suflați și în adunări, când salută ori răspund la salutare, ci salutarea ori răspunsul îl fac numai prin înclinarea capului. Tot așa nu își descoper capul când petrec pe un mort la mormânt, când intră în Biserică, când cetesc apolise în mijlocul Bisericii, ș. a. Miniștrii altarului închipuesc în aceste împrejurări că își arată demnitatea lor sacerdotală.

4) Sătenii noștri Români, obișnuiesc din timpuri vechi a ține capul descoperit, în tot timpul cât stau în fața celor superiori. Dar în unele părți ale țării și mai ales în Oltenia, ei țin capul descoperit nu numai în Biserică și la

§ 10.

Îndreptarea feței spre răsărit și motivele pentru aceasta.

Biserica a hotărât de la începutul ei, ca atunci când creștinul se leapadă de diavolul în timpul botezului, să se îndrepteze cu fața spre apus și să rostească formulele de lepădare. Iar când se împreună cu Hristos, să se întoarcă spre răsărit și să se închine lui.

Din cele patru puncte cardinale ale pământului, răsăritul are însemnătatea lui deosebită. Dar răsăritul a fost la toate popoarele, simbolul luminei, al bucuriei, al vieții și al speranței.

Fie care început de zi se ivește la răsărit. Luceafărul dimineții care bucură pe tot omul, la răsărit își face arătarea lui. Aurora purpurie, cu frumusețea ei cântată de poezii neamurilor, tot la răsărit își are scaunul ei. Ivirea mândrului soare, ce aduce cu sine, lumină, căldură și bucurie pentru toate viețuitoarele, de asemenea la răsărit își face marea sa arătare¹⁾. Când vedem răsăritul soarelui, sufletul nostru prinde bucurie, și înlătură din noi gândurile negre ce ne turbură în întunecul nopții²⁾. De aceea unul din cântăreții vechiului Testament, admirând măreția răsăritului de soare, zice aceste cuvinte în psalmul 103 (104): *«Pus-ai (tu Doamne) întunecul și s'a făcut noapte; întru aceea vor trece (umbla) toate fiarele pădurii. Puii leilor vor răcni ca să apuce de la Dumnezeu mâncarea lor. Răsărit-a soarele și (fiarele) se vor aduna, și în culcușurile sale vor zăcea. Eși-vo omul la lucrul său și la lucrarea sa până seara»*.

rugăciuni, ci și când petrec pe morți, și pe tot timpul cât ține doliul după părinții și iubiții lor. Obiceiul acesta este răspândit din vechime printre Români. Un manuscris din arhiva curții imperiale din Viena, scris în Noembrie 1701 și intitulat: *„Historica relatio unionis Walachicae cum romana ecclesia factae anno 1701”*, arătând starea Românilor din Transilvania către finele secolului al XVII, apoi posturile lor, neștiința clerului, hainele clericale și mirenești, adaogă că Românul care „a pierdut pe tatăl său pe mama sa, acela timp de un an întreg nu pune nici un acoperemânt pe capul său..., și față de soțiile moarte... printr'un rit tenace umblă un an cu capul gol, ori cât de mare ar fi frigul ernei sau căldura verei”. Conf. Nicolae Dobrescu, *Fragmente*, Budapesta, 1905 p. 61—70.

1) Pasările cu glas și peștii fără glas, salută răsăritul soarelui. Cu deosebire delfinii mării, se bucură prin sărituri din apă, la lumina soarelui de curând ivită. O faptă minunată de acestea, am văzut-o în dimineața zilei de 1 August 1899, când veneam pe vaporul austriac „Electra” de la Atena la Constantinopol. Un delfin uriaș a mers prin apă o bună distanță în fruntea vaporului nostru, sărind și făcând felurite întorsături cari uimeau pe călători din vasul plutitor. Mai pe urmă delfinul s'a dus în adâncul mării. (Autorul).

2) Măreția răsăririi soarelui cu coloarea lui de foc, se cunoaște mai bine de pe munții înalți, sau când privind această minune de pe țărmii mărilor. În cazul din urmă, ni se pare că marele corp ceresc ese din apă. Priveliștea aceasta măreață, am avut-o în deosebi în Suedia nordică, când călătoream pe acolo în vara anului 1898. (Autorul).

Popoarele păgâne atâta bucurie simțeau la răsăritul soarelui, în cât aduceau și jertfe acestei arătări a marelui astru. Răsăritul soarelui ne bucură, apusul său ne întristează; răsăritul soarelui ne aduce lumină, culcarea lui ne aduce întunecul. Pentru aceea se și fac multe asemănări în sfânta Scriptură cu răsăritul și apusul soarelui, arătându-se propășirea, lumina, prin răsăritul astrului, iar scăderea, nimicirea, prin apusul său. Evreii vechi pronunțau cu bucurie *răsăritul soarelui* (מִזְרִית הַשֶּׁמֶשׁ) și cu oare care înfrânare *apusul soarelui* (מַבְּרִית הַשֶּׁמֶשׁ).

1. Creștinismul nu a adus jertfe răsăritului de soare cum făceau păgânii, ci a înălțat spiritualmente și simbolic, partea în care se ivește această făptură a lui Dumnezeu. Dar și Mântuitorul dă mare însemnătate răsăritului când grăește: «*Însă zic vouă, că mulți de la răsărit și de la apus vor veni și se vor odihni cu Avraam, cu Isaac și cu Iacov intru împărăția cerurilor*»¹). În timpul cetirei ori cărei rugăciuni, fața slințitului servitor al Bisericei creștine, s'a îndreptat totdeauna spre răsărit. Tot astfel au făcut și credincioșii ascultători. Cultul public ori particular, de la începutul creștinismului și până astăzi s'a plinit de Liturgisitori, cu fața spre răsărit. Pioșii în nici o țară creștină, nu s'au închinat spre apus, ci spre răsărit, pentru motivul că răsăritul este simbolul luminei firești, spirituale și al luminei lui Hristos²). Clement episcopul Alexandriei zice că ne îndreptăm cu fața spre răsărit, «*fiind că răsăritul este icoana zilei de naștere, și de acolo isvorăște lumina, mai întâi luminând din întunecul. Dar și acelora cari zac în necunoștință, le răsare ziua cunoștinței adevărului, precum răsare soarele. De aceea se și finesc rugăciunile cu fața spre răsărit*»³). Tertulian de asemenea afirmă zicând că «*noi în partea despre răsărit ne rugăm*»⁴).

2. Cei mai mari scriitori și părinți bisericești orientali, întăresc că ne închinăm spre răsărit, căci acolo se află **raiul**, patria noastră cea veche și locuința noastră, din care am fost scoși prin vina strămoșului nostru Adam. Dar sperăm că acolo iarăși vom fi aduși, prin al doilea Adam, Hristos Domnul nostru.

Acest înțeles îl găsim în Constituțiunile apostolice (lib. II, cap. LXVII) că adică vechii creștini se uitau spre răsărit când se rugau, căci într'acolo se află vechiul paradis, de unde primul

1) Mat. 8,12.

2) In Liturgia sfântului Marcu, există chiar invocarea Diaconului către credincioși: „spre răsărit” (εἰς ἀνατολὴν) adică „îndreptați-vă la rugăciune”. Daniel, Codex, Tom. IV, pag. 157.

3) Clement. Alexandr. Stromat. VII: Ἐπεὶ δὲ γενεθλίου ἡμέρας εἰκὼν ἡ ἀνατολή, κακείθεν τὸ φῶς αἴρεται ἐκ σκοτῶν λαμπρὰν τὸ πρῶτον ἀλλὰ καὶ τοῖς ἐν ἀγνοίᾳ κυλινδουμένοις ἀνέτειλε γνώσεως ἀληθείας ἡμέρα κατὰ λόγον τοῦ ἡλίου πρὸς τὴν ἑωθινήν ἀνατολὴν αἱ εὐχαί.

4) Tertull. Apologeticus adversus gentes pro christianis, c. XVI: Nos ad orientis regionem precari.

om a fost alungat, din cauza călcării ordinului divin. În felul acesta se exprimă și Atanasie cel Mare: «Să audă și să înțeleagă credincioșii cauza acestui lucru, pentru care fericiții apostoli au poruncit cu creștinii în Biserici să se roage spre răsărit; căci spre paradis ne uităm, de unde am eșit, adică către vechea patrie și țară a noastră» ¹⁾. Asemenea și Vasilie cel Mare grăește: «Toți privim spre răsărit când ne rugăm» ²⁾. Aproape cu aceleași cuvinte argumentează și Hrisostom faptul acesta ³⁾.

3. Alți scriitori bisericești susțin că ne închinăm spre răsărit, căci de acolo vine lumina și bunătatea; din contră, nu ne închinăm spre apus, căci din acea parte sosește întunerecul și răutatea. Din această clasă de scriitori se disting Iustin Martirul ⁴⁾ și Lactanțiu. Dar în această privință să ascultăm cuvintele acestui din urmă. «Răsăritul, zice Ciceronele creștin, se apropie de Dumnezeu, fiind că răsăritul însuși este fântâna luminei și luminătorul lucrurilor, și fiind că el ne îndreaptă spre viața clernă. Iar apusul se unește cu acea minte ce cugetă lucruri turburate și rele, căci ascunde lumina, ne aduce totdeauna în întunerecul și face pe oameni a ucide și a muri în păcate» ⁵⁾. Lactanțiu vede în răsărit, lumina, iar în apus, întunerecul, atât de prielnic criminalilor din Italia și Africa nordică, unde trăise acest distins scriitor.

4. O seamă de învățați bisericești, susțin că ne îndreptăm spre răsărit la rugăciune, pentru că acolo s'a arătat Hristos omenirei, acolo a propovăduit, a arătat lumina sa, a pățimit, a înviat, s'a înălțat la ceruri, și tot la răsărit va veni iarăși să judece pe cei vii și pe cei morți ⁶⁾. Iudeii însă credeau că dacă creștinii se închină spre răsărit, ei se întemeiază, pe următorul text profetic și mesianic, din psalmul 131 (132) vers 7: «Intra-vom în locașurile lui (Dumnezeu), închina-ne-vom la locul unde au statut picioarele lui». Din aceste cuvinte, deduc Iudeii, că aci ar fi vorba de

1) Athanas. Quæstiones ad Antiochum. Quæst. XXXVII: Οἱ πιστοὶ ἀκούετωσαν καὶ μανθανέτωσαν, ὅτι τοῦτου χάριν οἱ μακαριώτατοι ἀπόστολοι κατὰ ἀνατολὰς τὰς τῶν χριστιανῶν ἐκκλησίας προσεύχων ἐποίησαν, ἵνα πρὸς τὸν παράδεισον ἀφορώμεν, ὅθεν καὶ ἐξεπέσαμεν, πρὸς τὴν ἀρχαίαν ἡμῶν πατρίδα καὶ χώραν.

2) Basil. De Spiritu Sancto., c. XXVII: Πάντες μὲν ὁρῶμεν κατὰ ἀνατολὰς ἐπὶ τῶν προσευχῶν· Αποὶ Marele Ierarh adaogă: «Dar puțini știm că căutam vechea noastră patrie, adică paradisul, pe care îl păstrează Dumnezeu în Eden spre răsărit» = «Ολίγοι δὲ ἴσμεν, ὅτι τὴν ἀρχαίαν ἐπιζητοῦμεν πατρίδα, τὸν παράδεισον, ὃν ἐφύτευεν ὁ θεὸς ἐν Ἑδέμ κατὰ ἀνατολὰς».

3) Cotel. Notæ in Constitut. Apost., lib. II, c. LVII, ex Chrysost. ad Dan. VI.

4) Iustin. Quæstiones ad orthodoxos. Quæst. CXVIII.

5) Lactant. Institutiones divinæ, lib. II, c. X: Oriens Deo accensetur, quia ipse luminis fons et illustrator est rerum, et quod oriri nos faciat ad vitam æternam. Occidens autem conturbatæ illi pravæque menti adscribitur, quod lumen abscondat, quod tenebras semper inducat, et quod homines faciat occidere ac interire peccatis.

6) Aceste afirmațiuni sunt numai simbolice, căci după cum eu însu-mi am văzut în vara anului 1904, creștinii din Africa nordică se închină tot spre răsărit, iar nu spre Ierusalim. (Autorul).

Mântuitorul nostru Iisus Hristos, și pentru aceea se închină creștinii pe locul unde a învățat și a umblat el, sau cel puțin aflându-se creștinii în depărtare, ei se îndreptează cu fața spre răsărit, adică spre acel loc sfânt de care ne ocupăm. Dar susținerea Iudeilor nu a aflat părtași între creștini. Iar Ilariu de Pictaviu, arată că cu îndreptarea feței spre răsărit, ne conformăm textului din psalmul 67, v. 34: *«Împărățiile pământului, cântați lui Dumnezeu, cântați Domnului, celui ce s'a suit peste cerul cerului spre răsărituri»*.

Mai sunt și alte interpretări în această privință, însă cele mai serioase sunt acelea pe cari le-am arătat mai sus, în acest paragraf, la No. 1 și 2.

Dar îndreptarea feței spre răsărit, stă în legătură și cu căutătura vieții a ochilor noștri spre icoanele din Biserică, ce sunt fixate mai ales în acea direcțiune. Prin urmare nu este îndesulătoare numai ținutura trupului spre răsărit, ci odată cu aceasta să fie îndreptată tot în acea parte și privirea deșteaptă și pioasă a creștinilor.

§ 11.

Ascultarea cu sfințenie a serviciului divin.

După atâtea nevoi și lupte zilnice pe cari le avem cu lumea și cu noi înși-ne, ne simțim istoviți și căutăm odihnă sufletului și trupului nostru. Odihna aceasta dulce și înviorătoare, o aflăm numai în casa lui Dumnezeu, dacă suntem cu luare aminte la toate cele ce se cetesc și se cântă într'însa, de către sfinții servitori ai Bisericii. Tot insul cu oare care luminează sufletească, nu-și îngăduie el însuși să aibă gândurile sale aiurea de cele sfinte. Numai în Biserică găsim liniștea sufletului nostru sbuciumat de nevoile vieții. Aci dăm ființei noastre hrana cea isvoritoare de bunătăți.

Eșind din casa lui Dumnezeu, iarăși intrăm în valurile viforoase ale acestei lumi; iarăși începem a înnota în apa spumegândă a necazurilor, a bârfelelor și a luptei pentru pâinea cea de toate zilele. Acum înțelegem noi pentru ce creștinii timpurilor începătoare ale Bisericii, stăruiau ziua și noaptea rugându-se Celui Prea Înalt¹⁾.

Apostolul Pavel a auzit că în adunările bisericești, Corintenii nu ascultau cu luare aminte cuvântul Domnului, ci se gâlceveau între ei. Din această cauză apostolul îi mustră cu aceste cuvinte: *«Când vă adunați în Biserică, aud că se fac împă-*

1) În statele apusene din Europa, în toate zilele săptămânii am găsit Bisericile pline de credincioși, cari se rugau neîncetat. Aci își găsesc oamenii repausul lor sufletească și trupească. Tot aceeași pietate și stăruință în rugăciuni, am aflat și în moscheele islamiste din Europa, Asia și Africa. Noi Românii însă, stăruim de obicei în localuri nebisericicești. (Autorul).

recheri între voi, și în parte o cred aceasta. Trebuie să fie și eresuri între voi, ca cei lămurii să se facă cunoscuți între voi... Ce voi zice vouă? Vă voi lăuda? Eu nu vă laud pentru aceasta»¹⁾.

Mai departe același apostol dă următoarele învățături Corintenilor, cu privire la serviciul dumnezeesc public: *«Deci, când se adună toată Biserica la un loc și toți vorbesc în limbi*

Domnul Doctor BADEA CIREȘEANU Autorul Tezaurului Liturgic,
Miercuri 9 August anul 1900, privește din pavilion marea și înfricoșata cască
cădă a râului Rinul (Rheinfal) din Elveția.

și intră sau neînvățați sau necredincioși, au nu vor zice că sunteți nebuni?...²⁾ Iar dacă vorbește cineva în limbă, să vorbească câte două, sau cel mult câte trei și pe rând, iar unul să tâlcuească. Când nu va fi cine să tâlcuească, să fie tăcere în Biserică, și să-și vorbească fie care lui-și și lui Dumnezeu»³⁾.

Despre starea la rugăciune a femeilor în Biserică, iată ce zice apostolul Pavel: *«Femeile voastre să tacă în Biserică, căci*

1) I Corint. 11, 18-22.

2) I Corint. 14, 23-24.

3) I Corint. 14, 27-29. Conf. Tom, II, Tez. Lit., pag. 455.

nu li s'a dat voe să vorbească, ci să fie supuse precum și legea grăește. Iar de voesc să se învețe ceva, să-și întrebe pe bărbații lor acasă, căci este cu necuviință ca femeile să vorbească în Biserică» ¹⁾. Apoi termină zicând: în Biserică «loate să se facă după cuviință și bună rânduială» ²⁾.

De aci vedem că apostolul Pavel poruncește ca să ne rugăm în Biserică cu liniște, bună cuviință și cu ascultarea pioasă a serviciului divin ³⁾. Iar șoptele petrecute între unii și alții, grăirile deșarte și ce este mai mult starea necuviincioasă în casa lui Dumnezeu, sunt învinuite și de poruncile dumnezeiești, și de mintea sănătoasă a fie cărui om. Unele ca acestea departe să fie de toți închinătorii crucei ⁴⁾.

În Biserică veche, văzându-se că sunt unii cari nu vin în Biserică de cât pentru puțin timp, și aceasta numai ca să aducă cu ei necuviința, s'a hotărât prin canonul IX apostolic următoarea măsură: «Toți credincioșii cei ce intră în Biserică și aud scripturile, dar nu stăruiesc la rugăciune și la sfânta împărțășire, ca unii ce fac neorânduială în Biserică, trebuie să se aforisească» ⁵⁾.

Iar despre femei, iată ce glăsuesc în această privință Părinții sinodului al VI ecumenic prin canonul 70: «Să nu fie ertat (femeilor) în vremea dumnezeieștei Liturgii să vorbească, ci după glasul apostolului Pavel, să tacă. Că nu li s'a dat lor voe să grăească, ci a se supune, după cum și legea zice. Iar de voesc să învețe ceva, în case întrebe-și pe bărbații lor» ⁶⁾. Se vede că în timpurile vechi creștine, femeile erau mai vor-

1) I Corint. 14, 34—35. Conf. I Tim. 2, 12—15.

2) I Corint. 14, 40.

3) Codul penal român, prin art. 210 pedepsește cu închisoare de la 15 zile până la o lună, și cu amendă de la 26 până la 100 lei, pe cel ce face turburare în Biserică.

Iar articolul 211 din același cod, pedepsește pe cel ce ar îndrăzni să lovească pe preot în exercițiul funcțiunei sale, cu închisoare de la un an până la 2. Acela însă care prin gesturi ori cuvinte ultragiază pe ministrul unui cult în exercițiul funcțiunei, se pedepsește cu închisoare de 15 zile până la 3 luni și cu amendă de la 26 până la 100 lei. Conf. Const. Hamangiu, Codul general al României, București 1900, Vol. I, pag. 1051.

4) De obicei mai totdeauna credincioșii șoptesc ori vorbesc între ei în Bisericile noastre, fără rost și rânduială. Dar nici odată nu m'am scandalizat mai mult de cât în anul 1901, când mă aflam într-o Biserică din București, în dimineața Invierei Domnului nostru Iisus Hristos.

La acea sfântă solemnitate, nu am putut să ascult serviciul dumnezeesc din cauza a doi târgoveți neguțători cari grăeau cu glas tare în naosul casei lui Dumnezeu. Ei au vorbit și gesticulat despre negustoria lor, tot timpul cât a ținut mareașă servire, fără ca cineva să le atragă atențiunea asupra ignoranței lor. Toată lumea era scandalizată de această necuviință și lipsă de respect. Cuvintele dumnezeieștei Liturgii despre sfintele Paști, nu le-a atins inima lor nesimțitoare. În asemenea ocaziuni, preoții sunt dator să cheme la ordine pe cei necuviincioși. (Autorul).

5) Aceste cuvinte le găsim și în canonul 2 al sinodului din Antiohia.

6) Acest canon este o reproducere a cuvintelor apostolului Pavel, din epistola I, către Corinteni 14, 34—35 și din epistola I către Timoteu 2, 12—15.

bărește în Biserică, de cât bărbații. Pentru aceea, tăcerea le eră lor mai mult impusă, de cât bărbaților. Dar și o parte și alta, pentru mărirea lui Dumnezeu, să păstreze buna rânduială în casa lui cea sfântă.

Ascultarea cu atențiune a serviciului dumnezeesc, se cere de multe ori și de formulările noastre liturgice și ritualistice. Așa, d. e. diaconul ori preotul înainte de citirea parimii, a apostolului, a evangheliei, a simbolului credinței, după citirea acestuia, etc., rostesc solemn invocațiunea către credincioși: «Să luăm aminte» (πρόσχωμεν).

§ 12.

Facerea semnelui sfintei cruci.

reștinul aflându-se în casa Domnului, pe lângă atențiunea și pietatea cu care ascultă sfântul serviciu, se mai cere de la dânsul, ca să fie într-o măsurată mișcare a trupului. în legătură însă cu acțiunea sufletului. Cea mai de căpetenie mișcare, este facerea semnelui cruci cu credință și dragoste către cele sfinte. Acest semn are temeiuri foarte adânci în învățăturile Domnului și ale apostolilor săi ¹⁾.

Mântuitorul omenirii îndreptându-se odinioară către învățăceii lui a zis: «De voește cineva să vină după mine, să se lepede de sine, să-și ea crucea sa și să-mi urmeze mie» ²⁾.

Apoi adaogă: «Iar cela ce nu-și ea crucea sa și nu-mi urmează mie, nu este vrednic de mine» ³⁾. În altă parte, Domnul nostru, arată și timpul când se cuvine să ne însemnăm cu sfânta cruce: «Ori cine voește să vină după mine, zice el, să se lepede de sine, și să-și ea crucea sa în toate zilele (καὶ ἀπὸ τὸν σταυρὸν αὐτοῦ καθ' ἡμέραν), și să-mi urmeze mie» ⁴⁾.

Apostolul Pavel afirmând că cei întunecați și nepioși se rușinează de chipul cruci, zice acestea: «Cuvântul cruci celor

1) Numai oamenii neînvățați și răi nu cred în Dumnezeu și nu se închină lui; iar mării filosofi ai lumii, astronomii, matematicii, fizicii, naturaliștii și toți erudiții, au fost foarte religioși, pentru că ei au avut puterea sufletească să înțeleagă tainele Creatorului Nemărginit. Vestii filosofi: *Socrat* († 400 a. Hr.), *Platon* († 397 a. Hr.) și *Aristotel* († 322 a. Hr.), au fost încălziți cu îndestulare de simțurile lor religioase. Așa au fost religioși și renumiții astronomi: *Copernic* († 1543), *Kepler* († 1630), *Galileu* († 1642), *Laplace* († 1827), *Herschell* († 1822), etc. Evlavioși închinători de Dumnezeu au fost și chimistul *Lavoisier* († 1794), matematicul *Euler* († 1783), precum și fizicii: *Réaumur* († 1757), *Volta* († 1802), *Ampère* († 1836), apoi naturaliști: *Linné* († 1778), *Buffon* († 1788), *Cuvier* († 1832) cum și vestitul *Pasteur* și chiar materialistul *Darwin* († 1882). Foarte pios a fost și *Nansen* exploratorul Polului Nord (an. 1893-1896). (Autorul). Conf. Dr. N. Paulescu, Noțiunile „Suflet” și „Dumnezeu” în *Physiologie*, București, 1905.

2) Mat. 16, 24.

3) Mat. 10, 38. Marcu 8, 34.

4) Luca 9, 23.

peritori nebunie este; iar nouă celor ce ne mântuim, puterea lui Dumnezeu este»¹⁾. În alt loc apostolul se laudă cu crucea lui Hristos zicând: «Iar mie să nu-mi fie a mă lăuda de cât numai în crucea Domnului nostru Iisus Hristos, prin care mie s'a răstignit și eu lumci»²⁾.

Cum că creștinii cei vechi se însemnau neconținut cu sfânta cruce, despre aceasta ne spun Ignatie Teoforul³⁾, Irineu⁴⁾, ș. a. Dar un text mai luminos și complect în această privință găsim la Tertulian. În secolul III când trăește apologetul, semnul crucei era foarte des repetat în lucrul de toată ziua al creștinului. Iată acum ce zice Tertulian: «La ori ce pășire și mișcare, la fie ce intrare și eșire din casă, când ne îmbrăcăm, ne încălțăm, ne spălăm, la masă, la aprinderea luminei, la culcare, la șederea pe scaun, și la toată vorba, ne însemnăm fruntea cu semnul crucei»⁵⁾. Acest lucru îl afirmă și Ciril al Ierusalimului în catehesa sa a IV-a (n. X).

Grecii întrebuințau cuvântul σταυρός (cruce) sau σφραγίς (sigiliu) când vorbeau de chipul lemnului lui Hristos. Ioan Hrisostom învață că cu semnul crucei alungăm pe diavolul de lângă noi⁶⁾. Același Părinte vorbind de obiceiurile religioase ale timpului său, zice că «în toate zilele, ca pe un stâlp însemnăm fruntea noastră cu crucea»⁷⁾. Apoi tot Hrisostom îndreptându-se către mame le zice aceste cuvinte: «Voi, mame, învățați pe copiii voștri să-și însemneze fruntea cu mâna; iar mai înainte de ce sunt ei în starc să facă aceasta, întipăriți-le voi semnul crucei»⁸⁾.

Cu privire la actele sfinte, Augustin ne arată că toate acestea erau însoțite pe timpul său, ca și în zilele noastre, de semnul sfintei cruci. «Cei neștiutori, zice fericitul părinte, prin misterul crucei se catehizează; fântâna renașterii (a botezului), prin același mister se sfintește. Cei ce se botează, primesc darurile grației, impunându-li-se mâna prin semnul aceleiași cruci. Cu același chip se afierosesc Bisericele, se sfințesc altarele... sfânta euharistie... preoții și leviții prin același semn înaintează în treptele ierarhice»⁹⁾. Apoi tot Augustin adaogă: «Dacă zicem

1) I Corint. 1, 18.

2) Galat. 6, 14.

3) Ignat. Ep. ad Rom. VII.

4) Irinæus, Adversus hæreses V.

5) Tertull. De corona militis, c. III: Ad omnem progressum atque promotum, ad omnem additum et exitum, ad vestitum, ad calceatum, ad lavacra, ad mensas, ad lumina, ad cubilia, ad sedilia, quæcumque eos conversatio exerceret, frontem crucis signaculo tenere.

6) Chrysostom. Hom. XXI ad popul. Antiochen.: Μετὰ τοῦ ῥήματος τοῦτον καὶ τὸν σταυρὸν ἐπὶ τοῦ μετώπου διατύπωσον... ὁ διάβολος βλάψαι τι δύνηται... κ. τ. λ.

7) Chrysostom. Demonstratio quod Christus sit Deus, c. IX: Ὡς περ ἐν στήλῃ ἐπὶ τοῦ μετώπου καθ' ἑκάστην ἡμέραν διατυπούμενον περιφέρουσιν.

8) Chrysostom. Homil. 12, in ep. I ad Corint.

9) Augustin. Sermon. XIX de sanct.: Hujus crucis misterio rudes cate-

catehumenului : crezi în Hristos? El răspunde : Cred. Și se însemnează cu crucea lui Hristos» ¹⁾. Iar în altă parte același părinte latin zice următoarele : «*Eu cred că catehumenii se sfințesc după ce se însemnează cu semnul lui Hristos, li se cetește rugăciunea și li se impun mâinile*» ²⁾. Iar despre viața sa, Augustin afirmă în «*Confesiunile*» sale, că el însuși se însemna totdeauna cu crucea lui Hristos ³⁾. Fericitul Ieronim vorbind despre cruce, mărturisește acestea despre el însuși : «*Eu sunt creștin, născut din părinți creștini și port pe fruntea mea steagul crucei*» ⁴⁾. Apoi Leon episcopul Romei, zice că «*toți regii renăscuți (botezați) fac semnul crucei*» ⁵⁾.

În scurte cuvinte, toți părinții și scriitorii creștinătății, din timpurile vechi și noi, afirmă în formă și în faptă repetirea infinită a acestui semn, în toată ziua și ora. Împărații, regii, pioșii, monahii, anahoreții, servitorii altarului, în fericirea ori nenorocirea lor, în timpuri de liniște sau turburare, deopotrivă se însemnă cu chipul crucei.

Acestea și altele multe, sunt temeiurile din sfânta Scriptură și scrierile părinților bisericești, din cari răsare porunca, să ne însemnăm necontenit cu crucea lui Hristos, atât în Biserică cum și în toți pașii noștri ⁶⁾. Se cere însă ca semnul acesta să fie totdeauna însoțit de o cugetare adâncă cu privire la Cel răstignit pe lemn, la patimile sale și la binefacerile ce ne-a adus în lume. În același moment, gândul nostru curat să se înalte sus la Părintele Cereș și să ne încălzim dorul pentru dobândirea harurilor sfântului Spirit ⁷⁾.

chisantur; eodem misterio fons regenerationis consecratur; ejusdem crucis signo per manus impositionem baptisanti dona gratiarum accipiunt. Cum ejusdem crucis caractere basilicæ dedicantur, altaria consecrantur... sacramenta... sacerdotes et levitæ per hoc ipsum ad sacros ordines promoventur.

1) Augustin. Tract. XI: Si dixerimus catechumeno: credis in Christum? Respondet: Credo et signat se cruce Christi.

2) Augustin. De peccatorum meritis lib. II, cap. XXVI: Catechumenos secundum quemdam modum suum per signum Christi et orationem manus impositione puto sanctificari.

3) Augustin. Confess. lib. I, c. XI: Audieram ego adhuc puer de vita æterna nobis promissa... et signabar jam signo crucis ejus...

4) Hieron. Epist. CXIII Præf. in Job: Ego Christianus, et de parentibus christianis natus et vexillum crucis in mea fronte portans.

5) Leo. Sermon. III in anniversario die suæ adsumtionis.

6) Conf. § „Venerațiunea și închipuirea sfintei cruci” pag. 243–256, Tom. II, Tezaurul Liturgic. Mulți dintre părinții noștri de familie, nu se închină nici ei, și nici pe copiii lor nu-i învață să facă semnul crucei, și să se roage lui Dumnezeu. Dar omul trebuie să lucreze ceva: dacă nu lucrează binele, săvârșește răul. Sau: dacă omul nu vorbește cu Dumnezeu, vorbește cu Satan, adică cu tot ceea ce este rău. Și din rău peire răsare.

7) În vara anului 1904, când mă aflam în Biserica patriarhală din Ierusalim, un Arab ortodox se închina pe la icoanele împărătești. În pietatea lui, asupra fie cărei icoane făcea cu mâna dreaptă un semn în formă de arc, ca și când ar fi voit să cheme spre sine ajutorul divin. Acest fel de închinare l'am văzut și în Biserica „Scaunele” din București. Un pios avea în mână o hârtie mueată în unt de lemn sfințit. După ce se închina pe la icoane, atingea fie care icoană cu hârtia ce ținea în mână.

Iar în catedrala românească din Sibiiu, în ziua de 15 August 1907, poporul

Altfel, dacă facem acest semn în neștire și ipocrizie, nu ne deosebim de Budiști cari au mașini învârtitoare cu formule de rugăciuni, și prin urmare aflându-ne în această stare ne ating următoarele cuvinte ale Mântuitorului: «*Poporul acesta numai cu buzele mă cinstește, iar cu inima departe este de mine*» ¹⁾).

§ 13.

Cele patru feluri de pozițiuni ale corpului nostru la rugăciune.

dată cu semnele exterioare de pietate, pe cari le-am văzut până aci, mai trebuie ca și întreg corpul nostru să aibă ținutura lui, potrivită cu momentele solemne ale cultului, ori cu vioiciunea simțirilor religioase. Ținutura corpului nostru la rugăciune este de patru feluri: *starea dreaptă, plecarea capului, ingenucherea, și așternerea cu fața la pământ*. În tot timpul cât ne rugăm, trebuie să avem veri-una din aceste patru pozițiuni.

1. *Starea dreaptă*. Felul acesta de ținură corporală, a fost considerat totdeauna ca simbol al veseliei și al demnității omenești. În Vechiul Testament, aflăm că Anna maica lui Samuel, se ruga câte odată, stând drept înaintea lui Iehova ²⁾. Iov de asemenea mărturisește, că a stătut rugându-se în fața lui Dumnezeu ³⁾.

Mântuitorul vorbind despre rugăciune, recomandă și starea dreaptă, zicând: «*Și când stați de vă rugați, ertați ori ce aveți asupra cuiva*» ⁴⁾. În momentele de bucurie ale Bisericii, rugăciunile la cult s'au făcut stând drept, însă cu umilintă înaintea lui Dumnezeu. Pentru aceea în zilele de Duminici, amintindu-se Învierea lui Hristos, nu se făceau rugăciunile de cât în stare dreaptă. Tot așa și de la Duminica Învierii Domnului și până la aceea a Pogoririi sfântului Spirit, era îndatinată starea dreaptă a corpului în toată Biserica creștină. Iustin Martirul vorbind despre acest fel de pozițiune la rugăciune, zice că «*Pentru aceea se face plecarea genunchilor în cele șase zile (ale săptămânei), căci este simbolul căderii noastre în păcate; iar în ziua Duminicii nu se pleacă genunchile, căci este simbolul învierii*» ⁵⁾.

ce sta în genuchi, atingea cu fruntea pardoseala Bisericii, apoi o ștergea cu o măhramă. Aceste obiceiuri religioase, sunt efectul pietății curate și nevinovate a poporului. (Autorul).

1) Mat. 15, 8.

2) I Sam. 1, 26. : אֲנִי הִנֵּנִי עֹמֵדָה בְּפָנֶיךָ יְיָ אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל

3) Iov. 30, 20.

4) Marcu, 11, 25.

5) Iustin. Quæst. et respons. ad orthodox. Quæst. CXV: Διὰ τοῦτο ἡ ἐν ταῖς ἑξ ἡμέραις ἡμῶν γονυκλισία σύμβολόν ἐστι τῆς ἐν ταῖς ἁμαρτίαις πτώσεως ἡμῶν· τὸ δὲ ἐν τῇ κυριακῇ μὴ κλίνειν γόνυ, σύμβολόν ἐστι τῆς ἀναστάσεως.

Dar și Tertulian arată că *«În ziua Duminicii nu este îngăduit a posti sau a ne ruga în genuchi. De aceeași scutire ne bucurăm din ziua Paștelor și până la Pentecoste»* (ziua cincizecimeii sau a Pogorîrii sfântului Spirit¹⁾). Iar în Constituțiunile apostolice (lib. II, c. LIX), cetim că în ziua Duminicii se ziceau rugăciunile stând, întru amintirea Aceluia care a înviat a III-a zi din mormânt.

În liturgiile orientale ortodoxe, s. e. a sf. Iacov (n. XXVII), a sf. Vasilie (Codex Dan. IV, p. 425), a sf. Hrisostom (n. XXVIII), după cetirea simbolului credinței, diaconul ori preotul liturgi-

Sultanul turcesc Ahmed * (sec. XVII) cu curtenii săi plănuiesc zidirea moscheii sale în Constantinopol, pe care am cercetat-o de multe ori în anii 1898, 1899 și 1904. (Aulorul).

sitor, ne cheamă la atențiune cu cuvintele: *«Să slăm bine (σῶ-μεν καλῶς = drepti) să slăm, cu frică să luăm aminte (σῶμεν μετὰ φόβου, πρόσχωμεν)*. Apoi în liturgia sfântului Marcu se poruncește scurt a sta «drepti» (ὀρθοί, în Codex Dan. IV, p. 141).

Părinții sinodului I ecumenic văzând că *«sunt unii cari pleacă genuchile Duminica și în zilele cincizecimeii, pentru a se păzi toate asemenea în toată parichia, s'a socotit de sfântul*

1) Tertull. De corona militis, c. III: Die dominico jejunium nefas ducimus, vel de geniculis adorare. Eadem immunitate a die paschæ in pentecosten usque gaudemus. Aceași învățătură o dă apologetul și în scrierea sa „De oratione” cap. XXIII.

sinod, a se da lui Dumnezeu (în aceste zile), rugăciunile stând»¹⁾. Asemenea și Marele Vasilie grăește: «Întru una a sâmbetei (Duminica) stând drepti plini rugăciunile; dar motivul nu-l știm toți: nu numai că în această zi am înviat cu Hristos..., ci și pentru că ziua Duminicii se vede a fi oare cum asemănarea și inchipuirea timpului viitor; în care toți se vor afla înviați. Și toată cinci-zecimea stând drepti ne rugăm»²⁾. De asemenea și Hrisostom afirmă că de multe ori să «stăm drepti și să ne rugăm»³⁾. Apoi Epifanie al Salaminei din Cipru, arată că «în toate zilele cinci-zecimei, nici genuchile nu se pleacă și nici ajunarea nu se păzește»⁴⁾. În acest înțeles grăește Augustin⁵⁾, Cassian despre monahii Egiptului⁶⁾, sinodul VI ecumenic⁷⁾, etc.

Măsura aceasta bisericească și canonică, este păstrată și astăzi în Biserica ortodoxă. De aceea nu facem ingenucheri la cult, în zilele de Duminici, apoi de la Duminica Învierii Domnului și până la Rusalii, cum și la sărbătorile mari.

2. *Plecarea capului.* Atunci când piosul stă drept la rugăciune, în unele momente solemne totuși pleacă capul și corpul în semn de supunere înaintea Celui A Tot Sfânt. În Constituțiunile apostolice se poruncește catehumenilor să plece capul, ca să primească binecuvântarea episcopului. Iată textul acesta: «*Inclinați-vă și primiți binecuvântarea... Catehumenii însă plecând capetele lor, episcopul orînduit să-i binecuvînteze le rostește această binecuvîntare: Dumnezeu-țu a tot puternic*»...⁸⁾ Dar în Constituțiunile apostolice se poruncește și energumenilor să facă același lucru. «*Inclinați-vă energumeni, cetim în Așezăminte, și primiți binecuvîntarea*»⁹⁾. Tot acolo aflăm această orînduire, repetîndu-se și neofitilor, numiți acum «*sigilați în*

1) Conc. Nicæn. c. XX: Ἐπειδὴ τινὲς εἰσιν ἐν τῇ κυριακῇ γόνυ κλίνοντες, καὶ ἐν ταῖς τῆς πεντηκοστῆς ἡμέραις ὑπὲρ τῶν πάντα ἐν πάσῃ παροικίᾳ φυλάττεσθαι, ἐστὼ τὰς ἑδοξέ τῃ ἁγίᾳ συνόδῳ τὰς εὐχὰς ἀποδιδόναι τῷ θεῷ.

2) Basil. De Spiritu Sancto c. XXVII: Ὁρθοὶ μὲν πληροῦμεν τὰς εὐχὰς, ἐν τῇ μὲ τοῦ σαββάτου τὸν δὲ λόγον οὐ πάντες οἶδαμεν οὐ γὰρ μόνον ὡς συναναστάντες Χριστῷ... κ. τ. λ.

3) Chrysostom. Homil. II in II-a Corint.: Στῶμεν καλῶς, δεηθῶμεν. Hrisostom însă întrebuințează, ca și în formularile liturgice, cuvîntul καλῶς (bine, frumos), în loc de ὀρθός (drept).

4) Epiphani. Expositio fidei n. XXII: Ὅλις τῶν πεντήκοντα ἡμερῶν, ἐν αἷς οὔτε γονυκλήσῃαι γίνονται, οὔτε νηστεία προστέτακται.

5) Augustin. Epist. CXIX ad Januarium. c. XVII: Ut autem stantes in illis diebus et omnibus dominicis oremus.

6) Cassian. Instit. lib. II, c. XVIII.

7) Concil. Trull. c. XC. Ταῖς κυριακαῖς μὴ γόνυ κλίνειν ἐκ τῶν θεοφόρων ἡμῶν πατέρων κανονικῶς παρελάβομεν.

8) Constitut. lib. VIII, c. VI: Κλίνετε, καὶ εὐλογεῖσθε—κλινόντων δὲ αὐτῶν τὰς κεφαλὰς, εὐλογεῖτω αὐτοὺς ὁ χειροτονηθεὶς ἐπίσκοπος εὐλογία τοιάνδε· ὁ Θεὸς παντοκράτωρ... κ. τ. λ.

9) Constit. lib. VIII, c. VI: Κλίνετε οἱ ἐνεργούμενοι καὶ εὐλογεῖσθε.

Dumnezeu prin Hristosul său»¹⁾, cât și penitenților²⁾, ca și unii și alții să primească astfel binecuvântarea episcopului. Hrisostom adaugă la acestea că «*diaconul la anumit timp, poruncește să plecam capul*»³⁾.

Plecarea capului o aflăm impusă pioșilor de către diaconul liturgisitor, și în Liturgia sfântului Iacov, cu cuvintele tipice: «*capetele noastre Domnului să le plecăm*»⁴⁾; apoi în aceea a lui Clement Romanul (n. XXII), în liturgia Marelui Vasilie cu formula: «*capetele voastre Domnului să le plecați*»⁵⁾, în liturgia sfântului Hrisostom⁶⁾, și în fine în aceea a celor Mai înainte slințite⁷⁾. Tot așa, plecarea capului este impusă în liturgia sfântului Marcu⁸⁾, în liturgia nestoriană, zisă «*a sfinților apostoli*» și atribuită lui Adeu și Maris⁹⁾, în liturgia monofizită coptică, zisă «*a sfântului Vasilie*»¹⁰⁾, în liturgia lui Nestorie¹¹⁾, etc.

3. *Îngenucherea.* În unele timpuri ale serviciului divin, era impusă plecarea genuchilor, în semn de întristare și umilință; iar în zilele de Duminici și sărbători domnești, precum și de la Duminica Învierii Domnului, până la Duminica pogorîrii sfântului Spirit, îngenucherea nu era îngăduită, căci aceste zile sunt expresiunea bucuriei și a îndulcirea sufletului. Plecarea genuchilor o găsim în cultele tuturor popoarelor, dar cu deosebire în cele asiatice și africane.

Și Mântuitorul omenirii a îngenuchiat în rugăciunile sale. În noaptea în care dânsul a fost vândut de Iuda, mai înainte de a fi sărutat de acest vânzător «*a mers după datina sa în muntele Olivilor*»¹²⁾; și i-a urmat și discipulii lui... Și îngenuchind se ruga zicând: *Parinte, de voești să treacă de la mine acest pahar*»¹³⁾. Iar atunci când Iudeii ucideau cu pietre pe arhidiaconul Ștefan, acesta «*îngenuchiând, a strigat cu glas tare: Doamne, nu le pune lor păcatul acesta*»¹⁴⁾. De asemenea a în-

1) Constit. Apost. lib. VIII, c. VII: Κατασφραγισάμενοι τῷ Θεῷ διὰ τοῦ Χριστοῦ αὐτοῦ, κλίναντες εὐλογοῖσθωσαν παρὰ τοῦ ἐπισκόπου.

2) Constit. Apost. lib. VIII, c. VIII: Ἀναστάντες κλίνετε καὶ εὐλογοῖσθε.

3) Chrysostom. Homil. XXVIII sive III, De incomprehensibili Dei natura: Τὸν καιρὸν ὁ διάκονος, κελεύει κλίνειν τὴν κεφαλὴν... κ. τ. λ.

4) Liturg. s. Iacob. n. XXXIX: Τὰς κεφαλὰς ἡμῶν τῷ κυρίῳ κλίνωμεν.

5) Liturg. s. Basil. Codex Daniel, IV, p. 436.

6) Liturg. s. Chrysostom. n. XXXIII.

7) Liturg. celor m. n. sfinț. Daniel IV, pag. 448.

8) Liturg. s. Marc., Daniel IV, pag. 156, 157 și 164.

9) Liturg. s. Adeo et s. Mari, n. IX, XII și XIII.

10) Teodor Tarnavski, Despre cele mai însemn. Liturg. ale Bis. orient., op. cit., p. 236.

11) Teodor Tarnavski, op. cit., pag. 268.

12) Cetește „Călătoria mea în împrejurimea Ierusalimului, pe muntele Maslinului, în pâraul Chidron și în Peștera Getsimani“, publicată în revista „Biserica ortodoxă română“ din București, anul XXXI, n. 3, pag. 327–339. (Autorul).

13) Luca 22, 39 seqq.

14) Fapt. Apost. 7, 60. Când am cercetat Ierusalimul în vara anului 1904, într-o zi eșind din sfânta cetate pe poarta Getsimani, am coborât în vale lângă pâraul Chidronului. Aci pe țărmul drept al pâraului lipsit de apă în timpul verei,

genuchiat în rugăciuni și Petru în Ioppe (Iafa ¹), apostolul Pavel în Milet ²), etc.

Clement Romanul vorbind despre rugăciune, în epistola sa I către Corinteni, zice că «*Domnului să cădem și să plângem rugându-l pe el*» ³). Iar în cartea «Păstorul» atribuită lui Erma, se dă credincioșilor această învățătură: «*punându-vă în genuchi, așa să începeți a vă ruga Domnului*» ⁴). În același chip grăesc Tertulian ⁵), și Arnobiu ⁶).

Eusebiu istoricul, făcând descrierea martirismului lui Iacov primul episcop al Ierusalimului, întemeiat pe «*Memoriile Bisericești*» scrise în secolul II de Egesip, zice că Iacov «*intra singur în templu și se afla zăcând atât de mult pe genuchii săi, rugându-se pentru păcatele poporului, în cât i se învârtoșaseră genuchii, ca pielea de cămilă*» ⁷). Tot Eusebiu arată că și Constantin cel Mare, ingenuchind (γόνυ κλίνας) se ruga lui Dumnezeu ⁸). Asemenea și în Constituțiunile apostolice se invoacă credincioșii cu cuvintele: «*Câți suntem credincioși să plecăm genuchile și să ne rugăm lui Dumnezeu prin Hristosul său*» ⁹). Hrisostom ¹⁰), Augustin ¹¹), Cassian ¹²), și toți propoveduitori bisericesti, îndeamnă pe credincioși la plecarea genuchilor în rugăciuni.

mi s'a arătat locul unde a fost ucis Arhidiaconul Ștefan. Iar de cealaltă parte a pârâului la poalele muntelui Olivilor, am văzut locul unde în vechime era grădina Getsimani, în care s'a rugat Domnul când a fost prins în noaptea vânzării. Pe aci, acum Franciscanii au o grădină încungiurată cu zid de piatră; într'însa se află maslini bătrâni. Iar locul unde a fost prins Iisus, nu este împrejmuit, căci el este al tuturor creștinilor. În apropiere este și peștera în care a fost pus corpul sfintei Fecioare. Peștera este transformată într'o Biserică măreață în care m'am pogorât în lăuntru pe 47 de trepte de piatră. Apoi de aci la deal pe partea stângă, Rușii au o frumoasă mănăstire cu o mare grădină încungiurată cu ziduri tari de piatră. Suindu-mă în vârful muntelui Olivilor, în partea despre răsărit, am văzut în depărtare dincolo de Ierihon o fâșie albă și un lac. Acolo este Iordanul și Marea Moartă, pe cari locuri de asemenea le-am cercetat. În vârful muntelui numit și anume spre nord de mănăstirea Carmelitelor mi s'a arătat și locul unde s'a înălțat Domnul la ceruri. Pe acest loc, se află astăzi o moschee turcească. (Autorul).

1) Fapt. Apost. 9, 40.

2) Fapt. Apost. 20, 36.

3) Clem. Rom. epist. I ad. Cor. n. 48: Προσπέσωμεν τῷ δεσπότῃ, καὶ κλαύσωμεν ἱκετεύοντες αὐτόν.

4) Herm. Past. I viz. I, n. 1.

5) Tertull. ad Scapulam c. IV.

6) Arnob. Opera, lib. I: Huic omnes ex more prosternimur, hunc collatis precibus adoramus.

7) Euseb. Hist. eccles. lib. II, c. XXIII: Μόνον εἰσῆρχετο εἰς τὸν ναὸν ἡγούμενος τε καίμενος ἐπὶ τοῖς γόνασι, καὶ αἰτούμενος ὑπὲρ τοῦ λαοῦ ἄφεσιν ὡς ἀπεσκληκέναι τὰ γόνατα αὐτοῦ δίκην καμήλου.

8) Euseb. Vita Constant. lib. IV c. 61.

9) Constit. lib. VIII, c. IX: Ὅσοι πιστοὶ, κλίνωμεν γόνυ, δεήσωμεν τοῦ Θεοῦ, διὰ τοῦ Χριστοῦ αὐτοῦ.

10) Chrysostom. Homil. XVIII in II Cor.

11) Augustin. De civitate Dei, lib. XXII, c. VIII.

12) Cassian. Instit. lib. II, c. VII: Post hæc puncto brevissimo procidentes humi.... etc.

Ingenucherea se impune credincioșilor de preotul liturgisitor la diferite rugăciuni bisericești cu cuvintele: «iară și iară plecând genuchile, Domnului să ne rugăm». Aceasta se face la rugăciunile din Duminica pogorării sfântului Spirit, la sfințirea apei, la rugăciuni pentru ploae. ș. a.

4. *Așternerea cu fața la pământ.* Când Iehova întărește legătura de credință cu Avraam, acesta «cazu pe fața sa» ¹⁾, arătând umilință înaintea Domnului său. Tot așa și atunci când Iehova făgăduiește un fiu lui Avraam, acesta iarăși «căzu pe fața sa» ²⁾. Iar când Moabiții și Edomiții năvălesc asupra Evreilor, regele Iudeei «Iosafat își pleacă fața la pământ» ³⁾, ca să se închine lui Iehova, cerând ajutor în contra dușmanilor. Exemple de acestea se găsesc destule în Vechiul Testament.

Evangelistii Mateiu și Marcu, ne mărturisesc că și Mântuitorul în grădina Getsimani «a căzut cu fața la pământ» ⁴⁾.

Așternerea cu fața la pământ este simbolul celei mai umilite stări sufletești și trupești. Penitenții din Biserica veche numiți «lapsi» (căzuți), se prosternau înaintea credincioșilor la porțile Bisericilor, pentru ca aceștia să mijlocească, spre a fi admiși și cei căzuți, la penitența oficială ⁵⁾; iar după ce erau admiși astfel, rugăciunile lor le făceau așternuți cu fața la pământ ⁶⁾.

În timpul certelor furtunoase din cauza ereziei lui Arie, Alexandru urmașul lui Mitrofan la scaunul episcopal din Constantinopol «intrând în sfântul altar (al Bisericii sfânta Irina), de desubtul sfintei mese, s'a întins cu corpul pe pământ, și se ruga cu lacrimi» ⁷⁾, pentru pacea, liniștea și întărirea sfintei credințe.

1) I Moisi, 17,3. Conf. I Moisi 24,26; I Sam. 1,28.

2) I Moisi 17,13.

3) Paralip. 20,18.

4) Mat. 26,39. Marcu 14,35.

5) În feroasa persecuție îndreptată de Decie (an. 249) în contra creștinilor, mulți dintre închinătorii crucei se lepădă de Hristos. Ei fură numiți de Biserica *căzuți* (lapsi) și apoi împărțiți în patru categorii: *blestemătorii* (blasphematii) cari se lepădau cu blesteme de Biserică; *tămâietorii* (thurificatii) sau cei ce tămădeau pe idoli; *sacrificatorii* (sacrificatii) adică cei ce aduceau sacrificii înaintea zeilor; și *cumpărătorii de cărți*, de acte (libellatici, libellus = cârtică) că în adevăr au sacrificat idolilor, ca să nu fie torturați. Starea acestor 4 feluri de căzuți a fost obiectul mânos de certuri mai ales în Biserica apuseană, dacă ei trebuie, ori nu, să mai fie primiți la penitență, când ei cereau aceasta, și apoi admiși în rândul credincioșilor. Unii cu Ciprian în frunte erau pentru admiterea lor; iar preotul Novatus cu diaconul Felicissimus au fost în contra admiterei. Totuși Biserica întemeiată pe învățătura Domnului că «pe cel ce vine la mine nu-l voiu scoate afară» (Ioan. IV, 38), și apoi îngăduitoare fiind (Mat. 18,15), i-a primit după multă stăruință și încercare a vinovaților, mai întâiu la cântă și după aceea în rândul credincioșilor.

6) Bingham. Orig. s. antiq. eccl., op. cit., Tom. V, pag. 262.

7) Socrat. Hist. eccles. lib. I, cap. XXXVII: Εἰς τὸ θυσιαστήριον εἰσελθὼν, ὑπὸ τὴν ἱερὰν τράπεζαν ἐαυτὸν, ἐπὶ σῶμα ἑκτείνας, εὐχεται δακρύων... Socrat arată apoi în cap. XXXVIII (lib. I) moartea lui Arie astfel: «Eșind Arie din palatul din Constantinopol al împăratului Constantin, și mergând trufaș prin piața lui Constantin, încungiurat de lingușitorii săi, a simțit nevoea de a-și împăca nepu-

Vicleanul sofist **Ecebol**, învățător de retorică în Constantinopole, instrument al neomenoaselor legi anticreștine ale lui Iulian Apostatul, după moartea acestuia, prefăcându-se că se pocăiește așternându-se cu fața la pământ înaintea ușei Bisericii, striga către credincioși: *«călcați-mă în picioare ca pe o sare stricată»*¹⁾. Iar Teodoret (Hist. eccles. lib. V, c. XVIII, al. XIX), afirmă că împăratul Teodosie cel Mare, oprit fiind de la Biserică de către Ambrosie episcopul Mediolanului, când a intrat, după ce i s'a îngăduit, în casa lui Duninezeu, monarhul, nu stând drept, dar nici în genunchi, ci așternându-se cu fața la pământ, în semn de pocăință, a rostit cuvintele psalmistului David: *«așterne-voi pe pământ viața mea, ca să trăiesc după cuvântul tău»*²⁾.

În timpul de față credincioșii creștini, încă își aștern fața la pământ în rugăciunile lor arătând cu aceasta sdrăbirea inimii. Dintre popoarele ortodoxe, de obicei **Rușii** se folosesc mult de această stare a corpului în sentimentele lor pioase. În cultul mahomedan, iarăși se proaștern pe pământ supușii lui Alah și ai profetului³⁾.

§ 14.

Impunerea mâinilor și ridicarea brațelor.

Impunerea mâinilor (ἐπιθέσις τῶν χειρῶν, impositio manum), constă în punerea mâinei drepte sau a amânduror mâinilor, de către episcop ori preot, pe capul omului ce stă în genunchi ori cu capul plecat și cere bine cuvântarea ministrului celor sfinte și pogorîrea hărului sfântului Spirit asupra sa.

1. Impunerea mâinilor este o datină religioasă veche, de o însemnătate deosebită. Ea se află obișnuită și în viața religioasă a Romanilor. Titu Liviu în *«Historia Romanorum»* (lib. I, c. 48⁴⁾), ne arată că Numa Pompiliu (an. 714 a Hr.) s'a suit

tința. Intrând în latrina din dosul pieței, **mațele** îi căzură cu escrementele, și își dădu sufletul⁵⁾.

1) Socrat. Hist. eccl. lib. III, c. XIII: Ὁ Πύπας ἑαυτὸν προηγήτορ τῆς πύλης τοῦ εὐκτηρίου οἴκου, πατήσατέ με, ἑβόα, τὸ ἅλας τὸ ἀναίθιον.

2) Iată pentru ce opri se Ambrosie pe Teodosie cel Mare de a intra în Biserică: la anul 390 când acest împărat, ca pedeapsă pentru o răscoală a Tesalonicenilor, porunci să se măcelărească poporul, ce se afla adunat într'un amfiteatru, Ambrosie i-a făcut muștrări amare ne primind pe monarh în comunitatea Bisericii, și abia după 8 luni de pocăință îi dădu ertare. Teodosie se supuse cano-nului rânduit de Ambrosie, și totdeodată făgădui că nu va mai subscrie nici o sentință de moarte până nu vor trece 30 de zile. Cu toate acestea episcopul Mediolanului se bucura de atâta respect din partea împăratului, în cât acesta zise odinioară: *«Cunosc numai un episcop adevărat, adică pe Ambrosie»*. Conf. Eusevie Popovici, Ist. Bis., op. c. I, pag. 548.

3) Din toate acestea vedem că șederea pe scaune și bănci în Biserică la rugăciune, cum fac latinii și protestanții, este în contra învățăturilor și datinelor creștine.

4) Scrierea lui Titu Liviu intitulată *«Historia Romanorum»* se compunea

pe tronul său de rege al Romanilor, punându-i-se mâna dreaptă pe cap, de către Ponteficele roman ¹⁾. Sclavii Romanilor se eliberau prin impunerea mâinilor de către stăpânii lor, cari renunțau cu chipul acesta la dreptul ce aveau asupra celor eliberați.

În Testamentul Vechiu găsim foarte multe locuri de unde vedem impunerea mâinilor îndatinată la Iudei. Așa d. e. Isac, binecuvintează pe Iacov în locul lui Esau (I Moisi, cap. 27);

Isac binecuvintează pe Iacov crezând că binecuvintează pe Esau
(Fac. 27, 27).

iar bătrânul «*Israil (Iacov) își întinse mâna sa cea dreaptă și o puse pe capul lui Efraim... și mâna sa cea stângă pe capul lui Manase*» ²⁾ spre a-i binecuvânta, căci erau fiii săi. Dar și

din 140 cărți sau 14 decade și cuprindea o perioadă de 744 ani. Începea cu fundarea Romei și termina cu moartea lui *Drusus*. Dintr'însa nu au ajuns până la noi de cât 35 de cărți. În secolul XVII Germanul *Freinsheimius* a reconstituit și cărțile pierdute pentru a completa această operă.

1) Conf. Titii Livii Patavini, *Res Memorabiles* c. VIII.

2) וַיִּשְׁלַח יִשְׂרָאֵל אֶת-יָמִינוֹ וַיָּשֶׁת עַל-רֹאשׁ אֶפְרַיִם (I Moisi 48, 14).

Iehova poruncește lui Moisi zicându-i : «*Ia-ți pe Iosua fiul lui Nun și pune peste dânsul mâna ta*» ¹⁾, arătându-i cu aceasta ca să-l consacre urmaș al său în conducerea lui Israil. Prin impunerea mâinilor de către fiii lui Israel, fură sfințiți și Leviții pentru serviciul dumnezeesc ²⁾. Asupra animalelor pentru sacrificii, încă se impuneau mâinile, de către preot sau și de bătrânii poporului ³⁾. Asemenea și celui condamnat la moarte, i se impuneau mâinile de către martori, afirmând cu aceasta vinovăția condamnatului ⁴⁾. Binecuvântarea eră însoțită mai totdeauna de actul acesta sacramental.

Impunerea mâinilor se află des repetată și în Noul Testament. Lui Iisus Hristos aducându-i-se copiii ca să-i binecuvinteze, «*și-a pus mâinile peste ei, și s'a dus de acolo*» ⁵⁾. Iisus recomandă impunerea mâinilor și discipulilor săi, ca să o facă la vindecarea bolnavilor ⁶⁾, la împărtășirea sfântului Spirit ⁷⁾, la hirotonii ⁸⁾, etc.

Apostolii la rândul lor, și-au pus mâinile pe cei 7 diaconi aleși ⁹⁾, pe Samarinenii primitori de cuvântul lui Dumnezeu ¹⁰⁾, făceau minuni prin acest act sfânt ¹¹⁾, chemau harul sfântului Spirit ¹²⁾, etc.

După apostoli, Biserica a săvârșit impunerea mâinilor prin episcopii și presviterii săi, asupra celor ce se pocăiau ¹³⁾, asupra catehumenilor ¹⁴⁾, la primirea lor în catehumenat ¹⁵⁾, asupra lui Constantin cel Mare când s'a făcut catehumen ¹⁶⁾, cum și asupra păcătoșilor îmbrăcați în haina pocăinței, ori în *cilicium*, adică într'un veșmânt ca un sac făcut în apus din păr de capră, de culoare cenușie ori neagră ¹⁷⁾.

Impunerea mâinilor se mai făcea asupra păcătoșilor când se primeau în rândul credincioșilor și la împărtășirea lor cu

1) Num. 27,18.

2) Num. 8,10.

3) Deuter. 21,6. Conf. Isidor de Onciul, *Arheologia bibl.*, op. cit., p. 515.

4) Deuter. 17,7.

5) Mat. 19,15. Marcu 10,16. Luca 18,15... Τιθεὶς τὰς χεῖρας ἐπ'αὐτά...

6) Marcu 16,18. Fapt. Apost. 5,15. 28,8.

7) Fapt. Ap. 9,17... Καὶ ἐπιθεὶς ἐπ'αὐτὸν τὰς χεῖρας...

8) I Timot. 4,14. II Timot. 1,7.

9) Fapt. Apost. 6,6.

10) Fapt. Apost. 8,17.

11) Fapt. Apost. 5,12.

12) Fapt. Apost. 19,6.

13) Concil. Laod. c. 19.

14) Constit. Apost. lib. VII, c. XXXIX.

15) Concil. Hiberit, c. XXXIX.

16) Euseb. De vita Constant., lib. IV, c. LXI.

17) Concil. Agath. c. XV: Penitentes tempore... impositionem manum et *cilicium* super caput a sacerdote consequantur.

sfânta euharistie ¹⁾, asupra clericilor exorcisti ²⁾, la hirotonia episcopului ³⁾, a preotului, diaconului, s. m. d.

Astăzi, impunerea mâinilor se face tot în cazurile arătate în Diserica veche și anume: la hirotonia și hirotezia clericilor, asupra celor bolnavi, asupra celor ce își mărturisesc păcatele, etc.

2. *Ridicarea brațelor*. Piosul nu se mulțumește la rugăciune numai cu semnele exterioare pe cari le-am văzut până acum, ci el aflându-se în culmea simțirilor religioase, ridică mâinile și brațele către cer, invocând prin aceasta ajutorul Celui A Tot Sfânt, sau prea mărinind pe Dumnezeu.

Cum că în Vechiul Testament se obișnuia ridicarea mâinilor, în sus, la rugăciune, dovedim această cu psalmul 134, v. 2: «*Ridicați mâinile voastre cele sfinte, zice psalmistul, și bine cuvântați pe Domnul*» ⁴⁾. Iar în cartea profetului Isaia, cap. 1, v. 15, cetim că Iehova mânios fiind pe fiii lui Israil, le zice aceste cuvinte: «*Când veți întinde mâinile voastre, ascunde-voiu ochii mei de la voi*».

Apostolul Pavel provocându-se la textul din psalmul 134, v. 2, pe care l'am arătat mai sus, îndeamnă pe pioși a se ruga «*în tot locul, ridicând mâini sfinte, fără de mânie și fără de ceartă*» ⁵⁾.

Origen ⁶⁾, Minuciu Felix ⁷⁾, vorbesc de obiceiul din zilele lor, de a se ridica mâinile către cer în timpul rugăciunii. Mai luminos se exprimă Tertulian în această privință: «*Noi nu ridicam numai brațele, zice apologetul, dar le și întindem, atât pentru a imita cu aceasta patima Domnului, cât și de a-l mărturisi la rugăciune*» ⁸⁾. Apoi și în liturgia sfântului Marcu, la cuvintele de instituire, diaconul de două ori îndeamnă pe auditori, să se roage cu mâinile întinse. «*Întindeți*» (ἐκτείνετε adică τὴν χεῖρα), zice el; apoi repeteste: «*iarăși întindeți*» (ἔτι ἐκτείνετε). Daniel, Codex, Tom. IV, pag. 161, n. XVI.

Eusebiu vorbind de pietatea lui Constantin cel Mare, zice că «*Împăratul avea obiceiul de a se ruga lui Dumnezeu cu ochii ridicați la cer, și cu mâinile întinse*» ⁹⁾. După aceea istoricul urmează: «*Sunt și câteva imagini la intrarea în palat unde Împăratul este zugrăvit stând în picioare și rugându-se cu mâinile întinse, și cu ochii ridicați la cer*» ¹⁰⁾.

1) Cyprian. Epist. XII, al. XVII: Qui agit poenitentiam, nec ad communionem venire... nisi prius illi ab episcopo et clero manus fuerit imposita.

2) Concil. Carthag. IV, c. VII: Exorcista, quum ordinatur accipiat de manu episcopi libellum, in quo scripti sunt exorcismi, dicente sibi episcopo: habeto potestatem imponendi manus super energumenum, sive baptizatum... etc.

3) Constitut. Apost., lib. VIII, c. XXXVIII și XXXIX.

4) Psalm. 134 v. 2: יְרִידוּ כַּיָּדָם קִדְּשׁוּ וּבְרַכּוּ אֶת יְהוָה (dela verb. יָרָא (יָרָא)).

5) I Timot. 2, 8. Conf. cele 14 trimiteri. București, 1906, pag. 157, T. III.

6) Origen. De oratione, c. 20.

7) Minuc. Felix. In Dialog. Octavius.

8) Tertul. De oratione, c. 11.

9) Euseb. Vita Constant. lib. IV, c. XV.

10) Euseb. Vita C

Paulin de Nola biograful lui Ambrosie, vorbind despre moartea acestuia, arată că *«aproape de ora unspre-zece din zi, și pâna la acea oră în care și-a dat spiritul, se ruga (Ambrosie) cu mâinile întinse în chipul crucei»*¹⁾. Apoi Ioan Iri-sostom recomandând fiilor săi suflatești, ridicarea brațelor, în-vată că *«ni se poruncește să întindem mâinile, pentru ca pli-nirea rugăciunii în chipul acesta, să fie pentru ele ferire de păcat și liberare de fără de legi»*²⁾.

Din acestea vedem că eră o obișnuință mult răspândită în vechime de a se ruga creștinii cu mâinile ridicate spre cer. Iar din cuvintele lui Tertulian și Paulin, înțelegem că mulți pioși nu se îndestulau numai cu ridicarea mâinilor, ci le și *întindeau în chipul crucei*, ca să imiteze cu aceasta patimile lui Hristos.

Ridicarea mâinilor și a brațelor, în zilele noastre, se în-datinează numai la liturgie de către preot, în anumite momente tainice. Laicul dacă își întinde mâinile către cer, o face aceasta la întâmplări grele. Ridicarea mâinilor și a brațelor închipuește răstignirea lui Hristos.

CAPITOLUL II^{-LEA}

UNELE LUMINĂRI ȘTIINȚIFICE ASUPRA SERVICIULUI DIVIN.

§ 15.

Vechimea sfintei Liturgii și pregătirile pentru săvârșirea ei.

dată cu semănarea cuvântului dumnezeesc, de către Mântuitorul lumii Iisus Hristos, el însuși a așezat sfânta liturgie la Cina cea de taină, ca să ne amintim prin această așe-zare, de activitatea mântuitoare a Domnului nostru, de patimile, moartea, învierea și suirea lui la ceruri. După instituirea acestui mister euharistic, el se plini neconținut de apostoli și apoi de urmașii acestora, perpetuându-se astfel, până în zilele noă-stre. Prin urmare sfânta liturgie are aceeași vechime ca și Biserica creștină. Amândouă aceste instituiți sunt înlii-nate de același Întemeietor al împărăției mesianice. Creștinii pri-

1) Paulin. Vita Ambrosii.

2) Chrysost. Homil. 27, De cruce.

melor timpuri, își găsiră în acest dumnezeesc serviciu, alinarea suferințelor și îmbărbătare în chinurile îndurate de la păgâni. În momentele de veselie, tot prin serviciul liturgic își luminează fețele lor. Și răbdară închinătorii crucei, cruzimile neomenoase ale tiranilor, fără să se înfricoșeze și să schimbe spiritul și litera cultului.

Dar pentru săvârșirea sfintei liturgii, se cere și o hotărîtă pregătire. Liturgisitorul trebuie să fie vrednic de această sfântă lucrare. Ilirtonia ce primește asuprași, viața sa, pietatea cu care servește, sunt calități de căpetenie, ale ministrului altarului. De asemenea se cere pentru săvârșirea sfintei liturgii, și un timp al zilei, regulat și potrivit cu sfîntenia serviciului. Tot timpul este al Domnului, și toată ziua sfântă este; cu toate acestea

Sosirea cu vaporul a Domnului Doctor BADEA CIREȘEANU
Autorul Tezaurului Liturgic, în orașul Smirna (Asia), Sâmbătă 24 Iulie anul
1899, pentru cercetarea cultelor islamiste.

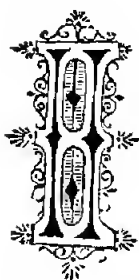
liturgia, nu se poate face în ori ce oră a zilei s. e. la apusul soarelui, ori seara, ci în timpul tradițional și canonic s. e. dimineața, când liturgisitorul și poporul își păstrează tresvia sufletească și trupească, cu care se înfățișează în Biserică. De asemenea, în timpul dimineții, mai fie-care ins poate păstra ajunarea atât de trebuincioasă pentru primirea sfintei euharistii. Așisderea se cere pentru plinirea sfintei liturgii, și un anumit loc. Nu tot locul este curat, căci și Iehova arătându-se lui Moisi într'un rug aprins pe muntele Horeb, din Arabia Petroasă, îi zice aceste cuvinte: *«Moisi, Moisi!... Nu te apropia aici; desleagă încălțăminte picioarelor tale, căci locul pe care tu stai, pământ sfânt este»* (Exod. 3,5). Iehova deci, nu-i zice lui Moisi

despre orice loc că este sfânt, ci numai despre acela pe care se afla el în acel timp, în apropiere de rug. De aceea trebuie cu luare aminte ales locul pentru lucrarea liturgică; el se cuvine a fi în sfintele Biserici anume zidite și întocmite pentru practica cultului. Nu mai puțin sunt de trebuință în scopul acesta, și odoarele liturgice, stabilite de Biserică încă din timpurile începătoare ale religiunii creștine.

ARTICOLUL I

ÎNFLORIREA SERVICIULUI LITURGIC CU TRE- CEREA TREPTATA A TIMPULUI.

§ 16.

Serviciul divin în Vechiul Testament.

Odată ce omul fu creat de Făcătorul său, el cunoscă a tot puternicia dumnezească cum și neputința omenască. De aceea Cain și Avel, fiii protopărinților omenirei, aduc lui Dumnezeu sacrificii din roadele ostenelelor lor, pe cari le considerau ca daruri obligatoare față de Ceresul Părinte; iar odată cu nașterea lui Enos nepotul lui Adam, se începu a se chema și numele lui Iehova¹⁾.

Înmulțindu-se omenirea se înmulțiră și fără de legile, cu credința în idoli; dar Dumnezeu chemă pe Avraam (n. c. 2366 ± 2191 a. Hr.), din împrejurimea idololatrii și-l aduse în pământul Hanaan, ca aci să păstreze adevărata credință în Puternicul Creator și închinarea curată a monoteismului. Acum cultul se cuprindea în ridicarea de altare, de stâlpi, sacrificii, rugăciuni, făgădueli sfinte, tăerea împrejur, și din jurăminte cu chemarea numelui lui Iehova. Așa se păstră cultul în timpul patriarhului Avraam, și în timpul celorlalți patriarhi cari au viețuit după dânsul.

Crescând urmașii lui Iacov (n. c. 2206 ± 2059 a. Hr.), în Egipt, legea cea simplă patriarhală, nu mai era îndestulătoare, ci ea a trebuit să dobândească o întindere mai mare prin Moisi alesul lui Iehova și conducătorul poporului israelitean. Principiile dogmatice mozaice se desfășoară în acest înțeles: *Iehova este unul* (יהוה אחד²⁾), *să nu i se facă lui chip cioplit³⁾*, *el este*

1) I Moisi, 4, 26.

2) V Moisi, 6, 4.

3) II Moisi 20, 4. V M. 5, 8.

*etern, el este cel ce este*¹⁾, *el este prea sfânt*²⁾, *Dumnezeul Dumnezeilor... tare și înfricoșat*, etc.³⁾. Iar principiile morale mozaice sunt următoarele: *iubirea de Dumnezeu*⁴⁾, *iubirea aproapelui*⁵⁾, *a nu păcătui*⁶⁾, *a cinși pe părinți*⁷⁾, *a fi milos-tiv*⁸⁾, *a nu înșela*⁹⁾, *a fi blând cu animalele*¹⁰⁾, ș. a. Aceste învățături frumoase, serviră de călânza Evreilor din toate timpurile, de și ei se abătură de la ele.

1. Pentru păstrarea *cultului* Vechiului Testament, Moisi (n. c. 1725 † 1605 a. Hr.), întocmi un cort despărțit în aceste trei părți: a) *tinda*, unde era altarul sacrificiilor și lavoarul preoților, b) *sfânta* (הַקֹּדֶשׁ), în care se afla altarul tămâierii, masa și candelabrul, apoi c) *sfânta sfintelor* (הַקֹּדֶשׁ הַקִּדְשִׁים), unde intra numai arhiereul odată pe an, și anume la sărbătoarea numită «ziua împăcării». Aci era chivotul legii în care se păstra tablele lui Moisi, vasul cu mană și toiagul lui Aaron. Intrarea în cort era despre *răsărit*. Ebraiștii însă, despart cortul lui Moisi numai în aceste două părți: în *sfânta* și *sfânta sfintelor*; iar liturghiștii creștini văd în cort cele 3 părți amintite mai sus, și de aci Biserica se împarte tot în 3 părți și anume: în nartică, naos și altar, cu toate că intrarea aci este despre *apus*.

Poporul israelitean propășind mai târziu în cultură, a trebuit ca și locașul pentru plinirea cultului judaic, să corespundă cerințelor timpului. De aceea Solomon († c. 962 a. Hr.), zidi mărețul templu ce i-a purtat numele său, unic în splendoare și bogăție pe acele timpuri¹¹⁾. Regele Hiram al Tirului îi veni în ajutor lui Solomon cu lemne de cedru și meșteri mari. Împărțirea templului fu aceeași ca și la cortul lui Moisi, cu deosebire că la templul lui Solomon, toate părțile și obiectele fură făcute în bogăție mare.

După vr'o 400 de ani dela zidirea lui, templul lui Solomon fu prefăcut în ruină împreună cu Ierusalimul, la anul 588 înainte de Hristos, din ordinul lui Nabuhodonosor regele Babilonului. Atunci mare parte din poporul evreu împreună cu regele Zedechia, fu dus în captivitatea Babilonului¹²⁾.

1) II Moisi, 3,14.

2) III Moisi, 19,2.

3) V Moisi, 10,17.

4) V Moisi, 6,5.

5) III Moisi, 19,18.

6) I Moisi, 17,1.

7) II Moisi, 20,12-17.

8) III Moisi, 19,9.

9) V Moisi, 25,13-15.

10) II Moisi, 20,10-11.

11) David (n. c. 1071 † 1001 a. Hr.), voia să zidească el templul, dar fu oprit prin profetul Natan. Chemând la tron pe fiul său Solomon, îl îndatoră să facă zidirea proiectată. Conf. Tez. Lit., T. II, p. 54 și 593.

12) Citește călătoria mea în Palestina și Istoria orașului Ierusalim, publi-

Cir regele Persilor cucerind Babilonul la anul 538 a. Hr., Evreii dobândiră voia de a se reîntoarce în Palestina și a-și rezidi templul. La anul 515 templul fu terminat prin ajutorul guvernatorului *Zerubabel*, într-o zidire mult mai inferioară de cât cum era templul lui Solomon. Sfânta sîntelor acum era goală, căci chivotul legeri fu nimicit la dărâmare Ierusalimului; iar în locul lui era numai o piatră pe care în ziua împăcării punea arhiereul tămâiarul. În sfânta era un candelabru, altarul tămâierei și masa pâinilor feței. Tinda avea altarul sacrificiilor făcut din piatră. Templul acesta fu pângărit de Antioh Epifanul regele Siriei, apoi la anul 63 a. Hr. fu asediat de Pompei, și în fine la anul 37 a. Hr. luat cu asalt de Irod Idumeul zis și **Irod cel Mare**¹⁾, care îi arse mai multe portice.

Irod Idumeul ocupând apoi tronul Iudeei, ca să-și câștige iubirea Evreilor, restaură templul lui Zerubabel făcându-l în formă de terasă, în felul cum se zidiră mai târziu unele moschei turcești s. e. moscheea sultanului **Suleiman** din Constantinopole (Vezi pag. 13 Tom. III Tezaur. Liturg.). Reînnoirea templului fu măreață. Înșiși apostolii lui Iristos admirară această clădire²⁾. Împrejurul sfintei și al sfintei sîntelor erau 38 de cămări cu 3 caturi cum fusese la templul lui Solomon. La anul 70 d. Hr. templul lui Irod fu prefăcut în ruină sub Tit și în contra voinței acestuia.

Pe locul acestui templu se zidi mai în urmă, în secolul VII, moscheea califului Omar, care stă și astăzi în ființă ca o minune a arhitecturii arabe³⁾.

Cultul judaic se săvârși nu numai în templul din Ierusalim, ci și în sinagoge, adică în casele jidovești de rugăciune⁴⁾.

2. *Actele liturgice ebraice*, în vechime erau rugăciuni de

cată în revista „Biserica ortodoxă Română” din București, anul XXX (1907) n. 2, pag. 199–212. (Autorul).

1) Patru guvernatori ai Iudeei purtară numele „*Irod*”, pe la începutul erei creștine: 1) *Irod Idumeul*, zis și *Irod cel Mare*, domnitor pe tronul Iudeilor în timpul nașterii Domnului; 2) fiul său *Irod Antipă*, domnitor după moartea lui Irod cel Mare numai peste Galilea și Perea, și depus în anul 39 de Caligula; 3) *Irod I Agrippa*, nepotul lui Irod cel Mare, domnitor iarăși peste toată Iudea până la anul 44; și în fine 4) fiul acestuia *Irod II Agrippa*, domnitor pe la anul 64 cu titlul de rege, peste Batanea, Trahonitis și Anranitis.

2) Mat. 24,1–2. Marcu 13,1–2.

3) Duminică 13 August 1904, aflându-mă în Ierusalim, după amiază am cercetat moscheea lui Omar (Kubbet-es-Sachrá). Pe lângă moscheea *Caaba* din Meca, moscheea lui Omar este la Mahomedani locul cel mai sfânt din lume. Acest edificiu este făcut de piatră în formă octagonală și în cel mai curat stil arab. Tot exteriorul este împodobit cu flori și arabescuri sculptate în piatră și colorate cu albastru și galben. O cupolă măreață lucrată numai în sculpturi, împodobește moscheea lui Omar. Vezi chipul moscheei la p. 185 T. II, Tez. Lit. (Autorul).

4) Pe timpul exilului babilonic apare și *sinagoga*. Iudeii fiind acolo în neputință de a participa la serviciul divin al templului din Ierusalim, înființară sinagoge sau case de rugăciuni (סִנְגֻּגָּה, συναγωγή, προσευκτήρια) pentru

a se aduna întrînsele sâmbăta și în zilele de serbători. În sinagoge se citea sfânta Scriptură, se traducea în limba cunoscută poporului, se făceau rugăciuni

mulțumire către Dumnezeu, cereri, făgăduințe și aduceri de sacrificii. Moisi formulează unele rugăciuni la ziua împăcării ¹⁾, și la aducerea prinoaselor din roadele pământului ²⁾. De la David înainte rugăciunile se tot înmulțiră prin compunerea psalmilor, cari nu sunt alt ceva de cât rugăciuni cântate la locul sfânt de persoanele îndreptățite și de popor. Orele de rugăciune erau: a *treia* (= a noastră a 9-a de dimineată), a *șasea* (= a 12-a, amiază) și a *noua* (= a 3-a după amiază ³⁾).

Cultul dumnezeesc ebraic de toate zilele, după rânduirile Legii ⁴⁾, se plinea aducând la templu în fie care zi dimineata și seara, în numele poporului evreu, câte un miel de un an că ardere de tot. Împreună cu aceasta se aprindea tămâe pe altarul tămâerei, și de la David înainte, se cântau psalmi în timpul sacrificiului, de către Leviți, însoțindu-se aceste cântări cu sunete din **instrumente muzicale** ⁵⁾. Se mai citeau bucăți din cărțile lui Moisi, profeți, etc. Pentru trebuințele liturgice s'a făcut și împărțirea textului Vechiului Testament în **parașe** și **haftare** adică în pericope, mai lungi ori mai scurte, potrivite cu subiectul și însemnătatea zilei. După finirea sacrificiului și a tămâerei de dimineată se rostea de către preot binecuvântarea asupra adunării ⁶⁾.

Cultul dumnezeesc de toate zilele, aducea aminte Israelteanului, cum că omul nici odată să nu înceteze de a se ridica cu mintea la Dumnezeu și a-i aduce lui prinos și adorațiune.

Evreii se rugau stând în picioare ⁷⁾, sau în genuchi ⁸⁾, ori

și se intonau cântări religioase. Pe timpul Mântuitorului vedem aceste sinagoge în Palestina și în multe țări streine. (Mat. 12, 9. 13, 54. Marcu 1, 21. 6, 2. Luca 4, 16. 7, 5. Ioan 6, 59. Fapt. Ap. 6, 9. 13, 5. 14, 42. 17, 1. 18, 4). Stilul acestor edificii se deosebea în vechime ca și azi, după gusturi și împrejurări.

În sinagoge erau aceste obiecte: un sicriu în perețele îndreptat spre Ierusalim pentru păstrarea cărților sfinte, un amvon pentru cetirea sfintei Scripturi, scaune, sfeșnice și candel.

Superiorul sinagogei (**רִאשׁ הַקִּבְּלִית**) conducea colegiul bătrânilor, prive-

ghea ordinea, îngrijea de săraci și pedepsea moralmente și fizicește pe culpabili. Pe lângă colegiul sinagogei mai era un împărțitor de mile, un cetitor și un servitor cu îndatorirea de a biciui în sinagoge pe cei vinovați. (Mat. 10, 17. 23, 34. Ioan 12, 42. Fapt. Ap. 22, 19).

Cultul dumnezeesc se începea în sinagoge, cu o rugăciune rostită de unul din cei de față, îmbrăcat în mantie albă și cu filacteriile legate, cum fac și Iudeii de astăzi. După aceasta urma cetirea unei pericope din Lege, iar din timpul lui Antioh Epifanul se făceau cetiri și din prooroci. Finindu-se acestea, superiorul îndemna pe unul din mulțime ca să explice cele cetite. (Luca 4, 16). Era însă deosebire între cultul mareț plinit în templul din Ierusalim, și între cel simplu din sinagoge.

1) III Moisi, 16, 21.

2) V Moisi, 26, 3-10.

3) Ps. 55. 18. Dan. 6, 11. Fapt. Ap. 2, 15.

4) II M. 29, 38-41. IV M. 28, 3-8.

5) I Par. 16, 40-42.

6) IV M. 6, 23. Conf. Tez. Lit., T. II, p. 382, n. 3.

7) I Sam. 1, 26.

8) I Impăr. 8, 54.

plecați la pământ ¹⁾, în chilii singuratice cum era d. e. foișorul (l'asupra acoperământului casei ²⁾, sau sub cerul liber. Ori unde s'ar fi rugat Evreul, fața lui era îndreptată spre sfânta sfintelor, cum fac și creștinii când se îndreaptă spre răsărit locul activității Mântuitorului și de unde s'a ivit soarele dreptății. La rugăciune mai era obiceiul ca Evreii să ridice mâinile la cer ³⁾, să-și bată pieptul ⁴⁾, și să-și plece capul ⁵⁾. Aceste deprinderi trecură și în creștinism.

Preoții Evreilor se alegeau numai din seminția lui Levi fiul lui Iacov; iar cele trei trepte de preoție erau: *arhiereul*

Noe zidește altar și aduce sacrificiu lui Iehova. (Fac. 8,50).

cu serviciul în sfânta sfintelor, *preotul* cu îndatoriri de împlinire în sfânta, și *leviții*, niște ajutători și servitori ai preoților, cu servicii în curtea templului la arderea sacrificiilor. Aceste trei trepte ierarhice trecură și în creștinism sub numirea de arhierie, preoție și diaconie. (Vezi Tez. Lit. T. II p. 316 seq.).

Arhiereul, preotul și leviții Evreilor, păstrau legea Domnului, învățau poporul această lege, și săvârșeau cultul. De aceea oamenii din această categorie se hrăneau din primocasele aduse

1) I Impăr. 8,42.

2) Daniel, 6-11.

3) I Impăr. 8,22. : *וַיִּשָּׂא סוֹלֹמֹן יָדָיו בְּקִיּוֹ הַשָּׁמַיִם* = (Și Solomon a ridicat mâinile la cer).

4) Luca, 18,13.

5) Psalm 35 (34), 13.

la templu, din zeciueala din fructe și animale domestice ¹⁾, din o parte a sacrificiilor lui Iehova ²⁾, și din alte venituri mărunte. Dar pentru ajutorul acestor trei trepte ierarhice judaice, mai erau pe lângă cortul sfânt, iar mai târziu pe lângă templu, servitori inferiori, ori sclavi, ca să taie lemne, să aducă apă, să scoată măruntaele din animalele pentru sacrificii, să curețe altarul de cenușă, etc.

În legătură cu cultul judaic, erau și următoarele sărbători ale Vechiului Testament: sabbatul săptămânal, lunile nouă, anul sabatic și anul iubileu. Pe lângă acestea mai erau: sărbătoarea paștelor, a azimelor, a cinci-zecimei, a împăcării și a colibelor. Toate aceste sărbători erau însoțite de o mulțime de ritualuri deosebite și de sacrificii numeroase.

Dar cultul divin și sacrificiile Vechiului Testament fiind întemeiate numai pe făgăduința despre răscumpărare, iar nu pe însăși răscumpărarea, nu au putut să aibă o prea mare însemnatate. Ele numai preînchipuiau răscumpărarea omului, ce avea să se îndeplinească prin Hristos în Biserica sa.

§ 17.

Liturgia în timpul sfinților apostoli.

Sânta liturgie s'a plinit de la începutul Bisericei după o rândueală anumită, căci însuși apostolul Pavel după ce arată Corintenilor cele ce trebuie să se facă la cultul dumnezeesc, adăogă cuvintele: *«toate să se facă după cuviință și rânduială»* ³⁾. Apostolii întrebuițau în liturgia lor și unele formule rămase până astăzi în liturgiile ortodoxe: *«Pace vouă»*... *«Darul Domnului nostru Iisus Hristos»*... rugăciunea domnească, câțiva psalmi, unele imne, cuvinte de binecuvântare și sfințire, cum și proorocii din Vechiul Testament cu privire la Iisus și Biserica sa. La acestea se adăogau de apostoli și cuvintele euharistice, rostite de Mântuitorul la cina cea de taină ⁴⁾. Cum că apostolii nu au scris vr'o liturgie, se vede de acolo că în cano-nul cărților sfinte ale Noului Testament, nu aflăm vr'o scriere de felul acesta, ci numai orânduirii scurte asupra cultului și asupra ordinei ce trebuia să domnească într'însul.

1) III Moisi 27,30–33.

2) IV Moisi 18,7–32.

3) Corint. 14,26–40. Conf. Dr. Teodor Tarnavschi, Despre cele mai însemnate liturgii ale Bisericei orientale. Cernăuți 1893, pag. 13–23. – Prosper Guéranger, Institutions Liturg., ed. II, Paris 1878, Tom. I, pag. 8 seqq. – Conf. § 6. „Casele de rugăciune în timpul apostolilor”, Tom. II, Tez. Liturg., pag. 54–59. – Asem. Heinrich Adolf Koestlin, Geschichte des christlichen Gottesdienstes, Freiburg 1887, S. 5–38.

4) Mat. 26,26.

1. Unii învățați ca d. e. Bingham, Renaudot, Lebrun, ș. a., trec marginile adevărului și se încearcă a dovedi că până în secolul IV-lea nu găsim vr'o liturgie scrisă. Părerea lor însă este neîntemeiată, întru cât vedem în cele trei secole prime, o literatură bisericească scrisă, un început de innologie liturgică, adunări religioase în regulă, zidiri de Biserici, cărți bisericești, orânduirii canonice, ș. a., și nu ne putem închipui că s'au scris de odată tocmai în secolul IV-lea niște liturgii atât de bogate în formă și cuprins, cum le cunoaștem noi înșine în ziua de astăzi. Pe lângă aceasta, iarăși, nu ne putem închipui că creștinii secolului II-lea și al III-lea cari erau atât de entuziasmați în credința și faptele lor sfinte, să stea în nepăsare 200 de ani, și să nu lixeze în scris tocmai ceea ce îi înfrățea mai mult în adunările lor, adică liturgia instituită de Iisus și practică de apostoli și urmașii acestora. În ajutorul nostru, cum că adică în secolele II-lea și III-lea erau cărți liturgice, mai vine și asemănarea aproape literară ce domnea între liturgiile diferitelor Biserici creștine. Alară de aceasta însuși Proclu patriarhul Constantinopolului († 447), afirmă că ss. Vasilie cel mare și Ioan Hrisostom, au prescurtat liturgiile lor, de pe altele mai lungi, scrise în secolul II-lea și III-lea ¹⁾.

Este drept că avem puține mărturii despre existența cărților liturgice din secolul II-lea și III-lea; dacă însă ne aducem aminte de urgia persecutorilor și de poruncile ce au dat ei de a se arde aceste cărți, înțelegem pentru ce părinții bisericești nu vorbesc de ele în secolele prime, de cât cu multă sfială. Între mulți scriitori, Eusebiu ne arată cum Dioclețian dăduse poruncă să se distrugă Bisericile din temelie și să se ardă cărțile sfinte. Faptul acesta se îndeplinea cu exactitate de slujitori, ca să placă tiranului lor ²⁾. Iată pentru ce cărțile liturgice de pe acele timpuri nu au ajuns până la noi, ci abia puține din ele, au ajuns până în secolele posterioare persecuțiunilor, când timpul și întru trebuințarea le-au distrus cu totul, și când aceste cărți nu mai corespundeau cerințelor timpului. De altfel timpul și împrejurările au distrus și manuscriptele vechi cu conținuturi profane, scrise în limba latină, greacă, ebraică, baldaică, arabă, etc.

2. Să vorbim mai departe în puține cuvinte și despre *modul cum serveau apostolii liturgia*. Formele liturgice plinite de apostoli erau simple, ușoare, pline de nevinovăție, sfîntenie și încredere în Dumnezeu. Aceste forme se compuneau din cântări, cetiri, binecuvântări și mărturisiri. Apostolii săvârșeau liturgia după cum o săvârșise și Iisus Hristos. Iar Iisus a instituit liturgia seara la cina cea de taină, luând în mâinile sale pâinea ce era

1) Πρόκλον, Περί παραδόσεως τῆς θείας λειτουργίας, in Bingham, *Orig. sive antiquit. eccles. versio latina*, T. V, l. XIII. c. V p. 173. Vezi P. Migne, *Patrologia gr.* Tom. 65. Conf. Tez. Lit., T. I, p. 43, n. 10.

2) Euseb. *Hist. eccles. lib. VIII c. 2.*

pe masă, arătând-o lui Dumnezeu Tatăl, mulțumind, binecuvântând-o, apoi frângând-o, a dat-o apostolilor săi zicând: «*Luați mâncați acesta este corpul meu...*» ¹⁾. Asemenea luând și paharul cu vin, sfințindu-l a dat apostolilor săi zicând: «*Beți dintru acesta toți, acesta este sângele meu...*» ²⁾. Și a adaos Domnul aceste cuvinte: «*Aceasta se faceți întru amintirea mea*» ³⁾. Lucrarea aceasta a finit-o Iisus cu cântări de psalmi ⁴⁾.

Tot în chipul acesta a trebuit și apostolii să urmeze la plinirea sfintei liturgii, căci Domnul le poruncise lor, că «*accasta să facă întru pomenirea lui*». Apostolii prin urmare, aduceau pe altarul Domnului ⁵⁾, pâinea și vinul, și mulțumind lui Dumnezeu, le sfințeau prin rugăciuni și binecuvântări ⁶⁾. Apoi luând pâinea și frângând-o, se împărtășeau cu corpul Domnului ⁷⁾. După aceea luând paharul cu vin, îl binecuvântau, și se împărtășeau astfel și cu sângele lui Hristos ⁸⁾. Toate acestea le făceau cu cântări de psalmi și rugăciuni ⁹⁾. Apostolul Pavel dacă recomandă lui Timoteiu, ca să se facă «*rugăciuni, cereri, făgăduințe și mulțumiri pentru toți oamenii*» ¹⁰⁾, nu are în vedere pentru aceasta alt timp, de cât acela în care se făcea sfânta liturgie. În acest chip tâlcuește și fericitul Augustin textul apostolului Pavel ¹¹⁾.

Apostolii însă fiind obișnuiți și cu datinele cultului judaic, au adaos pe lângă sacrificiul euharistic, cetiri din Vechiul Testament, rugăciuni, cântări de psalmi și unele obiceiuri judaice potrivite Noului Testament, pentru că Legea veche era în legătură cu cea nouă, și apoi credincioșii în mare parte erau Iudei. Mai pe urmă intrând mulți păgâni de seamă în creștinism, a fost nevoie ca și apostolii să înflorească și să înfrumusețeze formele cultului, pentru a fi atrăgătoare și în același timp instructive pentru credincioși. În felul acesta s'au stabilit părțile cumpenitoare liturgice, cari au rămas neschimbate în Biserica ortodoxă până în zilele noastre s. e.: ecteniile, alegerea pâinei și a vinului, rostirea cuvintelor lui Hristos: «*Luați mâncați*» și «*Beți dintru acesta toți*», ș. a.

Acum având aceste scurte îndrumări la îndemână, vom încerca pe temeiul sfintei Scripturi și al tradițiilor vechi liturgice, să punem în șir sistematic, cele ce compuneau liturgia pe care o săvârșeau sfinții apostoli.

1) Mat. 26,26. Marcu 14,22; Luca 22,19. I Corint. 11,23—25.

2) Mat. 26,28. Marcu 14,23.

3) Luca 22,19. Conf. Trim. cele patru-sprezece, București 1904. T. I, p. 441.

4) Mat. 26,29.

5) Ebr. 13,10. I. Cor. 10,21.

6) I Corint. 10,16.

7) I Corint. 11, 26—27.

8) I Corint. 11, 26—27.

9) Fapt. Apost. 2,42,2,47,20,11.

10) I Tim. 2,1. Conf. Tez. Lit., T. II, p. 555.

11) Augustin. Epist. 149, ad Paulinum.

3. Când se adunau apostolii cu creștinii în casele lor de rugăciune, pentru a săvârși sfânta liturgie, începeau acest serviciu dumnezeesc cu rugăciuni ¹⁾. Urmă după acestea cântarea imnelor și a psalmilor, cari au trecut pentru totdeauna în cultul creștin, din cauza frumuseții și a bogăției conținutului lor. Imnele însă nu erau numai psalmi, ci și cântări întocmite în Legea nouă, și numite de apostolul Pavel «*spirituale*» pentru că erau compuse sub inspirațiunea sfântului Spirit ²⁾. Se făceau cetiri și din scriptura Vechiului Testament, iar mai apoi și din **epistolele** apostolilor, cum și din evanghelii. Despre faptul că se citeau epistolele în Bisericile întemeiate pe timpul apostolilor, aducem un text din epistola apostolului Pavel I-a către Tesaloniceni, prin care îi îndeamnă ca această scriere să se citească « *tuturor fraților sfinți*» ³⁾. De și apostolul nu arată ca să se citească epistola sa la liturgie, totuși spune în alt loc, ca epistolele să se citească « *în Biserică*» ⁴⁾, deci când se adunau creștinii pentru împărtășirea cu sfânta euharistie, căci alte adunări afară de acestea nu erau. Dar epistolele fiind introduse în cult, urma de la sine, ca să se citească și **evangeliile** cu învățăturile Celui ce a chemat pe pescari la apostolat ⁵⁾. Se zicea apoi o rugăciune comună (un fel de ectenie) făcută de toți asistenții, « *pentru toți oamenii, pentru împărați, pentru toți cari sunt în diregătorii, ca să petrecem viață lină și cu odihnă, în toată pietate și curățenie*» ⁶⁾. După aceea se făcea **sărutarea păcii**, simbolul frăției ⁷⁾, și apoi aducerea prinoaselor ⁸⁾, cari constau din pâine, vin, poame și alte roade ale pământului. Cu acestea toate, legau apostolii și **predica**, căci apostolul Pavel aflându-se în Troada, și aci adunați fiind discipulii ca să frângă pâinea, apostolul a prelungit cuvântul până la miezul nopții ⁹⁾.

După ce se terminau părțile sus enumerate și anume: rugăciunile, cântările, psalmii, cetirile Vechiului și Noului Testament, rugăciunea comună, sărutarea păcii și aducerea prinoaselor, venea la rând actul cel mai însemnat și adică plinirea sacrificiului **euharistic**. Lucrarea aceasta se cheamă în sfânta Scriptură «*frângerea pâinei*» (κλάσις τοῦ ἄρτου ¹⁰⁾). Ea se începea după exemplul lui Iristos cu rugăciuni de mulțumire, și se încheea din partea poporului cu afirmațiunea «*amin*» ¹¹⁾. Se făcea după aceasta prin rugăciuni și binecuvântări, sfințirea și pre-

1) Fapt. Apost. 2,46. I Tim. 2,1.

2) Efes. 5,19. Conf. Tez. Lit., T. II, p. 473.

3) I Tesal. 5,27. Conf. Tez. Lit., T. II, p. 58.

4) Colos. 4,16.

5) Euseb. Histor. eccles. I. II c. 15.

6) I Tim. 2,23. Conf. Tez. Lit., T. II, p. 555.

7) Rom. 16,16. I Corint. 16,20. I Tesal. 5,26. II Corint. 13,12. I Petru 5,14.

8) I Corint. 11,20–22. 16,1–3. Evr. 13,16.

9) Fapt. Apost. 20,7.

10) Fapt. Apost. 2,42. 2,46. 20,11.

11) I Corint. 14,16.

facerea pâinei și a vinului în corpul și sângele lui Iisus, rostindu-se cuvintele cu cari a instituit el sacrificiul cel sfânt: «*luați măncați*» și «*Beți dintru acesta toți*» ¹⁾. Frângându-se apoi slânta pâine ²⁾, se făceau pomenirile celor vii și celor morți ³⁾, se citea rugăciunea domnească, și urmă *impărtașirea* cu sfințele daruri și rugăciunea finală cu care se elibera poporul ⁴⁾.

Terminându-se toate acestea, nu erau trecuți cu vederea nici săracii și flămânzii poporului. Pentru aceștia în deosebi, se

Agapele sau mesele frățești ale primilor creștini. (Fapt. Apost. c. 6).

aseza acum cina cea comună (*zoivovia*) numită și *ospățul de dragoste* (*ἀγάπη*) întru aducerea aminte de cina cea de taină ⁵⁾. Din ospățul acesta gustau toți creștinii și mai ales săracii. El se făcea din prinoasele aduse de cei bogați, și puse pe masă

1) I Corint. 11,23 – 25.

2) I Corint. 10 16.

3) Evr. 13,7.

4) Fapt. Apost. 2,42. 2,46. 20,11.

5) Vezi și Mich. Heineci, *Ausbildung des alten und neuen Griechische Kirche*, Leipzig, 1711, III Th. S. 289.

pentru gustare în frăție și dragoste. La ospățul acesta cei 7 diaconi serveau și împărțeau hrană celor ce erau la masă¹⁾. Cum vedem, ospățul agapă, era la început în strânsă legătură cu plinirea euharistică.

4. Unii scriitori cred că frângerea pâinei euharistice se făcea în timpul apostolilor, după cina comună, adică după agapă. Ei se întemează pe aceste cuvinte ale apostolului Pavel din epistola I către Corinteni Capitolul XI, vers 20: *«Deci adunându-vă voi într'un loc, zice apostolul, aceasta nu este pentru a mânca cina Domnului; căci fie care își pune cina sa mai înainte spre mâncare, în cât unul este flămând, iar altul este beat»*. Dar aci prin cuvintele *«cina Domnului»* (συνιασὸν δεῖπνον) după interpretarea lui Ambrosiu, a sfântului Ioan Iirisostom și a lexicistului Augustin, se înțelege agapa, iar nu ospățul euharistic²⁾. Noi însă întemeiați pe textele sfintei Scripturi și pe sămburele ritualului liturgic rămas în ființă neschimbat până în zilele noastre, nu putem admite că tocmai credincioșii timpurilor apostolice se ospătau mai întâiu cu hrană obișnuită la agapă, și apoi după aceea primeau și hrana nemuritoare euharistică, adică corpul și sângele Domnului. În felul acesta din urmă, nu ar mai avea rost cuvintele apostolului Pavel îndreptate către Corinteni: *«Drept aceea, ori cine va mânca pâinea aceasta sau va bea paharul Domnului cu nevrednicie, vinovat va fi corpului și sângelui Domnului. Deci, fie care să se cerceteze pe sine însuși, și așa să mănânce dintru această pâine și să bea dintru acest pahar»*³⁾. Prin urmare, mai întâiu se primea de credincioșii vrednici, hrana euharistică în tresvie sulatească și trupească, și apoi după aceea urma agapa comună pentru hrana obișnuită a adunării⁴⁾.

Aci ni s'ar putea aduce obiecțiunea că în Troada s'a făcut frângerea pâinei seara, pentru că apostolul Pavel a prelungit cuvântul până la miezul nopții (Fapt. Ap. 20,7); deci agapa s'a mâncat înainte de ospățul euharistic. Noi însă răspundem la

1) Fapt. Apost. 20, 7.

2) Bisping, Erklärung des ersten Briefes an die Corinthier, Münster, 1883, S. 205. Tot așa înțelege și Teofilact al Bulgariei, că adică la agape bogații erau sătui și beți, iar săracii erau flămânzi. Conf. Trimiterile cele patrusprezece ale s. apostol Pavel, București 1904. Tom. I, pag. 437-438.

Iar tâlcuirea canonului 74 al sinodului al VI-lea ecumenic, din Pidalion ediția din mănăstirea Neamțul an. 1844, pag. 192, cu privire la oprirea agapelor, sună ast-fel: „Obiceiul era apostolic de a face creștinii ospățuri în Biserică... ca după împărtășirea cu sfintele taine, precum zice Hrisostom în voroava 27 a celei I către Corinteni... cei mai avuți să poștească pe cei mai săraci și toți împreună șezând să mănânce... Cei mai avuți însă dintre Corinteni, își mâncau singuri bucatele lor, și nu dau și celor săraci, în cât de aci urma că unul era flămând iar altul era beat”.

3) I. Corint. 11, v. 27-30.

4) În chipul acesta grăesc: Tertulian (De corona militis. c. 3), Ioan Hrisostom (Hom. 27 în epist. I c. Corint.), Jeronim. (Comment. în epist. I c. Corint.) s. a.

aceasta, că în sfânta Scriptură nu se spune în ce oră din aceea zi s'a frânt pâinea, ci numai că s'a prelungit cuvântul până la miezul nopții ¹⁾. A fost cu puțință deci, ca euharistia să fi fost plinită în cursul acestei zile, și numai cuvântul s'a prelungit. Sau chiar dacă s'a săvârșit frângerea pâinei în acea seară, totuși înainte de ospățul euharistic, nu aflăm vr'o urmă de agapă. Afară de aceasta, agapele nu se făceau la fie care ospăț euharistic, ci numai când erau prinoase îndestulătoare.

O seamă de Protestanți, se mai încearcă a dovedi că frângerea pâinei adică liturgia din timpul apostolilor, eră o *copie după serviciul divin ebraic* al Vechiului Testament. Pentru a susține acest lucru, Protestanții se provoacă la unele serbători din Vechiul Testament (Exod. 13,3—10), la formele de binecuvântări mozaice (Num. 6,24—26), la jertfe, ș. a., zicând că acestea au fost prototipul frângerei pâinei. Noi însă am făcut studii îndelungate asupra Vechiului Testament, și nu am aflat într'insul vr'un act de servire divină, care să se asemene cu cina euharistică, instituită de Domnul și urmată de apostolii săi. Cele ce arată Protestanții în Vechiul Testament, nici pe departe nu se aseamănă cu ospățul euharistic. Iar dacă în timpul apostolilor, ca și astăzi, se ceteau la frângerea pâinei, și bucăți din Vechiul Testament, aceasta nu e o dovadă că cina euharistică, sau liturgia apostolilor, eră împrumutată din judaism.

§ 18.

Liturgia în secolul al II-lea.

Pe la începutul secolului al II-lea și chiar în tot cuprinsul acestui secol, cultul creștinilor era îmbrăcat tot în simplitatea lui apostolică. Din scrierile lui *Clement Romanul* († 100 ²⁾, și cu deosebire din cele ale lui *Ignatie Teoforul* († 107 sau 116 ³⁾, învățăm că serviciul divin se săvârșea de episcopi, preoți și diaconi. Ei compuneau clerul bisericesc, ca instituție sacerdotală și deosebită de mireni. Episcopul era reprezentantul văzut al lui Hristos, presviterii, reprezentanții apostolilor. Fără

1) Mulți cred că apostolii frâneau pâinea seara, căci și Domnul, zic ei, a făcut seara cina cea de taină (Mat. 26,26—31), și tot seara a frânt pâinea apostolul Pavel în Troada (Fapt. Apost. 20,7). Și numai după timpul apostolilor s'a frânt pâinea în timpul zilei. Dar noi nu găsim texte în sfânta Scriptură că apostolii frâneau pâinea seara, ci găsim textul că apostolii frâneau pâinea „în toate zilele” (Fapt. Apost. 2,46), iar nu „în toate serile”. (Autorul).

2) Clem. Rom. Epist. ad. Corint. cap. 59—61: Ἡμεῖς δὲ ἀθῶοι ἐσόμεθα ἀπὸ ταύτης ἀμαρτίας κ. τ. λ. Asem. Clem. Rom. Epist. ad Smyrn. c. 7: Εὐχαριστίας καὶ προσευχῆς ἀπέχονται... τὴν εὐχαριστίαν σάρκα εἶναι τοῦ Σωτήρος... προσέχειν δὲ τοῖς προφήταις, ἐξαιρέτως δὲ τῷ εὐαγγελίῳ.

3) Conf. Heinr. Adolf Koestlin, *Geschichte des christlichen Gottesdienstes* Freiburg 1887, S. 23.

episcopi și presviteri, nu se săvârșea nici o lucrare sfântă, și adică nici botezul, nici euharistia, nici nunta, nici agapele. Diaconii erau ajutătorii episcopilor și ai preoților. Participarea la serviciul dumnezeesc public, era obligatoare pentru toți creștinii. Acum din serviciul divin făceau parte ca și în secolul apostolic, rugăciunea, cântarea, cetirea sfintei Scripturi și cuvântul sau **predica**.

a) Rugăciunea era mijlocul de comunicare a credincioșilor cu Dumnezeu. Ea se înălță pentru toți creștinii, pentru Biserică, pentru episcopi, domnitori, pentru toți oamenii și chiar pentru dușmani. Cântarea se făcea prin horul creștinilor pentru prea mărirea lui Dumnezeu. Imne bisericești de pe atunci nu ne-au rămas. Ignatie Teoforul trece de întemeetor al cântărei antifonice, adică al cântărei în două horuri. Sfânta scriptură se citea ca și mai înainte, iar după aceea se explica poporului de către episcopi și preoți sub formă de predică.

Partea principală a serviciului divin era euharistia cu elementele ei pâinea și vinul, prefăcute prin rugăciunea ministrului altarului și chemarea sfântului Spirit, în corpul și sângele Domnului. Euharistia se împărțea poporului sub ambele chipuri în deosebi. Primirea euharistiei era obligatoare pentru ori ce creștin; cel ce nu o primea nu avea partășie cu Hristos, și nu luă parte la patimile, moartea și răscumpărarea Domnului. Cu euharistia se împreunau și agapele. Celelalte taine erau în legătură cu serviciul divin public.

O scrisoare de mare preț în care se oglindește cultul creștinilor din începutul secolului II-lea, ni s'a păstrat până în ziua de astăzi. Aceasta e scrisoarea lui **Pliniu al II-lea cel tânăr** († 114) proconsolul Bitiniei, trimisă pe la anul 104 lui Traian împăratul Romanilor. Într'nsa se vedește cercetarea judecătorească ce o face Pliniu asupra cultului creștinilor din provincia sa. Iată ce scrie Pliniu împăratului său: *«Creștinii mărturisesc că toată vina sau rătăcirea lor constă în obiceiul pe care îl au, că într'o anumită zi (soliti stato die = Duminică) se adună împreună în zorile zilei (ante lucem convenire), cântă cântece de laudă lui Hristos ca lui Dumnezeu, și se leagă prin jurământ că să nu facă rău cuiva, să nu săvârșească nici hoții, nici bătăi, nici preacurvii, să nu calce credința, să nu respingă chezașia dacă s'ar cere aceasta. Făcând aceste legăminte, ei se împrăstie, și după aceea din nou se adună pentru primirea hranei obișnuite și nevinovate (euharistia). Însă și aceasta ei au lăsat-o când eu după porunca ta, am hotărât ca să se oprească adunările tainice»*¹⁾.

Dar o descriere mai complectă a serviciului divin din se-

1) Epistola 97 (al. 96) Lib. X, n. 7. C. Plinii Secundi Bithyniae Praetoris ad Trajanum relatio:

„Adfirmabant autem hanc fuisse summam vel culpae suae, vel erroris quod

colul II-lea, ni s'a păstrat în cele două apologii ale lui **Iustin Filosoful** și **Martirul** († 163 sau 167). Prima apologie a fost trimisă de Iustin, împăratului Antonin Piul (a. 138—161) și senatului roman; iar a doua apologie a fost trimisă împăratului Marcu Aureliu (161—180).

b) Cea **dintâiu apologie**, cu deosebire ne procură o comoară foarte bogată de așezăminte liturgice din timpul autorului ¹⁾. În capitolul 65 al acestei apologii cetim următoarele cuvinte cu privire la **plinirea liturgiei** credincioșilor pe acele timpuri: *«Iar noi după ce l-am botezat pe cel ce s'a întărit în adevăr, zice apologetul Iustin, îl ducem pe el la cei ce se zic frați (ἀδελφοὺς), la locut unde sunt adunați aceștia, ca să facă rugăciuni comune pentru noi, pentru cel luminat, și pentru toată lumea întreagă... Finind rugăciunile ne plecăm unul altuia, și ne sărutăm frățeste (ἀλλήλους φιλήματι ἀσπαζόμεθα), unul cu altul. Apoi îi aduc celui mai mare (τῷ προεστῶτι) dintre frați, pâine și un potir cu apă și vin; acesta luându-le trimite laudă și mărire către Părintele a toate, prin numele Fiului și al sfântului Spirit, făcând și mulțumire pentru cele ce ne-am învrednicit de la el. Terminând el rugăciunile și mulțumirea, tot poporul răspunde zicând într'un glas «amin»... După ce a mulțumit proistosul și a cântat poporul, împărțese de la noi cei ce se zic diaconi, dând sic căruia din cei de față, ca să se*

Christiani essent soliti stato die ante lucem convenire carmenque Christo, quasi Deo, dicere secum invicem; seque sacramento non in scelus aliquod obstringere, sed ne furta, ne latrocinia", etc. Conf. Dr. Teodor Tarnavski, Despre cele mai însemnate liturgii ale Bis. orientale, Cernăuți, 1898, p. 23. — Conf. Prosper Guéranger, Institutions Liturg. Paris 1878 T. I, p. 48. — Asem. Ios. Bingham, Origines sive antiquitates eccl., op. c., Tom. 5, p. 127. — Conf. Euseb. Hist. eccl. III, 33.

La această scrisoare împăratul Traian răspunde lui Pliniu: *„Nu trebuie să mai faci de acum înainte vr'o cercetare în contra creștinilor; iar dacă ei sunt ție părâți, și se dovedește că în adevăr sunt creștini, să-i pedepsești pe ei. Acei curi mărturisesc că nu sunt creștini și se închină zeilor noștri, chiar de ar fi bănuți, să nu le faci lor vr'un rău".* C. Plinii, Epistolae Selectae.

1) Iustin Martirul în capitolul 13 al primei apologii, arată păgânilor sânguința creștinilor la rugăciune zicând: *„Facem rugăciune și pentru creaturi, și pentru a ne îndruma pe calea cea bună și pentru înainturea neamului... și să nu fim în necurățenie" (ἐν ἀφθαροία).*

Apoi în capitolul 26 cetim aceste cuvinte: *„Ei (păgânii) au născocit acele nelegiuiri și acele bârfiri, cum că noi după stingerea luminei (la cult), ne dăm la fapte imorale și mâncăm carne omenească, lucruri ce noi nu cunoaștem; și cu toate acestea ei nu au fost pedepsiți pentru aceste minciuni".*

În capitolul 27 autorul dă pe față desfrânarea urâcioasă a păgânilor, în următorul chip: *„Căci precum cei vechi țineau turme de boi, sau de capre, sau de oi, sau de animale felurite, tot așa și acum, se țin copiii numai pentru lucruri de desfrânare... Voi (păgânii) în loc să le desființați din împărăția voastră, luați pentru aceasta dajdie și bir... Unii își prostituează singuri copiii și femeile; alții se ciuntesc în public pentru scopuri nefirești", etc.*

împărtăsească din euharistie—din pâine, vin și apă—; și celor ce nu sunt de față, le duc pe acasă» ¹⁾).

În capitolul 66 al apologiei lui Iustin urmează cugetările dogmatice ale apologetului asupra euharistiei: «Și mănecarea (καὶ ἡ τροφή), aceasta, se numește la noi «euharistie» (εὐχαριστία), cu care nu e ertat nimănui altuia a se împărtăși, de cât numai celui ce crede că cete ce l'am învățat sunt adevărate, care s'a spătat cu bolezul, și care trăește cum a poruncit Iristos. Noi luăm acestea (pâinea și vinul), nu ca pe o pâine simplă, și nici ca pe o băutură obișnuită, ci noi credem că mănecarea aceasta asupra căreia s'a pronunțat bine cuvântarea prin mijlocul rugăciunii cu cuvintele Lui, și care prin introducerea în noi, nutrește corpul și sângele nostru, este însuși corpul și sângele lui Iristos cel ce s'a încorporat ²⁾. Căci astfel ne-au predat apostolii în memoriile scrise de ei, cari la noi se numesc evanghelii (εὐαγγέλια), că așa li s'a poruncit de Iisus, când a luat pâinea a mulțumit și a zis: «aceasta să faceți întru amintirea mea» (Luca 22, 19), «acesta este corpul meu» (Mat. 26, 26-28); și asemenea când a luat potirul și a mulțumit și a zis: «acesta este sângele meu». (Mat. 26, 27-28 ³⁾).

Mai departe în capitolul 67 al numitei apologii vedem din cuvintele următoare cum se făcea liturgia în ziua **Duminicii**, și cum se împărteau ofrande la cei săraci. «Totdeauna ne aducem aminte de acestea, zice apologetul Iustin; iar noi cei ce avem mai mult, îi ajutăm pe toți cei ce au lipsă, și suntem pururea uniți unul cu altul... Și în așa zisa zi a soarelui (καὶ τῇ τοῦ ἡλίου λεγομένη ἡμέρα = Duminica), ne adunăm la un loc, toți cei ce petrecem prin orașe și prin sate (κατὰ πόλεις ἢ ἀγροὺς) și cetim până când iartă timpul memoriile apostolilor (ἀπομνημονεύματα τῶν ἀποστόλων) și cărțile proorocilor (συγγράμματα τῶν προφητῶν). După ce a finit ceteful, ține proistosul o **cuvântare**, în care indeamnă și cheamă la urmarea acestor invitațiuni bune. Apoi ne sculăm toți împreună, și precum am zis (în capitolul 65), finind noi rugăciunea, se aduce pâine, vin și apă, și proistosul înaltă rugăciuni asemenea și mulțumiri, cât îi este cu putință, iar poporul răspunde zicând «amin» ⁴⁾.

1) Iustin. Mart. Apologia I pro Christianis c. 65, 66, 67. I. P. Migne, T. VI.—Conf. Dr. Teodor Tarnavski, Despre cele mai însemn. liturg. op. c., p. 23. Asem. Archim. Ghenadie Enăceanu, Patristica sau studiul istoric asupra părinților bis., București, 1878, pag. 43. Textul grecesc al acestui capitol se află și în „Codex Liturgicus“ al lui Hermann Adalbert Daniel, Tom. IV, p. 11 seqq. Lipsiae, 1853.

2) Conf. Herm. Adalb. Daniel „Codex Liturg.“, op. c., p. 12. P. Migne, Patr. gr., Tom. 6.

3) Dr. Teodor Tarnavski, op. c., p. 24.—Conf. Arhim. Ghenadie Enăceanu, Patristica, op. c., p. 43.—Asem. Herm. Adalb. Dan. „Codex Liturgicus“, op. c., p. 13, Tom. IV.

4) Herm. Adalb. Dan. „Codex“, op. c., p. 14, T. IV. Conf. Tez. Lit., T. II, p. 568.

«Și după aceea se dă fie căruia a se împărtăși din cele binecuvântate, și celor ce nu sunt de față, li se trimite prin diaconi. Cei bogați și cei ce voesc, dau **ofrande** fie care după a sa bună voință. Ofrandele strânse se duc la proistos și acesta vine în ajutorul orfanilor și văduvelor, celor ce din cauza boalei, sau din alte cauze au lipsă, și celor ce sunt în lanțuri și străinilor ce petrec în loc cu trecerea; în scurt proistosul se face purtătorul de grijă pentru toți cari se află în nevoe»¹⁾.

În **apologia II-a** trimisă lui Marcu Aureliu, Iustin Martirul completează cele zise în apologia I-a, arătând că substanța cultului creștin este adoratiunea lui Dumnezeu Tatăl, a lui Dumnezeu Fiul și a sfântului Spirit²⁾.

c/ Dar în secolul II-lea plinirea liturgiei se făcea nu numai în ziua anumită (stato die) cum zice Pliniu, și Iustin Martirul (ziua soarelui), ci și în celelalte zile ale săptămânei. Duminica însă era ziua obligatoare pentru aceasta, pe când celelalte zile ale săptămânei, erau legate de împrejurări, s. e. persecuții, nevoi, ș. a. Cum vedem la plinirea euharistiei, se ceteau bucăți din Vechiul și Noul Testament, predica adică explicarea bucăților din scriptură, rugăciunea domnească și rugăciunea credincioșilor, la care nu luau parte cei ne botezați. În aceasta se făceau rugăciuni pentru toți oamenii³⁾, pentru dușmani⁴⁾, pentru autorități⁵⁾, și pentru cei ce ne urăsc pe noi.

Credincioșii după aceasta se sărutau frătește în semn de împăcare (pe temeiul cuvintelor din Mateiu 5,23), se întreceau în pietate, se aduceau prinoasele la altar, se făceau rugăciuni și mulțumiri de episcop ori presviter, și urma apoi împărtășirea și împărtășirea cu sfânta euharistie (διάδοσις καὶ μετάληψις). Împărtășirea sfintei euharistii se făcea prin diaconi; iar Iustin arată

1) Herm. Adalb. Dan. „Codex.”, op. c., p. 14., Tom. IV. — P. Migne, Patrologia gr. Tom. VI. Apoi tot în același capitol apologetul adaugă: „În ziua soarelui în care ne adunăm cu toții, este aleasă, pentru că aceasta este ziua întâia, în care Dumnezeu a făcut totul... și Iisus Hristos în această zi a înviat din morți; căci în ziua înainte de Sâmbătă l-au răstignit, iar în ziua după Sâmbătă, care este ziua soarelui, s'a arătat apostolilor și i-a învățat aceștia pe care noi vi le-am arătat”. Vezi, Herm. Adalb. Dan. „Codex Liturg.”, op. c., p. 14. Tom. IV.

2) P. Migne, Patrologia, Tom. VI, pag. 441, seqq. Un izvor din sec. II, scurt dar de mare preț pentru liturgia aceluși timp, este și Διδαχή τῶν δώδεκα ἀποστόλων. În capitolul XIV al acestei cărți cetim: „În Duminica Domnului (κατὰ κυριακὴν δὲ Κυρίου), adunându-vă, să frângeți pâinea (ἄρτον) și să faceți euharistie (εὐχαριστήσατε), după ce mai înainte ați mărturisit păcatele voastre”.

Aceștea le citim și în epistola lui Varnava cap. 15: „Διὸ καὶ ἄγομεν τὴν ἡμέραν τὴν ὀγδόην, ἐν ᾗ καὶ Ἰησοῦς ἀνέστη ἐκ τῶν νεκρῶν καὶ φανερωθεὶς ἀνέβη εἰς τοὺς οὐρανοὺς” = De aceea ne și adunăm în ziua a 8-a (adică Duminică) în care și Iisus a înviat din morți... etc.

3) Iustin. Mart. Dialogus cum Tryphone c. 35: Ὑπὲρ ἅλλων πάντων ἀνθρώπων.

4) Iustin. Mart. Apol. I. c. 14: Καὶ ὑπὲρ τῶν ἐχθρῶν εὐχόμενοι.

5) Iustin. Mart. Apol. I. c. 17: Βασιλεὺς καὶ ἄρχοντας ἀνθρώπων... εὐχόμενοι

că toți credincioșii cei de față primeau pâine, vin și apă (ἀπὸ τοῦ ἄρτου καὶ οἴνου καὶ ὕδατος). *Pâinea se da în mână; iar vinul amestecat cu apă se da dintr'un potir.* După împărtășirea credincioșilor cu sfântul corp și sânge al Domnului, se adunau **mile** pentru săraci, văduve, orfani și streini. Acum agapele erau despărțite de serbarea euharistică și se făceau mai rar.

Din acestea se vede că Iustin descrie foarte pe scurt liturgia timpului său, fără a arăta și ritualul mai amănunțit ori cuprinsul rugăciunilor liturgice. Căuza acestei lipse a fost că el s'a adresat cu apologiile lui împăraților Antonin Piul și Marcu Aureliu, precum și senatului roman, adică păgânilor streini de cultul creștinilor ¹⁾.

Iar Irineu episcopul Lugdunului († 202) și discipulul lui Policarp, privește euharistia ca o jertfă a Noului Testament pe care Biserica a primit-o de la Iisus și apostolii săi, și o aduce în toată lumea. Prima parte a euharistiei, după Irineu este aducerea darurilor de către credincioși, adică aducerea pâinei și a vinului, cari încă nu sunt, zice el, corpul și sângele lui Iristos. Apoi urmează sfințirea darurilor, cuvintele de instituire și rugăciunea Biserice pentru trimiterea sfântului Spirit, să săvârșască această lucrare, adică să prefacă pâinea în corpul lui Iristos, iar vinul în sângele său.

Din cuvintele lui Iustin Martirul și ale lui Irineu conchidem, că liturgia în secolul II constă din două părți: a) *din cântare, cetirea sfintei Scripturi cu tâlcuirea ei, și din rugăciunea publică*; b) *din sărutarea frățească, alegerea pâinei și a vinului pentru darurile sfinte și prezentarea lor proistosului ca să le sfințească, rugăciunea către sfântul Spirit pentru prefacerea darurilor, plinirea euharistici, și apoi împărțirea și gustarea euharistiei, cum și binecuvântarea poporului.*

§ 19.

Liturgia Constituțiunilor apostolice din secolul al III-lea, și jumătatea primă a secolului al IV-lea.

In secolul III-lea, și în prima jumătate a secolului al IV-lea, Biserica primind o organizațiune mai întinsă, făcu ca și liturgia să aibă o mai mare înflorire. Proistoșii bisericești îmbogățiră ritualul liturgic cu rugăciuni noi și cu așezăminte impunătoare. Înflorirea aceasta însă, nu a fost pretutindinea

1) Dr. Teodor Tarnavski, Despre cele mai însemnate liturgii, op. c., p. 28-30. Și în scrierea din secolul II „Διδαχὴ τῶν δώδεκα ἀποστόλων“, cetim (cap. XIV): „Iar în Duminica Domnului (κατὰ κυριακὴν δὲ Κυρίου), adunându-vă, să frângeți pâinea (ἄρτον) și să faceți euharistie, după ce mai nainte ați mărturisit păcatele voastre“.

asemenea; ci fie care Biserică metropolă își avu gustul său propriu liturgic, de și substanța eră pretutindenea una și aceeași.

Secolul al III-lea ni se înfățișează mai bogat și în mărturii liturgice, de cât secolele trecute. Mărturiile acestea le scoatem din scrierea «Παδαγωγός» a lui Clement episcopul Alexandriei († 215); apoi din scrierile: «*De jejuniiis*», «*De virginibus velandis*», «*De cultu feminarum*» și «*Ad uxorem*», ale lui Tertulian († 240); din scrierea «*Contra Celsum*», a lui Origen († 254); din tratațele: «*De lapsis*» și «*De oratione Dominica*», ale lui Ciprian, etc. Pe lângă acestea, multe din actele martirice, din așezămintele apostolice și din monumentele liturgice, ne mărturisesc cum se făcea serviciul divin în acel secol, și cum înflorea treptat pe atunci, sfânta noastră liturgie.

La această înflorire liturgică, au contribuit în deosebi chiar persecuțiunile din partea păgânilor, întinse cu repeziciune asupra creștinilor. În mijlocul acestor suferințe, creștinii își găseau mângâierea sufletească numai în casa lui Dumnezeu. Propășirea formelor liturgice a mai fost motivată de lupta cu ereticii gnostici, cari se nevoiau pe toate căile a-și împodobi cultul eretic, pentru a amăgi cu acesta pe creștinii drept măritori, și a-i chema în staulul rătăcirii. Ortodocșii la rândul lor, căutau a opune frumusețea lor liturgică, curată și plină de sfințenie, uneltirilor amăgitoare născocite de propoveduitorii gnosticismului. Dar și păgânii își împodobeau acum cultul în felul și gustul lor. Pentru aceea mulți dintre creștini cădeau în cursele păgânești și intrau în capiştele idololatre. Iată dar pentru ce creștinii se sileau a înfrumuseța cât mai mult a lor sfântă liturgie. Voiau cu aceasta să fie adică mulțumiți în suflet și să opună pe de altă parte curățenia cultului lor, amăgirilor eretice și păgânești.

Ca să ne luminăm mai bine asupra liturgiei din secolul III-lea, și prima jumătate a secolului al IV-lea, am putea să luăm în vedere liturgia sfântului Iacov ca pe cea mai veche dintre toate liturgiile, și s'o arătăm așa cum era ea în acel timp; dar din cauza multor înfloriri ce i s'au adaos mai târziu din dragostea creștinilor, acum ne ar fi greu a o arăta așa cum se alla în vechime. De aceea vom lua mai bine în vedere liturgia orientală din cartea a VIII-a a Constituțiunilor apostolice, atribuită lui Clement Romanul¹⁾, așa cum era ea în secolul al III-lea și în

1) Titlul Constituțiunilor apostolice este acesta: «Διαταγαὶ τῶν ἁγίων ἀποστόλων δια Κλήμεντος» (Constituțiunile apostolice prin Clement); deci toate cele 8 cărți ale Constituțiunilor sunt atribuite lui Clement Romanul († 100). De aci deducem cu toți scriitorii, că însăși Constituțiunile apostolice atribuesc această liturgie din cartea VIII, acestui Clement, care numai a urzit-o înscris. Apoi și Proclu patriarhul Constantinopolului († 447) în scrierea sa «Περὶ παραδόσεως τῆς θείας λειτουργίας», zice că Clement a predat înscris o liturgie, dictată lui de apostoli.

Totuși în capitolul II al acestei liturgii, din Codicele lui Daniel, Tom. IV, p. 49, cum și în alți Codici, se văd și orânduiri zise ale apostolului Andrei, sub titlul acesta: «Φημι ἐγὼ Ἀνδρέας ὁ ἀδελφὸς Πέτρου» (Zic și eu Andrei fratele lui Petru).

jumătatea d'întăiu a secolului IV, fiind că aceasta și-a păstrat întâmplător originalitatea ei, de și nu s'a bucurat de autoritatea liturgiei sfântului Iacov ¹⁾. Din cauză că liturgiei clementine nu i s'a dat prea multă atențiune, de aceea ea nu a primit înfloritură. Liturgia Constituțiunilor apostolice se desparte în două: în liturgia *catehumenilor* sau a *chemașilor*, și în liturgia *credincioșilor* ²⁾.

a) *Liturgia catehumenilor* (κατηγουμένων) începea cu cetiri din sfânta Scriptură rostite de cetet (ὁ ἀναγνώστης) cu formula: «Așa grăește Domnul» ³⁾. El cetea mai întâiu bucăți din cărțile Vechiului Testament și anume: din cărțile lui Moisi, Isus Navi, ale Judecătorilor, din cărțile Impăraților, din Paralipomena, din cărțile Ezra, Neemia, Estir, Iov, Solomon, și din cei 16 prooroci ⁴⁾. După acestea se cântau psalmi într'o melodie duioasă și aproape unisonă ⁵⁾.

Urmau apoi cetiri din Noul Testament și adică: din Faptele apostolilor, din epistole și din evanghelii. *Evangeliile* se ceteau de diacon și presviter, și se ascultau de popor cu multă pietate și liniște ⁶⁾. Terminându-se cetirea evangheliei, poporul zicea: «Mărire ție Doamne» (δόξα σοι κύριε ⁷⁾). După aceasta se rostea **predica** (διδασκαλίας λόγον) de către preot (ὁ χειροτονηθεὶς), care începea cu cuvintele: «Darul Domnului nostru Iisus Hristos și dragostea lui Dumnezeu Tatăl și împărtășirea sfântului Duh, să fie cu voi cu toți» ⁸⁾.

Apoi capitolul XI al acestei liturgii, din Codicele lui Daniel, Tom. IV, p. 60, și din alți Codici, poartă acest titlu: «Διάταξις Ἰακώβου τοῦ ἀδελφοῦ Ἰωάννου τοῦ Ζεβεδαίου» (Rânduiala lui Iacov fratele lui Ioan al lui Zevedeu). Și apoi acel capitol începe cu cuvintele atribuite lui Iacov fratele lui Ioan: «Φημι δὴ κ' ἐγὼ, Ἰάκωβος ὁ ἀδελφὸς Ἰωάννου τοῦ Ζεβεδαίου» (Zic și eu Iacov fratele lui Ioan al lui Zevedeu).

Unii liturgiști deci, conduși de aceste titluri, înțeleg că autorul cărței a VIII-a a Constituțiunilor, atribue *apostolului Andrei* liturgia aceasta, de la începutul ei și până la capitolul XI; iar de aci până la fine adică până la capitolul XXIII, se atribue *apostolului Iacov cel Mare*. Sau: liturgia catehumenilor este a apostolului Andrei, iar liturgia credincioșilor, a apostolului Iacov. Cu toate acestea, liturgia întreagă se zice «clementină». Conf. P. Migne, Patr. gr., T. I.

1) Hermann Adalb. Daniel, Codex Liturg. op. c. Tom. IV, p. 42: «Postquam Krabbius, Dreyus aliisque studium... Constitutionum Apostolicarum origine... sex libros priores conscriptos esse sæculo tertio ad finem vergente, septimum quarti sæculi initia ostendere, octavum circa medium sæculum quartum», etc.

2) In Codicele lui Daniel, Tom. IV, textul grec al acestei liturgii, se cuprinde în 15 file 8°, adică de la pag. 48–79. El se împarte în 23 capitole, însemnate cu cifre romane.

3) Chrysostom. Homilia 19 in Acta Apost.: Τάδε λέγει Κύριος... ὁ ἀναγνώστης ἐκφωνεῖ λέγων.

4) Constit. Apost. lib. II, c. 39, 50, 57. — Conf. p. 32, T. I, Tez. Liturg.

5) Dr. Teodor Tarnavski, Despre cele mai însemnate Liturgii, op. c., p. 32. — Conf. Daniel, Tom. IV, n. I, p. 48, și p. 14–24.

6) Constit. Apost. lib. II, c. 57. — Conf. pag. 474 și 569, T. II, Tez. Lit.

7) Ioan Chrysost. Hom. 52. De circo.

8) Dr. Teodor Tarnavski, Despre cele mai însemn. liturg. p. 32. — Conf. p. 578, Tom. II, Tez. Liturg. — Daniel, Codex, Tom. IV, n. II, p. 49.

În textul grecesc al acestei liturgii, urmează imediat după tinerea predicei, aceste cuvinte sub formă de titlu : «*Zic și eu Andreiu fratele lui Petru*»¹⁾, să se scoale toți, și diaconul (ὁ διάκονος), dintr'un loc înalt (amvonul), să strige cu glas tare : «nimeni din ascultători (ἀκροώμενοι), nimeni din cei necredincioși» (ἀπίστων²⁾). La aceste cuvinte «ascultătorii» adică clasa I a catehumenilor precum și necredincioșii eșeau din Biserică. (Conf. Tez. Lit., T. II, pag. 115).

Diaconul apoi cu voce tare zicea clasei a II-a catehumenilor : «*rugăți-vă catehumenilor*» (κατηχούμενοι). La aceste cuvinte toți credincioșii într'un gând se rugau pentru ei zicând : «*Doamne miluește*» (Κύριε ἐλέησον³⁾). Catehumenii fiind în genuchi, se ruga diaconul împreună cu credincioșii pentru ei, ca Dumnezeu să asculte cererile lor, să le descopere evangelia lui Hristos, etc. După rugăciunea aceasta diaconul zicea : «*sculați-vă catehumeni... plecați-vă și primiți binecuvântarea*». Apoi episcopul (ἐπίσκοπος) cetea asupra capetelor plecate rugăciunea : «*Doamne a tot puternice*» (Ὁ Θεὸς ὁ παντοκράτωρ⁴⁾). Luând catehumenii binecuvântarea, îi trimitea diaconul zicând : «*eșiți catehumenilor în pace*» (προέλθετε οἱ κατηχούμενοι ἐν εἰρήνῃ⁵⁾).

Eșind catehumenii diaconul zicea către «*energumeni*» (ἐνεργούμενοι), adică către cei muncii de spirite rele : «*rugăți-vă voi cei chinuți de spiritele necurate*» (εὐξασθε οἱ ἐνεργοῦμενοι ὑπὸ πνευμάτων ἀκαθάρτων ἐκτενῶς⁶⁾). Și se ruga diaconul cu credincioșii pentru energumeni, ca Domnul se depărteze de la ei spiritele necurate. Apoi le zicea diaconul să-și plece capetele : «*plecați-vă energumenilor și luați binecuvântarea*» (κλίνατε οἱ ἐνεργοῦμενοι καὶ εὐλογεῖσθε⁷⁾). Apoi episcopul le cetea rugăciunea : «*Cela ce pe cel tare l'ai legat*»... ș. c. l.⁸⁾, pe care o ascultau nefericiții cu atențiune. După rugăciunea aceasta, diaconul pronunța cuvintele : «*eșiți energumenilor*» (προέλθετε οἱ ἐνεργοῦμενοι⁹⁾).

După aceea diaconul se îndrepta către cei «*luminați*» (φωτιζόμενοι) adică clasa III-a a catehumenilor, cu aceste cuvinte : «*rugăți-vă luminaților*» (εὐξασθε οἱ φωτιζόμενοι). Deci se ruga el împreună cu credincioșii pentru dânsii, ca Dumnezeu să-i învrednicească de botezul și credința în Iisus Hristos. Apoi luminații plecându-și capul, episcopul îi binecuvânta cetindu-le :

1) A se vedea nota 1 de la pagina 70, Tom. III, Tez. Lit. : «*Φημι ἐγὼ Ἀνδρέας ὁ ἀδελφὸς Πέτρου*».

2) Daniel, Codex Liturgicus, Tom. IV, p. 49, n. II : «*Ὁ διάκονος... μὴ τις τῶν ἀκροωμένων... ἀπίστων*».

3) Daniel, Codex, Tom. IV, p. 49, n. III.

4) Daniel, Codex, Tom. IV, 50, n. IV : «*Ὁ ἐπίσκοπος εὐλογίαν τοιάνδε*».

5) Dr. Teodor Tarnavski, Despre cele mai însemnate liturgii, op. cit., p. 33. — Canon. 19 Laod. : «*Să se facă și rugăciunea celor ce se catehisesc*».

6) Daniel, Codex, Tom. IV, p. 51, n. V.

7) Dr. Teodor Tarnavski, op. c., p. 34.

8) Daniel, Codex, Tom. IV, p. 52 : «*Ὁ τὸν ἰσχυρὸν δέσας καὶ πάντα.. κ. τ. λ.*».

9) Daniel, Codex, Tom. IV, p. 53, n. VI.

«Cela ce prin sfinții proroci ai descoperit luminaților» ș. c. I. Apoi diaconul le zicea: «eșiți luminaților» (προέλθετε οἱ φωτιζόμενοι¹⁾).

Se îndrepta diaconul apoi către penitenții din clasa III numiți «căzuți la pământ» (ὀποπίπτοντες) zicându-le: «rugăți-vă cei ce sunteți în pocăință» (εὔξασθε οἱ ἐν τῇ μετανοίᾳ²⁾). Și se făceau rugăciuni pentru dânsii, ca Domnul să le arate calea căinței. După ce se termina rugăciunea, diaconul îi îndemna cu cuvintele: «plecați-vă și luați binecuvântarea». Episcopul apoi le cetea rugăciunea: «Dumnezeule a tot puternice și veșnice» (Παντοκράτορ θεε αἰώνιε³⁾). În fine diaconul îi trimitea și pe aceștia cu formula: «eșiți cei întru penitență» (ἀπολύεσθε οἱ ἐν μετανοίᾳ⁴⁾).

b) *Liturgia credincioșilor.* Eșind din Biserică catehumenii, energumenii și penitenții, se începea liturgia credincioșilor, la care aveau dreptul a lua parte numai aceștia. Diaconul începea liturgia aceasta cu cuvintele: «nimineă dintre cei cari nu le este îngăduit, să iasă afară»⁵⁾. «Câți suntem credincioși să plecăm genunchiile»⁶⁾. Și urma după aceea o mare ectenie pentru pace, Biserică, pentru episcopii Iacov, Clement și Evodie, pentru presviteri, diaconi, anagnosti, psalți, fecioare, văduve, orfani, neofiti ș. a. Finindu-se ectenia, episcopul cetea o rugăciune, și apoi diaconii strângeau darurile aduse de credincioși, și alegând dintr'însele elementele euharistice, le pregăteau pentru sfânta euharistie⁷⁾.

Diaconul apoi zicea cu glas tare: «să luăm aminte (προσχωμεν); iar episcopul binecuvânta zicând: «pacea Domnului să fie cu voi cu toți» (ἡ εἰρήνη τοῦ Θεοῦ μετὰ πάντων ὑμῶν⁸⁾). Poporul (ὁ λαός): «și cu duhul tău» (καὶ μετὰ τοῦ πνεύματος σου). Diaconul: «sărutați-vă unul cu altul cu sărutarea sfântă» (ἀσπάσασθε ἀλλήλους ἐν φιλήματι ἁγίῳ⁹⁾). La aceste cuvinte, clericii sărutau pe episcop; laicii se sărutau unii cu alții, bărbații cu bărbați, și femeile cu femei¹⁰⁾. Totuși diaconii umblau prin Bi-

1) Daniel, Codex, Tom. IV p. 53. n. VII: Καὶ λεγέτω ὁ διάκονος· προέλθετε οἱ φωτιζόμενοι. Conf. Tez. Lit. T. II, p. 120.

2) Daniel, Codex, Tom. IV, p. 53, n. VII.

3) Daniel, Codex, Tom. IV, p. 54, continuarea n. VII.

4) Daniel, Codex, Tom. IV, p. 55, n. VIII. Vezi Tez. Lit. T. II, p. 115 și 121.

5) Daniel, Codex, Tom. IV, pag. 55, n. VIII: Μὴ τις τῶν μὴ δυναμένων προσελθέτω. În unii din Codici, în loc de προσελθέτω aflăm cuvântul: προέλθετε.

6) Daniel, Codex, Tom. IV, pag. 55, n. VIII: Ὅσοι πιστοὶ κλίνωμεν γόνυ.

7) Constit. Apost. lib. II, c. 57: Οἱ δὲ διάκονοι μετὰ τὴν προσευχὴν, οἱ μὲν τῇ προσφορᾷ τῆς εὐχαριστίας σχολάζετωσαν.

8) Daniel, Codex, Tom. IV, p. 59 n. X. Conf. Constit. apost. lib. VIII c. XI în Bingham op. c. Tom. VI, p. 280 seqq.

9) Daniel, IV p. 59. Despre această sărutare vorbește mai târziu și Hrisostom în Homilia 18 în 2 Corint.

10) Daniel, IV p. 59. Sărutarea păcei se recomandă și prin can. 19 Laodic. Iar tâlcuirea acestui canon sună așa: „Să se facă sărutarea iereilor cu episcopul și a mirenilor cu mireni, adică a bărbaților cu bărbați și a femeilor cu femeile, care sărutare se cheamă „pace“ pentru că este semn al dragostei”.

Dar această sărutare o mai aflăm în vechime sprijinită și în Cateheza V mistagogică a lui Ciril (καὶ ἀλλήλους ἀσπαζόμεθα); în Homil. XX a lui Hri-

serică în acest timp, ca toate să se facă cu orânduială. Ușile erau bine păzite, ca să nu se deschidă în timpul sacrificiului ¹⁾. Ușile bărbaților erau păzite de diaconi (διάκονοι); iar ușile femeilor de ipodiaconi (ὑποδιάκονοι ²⁾). În timpul sărutărei sfințe, un ipodiaton aducea apă și preoții liturgisitori își spălau mâinile ³⁾.

După sărutare, diaconul zicea ectenia cea mare pentru pacea Bisericeii, pentru episcopii Iacov, Clement, Evodie, Anian, pentru preoție, diaconie, eunuci (ὑπὲρ εὐνούχων), neofiti, bolnavi, călători, etc. Apoi episcopul binecuvintează poporul cu cuvintele: «mântuește Doamne poporul tău și binecuvintează moștenirea ta».

Liturgia aceasta dela începutul ei și până aici, se atribue de autorul cărții a VIII-a a Constituțiunilor, apostolului Andreiu fratele lui Petru; iar de aci înainte și până la sfârșitul ei, se atribue de același autor, apostolului Iacov cel mare, fiul lui Zevedeu și fratele lui Ioan. De aceea acum urmează în textul grecesc acest titlu:

«**Rânduiala lui Iacov fratele lui Ioan al lui Zevedeu**». Apoi îndată încep cuvintele acestea: «Zic și eu Iacov fratele lui Ioan al lui Zevedeu» ⁴⁾, ca diaconul îndată așa să strige: «nimine din catehumeni, nimine din auzitori, nimine din cei necredincioși; nimine din cei de altă credință (ἑτεροδόξων), (să nu fie de față)... Să stăm drepti înaintea Domnului cu frică și cu cutremur, la proaducere» (προσφέρειν ⁵⁾). Acum urma actul pregătitor pentru plinirea sfintei euharistii. Diaconii aduceau episcopului la altar, darurile alese, adică pâinea dospită și vinul amestecat cu apă. În dreapta și în stânga lui se așezau preoții; doi diaconi de ambele laturi țineau **ripide** (ῥιπίδιον), făcute din coajă de arbore, ori din pene de păun, sau și din pânză, și alungau cu ele insectele sburătoare ca să nu cadă în sfântul potir. (Constit. ap. VIII, 12°).

Elementele euharistice fiind așezate pe sfânta masă, episcopul (ὁ ἀρχιερεὺς) îmbrăcat în haine albe (λαμπραὶ), închinându-se începea lucrarea euharistică zicând: «Harul a tot puternicului Dumnezeu, și dragostea Domnului nostru Iisus Hristos, și împărtășirea sfântului Duh, să fie cu voi cu toți». Poporul: «și cu Duhul tău» ⁶⁾. Episcopul: «sus spiritul» (ἄνω τὸν νοῦν). Poporul:

sostom în Mateiu; în Homilia 77 a acestui părinte în Ioan; în Hierarch. ecl. a lui Dionisie c. III § VII; în Orat. domin. a lui Tert. ș. a. Conf. Tez. Lit. T. III, p. 61 și 66.

1) Daniel, Codex, Tom. IV, p. 60. n. X.

2) Conf. Tez. Lit. T. II, p. 345.

3) Daniel, Codex, Tom. IV, p. 60 n. X: Εἰς δὲ ὑποδιάκονος διδόντω ἀπόνιμιν χειρῶν ἱερεῦσι σύμβολον καθαρότητος ψυχῶν θεῷ ἀνακειμένων.

4) Conf. nota 1, pag. 70, Tom. III, Tez. Liturg.: Λιάταξις Ἰακώβου τοῦ ἀδελφοῦ Ἰωάννου τοῦ Ζεβεδαίου. «Φημι δὲ κ' ἄγω, Ἰάκωβος, ὁ ἀδελφὸς Ἰωάννου τοῦ Ζεβεδαίου». Conf. Constit. apost. lib. VIII, c. XII, in Bingham, op. c. Tom. VI, pag. 281. P. Migne, Patrol. gr. Tom. I, pag. 1092 seqq.

5) Daniel, Codex, Tom. IV, p. 61, n. XI.

6) Daniel, Codex, Tom. IV, p. 61. Vezi «Ripida» la p. 446, T. II, Tez. Lit.

7) Daniel, Codex, Tom. IV, p. 61. n. XII: Καὶ πάντες συμφώνως λεγέ-
τοσαν ὅτι καὶ μετὰ τοῦ πνεύματός σου.

«avem către Domnul». Episcopul: «să mulțumim Domnului». Poporul: «cu vrednicie și cu dreptate» (ἄξιον καὶ δίκαιον¹⁾).

După acestea episcopul citea o lungă rugăciune de mulțumire: «Să cuvine ca cu vrednicie și cu dreptate». Poporul cânta apoi imnul de biruință: «Sfânt, sfânt, sfânt, Domnul Savaot, plin e cerul și pământul de mărirea lui, binecuvântat să fie în veci, amin»²⁾. Episcopul urma cu altă rugăciune: «Căci cu adevărat sfânt ești», pe care o termină cu cuvintele de instituire:

Mântuitorul binecuvintează pâinea și vinul la cina cea de taină. (Mat. 26, 26).

«luați dintru acesta, mâncați» și «beți dintru acesta toți»³⁾. Zicea după aceea rugăciunea: «aducându-ne aminte» (μνησθέντες οὖν) și o lăsa cu cuvintele prefacerii darurilor zicând: «și ca

1) Daniel, Codex, Tom. IV, p. 62, n. XII: Καὶ πάντες ἄξιον καὶ δίκαιον.

2) Daniel, Codex, Tom. IV, p. 66, n. XII: Καὶ πᾶς ὁ λαὸς ἕμα εἰπάτω ἅγιος, ἅγιος, ἅγιος, κύριος Σαβαώθ.

3) Daniel, Codex, Tom. IV, p. 68, n. XIV: Λάβετε ἐξ αὐτοῦ, φάγετε.

să trimiți peste sacrificiul acesta pe sfântul tău Spirit... și să arate (ὅπως ἀποφάνῃ) pâinea aceasta trupul Hristosului tău și paharul acesta, sângele Hristosului tău»¹⁾.

Terminându-se sfințirea darurilor, episcopul se rugă pentru sfânta Biserică, pentru episcopi, pentru sine, pentru presviteri și pentru diaconi, pentru împăratul (βασιλέως), oaste, pentru cei morți și vii²⁾. Diaconul apoi rostea o lungă ectenie pentru darul ce s'a adus, pentru Biserică, popor, împărat, martiri, liniștea aerului, ș. a.³⁾. Se cetea **rugăciunea domnească**, și după aceea diaconul zicea: «să luăm aminte». Episcopul: «sfintele sfinților» (τὰ ἅγια τοῖς ἁγίοις). Poporul: «Unul sfânt, unul Domn»... «Mărire întru cei de sus lui Dumnezeu și pe pământ pace»⁴⁾.

Urmă împărtășirea cu trupul și sângele Domnului, cântându-se psalmul 33: «Gustați și vedeți cât este de bun Domnul»⁵⁾. Se împărtășea mai întâiu episcopul, apoi preoții, diaconii, ipodiaconii, lectorii, cântăreții și ascetii (οἱ ἀσκηταί). Veneau după aceea femeile: diaconesele (διακόνισσαι), fecioarele, văduvele, copiii și apoi poporul de rând⁶⁾.

Euharistia se luă de ori cine sub amândouă chipurile; pâinea o frângea și o da episcopul ori presviterul; iar potirul îl da diaconul. Episcopul dând celui ce se cumineca sfânta pâine zicea: «sângele lui Hristos paharul vieții» (αἷμα Χριστοῦ, ποτήριον ζωῆς⁷⁾). Cel ce se cumineca răspundea: «amin». La împărtășire se lua seama să nu cadă ceva din cele sfinte; iar rămășițele le ducea diaconul în pastoria. Se ceteau apoi rugăciuni, iar episcopul rostea în fine rugăciunea de binecuvântare: «Dumnezeule a tot puternice». Diaconul pronunța solemn după aceasta: «mergeți în pace» (ἀπολύεσθε ἐν εἰρήνῃ), și poporul eșea liniștit din casa Domnului⁸⁾.

Așa era liturgia în secolul al III-lea și în cea d'întâi jumătate a secolului al IV-lea. Dacă vor fi fost oare cari deosebiri în unele Biserici, acestea erau neînsemnate⁹⁾.

1) Daniel, Codex, Tom. IV. p. 69. n. XIV: Τὸν ἄρτον τοῦτον σῶμα τοῦ Χριστοῦ σου.

2) Daniel, Codex, Tom. IV, p. 70-72. n. XV.

3) Daniel, Codex, Tom. IV, p. 73-74. n. XVI.

4) Daniel, Codex, Tom. IV, pag. 75.—Conf. Bingham, op. c., Tom. VI, pag. 293.

5) Daniel, Codex, Tom. IV, pag. 76.

6) Tot acolo.

7) Tot acolo.

8) Dr. Teodor Tarnavski, Despre cele mai însemnate liturgii, pag. 44.

9) În Codicile lui Daniel, Tom. IV, p. 79, la finele textului grecesc al liturgiei clementine, găsim aceste cuvinte: Ταῦτα περὶ τῆς μυστικῆς λατρείας διατασσόμεθα ἡμεῖς οἱ ἀπόστολοι ὑμῖν τοῖς ἐπισκόποις καὶ τοῖς πρεσβυτέροις καὶ τοῖς διακόνοις. „Acestea am orânduit noi apostolii, despre tainica adorațiune, vouă episcopilor și presviterilor și diaconilor“. De aci s'ar mai înțelege că această liturgie este întocmită de toți apostolii. (Antorul).

§ 20.

Liturgia sfântului apostol Iacov fratele Domnului.

In literatura mea liturgică, am arătat că această liturgie, este în adevăr urzită verbal de sfântul apostol Iacov fratele Domnului, episcopul cel d'întâi al Ierusalimului, și predată astfel urmașilor săi; iar aceștia au așezat-o și au înflorit-o în scris, pe rânduiala stabilită de apostol¹⁾. Aici vom vedea în scurt un rezumat ritualistic al acestei bogate liturgii, așa cum o găsim în secolul al IV-lea și al V-lea²⁾. Studiem în deosebi liturgia sfântului Iacov, căci ea a fost în timpurile începătoare ale Bisericei, cel mai prețios monument liturgic, al creștinilor din Palestina și Asia Mică. Și această liturgie, se împarte în liturgia *catehumenilor* și în aceea a *credincioșilor*.

a) *Liturgia catehumenilor*. Se făceau rugăciunile pregătitoare în felul cum vom arăta mai departe. Diaconul (ὁ διάκονος): «Domnului să ne rugăm». Poporul (ὁ λαός): «Doamne miluește». Preotul (ὁ ἱερεὺς): «În numele Tatălui și al Fiului și al sfântului Spirit». Diaconul: «Să stăm cu bună cuviință. În pace Domnului să ne rugăm». Preotul citea rugăciunea: «Nu mă lepăda pe mine păcătosul», prin care cerea să fie vrednic de a săvârși sfânta euharistie³⁾. Apoi zicea altă rugăciune stând lângă sfânta masă (εὐχὴ τῆς παραστάσεως), începând cu cuvintele: «Mărire Tatălui și Fiului și sfântului Spirit, luminei celei în trei fețe». După aceasta urmă cu rugăciunea tămăderii (εὐχὴ τοῦ θυμιάματος): «Stăpâne Doamne Iisuse Hristoase».

Acum se începea liturgia catehumenilor, cu rugăciunea aceasta (εὐχὴ τῆς ἀνάγξεως) zisă de preot: «Împărate binefăcător»⁴⁾. Apoi după aceasta zicea Diaconul: «Iarăși să ne rugăm în Domnul». Preotul rostea o altă rugăciune a tămăderii: «Doamne ceta ce ai primit darurile lui Avel». Diaconul: «Doamne binecuvintează». Preotul: «Doamne Dumnezeu nostru Iisuse Hristoase»⁵⁾. Diaconul după o scurtă rugăciune cânta: «Unule născut Fiule și Cuvântul lui Dumnezeu»⁶⁾.

După acestea preotul rostea rugăciunea următoare, mergând de la ușile Bisericei până în altar: «Dumnezeule a tot puternice, Doamne cel cu nume mare» (μεγαλόνυμος⁷⁾). Termi-

1) A se vedea pag. 30-32, Tom. I, Tez. Liturg.

2) În Codicele lui Daniel, Tom. IV, textul grec al acestei liturgii, se cuprinde în 23 file 8°, adică de la pagina 88-133. El se împarte în 50 capitole, însemnate cu litere latine.

3) Daniel, Codex, Tom. IV, p. 88, n. I.

4) Daniel, Codex, Tom. IV, p. 90, n. IV.

5) Daniel, Codex, Tom. IV, p. 90, n. V.

6) Daniel, Codex, Tom. IV, p. 91, n. VI. Cântarea, „Unule născut” (ὁ μονογενὴς Υἱός) a fost introdusă în liturgia sfântului Iacov, în secolul al VI-lea.

7) Daniel, Codex, Tom. IV, n. 91, n. VII.

nând-o, tot el zice: «Pace tuturor». Poporul: «Și Duhului tău». Preotul: «Domnul să ne binecuvinteze pe noi» ¹⁾. Apoi diaconul glăsuea o scurtă ectenie: «Cu pace Domnului să ne rugăm... pentru pacea a toată lumea, unirea sfințelor lui Dumnezeu Biserici», etc. Cântăreții (οἱ ψάλλται), cântau după aceea: «Sfinte Dumnezeule, sfinte tare, sfinte fără de moarte, miluește-ne pe noi» ²⁾. Preotul plecându-se se ruga: «Milostive și îndurate, îndelung răbdătorule», cu ecfonisul (ἐκφώνησις): «Că sfânt ești Doamne Dumnezeul nostru, și întru sfinți te odihnești, și ție mărire»... Poporul: «amin» ³⁾. Preotul: «pace tuturor». Poporul: «și Duhului tău». Psaltii: «Aliluia» (ἀλληλούϊα). Se ceteau după aceea profeții din Vechiul Testament cu privire la Iisus Hristos, patima și întreaga lui operă. Diaconul după aceea glăsuea o mare ectenie «pentru pacea de sus, pentru mântuirea de tot necazul, pentru patriarhul locului, episcop, cler, împărat, oaste», ș. a. Poporul: «Doamne miluește», de 3 ori.

După Codicele «Messanensis» ⁴⁾ scris în secolul al X-lea, și Codicele «Rossanensis» ⁵⁾, din secolul al XII-lea, aici se zicea de preot rugăciunea: «Strălucește în inimele noastre», cu ecfonisul: «Că tu ești vestea cea bună... acum și pururea». Și se cetea *evangelia*, după care poporul aducea laudă lui Dumnezeu cu cuvintele: «mărire ție, Doamne». Iar diaconul rostea ectenia: «cu pace Domnului să ne rugăm... pentru pacea de sus... pentru prea sfințitul patriarh», ș. a. ⁶⁾. Preotul: «pre prea sfânta Curată, prea mărta Stăpâna noastră de Dumnezeu Născătoarea». Poporul: «ție Doamne». Apoi după unele mici rugăciuni ale preotului și răspunsuri ale poporului, diaconul zicea cu glas tare: «nimenea din cei chemați, nimenea din cei neîntrați, nimenea din cei ce nu se pot ruga cu noi (să nu fie de față). Cunoașteți-vă unul cu altul. Ușile. Toți drepti (să fim). Iarăși să ne rugăm Domnului» ⁷⁾. Cu aceasta se finia liturgia catelumenilor.

b) *Liturgia credincioșilor*. Preotul începea această liturgie cu rugăciunea tămăderii: «Doamne a tot puternice, Împărate al mării»; iar psaltii cântau Heruvicul: «Să tacă tot trupul omenesc» ⁸⁾. Preotul aducând sfintele daruri zicea rugăciunea: «Dumnezeule, Dumnezeul nostru», și apoi: «pace tuturor». Diaconul:

1) Daniel, Codex, Tom. IV, p. 91, n. VIII.

2) Daniel, Codex, Tom. IV, p. 93, n. IX.

3) Daniel, Codex, Tom. IV, p. 93, n. X.

4) Manuscrisul «Messanensis» se cheamă astfel, pentru că el s'a aflat în mănăstirea Mântuitorului de lângă Messane din Sicilia.

5) Manuscrisul «Rossanensis» se cheamă așa, pentru că el s'a aflat în mănăstirea «Rossano» din Calabria.

6) Dr. Teodor Tarnavski, Despre cele mai însemn. liturg, pag. 61, nota 2.

7) Daniel, Codex, Tom. IV, p. 97, n. XVI.

8) Daniel, Codex, Tom. IV, p. 98 n. XVI: «Σιγησάτω πᾶσα σὰρξ βροτεία, καὶ σιγῶ μετὰ φόβου καὶ τρόμου». Acesta este Heruvicul liturgiei noastre din Sâmbăta cea Mare. În codicii «Messanensis» și «Rossanensis», în loc de «Să tacă» se cântă «Cari pre heruyimi».

«Binecuvintează Doamne». Preotul ecfonisul: «Binecuvântat să fie Dumnezeu nostru». Diaconul: «cu înțelepciune să luăm aminte». Preotul zicea simbolul credinței: „**Cred intru unul Dumnezeu**”¹⁾. Apoi după aceea preotul se ruga plecându-și grumazul în semn de umilință: «Dumnezeule și Doamne al tuturor». Diaconul: «să stăm bine să stăm cu pietate (εὐλαβῶς), să stăm cu frica lui Dumnezeu și cu înfrângerea noastră. Cu pace Domnului să ne rugăm»²⁾. Preotul ecfonisul: «că tu ești Dumnezeu al păcii». Poporul: «amin». Preotul: «pace tuturor». Poporul: «și Spiritului tău». Diaconul: «Să ne iubim unii cu alții în sărutare sfântă. Capetele noastre Domnului să le plecăm»³⁾. Apoi urmează mici rugăciuni liturgice, cu ecfonise, și după aceea o ectenie mare pentru pacea de sus, pentru cei ce aduc daruri, pentru cei ce sunt în bătrânețe (ἐν γήρᾳ) și în neputință, în feciorie, pentru cei ce umblă pe ape, pentru ploae, pentru sfânta noastră de Dumnezeu Născătoare, ș. a. Poporul: «Doamne miluește». Preotul însemnează darurile cu semnul crucei și se roagă astfel: «Mărire întru cei de sus lui Dumnezeu»⁴⁾.

După acestea preotul citea rugăciunile: «Cela ce cu milă și cu îndurare privești la noi», «Dumnezeule cela ce pentru multa și nespusa ta iubire de oameni» (φιλανθρωπίαν⁵⁾), «Doamne Dumnezeule, cela ce ne-ai creat», și «Ție îți mulțumim Doamne Dumnezeul nostru». Diaconul: «să stăm cu evlavie (στώμεν εὐλαβῶς), să stăm cu frica lui Dumnezeu, cu înfrângere, să luăm aminte la sfânta jertfă»⁶⁾. Poporul: «mila păcii jertfa laudei». După o scurtă rugăciune, preotul zicea: «Dragostea Domnului și a Tatălui, harul Domnului și al Fiului... și darul sfântului Spirit, să fie cu noi toți». Poporul: «și cu Spiritul tău». Preotul: «sus să avem inimile». Poporul: «cu vrednicie și cu dreptate». Preotul, după o mică rugăciune: «cântare de biruință a strălucitei tale măririi, cu glas tare cântând... și grăind». Poporul: «sfânt, sfânt, sfânt, Domnul Savaot, plin e cerul»... Preotul făcând semnul crucei asupra darurilor, se ruga zicând: «sfânt ești Împărate al veacurilor». Urmau apoi cuvintele de instituire: «Luați mâncați» și «Beți dintru acesta toți». Poporul: «amin»⁷⁾. După alte rugăciuni scurte, liturgisitorul zicea cuvintele **prefacerii**: «pe Spiritul tău cel prea sfânt, trimite-l Doamne preste noi și peste darurile acestea... și să facă pâinea

1) Daniel, Codex, Tom. IV, p. 99, n. XVIII: Πιστεύω εἰς ἕνα Θεὸν Πατέρα παντοκράτορα.

2) Daniel, Codex, Tom. IV, p. 103, n. XX: Στώμεν καλῶς... ἐν εἰρήνῃ τοῦ Κυρίου.

3) Daniel, Codex, Tom. IV, p. 103, n. XX: Ἀγαπήσωμεν ἀλλήλους... τὰς κεφαλὰς ἡμῶν.

4) Daniel, Codex, Tom. IV, p. 103, n. XXIII: Δόξα ἐν ὑψίστοις θεῷ.

5) Daniel, Codex, Tom. IV, p. 105, n. XXV.

6) Daniel, Codex, Tom. IV, pag. 107, n. XXVII.

7) Dr. Teodor Tarnavski, Despre cele mai însemnate liturgii, p. 72–73.

aceasta, sfânt trupul Hristosului tău... și potirul acesta, sângele Hristosului tău». Poporul: «amin» ¹⁾).

La sfintele Daruri, acum prefăcute în corpul și sângele Domnului, preotul se roagă pentru ca Dumnezeu să-și aducă aminte de sfinții Părinți, orașul și țara aceea, de bolnavi, și «mai ales de prea sfânta Curată...» Acum psaltii cântau: «**Cu-vine-se** cu adevărat» ²⁾, și imediat «**De tine** se bucură toată făptura» ³⁾. Urmează apoi mici dar frumoase rugăciuni cu răspunsuri ale poporului, și după aceea ecfonisul: «și ne învredni-cește pe noi Stăpâne, iubitorele de oameni» (καὶ καταξίωσον ἡμᾶς). Poporul: «Tatăl nostru carele ești în ceruri» ⁴⁾. Iarăși după unele formule liturgice și răspunsuri, preotul zice ecfonisul: «Sfintele sfinților». Poporul: «Unul sfânt, unul Domn Iisus Hristos» ⁵⁾).

Urmau apoi în sfântul altar, lucrări liturgice, rugăciuni, și citirea psalmilor 23, 33, 145 și 117, așa cum prevede formularul acestei liturgii, și se împărțasea clerul. Apoi Diaconul zicând: «cu frica lui Dumnezeu... să vă apropiați», venea și poporul să se împărțasească cu sfânta euharistie, sub ambele chipuri, și anume cu fie care în deosebi. Sfântul corp se da credincioșilor în gură (τοῖς τῶν πιστῶν στόμασιν), iar nu ca în liturgia veche, în mână; apoi sfântul sânge se bea din potir ⁶⁾.

La această liturgie se întrebuintau *mai multe discuri și potire*; dintr'un potir se împărțaseau episcopul și clerul; iar din celelalte potire se împărțaseau credincioșii ⁷⁾. Apoi preotul zicea apolisul pentru eșirea poporului din Biserică: «Bindecuvântat să fie Dumnezeu, cel ce ne binecuvintează și ne sfințește pe noi... acum și pururea și în vecii vecilor».

Această liturgie, după cum am văzut, era foarte bogată; ea se aseamăna întru câtva cu liturgia sfântului Vasilie, pentru că aceasta este o prescurtare a liturgiei sfântului Iacov.

1) Daniel, Codex, Tom. IV, pag. 114, n. XXXII.

2) Daniel, Codex, Tom. IV, pag. 119, n. XXXV: "Ἀξιόν ἐστιν ὡς ἀληθῶς.

3) Daniel, Codex, Tom. IV, pag. 119, n. XXXV: Ἐπὶ σοὶ χαίρει κεχαριτωμένη.

4) Daniel, Codex, Tom. IV, pag. 123, n. XXXVIII.

5) Daniel, Codex, Tom. IV, pag. 125, n. XL: Ὁ λαός· εἰς ἅγιος, εἰς Κύριος, Ἰησοῦς Χριστός, εἰς δόξαν Θεοῦ Πατρὸς, ᾧ ἡ δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων.

6) Dr. Teodor Tarnavschii, op. c., p. 87.

7) Mulțimea acestor potire, dovedește vechimea acestei liturgii, cum și numărul cel mare al credincioșilor din acele timpuri, vrednici a se împărțiși cu corpul și sângele Domnului. Conf. Daniel, Codex, p. 127, Tom. IV, n. XLIII: «Εἴτα μεταδέδωσι τῷ κλήρῳ· ὅτε δὲ ἐπαίρουσιν οἱ διάκονοι τοὺς δίσκους (discurile) καὶ τοῖς κρατήρας (potirele) εἰς τὸ μεταδοῦναι τῷ λαῷ».

§ 21.

Liturgia sfântului Marcu.

Această străveche liturgie alexandrină¹⁾, este intitulată în Codicii liturgici: «Dumnezeiasca liturgie a sfântului apostol și evangelist Marcu, discipulul sfântului Petru»²⁾. Ea se împarte ca și celelalte liturgii orientale în două părți: în liturgia catehumenilor și în aceea a credincioșilor³⁾.

a) *Liturgia catehumenilor* începea astfel: Preotul (ὁ ἱερεύς): «pace tuturor». Poporul (ὁ λαός): «și Duhului tău». Diaconul (ὁ διάκονος): «rugați-vă» (προσεύξασθε). Poporul: «Doamne miluește». Preotul rostea această rugăciune: «Îți mulțumim ție Doamne (εὐχαριστοῦμέν σοι... κύριε)... în vecii vecilor». Poporul: «amin». Preotul: «pace tuturor». Poporul: «și Duhului tău». Diaconul: «rugați-vă pentru Împăratul» (ὕπερ τοῦ βασιλέως). Poporul: «Doamne miluește» de 3 ori⁴⁾. Dar și preotul se roagă pentru Împărat zicând: «Stăpâne Doamne... păzește-l.. în vecii vecilor». Poporul: «amin». Preotul: «pace tuturor». Poporul: «și Duhului tău». Diaconul: «rugați-vă pentru papa (πάπα, adică arhiepiscopul Alexandriei) și episcopul» (ἐπισκόπου⁵⁾). Poporul: «Doamne miluește» de 3 ori. Preotul apoi se roagă pentru ierarhul său zicând: «Stăpâne Doamne Dumnezeule a tot puter nice... păzește pe prea sfântul și arhiereul nostru Papa (N) și pe prea cinstitul episcopul nostru (N) în vecii vecilor». Poporul: «amin». Preotul: «pace tuturor». Poporul: «și Duhului tău». Diaconul: «să stați la rugăciune» (ἐπὶ προσευχὴν στάθητε).

1) Ciril patriarhul Alexandriei, încetând din viață la anul 444, urmă pe scaunul său Dioscur, un om rău și plin de deșertăciuni. El fu conducătorul sinodului lotresc, ținut în Efes la anul 449 și propovăduitorul monofizitismului. Dioscur muri în exil în Gangra Paflagoniei în anul 454 din cauza eresului său.

Monofizitismul introdus cu sila printre mulți creștini din Egipt, ortodocșii de aci se despărțiră de eretici, și fură numiți «Melchiți» de la cuvântul ebraic מלך (rege), adică cei de partida regelui; iar ereticii fură numiți «copti» sau și «monofiziți».

Liturgia sfântului Marcu era mai înainte în întrebuințare liturgică, între toți creștinii egipteni; iar de la desbinarea dintre ortodocși și ereticii monofiziți, această liturgie se întrebuință numai de Melchiți până în secolul al XII-lea, când fu înlocuită și aci de liturgiile constantinopolitane. Conf. p. 43, n. 1 și 151, n. 2, Tez. Lit., Tom. I.

2) Acesta este titlul grecesc în Codicele lui Daniel, Tom. IV, p. 137, al liturgiei sfântului Marcu: «Ἡ θεία λειτουργία τοῦ ἁγίου Ἀποστόλου καὶ εὐαγγελιστοῦ Μαρκοῦ, μαθητοῦ τοῦ ἁγίου Πέτρου». În acest Codice, textul grecesc al liturgiei sfântului Marcu, se cuprinde în 17 file 8°, adică de la pagina 137-170. El se împarte în XXIII capitole însemnate cu numere latine. Vezi p. 33, Tez. Lit., T. I.

3) Despre autenticitatea acestei Liturgii, a se vedea pag. 33, Tom. I, Tez. Liturg.

4) Daniel, Codex, Tom. IV, p. 138, n. II.

5) În acest loc, nu este vorba de papa (πάπα, ἄββα) al Romei cum voesc Romano-catolicii să înțeleagă, ci de însuși arhiepiscopul Alexandriei, care se numea și el «papa» adică «părinte». Acest din urmă înțeles, îl afirmă și Eusebiu

Poporul: «Doamne miluește» de 3 ori. Preotul apoi zicea această rugăciune a tămăderii originală în felul ei: «Stăpâne Doamne Dumnezeul nostru... iartă păcatele episcopilor, diaconilor, ceteților, psaltilor și laicilor... și ne mântuește de **afurisenie** (ἀφῆς), de blestem, de anatemă (ἀναθέματος), de legătură, de excomunicare» ș. a.¹⁾

Diaconul: «drepti» (ὁρθοί). Și se cânta de popor «**Unule născut**», făcându-se intrarea cu evangelia în altar și zicându-se de Diacon: «La rugăciune». Preotul: «pace tuturor». Poporul: «Și Duhului tău». Preotul apoi zicea rugăciunea trisagiului: «Stăpâne Doamne Iisuse Hristoase... în vecii vecilor». Poporul: «amin. **Sfinte Dumnezeule**, sfinte tare, sfinte fără de moarte, miluește-ne pe noi»²⁾. Preotul: «pace tuturor». Poporul: «și Duhului tău». Preotul: «să luăm aminte». Și se cetește **apostolul**, **prochimenul** și «**aliluia**». Preotul: «Domnul să vă binecuvinteze și să vă ajute». Diaconul: «Doamne binecuvintează». Preotul: «Domnul să vă binecuvinteze și să vă ajute a asculta sfânta evanghelie». Diaconul: «stati să ascultăm sfânta evanghelie» (στάθῃτε ἀκούσαμεν τοῦ ἁγίου εὐαγγελίου). Preotul: «pace tuturor». Poporul: «și Duhului tău»³⁾.

Diaconul cetește **evangelia**. După aceea preotul rostește o foarte frumoasă rugăciune: «Cercetează Doamne pe cei bolnavi... trimite ploi bune.. ridică apele râurilor la măsura lor cuvenită (τὰ ποτάμια ὕδατα ἀνάγαγε ἐπὶ τὸ μέτρον⁴⁾)... înmulțește roadele pământului... păzește orașul acesta pentru martirul și evangelistul Marcu», etc. Lectorii cetesc versul στίχος, troparul),

Renaudot († 1720) în opera sa „Collectio liturgiarum orientalium“, Tom. I, p. 334. Asemenea și Daniel în „Codex“, Tom. IV, p. 139 zice astfel: „Non agitur de Romano pontifice, sed de patriarcha Alexandrino, cui Papae nomen indutum est“. Vezi și pag. 432, n. 12, Tez. Lit., Tom. II.

1) Daniel, Codex, Tom. IV, p. 141, n. IV.

2) Renaldotius (Renaudot), în „Collectio liturgiarum“ Tom. I, p. 335: „Hoc loco, non assignatur in aliis Liturgiis. Quod vero legitur hic, ut apud orthodoxos cani solebat absque (fără) additione illorum verborum *qui crucifixus es pro nobis*, quam Petrus Gnapheus induxit, orthodoxae doctrinae signum est simulque antiquitatis. Iacobitae quippe Aegyptii non minus quam Syri illa verba subiungunt“. Conf. p. 550, Tez. Lit., T. II.

3) Daniel, Codex, Tom. IV, p. 145, n. VIII.

4) Aci exegeții liturgisti, văd o aluziune la revărsarea binecuvântată a Nilului. Conf. Dr. Teodor Tarnavschi, Despre cele mai însemnate liturgii, pag. 207 nota 1 subliniără. Asem. Renaldotius, „Collectio“ op. c. Tom. I, p. 336: Est oratio pro aquis fluminis, Nili scilicet... ἀνάγαγε εἰς τὸ μέτρον. Daniel, Codex, Tom. IV, p. 145, n. VIII.

Când eram în Egipt în vara anului 1904, am aflat că și astăzi în finele lui Octomvrie, în fie care an, apa Nilului fiind ridicată la înălțimea îndestulătoare, se face mai sus de Cairo o strălucită serbare religioasă numită „**Khalig**“. Poporul indigen, având în frunte pe Kediv, miniștrii, preoți arabi, greci și latini, mulțumește Cerului pentru această bogăție de apă, singura care hrănește tot Egiptul.

Și vechii Egipteni sărbătoreau revărsarea Nilului; dar bucuria lor se termina cu aruncarea în valuri a unei fecioare, drept jertfă adusă marelui fluviu ca recunoștință pentru bogăția isvorită din revărsare. (Autorul).

iar Diaconul zice «*cele trei*» (τὰς τρεῖς). De oare ce textul Liturgiei nu ne spune ce erau «cele trei», învățații **Neallus** (englezul Neale, cetește *Nil*) și **Renaldotius** (francezul Renaudot), au înțeles, fie care în deosebi. Numai Ioannes a s. **Andreas**, a înțeles mai bine, că aci adică este vorba de trei ectenii ce se găsesc în liturgia coptică zisă «a sfântului Vasilie», dar purcesă din aceea a sfântului Marcu ¹⁾.

Preotul se roagă apoi: «Stăpâne Doamne... pe prea sfințitul Papa al nostru (N) și pe prea cinstitul nostru episcop (N) păzește-i întru mulți ani». Poporul: «amin», Preotul: «pace tuturor». Poporul: «și Duhului tău». Diaconul: «Vedeți ca nimine din cei chemați» (să rămână aci). Și se termină liturgia catehumenilor ²⁾.

b) *Liturgia credincioșilor*. Cântăreții cântau Heruvicul: «Cari pre heruvimi cu taină». Preotul pune tămâe pentru intrarea cea mare, și se roagă pentru curățirea inimei zicând: «Doamne Dumnezeu nostru primește această tămâe». Apoi se aduc sfintele în altar rugându-se preotul: «Sfinte, înălțate, înfricoșate». Diaconul: «**sărutați-vă** unul cu altul» (ἀσπάσασθε ἀλλήλους). Preotul cetește rugăciunea sărutărei zicând: «Stăpâne Doamne... trimite harul sfântului Spirit... să ne sărutăm unul cu altul cu sărutare sfântă, iar nu în fătărnicie» ³⁾.

După acestea preotul pune tămâe rugându-se: «Tămâe i se aduce numelui tău». Apoi binecuvintează discurile (τοὺς δίσκους) și potirele (καὶ τὰ ποτήρια ⁴⁾), și zice cu voce ridicată **simbolul credinței**: «Cred întru unul Dumnezeu» ⁵⁾. Diaconul: «stați la rugăciune». După rugăciunea «punerei înainte», preotul zicea: «Domnul să fie cu toți» (ὁ Κύριος μετὰ πάντων ⁶⁾). Poporul: «și cu Duhul tău». Preotul: «sus să avem inimile». Poporul: «avem către Domnul». Preotul: «să mulțumim Domnului». Poporul: «Cu vrednicie și cu dreptate». Preotul începe **anafora** (ἀναφορά ⁷⁾), cu rugăciunile: «Drept aceea, cu vrednicie și cu

1) Acele trei ectenii erau: a catapetesmei, pentru pace și pentru patriarh Conf. Daniel, Codex. Tom. IV, p. 146, nota subliniară.

2) Daniel, Codex, Tom. IV, p. 148, n. IX. În liturgiile coptice nu se înăturau din Biserică catehumenii și penitenții.

3) Dr. Teodor Tarnavschii, Despre cele mai însemnate liturgii, p. 209: «Rugăciunea sărutărei păcii se află numai în liturgiile familiei Alexandrine, și în cele iacobite; iar în celelalte liturgii orientale nu se găsește». Sărutarea sfântă se recomandă și prin canonul 19 al sinodului din Laodicea.

4) Și în Liturgia sfântului Marcu ca și în aceea a sfântului Iacov (n. XLIII), se întrebuințau mai multe **discuri** și **potire**.

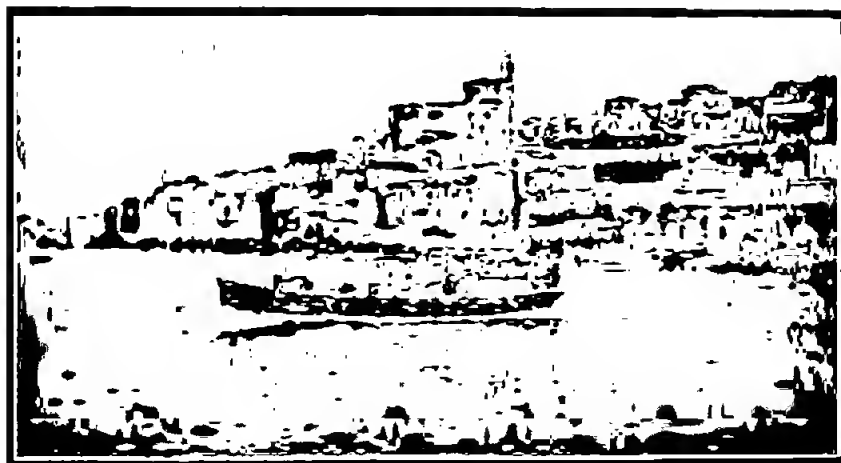
5) Renaldotius în „Collectio” Tom. I, p. 398, crede că simbolul credinței în liturgia coptică a sfântului Vasilie și coptică a sf. Ciril, se cetea înainte de sărutarea păcii.

6) Daniel, Codex, Tom. IV, p. 150, n. XIII. Numai în liturgiile: a sfântului Marcu, în cea coptică a sf. Vasilie, și în cea coptică a sf. Ciril, se află această binecuvântare; iar în toate celelalte liturgii orientale, este deplina binecuvântare a apostolului Pavel din epist. II Cor. 13, 13: „Darul Domnului nostru Iisus Hristos”.

7) Aci cuvântul ἀναφορά are înțelesul de „jertfă” adică începerea adu-

dreptate»; «Și ne rugăm și te chemăm» ¹⁾. Apoi Diaconul cetește dipticele celor repausați, iar preotul se roagă: «Toate sufletele acestea odihnește-le... pe prea sfințitul și prea fericitul Papa (πάπαν Ν)... și pe prea cinstitul nostru episcop (ἐπίσκοπον Ν)... păzește-i» ²⁾.

Diaconul: «sculați-vă cei ce ședeți» (οἱ καθήμενοι ἀνάστητε). Preotul zice rugăciunea: «Răscumpără-i (Doamne) pre cei ce sunt în lanțuri» ³⁾. Diaconul: «La răsărit» (indreptați-vă) — εἰς ἀνατολήν ³⁾. Preotul se roagă: «Tu ești peste toată începătoria». Poporul: «sfânt, sfânt, sfânt, Domnul Savaot». Preotul făcând semnul crucei asupra sfințelor daruri zice: «Cu adevărat plin este cerul și pământul de mărirea ta». Preotul: «Luați mâncați». Diaconul: «întindeți» (ἐκτείνετε adică τὰς χεῖρας). Preotul: «căci

Domnul Doctor BADEA CIREȘEANU Autorul Tezaurului Liturgic, sosește cu vaporul în portul orașului Iafa (Asia), Mercuri 10 August anul 1904. pentru cercetări liturgice.

acesta este corpul meu carele se frânge pentru voi și se dă spre ertarea păcatelor». Poporul: «amin». Preotul: «Beți dintru acesta toți». Diaconul: «iarăși întindeți». Preotul: «căci acesta este sângele meu al legii celei nouă... spre ertarea păcatelor».

cerei de jerfă, cum observă aceasta și Renaldotius în „Collectio” Tom. I, p. 204: „ἀναφορά proprie appellatur... tunc ἀναφορά προσφέρεται”. Conf. Daniel, Codex, Tom. IV, p. 152, n. XIII.

1) În această rugăciune se repetesc iarăși cuvintele de la No. 8 ale acestei liturgii, ca să se ridice apele la măsura lor proprie (ποτάμια ὕδατα... ἐπὶ τὸ ἴδιον μέτρον). Conf. nota 4 subliniară de la pag 82, Tez. Liturg. T. III.

2) Daniel, Codex, Tom. IV, p. 156.

3) Daniel, Codex, Tom. IV, p. 157. Aci se îndemnează credincioșii a-și îndrepta fețele spre răsărit simbolul luminei spirituale.

Poporul: «amin»¹⁾. Preotul se roagă: «Aceasta să o faceți întru amintirea mea». Urmează după aceea rugăciunea **prefacerii** cu finalul ei: «Și peste noi și peste pâinele acestea și potirele acestea (τὰ ποτήρια ταῦτα) — trimite — pre sfântul tău Spirit ca să le sfințească și să le îndeplinească (τελειώσῃ)... și să facă pâinea aceasta corpul». Poporul: «amin». Preotul: «iar potirul sângelui legii celei nouă»... Și se roagă mai departe terminând cu cuvintele: «Și ne învrednicește pe noi Stăpâne». Poporul: «**Tatăl nostru**»²⁾. Preotul se roagă în taină, apoi cu voce tare: «Că a ta este împărăția». Preotul: «pace tuturor». Diaconul: «Capetele voastre lui Iisus să le plecați». Poporul: «Ție Doamne». După mici rugăciuni preotul zice: «Sfințele sfinților». Poporul: «**Unul sfânt Tatăl, unul sfânt Fiul, unul sfânt Spiritul sfânt**»³⁾.

Apoi după mai multe lucrări liturgice făcute în sfântul altar, se împărtășește preotul; iar când cuminecă clerul zice: «sfântul corp»; apoi la potir: «cinstitul sânger al Domnului». Se fințe în urmă și cuminecarea poporului. Din acestea vedem că împărtășirea se făcea sub ambele chipuri, și cu fie care în deosebi ca și la liturgia din Constituțiuni și a sfântului Iacov.

Rostindu-se rugăciunile orînduite în formular, se trimetea poporul cu cuvintele zise de Diacon: «eșiți în pace». Poporul: «în numele Domnului». Preotul: «Binecuvântat să fie Dumnezeu... în vecii vecilor»⁴⁾.

§ 22.

Cele trei formulare liturgice ale Bisericii ortodoxe, autoritare din secolul al IV-lea și până astăzi.

Sacrificiul euharistic, de la așezarea lui de către Mântuitorul Hristos și până astăzi, atât după cuprinsul său cât și după a sa formă, a rămas *totdeauna unul și același*. Ierarhii bisericești însă, au avut grija ca acest sacrificiu să fie sărbătorit ori de câte ori se plinește el, cu o împletire de cântări și rugăciuni prea frumoase. Cu chipul acesta și credincioșii eau parte cu mai mare dragoste la plinirea sfântului sacrificiu.

Ceremoniile liturgice stabilite pentru acest scop, se înfățișară în feluri deosebite, după popoare și timpuri, și primiră atât la răsărit cât și la apus forme mărețe. Cele răsăritene se

1) Daniel, Codex, Tom. IV, p. 161, n. XVI.

2) Daniel, Codex, Tom. IV, pag. 163, n. XVIII: Ὁ λαός. Πάτες ἡμῶν ὁ ἐν τοῖς οὐρανοῖς.

3) Daniel, Codex, Tom. IV, pag. 167, n. XX: Ὁ λαός. Εἰς Πατὴρ ἅγιος εἰς Υἱὸς ἅγιος, ἐν Πνεῦμα ἅγιον.

4) Daniel, Codex, Tom. IV, pag. 169, n. XXIII: Ὁ διάκονος. Πορεύεσθε, ἐν εἰρήνῃ Ὁ λαός. Ἐν ὀνόματι Κυρίου.

deosebiră de cele apusene, prin frumusețea, conținutul lor clasic și **stabilitatea** pentru toate timpurile. De la simplitatea lor apostolică, ceremoniile acestea, ajunseră în secolul al IV-lea la starea înflorită în care le găsim și astăzi. Înflorirea aceasta, a fost așternută tot pe temeiuri apostolice și cerințele firei.

Sfântul **Iacov** fratele Domnului și primul episcop al Ierusalimului, după cum am mai arătat aceasta, a lăsat prin viu graiu urmașilor săi, urzeala liturgiei care poartă numele său. Ea a fost mai târziu așternută în scris, și înflorită cu o mare bogăție de rugăciuni, așa după cum am văzut mai înainte, în scurt, cuprinsul ei. (Vezi p. 77, T. III, Tez. Lit.).

1. Dar sfântul **Vasilie cel Mare** († 379) pentru a face ca liturgia să fie ascultată de toți creștinii până la sfârșitul ei, prescurtă liturgia sfântului Iacov, și întocmi din aceasta pe a sa, în felul neschimbat, cum găsim și astăzi liturgia sfântului Vasilie, în Biserica noastră ortodoxă. Proclu patriarhul Constantinopolului († 447), ne mărturisește în cartea sa «Περὶ παραδόσεως τῆς θείας λειτουργίας» că «*Marele Vasilie văzând moliciunea și inclinarea oamenilor spre desfătări, în urma cărora se saturau de lungimea liturgiei (sfântului Iacov), a scurtat-o. nu pentru că a crezut-o prea mare ori prea lungă, ci spre a înlătura lenevirea împreună rugătorilor și a ascultătorilor, din cauza timpului îndelungat*». Despre această prescurtare, mai vorbește în același chip și Amfilohie epi copul Iconiei, în biografia sfântului Vasilie. (Conf. Tez. Lit., p. 40, T. I).

Pentru aceea, din secolul al VI-lea ori al VIII-lea încoace, liturgia sfântului Iacov începui a-și pierde din autoritatea ei, înlocuindu-se cu liturgiile «constantinopolitane», și rămânând ca ea să se săvârșească numai odată pe an și anume la 23 Octomvrie, în patriarhia din Ierusalim, întru amintirea sfântului autor al ei. Avem așa dar în prima linie ca formular de liturgie al Bisericii ortodoxe, pe acela al sfântului Vasilie cel Mare, care se săvârșește numai de 10 ori pe an în întreaga Biserică¹⁾.

2. Al doilea formular liturgic al Bisericii noastre, este cel întocmit de sfântul **Ioan Hrisostom** arhiepiscopul Constantinopolului († 407). Afară de cele 10 zile anuale ale liturgiei sfântului Vasilie, și afară de zilele hotărâte pentru liturgia celor mai înainte sfințite, liturgia sfântului Hrisostom se săvârșește în tot cursul anului, aproape cu aceeași rânduială ca și aceea a sfântului Vasilie, deosebindu-se însă de aceasta, prin unele cântări și rugăciuni.

Proclu patriarhul Constantinopolului în cartea sa «Περὶ παραδόσεως τῆς θείας λειτουργίας», se rostește astfel despre această liturgie : «*Puțin după aceea (adică după întocmirea liturgiei sfântului Vasilie), părintele nostru Ioan cel cu Gura de aur, îngrijit de mântuirea oilor, cum se cuvine unui păstor, văzând ușurința firei omenеști, s'a hotărât a scoate din rădăcini toată*

1) A se vedea pag. 39, nota 5 și 6 subliniară Tez. Lit., Tom. I.

meșteșugirea satanică. Pentru aceea a și tăiat multe și a rânduit a se face sfântul serviciu mai scurt, ca nu cumva oamenii, cari iubesc mai pre sus de toate oare care neînfrânare și molicieune, înșelându-se prin temeiuri amăgitoare ale vrăjmașului, să se depărteze peste puțin de la această apostolică și dumnezească întocmire, cum au făcut-o mulți de multe ori și în mai multe locuri, și o fac până în ziua de astăzi».

Din cuvintele acestea ale lui Proclu înțelegem, că sfântul Ioan Hrisostom a prescurtat liturgia Marelui Vasile și așa a întocmit pe a sa proprie. Pentru aceea este asemănare între aceste două liturgii și aceea a sfântului Iacov, unde aflăm isvorul lor. De altfel Biserica ortodoxă nici odată nu a înlăturat așezămintele vechi apostolice, ci le-a păstrat cu stințenie, și cu atât mai vârtos a păstrat așezămintele liturgice. De aceea și sfinții părinți Vasile cel Mare și Ioan Hrisostom, nu au înlăturat liturgia sfântului Iacov, ci au potrivit-o cerințelor pioase ale secolului al IV-lea, scurtând unele dintr'însa și adăogind altele, iarăși în spiritul vechiu liturgic. Cu toate acestea și liturgiile cum sunt făcute de acești doi sfinți autori Vasile și Ioan, au părțile și întocmirile lor **originale**, și întrunesc prin urmare autenticitatea cuvenită¹⁾.

3. Al treilea și cel din urmă formular liturgic al Bisericii răsăritene ortodoxă, este acela al *Liturgiei darurilor celor mai înainte sfințite*. Simeon al Tesalonicului, ridică origina acestei liturgii până în timpul apostolilor²⁾. Tot ce știm cu siguranță în această privință, este faptul că era o datină veche liturgică, ca în postul cel mare să se aducă jertfa cea prea sfântă numai de două ori pe săptămână și adică Sâmbăta și Duminica. Însă erau creștini cari cereau împărtășirea cu sfânta euharistie și în alte zile ale săptămânei. Pentru a se împlini aceste cereri, obișnuiau creștinii la început a se împărtăși Mercurea și Vinerea cu tainele cari se sfințeau mai înainte. De aceea liturgia la care se făcea împărtășirea în felul acesta, se chema «a celor mai înainte sfințite».

Sinodul din Laodicea ținut între anii 360 și 375, în urma acestei datine hotărî prin canonul său 49 că «nu se cuvine în patruzecime a preaduce pâine de cât numai Sâmbăta și Duminica»³⁾. Iar prin canonul 51 același sinod hotărî că «nu se cade în patru zecime a săvârși sărbătorile nașterilor mucenicilor; ci pomenirile mucenicilor a se face Sâmbetele și Duminicele»⁴⁾. Motivul acestor hotărîri a fost, că zilele de post sunt zile de amintire a patimilor și a morței Domnului, sunt zile de căință în care nu se face serviciul dumnezeesc public; însă Sâmbăta și Duminica el este îngăduit și chiar de mare trebuință,

1) A se vedea pag. 41—43, Tez. Liturg., T. I.

2) Simeon al Tesalonicului, op. cit., întrebarea 55 p. 327.

3) Vezi Pidalionul tipărit în mănăstirea Neamțul 1844, pag. 297.

4) Vezi Pidalionul, pag. 298.

căci în aceste zile se sărbătorește amintirea creațiunii lumii și învierea Domnului.

Liturgia «celor mai înainte sfințite» se așternu în scris și rânduială de către **Grigorie cel Mare** episcopul Romei, pe timpul când el era apocrisiar în Constantinopole (an. 578—582). Mai târziu, sinodul al VI-lea ecumenic (an. 692), hotărî prin canonul 52 ca «*întru toate zilele ajunării sfintei păresimi, afară de Sâmbata și Dumineca și de sfânta zi a Bunei Vestiri, să se facă sfințita liturgie a celor mai înainte sfințite*»¹⁾.

Acestea sunt cele trei formulare de liturgii, stabilite în Biserica noastră, cu începere din secolul al IV-lea încă, așa după cum am arătat. Ele au fost păstrate de Biserică neștirbit și cu sfințenie, în chipul cum le-au compus sfinții autori ai lor, și tot așa se vor păstra în toate timpurile.

§ 23.

Sacrificiul euharistic și numirile lui.

Sacrificiile religioase sunt vechi în lume ca și omul. Acesta a simțit nevoe totdeauna, de a aduce sacrificii zeităților, pentru a împăca mânia lor, și de a le dobândi ajutorul²⁾. Sub cele mai vechi ruine ale templelor păgâne, s'au găsit altare pentru jertfe. Cu cât însă omul a fost mai depărtat de adevărata credință în Dumnezeu, cu atât sacrificiile au fost și sunt mai sângeroase. Este destul să ne aducem aminte de jertfele de copii, arși de vii în statua de fier a zeului **Moloch**, și inima noastră se strânge de durere și de spaimă. Pare că auzim vaetele maicilor, de la ale căror sânuri se smulgeau nevinovații prunci, pentru a fi aruncați în ghiarele zeului fioros³⁾. În același chip ne mahnesc jertfele aduse zeilor de sabești vechi, de zootești, antropotești, șamaniști și fetești. Dar și sălbatecii antropofagi de astăzi, locuitori în unele părți din Africa, America, Australia și insulele oceanice, încă nu se dau la o parte de la sacrificiile sângeroase aduse zeităților lor. Ei **frig de vii** pe oamenii prizonieri și chiar pe semenii lor, și apoi îi mănâncă cu totul, în danțuri, urlete sălbatice și bucurie mare. Sălbatecii aceștia însă mănâncă și de vii pe cei ce le cad în mână, alegându-și fie care câte o parte mai plăcută a corpului victimei⁴⁾.

1) Vezi Pidalionul, pag. 180. Conf. Tez. Lit. T. I, p. 43.

2) Oswald, Die dogmatische Lehre von den heil. Sacramenten, I Bd. 3 Aufl. 1870.

3) Vezi pag. 19, nota 1 subliniară, Tom. III, Tez. Liturg.

4) Cuvântul „carne” se pronunță „*niama*” în toată populațiunea neagră din Africa. Cel mai cunoscut trib african, vestit în lăcomia lui de a mânca oameni, este așezat în ținuturile Sudanului din Africa. Tribul se numește **Niam-Niam**, adică „carnivor”.

Mai omenoase sacrificii găsim la vechii Iudei, cari aduceau pe altare, animale și pasări înjunghiate, fructe și felurite roade ale pământului, pentru a se consuma de flacări întru mărirea lui Iehova ¹⁾. Dar nici aceste jertfe din urmă, nu au fost în stare să șteargă vina păcatului de la neamul omenesc, «că nu poate sângele taurilor și al țapilor să erte păcatele», zice apostolul Pavel ²⁾. Jertfele acestea erau numai chipul jertfei, ce era să vină prin răscumpărarea făcută de Iisus Hristos. Aceea ce nu puteau să facă jertfele cele înainte de Hristos, se făcu prin jertfa adusă de Unul născut Fiul lui Dumnezeu.

a) Jertfa aceasta constă întru aceea că el Fiul lui Dumnezeu, s'a umilit pe sine chipul sclavului luând și întru asemănarea omenească făcându-se. Fiul lui Dumnezeu s'a umilit pe sine «ascultător făcându-se până la moarte, iară moartea de cruce» ³⁾. Prin aceasta el cel curat și nevinovat, a satisfăcut pentru noi, nu prin sânge de țapi și de vitei, ci prin însuși sângele său ⁴⁾. Iisus Hristos din neînfinita ascultare către Părintele ceresc, și din dragostea către neamul omenesc, s'a dat pe sine morței pe cruce. Aceasta este jertfa cea adevărată adusă pentru noi.

Iar pentru ca toți oamenii până la finele timpului, să se facă părtași de această jertfă, a trebuit ca ea să se aducă neconținut și să se urmeze înfinit. Această jertfă curată este însăși *sfânta Liturgie* așezată de Iisus la Cina cea de taină, cu porunca lui ca «aceasta să faceți întru pomenirea mea» ⁵⁾. Această poruncă o împliniră apostolii, precum și urmașii acestora episcopii și preoții ⁶⁾.

Astfel se plineste jertfa aceasta în Biserica ortodoxă, sub numirea de *sfânta liturgie*, din timpul apostolilor și până în ziua de astăzi. Sfânta liturgie este așa dar, jertfa necurmată a Testamentului Nou, în care Iisus Hristos sub forma pâinei și a vinului, în chip fără de sânge, prin mâinile preotului se jertfește Părintelui său ceresc, astfel precum oare când el s'a jertfit pe cruce.

Toți Negrii din Africa coboară dintr'o singură rasă despărțită în familii și triburi. Cel mai cunoscut trib este acela al **Șuahelilor**, întins în Zanzibar și până în interiorul Africei. Toate triburile au multe cuvinte comune; iar limba Șuahelilor, dă cheea tuturor limbilor vorbite de Negrii din continentul african.

Caracterul și firea Negrilor s'au schimbat în rău după greutatea traiului *căci omul îmbuibat de bunătați în traiul său, este mai blând, mai bun; iar cel lipsit de ale vieții, sau care muncește din greu, este rău, crud.* (Autorul).

1) Iată ce cetim în Levitic cap. 1 v. 1 : קָרְבַּן לַיהוָה קֹרְבָנִים מִן־הַבְּקָר :
דְּבָקָר וּמִן־צֹאן :

2) Evr. 10, 1—5.

3) Filip. 2, 7—9.

4) Evr. 9, 12.

5) Luca 22, 19.

6) Fapt. Apost. 2, 42; 20, 7; Evr. 13, 10.

Sfânta liturgie după ființa sa este aceeași jertfă pe care Hristos a adus-o pe cruce, pentru că întru aceasta el se jertfește Părintelui său ceresc, spre ertarea păcatelor lumii. Numai modul jertfirei este deosebit: pe cruce se jertfi el în moarte dureroasă și sângeroasă; iar la sfânta liturgie, el se jertfește în chip fără de sânge. Acolo se jertfi Hristos numai odată și într'un loc; aici de multe ori și în multe locuri.

b) Sfântul sacrificiu liturgic a purtat diferite numiri din timpul apostolilor și până astăzi. Dintre acestea însemnăm pe cele mai întrebuintate. În timpul apostolilor sfântul sacrificiu se chema «pâinea» (ἄρτος), sau «frângerea pâinei» (κλάσις τοῦ ἄρτου), «trupul Domnului» (σῶμα οὐκ ὁ σῶξ τοῦ Κυρίου), «sângele lui Hristos» (αἷμα τοῦ Χριστοῦ ¹⁾). În Biserica veche sfântul sacrificiu se mai chema «euharistia» (εὐχαριστία) adică «mulțumirea» pentru că prin acest sacrificiu se aduce o deplină mulțumire lui Dumnezeu ²⁾. În primele secole se întrebuinta deopotrivă cu «euharistia», și numirea «binecuvântarea» (εὐλογία), fiind că prin jertfa euharistică, neconținut se aduc binecuvântări Puternicului Creator ³⁾. Mai târziu se însemnau cu această numire și darurile alese pentru sfânta jertfă, precum și pâinea sfântită, pe care episcopii o trimeteau unul altuia în semn de frăție, sau care după sfânta liturgie se împărțea între cei ce nu se cuminecau.

Numirea cea mai răspândită în toate timpurile în cărți și în viața religioasă este «cuminecătura» (κοινωνία ⁴⁾), adică legătura omului cu Hristos și cu ceilalți creștini. Asemenea se mai chema sfânta jertfă «cina Domnului» (δεῖπνον τοῦ Κυρίου), «cina domnească» (δεῖπνον κυριακόν ⁵⁾), «masa misterioasă» (μυστικὴ τράπεζα ⁶⁾), «mister» (μυστήριον), «dumnezeieștile mistere» (θεία μυστήρια), «sfintele mistere» (ἅγια μυστήρια ⁷⁾).

Întrebuintate erau și aceste numiri: «pâinea lui Dumnezeu» (ἄρτος τοῦ Θεοῦ), «pâinea Domnului» (ἄρτος τοῦ Κυρίου), «pâinea cea cerească» (ἄρτος ἐπουράνιος ⁸⁾), «proaducere» (προσφορά ⁹⁾), «jertfa» (θυσία ¹⁰⁾), ș. a. Drept că aceste numiri se dau de părinții bisericești și sfintei mese din altar ¹¹⁾, dar ele se dau în chipul acesta obiectului (sfintei mese), în loc de ceea ce se

1) Fapt. Apost. 2, 42. 20, 7. Luca 24, 35. I Corint. 11, 23. Orig. Cels. 8, 33. Cyril. Catech. 23, 22. Const. Apost. 2, 57.

2) Iustin. Mart. Apol. I c. 65. Clem. Alex. Paed. 22. Cypr. Epist. 75. Const. Apost. 2, 22.

3) Cyrill. Alexandr. in Ioan 6, 56.

4) Fapt. Apost. 2, 42.

5) Chrysost. Hom. 27 in I Corint.

6) Suicerus, Thesaurus eccles. voce τράπεζα.

7) Const. Apost. 8, 14–15. Cyrill, Catech, 23, 23. Chrysost. De sacerdotio 6, 4.

8) Orig. in Mat. 11, 14. Cyril. Catech. 22, 5.

9) Constit. Apost. 8, 13.

10) Basil. Epist. 93.

11) Vezi Tezaurul Liturgic, T. II, p. 136–137.

pune pe obiect (euharistia), făcându-se cu aceasta un frumos trop numit «metonimla» ¹⁾.

Sfântul sacrificiu după ființa lui este :

1. O *jertfă de laudă*, pentru că printr'insul neconținut aducem laudă lui Dumnezeu.

2. O *jertfă de mulțumire*, fiind că prin sfântul sacrificiu, mulțumim neconținut lui Dumnezeu pentru toate cele ce ne-a dat nouă.

3. O *jertfă de cerere*, căci prin plinirea sfântului sacrificiu, facem neconținut cereri pentru nevoile noastre sufletești și trupești.

4. O *jertfă de împăcare*, de oare ce noi apropiindu-ne printr'insul de Dumnezeu cu inimă curată, cu credință și cu dragoste, câștigăm îndurare și ertarea păcatelor ²⁾.

Sfântul sacrificiu euharistic, este centrul serviciului divin ortodox. El este actul prin care credincioșii se leagă între dânsii într'o inimă și un cuget. Printr'insul se înfățișează Mântuitorul și Răscumpărătorul lumii *in chip real*, împreună cu întreaga lucrare a întrupării, a patimei și morții sale. Sfântul sacrificiu este hrana ce deșteaptă simțirile cele sfinte, conștiința păcatului omenesc, precum și îndemnul către lauda, mulțumirea, cererea și împăcarea cu Dumnezeu.

Prin plinirea acestui sacrificiu ne aducem aminte de acel timp plin de fericire când Mântuitorul a petrecut cu oamenii pe pământ. Printr'insul vedem în plină activitate pe reprezentanții celor 12 apostoli, adică pe episcopii liturgisitori ³⁾, și pe reprezentanții celor 70 de apostoli adică pe preotii ce stau înaintea sfântului altar ⁴⁾. Iată pentru ce plinirea sfântului sacrificiu este însoțită de un cerc de ceremonii prea frumoase și sfinte, fiind tot odată obligat fie care creștin, să fie față la aceste acte.

1) Bingham. Origines sive antiq. eccles. op. c. Tom. VIII, cartea VIII-a cap. 6, pag. 225.

2) I Ioan 1, 7.

3) Hieronym. Epist. 75 : Episcopi omnes apostolorum successores sunt.

4) Conf. Simeon Tesalon. Tractat despre dogmele credinței, București 1859, p. 313.

ARTICOLUL III

CONDIȚIUNILE TREBUINCIOASE PENTRU SAVÂRSIREA SFINTEI LITURGHII.

§ 24.

Vrednicia și pregătirea ministrului liturgisitor.

acă pentru săvârșirea lucrurilor lumești se cere o pregătire potrivită ființei lor, cu atât mai vârtos se cere aceasta, de la ministrul altarului pentru plinirea sfintei liturgii. Purtarea lui exterioară și sulletească să fie întru totul în legătură cu sfințenia tainelor ce le săvârșește. Preotul însă nu poate servi sfânta

liturgie dacă nu are o hirotonie canonică de la un episcop canonic, pe seama unei anumite Biserici.

a) De asemenea nu poate servi liturgie în Biserică un preot strein, fără carte canonică de la episcopul de unde a plecat, și fără învoirea episcopului întru a cărui eparhie se află. Pentru aceea și tâlcuirea canonului 8 al sinodului din Antiohia arată că *«singur arhiercului (episcopului) lucru este, a scrie către arhieriei (episcopii) cci în locuri depărtate, și a da recomandății ca să se cerceteze mai bine fețele care au a le lua»*¹⁾. Apoi și canonul 17 al sinodului al VI-lea ecumenic poruncește ca *«nici unul din toți clericii, măcar în ori care treaptă s'ar întâmpla, să nu aibă voe fără de înscrisă slobozenie (ἐγγράφον ἀπολυτικῆς) a episcopului său, a se rândui întru altă Biserică»*²⁾.

Taina sfintei liturgii nu poate fi săvârșită de un mirean, cetet, cântăreț, ipodiacon și chiar diacon; iar cine ar îndrăsni să facă ceva ce se cuvine numai preotului, ori episcopului, acela nelegiuit se numește și în grea osândă cade. Numai preotul și episcopul au puterea de a liturgisi³⁾.

b) Preotul care se pregătește pentru a face sfânta liturgie, cade-se să se ferească de ori ce l'ar împedeca să primească cu vrednicie sfânta euharistie. Spre a fi vrednic de o așa înaltă servire și de împărtășirea cu sfintele taine, cuvine-se a se înfrâna de la multa **mâncare și băutură** în seara ce cade înaintea sfintei liturgii. Și dacă gustă ceva, să o facă aceasta numai înainte de miezul nopții; *«iar de va gusta preotul cât de puțină mâncare*

1) Tâlcuirea canonului 8 antiohian, în Pidalionul tipărit în Mănăstirea Neamțului, anul 1844 pag. 279.

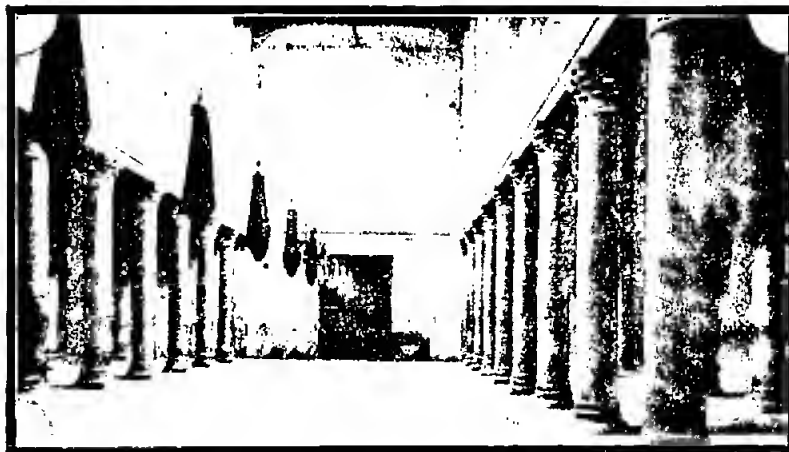
2) Canonul 17 al sinod. VI ecum. în Pidalion op. c. pag. 161.

3) Dumnezeștile Liturgii, București, 1887, pag. 256.

ori băutură după miezul nopții, să nu mai îndrăsnească a servi sfânta liturgie, pentru că de la miezul nopții începe cursul zilei»¹⁾.

Asemenea și trupul să-i fie curat de desmierdările trupești. Pentru aceea preoții și diaconii cari au femei, au datoria de a se înfrâna de ele câteva zile mai 'nainte de a săvârși sfânta liturgie, precum și în acea zi a săvârșirii; iar cel ce nu se va înfrâna și va servi, în grea osândă cade²⁾.

Dar și scurgerea seminței în vis, este o oprire de la împărtășirea cu sfânta euharistie și de la servirea sfintei liturgii, după cum glăsuiește canonul 4 al sfântului Dionisie al Alexandriei. Apoi și sfântul Ioan Pustnicul în canonul său 6 zice că *«cel ce s'a întinat în somn, cu patima scurgerei, o zi să se scoată de la împărtășire»*.

Interiorul Bisericii „Nașterea Domnului” din Betleem (Palestina), zidită de împăratul Iustinian deasupra celei din Peștera în care s'a născut pruncul Iisus. În amândouă m'am închinat Joi 12 August anul 1904. (Autorul).

Cu atât mai vătos trebuie să fie curat și sufletul celui ce se pregătește pentru liturgisire. Piedica ce se ivește înaintea preotului în această privință, este în deosebi **caterisirea** după dreptate, adică pentru greșeli vădite în contra canoanelor și rândueleur bisericești. De aceea și canonul 28 apostolic zice că *«dacă vr'un episcop, ori presviter, ori diacon caterisit după dreptate, pentru vinovății arătate, ar îndrăsni a se atinge de liturgia (funcțiunea) cea oare când incredințată lui, acesta să se depărteze de la Biserică»*. Și întinăciunile morale sunt piedici opritoare de la liturgie s. e. curvia, călcarea jurămân-

1) Dumnezeștile Liturgii, op. c., p. 257. Conf. Can. 48 Cartag.

2) Tot acolo pag. 257.

tului, furtişagul ş. a.; acestea mai sunt pedepsite şi cu caterisirea după orânduirea canonului 25 apostolic.

Iar dacă preotul se află într'un **păcat greu**, să nu îndrăznească a servi sfânta liturgie, până nu va dobândi ertare în scaunul mărturisirei de la Confesorul său, şi până ce nu se va pocăi. Călcând aceste orândui, indoite păcate va avea ¹⁾).

c) Preotul să se pregătească pentru serviciul sfintei liturgii cu cetirea ori ascultarea pioasă a celor 7 laude dumnezeşti : *ora IX-a, vespera (vecernia), după cinarea (pavecernița), miezonoptica (polunoșnița), ortrina (utrenia) cu ora (ceasul) I-a, ora III-a și a VI-a*. Asemenea să asculte ori să cetească, rugăciunile spre somn, cele ale dimineții și rânduiala împărtășirii, ne lăsând nimic dintr'însele. Aceste cetiri sfinte aduc liniște sufletului, umilintă, pietate și petrecere cu sufletul întru cele cerești ²⁾. Iar de va fi întârziat preotul în lucrări sufletești, trebuincioase mântuirii oamenilor, adică ascultând mărturisirea celor bolnavi, sau a celor sănătoși, sau împărtășind ori botezând pe cei bolnavi, și apropiindu-se timpul sfintei liturgii, silit fiind să-și lase pravila, nu va greși; dar după terminarea sfintei liturgii, toate să le împlinească. Rugăciunile împărtășirii negreșit să le cetească mai înainte de liturgie ³⁾.

d) Dacă preotul a ocărit pe cineva, și l'a scârbit sau nedreptățit întru ceva, și știe că acela este **mânios** pe el; sau dacă preotul este nedreptățit sau scârbit de cineva, și este mânios ori supărat pe acela, să nu îndrăznească a face sfânta liturgie în această stare turburată, ci să meargă după porunca Domnului, să se împace cu fratele său, și așa să servească ⁴⁾. Iar de va fi cel scârbit departe și preotul va fi nevoit să servească, măcar gând bun să aibă, adică că dacă se va întâlni cu dânsul, negreșit se va împacă, și întru inima sa îi va părea rău de aceasta, și așa de nevoie să servească ⁵⁾.

e) Preotul venind să officieze sfânta liturgie, este dator să o facă aceasta întru prea mărirea sfintei **Treimi**, și întru venerațiunea tuturor sfinților, cari se veselesc în raiul cel ceresc, și spre folosul și ertarea păcatelor tuturor credincioșilor ce sunt pe pământ și ale celor ce au adormit în dreapta credință.

Și să săvârșească sfânta liturgie după rânduiala Domnului și obiceiul sfintei Biserici a răsăritului, ca pe o taină ce sfințește, și ca pe o jertfă adusă pentru mântuirea omului. Fie care cuvânt să fie rostit cu credință ⁶⁾.

1) Dumnezeștile Liturgii, București 1887, pag. 256.

2) Dumnezeștile Liturgii, București 1887, pag. 259--261.

3) Dumnezeștile Liturgii, București 1887, pag. 261.

4) Mat. 5,23: „De-ți vei aduce darul tău la altar, și acolo îți vei aduce aminte că fratele tău are ceva în contra ta, lasă acolo darul tău înaintea altarului, și du-te mai întâiu de te împacă cu fratele tău, și atunci vino să-ți aduci darul tău”.

5) Dumnezeștile Liturgii, București, 1887, pag. 258.

6) Dumnezeștile Liturgii, București, 1887, pag. 259.

f) La oficierea sfintei liturgii, preotul este dator a fi curat cu sufletul și cu corpul. Dar precum corpul trebuie să fie curat, așa și **veșmintele** de pe el, și mai ales cele liturgice se cade a le avea curate și întregi ¹⁾. Veșmintele cele sfântite, deși vor fi din materii simple, dar să fie făcute cu cuviință, curate și în forma clasică hotărâtă de Biserica ortodoxă.

Capul să fie pieptănat, fața și gura spălate, unghiile tăiate și toată curățenia păzită pentru mărirea lui Dumnezeu. Deși va spăla preotul **gura**, dimineata înainte de liturgie, să se ferească să nu înghită apă. Poporul ce-l privește pe preot în starea bunei cuviințe și a curățeniei trupesti și sufletești, îi sărută mâna cu dragoste nească, și nu se scârbește de dânsul ²⁾.

g) Preotul să săvârșească sfânta liturgie după **formulariile** întărite de Biserica ortodoxă, cu toată pietatea și religiositatea, vădindu-se aceste simțiminte și în exteriorul său, pentru ca să cheme cu chipul acesta și pe cei de față la o adâncă pietate. Să-și aducă aminte de faptele, învățăturile, patimile și moartea Domnului pe cruce pentru mântuirea noastră ³⁾. În timpul servirii liturgisitorul să fie blând, cucernic, liniștit și senin în cugetul său. Să fie cu frică, cu cutremur și umilită căutătură a ochilor. Mișcările corpului să se facă cu cuviință, liniște, măsură potrivită și cu vioiciune ⁴⁾.

Preotul liturgisitor este îndatorat a se **împărtăși** cu sfânta euharistie; neîmpărtășindu-se cade sub osânda caterisirii ⁵⁾. Să fie cu mare luare aminte ca să nu pice ceva din corpul și sângele Domnului, căci cu aceasta liturgisitorul păcătuiește de moarte. Iar întâmplându-se această nenorocire, să pice adică sfânta euharistie, pe scândură, piatră, pământ gol ori pe inditii, liturgisitorul să lingă cu limba picătura căzută, ori să o șteargă cu buretele, să radă bine locul unde a picat sfânta euharistie, să-l spele apoi cu apă curată, și după aceea răzătura să o ardă, iar apa să o îngroape sub sfânta masă, ori să o arunce într'o apă curată și curgătoare ⁶⁾.

1) Dacă de la sacrificatorul păgân se cerea să fie curat, cu atât mai vârtos se cere aceasta de la preotul creștin. La **Romani** se cerea ca cel ce aducea sacrificiu să aibă „*măini curate, haine curate, vase curate, victimă curată, vin curat*” = puras manus, puras vestes, pura vassa, puram hostiam, purum vinum. Conf. Tibullus, Lib. I *Eleg.* ult. v. 27. — Virgil. *Eneid.* Lib. XII, v. 169. — Varon. *De re rustica*, Lib. II, etc.

2) Dumnezeștile Liturgii, București, pag. 262.

3) Dumnezeștile Liturgii, op. cit., pag. 263—264.

4) Greșesc foarte mult și sub grea păcătuire cad acei liturgisitori cari servesc sfânta liturgie **mânioși**, iuți, nepioși, și muștrători asprii ai celor mai de jos. Tot așa sunt vinovați și acei liturgisitori cari vorbesc sau și **rad** unii cu alții în sfântul altar, ori zornăesc monedele date ca ofrande de pioși și le numără cu sgomot. Mai pre sus de toate acestea se fac vinovați și acei liturgisitori ce se **ceartă** între dânsii în Biserică și aduc scandal între credincioși și jicnire sfântului locaș. Conf. p. 37, n. 3 și 4, Tom. III, Tezaur. Liturg.

5) Dumnezeștile Liturgii op. c., p. 269.

6) Tot acolo p. 270.

h) Numai o liturgie poate să săvârșească preotul într-o zi. Și numai o liturgie se poate face într-o zi pe una și aceeași masă, pentru a nu se repeti unica moarte a Mântuitorului nostru ¹⁾. (Vezi și n. 1, p. 144, Tez. Lit., T. II).

i) Iar de se va aprinde Biserica în timpul când preotul servește sfânta liturgie, ori dacă din vr'o cauză va cădea Biserica în vr'o parte, preotul să ea cu sine sfintele taine și antimisul, să iasă din sfântul locaș, și în alt loc convenit, pe același antimis, să servească dumnezeiasca jertfă, începând din locul de unde a lăsat la eșire ²⁾.

§ 25.

Timpul pentru săvârșirea sfintei liturgii.

Domnul nostru Iisus Hristos a așezat sfânta liturgie seara, la cina cea de taină, înainte de a fi prins în grădina maslinilor ³⁾. După înălțarea Domnului la ceruri, apostolii frângeau pâinea prin case particulare, adică săvârșeau sfânta liturgie «in toate zilele» (καθ' ἡμέραν ⁴⁾). Așa făcură și urmașii apostolilor plinind adică sfânta jertfă în ori ce zi a săptămânei. Și era firesc acest lucru de a se aduce prea mărirea lui Dumnezeu în fie ce zi, atât în timpurile începătoare ale Bisericii, cât și mai pe urmă. Totdeauna avea nevoie creștinul de ajutorul lui Dumnezeu, și de a-i aduce lui nesfârșită laudă.

1. Cum că sfânta liturgie se făcea *in toate zilele* chiar și în timpul persecuțiilor, despre aceasta ne încredințează Tertulian ⁵⁾, Origen ⁶⁾, ș. a., cari laudă îndeajuns pietatea creștinilor din Cartagina, Alexandria și alte părți ale lumii. Iar Ciprian ne arată anume, că creștinii din Cartagina, în timpurile triste ale Bisericii, se adunau în casa Domnului cu presbiterii lor, pentru ca aceștia zilnic să sărbătorească sfânta euharistie ⁷⁾. Asemenea și Eusebiu al Cesareei ⁸⁾, Ambrosie al Mediolanului ⁹⁾, Ioan Hrisostom ¹⁰⁾, Ieronim ¹¹⁾, Augustin ¹²⁾, și alți părinți și scriitori, mărturisesc că în timpul lor, se făcea liturgia în Biserică în ori care zi, atât în răsărit cât și în apus.

1) Conf. Tâlcuirea canonului 68 apostolic în Pidalion. A se vedea și Dumnezeștile Liturgii, București, 1887, pag. 273.

2) Dumnezeștile Liturgii, București, 1887, pag. 272.

3) Mat. 26, 20—31. Marc. 14, 17—21. Luca 22, 14. Ioan 13, 21.

4) Fapt. Apost. 2, 46.

5) Tertull. De corona militis. c. III.

6) Origen. Contra Celsum. lib. VI.

7) Ciprian. Epist. 54.

8) Euseb. Demonstratio evangelica, I. 10.

9) Ambros. Epist. 20.

10) Chrysost. Contra Iudaeos I. 3.

11) Ieronim. Epist. 28.

12) Augustin. Epist. 98.

Dar de și se plinea sfânta liturgie în fie care zi, totuși cetim în însăși sfânta Scriptură a Noului Testament, că apostolii păstrau în deosebi pentru aceasta, *ziua Duminicii*, căci într'însa a înviat Domnul. În Faptele Apostolilor stă scris că *«în întâia zi a Sâmbetei»* (ἐν δὲ τῇ μιᾷ τῶν σαββάτων) adică *Duminecă*¹⁾, fiind adunați discipulii (în Troada) *ca să frângă pâinea, Pavel având a purcede a doua zi, vorbea cu dânșii, și a prelungit cuvântul până la miezul nopții*²⁾.

Pliniu cel tânăr proconsolul Bitiniei († 114) scrie împăratului său Traian că *«creștinii... într'o anumită zi (stato die = Duminica), se adună împreună în zorile zilei (ante lucem...) pentru primirea hranei obișnuite și nevinovate»* (euharistia³⁾). Apoi și în prima apologie a lui Iustin Filosoful și Martirul († 163 sau 167), trimisă împăratului Antonin Piul și senatului roman aflăm aceste cuvinte : *«In așa zisa zi a soarelui (τοῦ ἡλίου λεγομένη ἡμέρα) adică în ziua Duminicii, ne adunăm la un loc... și după aceea se dă fie căruia a se împărtăși din cele binecuvântate»*⁴⁾.

Cu privire la solemnitatea liturgiei în ziua Duminicii, Tertulian se întreabă în fața unor neorândueți : *«În ce chip ne vom aduna la rugăciune, și în ce chip vom sărbători (mai bine) Duminica ?»*⁵⁾. Aci se arată entuziasmul apologetului pentru această zi. Apoi și Lactanțiu, Eusebiu, Marele Vasile, Hrisostom, Augustin, Teodoret al Cirului, zugrăvesc foarte frumos în scrierile lor, solemnitatea liturgică în sfânta zi a Duminicii. Dar și în zilele de sărbători mai mari ori mai mici, se aducea sfânta jertfă cu o deosebită strălucire.

Și astăzi se plinește liturgia în toate zilele anului, afară de *Vinerea cea Mare* a patimilor, când după obicei nu se săvârșește acest mare act. Mai ales Duminica și sărbătorile, se privesc ca zile anumite pentru veselie, buna vestire a cuvântului și solemnitatea liturgiei. Pentru aceea și canonul 29 al sinodului din Laodicea, recomandă cu toată râvna sărbătorirea liturgică și religioasă a acestor zile.

2. În ceea ce privește *ora* din zi în care trebuie să se săvârșească liturgia, aceasta în timpurile începătoare ale creștinismului, nu era determinată. După cum am văzut, Domnul nostru Iisus Hristos, a așezat sfânta liturgie, seara la cina cea de taină, mai înainte de a fi vândut de Iuda în grădina masli-

1) La Evrei nu se numărau zilele săptămânei după numele planetelor cum facem noi s. e. Luni (Luna), Marți (Martie), Mercuri (Mercur), Joi (Jupiter), Vineri (Venus), ș. a., ci ei puneau în fruntea săptămânei ziua a 7-a, adică Sâmbăta și de aci numărau : I-a a Sâmbetei (Duminica), a II-a a Sâmbetei (Luni), a III-a a Sâmbetei (Marți), a IV-a a Sâmbetei (Mercuri), ș. a. Acest fel de numărătoare îl vedem și în Noul Testament. (Autorul).

2) Fapt. Apost. 20, 7.

3) Plinius, Epist. 97 (al. 96). Lib. X n. 7.

4) Iustin. Martyr. Apolog. I, c. 67. Conf. „Codex” Daniel, Tom. IV, p. 13.

5) Tertull. De fuga in persecutione, ad Fabium. c. XIV. Quomodo colligemus, quomodo dominica, solemnia celebrabimus ?

nilor ¹⁾. Asemenea și apostolul Pavel, la frângerea pâinei în Troada, adică la plinirea sfintei liturgii, a prelungit vorba până la miezul nopții ²⁾. Dar Fiul lui Dumnezeu fiind fără de păcat și îmbrăcat cu putere dumnezească, a așezat liturgia când el a binevoit. Asemenea și apostolii, investiți fiind cu puterea dată lor de Domnul, au fost totdeauna într-o curată și sfântă tresvie, și au putut săvârși liturgia în ori ce oră a zilei. Tot așa și creștinii cei vechi, aflându-se într-o neconținută veghere religioasă și totdeauna vrednici de cele sfinte, au putut fi destoinici pentru ascultarea sfintei liturgii, în ori ce oră hotărâtă de mai marii bisericești.

Nu tot așa însă a rămas lucrurile și în timpurile următoare, când omul începui a fi cuprins de grijile lumesti, și când pietatea începui a se împuțina. Cerându-se cu drept cuvânt o absolută tresvie sufletească și trupească de la ministrul liturgisitor, cel puțin în timpul servirii sfintei liturgii, și apoi mai cerându-se de la dânsul curățenia, **pregătirea**, seninătatea sufletului și vrednicia pentru aducerea sfintei jertfe, de aceea s'a hotărât de Biserică ca sfânta liturgie să se plinească *în timpul dimineții* ³⁾. Este firesc lucru ca omul să fie atunci mai vrednic de cele sfinte, până ce nu se înjumătățește ziua, și până ce nu se ivesc nevoile ei. Așa și credincioșii, în timpul dimineții sunt mai voioși a fi de față la plinirea sacrificiului euharistic, și sunt mai curați cu inima și cu trupul. Mai târziu vine îmbuibarea corpului cu ale lui neajunsuri și se trezesc din somn grijile vieții. Iată pentru ce s'a hotărât de Biserică ca liturgia să se facă în timpul dimineții.

După restabilirea păcei religioase și stingerea persecuțiilor, s'a hotărât ca liturgia să se înceapă în *ora a 3-a din zi*, adică în ora noastră a 9-a de dimineață, pentru că acum timpul era în deplină siguranță la creștini, iar nu ca în timpul goanelor, când închinătorii crucei, erau în pericol de la un moment la altul. De aceea, liturgia după restabilirea păcei, de obicei nu se începea mai înainte de ora a 3-a, pentru motivul că în acea oră fu Domnul condamnat la moarte. Însă aceasta nu se înțelege așa, ca și când nu am avea voie de a liturgisi de cât numai în ora a 3-a; căci în sfânta și marea zi a Paștilor, și în ziua nașterii lui Hristos și a botezului său, încă fiind **noapte** se face liturgia în Ierusalim și la locurile sfinte. Iar în joia și în sâmbăta cea mare, acolo liturgia către seară se face, pentru a se ajuna cu îndestulare și pentru unele misterii ale acestor zile. Deci sunt zile când se poate liturgisi și înainte de ora a 3-a și după această oră.

1) Mat. 26, 20—31. Marcu 14, 17—21.

2) Fapt. Apost. 20, 7.

3) Iată ce zice și Ciprian în „Epistola ad Caecilium“ cap. XIII: „De și Iisus a sărbătorit cina cea de taină seara... noi însă trebuie să o facem aceasta în timpul dimineții“.

Dar și în cărțile noastre liturgice cetim acestea: «*Timpul liturgisirii după obiceiul cel vechiu al Bisericei, este ora a 3-a din zi (ora noastră a 9-a¹⁾; iar de va fi trebuință, poate a se săvârși sfânta liturgie și mai târziu și mai de dimineață, însă nu mai înainte de a se lumina de ziua, și nici după amiază. Deslegări de la aceste hotăriri sunt: când se face vespera împreună cu liturgia mai înainte sfințită; apoi în sâmbăta cea mare, în ajunul nașterii lui Iristos, în ajunul botezului său, și în ziua cinci-zecimei²⁾*». În aceste zile se prelungește liturgia și până după amiază, când cântările se zic cu solemnitate și meșteșug mare.

Este bine însă, ca în parohii ora începerei liturgiei să fie hotărâtă, pentru a se ști de credincioși când să vină la Biserică.

§ 26.

Odoarele trebuincioase la servirea sfintei liturgii.

Potrivit rîndueleur vechi bisericești, la plinirea jertfei euharistice, sunt de neapărată trebuință cele următoare:

1. *Sfântul locaș* întocmit pentru acest scop, sfințit și afierosit lui Dumnezeu. Iar un locaș mai propriu pentru a se servi într'însul sfânta liturgie, nu poate să fie altul, de cât o *Biserică*, sau un *paraclis*, sfințit de episcop ori de presviterul imputernicit de chiriarhul său. Sfântul locaș însă să nu fie profanat prin ceva ce ar atinge curățenia lui, d. e. prin uciderea sau sinuciderea cuiva în sfântul locaș, vărsarea sângelui, sau curgerea sângelui femeesc, ori vărsarea seminței omenești prin păcătuire, sau prin înmormântarea veri unui păgân, afurisit ori eretic. De asemenea sfântul locaș să nu fie profanat de păgâni,eretici, schismatici, prin stricarea păreților, ori prin alte fapte necuviincioase. Întâmplându-se unele ca acestea, preotul să nu îndrăznească a servi într'însul, până când nu se va curăți cu binecuvântarea episcopului, ori până când Biserica nu se va slinți din nou³⁾.

La împrejurări de nevoie, și pentru folosul oștilor de războiu, în afară de Biserică ori paraclis, se poate face sfânta liturgie, și într'un cort curat, sau într'o casă particulară, și chiar într'un loc deschis, căci și Moisi în cortul mărturieii a adus sacrificiu lui Dumnezeu⁴⁾; iar Mântuitorul a întemeiat euharistia la cina cea de taină într'un «*foișor mare așternut*», adică în

1) Codicele Barberin tot ora a 9-a de dimineață o arată pentru liturgisire

2) Dumnezeștile Liturgii, București, 1887, pag. 262.

3) Dumnezeștile Liturgii, București, 1887, pag. 263.

4) Exod. cap. 27-30.

cămara de sus a unui om din Ierusalim¹⁾; apoi rugăciunea o făcea el de obicei în grădina maslinilor, pe malul stâng al pârâului Cedrilor²⁾. Asemenea și apostolii se rugau și frângeau pâinea prin case³⁾. Iar mai târziu și adică în timpul persecuțiilor, după mărturia lui Dionisie al Alexandriei, creștinii își făceau cultul în peșteri, pe câmpii, în pustietăți, în corăbii, și în fine pretutindenea era Biserica lor⁴⁾. Pentru aceea și canonul 31 al sinodului al VI-lea ecumenic, îngăduie la nevoie, a face liturgia și în case curate sau într'un loc public curat, însă numai cu binecuvântarea episcopului. Locul unde se face proscomidia este *sfântul jertfelnic*; iar acela unde se aduce jertfa cea fără de sânge, este *sfânta masă*. Biserica să fie curată și îngrijită, ca nu cumva prin nepurtarea de grijă să se defaime sfintele taine⁵⁾.

2. *Veșmintele liturgice*. Pentru diacon sunt acestea: stihariul, orariul și mânecutele; iar pentru preot sunt: stihariul, mânecutele, epitrahilul, brâul și felonul. Veșmintele arhiereului sunt însă mai multe și mai bogate. Ele sunt cele următoare: stihariul, mânecutele, epitrahilul și brâul; apoi mai departe: sacosul, omoforul, mantia, mitra, epigonatia, engolpionul, crucea, cârja, trichiriul și dichiriul⁶⁾.

3. *Vasele cele sfinte* și anume: potirul, discul, steaua și lingurița, făcute din aur, argint sau și din plumb; iar din aramă, fier, pământ și sticlă, să nu fie făcute. Mai sunt de trebuință: copia, buretele și cădelnița. Toate acestea să fie în bună stare; iar învechindu-se și stricându-se, cu altele să fie schimbate⁷⁾.

4. *Trei acopereminte*: unul pentru acoperirea potirului, altul al discului, și al treilea mai mare, pentru acoperirea împreună a potirului și a discului. Câte trele acoperemintele să fie făcute din materii frumoase, curate și întregi⁸⁾.

5. *Antimisul*, un odor foarte trebuincios, «fără de care nu se poate aduce sacrificiul cel fără de sânge»⁹⁾. Antimisul să

1) Luca 22, 7-14.

2) Mat. 26, 36. Marcu 14, 32. Luca 22, 39. Ioan 18, 1. Eu am umblat în luna August 1904, prin grădina maslinilor și pe locul unde s'a rugat Domnul. Grădina se află lângă Ierusalim în partea despre răsărit, pe malul stâng al pârâului Cedrilor. Pe aci și acum sunt maslini bătrâni, cam de vr'o 200 de ani. (Autorul).

3) Fapt. Apost. 2, 46. 20, 7.

4) Apud. Euseb. Hist. eccles. lib. VII, c. XXII. Vezi p. 64, T. II, Tez. Lit.

5) În grea osândire cad preoții cari nu 'și îngrijesc de Bisericile lor și le țin în necurățenie, cu *burueni* și *scaeți* în curte. În asemenea osândire cad și preoții cari nu 'și apără grădinile și curțile Bisericilor de profanatori. (Autorul).

6) Când veșmintele se strică și se învechesc, să se ardă, iar cenușa să se arunce într'un loc curat. Vezi tâlcuirea canonului 72 și 73 apostolic în Pidalionul din Mănăstirea Neamțul, 1844. Conf. pag. 414-437, Tom. II, Tez. Lit.

7) Dumnezeștile Liturgii, București 1887, pag. 263. Conf. pag. 437-439, Tez. Lit., Tom. II.

8) Dumnezeștile Liturgii, București 1887, pag. 263. Conf. pag. 442, Tez. Lit., Tom. II.

9) Confess. Ortod. întrebarea 107.

nu fie rupt ori șters, în cât literele să nu se cunoască, căci atunci nu se mai poate liturgisi pe el ¹⁾.

6. *Cinci prescuri* făcute numai din făină de grâu, curată, amestecată cu apă firească, și dospită cu aluat, coaptă bine, nu prea sărată, ci să aibă gust plăcut. Prescurile vechi, muced, dospite cu drojdii, nu sunt admise în sfânta euharistie ²⁾.

7. *Vinul și apa*. Vinul să fie făcut din struguri de viță, cu gust firesc, bun la băut, curat și neamestecat cu alte băuturi. La proskomidie să se toarne în vin, puțină apă curată, iar după sfîntirea tainelor, să se toarne puțină apă caldă după rînduială ³⁾. Vinul să fie de ori ce culoare.

8. *Cărțile liturgice* și anume pentru preot : Liturgiarul și Evan-

Preotul lui Ios și poporul din cetatea Listra (Asia), aduc jertfe apostolului Pavel și lui Varnava. Aceștia se mîhnesc și resping aceste fapte. (Fapt. Apost. c. 14).

geliarul ; iar pentru trebuința psaltilor și ceteților : Apostolul, Psaltirea, Tipiconul, Octoihul, Mineiul, Triodul, Penticostariul, Orologiul și Irmologionul. În Biserică, atât preotul cât și ori ce fată bisericească, mai bine să cetească și să cânte pe carte, de cât să facă aceasta pe nevăzute, și așa să greșască ⁴⁾.

1) Dumnezeștile Liturgii, București 1887, pag. 262. Conf. pag. 443 Tez. Lit., Tom. II.

2) Dumnezeștile Liturgii, op. citat, pag. 264.

3) Dumnezeștile Liturgii, op. citat, pag. 265.

4) Dumnezeștile Liturgii, op. citat, pag. 263.

9. *Persoanele bisericești* după bogăția Bisericii și anume: preot, diacon, cetet, cântăreț și paraeclesiarh, pentru trebuința serviciului divin. La o Biserică mai săracă sunt de trebuință cel puțin un preot și un cântăreț; iar la o Biserică bogată, personalul servitor poate să fie cât mai numeros. Se cere însă ca aceste fețe să fie cu credință și cu frica lui Dumnezeu în a lui sfântă casă. Laicilor nu le este îngăduit a intra în sfântul altar ¹⁾.

10. *Lumina*. Pe lângă cele zise mai sus, la săvârșirea sfintei liturgii, trebuie a fi 3 sau 4 lumânări de ceară curată, aprinse pe sfânta masă, la proscomidie și înaintea icoanelor, de asemenea trebuincioase și pentru a fi purtate înaintea sfintei evanghelii, sfintelor daruri, etc. La nevoie poate să fie și numai una sau două lumini. Iar de va îndrăzni preotul să liturghisească fără nici o lumină în Biserică, nu puțin va greși ²⁾. În timpuri bune și de bucurie însă, se cuvine ca în Biserică să fie aprinse multe lumânări și candelă, și așa lumina să strălucească în casa lui Dumnezeu.

Spicuiiri asupra secțiunii I-a

S definește cultul ca o manifestare publică în afară, a credinței interne, prin acte și ceremonii sfinte. Iar cultul dumnezeesc public, sau serviciul divin în Biserica ortodoxă, este glorificarea lui Dumnezeu, în casa lui cea sfântă, sau în alte locuri, prin ministrul altarului. Dar Protestanții învață că cultul lor general ori particular, se poate face de ori ce creștin membru al comunității lor. Cultul dumnezeesc public se împarte la ortodocși în general și particular. Cel d'întăiu se face pentru Biserică întreagă; iar cel de al doilea pentru folosul și mântuirea unui om. Este deosebire mare între cultul public general ori particular, și între rugăciunile făcute de preoți ori laici.

1) Sinodul VI ecumenic, canonul 69: „Și să nu fie ertat laicilor, ori cât ar fi numărul lor de mare, de a trece îngrăditurile (κυκλίδες) sfântului altar. Cu toate acestea nici decum nu 'i este oprită intrarea puterii împărătești, când aceasta voește să-și aducă lui Dumnezeu darurile sale (δωρεα), potrivit vechei tradițiuni”. Vezi p. 134, T. II, Tez. Lit.

2) Dumnezeștile Liturgii, op. cit., pag. 264. Conf. pag. 394–402, Tom. II, Tez. Liturgic.

Formele exterioare ale cultului ortodox sunt 4: veșmântul, simbolul, actul și graiul. Fie care din aceste forme își are însemnătatea ei. Iar serviciul divin trebuie să aibă următoarele calități: spirit bisericesc, semnificațiune clară, lege firească, frumusețe liturgică, adevăr dogmatic, stabilitate și unitate. Apoi și scopul cultului este întreit: adorațiunea lui Dumnezeu, sfințirea creaturilor, și susținerea cu răspândirea credinței în Dumnezeu.

De tolos mare este să cunoaștem și semnele exterioare ale pietății credincioșilor în Biserică. Acestea sunt următoarele: descoperirea caputui, îndreptarea feței spre răsărit, ascultarea cu sfințenie a serviciului divin și facerea semnului sfintei cruci. În Biserică se cuvine să avem înfățișarea noastră hotărâtă și adică să știm când să stăm drept, când să plecăm capul în semn de umilință înaintea lui Dumnezeu, când să îngenuchem, și când să ne așternem cu fața la pământ. Dar și impunerea mâinilor de către preoți și episcopi, asupra celor ce au trebuință de binecuvântare, cum și ridicarea brațelor spre cer în semn de pietate, încă sunt semne exterioare ale cultului.

Serviciul divin din Vechiul Testament, fu numai o umbră a serviciului dumnezeesc din Noul Testament. Partea fundamentală a acestui din urmă, este sfânta liturgie întemeiată de Domnul nostru Iisus Hristos la cina cea de taină, și apoi urmată de apostoli. Formele liturgice pînă de apostoli, erau simple, ușoare, pline de nevinovăție, sfințenie și încredere în Dumnezeu. În secolul al II-lea cultul și liturgia creștinilor, erau îmbrăcate tot în simplitatea apostolică. Clement Romanul, Pliniu cel tânăr și Iustin Martirul, ne aduc dovezi despre aceasta.

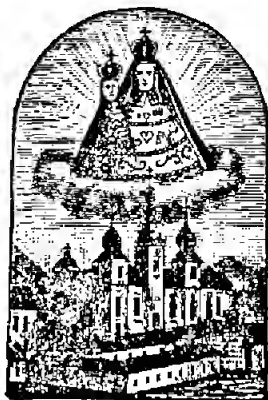
În secolul al III-lea și în prima jumătate a secolului al IV-lea liturgia dobândește o mai întinsă înflorire. Liturgia din cartea a VIII-a a Constituțiunilor apostolice, este o icoană fidelă a liturgiei din acest timp. Ea se împarte în două: în liturgia catehumenilor și în cea a credincioșilor. Intacmirea clasică a acestor două părți, vădește frumusețea și marea ei valoare. Liturgia sfântului Iacov fratele Domnului, este urzită prin graiul de acest apostol și predată astfel urmașilor săi; iar aceștia au așezat-o și au înflorit-o în scris, pe temelia așternută de apostol. În secolul al IV-lea și al V-lea era destul de înflorită. Și ea se împarte în liturgia catehumenilor și în cea a credincioșilor, cu întocmiri ce vădesc vechea ei origină. Dar și liturgia zisă a sfântului Marcu apoi înflorită în primele secole ale Bisericii, încă a fost de mare autoritate în patriarhatul alexandrin, cu deosebire până la ivirea ereziei monofizite. Ea se împarte ca și celelalte liturgii orientale, în cea a catehumenilor și a credincioșilor. Și ea are niște particularități foarte frumoase.

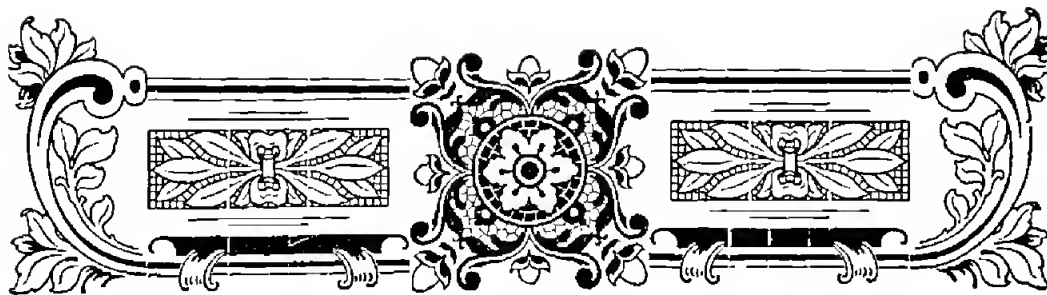
Liturgiile constantinopolitane, și adică a sfântului Vasilie, a sfântului Ioan Hrisostom și a celor mai înainte sfințite, înlocuiesc liturgiile vechi orientale, și anume liturgia din Constituțiunile apostolice, pe aceea a sfântului Iacov, și apoi pe cea zisă a sfântului Marcu. Liturgiile constantinopolitane au rămas în autoritatea lor clasică și neștirbită, până astăzi, în întreaga Biserică ortodoxă.

Sfânta liturgie se săvârșește de preotul canonic, cu hirotonia pri-

mită de la un episcop canonic. Preotul trebuie însă a se pregăti pentru a face sfânta liturgie, cu înfrânarea și cu ferirea și de cele mai mici păcate. Să cetească ori să asculte cele 7 laude dumnezești, să nu fie mânios pe cineva, să aibă sufletul și trupul curat, și să facă liturgia după formulariile întărite de Biserica ortodoxă.

Țîmpul pentru servirea sfintei liturgii este dimineața, și anume ea să se înceapă la ora noastră a 9-a; dar ea se poate servi și mai târziu, sau mai de dimineață, după împrejurări binecuvântate. Apoi pentru această dumnezească servire, trebuie o Biserică ori un paraclis, sau la nevoie un cort curat, o casă curată particulară, iar la întâmplări de răboaie sau alte împrejurări, se poate servi sfânta liturgie și pe un câmp curat. Mai departe, tot pentru aceasta, trebuie veșminte și vase liturgice, 3 acoperimente, antimis, 5 prescuri, vin, apă, cărți liturgice și de ritual, personalul trebuincios și lumina provenită din ceară și unt de lemn.

SECȚIUNEA II^{-A}

SFÂNTA LITURGIE.

§ 27.

Cuprinsul acestei secțiuni.

cum intrăm în partea cea mai însemnată a studiului liturgic, și ne vom ocupa în deosebi cu însăși ființa celor **trei liturgii** ale Bisericii ortodoxe, cum și cu tâlcuirea lor, luând învățatură întru aceasta din scrierile sfinților părinți răsăriteni. Dar tâlcuirea sau **exegeza liturgică**, se va întinde nu numai asupra actelor sfințelor liturgii, ci și asupra celor ce premerg acestor acte, și anume asupra celor 7 laude dumnezeiești. Greu lucru este a face aceste tâlcuiri mistice; însă mergând pe calea arătată de marii dascăli ai Bisericii, va fi cu puțință să eșim și noi la limanul cel dorit. Aici lucrul ni se înfățișează ca și un câmp înverzit și presărat cu **flori**, peste care este de nevoie să străbatem ca să intrăm în cetate. Dacă câmpul este brăzdat de un drum umblat de călători, se micșorează greutatea sosirii în cetate, căci fie care drumeț pășește pe calea umblată. Asemenea se va întâmpla și cu aceste tâlcuiri frumoase. Câmpul exegetic al sfințelor liturgii, este destul de întins, dar foarte frumos și peste tot presărat cu florile învățăturilor și al dogmelor creștine. Se poate însă străbate acest **câmp** ca să ajungem în cetatea luminării sufletești, urmând drumul arătat de Ciril al Ierusalimului, Sofronie al Ierusalimului, Maxim Mărturisitorul, și alți tâlcuitori destoinici ai sfințelor liturgii.

În toate aceste comentarii ale noastre, este de folos a se vădi o pietate adâncă, ca să se dea cu aceasta adevărata expresiune a învățăturilor liturgice. Asupra textelor profane, se pot face cugetări, comentarii și ori ce studii subiective, după părerea și chibzueala comentatorului; iar în comentariile asupra textelor dogmatice și liturgice, nu trebuie să existe nici o umbră de abatere față de **litera și spiritul** textului.

Unii din scriitorii creștini, crezând că aduc lumină prin libertatea lor față de textele liturgice, căzură în greșeli, și pentru aceea Biserica nu mai păstră învățăturile lor. În studiul celor sfinte, mai bine este ca omul să fie cu **temere și sfială**, de cât cu prea mare încredere în știința și puterile sale sufletești. *De multe ori cutezanța aduce cu sine slăbirea și căderea; iar sfiala aduce tăria și înălțarea la cele de sus.*

CAPITOLUL I^{IU}

SERVICIUL DIVIN INTRODUCĂTOR ÎN SFANTA LITURGIE SĂVARȘITA ÎN ZILELE DE DUMINICI ȘI ÎN ZILELE DE RÂND ALE SAPTAMANEI.

§ 28.

Cele 7 laude dumnezești și origina lor.

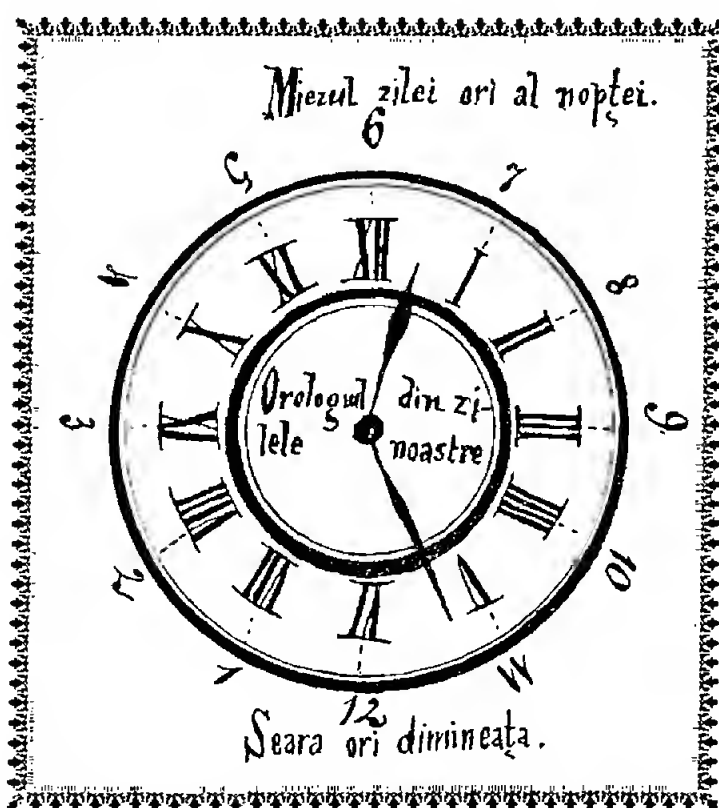
Sfintelor noastre liturgii le premerg cele 7 laude dumnezești cetite în Biserică și anume: *Ora IX, vespera, după cinarea, miezonoptica, ortrina cu ora I, ora III și ora VI*¹⁾. Ora IX, vespera și după cinarea, să săvârșesc în ziua *premergătoare liturgiei*; iar miezonoptica, ortrina cu ora I, ora III și ora VI, se săvârșesc chiar în ziua *plinirei liturgiei* și adică înainte de această plinire. Nu se putea ca serviciul liturgic să se înceapă de o dată și fără nici o introducere; ci precum răsăritului de soare îi premerge **luceafărul** dimineții și frumusețea aurorei cu aureola ei purpurie, toate acestea vestind apropierea luminei strălucitoare, tot așa

1) Simeon Tesaloniceanul (op. c., pag. 196, cap. 298), înșiră astfel aceste

și sfintei liturgii îi merg înainte ca o vestire de bucurie, cele 7 laude, pregătind neconținut pe pios pentru timpul ce trebuie să vină cu plinirea sacrificiului euharistic. Fără de cele 7 laude premergătoare, nu se poate face sfânta liturgie ¹⁾.

a) Laudele dumnezeiești își au origina în Vechiul Testament și în cultul sfinților apostoli ²⁾. În Vechiul Testament aflăm ore pentru rugăciunea de dimineață și de seara. În timpul Evreilor vechi și în zilele apostolilor, în Palestina era îndatnat acest orologiu :

Orologiul din timpul sfinților apostoli.

Orologiul apostolic întocmit și desemnat de Autorul Tezaurului Liturgic.

În cultul Evreilor, la ora a 3-a de dimineață sau a noastră a 9-a, cum și la ora a 9-a de seara sau a noastră a 3-a, s'a adăos mai târziu și ora a 6-a, adică a noastră a 12-a de

7 laude : miezonoptica, ortrina cu ora I-a, ora a III-a, ora a VI-a, ora a IX-a, vespera și după cinarea.

Iar în cap. 328, pag. 213, zice că „ceasul întâiu de și este deosebit, dar se zice împreună cu ortrina, fără a se număra singur între cele 7 laude“.

1) Simeon Tesalon., op. c., pag. 196, cap. 298 și 299.

2) Cultul mahomedan fiind întocmit cu elemente ebraice și creștine, s'au introdus într'însul și parte din orele de rugăciuni din cele două religii, însă numai în ceea ce privește timpul. În călătoriile mele făcute printre Mahomedanii

la amiază¹⁾. Cum că în adevăr aceste ore erau obligatoare pentru plinirea cultului în Vechiul Testament, aduce-voiu mai multe texte din psalmi. În psalmul 55 v. 17, cetim aceste cuvinte: «*Striga-voiu către Domnul și mă va auzi. Seara și dimineata și la amiaza zi mă voiu tângui*». Dar și în cartea lui Daniil cetim că el «*ingenuchiat-a pe genuchile sale, de trei ori rugându-se și mulțumind Domnului*»²⁾. Evreii pioși însă nu se mulțumeau cu rugăciunea numai de 3 ori pe zi, ci aduceau laude lui Dumnezeu și în alte timpuri. Pentru aceea și psalmistul grăește în felul acesta: «*În toată noaptea spăl patul meu; în lacrămile mele spăl așternutul meu*»³⁾. Apoi: «*Neincetat 'mi aduc aminte de tine, Doamne, în așternutul meu; în întunerecul nopții cuget la tine*»⁴⁾. Mai departe: «*Dumnezeule, Dumnezeul meu, ziua și noaptea strigat-am înaintea ta; să vină rugăciunea mea înaintea ta*»⁵⁾. Și iarăși: «*Adusu-mi-am aminte noaptea de numele tău și am păzit legea ta*»⁶⁾. Tot în același psalm cetim: «*În miezul nopții m'am sculat să mă mărturisesc ție spre judecățile dreptății tale*»⁷⁾. În fine: «*De șapte ori în zi te-am lăudat pe tine pentru judecățile dreptății tale*»⁸⁾. Deci Evreii lăudau pe Dumnezeu de două ori, de 3 ori și până de 7 ori pe zi; iar adesea ori îl lăudau ziua și noaptea neconținut.

b) Dar nu numai în Vechiul Testament, ci și în cultul sfinților apostoli găsim origina celor 7 laude dumnezeiești. În Faptele Apostolilor cetim că discipulii Domnului, erau la rugăciune în ziua cincizecimei, în ora 3-a din zi, adică în ora noastră a 9-a de dimineată. Atunci s'a pogorît sfântul Spirit asupra lor⁹⁾. Petru apostolul, pe când se afla în orașul Iope (astăzi Iafa) găzduit în casa lui Simon Curelarul de lângă mare, s'a suit la ora

europeni, asiatici și africani, am văzut că între ora 3 și 4 după amiază, ei se adună în moschee ori geamii pentru a asculta „rugăciunea apusului”; pe la ora 9 seara „rugăciunea nopții”; la 2 ore după miezul nopții „rugăciunea dimineții”. Afară de rugăciunea dimineții, toate celelalte se anunță din minarete (turle) de către *muezini* (cântăreți), cu o voce ascuțită și plângătoare.

Iar în moscheea El Azar din Cairo (Egipt) este universitatea Islamismului, cu 9.000 de studenți mahomedani din toată lumea și 300 profesori. Aci se învață *Coranul* în toate amănuntele lui. Lecțiile se fac sub arbori la lumina soarelui. (Autorul).

1) Din epistola I-a a lui Pliniu cel tânăr către Tacit, în care îi arată acestuia nimicirea prin lava Vezuviului a celor 3 cetăți: Pompei, Stabia și Erculanum, în anul 79 d. Hr., vedem că și Romanii aveau în acel timp, tot același orar ca și Evreii din Palestina. Conf. Arune Pumnul, Lepturariu românesc, Viena 1863, Partea I, pag. 172.

2) Daniel, 6, 10.

3) Psalm. 6, 6-7.

4) Psalm. 63, 6.

5) Psalm. 88, 1-3.

6) Psalm. 119, 55.

7) Psalm. 119, 62.

8) Psalm. 119 v. 164 : שבע ביום הללתיך על משפטי צדקה ;

9) Fapt. Apost. 2, 16. Despre cele 7 laude cetește și Pravila cea mare cap. 62.

a 6-a, a noastră a 12-a (amează), în foişorul de sus să se roage ¹⁾. Petru şi Ioan însă, s'au suit în templul din Ierusalim să se roage şi în ora a 9-a, a noastră a 3-a după amiază ²⁾. Dar în sfânta Scriptură a Noului Testament se arată că se făceau rugăciuni şi în miezul nopţii. Mântuitorul în noaptea când a fost vândut de Iuda, s'a rugat îndelungat în grădina maslinilor ³⁾. Iar apostolul Pavel împreună cu Sila, când se aflau închisi în temniţa oraşului Filipi din Macedonia, s'au rugat «*la miezul nopţii*» (κατὰ δὲ τὸ μεσονύκτιον)... şi «*au cântat cântece de laudă lui Dumnezeu, în cât îi auzeau şi ceilalţi închisi*» ⁴⁾. Pe lângă aceste ore de laudă pentru mărirea lui Dumnezeu, apostolii obişnuiau a se ruga şi **necontenit**, căci cetim în Faptele Apostolilor: «*Şi erau (apostolii) stăruind cu un cuget în rugăciune şi în cerere*» ⁵⁾.

c) Aceste ore de rugăciune fură păstrate cu sfîntenie şi de creştinii urmaşi ai apostolilor. Ignatie Teoforul în epistolele sale către Efeseni şi Magnesieni, cheamă pe credincioşi la rugăciune în timpuri hotărîte. Acelaşi lucru îl face şi Iustin Martirul în cele două Apologii ale sale. Clement Alexandreanul în scrierea sa «Stromata», recomandă închinarea înaintea lui Dumnezeu, cu deosebire în ora a 3-a, a 6-a şi 9-a ⁶⁾. Tertulian făcând amintire de orele de rugăciune ale profetului Daniel şi ale apostolilor, conchide şi el că ora a 3-a, a 6-a şi a 9-a, sunt vrednice de păstrat cu adîncă pietate ⁷⁾. Origen îndeamnă la rugăciune nesfârşită ⁸⁾; iar în Constituţiunile apostolice se recomandă rugăciunea în timpul dimineţii, apoi la ora a 3-a, a 6-a, a 9-a, seara şi la cântatul **cocoşilor** (ἀλεκτροφωνία - ἀλεκτροφωνία, ἀλεκτροών, cocoş; φωνή, voce ⁹⁾). Atanasie cel Mare zice că creştinul să se roage la ora a 3-a, a 6-a, a 9-a, a 12-a şi la miezul nopţii ¹⁰⁾.

Ioan Hrisostom arată că **călugării** timpului său, se sculau la cântatul cocoşilor, apoi ceteau laudele dumnezeesti, cântau imne şi ceteau profeţii. Urmau apoi rugăciunile şi cântările dimineţii. După aceea: ora a 3-a, a 6-a, a 9-a, vespera şi sinaxul ¹¹⁾.

1) Fapt. Apost. 10, 9.

2) Fapt. Apost. 3, 1.

3) Mat. 26, 39. Marcu 14, 35. Luca 22, 42. Evrei 5, 7.

4) Fapt. Apost. 16, 25.

5) Fapt. Apost. 1, 14.

6) Clem. Alex. Stromat., lib. VII: Εἰ δέ τινες καὶ ὥρας τακτὰς ἀπονέμουν εὐχῇ, ὡς τρίτην φέρε, καὶ ἕκτην καὶ ἐνάτην.

7) Tertull. De jejuniis adversus Psychicos: Quam insigniorum exinde apostolicarum *tertia, sextae, nonae*. Aceasta o spune apologetul şi în scrierea sa „De oratione” cap. XXV.

8) Origen. Περὶ εὐχῆς n. XXXIII. XXXV.

9) Constitut. Apost. lib. VIII. c. XXXIV: Εὐχὰς ἐπιτελεῖτε ὁρθρου, καὶ τρίτη ὥρῃ, καὶ ἕκτη καὶ ἐνάτῃ, καὶ ἑσπέρῃ καὶ ἀλεκτροφωνίᾳ.

10) Athanas. Magn. De virginitate.

11) Chrysost. Homil. XIV în I-a Timot: Ἀλεκτροῶν ἐφώνησε... πάντας ἀνέστησεν... εὐθέως ἐστήκασιν, ὕμνους ᾄδοντες, προφητικοὺς... εἰτα τρίτην, ἕκτην, ἐνάτην καὶ τὰς ἑσπερινὰς εὐχὰς ἐπιτελοῦσι.

Asemenea și Ieronim zice că în mănăstirea Betleemului, se cântau psalmi dimineata, la ora a 3-a, a 6-a, a 9-a, seara și la miezul nopții¹⁾. Ioan Cassian († 432) călătorind în Egipt, Palestina și Mesopotamia, pentru a cunoaște viața și cultul dumnezeesc monahal, a scris o carte «*De institutione coenobiorum*», cu rezultatul acestor cercetări. În această carte, arată Cassian cum laudau călugării pe Dumnezeu în ora a 3-a, a 6-a, a 9-a, seara la miezul nopții și dimineata²⁾. Tot Cassian este cel dintâi care vorbește și de ora I-a introdusă pentru prima oară în mănăstirea din Betleem sub numirea de «matutina»³⁾. De aci înainte, aceste 7 laude dumnezeiești, fură împodobite și îmbogățite treptat, cu multe cetiri și rugăciuni, așa cum le avem astăzi.

Dar laudele dumnezeiești, cetite și cântate în Biserică de miniștrii altarului, fură ascultate cu multă pietate și de popor. Pentru aceea cetim în Constituțiunile apostolice această poruncă dată episcopului: «*Dacă înveți, o episcope, poruncește și îndeamnă pe popor, ca el în fie care zi, dimineata și seara să vină la Biserică*»⁴⁾. Și Ioan Hrisostom, în cuvântările sale îndeamnă pe creștini să între în Biserică la cântarea laudelor dumnezeiești, căci atunci se aud cele ce Creatorul a economisit pentru mântuirea noastră⁵⁾. Și așa pe rând toți învățătorii bisericești, îndeamnă pe credincioși să vină și să asculte serviciul divin.

Iar atunci când se iuțeau persecuțiunile păgânești în contra fiilor Bisericeii, era îngăduit ca fie care creștin să se roage îndeosebi și în casa sa, căci porunca Domnului sună astfel: «*Unde sunt doi sau trei adunați în numele meu, acolo sunt și eu în mijlocul lor*»⁶⁾.

1) Hieron. Epitaph. Paulæ, epist. XXVII, c. X.

2) Martigny, Diction. des antiq. chrét. art. «Office divin» p. 538: «Ce fut d'abord la nécessité qui, pendant les persecutions, obligea les chrétiens à s'assembler la nuit pour prier, *antelucanis coetibus*, dit Tertulien (De coron. III. Apolog. II et passim). Quand la paix fut donnée à l'Eglise, elle continua cette pratique, soit pour nourrir la piété chez les ascètes, soit pour assigner aux laïques eux-mêmes un temps plus opportun pour la prière et plus favorable à la dévotion».

3) Bingham. Origin. eccles., Tom. V, p. 311.

4) Constit. Apost. lib. II, c. LIX: Διδάσκων, ὁ ἐπίσκοπος, κέλευε καὶ παραίνει, τῷ λαῷ εἰς τὴν ἐκκλησίαν ἐνδελυγίσειν ὁρθροῦ καὶ ἑσπέρας ἐκάστης ἡμέρας.

5) Chrysostom. Homil XVIII în Act. Comp. Chrysost. Hom. IV de Anna.

6) Mat. 18, 20.

ARTICOLUL I-^{IV}

LAUDELE DUMNEZEESTI DE SEARA.

§ 29.

Numărul 7 găsit în cele mai mari acte din Vechiul și Noul Testament.

ărinții și scriitorii bisericești aduc temeieri din sfânta Scriptură și arată că s'au săvârșit fapte mari în orele celor 7 laude dumnezești. Temeiurile mai însemnate arătate de dânsii sunt acestea: la ora a 3-a s'a pogorit sfântul Spirit asupra apostolilor ¹⁾; la ora a 6-a s'a suit Petru pe acoperiș să se roage ²⁾; Domnul cel răstignit de la ora a 6-a și până la ora a 9-a a spălat cu sângele său păcatele noastre ³⁾. Iar înainte de patimă, Domnul s'a rugat noaptea în grădina maslinilor ⁴⁾. Pentru aceea și Biserica a orânduit a se aminti neîncetat aceste ore însemnate, aducându-se într'însele nesfârșită laudă lui Dumnezeu.

Dar numărul 7 are însemnătate mare și în viața noastră de toate zilele. Solone unul dintre cei 7 înțelepți ai lumii, arată însemnarea acestui număr zicând: «ora 7 după naștere ne face să cunoaștem dacă va viețui pruncul; după 7 zile i se dă lui nume; după 7 luni de la naștere îi cresc dinții pentru hrană; după de 2 ori 7 luni, seade el fără sfială; după de 3 ori 7 luni începe a grăi». Și în lumea **stelelor** numărul 7 are rostul său ⁵⁾. În monumentele uriașe ale lumii vechi și în zidirea **orașelor** mari, încă nu lipsește numărul 7. Pentru aceea se zice: erau 7 minuni ale lumii vechi, adică 7 monumente; orașul Roma era zidit pe 7 dealuri; erau 7 înțelepți ai lumii, ș. a.

În **Vechiul Testament**, numărul 7 este întâlnit în toate ac-

1) Fapt. Apost. 2, 16.

2) Fapt. Apost. 10, 9.

3) Mat. 27, 45. Amos 8, 9. Marcu 15, 33. Luca 23, 44.

4) Mat. 26, 39. Marcu 14, 35. Luca 22, 42.

5) După teoria lui **Ptolomeu** sunt 7 ceruri după numărul acestor 7 stele: cerul soarelui, al lunii, al lui Martie, al lui Mercur, al lui Iov, al Venerei și al lui Saturn.

În cărțile sfinte **Asiro-Babilonice**, numărul 7 încă are însemnătatea lui. În acele cărți se cetește că deluviul a ținut 7 zile. După aceste 7 zile, s'au trimis pasările din corabie, ca să aducă semne de încetarea potopului și zărirea uscatului.

Iar în **brahmanism** numărul acesta stă și împrejurul lui Brahma. Așa, tronul pe care stă acest zeu este făcut din 7 șerpi uriași. Vezi pag. 21, T. II, Tez. Lit.

tele mari. În a 7-a zi s'a odihnit Dumnezeu de toate lucrările sale ¹⁾. Săptămâna avea ca și acum 7 zile; de 7 ori va păcătui cel ce va ucide pe Cain ²⁾; candelabrul din cortul sfânt avea 7 brațe cu 7 candelă. Începutul luni a 7-a era serbătorit la Evrei; fie care an al 7-lea, era la Iudei o serbătoare de un an zisă «anul sabatic». După de 7 ori 7 ani, sau după 7 săptămâni de ani, urma anul «jubileu» cu odihnă generală. Cetatea Ierihonului a fost inconjurată de 7 preoți cu 7 trâmbițe și cu gloatele israiltene în timp de 7 zile; în ziua a 7-a a căzut cetatea în mâinile Israiltenilor ³⁾. Psalmistul de 7 ori în zi lăuda pe Dumnezeu ⁴⁾. În profetia lui Daniel despre venirea lui Iisus Hristos, numărul 7 iarăși are înțelesul său ⁵⁾.

În sfânta Scriptură a **Noului Testament** aflăm o însemnătate deosebită a numărului 7. De 7 ori câte 10 fură apostolii cei mici ai domnului ⁶⁾. Domnul nostru Iisus Hristos a rostit 7 parabole cu privire la arătarea împărăției lui Dumnezeu ⁷⁾. De 70 de ori câte 7 să ertăm aproapelui nostru ⁸⁾. 7 cereri găsim în rugăciunea domnească.

Apostolul Ioan scrie celor 7 Biserici din Asia ⁹⁾; el a văzut în viziunea sa 7 sfeșnice de aur ¹⁰⁾, și 7 stele în mâna Fiului Omului ¹¹⁾; a mai văzut 7 candelă de aur cari sunt cele 7 spirite ale lui Dumnezeu ¹²⁾, apoi 7 sigilii pe o carte sfântă ¹³⁾. Asemenea a mai văzut în viziune 7 îngeri cu 7 trâmbițe ¹⁴⁾, 7 îngeri cu 7 plăgi ¹⁵⁾, și o fiară cu 7 capete ¹⁶⁾.

Apoi și în învățăturile Bisericii ortodoxe de răsărit găsim numărul 7. Darurile sfântului Spirit sunt 7; sfintele taine sunt 7; păcatele de moarte sunt 7; faptele milosteniei cu privire la corp sunt 7 ¹⁷⁾; faptele milosteniei cu privire la suflet sunt 7 ¹⁸⁾; preoții la maslu sunt 7; ungerile bolnavului la această taină

1) Genesa, 2.3 : וַיִּבְרָךְ אֱלֹהִים אֶת-יּוֹם הַשְּׁבִיעִי וַיְקַדֵּשׁ אֹתוֹ כִּי בּוֹ שָׁבַת : מְקַל-מְלֶאכֶתוֹ אֲשֶׁר-בָּרָה :

2) Genesa, 4, 5. Apoi Faraon visează 7 vaci grase și 7 slabe, cum și 7 spice de grâu grase și 7 subțiri. Genesa 41, 2-7.

3) Iosua, 6, 13-21.

4) Psalm. 119, 164.

5) Daniel, 9, 24.

6) Luca 10, 1.

7) Mat. 13.

8) Mat. 18. 11-23.

9) Apoc. 1, 4.

10) Apoc. 1, 13.

11) Apoc. 1, 16.

12) Apoc. 4, 5.

13) Apoc. 5, 1.

14) Apoc. 8, 2.

15) Apoc. 15, 1.

16) Apoc. 17, 3.

17) Confes. ort. Partea I întreb. 73.

18) Confes. ort. Partea II întreb. 48.

sunt de 7 ori câte 7; pericopele apostolului la maslu sunt 7; pericopele evangheliei de atunci sunt tot 7¹⁾.

Pentru aceea și sfinții părinți văzură în numărul de 7 laude dumnezeesti, un număr răspândit între înțelepții lumii, în scrierile Vechiului și Noului Testament și în însăși ființa și practica Bisericii ortodoxe.

§ 30.

Împărțirea anului în luni, săptămâni și zile, la popoarele vechi și la creștini.

Toate neamurile mari și mici ale omenirii, au avut noțiunea de măsură a timpului, mai deplină sau mai greșită, după cultura lor. Chiar și popoarele sălbatece nu sunt lipsite de cunoștința nedeplină a anului, lunii și a zilei; dovadă despre aceasta sunt jocurile lor religioase făcute în aceleași epoce fixe la apariția lunii pline, sau a altor fenomene naturale. Așoi așezarea trebuințelor lor după sezoanele firești ale anului, încă ne dovedește noțiunea, chiar întunecoasă, pe care o au aceste popoare despre cursul și măsura timpului. Negreșit că la o măsură exactă nu ne putem aștepta de la acești sălbateci, și nici chiar de la popoarele ce se cred înaintate în cultură. Problema măsurării timpului, nu s'a putut încă deslega cu precizie până acum. *Dacă ne ocupăm aci de cronologia popoarelor vechi mai însemnate, o facem aceasta ca să știm cum era măsura timpului la cei vechi, și să cunoaștem motivul pentru care începem, în cultul nostru, ziua cu seara premergătoare, cum și unele întocmiri ale cultului ortodox după vechea cronologie.*

a) **Egiptenii** unul dintre cele mai vechi popoare ale lumii, se orientară la început în măsura timpului, după soare, lună, stele, coacerea fructelor din grădini și după revărsarea Nilului. Apoi avură anul solar de 12 luni, luna de 30 de zile, sau 360 de zile într'un an; dar la acestea ei mai adăgeau 5 zile și făceau anul de 365 de zile. Însă Egiptenii negăsind o măsură dreaptă în această împărțire a anului, cu vr'o 15 secole înainte de era creștină, introduseră și perioadele de 4 ani, dintre cari 3 ani aveau 365 de zile, iar cel din urmă 366 de zile²⁾. Prin urmare *avem aci calendarul adoptat mai târziu de Iuliu Cezar*, iar mai pe urmă primit și de creștini și păstrat de ortodocși până în ziua de astăzi³⁾. Egiptenii începeau ziua cu cântatul

1) Vezi Rânduiala sfântului maslu în Molitfelnic, București 1832, p. 68—110.

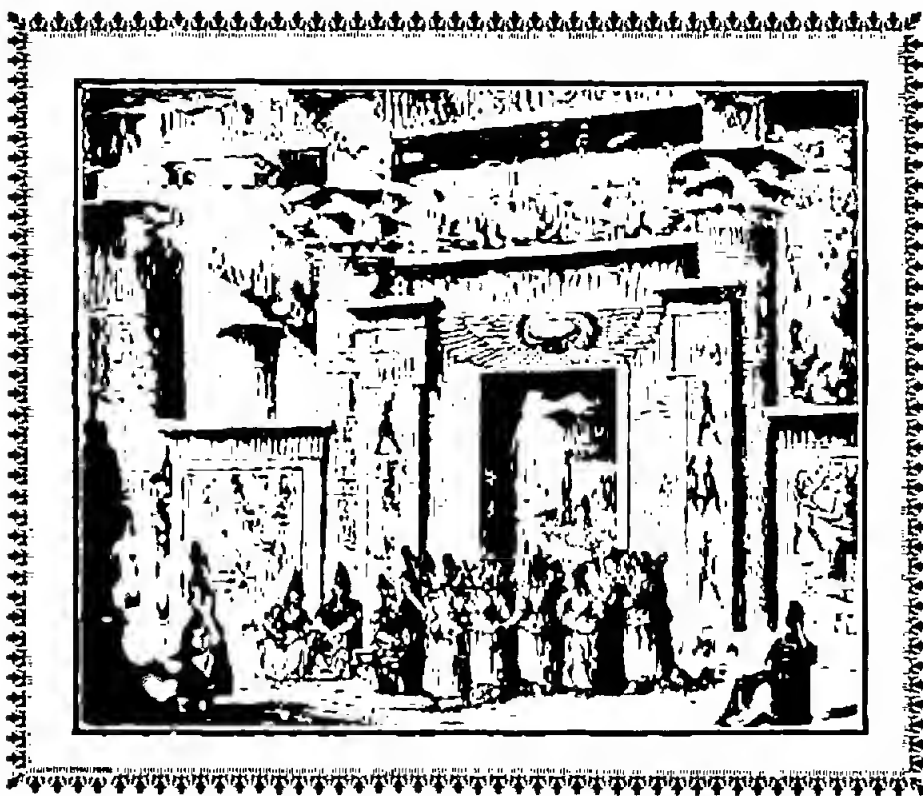
2) Conf. N. Coculescu, „Cestiunea Calendarului,” București, 1898, p. 5.

3) **Champollion** († 1831) descoperind cheea alfabetului egiptean ieroglific, se cunoscă multe taine ale vâilor Nilului, cu toate că au dispărut cea mai

cocoșilor din timpul dimineții și aveau orariul (orologiul) de soare, făcut cu astfel de semne în cât după umbra razelor solare cunoșteau

mare parte din ele odată cu arderea bibliotecii din Alexandria în secolul al VII d. Hr. (an. 641). Vezi și p. 108, T. II, Tez. Liturgic.

Din descoperirile făcute în Egipt, cunoaștem că camera zeului din templul egiptean, era cu totul întunecoasă. Preoții (Ker-heb-ii) trăeau din averea templelor. La unele din templele mari se găseau câte 47 preoți în serviciul zeilor. Multe temple erau foarte bogate s. e. cel din Teba al lui Amon, avea 2303 kilon. pământ arabil, 400.000 capete de vite ș. a. Înaintea zeilor cântau bărbații și femeile din gură și cu instrumentele. Preoții purtau veșminte deosebite de ale laicilor; pentru curățenie preoții își rădeau capul. Când preotul intra în templu se spăla în iacul din apropiere. Marele preot purta grija de cultul întregului Egipt.

Preoții egipteni adunați la marele templu din cetatea Teba (Egipt), pentru calcularea timpului.

Preoții făceau serviciul înaintea zeului **dimineața și seara**, cântându-i, tămăindu-l, rugându-se și ingenuchiând înaintea lui. Apoi îl stropeau cu apă, îl îmbrăcau în pânze cu patru colori: alb, verde, roșu închis și roșu deschis, îl sulemeneau și îi puneau masa cu pâine, fripturi, plăcinti, vin și apă.

Credincioșii aduceau prinoase la templu, pe cari le mâncau preoții. La sărbătorile în onoarea zeului s. e. nașterea lui, victoria lui, ș. a., cultul se termina cu danțuri, lovirea pieptului cu pumnul, etc.

Morala cerea de la Egipteni: să îngrijească de părinți, să asculte de stăpânire, să fie blânzi cu femeile, să iubească știința, etc.

Fie care Egiptean, bogat ori sărac, era îmbălsămat înainte de a fi pus în mormânt. Regii îmbălsamați erau puși în piramide; bogații în morminte zidite ori în stânci de piatră; iar săracii erau îngropați în nisip. În cosciugele lor se

ori ce timp al zilei ¹⁾. După mărturia lui Erodot împărțeau ziua în 12 ore după cum făceau aceasta și Babilonenii ²⁾.

b) *Poporul zendic* cu leagănul său pe marele platou iranice, cunoștea și el în vechime anul solar compus din 12 luni, de câte 30 de zile, cu un adaos de 5 zile.

c) La *Evrei*, în timpul patriarhilor lor, anul se socotea de la un seceriș până la altul, sau 12 luni unele de 29 de zile iar altele de 30 zile, adică peste tot 354 de zile. Mai târziu văzându-se scurtimea anului îl făcură din 12 luni de câte 30 de zile. Și acest an nefiind drept, Moisi păstră anul vechiu de 12 luni lunare sau 354 de zile; dar la al 3-lea an intercala o lună, adică un al doilea Martie. Ziua începea cu apusul soarelui potrivit textului biblic de la creațiune: «*Și s'a făcut seară* (עֶרֶב) *și s'a făcut dimineață* (בֹּקֶר) *ziua întâi*» ³⁾, și se împărțea în ore, folosindu-se Evreii, de orariul de soare și apoi de orariul de apă ⁴⁾. Daniil vorbește de orele zilei ⁵⁾, iar evangelistul Ioan de împărțirea zilei în 12 ore ⁶⁾. Săptămâna avea 7 zile, anul 52 de săptămâni. Zilele săptămânei se ziceau: 1-a a sâmbetei ori a săptămânei, sau 1-a a sâmbetelor, a 2-a, a 3-a, ș. a., așezându-se sâmbăta în fruntea zilelor săptămânei. (Vezi p. 97, T. III, Tez. Lit.). Anul civil începea cu luna nouă a lui Aprilie, când Evreii au fugit din Egipt; iar anul bisericesc, cu luna nouă a lui Octomvrie.

La început nici lunile nu aveau nume proprii la Evrei, ci se ziceau: luna 1-a, a 2-a, a 3-a, etc. Numai luna Aprilie pe care Moisi o numi 1-a se zicea *luna spicelor* (יָהִדֶּשׁ הָאֶבִּיבִים). Cu încetul dobândiră nume și alte luni s. e. a 2-a se zicea *luna senină* (יָיִט); a 7-a *luna ploilor* (יָחִיטִימִים); a 8-a *luna fructelor*

puneau papiruri scrise cu conținuturi din „Cartea morților”, arme, parfumuri, pânzeturi, ș. a. (Vezi și pag. 584, n. 2, T. II, Tez. Lit.).

Egiptenii erau de o fire blândă cu toată lumea și foarte muncitori, așa cum sunt și astăzi. (Autorul).

1) Sătenii noștri *Români*, și acum cunosc începutul zilei după cântatul cocoșilor de dimineață; iar după umbra soarelui, ei înțeleg ori ce timp al zilei, întocmai așa ca și vechii Egipteni. (Autorul).

2) Anul egiptean avea aceste 3 anotimpuri de câte 4 luni: *începutul* sau *inundațiunea* (Ša), *semănatul* (Pro) care corespundea cu iarna și *culesul* (Šemu), care corespundea cu vara.

3) Genesa 1, 6.

4) Orariul de soare există și în timpul nostru. Pe turla catedralei grecești din Smirna (Asia Mică), am văzut în vara anului 1899 un orologiu sistematic de soare. Iar orariul de apă era la Evrei cam în felul orariului de nisip ce se găsește în timpul de față în stațiunile noastre balneare. Orariile de apă erau niște vase în cari se puneau o cantitate de apă, care trebuia să se scurgă prin o gaură mică, picătură cu picătură până ce se termină. Prin această scurgere se cunoștea fixarea orelor. (Autorul).

5) Dan. 3, 6. 5, 5.

6) Ioan 11, 9: „Răspuns-a Iisus (ucenicilor): au nu 12 ore sunt în zi?”

7) Il M. 13, 4.

8) I Imp. 6, 1.

9) I. Imp. 8, 2.

(י בול). Iar după exil, Evreii împrumutară pentru toate lunele numele **abilonice**. Luna 1-a o numiră așa dar *Nisan* (ניסן²⁾, care cădea cam în același timp cu Martie al nostru; a 2-a *Iar* (אייר, Aprilie); a 3-a *Sivan* (סיון, Maiu); a 4-a *Tamuz* (תמוז, Iunie); a 5-a *Ab* (אב, Iulie); a 6-a *Elul* (אלול, August); a 7-a *Tisri* (תשרי, Septembrie); a 8-a *Heșvan* (חשוון, Octombrie); a 9-a *Chisleu* (כסלו, Noiembrie³); a 10-a *Tebet* (טבת, Decembrie); a 11-a *Sebat* (שבט, Ianuarie⁴); a 12-a *Adar* (אדר, Februarie⁵).

Iar dacă am arătat aci lunile ebraice cu numirile lor originale, am făcut-o aceasta pentru că în cultul Bisericii noastre, ortodoxe, se amintesc unele din aceste luni când cetim bucăți din Vechiul Testament, sau când facem calculul asupra sărbătorii paștelor, și se cuvine să avem cunoștință despre ele.

d) **Grecii** aveau anul de 12 luni de câte 29 și 30 de zile sau 354 de zile; dar la un ciclu de 8 ani, adăgeau 3 luni de câte 30 de zile și anume la al 3-lea, al 5-lea și al 8-lea și făceau cu aceasta întocmai 8 ani iuliani. Ziua începea cu **apusul** soarelui.

e) **Romanii** se foloseau la început de anul lor de 10 luni sau 304 zile. Regele Numa Pompiliu (a. 714 a. Hr.) îi adaogi 2 luni: Ianuarie și Februarie, și așa anul se făcu de 12 luni sau 354 de zile. Abia Iuliu Cezar († 44 a. Hr.), în calitate de «pontifex maximus» și «Imperator», puse capăt neorânduelei în anul 46 a. Hr., și făcu anul de 12 luni de câte 30 și 31 de zile, iar Februarie de 28, apoi în al 4-lea an de 29 de zile. Împărțirea aceasta o împrumută Iuliu Cezar de la vechii **Egipteni**, împreună cu ciclul acestora de 4 ani. Ziua se începea la Romani cu **răsăritul** soarelui, apoi cu **miezul** nopții, cum facem și noi astăzi. Anul începea cu 1 Martie, iar de la Iuliu Cezar încoace cu 1 Ianuarie, cum începem și noi anul civil⁶).

f) **Mahomedanii** au anul lunar de 354 de zile sau 12 luni de câte 29 și 30 de zile cu o intercalare de 11 zile în timp de 30 de ani. Ziua începe la ei cu **apusul** soarelui și săptămâna are 7 zile.

g) **Creștinii răsăriteni ortodocși**, păstrează neștirbit împărțirea anului făcută de Iuliu Cezar, de și acest an a rămas până acum cu 13 zile înapoi. Zilele săptămânii (lat. septimana, septem, mane = șapte dimineți), la popoarele latine se numesc după numele corpurilor cerești: Luna, Martie, Mercur, Joe, Ve-

1) I Imp. 6, 38. Când mă aflam în Africa în vara anului 1904, am dovedit cu mirare că oamenii din Nubia de astăzi, păstrează cuvântul „bul” (בול) de origină ebraică, pentru a numi un fruct al lor în formă și gust de fasole. (Autorul).

2) Neem. 2, 1.

3) Zahar. 7, 1.

4) Zahar. 1, 7.

5) Estir. 3, 7. Conf. Onciul, Arh. p. 215.

6) Conf. N. Coculescu, „Cestiunea Calendarului”, București, 1898, p. 5.

nus și Saturn; iar I-a zi a săptămânei se cheamă «Duminică» sau ziua Domnului¹⁾. Ziua bisericească începe la creștinii ortodocși, ca și în Vechiul Testament, cu apusul soarelui; și de aceea se face vecernia fie cărei zile în seara ce o precedează; iar după împărțirea romană, ziua civilă începe cu miezul nopții. Anul bisericesc începe ca la bizantini, cu I-iu Septemvrie; iar anul civil cu I-iu Ianuarie, ca și la Romani²⁾.

h) Creștinii latini și protestanți, primiră calendarul întocmit în anul 1582 de episcopul Romei Grigorie al XIII-lea³⁾. Calendarul acesta este tot cel întocmit de Iuliu Cezar, numai că după cel gregorian anul este acum cu 13 zile înaintea celui iulian. Calendarul gregorian s'a introdus în toată lumea în lucrările internaționale. El se zice «stil nou»; iar cel iulian «stil vechiu».

§ 31.

Cele 7 zile ale săptămânei și însemnătatea lor liturgică.

 el d'întăiu și mai înalt cuprins al cultului Bisericii ortodoxe, este Dumnezeu Creatorul, Fiul Mântuitorul lumii și sfântul Spirit sfântitorul; iar după aceea urmează acele evenimente împlinite de Dumnezeu în economia mântuirii omului d. e. nașterea Domnului⁴⁾, botezul său⁵⁾, patimile⁶⁾, învierea⁷⁾, înălțarea lui la ceruri⁸⁾, pogorîrea sfântului Spirit asupra aposto-

1) Ca și Evreii cei vechi, tot așa și Grecii de demult și cei de azi, numesc zilele săptămânei după numărul ce ocupă ele în cuprinsul celor 7 zile s. e. 1, 2, 3, 4, 5. Așa ei zic: Κυριακή (ziua I-a sau Duminică); Δευτέρα (ziua II-a, Luni); Τρίτη (a III-a, Marți); Τετάρτη (a IV-a, Mercuri); Πέμπτη (a V-a, Joi); Παρασκευή (Vineri adică «pregătire», pentru că în elinismul păgân era sărbătoarea Venerei); Σάββατον (Sâmbăta). Vezi și Mat. 28, 1. Marcu 16, 1. Luca 24, 1. Ioan 20, 1. — Conf. și p. 97, T. III, Tez. Lit.

Iar Germanii ca și toate popoarele teutonice, au un fel original de numire a zilelor săptămânale s. e. Sonntag, (ziua soarelui, Duminică); Montag (Luni); Dienstag (Marți); Mittwoch (mijlocul săptămânei, Mercuri); Donnerstag (Joi); Freitag (Vineri) și Samstag (Sâmbăta). (Autorul).

2) Cu toate acestea, în evul mediu, anul nu se începea în diferitele țări europene, numai cu I Septemvrie și cu I Ianuarie, după cronologia bizantină și romană, ci se începea cu I Ianuarie, I Martie, 25 Martie, Paștele, I Septemvrie și 25 Decemvrie. Chiar și în Moldova se începea anul civil cu I Martie, după cum se făcea și în Rusia, pe timpul lui Alexandru cel Bun (1400–1432). Conf. George Popovici, „Anul de la Martie în Moldova, pe timpul lui Alexandru cel Bun”, București, 1905, p. 7.

3) Conf. A. Lerosey, Manuel Liturgique, Introd. a la Liturg., Paris, 1890, p. 308.

4) Mat. 1, 18–25. Luca, 1, 27.

5) Mat. 3, 13–17. Marcu, 1, 9. Luca, 3, 21.

6) Mat. 27, 27–38. Luca, 23, 11.

7) Mat. 28, 1–11. Marcu, 16, 1. Luca, 24, 1. Ioan 20, 1.

8) Marcu 16, 19.

lilor, ș. a.¹⁾). Mai departe în cult ni se amintește venerațiunea sfintei Fecioare, a martirilor și a vitejilor credinței cari au pățimit pentru înflorirea Bisericii.

Dar pe lângă aceste sărbătoriri ale cultului public, mai sunt de însemnat și ideile mari aflate în serviciul divin din cele 7 zile ale săptămânei. În fie care din aceste zile se plinește cultul în Biserică, cu aducerea aminte de unele fapte petrecute tot în legătură cu mântuirea omului. Așa, în ziua cea d'întăiu a săptămânei, se prea mărește **învierea** Domnului și pentru aceea această zi se chiamă «ziua învierii», ori «ziua Domnului», sau «Duminică»²⁾. În ziua a 2-a, Luni, se laudă puterile cele fără de trupuri, adică sfinții **îngerii**, ca unii ce sunt neîncetat servitori împrejurul tronului Dumnezeui³⁾. Marți, se cinstesc sfinții profeti ai Vechiului Testament, căci și ei au predicat venirea lui Hristos și au pățimit chinuri pentru dreapta învățătură; iar în deosebi se cinstește în această zi, cel din urmă profet și anume Ioan **Botezătorul**, fiind că a pregătit calea pentru venirea Domnului la dirigătoria lui mesianică⁴⁾. În ziua a 4-a, Mercuri, să laudă **crucea** Domnului, căci în cea zi s'au făcut Jidovii ca să vândă pe Hristos. Joi, se cinstesc sfinții **apostoli**, pentru că ei și-au lăsat mreșile lor și au urmat Mântuitorului, pătimind în deajuns în propoveduirea evangheliei⁵⁾. Tot în această zi Biserica aduce cuvenita venerațiune marelui ierarh Nicolae, păstorul cetății Mira din țara Licii (Asia Mică). Vineri, iarăși se laudă sfânta **cruce** și patimile Mântuitorului, pentru că în cea zi el a fost răstignit pe lemn⁶⁾. Sâmbătă ziua a 7-a a săptămânei, se face amintire de toți sfinții și de toți frații noștri cari au **adormit** în credința Bisericii ortodoxe. Tot în cea zi se mai cinstește sfânta Fecioară Maria și cetele sfinților martiri.

După cum sărbătoarea învierii Domnului strălucește între toate sărbătorile anului, prin serviciul ei din Biserică plin de măreție și podoabă, tot așa și ziua Duminicii întrece celelalte zile ale săptămânei prin însemnătatea și splendoarea serviciului divin. De și actele liturgice se aseamănă între ele în zilele săptămânei, totuși după cum văzurăm, sunt și deosebiri de formă și idee, cari iarăși contribuiesc la frumusețea și bogăția cultului nostru.

1) Fapt. Apost. 2, 1-5.

2) Mat. 28, 6.

3) Dionisie Areop. Ierarchia ecclesiastica, IV.

4) Mat. 3, 1. Marcu 1, 4. Luca 3, 2. Ioan, 1, 28.

5) Mat. 4, 18 seqq.

6) Mat. 27, 26.

§ 32.

Ora IX-a ("Ωρα ἐννάτη, nona¹⁾) și conținutul ei.

Dumnezeiasca servire de seara este precedată de cetirea orei a 9-a care coincide, după cum am văzut, cu ora noastră a 3-a după amiază. Această oră ne aduce aminte de un timp foarte însemnat pentru creștin și anume de **moartea** pe cruce a Domnului²⁾. Întru amintirea acestei fapte mântuitoare, s'a așezat în vechime de Biserică serviciul orei a 9-a, al cărei conținut stă în legătură cu patimile și mai ales cu moartea Domnului pe lemn.

Noi nu știm ce psalmi s'au cetit în orele canonice, în timpul celor d'întăiu 3 secole ale creștinismului; căci această alegere a psalmilor pe care Biserica a primit-o în secolul al V-lea și a rămas neschimbată până astăzi, s'a făcut în secolul al IV-lea³⁾. Se știe însă că în timpul lui **Pahomie cel Mare** († 349) egumenul mănăstirii înființată de el în insula Tabena din Nilul de sus, s'au fixat în mănăstirea sa pentru fie care oră câte 3 psalmi. Iar **Sozomen** în Istoria sa Bisericească, cartea a III-a cap. 14, vorbind cu multe laude de marele sihastru Pahomie, pare a ne spune că însuși acest vestit pustnic a ales câte 3 psalmi, rămași până acum în fie care din orele canonice⁴⁾. Apoi **Marele Vasilie** († 379), **Efrem Sirul** († 379) și **Mardarie**, au compus troparele și rugăciunile din fie care oră. Prin urmare în finele secolului al IV-lea, în timpul lui **Teodosie Pătrânul**, aceste ore aveau în orient același cuprins ca și în zilele noastre. Chiar și **Cassian** († 432) în scrierea sa «*Instit. coenob.*» lib. III, c. 3, zice că la fie care oră se cântau 3 psalmi în răsărit.

Conținutul orei a 9-a este următorul: după rugăciunile de începere, se cetesc psalmii 83, 84 și 85. În cel d'întăiu psalm,

1) În textele vechi grecești numeralul ἐννάτη (nouă), stă scris în unele cu doi v, în altele un v. Eu însă l'am scris cu doi v. (Autorul).

2) Mat. 27, 46—50: Περί δὲ τὴν ἐννάτην ὥραν ἀνεβόησεν ὁ Ἰησοῦς φωνὴ μεγάλη λεγόν· ἡ λεί ἡ λεί λευά σαβαχθανεί... ἀφῆκεν τὸ πνεῦμα. Aceste cuvinte mântuitoare rostite de Iisus, sunt cele din psalmul XXII v. 2: אֱלֹהֵי אֲלֵי לֵמָּה עֲבָדְתִּי = „Dumnezeul meu, Dumnezeuul meu, pentru ce m'ai lăsat”? Dar în loc de cuvintele evrești עֲבָדְתִּי, לֵמָּה, în evangelia lui Mateiu aflăm forma haldaică אֱלֹהֵי אֲלֵי לֵמָּה, cu același înțeles ca și cuvintele ebraice.

Vezi Bisping, *Evang. Math.* pag. 564.

Iar în *Evangelia* lui Marcu (15. 34) găsim: ἐλωὶ ἐλωὶ λευά... = אֱלֹהֵי אֲלֵי לֵמָּה, forma siriacă, în loc de ebraicele אֱלֹהֵי אֲלֵי לֵמָּה. Vezi Bisping, *Evang. Marc.* p. 124.

3) Valafrid Strabo, *De rebus eccles.* XXV.

4) Martigny, *Diction. des antiq. chrét.*, op. c., p. 539: La division (des psaumes) que l'Eglise adopta dès le cinquième (siècle) et qu'elle suit encore aujourd'hui, paraît avoir été faite au quatrième en Orient, sous l'empire de

autorul lui se minunează «*Cât sunt de iubite locașurile*» Domnului și ferecește pe omul care pune «*suișuri în inima sa*» spre curțile cerești. În al doilea psalm, autorul îndreptându-se umilit către Dumnezeu zice: «*Bine ai voit, Doamne, pământului tău... lăsat-ai fără de legile poporului tău... arată nouă mila ta și mântuirea ta o dă nouă*». Iar în ultimul psalm, autorul se roagă: «*Pleacă, Doamne, urechea ta și mă auzi că sărac și lipsit sunt eu... că tu, Doamne, ești bun și blând și mult milostiv... în ziua necazului meu am strigat către tine și m'ai auzit*». Acești 3 psalmi plini de tânguiri lirice, corespund într-un tot cu starea de întristare a creștinului, pentru moartea pe lemn a Mântuitorului său. Ei zugrăvesc în destul mahnirea sufletească a piosului pătruns de însemnătatea patimilor Domnului.

După citirea acestor 3 psalmi, se zice tropare și rugăciuni foarte frumos întocmite în legătură cu moartea Răscumpărătorului nostru. Apoi ora a 9-a se termină cu această rugăciune a sfântului Vasilie cel Mare: «*Stăpâne, Doamne, Isuse Hristoase Dumnezeul nostru... curățește-ne pe noi păcătoșii și nevrednicii... pentru că am lăsat căile dreptății tale, și am umblat în voile inimii noastre*»¹⁾.

Cum că în secolul al IV-lea și al V-lea se ceteau psalmi în serviciul orei a 9-a, aduc aci cuvintele fericitului Ieronim: «*După ora a 9-a, zice el, se adună cu toții (monahii egipteni), cântă psalmi și cetesc din scripturi după obicei*».²⁾ Fericitul Ieronim arată că monahii o făceau aceasta după obicei (ex more) adică după o datină rămasă de la cei vechi. Iar Constituțiunile Apostolice îndeamnă a se face rugăciuni în ora 9-a întru amintirea morții pe cruce a Domnului nostru³⁾. Apoi canonul 18 al sinodului din Laodicea orânduiește ca «*cetirea rugăciunelor totdeauna în ora a 9-a și seara, de datorie să fie a se face*». În timpul Marelui Post, ora a 9-a primește oare cari modificări.

Théodose l'Ancien. Maison sait d'une manière certaine que c'est depuis S. Pacôme que les psaumes sont fixés au nombre de trois pour chacune des heures canoniques.

1) Daniel, Codex. Tom. IV p. 312: Novissimum locum tenet oratio Basilii: Δέσποτα Κύριε Ἰ. Χ. ὁ Θεός ἡμῶν, ὁ μακροθυμίας ἐπὶ τοῖς ἡμῶν... κ. τ. λ.

2) Hieronym. Epist. XXII ad Eustoch. c. XV: Post horam nonam in commune concurritur (aegyptiani monachi) psalmi resonant, scripturae recitantur ex more.

3) Const. Apost. cartea VIII c. 34 arată că în ora 3-a (a 9 de dimineață), Domnul a fost osândit de Pilat; în ora 6-a (a 12, amiază) a fost răstignit; iar la ora 9-a (a 3-a după amiază) a murit pe cruce.

§ 33.

Vespera (Ἑσπερινός, vecernia) în timpurile prime ale creștinismului.

uvântul «seară» se zice în grecește «ἑσπέρα»; în latinește «vespera». Iar cuvântul «ἑσπερινός», înseamnă «de seara» sau ceea ce se face seara. Părinții bisericești răsăriteni, au ales cuvântul ἑσπερινός pentru a arăta printr'însul, serviciul divin de seara sau *vecernia*; iar părinții apuseni au întrebuițat cuvântul «vespera» ori «vespertina» pentru serviciul lor de seara. Isidor de Sevilla crede că occidentalii au dat numirea de «vespera» serviciului de seara, pentru că acesta se făcea atunci, când apărea pe cer steaua «vesper» ¹⁾. Cum că și în apus se făcea în timpul serei acest serviciu, ne arată fericitul Augustin când zice: «*Vespera fit, quando sol occidit*» (serânda se face când apune soarele ²⁾). Iar canonul 18 al sinodului din Laodicea după ce vorbește de rugăciunile orei a 9-a, poruncește ca «și rugăciunile de seara de datorie să fie a se face». Cum vedem, latina de a se cânta psalmi și a se ceti rugăciuni la apusul soarelui, se poate căuta chiar la începutul creștinismului; iar prin cuvântul ἑσπερινός se înțelegea **întregul serviciu** sfânt ce se aducea lui Dumnezeu când se făcea seară.

1. Constituțiunile apostolice ne arată lămurit **ritualul** vesperei așa cum se făcea în Biserică în secolul al III-lea și al IV-lea. În aceste Constituțiuni i se dă episcopului următoarea poruncă: «*Când se face seara să chemi Biserica* (să aduni poporul în Biserică) *și după ce se va ceti «psalmul luminilor»* (τὸν ἐπιλύχνιον ψαλμὸν) *să zică diaconul rugăciuni pentru catehumeni, energumeni, luminați și penitenți»* ³⁾. Iar în alt loc din Constituțiuni ni se arată cu aceste cuvinte, care anume psalm se cheamă al luminilor: «*În fie care zi să vă adunați în Biserică, dimineața și seara ca să cântați psalmi și să vă rugați, dimineața zicând psalmul 62* (Dumnezeule, Dumnezeul meu, către tine mă nec) *; iar seara psalmul 140*» (Doamne, strigat-am către tine, auzi-mă, ea aminte glasul rugăciunei mele când strig către tine ⁴⁾). Prin urmare psalmul 140 se chemă «al luminilor» pentru că atunci când se cetea el și cu tot serviciul serei, se aprindeau luminele căci se făcea noapte și era întuneric. Cum

1) Isid. Sevil. De eccles. offic. c. XXII.

2) Augustin. serm. in psalm. XXIX.

3) Constitut. Apost. lib. VIII c. XXXV: Ἑσπέρας γενομένης συναθροίσαι τὴν ἐκκλησίαν, καὶ μετὰ τὸ ῥηθῆναι τὸν ἐπιλύχνιον ψαλμὸν, προσφωνήσει ὁ διάκονος ὑπὲρ τῶν κατηχομένων κ. τ. λ.

4) Constitut. Apost. lib. II c. LIX: Ἐκάστης ἡμέρας συναθροίσεσθε ὄρθρου καὶ ἑσπέρας, ψάλλοντες καὶ προσευχόμενοι ἐν κυριακοῖς ὄρθρου μὲν λέγοντες ψαλμὸν τὸν ξβ', ἑσπέρας δὲ τὸν ρμ'.

că acesta era motivul pentru care acest psalm se chema așa, ne arată fericitul Ieronim (epist. ad Laetam), Cassian (De instit. monach. III, 6), ș. a. În unele Biserici se ceteau până la 12 psalmi ori și mai puțini ¹⁾).

După rugăciunile făcute pentru catehumeni, energumeni, luminați și penitenți, Constituțiunile apostolice grăesc mai departe: «Sculându-ne, cerem milă de la Domnul și bunătățile lui, ingerul păcei, cele bune și de folos, sfârșit creștinesc; cerem seară și noapte liniștită și fără de păcat și tot timpul vieței noastre nevinovat, să cerem» ²⁾. În urma acestora dacă episcopul locului era de față cetea rugăciunea mulțumirei: «Dumnezeule cel fără de început și fără de sfârșit, cel a toate făcător... în veci amin» ³⁾).

Diaconul zicea după acestea cu voce tare: *plecați-vă pentru impunerea mâinilor* (κλίνετε τῇ χειροθεσίᾳ); iar episcopul cetea rugăciunea următoare: «Dumnezeule al părinților și Doamne al îndurărilor, cea ce cu înțelepciunea ta ai zidit pe om... în veci amin» ⁴⁾).

Apoi diaconul glăsuea cuvintele: «eșiți în pace» (προ-έλθετε ἐν εἰρήνῃ) și poporul eșea cu liniște și mulțumire din casa Domnului.

2. Tot din Constituțiunile apostolice și din Codicile Alexandrin LXX, mai cunoaștem, că pe lângă cele arătate mai sus, la vesperă se mai zicea și „*rugăciunea serei*“ (προσευχὴν ἑσπερινήν): «*Lăudați prunci pe Domnul, lăudați numele Domnului, lăudămu-te pe tine, îți cântăm ție, bine te cuvântăm pe tine, pentru mărirea ta cea mare. Doamne Împărate, Părintele lui Hristos, al Mielului nevinovat, care ridică păcatele lumii, ție ți se cuvine laudă, ție ți se cuvine cântare; ție mărire se cuvine lui Dumnezeu și Tatălui și Fiului și Spiritului cel a tot sfânt, în vecii vecilor amin. Acum slobozește pe servul tău, Stăpâne, după cuvântul tău în pace; că văzură ochii mei mântuirea ta, care ai gătit-o înaintea feței tuturor popoarelor, luminează spre descoperirea neamurilor și mărire poporului tău Israil*» ⁵⁾. Această rugăciune se zice și astăzi la

1) Martigny, Diction. des antiq. chrét. p. 539 n. III. — P. Migne, Patrolog. gr., Tom. I.

2) Constit. Apost. lib. VIII c. XXXVI: Ἀναστάντες αἰτησώμεθα τὰ ἐλέη τοῦ Κυρίου καὶ τοὺς οἰκτουρμούς αὐτοῦ, τὸν ἄγγελον τὸν ἐπὶ τῆς εἰρήνης, τὰ καλὰ καὶ τὰ συμφέροντα χριστιανὰ τὰ τέλη· τὴν ἑσπέραν καὶ τὴν νύκτα εἰρη-νικὴν καὶ ἀναμάρτητον, καὶ πάντα τὸν χρόνον τῆς ζωῆς ἡμῶν ἀκατάγνωστον αἰτησώμεθα.

3) Constit. Apost. lib. VIII c. XXXVII: Ὁ ἀναρχος Θεός καὶ ἀνατελεύ-τητος... εἰς τοὺς αἰῶνας· ἀμήν.

4) Constit. Apost. lib. VIII c. XXXVII: Θεὲ πατέρων, καὶ Κύριε τοῦ ἐλέους, ὁ τῇ σοφίᾳ σου κατασκευάσας ἄνθρωπον... εἰς τοὺς αἰῶνας· ἀμήν.

5) Constitut. Apost. lib. VII c. XLVIII: Ἀνεῖτε παῖδες Κύριον· αἰνεῖτε τὸ ὄνομα Κυρίου· Ἀνοῦμέν σε, ὑμνοῦμέν σε, εὐλογοῦμέν σε, διὰ τὴν μεγάλην σου, δόξαν· κ. τ. λ... Νῦν ἀπολύεις τὸν δούλόν σου, Δέσποτα, κατὰ τὸ ῥῆμά σου,

vesperă, însă s'au făcut dintr'însa două rugăciuni: «*Învrednicește-ne Doamne*» și «*Acum slobozește pe servul tău*». Vechimea părții I-a o arată însuși cuprinsul cuvintelor; origina ei poate fi căutată în secolul al II-lea; iar partea a II-a este însăși rugăciunea bătrânului Simeon când a primit în brațe pe Mântuitorul nostru¹⁾. Vasile cel Mare în tratatul său «*De spirito sancto*» (c. XXI) vorbind de partea I-a a rugăciunii de seara arată că din bătrâni s'a obișnuit să se aducă laude lui Dumnezeu în apusul soarelui; «*însă, zice acest părinte, cine a fost autorul acelor cuvinte cari se zic la rugăciunea de seara, nu*

Soldații romani ucid pe primii creștini adunați noaptea la rugăciune.

putem spune (εἰπεῖν οὐκ ἔχομεν²⁾); cu toate acestea poporul din vechime cântă și nimănui nu i s'a părut că face o necuviință când zice: *lăudăm pe Tatăl, pe Fiul și pe sfântul Duh Dumnezeu*».

În Constituțiunile apostolice se află și „*imnul serei*” (ὕμνος ἑσπερινός) sau „*imnul luminilor*” (ὕμνος τοῦ λυχνικοῦ) care se zicea tot la vesperă, cum se zice și astăzi. Acest imn

ἐν εἰρήνῃ· ὅτι εἶδον οἱ ὀφθαλμοί μου τὸ σωτήριόν σου, ὃ ἐτοίμασας κατὰ πρόσωπον πάντων τῶν λαῶν, φῶς εἰς ἀποκάλυψιν ἔθνων, καὶ δόξαν λαοῦ σου Ἰσραὴλ.

1) Luca cap. 2, v. 29.

2) Unii scriitori întemeiați pe faptul că imnul „*Lăudați prunci pe Domnul*”

cunoscut de noi era următorul: «*Lumină lină a sfintei măririi, a Tatălui ceresc, celui fără de moarte, a sfântului fericitului Iisuse Hristoase. Viind la apusul soarelui, văzând lumina cea de seara, laudăm pe Tatăl, pe Fiul și pe sfântul Spirit Dumnezeu. Vrednic ești în toată vremea a fi laudat (ὕμνεῖσθαι) de glasuri cuvioase, Fiul lui Dumnezeu, cel ce dai viața, pentru aceasta lumea te mărește*»¹⁾. Marele Vasilie în tratatul său «De spirito sancto» (c. XXIX), arată de autor al «imnului luminilor» pe martirul Atinogen († 196), cu toate că în cărțile noastre bisericești poartă suprascrierea «Facerea lui Sofronie patriarhul Ierusalimului»²⁾. Imnul serei este ținut ca cea mai veche compunere imnologică creștină; el ne spune într-o formă foarte frumoasă, că creștinii la apusul soarelui văzând lumina cea de seara laudau pe Tatăl, pe Fiul și pe sfântul Spirit Dumnezeu³⁾. Eu am dat aici textul original al acestui imn și traducerea lui în românește, ca să vedem că el nu s'a schimbat întru nimic din vechime și până astăzi.

În unele Biserici se mai cetea la vespere, **rugăciunea domnească** și se cântau imne.

Așa era urzită vespere în secolul al III-lea și al IV-lea; cum vedem, de și ea era scurtă, totuși era suficientă pentru a vedea într'însa prototipul vesperei înflorite din zilele noastre. Vespere era scurtă căci încă nu era întocmită imnologia creștină și cultul nu era atât de bogat cum îl vedem mai târziu. Cu toate acestea și atunci ca și acum, se zicea la vespere: psalmul 140, ectenia, apoi ectenia cererilor, lumină lină, Învrednicește-ne Doamne, în forma rugăciunii «*Laudați prunci pe Domnul*» și în fine, Acum slobozește pe servul tău, Stăpâne.

§ 34.

Vespere (Ἑσπερινός, vecernia) în zilele noastre.

u trecerea timpului, și mai ales, de la secolul al IV-lea încoace, se iviră poezi și cântăreți mari în Biserică, cari contribuiră la înflorirea cultului creștin, cu ideea și melodia, cu forma și cuprinsul. Acum serviciul vesperei nu se mai mărgini numai la psalmodia veche și la cele câteva ectenii ori rugăciuni scurte; ci pe lângă toate acestea, să adăogiră cântări

se află în Constituțiunile apostolice, crezură că autorul acestora ar fi compus și imnul. Susținerea lor însă nu e puternică. (Autorul).

1) Constit. Apost. lib. VIII c. XXXV: Φῶς ὑλαρὸν ἁγίας δόξης, ἀθανάτου Πατρὸς, Οὐρανίου, Ἁγίου, Μάκαρος, Ἰησοῦ Χριστὲ, ἐλθόντες ἐπὶ τὴν Ἑλίου δύσιν, ἰδόντες φῶς ἑσπερινόν ὑμνοῦμεν Πατέρα, Υἱόν, καὶ Ἅγιον Πνεῦμα Θεόν· Ἀξιόν σε ἐν πᾶσι καιροῖς ὑμνεῖσθαι φωναῖς αἰσίοις, Υἱὲ Θεοῦ, ζῶν ὁ διδούς· διὸ ὁ κόσμος σε δοξάζει. Vezi Daniel, Codex, T. IV, p. 290.

2) Conf. Tom. II pag. 493, Tez. Liturg. — P. Migne, Patr. gr. Tom. I.

3) Conf. Constitut. Apost. lib. VIII, c. 35. — P. Migne, Patrologia gr. Tom. I.

și forme exterioare, pentru strălucirea cât mai majestoasă a vesperei și a celorlalte laude dumnezeiești. Imnologii și psaltii cei mari, desfășurară o muncă spornică și făuriră în simțul pietății lor, cele mai frumoase stihiri lăudătoare ale puterii divine și ale cuvioșiei sfinților. Apoi, în casa Celui Prea Înalt, cântară aceste imne cu focul sacru al inimii lor, în aceste melodii dulci și armonioase, ce se asemănau cântărilor îngerești.

Variațiunea bogată a imnologiei și a melodiilor ce se zic la vespă, îndulcesc viața credinciosului, și din cercul acestor înalte alcătuiți, el înțelege cât sunt de mici aspirațiunile lumești ale omului. În desfășurarea acestor întocmiri ale vesperei, credinciosul mai înțelege, cât de uimitor lucru este, când el privește din sușurile cerești, la cele comune și de rând ale omului de jos, care se sbuciumă numai în agoniseli mici și stricăcioase.

Și nefericit este acela care nu se poate sui cel puțin pentru scurte momente, la treptele cele de sus ale fericirii pioase, și nu se poate învrednici să guste și el din dulceața sufletească. Dar mai nefericit este cel ce zace cu voință în vinovăția păcatului, și își creiază fericirea din lăcomie și muncă fără rost și chibzuială, ca să strângă bogății ce se risipesc ca fumul și se duc într-o clipă de ochiu.

Pentru aceștia nu sunt înțelese melodiile dulci ale vesperei cântate în apusul soarelui, și nici lauda adusă de credincioși lui Dumnezeu când se cântă stihirile cele prea frumoase, căci gândul lor sboară numai după dulceața materială ce se preface într-o cumplită amărăciune. Aceștia nu au timp să aducă prinosul recunoștinței lor, Creatorului care ne dă toate bunătățile; nu au timp să vină în timpul vesperei în casa lui Dumnezeu și să se roage ca să ajungă cu bine ziua următoare. Ei aleargă însă în lume, ca să prindă fumul și să câștige cât mai multă măhnire.

§ 35.

Vespera cea mică (ὁ μικρὸς Ἑσπερινός).

In zilele noastre, vespera este de 3 feluri: vespera *cea mică*, vespera *cea mare* de Sâmbătă seara, sau din ajunul sărbătorilor mari și vespera *de toate zilele*. Fie care din acestea are ritualul său întocmit de Marii Dascăli ai sfintei Biserici; pentru aceea la rândul convenit, voi vorbi despre fie care din ele.

Vespera cea mică se face în chipul următor: Sâmbătă seara sau și în preseara serbătorilor mari, pentru mai multă solemnitate, se cântă atât vespera cea mică cât și cea mare. Adunându-se credincioșii în Biserică, preotul dă binecuvântarea pentru începerea vesperei mici, cu ora a 9-a, după care iarăși se dă binecuvântarea ca să se cetească „psalmul de începere“

(ὁ προοιμιακός ψαλμός, 103¹): «Binecuvintează suflete al meu pe Domnul». Terminându-se acest psalm, nu se mai zice ectenia cea mare, nici catisma, și nici ectenia cea mică, ci îndată se cântă «Doamne strigat-am» urmând apoi cântarea a 4 stihiri. Se zice după aceea «Lumină lină», prochinienul zilei, și «Învrednicește-ne Doamne».

La stihovă se cântă stihirile de rând, apoi «Acum slobozește pe servul tău» și troparele. Preotul zice ectenia «Milu-ește-ne pe noi Dumnezeu» și face «Apolisul» cel mic.

Finindu-se această vespă, credincioșii es din Biserică, și după puțin timp se înapoiază iarăși, pentru a se începe vespăra cea mare în toată frumusețea și ritualul ei, unindu-se, când cere trebuința, și cu ortrina cântată în acea seară «la priveghere».

Vespăra cea mică este o prescurtare a vesperei mari²); ea se obișnuiește mai mult în mănăstiri.

§ 36.

Vespăra cea mare (ὁ μέγας Ἑσπερινός) de Sâmbătă seara.

u sfintele cântări și rugăciuni ale vesperei, Biserica începe ziua următoare. Simeon al Tesalonicului, zice că în acest serviciu «lăudăm pe Făcătorul nostru căci am ajuns la apusul soarelui, adică la sfârșitul zilei, și dăm tot lucrul ei lui Dumnezeu. De aceea mulțumim pentru viața noastră, pentru hrana, pentru cugetele și faptele noastre cele frumoase»³). Dar prin acest serviciu, mărim și pe sfinții zilei următoare, cari s'au nevoit a plăcea lui Dumnezeu.

Vespăra «cea mare» se zice așa, pentru că se face cu mare solemnitate și bogăție de cântări; ea se desface în două părți: partea I-a cuprinde serviciul până la «intrarea» (εἰσόδος) solemnă în altar a sfinților servitori prin ușile împărătești; iar partea II-a conține restul serviciului până la fine.

a) **Partea I-a** a vesperei se cheamă în grecește și «λυχνικόν» (λύχνος, lumină, candelă), fiind că atunci când începem vespăra, apune soarele și aprindem candelile în Biserică⁴). Simeon al Tesalonicului, ne învață că după predatinele vechi, vespăra «se

1) Goar, Εὐχολόγιον, pag. 23, n. 20. — Conf. Daniel, Codex, Tom. IV, p. 319.

2) La vespăra cea mică, cea mare, la cea din zilele de rând ale săptămânei, cum și la întregul serviciu divin, sfinții servitori sunt conduși în amănunțime de *regulele Tipiconului* și tradițiunile bisericești. De aceea găsim printre aceste reguli și cuvintele: „sau cum va voi cel mai mare”. Vezi Vespăra cea mică, în Dumnezește Liturgii, op. c., p. 7.

3) Simeon Tesalon., op. c., pag. 197, cap. 299.

4) Goar, Εὐχολόγιον, op. c., pag. 24, n. 23.

zice întru al 12-lea ceas (ora noastră a 6-a) de seara, fiind trecute 3 ceasuri după al 9-lea» ¹⁾.

Vespera de Sâmbătă seara, se începe cu binecuvântarea preotului pentru cetirea orei a 9-a; după aceasta se dă iarăși binecuvântarea ca să cetim «cu voce lină și umilită» (ἡσυχῶ φωνῇ καὶ ἡρεμείᾳ) «psalmul de începere» (ὁ προοιμιακός ψαλμός, 103): «Bine cuvintează suflete al meu pe Domnul» (בְּרִינֵי נַפְשִׁי בְּיְהוָה) ²⁾. Iar dacă s'a cetit ora a 9-a la vespera cea mică, la

cea mare nu se mai cetește. În psalmul 103 se preamărește Cel A Tot Puternic și Infinit, care se îmbracă cu lumina ca cu o haină, umblă pe aripele vânturilor și ține apele în hotarele lor ca să nu acopere pământul. El adapă munții, răsare iarba animalelor și dă hrană cu indestulare. Când deschide mâna sa, toate se umplu de bucurie; iar când închide a sa mână, toate se turbură. În timpul cetirii acestui bogat psalm, prin care autorul a avut fericita inspirație de a zugrăvi cât mai nemerit creațiunea și ocârmuirea ei, preotul fiind cu epitrahilul pe grumaz și capul descoperit, vine umilit în fața sfintelor uși ale altarului și aci cetește cele 7 rugăciuni ale vesperei ³⁾. Prin acestea ministrul altarului mijlocește înaintea lui Dumnezeu «cel Mare și Puternic» să nu fim muștrați de el pentru păcatele noastre, ci să fim auziți în rugăciunile ce le îndreptăm către cer ⁴⁾.

Terminându-se psalmul, preotul ori diaconul, zice ectenia cea mare (ἡ μεγάλη ἐκτενής) chemându-ne să ne rugăm Domnului, pentru pacea și mântuirea sufletelor noastre, pentru Biserică, Ierarhul ținutului, Domnitorul țării, pentru aer, ș. a. Ecteniile cu aceste cereri, sunt presărate în toate Liturgiile vechi s. e. în Liturgia lui Clement Romanul ⁵⁾, în aceea a lui Iacov fratele Domnului ⁶⁾, etc. Apoi urmează cetirea catismei (κάθισμα), aducându-ni-se aminte cu aceasta de Vechiul Testament și de făgăduințele făcute atunci pentru răscumpărarea omului. La începutul catismei se zice în psalmul I-iu că este «Fericit bărbatul (אֲשֶׁר־יִהְיֶה אֱשֶׁר־יִהְיֶה) carele n'a umblat în sfatul necredincioșilor și în calea păcătoșilor n'a stătut». Toată Psaltirea cu ale ei 20 de catisme, se cetește în cursul unei săptămâni după rândueala bisericească, începând catisma I-a Sâmbătă seara, și terminându-se celelalte catisme, până în Sâmbăta viitoare dimineața;

1) Simeon Tesalon., op. c., pag. 197, cap. 299.

2) În textul ebraic acest psalm poartă numărul 104.

3) Daniel, Codex, Tom. IV, pag. 289: Sacerdos ante fores sanctas orat septem orationes τοῦ λυχνικοῦ, a quibus haec *prima vesperarum pars nomen trahit* τοῦ λυχνικοῦ. Aceste 7 rugăciuni sunt și în Evhologiuul lui Goar, pag. 28–29.

4) Dumnezește Liturgii, București, 1887, pag. 19–24.

5) Constitut. Apost. lib. II, c. 57; lib. VIII, c. 10. — Vezi și § „Ecteniile“, Tom. II, pag. 555, Tez. Liturg.

6) Daniel, Codex Liturg., Tom. IV, pag. 92, 94, 95, 102.

iar în postul cel mare, Psaltirea se cetește de două ori pe săptămână, tot după rândueala bine determinată ¹⁾.

După catismă, se zice ectenia cea mică (ἡ μικρὰ ἑκτενής) și apoi să cântă psalmul 140: «Doamne strigat-am către tine, auzi-mă» (יְהוָה קְרָאתִיךָ הוֹשִׁיעָה לִּי), «Să se îndrepteze rugăciunea mea ca tămâea înaintea ta, jertfa de seara», ș. m. d. Urmează apoi cântarea psalmului 141: «Cu glasul meu către Domnul am strigat», a psalmului 129: «Dintru adâncuri am strigat către tine, Doamne, Doamne, auzi glasul meu», și în fine, a psalmului 116: «Lăudați pe Domnul toate neamurile». Dar de la stihul «Scoate din temniță sufletul meu», al psalmului 141, se începe cântarea stihurilor (συναψών), presărând stihurile psalmilor 129 și 116 printre aceste stihuri. Prin cântarea psalmilor 140, 141, 129 și 116, să vădește starea de păcătuire a omului vechiu și speranța lui în mântuirea ce trebuia să vină; iar aceasta se arată prin stihurile din Octoih întocmite de sfântul Ioan Damascen și Anatolie patriarhul Constantinopolului. Străbunii noștri ne pricepând că Anatolie este un nume propriu, au tradus greșit titlul stihurilor acestuia «ἀναθολικά», cu **ale răsăritului** ²⁾. Stihurile Octoihului, se cântă întru bucuria învierii lui Hristos și a mântuirii neamului omenesc; pentru aceea ele se și cheamă «ale învierii» ³⁾.

Foarte frumoasă și cu înaltă înțelepciune este făcută de sfinții Părinți, această împletire din cântările Vechiului și ale Noului Testament. Împletirea aceasta este nu numai o înșirare de cântări armonioase și de suflet hrănitoare, ci cuprinde într'însa un înțeles mai adânc și un alegorism foarte bogat. Așa este alcătuit tot serviciul nostru divin ortodox: în tot ce îl compune pe el, în formă, cuprins, în înșirarea lui, vedem un misticism curat, un alegorism cu un înalt înțeles și o mare bogăție de idei instructive.

Dar și sfinții cari și-au dat viața pentru Biserică, sunt lăudați în stihurile din Mineiu, fiind că ei sunt pentru noi o pildă vie de virtute, înfrânare și lucrare a binelui. Iar în timpul când se cântă «Să se îndrepteze rugăciunea mea, ca tămâea înaintea ta, jertfa de seara», pentru a se arăta că tămâea ce se aducea ca jertfă de seara în cultul Vechiului Testament ⁴⁾, trebuie să se aducă și în Noul Testament, preotul ori diaconul, începe a cădi cu tămâe aprinsă pe cărbuni, sfânta masă, proscomidia și tot altarul sfânt. Cel ce cădește, ese apoi pe ușa

1) Conf. Psaltirea, București, 1856, pag. 9--11.

2) Chiar și în Liturgiul tipărit n București în anul 1887 pag. 11, găsim stihurile lui Anatolie, intitulate «ale răsăritului» (Autorul).

3) Vezi înțelesul cuvântului «stihira» la pag. 504, n. 2 Tom. II Tez. Lit.

4) Exod. 30, 7: «Și Aaron va face să fumege pe altar tămâe cu bun miros în toată dimineața... și între amândouă serile... va face să fumege tămâe eternă înaintea lui Iehova».

despre meaza noapte, cădește icoanele împărătești, scaunul arhieresc, stranele din dreapta, pe credincioși, stranele din stânga și întregul naos. Merge cu cădelnița apoi în nartică, o cădește în ordinea naosului și intră cădind în altar pe ușa despre meaza zi. Aci cădește iarăși sfânta masă, proskomidia și pune cădelnița la locul ei ¹⁾. Tămâerea sfântului locaș, este nu numai o jertfă dar ea este și simbolul rugăciunilor și al cererilor noastre îndreptate la ceruri, ca fumul și mirosul tămâei. Pentru aceea, preotul ori diaconul care tămâiază, să facă aceasta cu umilință, cu ochii plecați în jos și cu pași rari și liniștiți.

Încheerea stihirilor se face cu cântarea *imnelor dogmatice* compuse de Marele teolog și imnolog Ioan Damascen, prin cari se prea mărește întruparea Fiului lui Dumnezeu. Prin ele să cinstește și Prea Curata Maica Mântuitorului, care a rămas Fecioară înai pe sus de minte și de cuvânt. În timpul cântărei stihirei dogmatice, sau și mai înainte de aceasta, diaconul îmbrăcat în stihar, orar și mânecute și având cădelnița în mână, iar după dânsul preotul îmbrăcat cu felonul, es din altar pe ușa despre meaza noapte ²⁾. Preotul se oprește în mijlocul naosului cu fața spre răsărit; iar diaconul cădește icoanele și pe credincioși; apoi finindu-se dogmatica, glăsuește: „**Înțelepciune, drepti**” (Σοφία, ὀρθοί ³⁾). La aceste cuvinte se răspunde de cel mai mare sau și de psalt cu cetirea imnului vechiu «Lumină lină» ⁴⁾. Apoi diaconul și preotul fac intrarea (ἡ εἰσοδος) în altar prin ușa din mijloc ⁵⁾. În lipsa diaconului, ceremonia intrării o face preotul singur.

1) ProtosinCELul Gerasimu Saffirinu, Tipicu, Râmnicul Vâlcei, 1878, pag. 6–9. Conf. Dumnezeștile Liturgii, pag. 10–11.

2) Vezi Dumnezeștile Liturgii, op. c., pag. 11.

3) În cărțile noastre liturgice imprimate în românește în secolele trecute, s'a strecurat greșeala în traducerea după cele rusești, zicându-se „înțelepciune dreaptă”, în loc de „înțelepciune, drepti”, așa cum este în originalul grecesc. De alt fel cuvântul „drepti” (ὀρθοί), are și înțelesul lui pentru care s'a rostit de sfinții liturgiști, și anume ca pioșii cei ce sunt de față, să stea *drepti și cu cuvință*. În original nu se află Σοφία ὀρθή = *înțelepciune dreaptă*, ci Σοφία, ὀρθοί; deci pluralul ὀρθοί, nu se leagă cu singularul Σοφία, ci cu creștinii.

4) În acest vechiu și prea frumos imn „Lumină lină”, (Φῶς Ὑαρόν), moștenit din secolul al II-lea de la martirul Atinogen († 196) și aflat în Constituțiunile apostolice lib. VIII, c. XXXV, se arată că Iisus Hristos este lumina lină a Tatălui ceresc; iar la lumina cea de seara, lăudăm pe Tatăl, pe Fiul și pe sfântul Duh Dumnezeu.

5) Intrarea solemnă (εἰσοδος) a sfinților servitori, în altar, făcută la vespă, e împrumutată de la cea de la liturgie. În cea de la vespă se arată preoții înaintea poporului; iar în cea de la liturgie, se amintește de timpurile vechi când se aducea Evangelia din schevofilax, se arată înaintea credincioșilor și apoi se ceteau din ea învățăturile Domnului. E bine să zicem, deci „intrare” (εἰσοδος), iar nu „eșire” (ἐκβολή). Pentru aceea și cuvintele „înțelepciune, drepti” se înțeleg mai bine la „intrarea” de la liturgie, când se arată poporului sfânta Evanghelie, adică „înțelepciunea”, înaintea căreia pioșii se cuvine a sta „drepti”. Și la Goar, în Evhologiul său, pag. 25 n. 36, găsim: „Sapientia, recti”, iar nu „Sapientia recta”. Tot așa și la pag. 108 n. 77 aflăm Σοφία, ὀρθοί, asupra căror cuvinte Nicolae Cavasila dă explicarea, că atunci când se rostesc ele, noi

Această intrare este de două feluri: «intrarea mică» (ἡ μικρὰ εἴσοδος) fără solemnitate, și «intrarea mare» (ἡ μεγάλη εἴσοδος), când sunt în serviciu mai mulți preoți, ori au în mijlocul lor și vr'un Ierarh, și împreună fac podoaba intrării, cântând în mijlocul naosului «Lumină lină». Intrarea «mică» ori «mare» de seara, se zice și «intrarea de la vespără» (ἡ εἴσοδος τῆς ἑσπέρας), spre a o deosebi «de intrarea de la sfânta liturgie» (ἡ εἴσοδος τῆς θείας λειτουργίας), care se face înainte de cetirea sfintei Evanghelii. Iar Goar în Evhologiul său (pag. 108, n. 74), zice cu drept cuvânt, că «intrarea cea mare» (ἡ μεγάλη εἴσοδος) este numai aceea când se aduc stintele daruri de la Proscomidie pe sfânta masă în timpul Ieruvicului.

b) **Partea II-a** a vesperei, se întinde asupra celor ce urmează după ce sfinții servitori au intrat în sanctuar. Diaconul acum zice din altar: «Să luăm aminte». Preotul: «pace tuturor». Și se cântă de psaltî «prochimenul zilei» (προκείμενον τῆς ἡμέρας): «Domnul a împărățit întru podoabă s'a îmbrăcat». Acest prochimen este stihul 1 din psalmul 92, repetat de 3 ori. Diaconul zice apoi ectenia, numită «*îndoită*» sau «*stăruitoare*» (ἰκεσία), pentru bogăția și stăruința în rugăciuni ce se arată într'însa. Inceputul ei este astfel: «Să zicem toți din tot sufletul și din tot cugetul nostru să zicem» ¹⁾. Aci se fac rugăciuni pentru episcop, Domnitor, ctitori, ertarea păcatelor (ὕπερ ἁφέσεως τῶν ἁμαρτιῶν), pentru cei ce aduc daruri și pentru sănătatea lor ²⁾.

După finitul ecteniei, se cetește de cel mai mare sau de psalt, vechiul imn «Învrednicește-ne Doamne în seara aceasta, fără de păcat să ne păzim noi», care se află, după cum am văzut, și în Constituțiunile apostolice (lib. VII, c. XLVIII) într'o formă scurtă, începându-se cu cuvintele: «Lăudați prunci pe Domnul». Urmează apoi ectenia «Să plinim rugăciunile noastre cele de seara Domnului», cu cereri ca să dobândim seară desăvârșită, îngerul păcii, ertare de păcate, sfârșit creștinesc, ș. a. ³⁾. Această ectenie o găsim și în Constituțiunile apostolice (lib. VIII, c. XXXVI).

Se cântă după aceea *stihurile stihovnei* din Octoih, «Mărire» a sfântului, și «Acum» a Născătoarei de Dumnezeu din Octoih, aducându-se mulțumiri lui Dumnezeu, și laude sfinților. După stihovną se cetește îndată rugăciunea dreptului Simeon «Acum slobozește pe servul tău, Stăpâne» (Νῦν ἀπολύεις τὸν δοῦλόν σου, Δέσποτα), așa cum se cetea și în secolele prime ale Bisericei la serviciul de seara (Constit. apost., lib. VII, c. XLVIII). Ea se cetește la fie care vespără cu semnificațiunea, că finindu-se ziua,

să stăm drepti, iar nu șezând, și să îndreptăm toată înțelepciunea noastră la Dumnezeu.

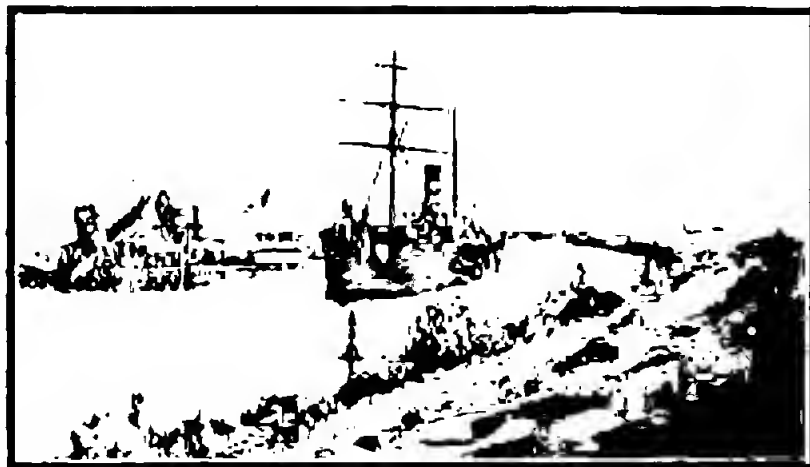
1) Ectenia „Să zicem toți”, în urzeala ei se află în liturgia sfântului Iacov (n. 12).

2) Dumnezeeștile Liturgiei, op. c., p. 28.

3) Tot acolo, pag. 29.

să ne aducem aminte și de moarte, mai ales că de aceasta nu ne amintim nici o dată, ca și când am fi nemuritori pe acest pământ. Ne gâlcevim, adunăm bogății, zidim palate aurite și avem aspirațiuni infinite, iar pentru locuința cea veșnică nu ne pregătim. Pentru aceea sfânta noastră Biserică, cunoscând slăbiciunile noastre, ne pune înainte rugăciunea acelui sfânt bătrân, ca să ne îndemne printr'însa, să fim gata când vom părăsi lumea, și să putem zice: «Acum slobozește pe servul tău, Stăpâne» ¹⁾).

După eclesionul preotului, psaltii cântă troparele (τροπάρια) Octoihului și ale Mineiului și apoi se zice «Apolisul» (Ἀπόλις = liberatio) de către preot: «Binecuvântarea Domnului peste voi» ²⁾. Cuvântul «Ἀπόλις» în românește înseamnă terminarea

Domnul Doctor BADEA CIREȘEANU Autorul Tezaurului Liturgic, sosește cu vaporul în portul orașului Port-Zaid (Africa), Marți 17 August anul 1904, pentru studii liturgice și arheologice.

serviciului și deslegarea poporului de a eși din Biserică; pentru aceea și tropariul de la fînitul vesperei se mai cheamă și «ἀπολυτίκιον» adică «eliberatorul» sau «τὸ ἀπολυτίκιον τῆς ἡμέρας», ce va să zică «eliberatorul zilei» ³⁾. Fiind că în românește nu avem o vorbă proprie care să corespundă cuvântului «ἀπόλις»,

1) Luca, 2, 29.

2) Ἀπόλις = ἀπό, λύω = desleg, desfac, dau voc să se ducă.

3) Goar, Εὐχολόγιον, p. 32, n. 45. Iar în Tipicul constantinopolitan (la Daniel, Codex Liturg., Tom. IV, pag. 291, nota 1), cetim: Ἀπολυτίκιον λέγεται, ἐπειδὴ ψάλλεται εἰς τὰς ἀπολύσεις τοῦ Ἑσπερινοῦ καὶ τοῦ Ὁρθρου, ὅταν ἀπολύεται ὁ λαὸς ἐκ τῆς Ἐκκλησίας, κατὰ τὸ ὑπὸ τοῦ Συμεὼν ἠγθὲν πρὸς τὸν Κύριον. Νῦν ἀπολύεις τὸν δούλόν σου, Δέσποτα. Vezi Apolisul, T. II, Tez. Lit., p. 548.

traducătorii români mai vechi, au trecut în cărțile liturgice ale noastre cuvântul slavon «отпустъ» (otput), nepotrivit cu graiul și înțelesul nostru. La terminarea ori cărei serviri sfinte, în Biserică ca și în afară de ea, preotul face apolisul. La finele liturghiei, se pricepe mai bine înțelesul acestui apolis, când însuși preotul îndeamnă poporul zicând: «cu pace să eșim» din Biserică. După binecuvântarea dată de preot prin apolis, credincioșii es în liniște și mulțumire din sfântul locaș, îndreptându-se spre căminele lor și păstrând în minte cele auzite din cărțile sfinte.

Vespera cea mare se deosebește de cea mică, nu numai prin bogăția cântărilor și a formelor sale, dar și prin solemnitatea cu care se cântă acestea de horuri, și prin mișcările impunătoare pe cari le fac sfinții servitori în timpul vesperei.

§ 37.

Vespera în zilele de rând ale săptămânei.

a și la vespera cea mică ori cea mare, după cetirea orei a 9-a, preotul dă binecuvântarea pentru a se zice psalmul 103: «Bine cuvintează suflete al meu pe Domnul». Urmează apoi ectenia cea mare, catisma de rând, ectenia cea mică, și apoi se cântă «Doamne strigat-am». La cuvintele: «Să se îndrepteze rugăciunea mea ca tămâea înaintea ta», preotul începe a cădi sfântul altar, naosul și nartica, întocmai ca și la vespera cea mare. Psaltul cetește apoi stihurile următoare ale psalmilor: 140, 141, 129 și 116; însă de la stihul «De te vei uita la fără de legi» al psalmului 129, se începe cântarea celor 6 stihiri din seara aceea și anume: 3 din Octoih și 3 din Mineiu ¹⁾; iar stihurile următoare ale psalmilor 129 și 116, se presară printre stihiri. «Mărire» se cântă cea din Mineiu și «Acum» a Născătoarei de Dumnezeu tot de acolo ²⁾. Dacă se întâmplă ca sfântul să nu aibă «Mărire», atunci zicem «Mărire și Acum», a Născătoarei, din Mineiu. Tipiconul arată și întâmplările, când în zilele de rând, stihurile Octoihului să cântă înaintea celor din Mineiu ³⁾.

După Mărire și Acum, «intrarea» (εἰσόδος) solemnă nu se face, ci îndată cetetul zice «Lumină lină». Apoi preotul: «Să luăm aminte pace tuturor», iar psaltul cântă prochimenu zilei, care este un stih ales din psalmi, potrivit însă cu spiritul zilei ⁴⁾.

1) Apoi dacă sunt la Mineiu 2 sfinți și amândouă au stihiri, sau și numai un sfânt însă cu 6 stihiri la Vesperă, atunci se pun aceste 6 stihiri numai din Mineiu, iar ale Octoihului se lasă. Vezi Tipicul bisericesc, București, 1851, p. 1.

2) Protosincelul Gerasimu Saffirinu, Tipicu, op. c., pag. 9.

3) Protosincelul Gerasimu Saffirinu, Tipicu, op. c., pag. 10. — Conf. Tipic bisericesc, București, 1851, pag. 1--2.

4) Iată prochimenele zilelor:

Sâmbătă seara: «Domnul a împărățit întru podoabă s'a îmbrăcat» (psalm. 92, v. 1).

Se cetește după ceea «Învrednicește-ne Doamne», ectenia «Să plinim rugăciunile noastre» și se cântă stihovna din Mineiu; ne fiind aceasta, se cântă cea din Octoih. Urmează «Acum slobozește pe servul tău, Stăpâne», și se cântă tropariul sfântului după rândueală¹⁾. Preotul termină vespera cu ectenia «Miluește-ne pe noi Dumnezeuule» și în fine cu «Ăpolisul».

Astfel se face vespera în zilele de rând ale săptămânei, când a II-a zi nu este sărbătoare. Cum am văzut, acest serviciu este mai lung de cât acela al vesperei mici și mai scurt de cât al vesperei mari.

§ 38.

După-cinarea (Ἀπόδειπνον, **Pavecernița**).

Această laudă dumnezească se chiamă așa, pentru că monahii din vechime și cei de astăzi, în multe mănăstiri, mai întâiu cinează și apoi vin iarăși în Biserică pentru a ceti După-cinarea; dar aceasta se poate ceti și îndată după vespere. Prin această servire, Biserica ne îndeamnă la căința atât de trebuincioasă mai ales în întunerecul nopții. Toate simțurile omului sunt răsvrătite și plecate spre păcat, mai mult în timpul nopții de cât al zilei; în întunerec se săvârșesc mai multe fără de legi, de cât în lumină. Pentru aceea și sfinții Părinți au văzut în întunerec icoana păcatului, iar în lumină au văzut viața, bucuria, mântuirea. Lactanțiu zice că «*apusul... ne aduce totdeauna întunerecul și face pe oameni a ucide și a muri în păcate*»²⁾. Iar Simeon Tesaloniceanul, ne arată că prin După-cinare nu numai preamărim pe Dumnezeu, dar prin ea mai cerem a trece noaptea cu pace, fără de păcat, fără de sminteală, căci noaptea este semnul sfârșitului vieții noastre³⁾. După-cinarea este de două feluri: mică și mare; cea mică se cetește în Biserică aproape în tot cursul anului, afară de postul cel mare; iar După-cinarea mare se cetește în postul cel mare⁴⁾.

Duminică seara: «Iată acum binecuvântați pe Domnul toate slugile Domnului» (psalm. 133, v. 1).

Luni seara: «Domnul mă va auzi când voi striga către dânsul».

Marți seara: «Mila ta Doamne mă va urma în toate zilele vieții mele».

Miercuri seara: «Dumnezeule, întru numele tău mântuește-mă și întru puterea ta mă judecă».

Joi seara: «Ajutorul meu de la Domnul cel ce a făcut cerul și pământul» (psalm. 120, v. 2).

Vineri seara: «Dumnezeule, sprijinitorul meu ești tu și mila ta mă va întâmpina».

1) Iar dacă la Mineiu sunt 2 tropare, atunci se cântă tropariul cel dintâiu, Mărire, tropariul al 2-lea și Acum, a Născătoarei de Dumnezeu.

2) Lactant. Institutiones divinae, lib. II, c. X. Occidens... quod tenebras semper inducat, et quod homines faciat occidere ac interire peccatis.

3) Simeon Tesalon., op. c., pag. 197, cap. 299.

4) Léon Clugnet. Diction., op. cit., art. Ἀπόδειπνον, pag. 16: Τὸ μέγα Ἀπόδειπνον... Cet office, qui est fort long, ne se dit guère que pendant le Ca-

a) *După-cinarea mică* (τὸ μικρὸν Ἀπόδειπνον) se face astfel : dând preotul binecuvântarea, se zice cele introducătoare, apoi psalmii : 50, 69 și 142 prin cari cerem ajutorul lui Dumnezeu în contra vrăjmașilor periculoși, mai ales când ne dăm somnului. După aceea rostim doxologia : «Mărire întru cei de sus lui Dumnezeu» (Δόξα ἐν ὑψίστοις θεῷ), apoi simbolul credinței, după care urmează rugăciunea către Domnul nostru Iisus Hristos : «Cela ce în toată vremea», prin care cerem să ne îngrădească cu sfinții săi îngeri. Ne îndreptăm și către sfânta Fecioară cu rugăciunea : «Nespurcată, ne întinată», cerându-i apărare în tot timpul și mai ales în ora morții. Terminăm în fine După-cinarea mică cu rugăciunea lui Antioh monahul : «Și ne dă nouă, Stăpâne, celor ce mergem spre somn, odihnă trupului și sufletului»¹⁾, zicându-se apoi ectenia și «Apolisul»²⁾.

b) *După-cinarea mare* (τὸ μέγα Ἀπόδειπνον) este mult mai bogată și mai pătrunzătoare de cât cea mică. Ea se face astfel : dând preotul binecuvântarea, se cetesc cele introducătoare, apoi

rême. — Τὸ μικρὸν Ἀπόδειπνον... Cet office beaucoup plus court que le précédent, se dit tous les jours de l'année en dehors du Carême.

1) Daniel, Codex Liturg., Tom. IV, pag. 296-298 : Porro alia recitatur oratio ἐπισκόπου Antiochi monachi : Καὶ δὸς ἡμῖν, Δέσποτα, πρὸς ὕπνον ἀποῦσιν ἀνάπανσιν σώματος καὶ ψυχῆς κ. τ. λ.

2) **Somnambulul de la spitalul Pantelimon de lângă București.**

Sfinții părinți în adâncă lor înțelepciune, au alcătuit în comorile lor de învățături, foarte multe rugăciuni, pentru ca somnul nostru să fie liniștit și înțăritor de corp și suflet. Mulți din nenorociții cari nu pot să doarmă noaptea, să sinucid din cauza acestor chinuri. Și mai nefericiți sunt „*somnambuli*” cari umblă noaptea în somn pe case înalte și se sue pe stâlpi și pe acoperișuri, fără ca ei să se deștepte.

O întâmplare tristă de acest fel, am văzut-o eu însu-mi, în spitalul Pantelimon de lângă București, *Duminică noaptea 22 Iulie, anul 1907*. Somnambulul din acest spital, un tânăr de 21 ani etatea, făcea călătorii și mișcări în somn atât de periculoase, în cât o lună de zile s'au adunat în fie care seară mulțime mare de lume din toate clasele societății, din București și din împrejurimi, ca să vadă noaptea pe acest nenorocit bolnav în suișurile lui pe înălțimi amețitoare.

În noaptea amintită pe la 11 ore, bolnavul a eșit pe fereastră în cămașa de noapte și cu capul gol, s'a coborât încet pe brâul ce încinge edificiul la etagiul de jos, apoi a privit lung spre răsărit ; ochii îi erau jumătate închiși, dar nu vedea nimic și nici chiar miile de oameni din fața lui. Fiind astfel pe brâul lat ca de o palmă, în afară de spital în partea de răsărit, somnambulul a pornit pe brâu la pas regulat, a venit până la o fereastră deschisă în calea lui, a trecut repede pe sub fereastră, a urmat drumul pe balustrada scării principale și s'a coborât jos pe pământ.

Vr'o 8000 de oameni îl priveau tăcuți și înmărmuriți ; respirația fie cărui privitor încetase. Un cordon de jandarmi înconjură pe somnambul și îi făcea loc printre mulțimea de popor. Bolnavul înaintând printre oameni, s'a suit repede pe stâlpul luminei electrice din fața răsăriteană a spitalului, a încălecat pe vârful stâlpului, a privit lung spre stele cu mâinile ridicate, apoi s'a coborât iarăși pe pământ. După aceea a ocolit spitalul în partea exterioară de sud, a intrat în lăuntru, a mers în tinda Bisericei și s'a rugat cu mâinile întinse făcând niște mișcări uimitoare. Iarăși a eșit afară din curte, s'a suit pe acoperișul spitalului cu 3 caturi, și umblă pe acolo, neconținut invocând cerul și stelele cu mâinile întinse. A umblat apoi pe brâul de la etagiul al II-lea și după o oră de călătorie aeriană, bolnavul a mers și s'a culcat, fără să știe ceva a II-a zi din cele ce a făcut în somnul său. Noaptea grozavă de atunci nu o voi uita nici odată. (Autorul).

psalmul 69 de va fi în săptămâna I-a a postului; iar în celelalte săptămâni începem cu psalmul 4, urmând apoi cu psalmii 6, 12, 24, 30 și 90. În toți acești psalmi lirici, mărturisim nevoile noastre și cerem ajutor de la Puternicul Creator. Arătăm mai departe speranța în Făcătorul nostru, prin cântarea profetului Isaia: «*Cu noi este Dumnezeu, înțelegeți neamuri și vă plecați, că cu noi este Dumnezeu*», repetată cu stihuri, întreagă și prescurtată de 27 de ori.

După simbolul credinței, troparele obișnuite și rugăciunea sfântului Vasilie cel Mare «Doamne, Doamne, cela ce ne-ai mântuit pe noi», zicem psalmul 101, apoi rugăciunea atribuită lui Manase cel mai rău rege al regatului lui Iuda (sec. VII a. Hr.), zisă în pocăința lui după ce a fost prins de Asirieni¹⁾. Rugăciunea aceasta făcută de un pios din timpurile vechi creștine, e foarte frumoasă și mișcătoare în cuprinsul ei. Ea începe așa: «Doamne, A Tot Puternice, Dumnezeul părinților noștrii... plec genuchii inimei, trebuindu-mi bunătate de la tine, greșit-am, Doamne, greșit-am». Acise zugrăvește în deajuns simțirile omului păcătos, muștrat în conștiința sa pentru fără de legile săvârșite. Foarte frumoasă este și rugăciunea sfântului Mardarie «Stăpâne Dumnezeule, Părinte a tot Puternice»²⁾. Se cetesc apoi psalmii de la După-cinarea cea mică: 69, 142 și Doxologia. După canonul sfântului ori al Născătoarei de Dumnezeu să cântă tropariul alcătuit cu inspirații din cartea profetului Isaia cap. 45: «Doamne al puterilor fii cu noi, că pe altul afară de tine, ajutor întru necazuri nu avem, Doamne al puterilor milueștene pe noi», repetat cu stihuri de 8 ori.

Mai departe: «Cela ce în toată vremea și în tot ceasul», apoi cetirea cu multă umilință a rugăciunii sfântului Efreem Sirul: «*Doamne și stăpânul vieții mele, duhul trândăviei, al grijei de multe, al iubirii de stăpânie și al grăirii în deșert, nu mi-l da mie; iar duhul curățeniei și al gândului smerit, al răbdărei și al dragostei, dăruiește-l mie slugei tale*». Așa se roagă tot omul înțelept, care să cercetează pe sine și se ferește să nu cadă în mândrie și în tot felul de curse lumești, rele și pline de păcate. Se cetește după aceea: «Ne spurcată, ne întinată», apoi «Și ne dă nouă, Stăpâne», etc. Preotul în fine termină cu rugăciunea «Stăpâne, mult milostive» și cu «Apolisul».

1) În cărțile rituale grecești, rugăciunea aceasta poartă suprascrierea: Προσευχή τοῦ Βασιλέως Μανασσῆ τῆς Ἰουδαίας. Această suprascriere a trecut și în cărțile românești de ritual.

2) Această rugăciune o aflăm în 3 laude dumnezeiești: la După-cinarea cea mare, la Miezonoptica de toate zilele și la Ora a 3-a. În cărțile de ritual românești, la După-cinarea cea mare, nu se spune cine a făcut-o; la Miezonoptica de toate zilele stă scris că e a Marelui Vasilie; iar la Ora a 3-a se zice că e a sfântului Mardarie. Eu am căutat origina acestei rugăciuni «Δέσποτα Θεέ, Πάτερ παντοκράτορ» și după multe cercetări am găsit-o rostită de Mardarie, un creștin din Capadocia, când el a plecat din casa sa la martirismul poruncit de Dioclețian pe la anul 303. Rugăciunea este deci a sfântului martir Mardarie, serbătorit de Biserica noastră în ziua de 13 Decemvrie. (Autorul).

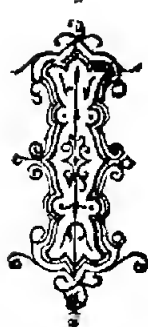
După-cinarea cea mare, este atât de duioasă și mișcătoare în rugăciunile ei, în cât ea ar putea imblânzi și apropia de Dumnezeu, pe ori ce om impietrit și nelegiuit, mai ales când este cetită cu căldură și când este însoțită de toate închinăciunile orânduite.

ARTICOLUL II

LAUDELE DUMNEZEEȘTI DE DIMINEAȚA.

§ 39.

Miezonoptica (Μεσονυκτικόν, Polunoșnița).

n psalmul 119 v. 62, cetim că autorul acestei poezii lirice, se îndreptează către Iehova cu cuvintele: «*În miezul nopții (מִצֵּית לַיְלָה), m'am sculat să mă mărturisesc ție spre judecățile dreptății tale*»; iar în Faptele Apostolilor cap. 16, v. 25, ni se arată că apostolul Pavel împreună cu Sila, aflându-se închiși în temnița orașului Filipi din Macedonia, s'au rugat «*la miezul nopții (κατὰ δὲ τὸ μεσονύκτιον)...* și au cântat cântece de laudă lui Dumnezeu, în cât îi auzeau și ceilalți închiși».

În Constituțiunile apostolice se recomandă ca rugăciunea să se facă la orele hotărite de Biserică și chiar la «cântatul cocoșilor» (ἀλεκτροφωνία) de la miezul nopții¹⁾. Asemenea și Atanasie cel Mare zice că se cuvine să ne închinăm lui Dumnezeu «la miezul nopții»²⁾, precum și în alte ore ale zilei și ale serei. Dar și fericitul Ieronim vorbind de așezămintele sihastrice ale timpului său, arată că monahii din mănăstirea Betleemului, cântau imne de laudă dumnezească «la miezul nopții»³⁾, în afară de alte timpuri diferite. În același fel mărturisește și Cassian, că adică monahii din Egipt, Palestina și Mesopotamia, laudau pe Dumnezeu mai în tot timpul și chiar «la miezul nopții»⁴⁾. Acestea și altele sunt textele biblice și istorice pe cari se întemeiază instituirea laudei lui Dumnezeu de la miezul nopții, numită «Miezonoptica». Din aceste texte vedem că atât

1) Constitut. Apost. lib. VIII, c. XXXIV.

2) Athanas. Magn. De virginitate.

3) Hieron. Epitaph. Paulae epist. XXVII, c. X.

4) Cassian. De institutis coenobiorum.

în Vechiul cât și în Noul Testament, Cel A Tot Puternic a fost lăudat în tot timpul și chiar în întunerecul liniștit al nopților.

În zilele noastre, această laudă dumnezească, se cetește în deosebi la miezul nopții, numai în mănăstiri; iar în Bisericele laice, cu Miezonoptica se începe servirea de dimineată, adică ortrina și alte laude, ne confundându-se însă cu acestea, ci păstrându-și neconținut numirea de «Miezonoptica» cele ce se cetesc și se cântă în această sfântă laudă.

Biserica ne învață să afierosim Domnului timpul de tresvie sufletească și trupească de la miezul nopții, căci atunci este omul depărtat de sgomotul lumesc și de supărările ce îi aduc nevoile vieții. În acest timp al cântărei cocoșilor, ne putem aduce aminte cu înlesnire de păcatele noastre, de lepădarea apostolului Petru în miezul nopții, de plângerea lui cu amar și îndelungată căință, pentru această greșală făptuită lângă Stăpânul său ¹⁾. Cât este de potrivit miezul nopții, pentru a lăuda în taină și în cântări pe Creatorul nostru. Liniștea nopții, împuternicește și curăță gândurile omenești în aceste sfinte rugăciuni. Și fericiți sunt sihastrii și toți pioșii cari se învrednicesc noaptea, a aduce laudă lui Dumnezeu în cântările cocoșilor. Miezonoptica este de 3 feluri: Miezonoptica din toate zilele, de Sâmbătă și de Duminică.

1. *Miezonoptica din toate zilele*, se cetește Luni, Marți, Mercuri, Joi și Vineri la miezul nopții. Ea începe cu binecuvântarea preotului, urmând cu cele întroducătoare și cu troparele «Sculându-ne din somn», ș. a. Se cetește după aceea, psalmul 50 «Miluește-mă Dumnezeule», căruia îi urmează marele psalm 118 cu 176 de stihuri, din care se compune întreaga catismă a 17-a cu cele 3 stări ale ei.

Urmează mai departe, simbolul credinței, cu frumoasele tropare «Iată mirele vine în miezul nopții» (Ἰδοὺ ὁ Νυμφίος ἔρχεται ἐν τῷ μέσῳ τῆς νυκτός) și alte cântări ce ne aduc aminte de venirea Domnului. Apoi, dacă este post, se zice rugăciunea sfântului Efrem Sirul «Doamne și stăpânul vieții mele», după care vine la rând rugăciunea sfântului Mardarie «Stăpâne Dumnezeule, Părinte a tot puternice», psalmul 120 «Ridicat-am ochii mei la munți» și psalmul 133 «Iată acum binecuvântați pe Domnul toate slugile Domnului».

Se face după aceea aducere aminte de cei morți prin ceteșirea rugăciunii «Pomeneste Doamne pe cei ce întru nădejdea învierii și a vieții veșnice au adormit». În fine se termină Miezonoptica cu ectenia preotului, pentru păzirea orașului, cetăților și satelor, de ciumă, foamete, cutremur, potop, foc și sabie, apoi pentru Capul statului, episcop, ș. a. În tot cuprinsul acestei laude, se vădește căința piosului și preamărirea lui Dumnezeu.

2. *Miezonoptica Sâmbetei* se începe ca și cea de toate

1) Mat. 26, 74. Marcu 14, 71.

zilele, mergând întocmai ca aceea până la psalmul 50; iar după acesta în loc de catisma 17, Sâmbătă cetim catisma 9 compusă din psalmii 64, 65, 66, 67, 68 și 69. În toți acești psalmi, cerem îndurare de la Dumnezeu și ajutor în contra vrăjmașilor; catisma a 17, o cetim însă Sâmbătă, la ortrină.

După simbolul credinței și troparele «Nezidită fire», continuăm cu niște mici rugăciuni, apoi cu psalmii 120, 133 și toate pe rând de aci înainte, întocmai ca și la Miezonoptica de toate zilele.

3. *Miezonoptica Duminiceii* își ea începutul cu binecuvântarea preotului și introducerea arătată de ritual. După psalmul 50, se cântă canonul sfintei Treimi (Troisnicul) al ehlului de rând intitulat în Octoih «*Duminică la miezul nopții*»¹⁾. Apoi se cântă solemn în mijlocul Bisericii de preot și diacon, cele 12 tropare «Cade-se cu adevărat» întocmite cu multă bogăție dogmatică și frumusețe stilistică de sfântul *Grigorie Sinaitul*, care a sibiștrit pe la anul 1310. În acestea se laudă «Treimea cea mai pe sus de Dumnezeire... Tatăl cel fără de început... Cuvântul cel împreună fără de început... și sfântul Spirit cel ce din Tatăl fără de ani se purcede». Mai departe să laudă «Dumnezeu Cuvântul de care se înfricoșează și se cutremură Hieruvimii... Tatăl, Fiul și Duhul cel Dumnezeesc, stăpânirea cea în trei ipostasuri». După aceste imne, preotul zice ectenia și sfârșitul²⁾.

§ 40.

Ortrina (Ὠρθρος, Utrenia) în primele timpuri ale creștinismului.

In limba greacă cuvântul «Ὠρθρος» însemnează «de dimineată» sau «aurora dimineții». De aci s'a luat și numirea noastră «ortrina» adică una din cele 7 laude dumnezești, care se face în Biserică dimineata, când se luminează de ziuă. Latinii întrebuintară cuvântul «matutina» pentru această laudă de dimineata. Vechea datină de a se întruni creștinii în acest timp la cult, ne-o arată Pliniu al II-lea cel Tânăr († 114), proconsolul Bitiniei într'o scrisoare trimisă împăratului Traian, în care îi spune monarhului că creștinii din ținutul său, «se adună împreună în zorile zilei» (ante lucem convenire) și cântă imne lui Hristos ca unui

1) În cărțile rituale grecești acest canon este intitulat: κανὼν τριαδικός, sau ὕμνος τριαδικός, ori numai τριαδικόν, fiind că prin el se glorifică sfânta Treime.

2) Dumnezeștile Liturgii, op. c., p. 260: „Cetindu-se Miezonoptica, preotul să cugete cum Domnul nostru, la miezul nopții mergând la patina cea de bună voe, în grădina maslinilor era în nevoie rugându-se cu denadinsul, în cât sudorile lui s'au făcut ca picăturile de sânge ce pică pe pământ“.

Dumnezeu¹⁾. Iar Minuciu Felix, un apologet creștin din finele secolului al II-lea zice că «se fac adunările de noapte... nația ascunsă și ferită de lumină (creștinătatea), mută în fața lumii, se face vorbăreată în ascunzătorii²⁾. Apoi Celsus, un filosof epicurian tot din finele secolului al II-lea, contrar înfocat al religiei creștine, a scris pe la anul 178 cartea «Λόγος ἀληθῆς», prin care între alte bârfeli josnice aduse creștinilor și chiar Domnului nostru Iisus Hristos, mai zice că urmașii crucei fac «adunări tainice» (συνθήκας κρύβδην), noaptea și în zorile zilei³⁾.

Tertulian dă lămuriri asupra acestor adunări religioase în felul acesta: «În timpul persecuțiilor, creștinii se adunau noaptea pentru a se ruga⁴⁾.

1. După ce s'a dat pacea Bisericii, s'a continuat această datină și mai departe, fie pentru a se hrăni pietatea la asceții aceluia timp, fie pentru a se asigura laicilor un timp mai prielnic pentru împlinirea cultului. Ioan Hrisostom (Homil. XXX în I-a Corint.) laudă pe fecioarele și văduvele din timpul său, cari se duc în Biserică și cântă ziua și noaptea⁵⁾. Asemenea și Epifanie (Exposit. num. XXIII), Socrat (Hist. eccles. lib. VI c. VIII), Sozomen (Hist. eccles. lib. VIII c. VIII), ș. a., vorbesc despre cultul și adunările creștinilor în timpul nopților, chiar după epoca persecuțiilor. Ca și ritualul vesperei din secolul al III-lea și al IV-lea, tot așa și al ortrinei din acele timpuri, se află în Constituțiunile apostolice.

Ortrina se începea în acele prime secole creștine, cu psalmul 62, căci în Constituțiuni, la rândueala vesperei din timpurile vechi, iată ce cetim: «În fie care zi să vă adunați în Biserică... dimineata zicând psalmul 62 (Dumnezeule, Dumnezeul meu (יְהוָה אֱלֹהֵי) către tine mănec (אֶרְאֶה אֶת־פָּנֶיךָ, auroră), insetat-a de tine sufletul meu⁶⁾, numit și «psalmul diminetei» (Ψαλμὸς ὁρθρινὸς, psalmus matutinus). Dar și Atanasie cel Mare zice că în zilele sale se cânta dimineata psalmul 62, și recomandă acest psalm fie cărei fecioare cu cuvintele: «fiind dimineată, cântă pe cel al 62-lea⁷⁾. Apoi Ioan Hrisostom arată și motivele alegerei acestui psalm, spunând că prin el se zu-

1) Epist. 97 (al. 96) Lib. X, n. 7. C. Plinii Secundi Bithyniae Praetoris ad Trajanum relatio.

2) Minucius Felix, De idol. vanitate: Nocturnis congregationibus... foederantur. Latebrosa et lucifuga natio, in publicum muta, in angulis garrula.

3) Origen. contra Celsum. lib. I.

Ceea ce Grecii înțeleg prin serviciul ὀρθρος, aceea înțeleg latinii prin «matutinas preces».

4) Tertull. De corona militis III și Apolog. II.

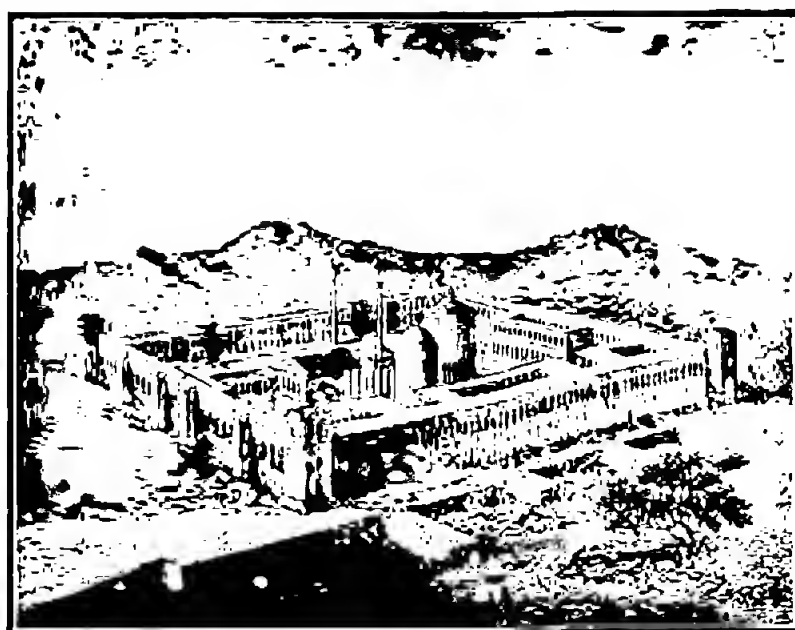
5) Chrysostom. Homil. XXX în I Corint: Αὐταὶ δὲ (παρθένοι καὶ χήραι) καὶ ἡμέραν καὶ νύκτα ψάλλουσι, καὶ πάρεσι.

6) Constitut. Apost., lib. II, c. LIX: Ἐκάστης ἡμέρας συναθροίσεσθε... ὀρθρου μὲν λέγοντες ψαλμὸν τὸν 62'.

7) Athanas. Epist. ad Marcellinum: Ὁρθρίζων ψάλλε τὸν ἐξηκοντὸν δεύτερον.

grăvește prea bine suirea sufletului pios la Dumnezeu când zice : «*Dumnezeule, Dumnezeul meu, către tine mînesc, insetat-a de tine sufletul meu*»¹⁾. Iar Casian tot același lucru îl mărturisese, cu adăogirea că «*în fie care dimineață se cântă : Dumnezeu, Dumnezeul meu, către tine mînesc*»²⁾.

După acest psalm, fără vr'o altă psalmodie sau cetiri din slănta Scriptură, se făceau mai ales în ziua Duminicii, rugăciuni pentru catehumenii de felurite trepte, pentru energumeni și feluritele grade ale penitenților³⁾. Apoi catehumenii,

Marele palat al tiranului împărat Dioclețian (284—305), zidit în orașul Salona (Dalmăția). Azi nu se mai cunoaște de cât ruinele acelei zidiri.

energumenii și penitenții seșeau din Biserică și se începeau «*rugăciunile pentru credincioși*» (εὐχαὶ πιστῶν), întocmai cu cele rânduite de apostolul Pavel, în epistola I-a către Timoteiu, cap. 2 v. 1—4 : «*Să faceți rugăciuni, cereri, făgăduințe și mulțumiri, zice apostolul, pentru toți oamenii, pentru împărați și pentru toți cari sunt în diregătorii, ș. a.* Cu aceste rugăciuni «*pentru credincioși*», în zilele de Duminică se începea pregătirea sacrificiului euharistie.

1) Chrysostom. Comment. in psalm. CXL : Τὸν πόθεν ἀνάπτει τὸν πρὸς τὸν θεόν... ὁ θεός, ὁ θεός μου, πρὸς σέ ὁρθρίζω, ἐδίψησέ σε ἡ ψυχὴ μου.

2) Cassian. De institutis coenobiorum lib. III c. III : De matutina vero... quotidie decantari solet, Deus, Deus meus, ad te de luce vigilo.

3) Bingham, Origin. s. antiq. eccles., op., c. Tom. V, pag. 318.

Rugăciunile acestea erau pentru pacea lumii, a tuturor oamenilor, a tagmei bisericești, și chiar pentru mântuirea împăraților păgâni și înflorirea împărăției lor. Nu numai Atenagora¹⁾, dar mai ales Tertulian afirmă lucrul acesta. Iată cuvintele acestui din urmă apărător al creștinilor: «*Noi, zice Tertulian, invocăm pe Dumnezeu cel etern, pe Dumnezeu cel adevărat, pe Dumnezeul cel viu, pentru mântuirea împăraților*»²⁾. Apoi și Dionisie al Alexandriei se rostește astfel: «*Noi ne închinăm lui Dumnezeu, cel a toate Făcător, care a hărăzit împărăția străluciților împărați Valerian (253—260) și Galien*» (260—268³⁾). Se mai făceau rugăciuni ca «*indurarea Domnului să se reverse peste credincioși în această dimineată a zilei, pentru ertarea păcatelor, îngerul păcii și sfârșitul creștinesc al vieții noastre*»⁴⁾. Creștinii atât de amărâți de păgâni, se rugau seara, dimineata și în tot timpul, mai mult pentru a li se trimită de Dumnezeu «îngerul păcii», ca să le aducă liniștea dorită. Acest înger veni mai târziu în ființa împăratului Constantin cel Mare, dătătorul păcii și al fericirii Bisericii.

După aceste rugăciuni făcute de Diacon cu întreg poporul, episcopul citea rugăciunea numită «mulțumirea dimineței» (εὐχαριστία ὀρθρινή): «*Dumnezeule al sufletelor și al trupurilor, cel necuprins cu nimica în lume, care ai dat soarele să lumineze ziua, luna și stelele să lumineze noaptea, privește asupra noastră, cu ochii tăi plini de îndurare... amin*»⁵⁾. Diaconul apoi îndemna pe credincioși să-și plece capul pentru ca episcopul să-și pună mâinile asupra lor, ceea ce în Constituțiunile apostolice se cheamă «impunerea mâinilor dimineței» (χειροθεσίας ὀρθρινῆς), cu rostirea acestei rugăciuni: «*Dumnezeule, credincios și adevărat, cari faci îndurare cu mii și zeci de mii de aceea cari te iubesc*», etc.⁶⁾. După terminarea acestei rugăciuni Diaconul zicea către popor: «*Eșiți în pace*» (προέλθετε ἐν εἰρήνῃ); iar acesta eșea din casa Domnului, cu liniște și în toată rânduiala.

2. Tot din Constituțiunile apostolice, pe lângă cele zise până acum, mai aflăm că la ortrină se mai cânta și «Imnul dimineței» zis și «Imnul îngeresc», pentru că îngerii au cântat pentru întâia oară, primul stih al imnului, la Nașterea Domnului⁷⁾. Acest imn se mai zice și «Doxologia mare» (Doxologia magna), pentru că începe cu cuvintele prin cari îngerii au preamărit Nașterea Mântuitorului; el se mai cheamă de scriitorii vechi

1) Athenagora, Legatio pro christianis.

2) Tertull. Apologeticus c. XXX: Nos pro salute imperatorum Deum invocamus aeternum, Deum verum, Deum vivum.

3) Dyonis. Epist. ap. Euseb., lib. VII, c. XI (Historia ecclesiastica).

4) Constitut. Apost., lib. VIII, c. XXXVI.

5) Constitut. Apost., lib. VIII, c. XXXVIII.

6) Constitut. Apost., lib. VIII, c. XXXIX.

7) Luca, 2, 14.

și numai «imnul» (hymnus), căci era cunoscut de toți fără ca el să se arate mai de aproape. Forma acestei Doxologii, așa cum o găsim în Constituțiunile apostolice este aceasta: «*Mărire intru cei de sus lui Dumnezeu, și pe pământ pace, intru oameni bună voire. Lăudămu-te, te cântăm, te mărim pe tine, ne închinăm ție, prin Marele Arhiereu* (διὰ τὴν μεγάλου ἀρχιερέως), *ție adevăratului Dumnezeu, unul nenăscut* (ἀγέννητον ἕνα), *singur nepătruns, pentru mărirea ta cea mare. Doamne, Împărate ceresc, Dumnezeule, Părinte a tot Puternice; Doamne, Dumnezeule, Părintele lui Hristos* (Πατὴρ τοῦ Χριστοῦ), *al Mielului nevinoat, care ridică păcatele lumii. Primește rugăciunile noastre, tu care șezi asupra Heruvimilor* (ἐπὶ τῶν Χερουβὶμ). *Căci tu singur ești sfânt, singur ești Domnul Iisus Hristos Dumnezeu, cu toată firea cea născută, Împăratul nostru; pentru aceea ție ți se cuvine mărire, cinste și închinăciune*»¹⁾.

Aceasta este forma cea veche a Marei Doxologii din zilele noastre; în forma veche a compus-o martirul Atinogen († 196) și a fost înflorită în timpul următor. După cum vedem, prin vechea Doxologie se aduce laudă numai Tatălui și Fiului, iar nu și sfântului Spirit, probă că ea a fost compusă înainte de ivirea ereticilor pnevmatomahi, cari tăgăduiau egalitatea sfântului Spirit cu Tatăl și cu Fiul. Sinodul al II-lea ecumenic ținut în anul 381, a înfrânt erezia acestora susținută de Macedonie și de cei de o credință cu dânsul. În Doxologia cea mare îmbogățită mai târziu, s'a adăos și preamărirea sfântului Spirit împreună cu Tatăl și cu Fiul, ca o lepădare a acelor învățături eretice.

Doxologia se cetea nu numai în cultul public, ci și în cel particular, căci Atanasie cel Mare învață pe fecioare, ca în acest cult al lor să zică rugăciuni de felul următor: «*În ora dimineții, ziceți psalmul: Dumnezeule, Dumnezeul meu, către tine mă-nec; apoi: Binecuvântați toate lucrurile Domnului pe Domnul* (din cântarea celor 3 tineri din Babilon²⁾). *Mai departe: Mărire intru cei de sus lui Dumnezeu, și pe pământ pace, intru oameni bună voire*»³⁾.

Atanasie cel Mare recomandă călduros și stăruitor pe lângă altele și psalmul 50: «*Miluește-mă Dumnezeule, după mare mila ta*»⁴⁾; asemenea și Vasilie cel Mare spune că între alte rugăciuni, se zicea în Biserică și «psalmul mărturisirei» (τὴν τῆς ἑξομολογήσεως ψαλμὸν) al 50-lea⁵⁾. Iar Casian arată că în mănăstirile Palestinei, ale Mesopotamiei cum și ale întregului orient,

1) Constitut. Apost. lib. VII c. 47: Δόξα ἐν ὑψίστοις θεῷ, καὶ ἐπὶ γῆς εἰρήνῃς ἐν ἀνθρώποις εὐδοκία...

2) Daniil 2, 20 seqq.

3) Athanas. De virginitate.

4) Athanas. Epist. ad Marcellinum de interpret. psalm.

5) Basil. Magn. Epist. 63 ad Neocaesar.

se mai ziceau dimineata și psalmii 50, 62 și 89 ¹⁾. Tot Casian mai spune că «în toate Bisericele Italiei, terminându-se psalmii dimineței, se cântă la fine și psalmul 50» ²⁾.

Că și la celelalte laude dumnezești, tot așa și la ortrina veneau laicii de toate treptele sociale, cu multă pietate. Vasilie cel Mare zice că poporul «din noapte și mai înainte de lumina zilei, aleargă în casa de rugăciune (ἐπὶ τὸν οἶκον τῆς προσευχῆς) și cu lacrimi face mărturisire înaintea lui Dumnezeu... și desfăcându-se în două părți cântă alternativ» ³⁾. Asemenea și Casian istorisește că nu numai monahii egipteni se sculau în zorile zilei pentru a merge la Biserică, ci și laicii arătau tot aceeași râvnă și pietate ⁴⁾.

Vedem însă că în timpurile vechi, la vespă și ortrina, nu se ziceau în toate Bisericele, unii și aceeași psalmi, ori unele și aceleași cântări. Dar această mică deosebire de formă, iar nu de fond, se explică prin faptul, că la începutul Bisericeii, nu era un Tipicon întocmit pentru toate sfintele locașuri, și de aceea în unele din acestea se cânta și se cetea mai mult ori mai puțin. Această deosebire o vedem și astăzi: în mănăstirile mari, sunt mai multe cetiri și cântări la vespă, ortrina și la alte laude dumnezești, de cât în schituri ori în Bisericele din sate și orașe. Sau mai bine zis, din ritualul bisericesc, în chinoviile mari nu se lasă nimic; iar în Bisericele sătești și orășenești, se lasă unele părți din cele neesențiale.

§ 41.

Ortrina de astăzi în ziua Duminicii.

După cum s'a îmbogățit vespera și alte servicii bisericești în curgerea timpului, tot așa s'a îmbogățit și ortrina, adică serviciul dimineței, mai ales de la secolul al IV-lea încoace. În împărăția firei, dimineata este începutul vieții, și tot dimineata a răsărit pentru mântuirea lumii soarele adevărului, Hristos Dumnezeuul nostru, prin nașterea sa din sfânta Fecioară și învierea lui din mormânt ⁵⁾.

Aici voi arăta cuprinsul ortrinei din ziua Duminicii, așa cum se face ea în ziua de astăzi. Dar pentru că Duminica este ziua în care se amintește Învierea Domnului, de aceea și cea mai mare parte a serviciului, este orânduită a se face pentru

1) Cassian. De Institutis coenobiorum lib. III, c. VI: Quinquagesimum vero psalmum et sexagesimum secundum et octogesimum nonum.

2) Cassian. ibidem.

3) Basil. Epist. 63 ad Neocaesar.

4) Cassian. Institut. coenob. lib. II, c. XI, XXI și XXVI.

5) Ciprian. in Orat. Domin.: Mane orandum est, ut resurrectio Domini matutina oratione celebrantur.

acest scop, în toată măreția, și numai o mică parte este lăsată întru serbătorirea sfântului ce cade în această zi.

a) **Partea I-a.** Ortrina Duminicii se începe cu binecuvântarea preotului pentru cântarea cu multă pietate a canonului sfintei Treimi (Troişnicul), după care urmează troparele sfântului Grigorie Sinaitul (sec. XIV): «Cuvine-se cu adevărat» și toate cele ce sunt cuprinse în Miezonoptica Duminicii ¹⁾. Apoi preotul dă iarăși binecuvântarea pentru cetirea psalmilor 19 «Auză-te Domnul în ziua necazului» și 20 «Doamne, întru puterea ta se va veseli Împăratul». În acești doi psalmi se fac rugăciuni pentru Regele țarei, ca el să fie auzit și sprijinit de Puternicul Părinte în ziua necazului și să se veselească fiind astfel ocrotit. În timpul cetirii acestor psalmi, preotul tămăduiește sfânta masă din altar, proscomidia, altarul precum și toată Biserica, închinându-se cu aceasta sfințirea noastră și primirea la ceruri a rugăciunilor ce săvârșim.

Mai departe, urmează troparele «Mântuește, Doamne, poporul tău», luat din psalmul 27, stih. 12, ș. a., prin cari Biserica se roagă pentru biruința Regelui asupra celor protivnici. Să zice ectenia pentru episcopul eparhiei, pentru Rege și toți frații noștri. Astfel se fac mijlociri înaintea Celui Prea Înalt, pentru ocârmuitorul spiritual, capul statului, frații noștri și pentru a lor sănătate și mântuire ²⁾.

După ecfonis (ἐκφώνησις) se cetesc rar și cu umilință cei 6 psalmi (ἑξαψάλμοι, ἕξ, șese, ψαλμός, psalm) în chipul următor: după cetirea celor d'întâi 3 psalmi: 3, 37 și 62 ³⁾, preotul ese din altar cu capul descoperit și cetește înaintea sfintelor uși 12 rugăciuni din Liturgiar, prin cari se aduce nesfârșită laudă lui Dumnezeu ⁴⁾. În timpul cetirii acestor rugăciuni se face continuarea celor 6 psalmi zicându-se adică și psalmii 87, 102 și 142. Cuprinsul acestora este atât de duios, mângâitor și edificator, în cât prin el s'ar pocăi și cel mai mare păcătos. Când se cetește acești 6 psalmi, se **stîng unele lumini din Biserică** ⁵⁾ și rămânem într-o lumină obscură, dar dulce și tainică, asemănându-ne păstorilor de la nașterea Domnului, cari au mers în peșteră și s'au închinat pruncului Iisus în întunerecul nopții ⁶⁾.

1) Vezi Miezonoptica Duminicii la pag. 138, n. 3, Tom III, Tez. Lit.

2) Dumnezeștile Liturgii, op. c., pag. 39.

3) Goar, Evcholog. pag. 27: Hujus officii interpret in Bibl. P. P. ut in multis errat, prave vocem ἑξαψάλμων, sextum psalmum vertit: quae germane psalmos sex, vel senario numero comprehensos, 3 videlicet, 37, 62, 87, 102 et 142 significat.

4) Daniel, Codex, Tom. IV, pag. 302: Post tres psalmos sacerdos ante imaginem Christi stans, dicit Laudum orationes duodecim... inter has preces sacerdotis cantatur psalmi 88 (87), 103 (102) et 143 (142). Conf. Dumnezeștile Liturgii, op. c., pag. 40. Aceste 12 rugăciuni sunt și în Evhologiul lui Goar, pag. 39-42.

5) Daniel, Codex, Tom. IV, pag. 304: In der Kirche ist es wiederum still und dunkel, wie in der heiligen Geburtsnacht des Erlösers.

6) Luca, 2, 16.

Terminându-se cetirea psalmilor, preotul sau diaconul zice ectenia cea mare (μεγάλη ἐκτενή), după care se cântă de 4 ori pe glasul (ἦχος) ce va fi de rând, prochimenu «Dumnezeu este Domnul și s'a arătat nouă» (Θεὸς κύριος, καὶ ἐπέφανεν ἡμῖν), luat din stihurile 25 și 26 ale psalmului 117. Se cântă după aceea tropariul învierii din aceea zi (τὸ τροπάριον τῆς ἡμέρας) de 2 ori, «Mărire» al sfântului și «Acum» a Născătoarei de Dumnezeu din Octoih. Apoi se cetește catisma a II-a și a III-a ¹⁾).

După acestea zicându-se ectenia cea mică, se începe «cântarea sedelnelor» din Octoih, despre cari Simeon Tesalonicianul zice că se cheamă așa, pentru că «șezând se cântă „sedealna» (κάθισμα) *pe de o parte pentru puțină odihnă a trupului, iar pe de alta, că și șezând trebuie să laudăm pe Dumnezeu* ²⁾. Finindu-se sedelnele ³⁾, se cetește catisma 17-a ⁴⁾; iar în Duminicile în cari se serbează amintirea unui sfânt cu polieleu (πολυέλεος; πολὺς, ἔλεος, multă milă, îndurare ⁵⁾, în loc de această catismă, după sedelne se cântă polieleul cu mărimurile lui ⁶⁾, fără «Mărire» și «Acum» și fără «Aliluia». Sub numirea de «polieleu» înțelegem cântarea psalmului 134 «Robii, robii Domnului, aliluia. Lăudați numele Domnului» și a psalmului 135 «Mărturisiti-vă Domnului că este bun, aliluia, că în veac este mila lui, aliluia». În psalmul 134 să laudă numele Domnului după fie care stih cu cuvântul ebraic «Aliluia» (לְלוּיָהּ, lăudați pe Domnul ⁷⁾, pentru că a scos pe Israil din Egipt, l-a ocrotit în toate nevoile și a ucis împărați tari: pe Sion (יְרוּשָׁלַיִם) împăratul Amoreilor și pe Og (אֹג) împăratul Vasanului, iar moștenirea acestora a dat-o lui Israil ⁸⁾. Apoi în psalmul 135, iarăși se laudă numele Domnului pentru că a făcut cerurile, a săvârșit minuni mari, a scos pe Israel din pământul Egiptului și l-a condus prin pustie, repe-

1) Conf. Σύνοψις ἱερᾶ διηρημένη, εἰς δύο μέρη, Veneția 1809, φυλ. 25: Τὸ τροπάριον τῆς ἡμέρας. Κύριε ἐλέησον γ'. Δόξα, καὶ νῦν. Ἡ στιχολογία τοῦ ψαλτηρίου. Στιχολογία înseamnă „catisma“ compusă din stihuri.

2) Simeon arhiep. Tesalonic., op. cit., cap. 311, pag. 204. Cuvântul grecesc κάθισμα (ședere), a fost prea bine tradus în românește cu cuvântul „sedealna“ de la verbul latin *sedeo* (șed).

3) Tertullian. De oratione c. XVI: Irreverens esse assidere sub conspectu, contraque conspectum ejus quem maxime reverearis, quanto magis sub conspectu Dei vivi, angelo adhuc orationis astante factum istud irreligiosum est?

4) În Bisericile din România cu puține excepțiuni, *catisma 17-a se cetește dimineața după catisma a III-a*, înainte de cântarea sedelnelor. (Autorul).

5) Să nu se confunde cuvântul πολυέλεος = multă milă, îndurare, cu πολυέλαιος = mult unț de lemn, multe candelă, și de aci sinonim, cu cuvântul πολυκάνδηλον, policandru.

6) „Mărimurile“ (μεγαλυνάρια) sau „Veneciarele“ sunt niște imne scurte, originale și solemne ce se cântă după polieleu în onoarea sărbătorei sau a sfântului. Iată d. e. Mărimurile de la 1 Ianuarie: „*Veniți toți pământeni să lăudați pe Marele Vasilie, zicând, lauda celor din Chesarea*“. Ele se repetesc de 6 ori cu stihuri printre ele. — Conf. Psaltirea, Bucur. 1856, p. 316–338.

7) Vezi etimologia și însemnarea cuvântului „Aliluia“, la pag. 547, Tom. II, Tez. Liturg.

8) Despre Sion și Og, cetește Deuteronomul, cap. 2 și 3.

tindu-se după fie care stil: «că în veac este mila lui» ¹⁾. De aci dar vine numirea de «polieleu» adică marea îndurare a Domnului cu poporul evreu. Simeon Tesaloniceanul zice că «*prin cântarea polieleului, mărturisim și noi minunile lui Dumnezeu și eșirea noastră din Egiptul păcatului, apoi întoarcerea noastră la credința în Hristos*» ²⁾.

Terminându-se mărimurile se cântă stihul 12 al psalmului 118: «Bine ești cuvântat, Doamne, învață-ne pe noi îndreptările tale» și apoi troparele învierii: «Soborul ingeresc». Fie care din cele 4 tropare este precedat de stihul 12 al psalmului amintit. În aceste tropare, numite și «Binecuvântări» (εὐλογιᾶ) de la stihul ce le preced, ni se aduce aminte de împrejurările învierii Domnului și de mironosițele ce au alergat la mormânt. Iar dacă în ziua Duminicii nu se serbează un sfânt cu polieleu, atunci după sedelne se cântă îndată «Soborul ingeresc».

Zicându-se ectenia cea mică, se cetește «ipacoiul» (ὑπακοή, ascultătorul) cu multă pietate și atențiune, căci el vestește tot învierea lui Hristos. Apoi să cântă frumoasele imne numite «antifoane» (ἀντίφωνα) din Octoih. Ioan Damascen alcătuitorul acestora, a împrumutat ideile din acei psalmi ai lui David cari au în textul ebraic suprascrierea «cântarea (psalmii) treptelor» (שִׁיר לַמַּעְלֹת ³⁾); iar în Psaltirea română se zic tot «Cântarea treptelor» ⁴⁾. Ei sunt în număr de 15 și se încep cu psalmul 119 terminând cu psalmul 133. În textul ebraic încep cu psalmul 120 și termină cu 134. Se numesc «psalmii treptelor», căci în vechime Evreii îi cântau pe drum, când veneau de departe în Ierusalim cu procesiune, la sărbătoarea paștelor, rusaliilor, a împăcării și a colibelor. Acești psalmi au trepte înalte pentru suirea minții noastre la Dumnezeu; ei toți compun catisma a XVIII-a ⁵⁾.

După antifoane, preotul cetește evangelia învierii din ușile altarului. Aceste evanghelii sunt în număr de 11 și se numesc «ale învierii Domnului», căci în ele se înfățișează împrejurările învierii Mântuitorului nostru ⁶⁾. Se cetesc din altar căci învierea lui Hristos nu s'a făcut în fața lumii; ele se zic de preot căci acesta reprezintă pe Iisus cel ce vorbește cu noi.

1) În cartea a II-a Cronicilor (5,13), cetim că la sfințirea templului lui Solomon, s'a cântat psalmul 135: «Bun este el (Domnul), că în veac este mila lui», care se cântă până azi la polieleu.

2) Simeon arhiep. Tesal., op. cit., cap. 309, p. 203.

3) În textul ebraic fie care din cei 15 psalmi (120–134) poartă suprascrierea שִׁיר לַמַּעְלֹת = cântarea suirilor. Substantivul שִׁיר înseamnă *cântare*; iar verbul עָלָה înseamnă *a sui*.

4) Vezi Psaltirea română tipărită în București 1856, pag. 253–293.

5) Vezi Psaltirea română tipărită în București 1856, pag. 253–293.

6) Vezi Sfânta și Dumnezeiasca evanghelie, Râmnicul-Vâlcei, 1865, pag. 213–219.

Finindu-se evangelia, preotul o scoate din altar și o așează pe analoghionul din naosul Bisericii; iar în acest timp se cetește sau se cântă de psalt, facerea lui Ioan Damascen «Învierea lui Hristos», după care se cetește psalmul 50 «Miluește-mă Dumnezeu», icoana căinței noastre. Urmează cântarea Mărire «Pentru rugăciunile Apostolilor» și Acum «Pentru rugăciunile Născătoarei de Dumnezeu», apoi «Înviind Iisus din mormânt». Făcându-se aceste mijlociri pentru ertarea păcatelor noastre prin rugăciunile sfinților apostoli și ale Născătoarei de Dumnezeu, creștinii se închină și sărută icoana învierii și evangelia de pe analoghion. Se zice apoi ectenia «Mântuește Dumnezeule poporul tău» și ecfonisul «Cu mila și cu îndurările»¹⁾.

b) **Partea II-a.** Până acum, în partea I-a a ortrinei, Biserica a preamărit în general învierea lui Hristos; iar de aci înainte, în partea II-a, o preamărește în special, arătând în amănunțime mărețele acte ale învierii. Această numărare de fapte mântuitoare se arată cu deosebire în *canoanele* (κανόνες) cari încep îndată după ecfonisul mai sus arătat²⁾. Canoanele sunt o împreunare de cântări cari constau din *ode* (ὕμναι, cântări, pesne), *tropare* (τροπάρια) și *îrmoase*³⁾. Prin fie care canon trece o idee principală cu privire la învierea lui Hristos, patima lui, venerațiunea unui sfânt, sau cu privire la vr'o întâmplare istorică, ca d. e. goanele în contra creștinilor, în contra icoanelor, hotărârile sinoadelor ecumenice, ș. a.⁴⁾. Prin urmare în canoane cetim o variațiune nesfârșită de idei legate cu tot trecutul Bisericii și viitorul ei.

Sunt 9 ode cari compun canoanele; dar unele din canoane sunt compuse și numai din trei ori patru ode. Oda a II-a fiind de un cuprins întristător, se află numai în *Triod*; ea se cântă în postul cel mare⁵⁾.

1) Dumnezeștile Liturgii, op. c., p. 49—50.

2) Aproape în toate Bisericile din România, *canoanele se ceteșc dimineața înainte de cântarea sedelnelor*; iar după ecfonisul „Cu mila și cu îndurările”, se cântă numai catavasiile fără întrerupere (Autorul).

3) Despre canoane și înțelesul lor cetește pagina 506 Tom. II Tez. Lit.

4) Conf. Goar, op. c., pag. 46, n. 28: Ἀρχόμεθα τῶν κανόνων. Plurimum τροπαρίων seriem, κανόνα vocant Graeci, ejus exemplum expositionemque prolixiorē alibi subjiciemus: ἀναστάσιμος autem de resurrectione agit; σταυροαναστάσιμος crucem Christi... θεοτόκου... virginis cedit... etc.

5) Léon Clugnet, Diction., op. c., art. κανόν, pag. 75: Chacune de ces odes comprend à son tour un plus ou moins grand nombre de tropaires, τροπάρια, qui empruntent leur rythme et leur mélodie à un autre tropaire plus ancien, appelé εἰρημός... Il est à remarquer que dans tous les canons qui n'appartiennent pas à l'office quadragesimal, la deuxième ode manque invariablement. La raison de cette lacune est que le second des cantiques scripturaires imités par les hymnographes, n'est jamais récité que pendant le Carême, temps de tristesse et de pénitence, et cela parce qu'au lieu d'être un chant d'allégresse, il ne renferme que des menaces redoutables adressées par Dieu (Moïse) au Israélites...

Les offices du temps préparatoire à la fête de Pâques étant d'une grande longueur et contenant de nombreux canons, plusieurs de ces der-

Tropariul care începe o odă se cheamă «irmos» (εἰρμός); acesta servește de model și măsură pentru cântarea celorlalte tropare din odă. Irmosul de la sfârșitul fiecărei ode se cheamă «catavasie» (καταβασία). Cele 9 ode se împart în 3 stări de câte 3 ode, zicându-se după fiecare stare ectenii mici de preot ¹⁾; iar de psalt se cântă după oda a 3-a «sedelne»; după a 6-a: condacul, icosul și se cetește «sinaxariul» (συναξάριον). La compunerea acestora din urmă a lucrat mult istoricul bisericesc **Nicefor Calist** din secolul al XIV-lea († d. 1340); el a alcătuit sinaxariile din Triod și Penticostar. În acestea se lămuresc cauzele sărbătorii, datele istorice și alte împrejurări ²⁾.

Canoanele immnologice erau abia începute prin secolele prime ale creștinismului; iar în curgerea timpului immnologii bisericești au lucrat cu stăruință și multă pietate pentru a lor înflorire ³⁾. Cuprinsul irmoaselor fiecărui canon se ea din Testamentul Vechiu, afară de oda a 9-a în care se laudă sfânta Născătoare de Dumnezeu, ca mijlocitoare a noastră către Fiul ei. Pentru aceea după oda a VIII-a preotul ori diaconul rostește aceste cuvinte din altar: «Pe Născătoarea de Dumnezeu și Maica luminei cu cântări cinstind-o să o mărim» și începe a tămăda altarul și întreaga Biserică după obicei. La aceste cuvinte psaltul răspunde cu cuvintele zise în 6 stihuri de însăși sfânta Fecioara, atunci când ea se afla în casa sfintei Elisaveta și a fost preamărită de aceasta, ca ceea ce avea să nască pe Mântuitorul lumii. Iată cuvintele sfintei Fecioare: «Mărește suflete al meu pe Domnul, și s'a bucurat Duhul meu de Dumnezeu Mântuitorul meu». «Că a căutat spre smerenia slujnicei sale că iată de acum mă vor ferici toate neamurile» ⁴⁾. După fiecare din cele 6 stihuri se cântă imnul întocmit de **Cosma** din Maiuma (sec. VIII): «Ceea ce ești mai cinstită de cât Heruvimi», prin care se preamărește Maica Dumnezeului nostru.

După ectenia și ecfonisul cântărei a 9-a se aduce cu mai multă căldură laudă Celui Prea Înalt. Acum psaltul cântă «Sfânt este Domnul Dumnezeu nostru» de 3 ori, apoi *Exapostelaria* învierii din Octoih, «Mărire» a sfântului și «Acum» a Născătoarei de Dumnezeu ⁵⁾. Apoi se cântă pe glasul de rând: «Toată su-

niers ont été réduits à quatre, à deux, à trois odes, ce qui les a fait appeler τετραώδια, τριώδια et διώδια.

1) Dumnezește Liturgii, op. c., pag. 50.

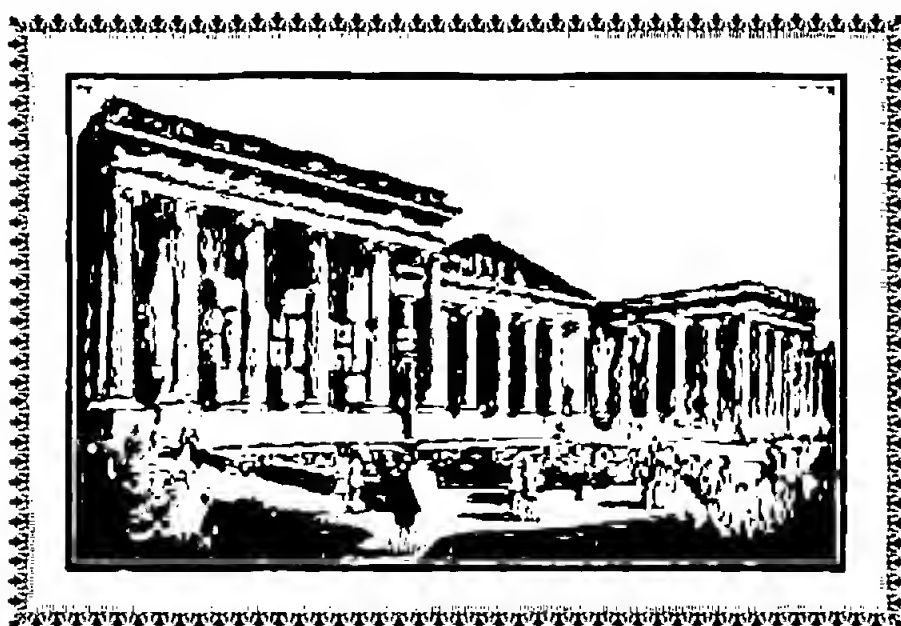
2) Goar, op. c., p. 47 n. 33: Ἀνάγνωσις εἰς τὸ συναξάριον. Sanctorum vitas volumen brevibus verbis complectens, Συναξάριον est, et Martyrologio Latino correspondet... Vitas porro sanctorum in Ecclesiu legere antiqua consuetudo est, nam et Ioannes Diaconus S. Grigorii vitam idcirco se scripsisse testatur ut commodius in festi ejus vigiliis palam legeretur. Vezi și pag. 269, nota 6, Tom. II Tez. Liturg.

3) Vezi și ȧirul scriitorilor de cărți bisericești în răsărit la pag. 491-504, Tom. II, Tez. Liturg.

4) Luca, cap. 1, 46 seq.

5) Prin „Exapostelarii” (ἐξαποστελάρια) sau „trimiteri”, înțelegem acele

flarea să laude pe Domnul, lăudați pe Domnul din ceruri, lăudați pe el întru cele înalte. Ție se cuvine cântare Dumnezeule» și «Lăudați pe el toți îngerii lui, lăudați pe el toate puterile lui. Ție se cuvine cântare Dumnezeule». Acestea sunt 2 stihuri luate din psalmul 148. Apoi se cetesc ori se cântă și următoarele 12 stihuri ale acestui psalm cum și cele 8 stihuri ale psalmului 149 până la ultimul stih: «Ca să facă întru dânsii judecată scrisă; mărirea aceasta este a tuturor cuvioșilor lui», pe care îl cântă psaltul ca introducere pentru a se începe cele 8 stihuri ale Octoihului intitulate «La Laude» (εἰς τοὺς αἶψους). Printre acestea se presară și cele 5 stihuri ale psalmului 150: «Lăudați

Muzăul britanic din Londra (Anglia), în care am făcut cercetări religioase în luna August anul 1897. (Autorul).

pe Domnul întru sfinții lui» ș. a., adăogându-se la acestea încă 2 stihuri: «Scoală-te, Doamne, Dumnezeul meu» și «Mărturisimă-voiu ție, Doamne, cu toată inima mea». Prin urmare, fie care din cele 8 stihuri, sunt precedate de câte un stih, din cele 8 din urmă, pe cari le-am arătat aci. Foarte frumoase sunt aceste stihuri prin cari se aduc laude în deosebi Mântuitorului Hristos, pentru a lui patimă, înviere și răscumpărarea neamului omenesc.

Dacă are și sfântul stihuri «La Laude» sau «La toată suflarea», atunci se cântă ale învierii din Octoih 4 și ale sfântului 4, căci Biserica cinstește în cultul său și pe sfinții

cântări prin cari se arată făgăduința Domnului de a trimite pe Spiritul sfânt Apostolilor săi. În zilele săptămânale acestea se cheamă „Luminânde” (svetilne) fiind că ele conțin rugăciuni pentru ca să fim luminați cu harul sfântului Spirit.

viteji în sfânta credință. Urmează apoi cântarea solemnă a Mărirei cu stihira evangheliei mănecărei și Acum «Prea binecuvântată ești Născătoare de Dumnezeu». Apoi zice preotul ori diaconul din altar: «Mărire ție celui ce ne-ai arătat nouă lumină» și se cântă Doxologia cea mare: «Mărire întru cei de sus lui Dumnezeu» (Δόξα ἐν ὑψίστοις θεῷ). Această cântare se zicea și la ortrina timpurilor începătoare ale Bisericei. Ea însă cum se află în Constituțiunile apostolice (lib. VII, c. 87) este foarte scurtă, glorificându-se numai Tatăl și Fiul; iar mai pe urmă, după biruința Bisericei în contra pnevmatomahilor (αἵρεσις πνευματομαχική) la sinodul al II-lea ecumenic (an. 381), s'a îmbogățit această cântare, introducându-se într'însa și prea mărirea sfântului Spirit¹⁾. Când se cântă «Sfinte Dumnezeule» din Doxologie, preotul ese în naos, face o închinăciune înaintea sfintei evanghelii, o ea și o aduce în sfântul altar, așezând-o pe antimis.

După Doxologie, psaltul cântă tropariul «Astăzi mântuire» sau «Înviat-ai din mormânt», apoi ecteniile și apolisul²⁾.

§ 42.

Ortrina în zilele de rând ale săptămânei.

Această laudă dumnezească săvârșită Luni, Marți, Mercuri, Joi și Vineri, nu însușește bogăția celei din ziua Duminicii și nici strălucirea aceleia; chiar ortrina Sâmbetei are tot simplitatea celei din zilele de rând ale săptămânei, afară de unele schimbări. Ortrina acestor zile, când nu este vr'o sărbătoare, nu cuprinde cântări multe și prelungite, ci într'însa sunt mai multe cetiri, iar cântările se zic de obicei în tactul grabnic. Dar acum să vedem și cuprinsul acestei ortrine.

Dimineața, binecuvântând preotul se cetește Miezonoptica acestei zile. După sfârșitul Miezonopticei, preotul dă iarăși binecuvântarea pentru cetirea celor 6 psalmi, tot așa ca și în ziua Duminicii. Finindu-se aceștia, preotul zice ectenia cea mare, apoi se cântă prochimenu' «Dumnezeu este Domnul» de 4 ori, pe glasul tropariului sfântului; acesta se zice de 2 ori, Mărire și Acum a Născătoare de Dumnezeu³⁾.

1) Goar, Evcholog., op. c., p. 47, n. 58: Δοξολογία μεγάλη. Hymnus angelicus est, Gloria in excelsis, a prima voce, et laudum serie in eo contenta, δοξολογία dictus, et quoque δοξολογία, τριαδικὸς ὕμνος, Trinitatis gloriam, concipiens, verum δοξολογία μικρά est, propter sententiae brevitatem; alius autem verbis pluribus abundans, μεγάλη δοξολογία vocatur. Ad Laudes porro hymnum hunc, in utraque Ecclesia ab antiquo fuisse cantatum ex Graecorum quidem parte manifestat Clemens infra citandus, qui etiam illum εὐχὴν ἐωθινήν (rugăciunea aurorei) vocat; et Athanasius de virgin. versus finem: πρὸς τὸν ὁρθρον δὲ τὸν ψαλμὸν τοῦτον λέγεται ὁ θεὸς ὁ θεὸς μου πρὸς σε ὁρθρίζω... Δόξα ἐν ὑψίστοις θεῷ. κ. τ. λ.

2) Dumnezeestile Liturgii, op. c., p. 50—53.

3) Tipicul tipărit în București în anul 1851, la pag. 2, arată că tropariul

Urmează apoi catismele zilei și sedelnele Octoihului fără ectenii printre ele¹⁾. Se cetește mai departe psalmul 50 și se încep canoanele Octoihului și ale Mineiului. După a 3-a odă se zice irmosul, ectenia mică și sedelnele din Mineiu; după a 6-a odă, irmosul, ectenia mică, condacul, icosul și sinaxariul din Mineiu. După oda a 8-a se cântă irmosul cu pripeala «Să lăudăm bine să cuvântăm». Apoi preotul cădînd înaintea sfintei mese, zice «Pe Născătoarea de Dumnezeu și maica luminei», la care răspunde psaltul cu cântarea «Ceea ce ești mai cinstită». După cântarea 9-a, irmosul, ectenia cea mică, luminînda din Octoih și a sfântului când se află în Mineiu.

Dacă sfântul are stihiri «La Laude», le cântăm după rîndueală; iar de nu are, cetim psalmii lăudărilor, 148, 149 și 150, apoi Doxologia: «Mărire ție celui ce ne-ai arătat nouă lumina» cu «Învrednicește-ne Doamne în ziua aceasta». Apoi ectenia «Să plinim rugăciunile noastre cele de dimineață», stihovna Octoihului cu stihurile orînduite, sfinte Dumnezeule, tropariul sfântului, ectenia «Miluește-ne pe noi Dumnezeule» și apolisul²⁾.

Ortrina zilelor de rînd ale săptămînei, este mai scurtă și mai simplă în formele și conținutul ei de cât otrina din ziua Duminicii și a sărbătorilor mari. În otrina zilelor de rînd, Biserica cântă mai mult meritele, virtuțile și patimile sfinților pentru ca să luăm pildă de urmare de la dînșii.

§ 43.

Ora I-a (Ὡρα πρώτη, prima).

upă ce se termină otrina se încep rugăciunile orelor I-a, III-a și VI-a. Ele fac parte tot din otrină și pentru aceea se cetesc la sfârșitul ei³⁾. Aceste ore ne aduc aminte de mari evenimente petrecute pentru a noastră mîntuire.

Ora I-a care corespunde orei noastre a 7-a de dimineață, o găsim instituită în cult abia prin secolul al V-lea, în mănă-

sfântului după „Dumnezeu este Domnul” se zice odată, iar nu de 2 ori. Aceste mici deosebiri însă ce se vădesc în ritual, sunt legate și de datinele locului, „după cum va voi cel mai mare”. Totuși ele nu știrbesc ființa cultului. În patriarhia din Constantinopole, în cea din Ierusalim și din Alexandria, cum și în chinoviile din sfântul Munte Athos, am văzut în vara anului 1904, o mai mare bogăție de forme în cele 7 laude dumnezești, de cât cum se fac în Bisericele din România. Așa sunt datinele locului în acele părți. Iar liturgiile, după cum eu însu-mi am cercetat în călătoriile făcute în toate țările ortodoxe, sunt unele și aceleași, *absolut neschimbate*. (Autorul).

1) În Mănăstirile din România se zic ectenii printre sedelne, Sâmbăta, Duminica și la sfinții mai însemnați; iar Tipicul patriarhiei din Constantinopole, învață că sedelnele să se cânte fără ectenii. (Autorul).

2) Vezi Tipicul Bisericesc, București, 1851, pag. 3. — Asem. Tipicul de Protos. Geras. Saffirinu, Râmnicul-Vâlcea, pag. 19—31.

3) Repausatul întru fericire, părintele meu Gheorghe Anghel Cîrceașă

stirea din Betleem, după cum ne încredințează Ioan Cassian († 432 ¹). Cum că până la Cassian nu era așezată această oră, dovedim din cuprinsul Constituțiunilor apostolice, din scrierile lui Vasilie cel Mare, ale lui Ieronim ș. a., cari vorbesc de cult și de orele de rugăciune, fără a număra între acestea și ora I-a. Alții cred că era introdusă cu mult mai înainte de secolul al V-lea, dar era recunoscută mai ales în apus sub numirea de «matutina» ²). Prin rugăciunile orei I-a aducem mulțumiri lui Dumnezeu, că ne-a scos din întunerecul nopții păcatului și ne-a adus la lumina zilei mântuitoare.

Simeon Tesalonicianul vorbind de ora I-a zice că «cântarea întâiului ceas, se face sau după sfârșitul Utreniei, fiind sărbătoare, sau deodată cu Utrenia și se face otpust... După aceea se zic 3 psalmi (5, 89 și 100) întru cinstea Treimeii, după cum s'au zis de David dimineata, cuprinzând mulțumirea lui Dumnezeu» ³). În psalmul 89 v. 4, se arată prea bine eternitatea Dumnezeirei în următoarele cuvinte: «O mie de ani înaintea ochilor tăi, Doamne, ca ziua de eri care a trecut». Simeon Tesalonicianul adaogă mai departe: «După psalmi zicem troparele cari au același înțeles de preamărire a Dumnezeirei și apoi un tropar către Maica lui Dumnezeu» ⁴).

După alte tropare se zice «Doamne miluește de 40 de ori, despre care același Simeon dă lămurirea că dacă cerem ajutorul sfânt de atâtea ori, o facem aceasta pentru sfântirea întregei

fiind în viață cântăreț la Biserica din cătunul Vineții de jos, comuna Spineni, județul Oltul, cetea ora I-a, a III-a și VI-a, dimineata înainte de începerea sedelnelor ortrinei. Pietatea lui cu care făcea serviciul bisericesc, munca fără preget pe care o aducea prinos cu cea mai mare dragoste înaintea lui Dumnezeu, îl îmbărbătau să se scoale de la miezul nopții când se făcea liturgie, să meargă la Biserica și să cetească toate ale ritualului până la lumina zilei, când venea preotul și se începeau cei 6 psalmi, sedelnele ortrinei ș. m. d. Și era de multe ori iarna ger cumplit în Biserica, ori vara căldură mare, totuși tatăl meu, toate le purta cu bucurie, fără să lase ceva necetit. Așa a servit el Domnului 40 de ani până la adânci bătrânețe. Asemenea oameni cu o viață sfântă, rar se mai găsesc acum în lume. (Autorul).

1) Cassian. Institut. coenobior. lib. III c. IV: „Sciendum tamen hanc *matutinam* (ora prima) quae nunc observatur in occiduis vel maxime regionibus, canonicam functionem, nostro tempore, in nostro quoque monasterio primitus institutam, ubi Dominus noster Iesus Christus natus ex virgine“. = „Trebuie de știut că această laudă de dimineata (ora I-a) care acum se vede în occident și în mai multe provincii, ca un serviciu canonic, a fost instituită pentru prima oară în timpul nostru în mănăstirea noastră, unde s'a născut Domnul nostru Iisus Hristos din sfânta Fecioară“. Biserica din peștera unde s'a născut Domnul, a fost zidită de sfânta Elena maica împăratului Constantin cel Mare. Aci a fost mănăstirea de care vorbește Cassian. Mai târziu, Iustinian a rezidit în peșteră și d'asupra ei 2 Biserici mărețe pe cari le-am văzut și eu când am fost în vara anului 1904 în Betleem, Ierusalim, Vitană, Ierihon, Iordan, ș. a. Mănăstirea din Betleem însă, a pierdut vechea ei splendoare. (Autorul).

2) Martigny, Diction. des antiq. chrét. art. „office divin“ n. II pag. 538.

3) Simeon Tesalon. cap. 324 p. 211.

4) Tot acolo. — Conf. Daniel, T. IV, p. 309: ὅτι σε καλέσωμεν, ὃ κεχαριτωμένη; οὐρανόν; κ. τ. λ.

noastre viețe ¹⁾. Afară de aceasta în repetirea «Doamne miluește», se vădește dorința insistentă a creștinului de a fi miluit de Cerescul Părinte. Dar numărul 40 a avut însemnătatea lui și în viața pământească a Mântuitorului d. e. la 40 de zile de la naștere a fost dus pruncul Iisus la templu din Ierusalim (Luca 2, 22); 40 de zile a postit Domnul (Luca 4, 2); la 40 de zile după învierea sa, din mijlocul ucenicilor s'a înălțat la ceruri de pe muntele Maslinilor (Fapt. Apost. 1, 12), ș. a. Urmează «Cela ce în toată vremea» și se termină cu rugăciunea «Hris-toase, lumina cea adevărată» (Χριστέ, τὸ φῶς τὸ ἀληθινόν), etc.

La cetirea orei I-a, preotul și tot creștinul să cugete cu pietate cum Mântuitorul fiind scuipat, lovit cu pumnii și legat a fost adus dimineța (în ora I-a a zilei) de la Caiafa la Pilat în pretoriu la judecată (Marcu 14, 65; 15, 1). Aci a fost osândit la răstignire (Marcu 15, 15 ²⁾).

§ 44.

Ora III-a (Ὡρα τρίτη, *tertia*).

In text foarte frumos aflăm în Constituțiunile apostolice, cu privire la orele de rugăciune și motivele instituirii lor. Iată acel text: «*Faceți rugăciuni dimineța și la ora a 3-a și a 6-a și la a 9-a și seara și la cântatul cocoșilor. Dimineța, drept mulțumire pentru că Domnul ne-a adus la lumină, făcând să treacă noaptea și se sosească ziua; în ora a 3-a, fiind că în timpul ei Domnul a primit de la Pilat osândire la moarte; în a 6-a, căci în acea oră a fost răstignit ³⁾; în a 9-a oră, pentru că în timpul ei Domnul fiind răstignit, toate s'au cutremurat, înfricoșându-se de îndrăsneala nelegiuitorilor Iidovi și ne putând se suferi ocara Domnului; seara, drept mulțumire că ne dă noaptea spre odihnă de ostenelele*

1) Simeon Tesalon., cap. 325, p. 211.

2) Dumnezește Liturgii, op. c., p. 260.

3) Căsim oare care deosebire între Constituțiunile apostolice și evangeliști cu privire la ora de răstignire a Domnului. În evangelia lui Marcu (15, 25) cetim: „Și era ora a 3-a și l-au răstignit“. La ceilalți sinoptici, nu aflăm ora răstignirii. Apoi tot în evangelia lui Marcu (15, 33 și 37) cetim: „Iar în ora 6-a întunecrec s'a făcut peste tot pământul, până la ora 9-a“... „Iar Iisus strigând cu glas tare și-a dat Duhul“. Aceasta o aflăm și în evangelia lui Mateiu (27, 45 și 50) și a lui Luca (23, 44 și 46). La Ioan nu aflăm orele acestor evenimente. De aci conchidem după evangeliști: patimile Domnului, s'au început Vineri dis de dimineță la curtea arhierului Caiafa și apoi dimineța (ora I = 7 modernă) la curtea lui Pilat, și s'au continuat până la ora a 3-a — adică straja II-a — când a fost răstignit. La ora 6-a s'a întâmplat întunecimea soarelui până la ora 9 în aceeași zi, când Domnul și-a dat Duhul. Iar dacă autorul Constituțiunilor pune răstignirea în ora 6-a, iar nu în a 3-a, se vede că el s'a folosit de vr'o variantă din textele evanghelice, sau de felul cum se înțelegea de autor ora 3-a.

din timpul zilei; la cântatul cocoșilor, pentru că acea oră vestește sosirea zilei, spre săvârșirea lucrurilor luminei»¹⁾.

Ora a 3-a sau a noastră a 9-a de dimineată, ne aduce aminte cum Domnul nostru a fost îmbrăcat în purpură, încununat cu spini, bătut cu trestia și apoi *osândit* (Marcu 15, 16—33²⁾. Ne mai aduce aminte și de Duhul sfânt, care s'a pogorât în a 3-a oră de dimineată peste apostoli în chip de limbi de foc ca să-i lumineze în propovăduirea evangheliei³⁾. Pentru aceea, ora aceasta cuprinde 3 psalmi: 16 și 24 cu privire la patimile Domnului și la dușmanii cari l'au chinuit și osândit pe el; iar psalmul 50 în legătură cu marele eveniment al pogorării sfântului Spirit asupra apostolilor, vădit în stihul 12: «Nu mă lepăda (Doamne) de la fața ta și Duhul tău cel sfânt nu-l lua de la mine». Chiar și Ciprian în explicarea rugăciunii domnești (De oratione Dominica), zice că în ora 3-a se roagă creștinul întru aducerea aminte de pogorarea sfântului Spirit asupra apostolilor⁴⁾. Tot aceasta o arată și Marele Vasile în învățăturile sale monahale⁵⁾.

După cei 3 psalmi se cetesc tropare cu privire la trimiterea sfântului Spirit⁶⁾, la Mântuitorul Hristos, la Prea curata sa Maică, și se finește cu rugăciunea sfântului Mardarie (ἡ εὐχή τοῦ ἁγίου Μαρδαρίου): «Stăpâne Dumnezeu, Părinte a tot Puternice» ș. a.⁷⁾.

1) Constit. Apost. lib. VIII, c. 34: Εὐχὰς ἐπιτελεῖτε ὁρθρου, καὶ τρίτη ὥρα, καὶ ἕκτη, καὶ ἑννάτη, καὶ ἑσπέρα, καὶ ἀλεκτροφωνία· ὁρθρου μὲν, εὐχαριστοῦντες, ὅτι ἐφώτισεν ἡμῖν ὁ κύριος, παραγαγὼν τὴν νύκτα, καὶ ἐπαγαγὼν τὴν ἡμέραν· τρίτη δὲ, ὅτι ἀπόφασιν ἐν αὐτῇ ὑπὸ Πιλάτου ἔλαβεν ὁ κύριος· ἕκτη δὲ, ὅτι ἐν αὐτῇ ἐσταυρώθη· ἑννάτη δὲ, ὅτι πάντα κεκίνητο τοῦ δεσπότου ἐσταυρωμένου, φρίττοντα τὴν τόλμαν τῶν δυσσεβῶν Ἰουδαίων, μὴ φέροντα τοῦ κυρίου τὴν ὕβριν· ἑσπέρα δὲ, εὐχαριστοῦντες, ὅτι ἡμῖν ἀνάπαυσιν ἔδωκε τῶν μεθήμερινῶν κόπων, τὴν νύκτα· ἀλεκτρονίων δὲ κραυγῇ, διὰ τὸ τὴν ὥραν εὐαγγελίζεσθαι τὴν παρουσίαν τὴν ἡμέρας, εἰς ἐργασίαν τῶν τοῦ φωτός ἔργων.

2) Marcu 15, 25: ἦν δὲ ὥρα τρίτη καὶ ἐσταύρωσαν αὐτόν.

3) Fapt. Apost. 4, 16.

4) Martigny, Diction. des antiq. chrét. art. „office divin“, n. II, p. 539.

5) Basil. Regul. maior. quaest. XXXVII: Πάλιν δὲ κατὰ τὴν τρίτην ὥραν εἰς προσευχήν... καὶ ὑπομνηθέντας τῆς τοῦ πνεύματος δωρεᾶς, τῆς κατὰ τὴν τρίτην ὥραν τοῖς ἀποστόλοις δεδομένης.

6) Tropariul trimiterii sfântului Spirit asupra apostolilor, sună astfel: „Doamne, cela ce ai trimis pe prea sfântul tău Duh în ora a 3-a apostolilor tăi, pre acela, Bunule, nu îl lua de la noi, ci ne înoeste pre noi cari ne rugăm ție“.

Pentru însemnătatea cuvintelor din tropar, el a trecut și în liturgiile sfinților Părinți Vasile cel Mare și Ioan Hrisostom, și se rostește în taină de preotul liturgisitor, înaintea cuvintelor prefacerii sfințelor daruri.

Conf. Dumnezeștile Liturgii, op. c., p. 94, și 130.

7) Conf. P. Rompotes, Λειτουργική, op. c., pag. 223.

§ 45.

Ora VI-a (ὥρα ἕκτη, sexta).

Această oră care coincide cu ora noastră a 12-a (amează), ne amintește de întunecimea ce s'a făcut peste tot pământul, Domnul fiind răstignit pe cruce, și a ținut până la ora 9-a (Marcu 15, 33¹⁾). Pentru aceea în primii psalmi 53 și 54 ai orei a 6-a, găsim multe stihuri cari profeteșc de această întâmplare; iar în psalmul 90 stih 13, se înfățișează Mântuitorul ca acela care biruește pe vrăjmași și calcă «peste leu și peste bălaur».

Unul din acești 3 psalmi și adică psalmul 90 se cetea la ora 6-a și în secolul al IV-lea după mărturia lui Vasilie cel Mare (+ 379²⁾); iar cari psalmi se mai ceteau pe lângă acesta sfântul Părinte nu ne spune. Apoi Atanasie cel Mare ne afirmă că atunci când se ceteau rugăciunile acestei ore cu privire la patimile Domnului și răstignirea lui pe cruce, creștinii ascultau acestea cu lacrimi și cu tânguiri³⁾.

Finindu-se cei trei psalmi, se zic tropare cu privire la răstignire, la cererea ajutorului de la sfânta Fecioara și se încheie lauda aceasta cu rugăciunea Marelui Vasilie «Dumnezeule și Doamne al Puterilor» (Θεὲ καὶ κύριε τῶν δυνάμεων) și apolisul⁴⁾.

§ 46.

Tipica — Τυπικά — (Obednița).

Se chiamă «Tipica» de la pluralul grecesc τυπικά, acel cerc de rugăciuni cetite după ora 6-a (amează), cari sunt tipul sau închipuirea sfintei liturgii⁵⁾. De aceea și Simeon Tesalonicianul zice că serviciul Tipicei sau al Obedniței «însemnează închipuirea sfintei liturgii, când se cântă fără liturgie; iar când se face liturgie, Tipica se săvârșește înainte, și de aceea se cântă la începutul ei 2 psalmi (102 și 145) preamărind pe Dumnezeu

1) Marcu 15, 33: Καὶ γενομένης ὥρας ἕκτης σκότος ἐγένετο ἐφ' ὅλην τὴν γῆν ἕως ὥρας ἑννάτης.

2) Basil. Regulae maiores. Interrogatio XXXVII: Ἐν δὲ τῇ ἕκτῃ ὥρᾳ... ἄμα καὶ τοῦ ψαλμοῦ τοῦ ἐννεηκοστοῦ λεγομένου.

3) Athanas. Loc. laud. in Martigny, Diction., p. 539.

4) Daniel, Codex, T. IV, pag. 311.

5) Tipica sau serviciul „Obedniței” a fost așezată de Biserică ca să o cetească pustnicii în locul liturgiei. Ei petreceau retrași din mănăstiri și nu puteau lua parte totdeauna la liturgie.

În vara anului 1904, când mergeam prin munții Iudeei spre Iordan, am văzut în dealul Ierihonului vr'o 8 peșteri mici găurite în mal și scări de lemn pe cari se suiau pustnicii în acele găuri. Acolo locuiau ei în toată viața; iar Sâmbătă seara și la sărbători, veneau la mănăstirea din Ierihon să se închine și

și amintind bunătățile lui către noi, pentru care s'a făcut și întruparea Cuvântului» ¹⁾. Liturgistii însă nu se înțeleg între dânsii asupra motivului pentru care acest serviciu se cheamă în grecește «τυπικά» ²⁾, numire trecută și în limba română bisericească, în locul cuvântului slavon «Obednița».

Conținutul Tipicei este următorul: cetirea psalmului 102 «Binecuvîntează suflete al meu pe Domnul și toate cele din lăuntrul meu», apoi a psalmului 145 «Laudă sufletul meu pe Domnul», «Unule născut», fericirile (Μακαρισμοί), simbolul credinței, Cu sfinții fă odihnă, ș. a. Urmează mai departe, rugăciunea «Prea sfântă Treime», psalmul 83 «Bine voi cuvânta pe Domnul», psalmul 144 «Înălța-te-voiu Dumnezeuul meu» și apolisul. Tot serviciul Tipicei laudă neconținut pe Dumnezeu dătătorul fericirii noastre ³⁾.

Dacă însă se face liturgie, după ectenia cea mare se cetesc psalmii 102 și 145, se cântă Unele născut, fericirile, troparele, intrarea cu sfânta Evangelie, sfinte Dumnezeule, apostolul, ș. a. Iar în Bisericile din satele și orașele noastre, nerăbdarea omenească, a scurtat întru atât serviciul Tipicei când se face liturgie, în cât după ectenia cea mare, se cântă numai stihul 1 al psalmului 102, apoi Unele născut, troparele, intrarea cu sfânta Evangelie, sfinte Dumnezeule, apostolul, ș. a.

să-și ea merinde uscată. Unii ca aceștia, pe lângă multele lor rugăciuni, cetesc și Tipica în peșteri, în loc de liturgie. (Autorul).

1) Simeon Tesaloniceanul, cap. 329, op. c., p. 213.

2) Léon Clugnet, Diction. grec-français de noms liturgiques, op. c., art. τυπικά p. 155.

3) Daniel, Codex. T. IV, p. 313, nota 1: Monachi inter horam sextam et nonam recitant ακολουθίαν τῶν τυπικῶν, similiter e psalmis 103 (102), 146 (145), simbola Nicaeno, Macarismis, etc.

CAPITOLUL II

EXPLICAȚIUNI ASUPRA LITURGIILOR SFINTILOR
PĂRINȚI VASILIE CEL MARE, IOAN HRISOSTOM ȘI GRI-
GORIE DIALOGUL.

§ 47.

Cele trei părți ale sfintei Liturgii.

al ucrare mântuitoare pentru folosul omului, săvârșită zilnic în sfântul altar de preoții Celui Prea Înalt, sfânta liturgie are părțile ei deosebite, dar nedespărțite între ele. Nu poate să fie o parte fără alta; nu se poate săvârși una fără ca să urmeze cealaltă; dar nici nu se poate înlocui o parte cu alta, precum nici nu și pot schimba locul lor întocmit de sfinții Liturgisti ai primelor timpuri creștine.

Prima parte a sfintei liturgii este „**Proscomidia**” sau «proaducerea» elementelor trebuincioase în săvârșirea sfintei euharistii ¹⁾.

Pregătirea aceasta însă se face de preotul liturgisitor, după o hotărâtă rândueală a cărților liturgice, iar nu întâmplător sau după voința subiectivă ori chibzueala proprie a preotului.

A doua parte este „**Liturgia catehumenilor**” zisă și «Liturgia chemaților» care se începe îndată după proscomidie, și se întinde până la începerea liturgiei credincioșilor. Liturgia celor chemați are părțile ei foarte frumoase, aducătoare aminte de timpurile vechi creștine.

Iar a treia și ultima parte a liturgiei, este „**Liturgia credincioșilor**” sau «Liturgia propriu zisă». Aceasta este coroana întregului serviciu divin, partea culminantă a celor sfinte, atinsă în prefacerea darurilor în corpul și sângele Domnului.

De și aceste părți sunt trei, totuși ele întocmesc o singură unitate, căci nu pot să lipsească cele două, dacă s'a început proscomidia.

1) Toți liturgiștii de seamă ai Bisericii ortodoxe, împărtășc liturgia în următoarele 3 părți: proscomidia, liturgia catehumenilor și a credincioșilor.

ARTICOLUL I

PROSCOMIDIA (Προσκομιδή).

§ 48.

Aducerea darurilor (τῶν δωρῶν) în Biserică de primii creștini.

ă nu te arăți înaintea Domnului Dumnezeu zeului deșert, zice sfânta Scriptură, ci fie care se aducă după puterea mâinilor voastre, după binecuvântarea Domnului Dumnezeu zeului tău, care ți-a dat ție¹⁾. Creștinii cei vechi și chiar împărații, împlineau cu sfîntenie această sfîntă poruncă, și aduceau daruri în casa Domnului, în ziua Duminicii, la zile de sărbători mari, în zilele amintirii sfinților, a morților, ș. a. Darurile acestea erau nu numai o împlinire a celor zise în Vechiul Testament, dar mai ales a poruncilor Mântuitorului cu privire la milostenie. «Vindeți averile voastre, zice Domnul, și dați milostenie; faceți-vă vouă pungi cari nu se învechesc, comoară ne împutînată în ceruri, unde furul nu se apropie, nici molia nu o strică»²⁾.

În timpul Mântuitorului se aduceau multe daruri la templu, căci «căutînd el, a văzut pe cei bogați aruncînd darurile în «gazofilachie». Și a văzut și pe o văduvă săracă aruncînd acolo doui fileri»³⁾. Iar în zilele apostolilor, toți creștinii «cari aveau țărîni sau case, vânzându-le, aduceau prețul celor vândute, și îl puneau la picioarele apostolilor, și se da la fie care după cum cineva avea trebuință»⁴⁾.

1) Deuteronom 16, 17.

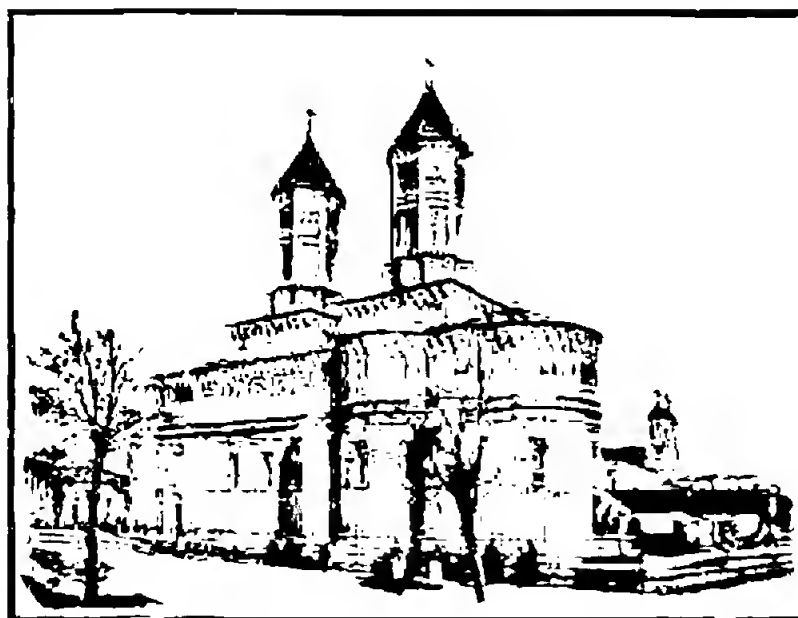
Și preoții elini păgâni, cîntînd imne, aduceau pe altarele zeilor «coapse grase și tauri», ca să fie arse și «coapse grase de capre» (Iliada lui Omer, cînt. I, v. 40). Lui Apolon i se jertfeau câte o dată și 100 de boi (ecatombe). Conf. Iliada lui Omer, cînt. I, v. 315. Ritualul sacrificiilor vechi eline îl cetim în Iliada lui Omer, cînt. I, v. 457—473 și cînt. II, v. 420—430. El se cam aseamnă cu cel ebraic. Negreșit că acest din urmă era mult mai curat, spiritual și cu concepțiuni superioare. (Autorul).

2) Luca 12, 33.

3) Luca 21, 1, 3: Ἀναβλέψας (ὁ Ἰησοῦς) δὲ εἶδεν τοὺς βάλλοντας εἰς τὸ γαζοφυλάκιον τὰ δῶρα αὐτῶν πλουσίου· εἶδεν δὲ τινα χήραν... κ. τ. λ. Gazofilachia era așa dar și în Bazilicele vechi creștine, un loc, o cămară, despre meaza noapte a altarului, în care puneau creștinii ofrandele lor pentru Biserică. Gazofilachia era numită în apus și «corbona ecclesiae» de la cuvîntul ebraic קָרְבָּן, קֹרְבָּן, δῶρον, dar adus lui Dumnezeu (Lev. 17, 4; Num. 7, 10; Ezechiel, 40, 43; Mateiu 15, 5).—Vezi și Tez. Lit. T. II, p. 142.

4) Fapt. Apost. 4, 34—35.

Invățăturile Domnului și ale apostolilor despre milostenie și cu privire la aducerea darurilor în casa lui Dumnezeu, au prins rădăcini și au dat roade frumoase în timpurile următoare și până în zilele noastre. În secolul al II-lea, Iustin Martirul ne spune că în zilele lui *«cei bogați și cei ce voesc, dau ofrande, fie care după a sa bună voință. Ofrandele strânse se duc la proistos, și acesta vine în ajutorul orfanilor și văduvelor, celor ce din cauza boalei sau din alte cauze au lipsă, și celor ce sunt în lanțuri și streinilor ce petrec în loc cu trecerea»* ¹⁾. Apoi în secolul al III-lea Ciprian vorbind despre milostenie, muștră

Biserica sfinții Trei Ierachi din orașul Iași (România), zidită în ornamente arabe din porunca Domnului Moldovei Vasilie Lupu (an. 1649).
Intr'insa m'am inchinat de multe ori. (Autorul).

astfel pe cei avuți: *«ești bogat și plin de avuți... și vezi pretutindenea «corbona», iar în ziua Duminicii fără sacrificiu viu»* (în Biserică ? ²⁾).

Cu toate acestea în Biserica veche nu se primeau daruri de la ori ce creștin. Constituțiunile apostolice, învăță pe episcop *«să știe de unde să primească daruri (καρποφορία) și de unde nu trebuie. Să nu primească de la cărciumari (κάπηλοι), căci aceștia după zisa profetului Isaia, amestecă vinul cu apă (μίσ-*

1) Iustin. Martyr. Apol. II, cap. 67. Vezi și p. 68, T. III, Tez. Lit.

2) Cyprian. De opera et eleemosyna. Explicația cuvântului „corbona” este cuprinsă în Tez. Lit., T. III, p. 158, în nota 3.

γουςι τὸν οἶνον ὕδατι¹⁾, de la curvari (πόρνοι), căci aduc Domnului prețul poftelor lor²⁾, și nici de la răpitori (ῥαπαγες) de bunuri streine și de la adulteri, pentru că sacrificiile lor sunt urâte înaintea Domnului. Dar să nu primească prinoase nici de la cei ce măhnesc pe văduve, de la cei ce asupresc pe orfani, de la cei ce țin în temniță pe nevinovați, sau chinuesc pe servitori cu bătaii, foamete și muncă grea. Să mai fie depărtați de tine, o episcopie, cei ce pustiesc orașe, și darurile lor înlăturate să fie. Vei depărta de la aducerea prinoaselor și pe falsificatorii de înscrisuri, pe retorii mincinoși, pe făcătorii de idoli (εἰδωλοποιούς), pe hoți, pe vameșii nedrepți (τελώνες ἀδικούς), pe cântăritorii necinstiți, pe măsurătorii nedrepți și pe ostașii bârfitori și nemulțumiți cu leafa lor și pe cei cari turbură pe săraci. Asemenea vei înlătura și pe ucigaș, pe gâde, pe judecătorul nedrept, pe învrăjbitorul de oameni, pe cel viclean, desfrânat, bețiv, pe cel blestemat, pe cel fără rușine, pe **cămătar**³⁾, și pe ori ce nelegiuît care stă împotriva voinței lui Dumnezeu⁴⁾.

Iar sinodul din Elvira (Iliberitan.) prin canonul său 29 oprește și pe energumenii turburați de spirite, de a aduce daruri în Biserică. Tot așa și sinodul I ecumenic prin canonul 11, poruncește ca cei ce se leapădă de credință dar în urmă se pocăiesc, «două ani fără proaducere» (fără să aducă daruri în Biserică), se vor împărtăși cu poporul de rugăciuni.

1) Isaia, 1, 22. Zeii Olimpului beau „nectar” (Iliada lui Omer, cânt. I. v. 598), un fel de vin dulce ca șampania noastră și mâncau „ambrosie” adică niște dulceturi ce se topeau în gură. (Iliada, cânt. V, v. 777).

2) Deuteron. 23, 18. Chiar și Cicerone (De senectute, cap. XI), înfierează aspru pe desfrânați.

3) Sfântul **Vasile cel Mare** († 379) în frumoasa sa omilie ținută în „contra cămătarilor” (Ὁμιλία κατὰ τῶν τοκιστῶν) arată lăcomia neînfrănată a acestora în trăsuri foarte triste și potrivite pentru toate timpurile. Iată câteva cuvinte din această omilie (n. I): „Cămătarul nu ține socoteală de împrejurări, el nu aude rugăciunile ferbinți ale împrumutătorului, ci rămâne neînduplecat, nemișcat, surd la rugăminti, fără simțire la lacrimi, jurând cu îndrăzneală că și el nu are bani... Indată ce împrumutătorul îi făgăduiește camătă mare, atunci i se înveselește fruntea și caută să prindă în undiță pe săracul, ce îi stă înaintea... (n. II): „Argintul fiind primit de împrumutător, nenorocirea a intrat în coliba lui. Noaptea în vis vede pe cămătar care se repede ca un câine spre dânsul... (n. III): „Sărăcia nu este o rușine; mai bine să opurtăm cu răbdare de cât să ne împrumutăm... (n. IV): „Femeea cere haine moi, servitori scliviști, mâncări alese și își spune să te împrumuți. Cel ce ascultă astfel de poftă femeiești se face prada cămătarilor”.

Tot așa și sfântul **Grigorie de Nisa** († 396), zugrăvește pe aceste fiare cumplit în omilia sa îndreptată „contra cămătarilor” (Κατὰ τῶν τοκιστῶν). Aduc aci puține cuvinte din această comoară de povățuiri (n. IV): „Viața cămătarului, zice sfântul Grigorie, este trândavă și lăcomă; el nu cunoaște nici munca câmpului nici grija negofului... Plugul lui este pana, câmpul este hârtia, sămânța este camătă spurcată a banilor săi... El dorește oamenilor sărăcie, nenorociri, lipsă, ca să vină la dânsul să se împrumute”. De aci vedem pentru ce Biserica nu primea ofrande în secolul al IV de la cămătari; dar acești lupi răpitori, astăzi sunt mai răi de cât atunci (Autorul).

4) Constitut. Apostol. lib. IV, c. VI: Χρή δὲ ἐπίσκοπον εἰδέναι, τίνων

Totuși canonul 3 al sfinților apostoli hotărăște ca episcopul sau presviterul care va aduce la jertfelnic «ori miere (μέλι), ori lapte (γάλα), sau vin meșteșugit, sau pasări (ὄρνεις), sau oare cari animale (ζωάτινα), sau legumi, să se caterisească». Apoi canonul 4 al sfinților apostoli, orânduiește ca «celelalte poame (afară de spicele de grâu, struguri, unt de lemn și tămâe), acasă trimite-se pârgă episcopului. Și arătat este cum că episcopul și presviterii le vor împărți diaconilor și celorlalți clerici». Iar canonul 57 al sinodului Trulan, poruncește ca «să nu se aducă în sfântul altar miere (μέλι) și lapte» (γάλα).

Numele celor ce aduceau ofrande în Biserică se ceteau în altar atât în răsărit cât și în apus. Ciprian într'o epistolă trimisă Bisericilor din Numidia, scrie «că pe frații și surorile noastre cari aduc daruri... în minte să-i aveți» ¹⁾. Asemenea și Constituțiunile apostolice rânduiesc pomeniri pentru aducătorii de daruri, în chipul următor: «Spune, o episcopoe, celor nevoiași, numele celor ce i-au ajutat, ca ei să-i poată pomeni în rugăciunile lor» ²⁾. Iar Ieronim zice că «acum în auzul tuturor, să se cetească numele celor ce aduc daruri» ³⁾. Deci, numele binefăcătorilor creștini, totdeauna au fost pomenite în Biserică până în ziua de astăzi.

§ 49.

Intrebuințarea darurilor (τῶν δωρεῶν) aduse în Biserică de vechii creștini.

Durmașii evangheliei nu au încetat în toate timpurile de a aduce daruri în casa Domnului. Din acestea mare parte erau hotărite pentru susținerea sfinților servitori ai Bisericii și a săracilor. Darurile erau legume, fructe, lapte, miere, pasări, ș. a. Acestea nu se aduceau la altar, căci ar fi fost în contra canoanelor 3 și 4 apostolice și 57 Trulanic, ci se trimiteau prin diaconi la casa episcopului, ca de aci să se împărțească tuturor cari aveau nevoie. Iar Tertulian vorbește de caritatea creștinilor africani din secolul al III-lea, în chipul următor: «Între noi este o comoară făcută din daruri creștinești, zice apologetul; dintr'însa nu ea nimine nici pentru prânzuri, nici pentru trebuință, nici pentru plăceri. Se folosesc însă aceste daruri pentru ajutarea săracilor, pentru a'i îngropa, pentru copiii săraci ai căror părinți sunt lipsiți de ori ce hrană, pentru ser-

ὁφείλει δέχεσθαι καρποφορίας, καὶ τίνων οὐκ ὁφείλει φυλακταῖοι γὰρ αὐτῷ πρὸς δόσιν κάπηλοι· κ. τ. λ.

1) Cyprian. epist. IX.

2) Constitut. Apost. lib. III, c. IV.

3) Hieronym. in Jerem. XI: Nunc publice recitantur offerentium nomina.

vitorii bătrâni, pentru naufragiați» ș. a. 1) Constituțiunile apostolice cu privire la împărțirea milelor, sfătuiesc astfel pe episcop: «Ce este de făcut atunci când sunt oameni neputincioși?... Pe toți aceștia să-i aibi în băgare de seamă și de fie care să porți grijă; căci cei ce aduc daruri nu le dau de a dreptul văduvelor și nevoiașilor, cile strâng la un loc... ca tu să le dai acestora după trebuință» 2).

a) Cei ce primeau în I-ul rând din aceste daruri aduse episcopului, ori puse în «comoară» după mărturia lui Tertulian, erau *clericii* ca unii ce aveau dreptul de a fi hrăniți din ofrandele pioșilor. În al II-lea rând veneau cei *închiși* pentru apărarea adevărilor religioase. Indată ce se vestea întemnițarea unui creștin pentru acest motiv, alergau la temniță bărbați și femei, tineri și bătrâni, pentru a-l mângâia și a-i aduce cele de trebuință. În a III-a treaptă aveau dreptul la milostenie *neputincioșii*, săracii și cei părăsiți de lume. Biserica însă nu îi părăsea, ci le venea în ajutor cu mângâierea morală și materială. Veneau după aceea în al IV-lea rând *bolnavii*. Dionisie episcopul Alexandriei († 264), văzând că se întinde în popor o boală molipsitoare în cuprinsul diecesei sale, scrie o epistolă către credincioși pentru a ajuta pe cei atinși de boală. Episcopul a fost ascultat cu multă căldură de fiii săi suflești 3).

Nu erau lipsiți de milostenie nici cei din a V-a treaptă și anume *văduvele și orfanii*. Aceștia erau ajutați în deosebi chiar în timpul apostolilor, înființându-se pentru servirea instituției diaconilor 4), și a văduvelor 5). Iar apostolul Iacov în epistola sa (cap. 1, v. 27), zice că buna credință în Dumnezeu este aceasta: «a cerceta pe cei săraci și pe văduve întru necazurile lor». Apoi iarăși adaugă (cap. 2, v. 14): «de va fi fratele sau sora goi și lipsiți de hrana cea de toate zilele și va zice cineva dintre voi: mergeți cu pace încălziți-vă și vă săturați și nu le-ar da lor cele de nevoie trupului, ce folos ar fi?» Dar și în secolele următoare, li s'au dat deosebită îngrijire văduvelor și orfanilor. Ignatie Teoforul, în epistola sa către Policarp, arată că acești săraci trebuie ajutați cu multă luare aminte, căci ei nu au în lume de cât pe Dumnezeu și pe episcop. Iar Tertulian (Apol. XXXIX), spune că în Africa credincioșii aveau mare dragoste de a ajuta pe orfani și văduve. Mai târziu s'au înființat *aziluri* de creștini, pentru adăpostirea acestor săraci.

Mai departe primeau ajutoare de la Biserică în categoria VI-a și VII-a: *streinii și exilații*. Mare dragoste se arăta streinilor locuitori în sate și cetăți; lor li se spălau picioarele chiar în timpul apostolilor de văduvele bătrâne și se bucurau de mare îngrijire.

1) Tertull. Apologeticum. XXXIX.

2) Constitut. Apost., lib. III, c. 4.

3) Euseb. Hist. eccles., lib. VII, c. 22.

4) Fapt. Apost. VI, 6.

5) I Tim. 5, 9.

Văduva să fie aleasă în serviciul Bisericeii, zice apostolul Pavel, dacă între alte bunătăți «a spălat picioarele sfinților» ¹⁾. Iustin Martirul mărturisește și el această dragoste creștinească față de streini ²⁾. Dar spălarea picioarelor celor streini, era îndatinată și în Africa, căci Tertulian laudând această faptă evanghelică ³⁾, săvârșită de creștini, întreabă pe dușmanii Bisericeii: «care bărbat păgân va lăsa femeea sa în drum pentru ca el să intre în colibeale săracilor cu apă, spre a spăla picioarele sfinților (creștinilor) și a'i chema în gazdă pe călătorii streini?» ⁴⁾. Spălarea picioarelor în țările călduroase folosește mult omului și în deosebi călătorului; pentru aceea ea a fost obișnuită din timpurile cele mai vechi ale popoarelor ⁵⁾.

Se împărțeau ajutoare bisericești și celor din categoria a VIII-a adică *sclavilor și condamnaților în mine*. Ciprian arată (epist. 61), că unii dintre frați căzând sclavi în mâinile barbarilor, creștinii contribuau după putere pentru a-i răscumpăra ⁶⁾. Mai răscumpărau și pe cei condamnați de păgâni la tăierea marmorei și pietrelor, drept pedeapsă pentru mărturisirea credinței. La împărțirea milelor, luau parte nu numai creștinii dar și păgânii. Iar *agapele* se făceau tot din ofrandele pioșilor.

1) I Tim. 5, 10.

2) Iustin Mart. Apologia I, c. 67.

3) Ioan. XIII, 5.

4) Martigny, Diction. des antiq. chrét., op. c., p. 66.

5) Într-o dimineață din luna August 1897, am pornit din Pompei (Italia de sud) ca să mă sui pe vulcanul Vezuviu din apropiere. În mijlocul drumului ce duce prin vii spre Vezuviu, eram foarte obosit și desgustat. Dar la „Casa blanca” un conac din vii, mi s'au spălat picioarele, mâinile și fața și cu aceasta m'am întărit să port drumul și căldura mai departe. Aceași spălare am primit-o aci și când m'am coborât de pe Vezuviu. Această datină era cunoscută și aplicată călătorilor în toată Italia de sud.

Iar în luna August 1904, când mă aflam în Ierusalim, am fost și în Biserica patriarhală ortodoxă. După ce m'am închinat în sfântul locaș, am intrat la un cleric superior. Acesta a poruncit îndată *să mi se spele picioarele* cu apă caldă și să mi se toarne apă de flori pe mâini, ceea ce s'a și făcut. Spălările acestea sunt nu numai curățiri ale corpului, dar ele au și simbolismul lor. (Autorul).

6) Un târg de sclavi în Africa.

Noi cei creșcuți în bine și fericire, nu avem ideie de sclavie. Această rană dureroasă o poartă mai toate popoarele vechi și moderne, și este departe de a se stinge în Africa, Asia și America de astăzi.

În vara anului 1904, din Palestina am trecut în Egiptul de Jos prin *Port-Zaid*. Mergând cu trenul pe lângă Canalul Suez (lung de 164 kilometrii), de la *Ismailia*, fosta reședință a lui Ferdinand de Leseps, creatorul canalului, am luat linia spre Cairo. Aci am văzut multe lucruri minunate ca piramide, muzee, moschee, lucruri vechi egiptene, Nilul, ș. a. Tot aci am cules următoarele cunoștințe despre nefericiții *sclavi*, africani din zilele noastre.

Prizonierii căzuți în luptele dintre triburi, sunt legați în furci de gât picioare și mâini. După aceea sunt vânduți negustorilor de sclavi numiți „*Dje-lahi*”. Aceștia își leagă acum marfa cu mai multă cruzime. Copiii, fetele, tinerii și bătrânii, sunt ferecați în lanțuri de nu se mai pot mișca. Sclavii fac șiruri lungi de 100–200 de inși, legați unii de alții. Apoi fie care din ei duc poveri grele ca d. e.: apă, orez, lemne și altele, trebuincioase pentru drum. În așa stare sunt porniți pe jos prin deșerturi călduroase și uscate spre târgul *Eggan* din

b) O altă parte din darurile aduse în casa Domnului de creștini, și anume *pâinea și vinul*, erau alese pentru sacrificiul *euharistic*. Se mai alegeau pentru cult, tămâea și untul de lemn. Bărbații și femeile cari doreau să se împărtășească cu corpul și sângele Domnului, erau îndatorați să aducă daruri mai ales în ziua Duminicii. Darurile pentru cult erau puse de pioși în **gazofilaciul Bisericei** (εἰς τὸ γαζοφυλάκιον τῆς ἐκκλησίας¹⁾), zis și προθεσεις ori παρατρέψα sau și παστοφορία; iar în apus se chema «*paratorium*» sau «*oblationarum*» ori «*corban*» (קרבן²⁾) sau și «*sacrarium*». Aceasta era o cămară a sfântului altar în partea de meza noapte, făcută anume pentru păstrarea darurilor³⁾. Domnitorii cei mari și principii, aduceau și ei ofrande în casa Domnului, potrivit bogăției lor.

Datina veche creștinească de a se aduce daruri la Biserică, s'a moștenit până în zilele noastre, cu deosebire că acum nu mai sunt ofrandele îndestulătoare ca în zilele de demult. Totuși vedem și astăzi aducându-se în Biserică, pâine, vin, grâu fiert, lapte, orez, poame, ouă, pasări și alte roade ale pământului, pentru binecuvântare și pentru a se gusta dintr'insele. Mulți dintre creștini, lasă danie Bisericei averea lor compusă din case, moșii, precum și alte bogății. Din acestea se împărtășesc nu numai servitorii altarului, dar mai ales laicii săraci, bolnavii și văduvele.

§ 50.

Inveșmântarea diaconului și a preotului la sfânta Proscomidie.

n vechii codici liturgici: Barberin (B), Parisian (P) și Cryptoferrata (C⁴), cu *inveșmântarea diaconului și a preotului se începe Liturgia sfântului Ioan Hrisostom*, care poartă

Nigerul de sus, ori și la alte târguri de sclavi mai mici. Djelahii de origină arabă din Sudan, Egipt ori Arabia, sunt cruzi și fioroși. Ei împung cu sulite pe sclavi ca să meargă repede; bicele plesnesc neconținut pe spatele nenorociților. O vorbă de nesupunere din partea veri unui sclav, îi atrage torturi îngrozitoare și apoi moartea, ca să fie de pildă și pentru ceilalți.

Când moare vr'un sclav pe drum, ceilalți îl târăsc până ce Djelahii armați până în dinți, descalecă de pe cămile și îl desleagă lăsându-l locului. Seara la popas Djelahii se veselesc bătând pe sclavi, împușcându-i sau spânzurându-i pe cei slabi și bătrâni. Câți mai rămân în viață, după călătorii de 30—40 de zile, sunt duși în târguri și vânduți ca animalele. Stăpânii cei noi, supun pe sclavi la munci chinuitoare, până ce îi vând și ei, ori îiucid mai ales la petreceri și veselii. Iată viața semenilor noștri. Vezi și pag. 250, nota 7, Tom. II, Tez. Lit. (Autorul).

1) Conf. Luca 21, 1—3.

2) Cuvântul „corban” (קרבן qorban, δῶρον) însemnează „dar” ori „sacrificiu”, de la verbul „carab” (קרב), a apropia. „Corban” se chemau sacrificiile Vechiului Testament, numire trecută și la cămara sfântului altar în care se păstrau darurile pentru sfânta jertfă.

3) Vezi pag. 142 Tom. II Tez. Lit.

4) Iată ce vechime arată Daniel. Codex. Tom. IV p. 327 acestor 3 codici :

acest titlu: «Διάταξις τῆς θείας καὶ ἱερᾶς λειτουργίας, γενομένης οὕτως ἐν τῇ μεγάλῃ ἐκκλησίᾳ καὶ ἐν τῷ ἁγίῳ ὄρει»). Iar în codicele Venețian aflăm acest titlu: «Διάταξις τῆς θείας ἱεραρχίας τοῦ ἐν ἁγίοις Πατρὸς ἡμῶν Ἰ. Χ.»³⁾. Acest din urmă titlu îl mai găsim și în Evhológiul lui Goar (pag. 95), pentru Liturgia aceluiași Ierarh. Deci, în vechii codici, Proscomidia nu are un titlu deosebit, ca în Liturgiarele românești, ci ea este partea începătoare a Liturgiei sfântului Hrisostom, cu același cuprins întocmai ca și în Liturgiarele noastre. Cu toate acestea, după Proscomidie în acei codici iarăși urmează titlul: «Ἡ θεία λειτουργία τοῦ ἐν ἁγίοις Πατρὸς Ἰωάννου τοῦ Χρυσοστόμου», așa ca și în Liturgiarele românești. După aceea urmează Liturgia catehumenilor și a credincioșilor întocmită de sfântul Ierarh⁴⁾.

Nu este îngăduit treptelor ierarhice bisericesti și anume diaconului și preotului, să înceapă Proscomidia și să săvârsească Liturgia, de cât având cugetul curat, fiind împăcați cu lumea și îmbrăcați cu veșmintele liturgice⁴⁾. Pentru diacon și presviter, rânduiala înveșmântării este stabilită din vechime în Liturgiarul Bisericei ortodoxe. *Multe din rugăciunile Proscomidiei le găsim și în Liturgia sfântului Iacov, n. 1, 7, 17, etc.* Ritualul Proscomidiei noastre este păstrat neștirbit, însă cu puține variante, și în codicii: Barberin, Parisian și Crypto-Ferrata. După acest din urmă, liturgisesc monahii Greci din Italia și Sicilia⁵⁾. Aceeași vechime o are și rânduiala înveșmântării arhierelui.

Înveșmântarea diaconului și a preotului se face astfel: amândouă stând înaintea sfintelor uși cu fața spre răsărit, fac 3 închinăciuni. După aceea zice Diaconul: «Binecuvintează, Stăpâne». Preotul: «Bine cuvântat este Dumnezeuul nostru». Diaconul: «Împărate Ceresc, sfinte Dumnezeule», ș. a. După aceea zic troparele compuse de Ioan Damascen: «Miluește-ne pe noi,

„Barberinum (B) circa anum 900 exaratum, Parisinum (P) saeculo decimo quinto medio conscriptum in calce officii mutilum et Crypto-Ferratensem (C) quo Monachi Graeci in Italia atque Sicilia uti solent“.

Se știe că *Barberinus* autorul codicelui, adică al manuscriptului ce poartă numele său, a fost un învățat din secolul al X-lea. (Autorul).

1) Traducerea: „Rânduiala sfintei și Dumnezeiești Liturgii, săvârșită astfel în Marea Biserică (constantinopolitană) și în sfântul Munte“ (Athos).

2) Traducerea: „Rânduiala Dumnezeiești Liturgii a celui dintru sfinți Părintele nostru Ioan Hrisostom“.

3) Textul original grecesc al liturgiei sfântului Ioan Hrisostom, începând cu îmbrăcarea sfinților servitori ai altarului în veșmintele liturgice, apoi urmând proscomidia, liturgia catehumenilor și a credincioșilor, cuprinde în codicele lui Daniel Tom. IV, file 23 (pag. 327–372). Iar liturgia Marelui Vasilie în același codice, Tom. IV, cuprinde 9 file (pag. 421–438), căci multe părți din aceasta sunt și în aceea a sfântului Hrisostom, și de aceea nu s'au mai trecut din nou în liturgia Marelui Vasilie.

4) Ceteste istoricul și simbolismul acestor veșminte, pag. 414 seqq. Tom. II Tez. Liturg.

5) Daniel, Codex, Tom. IV p. 327: Μέλλων δὲ ἱερεὺς τὴν θείαν ἐπιτελεῖν μυσταγωγίαν... καὶ μὴ ἔχειν τι κατὰ τινος, καὶ τὴν καρδίαν... κ. τ. λ.

Doamne» (Ἐλέησον ἡμᾶς, Κύριε), Mărire : «Doamne, miluește-ne pe noi». Și acum : «Ușa îndurării» ¹⁾.

Apoi urmând cu rugăciunile arătate în Liturgiar, merg și sărută icoana Domnului nostru Iisus Hristos (τοῦ Χριστοῦ), a sfintei Fecioare (τῆς Θεοτόκου) și ale altor sfinți. Trec după aceasta în mijlocul Bisericii și aci descoperindu-și capetele și plecându-le, cetește preotul rugăciunea : «Doamne, trimite mâna ta» (Κύριε ἐξαπόστειλον τὴν χεῖρά σου ²⁾), prin care cere de la Dumnezeu ca să se învrednicească a săvârși sfânta liturgie. Făcându-se apolisul cel mic și plecându-se spre strane, cu înțelesul că cer ertare de la cei de față, intră în sfântul altar zicând fie care în sine, icoana stihului 7 din psalmul 131 : «Intra-voiu în casa ta, închina-mă-voiu către Biserica cea sfântă a ta» ³⁾.

Acum preotul și diaconul fiind în altar, fac 3 închinăciuni înaintea sfintei mese, sărută sfânta Evangelie ca pe aceea ce cuprinde învățăturile Domnului și după aceea sărută și sfânta masă. Apoi ea fie care în mâinile sale stihariul său, fac iarăși 3 închinăciuni spre răsărit (Κατ' ἀνατολὰς) zicând fie care cu umilință, asemenea Vameșului din Evangelie (Luca 18, 13) : «Dumnezeule, curățește-mă pe mine păcătosul și mă miluește» ⁴⁾. Atât preotul cât și diaconul, doresc curățirea sufletului pentru a fi vrednici de cele ce vor săvârși, potrivit cuvintelor din epistola lui Iacov cap. 1.

a) După aceea **diaconul** (ὁ διάκονος) merge la preot ținând stihariul și orariul în mâna dreaptă și plecându-și capul zice : «Bine cuvintează, Stăpâne, stihariul dimpreună cu orariul» (τὸ στοιχάριον σὺν τῷ ὥραριῳ); iar preotul răspunde : «Bine cuvântat este Dumnezeu nostru». Diaconul sărută mâna preotului și retrăgându-se la o parte se îmbracă în stihar rugându-se : «Bucura-se-va sufletul meu întru Domnul». Apoi sărutând orariul (τὸ ὥραριον ἁσπασάμενος), îl pune pe umărul stâng; iar punând mânecutele pe mâini, la cea dreaptă zice : «Mâna ta cea dreaptă, Doamne» (Ἡ δεξιὰ σου χεῖρ, Κύριε); iar la cea stângă rostește stihul 73 din psalmul 118 : «Mâinile tale m'au făcut și m'au zidit» (Αἱ χεῖρες σου ἐποίησαν με καὶ ἐπλασάν με ⁵⁾).

Apoi diaconul mergând la Proskomīdie, gătește odoarele sfinte pentru sfânta jertfă și anume : sfântul disc punându-l în stânga lui (ἐν τῷ μέρει τῷ ἄριστερῳ) iar potirul în dreapta lui (ἐν τῷ δεξιῳ) și celelalte cu bună rânduială ⁶⁾. Această pregă-

1) Dumnezeștile Liturgii, op. c., p. 55 : «Rânduiala dumnezeștei Proskomidii». Conf. Daniel, Codex, Tom. IV, p. 328.

2) În Liturgia sfântului Iacov (n. 7), în loc de χεῖρα (mână) stă scris cuvântul χάριν (har).

3) Dumnezeștile Liturgii, op. c., p. 56. Dar și stihul 2 al psalmului 137 sună așa : «Inchina-mă-voiu la Biserica ta cea sfântă».

4) Aceste cuvinte sunt împrumutate din Liturgia sf. Iacov, n. 1.

5) Despre «Veșmintele diaconesti» cu tot istoricul lor, cetește de la pag. 414 înainte, Tom. II Tez. Liturg.

6) Daniel, Codex, op. c., Tom. IV, p. 329.

tire a sfintelor odoare o găsim în atribuțiunea diaconului din primele secole creștine, când el le aducea la Proscomidie din «schevofilachion» zis și «diaconicon», adică din acea cămară din partea de meza zi a sfântului altar. Canonul 21 al sinodului din Laodicea oprește pe servitori (ipodiaconi) de a se atinge de vasele și odoarele sfinte, și cu atât mai mult de a le aduce la Proscomidie ¹⁾.

b) Iar **preotul** (ὁ ἱερεὺς) se îmbracă cu această rânduială: luând stihariul (τὸ στοιχάριον) în mâna stângă (ἀριστερῇ) și închinându-se de 3 ori către răsărit, cum s'a zis, binecuvântând grăește: «Binecuvântat este Dumnezeu nostru» și se îmbracă cu stihariul rostind ceea ce a zis și diaconul când s'a îmbrăcat cu acest veșmânt: «Bucura-se-va sufletul meu întru Domnul» ²⁾.

Luând apoi epitrahilul (τὸ ἐπιτραχήλιον), semnul jugului lui Hristos, bine cuvântându-l și sărutându-l îl pune pe grumaz zicând: «Bine cuvântat este Dumnezeu cel ce varsă darul său peste preoții săi» ³⁾. După aceea luând brăul (τὴν ζώνην), chipul puterii divine și al vredniciei preotești, se încinge cu el zicând: «Bine cuvântat este Dumnezeu cel ce mă încinge cu putere». Iar la mânecute (ἐπιμανίκια), simbolul legăturilor lui Hristos, zice ca și diaconul: «Mâna ta cea dreaptă», și «Măinile tale m'au făcut și m'au zidit» ⁴⁾.

Dacă preotul are vr'un rang, împodobit de episcop cu epigonatia, sabia cuvântului, binecuvântând-o, sărutând-o și așezând-o la coapsa dreaptă zice: «Încinge sabia ta peste coapsa ta». După aceea luând și felonul (φελώνιον), chipul hlamidei lui Hristos, binecuvântându-l îl sărută zicând stihul 9 din psalmul 131: «Preoții tăi Doamne te vor îmbrăca întru dreptate și cuvioșii tăi cu bucurie se vor bucura» ⁵⁾.

Prin urmare diaconul se înveșmântează cu stihariul, orașul și mânecutele; iar preotul cu stihariul, epitrahilul, brăul, mânecutele, epigonatia și felonul ⁶⁾.

1) Vezi „Atribuțiunile Diaconilor“ p. 332, Tom. II Tez. Liturg.

2) În codicii Barberin și Crypto-Ferrata, la îmbrăcarea stihariului preotul zice: Εἰς τὸ ὄνομα τοῦ πατρὸς καὶ τοῦ υἱοῦ, κ. τ. λ.

3) În codicele Crypto-Ferrata, la îmbrăcarea epitrahilului, în loc de „Εὐλογητὸς ὁ θεὸς ὁ ἐκχέων τὴν χάριν αὐτοῦ“, preotul zice: καὶ σχῆμα ἀφορσύνης περιέβαλον, ὅτι στέφανον ἐξ ἀκανθῶν σοι περιέθηκαν χριστέ ὁ θεὸς ἡμῶν, ἐλέησον ἡμᾶς. = Și chipul nebuniei luând (Iidovii), că cunună de spini ți-au pus ție, Hristoase Dumnezeu nostru, miluește-ne pe noi.

4) Dumnezeștile Liturgii, op. c., p. 58. — Conf. Daniel, Codex, Tom. IV, pag. 330.

5) Despre „veșmintele preotești“ ceteste și p. 423 — 427, Tom. II, Tez. Liturg. Conf. Daniel, Codex, Tom. IV, p. 330: Οἱ ἱερεῖς σου, Κύριε, ἐνδύσονται δικαιοσύνην καὶ οἱ ὁσίοί σου ἀγαλλιάσει ἀγαλλιάσονται. Aceste cuvinte le cetim și în textul ebraic la psalmul 132 v. 9: כְּבִישֵׁי צֶדֶק וְחֶסֶד יְהוָה יְבִישׁוּ.

6) Cu privire la îmbrăcăminte diaconului și a preotului, eu am confruntat Liturgiul Bisericei române, cu Codicii Barberin, Parisian și Crypto-Ferrata, din Codicele lui Daniel, Tom. IV, pag. 327 seqq. și l-am găsit tradus cu multă eza-

c) **Arhiereul**, când servește sfânta liturgie, pe lângă aceste veșminte ale preotului și anume: stihariul, epitrahilul, brâul, mânecutele și epigonatia, mai pune pe dânsul, sacosul în loc de felon, apoi omoforul, engolpiul și mitra ¹⁾.

Pentru respectul ce suntem datori celor sfinte, se cuvine ca toate aceste veșminte liturgice, să fie curate, din stofe bune și ținute cu îngrijire. Făptura lor să fie în forma clasică, adică lungi și largi, după predatinile sfintei noastre Biserici ²⁾.

§ 51.

Rândueala dumnezeieștei Proskomidii

(Διάταξις τῆς θείας Προθέσεως), **cu explicațiuni și studii științifice asupra ei.**

uvântul «Proskomidie» adică «proaducere» (προσκομιδή), este substantivul alcătuit din verbul προσκομίζειν, πρὸς κομίζειν = a proaduce, a aduce înaintea, a pune în față. Se cheamă «Proskomidie» *prima parte a liturgiei*, pentru că în lucrarea ei, se aduc înaintea, se pregătesc sfintele daruri, cari se prefac la liturgie în corpul și sângele Domnului. Această proaducere, pregătire, se face la masa numită și ea «Proskomidie», numire împrumutată de la însăși lucrarea ce se face pe ea. Creștinii cei vechi aduceau daruri în *pastoforia* (παστοφόρια) altarului; iar din aceste proaduceri, se alegeau elementele pentru sfânta euharistie. După cum am văzut (p. 142, T. II și 164, T. III, Tez. Lit.), acolo unde este astăzi masa proskomidiei, în partea de meza noapte a altarului, se afla în vechime *protesul* (πρόθεσις) numit și *pastoforia*, adică acea cămară în care se puneau ofrandele pioșilor trebuincioase cultului.

Masa slintei proskomidii se află scobită în perețele Bisericii pentru a se asemana peșterii din Betleemul Iudeei în care s'a născut Domnul ³⁾. *Până prin secolul al VI-lea, fiind în bună*

titate. Tot așa este tradus și întregul Ritual al Proskomidiei, afară de unele variante aflate în Codici. (Autorul).

1) Despre «Veșmintele și insigniile arhieresti», cetește de la pag. 427, înainte, Tom. II, Tez. Liturg.

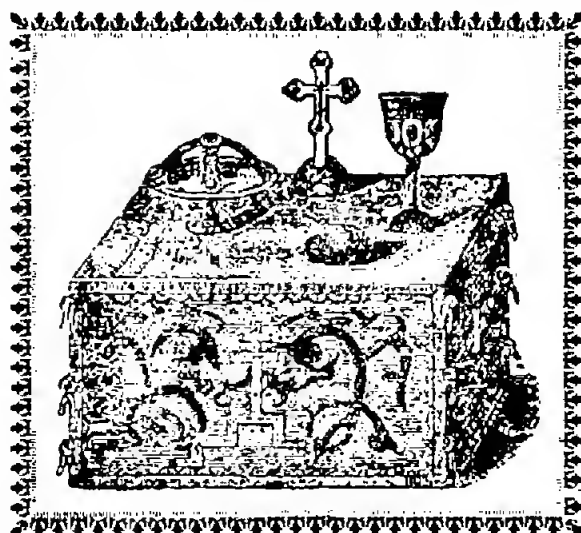
2) Unii dintre preoții noștri, mai ales cei de la sate, servesc sf. liturgie cu veșminte rupte, strâmte, scurte sau cu croială lumească. Această nepăsare, aduce mare vinovăție preotului liturgisitor.

3) Simeon Tesalon., op. c., p. 101.

Joi 12 August 1904, ora 8 dimineața, am plecat din Ierusalim la Betleem. În drum aproape de orașul Nașterii Domnului, am văzut mormântul. Rahilei soția patriarhului Iacov, în formă de templu mic. Erau aci o mulțime de pelerini Iudei. Făcând o oră de călătorie am sosit în Betleem și am intrat pe o poartă mică în Biserica-peșteră, în care s'a născut Mântuitorul lumii. După ce m'am închinat în această măreață peșteră, în care este Biserica făcută de Împărăteasa Elena (Euseb. De vita Constantinii, lib. III, c. 41), am eșit din adânc

rândueală clasele catehumenilor, proscomidia se făcea după liturgia lor. Acum, ca și de la secolul VI-lea încoace, preoții o săvârșesc înainte de liturgia catehumenilor.

1. Rândueala și ritualul pregătirii elementelor euharistice sau a proscomidiei, pentru liturgia sfântului Ioan Hrisostom și a Marelui Vasilie, este după cum se va vedea mai departe ¹⁾. Liturgiarul Bisericii noastre ortodoxe și codicii liturgici: Barberin, Parisian și Crypto-Ferrata, învață că preotul și diaconul fiind înfrumusețați cu veșmintele lor liturgice, merg la proscomidie (εἰς τὴν προόθειον) și își spală mâinile zicând cele din urmă 7 stihuri (6—12) ale psalmului 25: «Spăla-voiu întru cele nevinovate mâinile mele și voiu încungiura altarul tău, Doamne» ²⁾. Și în vechea liturgie din Constituțiunile apostolice (Lib. VIII, c. 11) se poruncește ca în timpul sărutărei sfinte, un ipodiacon

Sfânta Proscomidie având pe ea: stea, crucea, potirul și buretele.

să aducă apă preoților pentru spălarea mâinilor ³⁾. Spălarea aceasta după tâlcuirea sfinților Părinți, înseamnă nu numai curățirea materială, dar mai ales curățenia spirituală, atât de

cime la suprafață, într-o altă Biserică d'asupra celei d'întăiu, mai frumoasă și mai mare, zidită din porunca lui Iustinian. Închinându-mă, am plecat din sfântul locaș și am venit iarăși în Ierusalim. (Autorul).

1) La liturgia sfântului Ioan Hrisostom și la aceea a sfântului Vasilie, proscomidia se face în același chip. Dumnezeestile Liturgii, op. c., p. 110.

2) Daniel, Codex, op. c., Tom. IV, p. 330: «Νίψομαι ἐν ἁθώοις τὰς χεῖράς μου, καὶ κυκλώσω τὸ θυσιαστήριόν σου, κύριε». Aceste cuvinte le cetim și în stihul 6 al psalmului 26 din textul ebraic: אֶרְחֹץ בַּמַּיִם בְּיַד כֶּסֶף וְאֶסְבֵּךְ

= «Spăla-voiu întru cele nevinovate mâinile mele și voiu încungiura altarul tău Doamne».

3) Tertulian în scrierea lui «De oratione» (Cap. XIII), ne învață să ne spălăm mâinile și înainte de rugăciune.

trebuincioasă în lucrarea proscomidică și liturgică ce vor începe acum miniștrii altarului.

Această spălare se făcea și în secolul al IV-lea tot așa cum se face și astăzi și era păstrată ca o dătină apostolică. «*Voi ați văzut, zice Ciril al Ierusalimului († 386), neofiților săi, pe diacon, cum el aduce apă preotului pentru spălare și totodată și celorlalți preoți cari sunt împrejurul altarului lui Dumnezeu. Aceasta nu se dă pentru necurățenia corporală (διὰ τὸν σωματικὸν ῥύπον); nu este aceasta, căci nu intrăm în Biserică având necurăția corpului; ci spălarea este simbolul că trebuie a vă curăți de toate păcatele și fără de legile... Au nu auziți și pe fericitul David zicând cu înțeles mistic: «spăla-voi întru cele nevinovate mâinile mele și voi incungiura altarul tău Doamne» (Psalm. 25, v. 6¹). Dar și în legea veche Moisi pusesse spălătoare la chivotul legii, pentru ca cei ce serveau la masa jertfei să-și spele mâinile și picioarele²).*

După ce preotul și diaconul își spală mâinile, merg la proscomidie și închinându-se înaintea ei de 3 ori zice fie care: «Dumnezeule, curățește-mă pe mine păcătosul și mă mântuește»³). Apoi rostesc troparul din Vinerea cea Mare: «Răscumpăratu-ne-ai pe noi din blestemul legii». După aceasta diaconul zice: «Bine cuvintează, Stăpâne» (εὐλόγησον δέσποτα). Preotul: «Bine cuvântat este Dumnezeul nostru» Diaconul: «amin».

2. Acum preotul având înaintea sa cele trebuincioase pentru sfânta euharistie și anume: vin, apă și 5 prescuri de pâine dospită (can. 44 al sinodului din Cartagena⁴), va căuta ca fie care prescură să aibă pe ea semnul crucei⁵) și să fie împodobită cu

1) Cyrill. Catech. mystag. V, n. 1: «Ἐωράκατε τὸν διάκονον, τὸν νίψασθαι διδόντα τῷ ἱερεὶ, καὶ τοῖς κυκλοῦσι τὸ θυσιαστήριον, τοῦ θεοῦ προεβυτέροις; οὐ πάντως δὲ ἐδίδου διὰ τὸν σωματικὸν ῥύπον· οὐκ ἔστι τοῦτο· οὔτε γὰρ ῥύπον σώματος ἔχοντες τὴν ἀρχὴν, εἰσῆμεν εἰς τὴν ἐκκλησίαν· ἀλλὰ σύμβολόν ἐστι τοῦ δεῖν ὑμᾶς καθαρεύειν πάντων ἁμαρτημάτων καὶ ἀνομιμάτων... οὐκ ἦκουσας τοῦ μακαρίου Δαβὶδ αὐτὸ τοῦτο μυσταγωγούντος, καὶ λέγοντος «νίψομαι ἐν ἁθώοις τὰς χεῖράς μου, καὶ κυκλώσω τὸ θυσιαστήριόν σου κύριε». Despre spălările religioase, cetește și nota 6, pag. 111, Tom. II, Tez. Liturg.

2) II Moisi, cap. 30, v. 18, 20.

3) Daniel, Codex, Tom. IV, p. 331: «Ὁ θεὸς ἰλάσθητι μοι τῷ ἁμαρτωλῷ, καὶ ἐλέησόν με.

4) Până în secolul al VII-lea se întrebuintă și în apus pâine dospită în euharistie; însă sinodul din Toledo ținut în anul 693 fu cel dintâiu care hotărî în apus prin canonul 6 întrebuintarea azimei (ἄζυμον) în euharistie în loc de pâine dospită. În Anglia se introduse azima în secolul VIII; în Germania în secolul IX; iar în secolul XI era întrebuintată în toată Biserica latină.

Dar Iisus Hristos a întrebuintat ἄζυτος adică pâine dospită la cina cea de taină, iar nu ἄζυμον sau pâine nedospită. Pâine dospită au frânt și apostolii (Fapt. Ap. 2, 42, 46; 20, 7; I Cor. 10, 16; 11, 20), părinții secolului II (Apol. I-a lui Iustin, cap. 66) și așa s'a întrebuintat în Biserica ortodoxă până astăzi. (Autorul).

5) Coptii și Etiopienii,eretici orientali, în loc de o cruce au 12 cruci pe fie care prescură, întru amintirea celor 12 apostoli (Daniel Codex, Tom. IV, p. 386). Forma aceasta de prescuri am văzut-o și eu la Coptii din Alexandria Egiptului, în vara anului 1904. (Autorul).

sigiliul IIS. XS. NI. CA ¹⁾. Prescurile să fie 5, intru amintirea minunei Mântuitorului când a săturat 5000 de oameni cu 5 pâini (Luca 9, 13). Forma lor traditională va fi rotundă, cum era și în timpul marilor liturgisti din secolul IV și pe timpul lui Epifanie al Salaminei († 403). Cu toate acestea canonul 11 al sfântului Nicefor Mărturisitorul, patriarhul din Constantinopole (sec. IX), îngăduie ca preotul dintr'o prescură să proscoidască pentru mai mulți ²⁾.

Preotul liturgisitor ea în mâna stângă (ἀριστερᾷ) o prescure, iar în dreapta sfânta copie (τὴν ἁγίαν λόγχην) și după ce însemnează cu ea de 3 ori crucea pe prescure (τὴν προσφορὰν), zice de 3 ori: «Intru pomenirea Domnului și Dumnezeului și Mântuitorului nostru Iisus Hristos» ³⁾. Foarte veche este datina de a se însemna sfânta pâine cu semnul crucei. Ea este întrebuințată în secolul al III-lea și al IV-lea. Ereticii Sirieni și Copti nu au nici copia nici steaua; ei nu tae pâinea ci o frâng ⁴⁾. Apoi intru amintirea patimilor Domnului, preotul înfige copia în partea dreaptă (ἐν τῷ δεξιῷ μέρει) a pecetei și tăind zice o parte din versul 7 al capitolului 53 din cartea profetului Isaia: «Ca o oae spre junghiere s'a adus» (ὥς πρόβατον ἐπὶ σφαγὴν ἤχθη); iar înfigând în partea stângă; zice o altă parte a versului 7 din același capitol: «Și ca un miel nevinovat (καὶ ὥς ἄμνός ἀκακος) fără de glas, împotriva celui ce îl tunde pe dânsul, așa nu și-a deschis gura sa» ⁵⁾. În aceste cuvinte profetice rostite cu 730 de ani înainte de patimile Domnului, de către ma-

1) Chipul sigiliului prescurei: $\frac{IIS|XS}{NI|CA}$. Cuvintele: Ἰησοῦς Χριστὸς Νικᾷ,

după mărturia lui Nicolae Vularis, le-a întrebuințat pentru prima oară, Marele Constantin ca inscripțiune pe 3 cruci așezate de dânsul în Constantinopole. Pe prima cruce a scris Ἰησοῦς; pe a doua Χριστὸς și pe a treia Νικᾷ. Vezi Daniel, Codex, T. IV, p. 385, nota 2.

2) Numărul prescurilor, nu a fost totdeauna același. Se întrebuințau și mai multe, până la 7, și mai puține până la 3 și chiar 1. Nici în timpul de față nu se întrebuințează peste tot locul aceeași sumă de prescuri. (Autorul).

3) Daniel, Codex, Tom. IV p. 331: Εἰς ἀνάμνησιν τοῦ κυρίου, καὶ θεοῦ. κ. τ. λ. Conf. Goar, Evhol. p. 78.

4) Daniel Codex, Tom IV, p. 386, nota 1: Syri ut etiam Coptitae usum λόγχης non habent, sed frangunt panem, etc.

5) Versul 7 din cap. 53, al cărtei profetului Isaia, este împrumutat de sfinții liturgisti din traducerea alexandrină a celor 70 de traducători. După aceștia stihul 7 sună astfel: ὥς πρόβατον ἐπὶ σφαγὴν ἤχθη, καὶ ὥς ἄμνός ἐναντίον τοῦ κείροντος ἄφωνος οὕτως οὐκ ἀνοίγει τὸ στόμα. = „Ca o oae spre junghiere s'a adus, și ca un miel fără de glas împotriva celui ce îl tunde, așa nu-și deschide gura sa”. Iar în textul ebraic, versul 7 din cap. 53 al cărtei lui Isaia, se deosebește de al celor 70, în chipul următor: כַּשֵּׁה לְמִשְׁבַּח יִבְלֵל = „Ca un miel

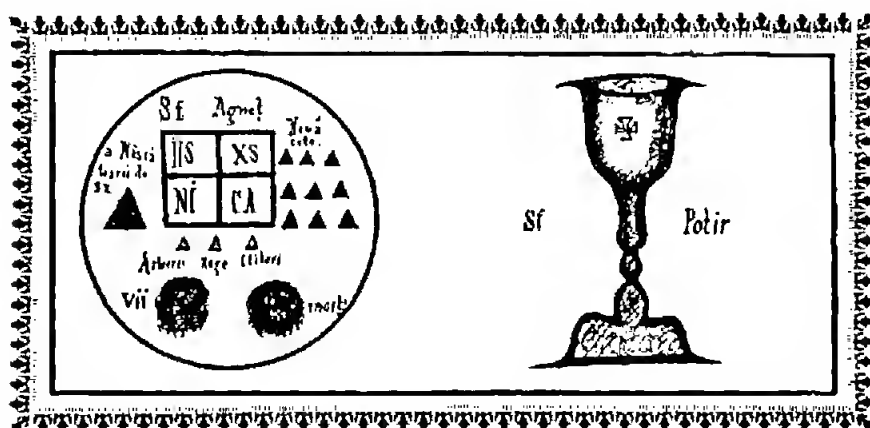
יִדְרָחֵל לְפָנַי גִּזְיָה נֶאֱלָמָה וְלֹא יִפְתַּח פִּי (כַּשֵּׁה) la junghiere (לְמִשְׁבַּח) s'a adus” פִּי = „Și ca o oae (כַּשֵּׁה) în fața celui ce o tunde (גִּזְיָה) stă fără de glas (נֶאֱלָמָה) și

nu își deschide gura ei”. Cu alte cuvinte în textul ebraic cetim că mielul se aduce la junghiere, iar nu oaea; aceasta se aduce ca să fie tunsă.

rele prooroc Isaia, să vădește blândețea Mântuitorului și îndelunga sa răbdare pentru neamul omenesc.

Iar în partea de sus a pecetei, înfigând zice o parte din versul 8 al capitolului mai sus numit: «Întru umilinta lui, judecata lui s'a ridicat» (ἡ κρίσις αὐτοῦ ἤρθη); apoi în partea de jos zice o altă parte a versului 8 din același capitol: «Iar neamul lui cine îl va spune»? Adică cine va putea să pătrundă nașterea lui din Tatăl mai înainte de veci, sau nașterea lui din sfânta fecioară Maria?

Diaconul căutând cu evlavie (ἐνορῶν εὐλαβῶς ¹⁾, spre aceste taine, ținând și orariul său în mâna dreaptă (τῇ δεξιᾷ) zice la fie care tăetură: «Domnului să ne rugăm» (τοῦ κυρίου δεηθῶμεν). Apoi după cele 4 împunsături zice: «Ridică stăpâne» (ἐπαρον δέσποτα ²⁾); iar preotul înfigând sfânta copie despre partea dreaptă

Icoana sfântului disc și a potirului, cu părțile scoase din cele 5 prescuri și așezate pe disc,

a prescurei, ridică toată sfânta pâine (ἅγιον ἄρτον) numită «agnet» ³⁾, zicând partea din urmă a versului 8 din capitolul 53 al cărții lui Isaia: «Că s'a luat de pe pământ viața lui» ⁴⁾. Și punând sfânta pâine (agnetul ⁵⁾) cu fața în jos pe sfântul disc, diaconul zice: «Junghie stăpâne» (θῦσον δέσποτα). Preotul junghiind crucea zice: «junghie-se Mielul lui Dumnezeu, cel ce ri-

1) În codicii Parisian și Crypto-Ferrata, lipsesc cuvintele: ἐνορῶν εὐλαβῶς = căutând cu evlavie.

2) Daniel, Codex, Tom. IV, pag. 331: Μετά ταῦτα λέγει ὁ διάκονος ἐπαρον δέσποτα.

3) Cuvântul «agnet» este însuși cuvântul grecesc ἄγνος, care înseamnă «miel», adică după profeția lui Isaia, cap. 53, v. 7, Iisus Hristos, Mielul cel nevinovat care se jertfește pentru a lumii mântuire.

4) Daniel, Codex Tom. IV, p. 332: "Οτι αἱρεται ἀπὸ τῆς γῆς ἡ ζωὴ αὐτοῦ. În codicii Parisian, și Crypto-Ferrata, după aceste cuvinte sunt adaose: πάντοτε νῦν καὶ αἰεὶ καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας αἰώνων.

5) În codicii liturgici, sfânta pâine este numită «ἅγιος ἄρτος», iar nu «ἄγνος» (agnet) cum aflăm aceasta în Liturgiariul românesc. (Autorul).

dică păcatul. lumii, pentru viața și mântuirea lumii». Și întoarce cealaltă parte în sus care are cruce și zice diaconul: «Împunge stăpâne» (νύξον δέσποτα¹⁾); iar preotul împungând despre partea dreaptă cu sfânta copie zice stihul 34 al capitolului 19 din evangelia lui Ioan: «Și unul din ostași (εἷς τῶν στρατιωτῶν) cu sulita lui a împuns, și îndată a eșit sânge și apă» (αἷμα καὶ ὕδωρ²).

După ce diaconul zice: «Împunge stăpâne», cum am arătat mai sus, preotul cu aceeași copie împunge sfântul agneț despre dreapta unde este scris «Iisus» zicând: «Și unul din ostași». Diaconul luând în mână dreapta vasul cu vin și în stânga vasul cu apă, și turnând în sf. potir deodată vin și apă după rânduală, zice tot atunci și preotul: «Și îndată a eșit sânge și apă și cel ce a văzut a mărturisit și adevărată este mărturisirea lui». Datina amestecării vinului cu apă o găsim și în secolul al II-lea (Iustin Mart. I Apol. c. 65³).

Îndată zice apoi diaconul: «Binecuvintează stăpâne sfânta amestecare» (τὴν ἁγίαν ἐνώσειν); iar preotul binecuvântând peste sfântul potir zice: «Binecuvântată este amestecarea sfintelor tale, totdeauna acum și pururea»⁴).

3. Preotul luând a doua prescură (τὴν δευτέραν προσφορὰν) în mână zice: «Întru cinstea și pomenirea prea binecuvântatei, măritei, Stăpânei noastre Născătoare de Dumnezeu». Și ridicând păticea (μερίδα⁵), o pune de a dreapta sfintei pâini aproape de mijlocul ei zicând: «De față a stăut Împărăteasa de a dreapta ta»; căci precum în ceruri sfânta Fecioara stă de a dreapta Fiului ei, așa și pe pământ în lucrarea euharistică, păticea ei se pune în dreapta sfântului agneț⁶).

Apoi luând a treia prescură (τὴν τρίτην προσφορὰν) zice: «A cinstului măritului prooroc, înainte Mergătorul și Boteză-

1) În codicele lui Neale din anul 1840, lipsesc cuvintele νύξον δέσποτα. Nicolae Căvasila († 1371) în scrierea sa „Ἡ Ἐρμηνεία τῆς θείας λειτουργίας”, zice că νύξον δέσποτα, sunt cuvinte foarte semnificative cu privire la patima Domnului.

2) Dumnezeeștile Liturgii, op. c., p. 60. — Vezi și Daniel, Codex Tom. IV, p. 331: Εἷς τῶν στρατιωτῶν λόγχῃ πλευράν... κ. τ. λ. Conf. Const. de Tischendorf Nov. Testam. Lipsiae 1886, Evang. lui Ioan, cap. 19, v. 34.

3) După vechea practică liturgică și potrivit canonului 44 al sinodului din Cartagena și 32 al sinodului Trullan, Biserica noastră ortodoxă întrebuințează vin curat la euharistie; el însă se amestecă cu apă.

Ereticii Idroparastați (aquarii) din secolul II după mărturia lui Irineu și Epifanie, întrebuințau numai apă în euharistie; iar Armenii ne uniți, nu amestecă vinul cu apă, pentru a arăta că în Hristos este numai o fire și anume cea dumnezească.

Iar despre alte obiceiuri liturgice ale Armenilor, vezi Revista „Vocea Bisericești”, din anul 1895 n. 2 și 3, pag. 10, apărută în București și sub direcțiunea mea. (Autorul).

4) Dumnezeeștile Liturgii, op. c., p. 62.

5) În Liturgiul românesc, aci lipsesc cuvintele: μετὰ τῆς ἁγίας λόγχης = „cu sfânta lance”, cari se află în codicii liturgici.

6) Daniel, Codex, op. c., Tom. IV, p. 332. — Conf. Goar, Evholog, op. c., p. 101, n. 41.

torul Ioan» (Πρόδρομον καὶ βαπτιστοῦ Ἰωάννου ¹). Din această prescură, scoate preotul prima părțică (πρώτην μερίδα) și o pune sus în partea stângă a sfântului agneț, făcând început cetei prime zicând: «A sfinților măriților prooroci Moisi și Aaron, Ilie și Eliseiu, David și Iesei» (Ἰεσσαί). A doua părțică o pune mai jos de cea d'întăiu, zicând: «A sfinților măriților apostoli Petru și Pavel» (Πέτρον καὶ Παύλον). Mai departe preotul scoate câte o părțică întru pomenirea sfinților ierarhi (ἱεραρχῶν), martiri (μαρτύρων), cuvioși (δσίων), făcători de minuni (θαυματοργῶν), întru pomenirea dreptilor Ioachim și Ana, a sfântului Ioan Hrisostom ori Vasilie cel Mare, dacă se face liturgia acestuia, până ce completează nouă părți pentru 9 cete ²). Părțile se așază în partea stângă a sfântului agneț în 3 rânduri, câte 3 părțile în fie care rând, după chipul celor 9 cete ale ierarhiei cerești din scrierea lui Dionisie Areopagitul «Despre ierarhia cerească» căreia se aseamănă aci ierarhia pământească ³).

Preotul luând a patra prescură ⁴), scoate din ea părțile pentru sănătatea și mântuirea celor vii (ζώντων). Aci pomeneste pe episcopul ori mitropolitul eparhiot, preoția, diaconia și pe frații servitori ai altarului. Părțica o pune din jos de sfântul Agneț (ὑποκάτω τοῦ ἁγίου ἄγρου). Apoi preotul pomeneste pe Regele țării și casa domnitoare, a cărei părțică o așază cu cea d'întăiu tot sub sfântul agneț ⁵). Eusebiu în cartea sa «Vita Constantini», lib. IV, c. 44, arată că și în timpul său se făceau rugăciuni la sfânta jertfă pentru inbitorul de Dumnezeu Împărat (τοῦ Θεοφιλοῦς βασιλέως), Constantin cel Mare. Asemenea și Hrisostom (Hom. VI în I-a Tim.) zice: «Seara și dimineata facem rugăciuni pentru diregători și împărați». Mai departe liturgisorul de la proscomidie pomeneste pe ctitori (κτητόρων) și pe binefăcătorii sfintei Biserici și pe cei ce va voi din cei vii pe

1) Dumnezeștile Liturgii, o. c., p. 62. — Daniel, Codex, Tom. IV, p. 333 n. VIII: Εἰτα λαβὼν ὁ ἱερεὺς τὴν τρίτην προσφορὰν λέγει· τοῦ τιμίου ἐνδόξου προφήτου Προδρόμου καὶ βαπτιστοῦ Ἰωάννου.

2) Dumnezeștile Liturgii, op. c., p. 62 — 63. — Conf. Daniel, Codex, Tom. IV, p. 334.

3) În codicii liturgici: Goar, p. 101, n. 42 seqq. și Venețian 687, la a 9 părțică se pomenesc sfinții Arsenie, Samson, Talaleu și Trifon. Iar în codicii rusești, la această părțică se pomenesc învățații ruși: Petru, Alexie, Ioan și Filip (mitropoliți ai Moscvei), Nichita, Leontie (mitropoliți ai Rostovului), precum și alte nume.

4) La Daniel, Codex, Tom. IV, p. 334, n. IX, în loc de προσφορὰν, aci aflăm cuvântul σφραγίδα, și numai în codicii Parisian și Venețian 687 găsim cuvântul προσφορὰν.

5) După pomenirea Regelui, în Liturgiul românesc, urmează o prea frumoasă rugăciune pentru pacea lumii, călători, bolnavi, robi, închiși în temniță, în exil, ș. a. Această rugăciune nu am aflat-o în codicii liturgici; dar în Liturgia Constituțiilor apostolice din cartea VIII, c. 12, am găsit o frumoasă rugăciune pentru pomenirea acestor clase de credincioși: «Jertfă îți aducem ție pentru poporul acesta... pentru cei ce trăesc în feciorie», ș. a. Apoi în tratatul lui Hrisostom «Πεὶ ἐν ἱερῶσύνῃς» (lib. VI, c. IV), la Augustin epist. 107 către Vitaliu, iarăși găsim îndemnări pentru a se face rugăciuni în folosul omenirii. (Autorul).

nume, scotând pentru fie care pârțicele mici și punându-le mai jos de sfântul agneț¹⁾. Această așezare a pârțicelelor sub sfântul agneț, după tălcuirea lui Simeon Tesalonicianul (cap. 65) înseamnă umilința noastră față de Iisus și sfânta Fecioara.

În urmă preotul luând și a cincea prescură, scoate din ea pârțicele pentru ertarea păcatelor (ἀφέσεως τῶν ἁμαρτιῶν) celor din veac **adormiți** (κακοιμημένων²⁾, întru dreapta credință, și anume pentru ctitorii sfântului locaș, pentru arhieriei, patriarhii, împărații ortodocși, pentru cei acoperiți de apă, uciși de tâlhari, arși de foc și mâncați de fiare sălbatece. Se mai roagă pentru cei arși de trăsnete, înghețați de frig, sfârșiți de întristare ori de bucurie, de ciumă, de foame, sete, de mușcături veninoase și înghițiți de **șerpi**³⁾. Și pomenește și pe alți morți pe cari voește, scotând la fie care nume câte o pârțică mică. Acestea se pun în rând cu acelea ale celor vii. Nu trece cu vederea de a pomeni și pe arhierul care l-a hirotonit⁴⁾.

4. Pomenirea morților o aflăm în cultul Bisericii prin secolul al II-lea. Numele celor vii și morți erau înscrise în *pomennicele* numite pe atunci „**diptice**“ (δίπτυχα, δὲ de 2 ori și πύσσω = îndoesc). Cuvântul «δίπτυχα» îl aflăm și în Odisea lui **Omer** (v. 224), întrebuințat pentru a arăta prin el o haină îndoită în două. Augustin (Contr. Faust. lib. XV c. 4) numește δίπτυχα cele două table ale Decalogului. Tablele din 3 lespezi scrise, se chemau de scriitorii vechi creștini τρίπτυχα; din 5

1) Daniel, Codex, Tom. IV, p. 335: Εἶτα μνημονεύει (ὁ ἱερεὺς) καὶ ὧν ἔχει ζώοντων κατ' ὄνομα καὶ οὗτος αἰῶνα τὰς μερίδας τίθησιν αὐτὰς ὑποκάτω. În codicii rusești aci se pomenește sfântul sinod, împăratul, soția sa, fiii, frații și toată casa domnitoare.

2) Biserica creștină a întrebuințat pentru fiii ei încetați din viață, cuvântul κακοιμημένος, iar nu νεκρός; căci cuvântul cel d'întăiu, înseamnă adormit în speranța învierii la înfricoșata judecată; iar νεκρός este cuvânt întrebuințat de păgâni pentru morții lor fără speranța învierii.

3) Această frumoasă și duioasă rugăciune din Liturgiarul românesc, lipsește din Codicele lui Daniel, precum și din alți codici liturgici. Iar în Liturgia Constituțiunilor apostolice din Cartea VIII, c. 12, aflăm o rugăciune pentru acești adormiți: patriarhi, prooroci, drepti, apostoli, martiri, mărturisitori, episcopi, preoți, diaconi, ipodiaconi, ș. a. Dar și Tertulian în cartea sa „De coron. milit.“ c. III zice: „Daruri aducem pentru cei adormiți la ziua morței lor“. Apoi Ciril al Ierusalimului în catehesa V-a mistagogică mărturisește acestea: „Pomenim pe profeți, patriarhi, apostoli“, ș. a. Asemenea și Epifanie al Salaminei Ciprului (De Haeres. c. 53) afirmă: „Pomenim și pe cei drepti ca și pe păcătoși“.

4) Am văzut că din cele 5 prescuri se scot aceste părți despărțite în 5 grupe: sfântul agneț, pârțica sfintei Fecioare, cele 9 cete, pârțicele pentru cei vii și în fine pentru cei morți. Restul prescurilor se taie în bucățele mici și se împart creștinilor la miruire sub numirea de „**anaforă**“ (ἀναφορά ἀντί-δωρον, ofrandă). Deci, acelor creștini cari nu sunt vrednici de a primi sfânta euharistie, li se dă anaforă. „*Această pâine sfințită*“, zice Simeon al Tesalonicului (cap. 100), *fiind însemnată cu copia și primind cuvinte sfinte, nu este împărțirea trupului Domnului, căci acesta este taină, iar anafora este numai dătătoare de sfințenie și dăruitoare de dumnezeescul dar, care se dă cu cuvintele cele de la proscomidie*“. O anumită rugăciune pentru sfințirea anaforei nu există în Liturgiar și în codici.

table πεντάπτυχα; cu multe table πολύπτυχα ș. m. d. În vechiul creștinism dipticele erau de fildeș, lemn, metal, papir și alte materialuri potrivite stărei materiale a sfintelor locașuri. Dar «diptice» se mai chemau și multe daruri ale celor nobili făcute altor persoane.

Dipticele liturgice erau însă în Biserica veche niște table, cetite de pe amvon de către diacon în timpul liturgiei, cu numele celor ce aduceau daruri, cu numele sfinților, ale martirilor, clericilor, botezaților, viilor și morților. Pentru aceea dipticele se mai ziceau în orient: ἅγιοι δέλτοι sau ἱεροὶ δέλτοι, adică table sfinte¹⁾; sau: μυστικαὶ δέλτοι, μυστικὰ δίπτυχα, adică table mistice. Se mai chemau: ἐκκλησιαστικοὶ κατάλογοι, adică cata-loage bisericești. În apus dipticele se ziceau: *libri anniversarii*, *ecclesiae matricula*, *liber viventium*, etc.

Origina dipticelor liturgice o aflăm în secolul II; iar Cyprian în secolul al III-lea vorbește de pomenirea morților ca de o datină străbună²⁾. Despre diptice mai vorbesc: Dionisie în «Ierarhia ecleziastică», c. III; Teodoret al Cirului în cartea sa a V-a «Despre providență»; Codicele lui Iustinian, cartea I; Sinodul Constantinopolitan din anul 586, etc.

5. Acum să venim iarăși la ritualul sfintei proskomidii. După pomenirile făcute și așezarea părțicelilor pe sfântul disc în chipul arătat, diaconul luând cădelnița (τὸ θυμιατήριον) cu tămâie într'însa, zice către preot: «Bine cuvintează, stăpâne, tămâea». Preotul: «Tămâie îți aducem ție, Hristoase». Diaconul: «Domnului să ne rugăm». Preotul tămâind steaua, o pune d'asupra sfintei pâini zicând cuvintele din evangelia lui Mateiu, cap. 2, vers 9: «Și viind steaua a statut d'asupra unde era pruncul»³⁾. Steaua închipuește acea stea minunată care a condus pe magi la Vitleem, ca să se închine pruncului Iisus⁴⁾.

Apoi preotul tămâie acoperemântul cel d'întâiu (τὸ πρῶτον κάλυμα) și acopere cu el sfânta pâine și discul, zicând întregul psalm 92 (v. 1—7): «Domnul a împărățit întru pozoabă s'a îmbrăcat»⁵⁾. Cu al doilea acoperemânt acopere sfântul potir zicând stihul 3 din capitolul 3 al cărții profetului Avacum: «Acoperit-au cerurile bunătatea ta, Hristoase», modificat și potrivit sfintelor daruri. Iar cu al treilea acoperemânt numit «aerul» (ὁ αἶθρ), acopere cu el pe amândouă, adică discul și potirul, zicând stihul 8 al psalmului 17: «Acopere-ne pe noi cu acoperemântul ari-

1) Evagriu, Hist. eccles., lib. IV, c. 38.—Vezi și la Goar, Evhol., p. 123, n. 145, „τὰ δίπτυχα“.

2) Cyprian. Epist. IX, către episcopii Numidiei.

3) Dumnezeștile liturgii, op. cit., pag. 67.—Conf. Daniel, Codex, Tom. IV, pag. 336.

4) Mat. 2, 9.

5) Daniel, Codex, Tom. IV, pag. 336: Ὁ Κύριος ἐβασιλευσεν.

pilor tale» ¹⁾). Această din urmă acoperire, însemnează a tot puternicia Dumnezeirii lui Iisus Hristos ²⁾).

Luând după aceea preotul cădelnița, tămâie proscomidia (θυμια τὴν προθέσιν), zicând de 3 ori: «Binecuvântat ești Dumnezeul nostru, care bine ai voit așa, mărire ție» ³⁾. Cu această tămâiere se amintește de miresmele aduse de magi pruncului Iisus ⁴⁾. Apoi zice diaconul: «Totdeauna acum și pururea». Și închinându-se amândouă de 3 ori cu evlavie, diaconul zice: «Pentru sfânta punere înainte a cinstitelor daruri, Domnului să ne rugăm» ⁵⁾. Iar preotul zice «rugăciunea punerii înainte» (τῆς προθέσεως ⁶⁾): «Dumnezeule, Dumnezeul nostru». Cu această rugăciune împrumutată din liturgia sfântului Iacov (n. XVII), nu se aduc sfintele daruri ca sacrificiu deplin, ci numai se binecuvintează pentru lucrarea cea a tot sfântă a euharistiei ⁷⁾.

Urmează apolisul (ἀπόλυσις ⁸⁾), după care diaconul tămâează proscomidia și sfânta masă împrejur zicând troparul din Sâmbăta cea mare întocmit de Ioan Damascen: «În mormânt cu trupul» și psalmul 50 (τὸν πεντηκοστὸν ψαλμόν): «Miluește-mă Dumnezeule»; tămâiază apoi altarul și toată Biserica. După aceasta preotul și diaconul fac închinăciunile arătate în Liturgiar și apoi încep sfânta liturgie a celor chemați.

Când servește preotul fără diacon, cuvintele acestuia de la proscomidie și liturgie, nu le mai zice preotul, ci numai ecteniile. Tot așa și dacă vor servi mai mulți preoți împreună, lucrarea proscomidiei o face numai unul; iar ceilalți ce servesc nu zic nimic din ale proscomidiei ⁹⁾.

În lucrarea proscomidică preotul pregătind elementele pentru sfânta taină euharistică, amintește multe profeții cu privire la activitatea mesianică a Mântuitorului nostru. Preotul se roagă pentru cei vii și pentru cei morți, iar cei de față să fie cu gând curat și cu evlavie.

După cum am văzut serviciul proscomidic s'a introdus în Biserică pentru pregătirea sfintelor daruri trebuincioase în euharistie. În secolele prime ale creștinismului, proscomidia era simplă și nu avea bogăția formelor și a simbolismelor. Atunci pâinea se alegea și să tăea pentru a o avea gata la

1) Daniel, Codex, Tom. IV, pag. 337: Καὶ ὁ ἱερεὺς θυμίων τὸ κάλυμα ἥτοι τὸν αἶρα, καὶ σκεπάξει ἀμφοτέρω λέγων. Σκέπασον ἡμᾶς.

2) Goar, Evholog., op. cit., pag. 105, n. 51.

3) In Codicele Parisian aci cetim: Ὁ ἱερεὺς θυμια τὴν προθέσιν, τὰ ἅγια καὶ τὴν τράπεζαν κύκλῳ λέγων· θυμίαμά σοι προσφέρωμεν κ. τ. λ.

4) Mat. 2, 11.

5) Daniel, Codex, Tom. IV, p. 337: Ἐπὶ τῇ προθέσει τῶν τιμίων δώρων. Τοῦ κυρίου δεηθῶμεν.

6) In codicele Crypto-Ferrata în loc de cuvântul προθέσεως (a punerii înainte) aflăm cuvântul τῆς καλύψεως (a acoperirii).

7) Goar, op. c., p. 105, n. 52.

8) Daniel, Codex, Tom. IV, p. 338.

9) Daniel, Codex, T. IV, p. 339. Vezi și Dumnezeeștile Liturgiei, op. c., p. 70.

timpul sfințirii; vinul se turna în pahar și se amesteca cu apă. Steaua și acoperemintele se puneau d'asupra darurilor pentru a fi neatinse de vietăți necurate. Abia mai târziu prin secolul al VI a dat Biserica o mare întindere proscomidiei, îmbogățind-o cu rugăciuni potrivite acestei lucrări¹⁾.

Biserica latină nu a păstrat nimic din serviciul proscomidiei. Cu toate acestea era și acolo în vechime acest serviciu, după cum ne îndreptățesc a crede niște obiceiuri ca acestea: preotul înainte de începerea liturgiei trage linii pe pâinea ce are a se sfinți și acopere potirul cu un acoperământ de și nu a pus în lăuntru vin și apă.

Biserica anglicană ca și ceilalți protestanți nu au nimic din proscomidie.

ARTICOLUL II

LITURGIILE SFINȚILOR PARINȚI VASILIE CEL MARE (Βασιλείου τοῦ Μεγάλου) ȘI IOAN HRISOSTOM (Ἰωάννου τοῦ Χρυσοστόμου) CU EXPLICAȚIUNI ȘI CERCE- TARI ȘTIINȚIFICE ASUPRA LOR.

§ 52.

Liturgia celor „chemați” (Λειτουργία τῶν κατηχομένων s. προαναφορικῇ).

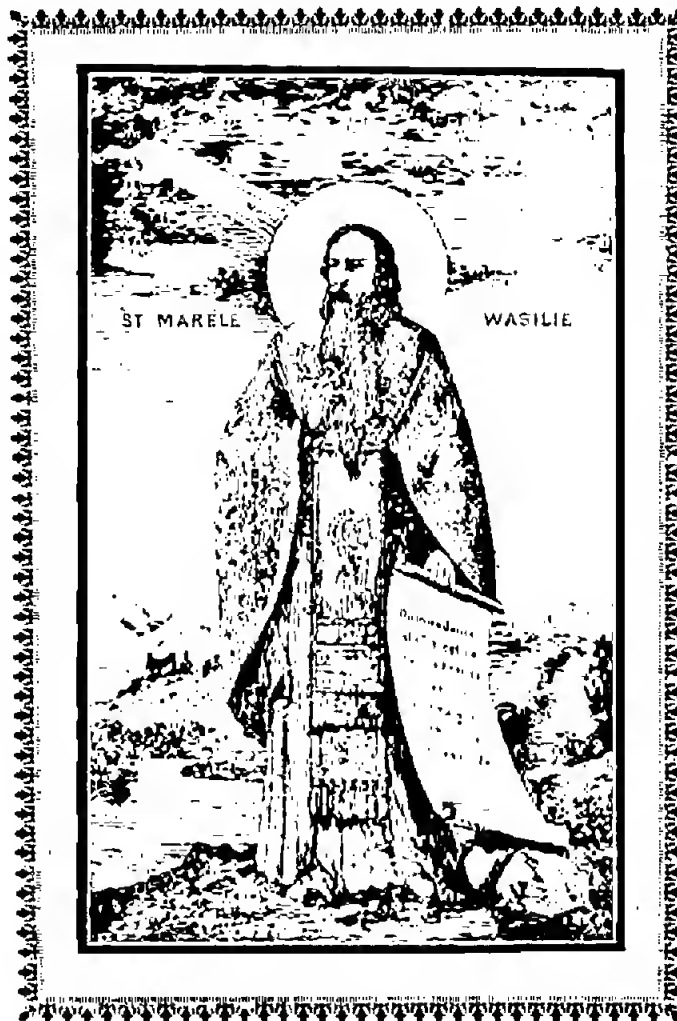
Am luat de odată în studiere liturgia sfântului Vasilie cel Mare și pe aceea a sfântului Ioan Hrisostom, pentru că după cum știm, aceasta din urmă este prescurtată din aceea a sfântului Vasilie, având și multe rugăciuni compuse de autor. De aceea, asemănarea dintre aceste două liturgii, este aceea ce se găsește între maică și fiica ei, de și fie care din aceste două persoane își are ființa sa proprie²⁾. În studierea acestor două liturgii, voi lua în de aproape privire pe aceea a sfântului Hrisostom, ca cea mai cunoscută și săvârșită în cea mai mare parte a anului; iar la locurile convenite, voi arăta și deosebiriile dintre ea și aceea a Marelui Vasilie.

1) Dr. Teodor Tarnavski, Despre cele mai însemnate Liturgii ale Bis. ort., op. c., p. 106.

2) Despre autenticitatea liturgiilor sfinților Părinți Vasilie și Ioan, cetește la pag. 39 (n. 5) și 41 (n. 8), Tom. I Tez. Liturg.

Liturgia catehumenilor, din aceste două liturgii, se aseamănă întru atât, în cât ea este *una și aceeași* la sfântul Ioan și Vasilie; iar în liturgia credincioșilor, forma este tot neschimbată, afară de unele rugăciuni mai lungi și mai bogate în aceea a Marelui Vasilie.

1. Liturgia celor „chemați” adică a „catehumenilor” se începe cu binecuvântarea sfintei Treimi și se sfârșește cu ectenia «câți sunteți chemați eșiți». Se cheamă a «catehumenilor» a

Sfântul Vasilie cel Mare autorul liturgiei ce poartă numele său.

doua parte a liturgiei, pentru că în vechime la săvârșirea ei, aveau îngăduială să asculte catehumenii, precum și ereticii, Iudeii și păgânii. Biserica ca o maică duioasă, a purtat grijă nu numai de mântuirea fiilor ei, dar și de a celor ce au dorit să intre în baia botezului.

Grija ei pentru acești din urmă a fost așa de mare, în cât le-a îngăduit să asculte o însemnată parte a liturgiei, numită

până astăzi a «catehumenilor». Conținutul ei este instructiv prin cântarea imnelor și rostirea predicii.

Această liturgie a celor «chemăți», are următorul cuprins: Diaconul eșind în mijlocul Bisericii și stând cu fața spre răsărit zice cu voce tare: «Binecuvintează, Stăpâne». Preotul fiind înaintea sfintei mese, ea evanghelia cu amândouă mâinile și face cu ea semnul crucei zicând: «Binecuvântată este împărăția a Tatălui și a Fiului și a sfântului Duh» ¹⁾. Diaconul apoi zice ectenia cea mare «Cu pace Domnului să ne rugăm» (ἐν εἰρήνῃ τοῦ Κυρίου δεηθῶμεν ²⁾). În această ectenie se fac rugăciuni pentru mântuirea sufletelor, înflorirea Bisericii, pentru episcopul eparhiot și pentru Regele țării ³⁾. Mai departe se fac rugăciuni în aceeași ectenie pentru întocmirea aerului (ca și în liturgia sf. Iacov n. 22), roadele pământului, pentru cei ce umblă pe ape și călătoresc, pentru cei bolnavi, etc. La fie care din acestor rugăciuni, psaltii ori horul răspund: «Doamne miluește» (κύριε ἐλέησον ⁴⁾). Cuprinsul acestei ectenii îl aflăm și în liturgia clementină (n. 8) și în aceea a sf. Iacov (n. 22 ⁵⁾).

Zicându-se ecfonisul ecteniei, se cântă pentru întâiul antifon (πρῶτον ἀντίφωνον), de cântăreți (παρὰ τῶν ψαλτῶν), psalmul 102 «Binecuvintează suflete al meu pe Domnul» ⁶⁾. Iar preotul cetește în taină (μυστικῶς) rugăciunea antifonului întâiu «Doamne Dumnezeu nostru a cărui stăpânire (κύριε, ὁ θεὸς ἡμῶν, οὗ τὸ κράτος ⁷⁾). Diaconul trece înaintea icoanei lui Hristos, cu orariul în 3 degete (τρισὶ δακτύλοις) ale mâinei drepte; apoi după cântarea antifonului, diaconul fiind înaintea sfintelor uși, zice ectenia cea mică ⁸⁾. Și se cântă de psaltii după aceea, pentru al doilea antifon (τὸ β΄ ἀντίφωνον), psalmul 145 «Laudă suflete al meu pe Domnul» ⁹⁾. Preotul în timpul acesta cetește în taină rugăciunea antifonului al doilea «Doamne, Dumnezeu nostru, mântuește poporul tău» (Κύριε, ὁ θεὸς ἡμῶν, σῶσον τὸν λαόν σου ¹⁰⁾). Acești doi psalmi cari se cântă în chipul antifoanelor, adică

1) Dumnezeștile Liturgii, op. c., p. 71. — Conf. Daniel, Codex, Tom. IV, p. 340: Εὐλογημένη ἡ βασιλεία τοῦ πατρὸς, κ. τ. λ.

2) Goar, Evholog. 106 n. 61 și 62.

3) Daniel, Codex, Tom. IV n. XIV, p. 340—341.

4) Înțelesul cuvintelor «Doamne miluește» să se vadă la pag. 542, lit. f. Tom. II Tez. Liturg.

5) Daniel, Codex, Tom. IV, p. 55—57 și p. 102.

6) Psalmul 102: בְּרַךְ יְיָ אֱלֹהֵינוּ אֱלֹהֵינוּ; în textul ebraic poartă numărul 103; el se începe ca și psalmul 103 (104).

7) Daniel, Codex, Tom. IV, p. 341 și 422.

8) Ectenia sună astfel: «Iară și iară» (ἔτι καὶ ἔτι)... χόρος. κύριε ἐλέησον. διάκονος. «Apără mântuește»... «Pe prea sfânta»... χόρος. σοὶ, κύριε. κ. τ. λ. Conf. Codex Crypto-Ferratus cap. XVI.

9) În textul ebraic, acest psalm poartă numărul 146; el se începe așa: הָלֵל יְיָ אֱלֹהֵינוּ אֱלֹהֵינוּ

10) Dumnezeștile Liturgii, op. c. p. 73. — Daniel, Codex, Tom. IV, pag. 342 și 422.

stihuri în două horuri ¹⁾, se numesc «psalmi tipici» (τὰ τυπικά), nu numai pentru că ei închipuiesc întruparea lui Hristos, dar și pentru motivul că ei împreună cu fericirile, sunt partea cea mai însemnată a Tipicei (obedniței), adică a acelei serviri așezată de Biserică ca să o cetească pustnicii în locul liturgiei ²⁾. Aceștia viețuiau în peșteri și pustietăți departe de mănăstiri și nu puteau să ea parte la ascultarea serviciului liturgic ³⁾.

2. Indată după psalmul 145 se cântă imnul «Unule născut Fiule și Cuvântul lui Dumnezeu, cela ce ești fără de moarte» ⁴⁾. Împăratul Iustinian (527—565) după mărturia diaconului Pavel, autorul biografiei monarhului a compus și a orânduit în anul al VIII-lea al împărăției sale (an. 535), să se cânte la liturgie în Biserica sfânta Sofia cea zidită de dânsul, imnul «Unule născut»; de atunci s'a răspândit această cântare în toată Biserica ortodoxă, și se cântă până în ziua de astăzi. Așa dar, în secolul al VI-lea era în întrebuințare imnul lui Iustinian în Biserica orientală, ca printr'insul să se combată erezia lui Nestorie († 440), care învăța pe la începutul secolului al V-lea, că sfânta Fecioară nu este născătoare de Dumnezeu adică «Θεοτόκος», ci născătoare de Hristos adică «Χριστοτόκος», ca și când ar fi născut un om, iar nu Dumnezeu-om. Pentru aceea sinodul al III-lea ecumenic, ținut în anul 431 la Efes, a dat anatemei pe Nestorie și pe ai lui părtași. Autenticitatea imnului «Unul născut» o afirmă și scriitorii Cedren, un călugăr grec din secolul XI ⁵⁾, Filara (Phyllaras) Atenianul, un învățat grec († 1673 ⁶⁾, etc. Finindu-se imnul, diaconul zice iarăși ectenia cea mică ⁷⁾.

După psalmii tipici, vine la rând al treilea antifon, pen-

1) Înțelesul cuvântului „antifon” să se vadă la pag. 508 n. 3, Tom. II Tez. Liturg.

2) Liturgiile mai vechi de cât aceea a lui Hrisostom s. e. clementină, a sf. Iacov și Marcu, se începeau cu multe cetiri din V. Testament. Hrisostom se plânge că poporul nu le ascultă; pentru aceea ele s'au înlăturat, rămânând numai psalmii 102, 145 și stihuri la sărbătorile mari. (Autorul).

3) În zilele de sărbători, în locul psalmilor tipici 102 și 145, se cântă antifoane sau stihuri alese din psalmii 91 (stih, 2, 3, 15), 92 (st. 1, 2, 5) și 94 (st. 1—5), și se unesc cu rugăciuni către Mântuitorul, d. e. „Pentru rugăciunile Născătoarei de Dumnezeu, Mântuitorule, mântuește-ne pe noi”.

4) Textul grecesc al cântărei „Unule născut” e următorul: „Ὁ μονογενὴς Υἱὸς καὶ Λόγος τοῦ Θεοῦ ἀθάνατος ὑπάρχων, καταδεξάμενος διὰ τὴν ἡμετέραν σωτηρίαν σαρκωθῆναι ἐκ τῆς ἁγίας Θεοτόκου καὶ ἀειπαρθένου Μαρίας, ἀτρέπτως ἐνανθρωπήσας, σταυρωθεὶς τε, Χριστὲ ὁ Θεὸς, θανάτῳ θάνατον πατήσας, εἰ ὦν τῆς ἁγίας Τριάδος, συνδοξαζόμενος τῷ πατρὶ καὶ τῷ ἁγίῳ πνεύματι, σῶσον ἡμᾶς”. În unii codici liturgici, este conjecția καὶ între cuvintele ὑπαρχων și καταδεξάμενος.

5) Goar, op. c., p. 108, n. 70, reproduce cele zise de Cedren: Ἀνεκαίνισεν (Iustinianus) ἐκ θεμελίων τὴν μεγάλην τοῦ θεοῦ ἐκκλησίαν... καὶ τροπάριον... ὁ μονογενὴς υἱός.

6) Goar, op. c., p. 108, n. 70, reproduce cele zise de Filara în cartea sa Χριστιανικὴ διδασκαλία: Τοῦτο τὸ τροπάριον ἔκαμεν ὁ βασιλεὺς ὁ Ἰουστινιανός. Conf. Rompote, Λειτουργική, op. c., p. 177.

7) Dumnezeeștile Liturgii, op. c., p. 73.

tru că după cum zice Simeon al Tesalonicului, numărul lor trebuie să fie 3, în chipul și preamărirea sfintei Treimi ¹⁾. În locul antifonului al treilea, se cântă în zilele de Duminici și în unele sărbători „fericirile” (μακαρισμοί, beatudines), adică acele învățături ale Domnului, rostite de el pe munte; ele se află în evangelia lui Mateiu (cap. V v. 3—12). După psalmii tipici ai Vechiului Testament, urmează noua doctrină a Mântuitorului nostru, adică fericirile, presărate ca stihuri printre imnele intitulate «La fericiri». În imne se cântă patimile Domnului și răscumpărarea omului; iar stihurile în număr de 9 se zic «fericiri», pentru că prin ele se fericesc cei săraci, cei ce plâng, cei blânzi, cei flămânzi, milostivi, curați cu inima, făcători de pace, prigoniți, ocărăți pentru dreptate și se termină cu bucuria acestora și răsplata lor cerească. În aceste 9 stihuri sunt zugrăvite cu colori frumoase cele 9 virtuți evanghelice ²⁾.

3. În timpul cântărei fericirilor sau a antifonului, preotul cetește în taină rugăciunea antifonului al treilea: «Cela ce ai dăruit nouă aceste rugăciuni obștești și împreună glăsuitoare» (Ὁ τὰς κοινὰς ταύτας καὶ συμφώνους ἡμῶν χαρισάμενος προσευχὰς ³⁾). Iar când cântă psaltii «Mărirea» de la fericiri, preotul și diaconul închinându-se înaintea sfintei mese fac «intrarea cea mică» (ποιῶσι τὴν μικρὰν εἰσοδὸν) cu evangelia, în chipul următor: preotul ea de pe sfânta masă evangelia și o dă diaconului ⁴⁾. Încungiu-rând amândouă sfânta masă, es din altar pe ușa de la meaza noapte, mergând înaintea lor paraeclesiarhii cu lumânări aprinse, simbolul luminei evanghelice ⁵⁾. Venind în mijlocul naosului, diaconul zice încet: «Domnului să ne rugăm»; iar preotul rostește

1) Simeon Tesalonicianul, op. c., cap. 348, p. 227.

2) Sf. Grigorie de Nissa a scris 8 omilii „despre fericiri” (τοῦ ἐν ἁγίοις Γρηγορίου Νύσσης εἰς τοὺς μακαρισμοὺς), în care tâlcuește foarte bine fericirile rostite de Domnul în predica de pe munte. În prima omilie cetim aceste tipice cuvinte îndreptate de sf. Grigorie omului mândru, când explică stihul: „*Fericiti cei săraci cu duhul că acelora este împărăția cerurilor*”. „Eu voesc să te arăt pe tine însuși ca într-o oglindă, zice sfântul Părinte. Nu ai cugetat tu în cimitire la tainele fericirii noastre? Nu ai văzut cum stau acolo oasele grămădite unele asupra altora, cum căpăținele despuiate de carne ne deșteaptă frica, cu gropile cele adânci cari sunt acum în locul ochilor de odinioară? Nu ai cugetat la acele urme fără de chip ale gurei, la acele mădulare sfărâmate și rupte? Iată-ți icoana ta cea adevărată. Caută și află aci floarea tinereței, fețele sulimnite, buzele surzătoare, ochii luminoși din cari isvorau mândria și desprețul, părul încrețit căzut peste umere... Toate acestea s’au trecut ca un vis”.

În acest chip vorbește și Neagoe Basarab fiului său Teodosie, în „Învățăturile sale”, București, 1843, p. 138. Fericirile sunt explicate și în Confesiunea ortodoxă, Partea II-a.

3) Conf. Dumnezeștile Liturgii, op. c., p. 74. — Daniel, Codex, Tom. IV. p. 343 și 422.

4) Intrarea cea mică, cu evangelia, și cea mare, cu *darurile*, a fost luată de la ortodocși, și trecută și în liturgiile orientale eretice *monofizite* și *nestoriene*, însă într-o formă schimbată. Acești eretici au mai luat de la ortodocși și cuvintele instituirii, ale chemării sf. Spirit, și altele multe, pe cari le-au modificat după învățăturile lor. (Autorul).

5) Daniel, Codex, Tom. IV. p. 343: Προπορευομένων αὐτῶν λαμπάδων,

în taină rugăciunea intrării: «Stăpâne Doamne, Dumnezeuul nostru» (Δέσποτα Κύριε, ὁ Θεὸς ἡμῶν¹⁾). Diaconul apoi dă preotului evangelia să o sărute, închipuindu-se cu aceasta dragostea către învățăturile din această carte. Finind cântăreții cele ce se cuvin, diaconul merge până la ușile împărătești și aci ridicând evangelia, zice cu voce tare (λέγει μεγαλοφώνως): «Înțelepciune, drepti» (Σοφία, ὀρθοὶ²⁾), și intră în altar pe ușa din mijloc și pune evangelia pe sfânta masă³⁾.

Preotul închinându-se intră și dânsul pe urma diaconului, iar psaltii cântă «Veniți să ne închinăm» (Δεῦτε προσκυνήσωμεν) și troparele cu pilde vii din activitatea Mântuitorului și a sfinților săi, după care urmează cântarea condacelor⁴⁾. Deschiderea ușilor împărătești la intrarea cu evangelia în altar, însemnează deschiderea împărăției cerești celor ce îndeplinesc cu credință învățăturile din sfânta carte.

Această intrare ne aduce aminte de timpurile vechi creștine; atunci, după cum știm, erau două camere numite παστοφόρια și adică una în partea de meza noapte a sfântului altar, zisă πρόθεσις, iar alta în partea de miază zi numită σκευοφυλάκιον sau διακονικόν⁵⁾. În camera cea d'întâi se țineau prinoasele aduse de creștini; în cea de a doua se păstrau odoarele bisericesti⁶⁾. La săvârșirea sfintei liturgii, când venea timpul cetirei sfintei evanghelii, diaconul aducea această carte din schevofilachion în fața poporului, pentru a se ceti bucăți dintr'însa. Cu timpul a rămas această formulă înscrisă în cărțile liturgice și se face și astăzi tot așa. Sfântul German zice că «intrarea cu evangelia însemnează venirea Fiului lui Dumnezeu și intrarea lui în această lume⁷⁾».

4. Finindu-se cântarea troparelor și a condacelor, diaconul zice cu glas: «Domnului să ne rugăm», și apoi către preot încet: «Bine cuvintează, Stăpâne, timpul cântarei celei întreit sfinte» (τὸν καιρὸν τοῦ τρισαγίου). Iar preotul răspunde cu voce tare: «Că sfânt ești Dumnezeuul nostru, și ție mărire înălțăm, Tatălui și Fiului și sfântului Duh, acum și pururea»⁸⁾. Apoi diaconul venind aproape de sfintele uși, zice de 3 ori: «Doamne mântuește pe cei binecredincioși» (Κύριε, σῶσον τοὺς εὐσεβεῖς). Psaltii

1) Daniel, Codex, Tom. IV p. 344.

2) Înțelesul cuvintelor „Înțelepciune, drepti“, să se cetească la pag. 129 nota 3 și 5, Tom. III Tez. Liturg.

3) Daniel, Codex, Tom. IV, p. 344: Καὶ ὁ μὲν διάκονος ἀποτίθῃ τὸ ἅγιον εὐαγγέλιον ἐν τῇ ἁγίᾳ τραπέζῃ.

4) Dumnezeștiile Liturgii, op. c., p. 75.

5) Conf. Constit. Apost. lib. II c. 75.

6) Conf. pag. 142 Tom. II, și nota 2, pag. 164, Tom. III Tez. Liturg.

7) Sf. German în Evhol. lui Goar, p. 108, n. 74: Ἡ εἰσοδος τοῦ Εὐαγγελίου ἐμφαίνει τὴν παρουσίαν τοῦ υἱοῦ τοῦ θεοῦ, καὶ τὴν εἰσόδον εἰς τὸν κόσμον τοῦτον.

8) La Daniel, Codex, Tom. IV, p. 344, acest ecfonis este scurt: Ὅτι ἅγιος εἶ ὁ θεὸς ἡμῶν, πάντοτε, καὶ νῦν, καὶ ἀεὶ.

răspund cântând solemn de 3 ori cuvintele diaconului. Apoi acesta finește: «Și ne auzi pe noi» (καὶ ἐπάκουσον ἡμῶν). Psaltii cântă și ei cuvintele zise de diacon ¹⁾. După aceasta diaconul întorcându-se către popor zice: «Și în vecii vecilor» (καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων). Psaltii răspund «amin», apoi încep să cânte „Trisagiul” (τρίης ἅγιος) adică «Sfinte Dumnezeule» (ἅγιος ὁ θεός). La solemnități, cântă Trisagiul și preoții din altar alternativ cu psaltii.

Imnul acesta a fost compus în secolul al V-lea de Proclu patriarhul Constantinopolului († 447) și introdus atunci în cult în contra ereziei monofizite ²⁾. La sărbătorile mari, în loc de «Sfinte Dumnezeule», se cântă imnul «Câți în Hristos v'ați botezat, în Hristos v'ați și îmbrăcat, aliluia». El e luat din epistola către Romani cap. VI, st. 3 și din epistola către Galateni cap. III, st. 27 ³⁾. În timpurile vechi creștine, se cântau aceste cuvinte în acele zile mari, în al căror ajun se botezau catehumenii. Acestora așa dar, se îndrepta această cântare aducându-li-se aminte, că în Hristos s'au botezat, într'însul s'au îmbrăcat, lăudat fie Domnul.

În timpul cântărei «Sfinte Dumnezeule», preotul cetește în taină rugăciunea «Dumnezeule cel sfânt, carele întru sfinți te odihnești» (ὁ θεὸς ὁ ἅγιος, ὁ ἐν ἁγίοις ἀναπαύομενος ⁴⁾). Preotul și diaconul zic și dânsii în taină «Sfinte Dumnezeule» de 3 ori, și cele ce se cuvin după rânduială. Se face apoi de preot binecuvântarea scaunului de sus (ὑπέροχρονος, θρόνος ὑψηλός, σύνθρονος) din sfântul altar, căci lângă el, și anume în partea de miază-zi, trebuie să stea preotul în timpul cetirei apostolului ⁵⁾; iar în alte părți, preotul stă chiar în scaunul său, mai jos de al episcopului ⁶⁾.

5. Acum înainte de cetirea pericopei din apostol, se zic niște formule introducătoare, scurte, dar pline de înțeles. Diaconul vine adică înaintea sfintelor uși și aci deșteaptă pe credincioși cu cuvintele: «Să luăm aminte» (πρόσχωμεν). Preotul:

1) Se obișnuiește la solemnități mari, să se cânte și în altar de preoți „Doamne mântuește” alternativ cu psaltii; iar cuvintele: „Și ne auzi pe noi” le cântă preoții.

2) Origina Trisagiului și istoria lui, să se vadă la pag. 549, Tom. II, Tez. Liturg.

3) La solemnități, se cântă și în altar de preoți „Câți în Hristos v'ați botezat” alternativ cu psaltii. Tot așa și Trisagiul.

4) Daniel, Codex, Tom IV, pag. 345: Rugăciunea aceasta aflată și în liturgia sf. Marcu (n. 10), cum și cântarea Trisagiului zisă și în liturgia sf. Iacov (n. 9) și în aceea a sf. Marcu (n. 5), sunt introduse în liturgiile sfinților Vasile și Ioan prin jumătatea I-a a secolului al V-lea.

5) Dumnezeștiile Liturgii, op. c., p. 77. Vezi cuvântul „σύνθρονος” p. 135 și 136 T. II Tez. Lit.—Goar, p. 110.

6) Mergerea la scaunul cel de sus, ori șederea preotului în scaunul său, ne aduce aminte de începutul Bisericeii, când proistosul ședea în „scaunul înalt”, sau „cel de sus” pe timpul cetirei sfintelor Scripturi, ca să vegheze purtarea creștinilor și să păzească tăcerea. Conf. Dr. Teodor Tarnavski, Despre cele mai însemnate liturgii, op. c., p. 114.

«Pace tuturor»¹⁾. Cu acestea se îndeamnă poporul să ea aminte la cele ce se vor ceti, cu acea pace dulce și dătătoare de fericire²⁾. Cetetul zice prochimenul luat din psalmii Vechiului Testament³⁾, după care diaconul urmează : «Cu înțelepciune» (Σοφία), adică cele ce se vor ceti să fie înțelese cu spiritul înțelepciunii. Cetetul vestește titlul pericopei apostolului zicând s. e. «Din cartea cea către Galateni a sfântului apostol (cutare), cetire». Diaconul iarăși cheamă pe credincioși la atențiune cu cuvintele : «Să luăm aminte», adică poporul să asculte acum cu încordare, cele ce se cetesc din scrierile apostolilor vestitori ai adevărului în lume⁴⁾. Pericopa se cetește cu evlavie, cu voce liniștită și cu înțeles⁵⁾.

Sfârșindu-se această cetire, preotul zice : «Pace ție» (εἰρήνη σοι) ; va să zică, liturgisitorul dorește cetetului pacea sufletească, ca cea mai bună răsplată pentru osteneala cu care lucrează în casa Domnului. Cetetul răspunde și el : «Și duhului tău», adică și preotul să aibă aceeași pace ; iar psaltii laudă pe Domnul cu cuvântul «Aliluia» (Ἀλληλούια⁶⁾). Când se cântă cuvântul «Aliluia», diaconul tămâiază altarul, Biserica și pe popor, iar preotul cetește rugăciunea dinaintea evangheliei : «Strălucește în inimile noastre, iubitorule de oameni, Stăpâne»⁷⁾, mijlocind înaintea lui Dumnezeu, ca să se deschidă ochii gândului nostru spre înțelegerea evangheliei. Apoi încep formulele solemne, premergătoare cetirei sfintelor învățături ale Domnului.

Diaconul cere binecuvântarea preotului ca să cetească **evangelia** zicând : «Binecuvintează, Stăpâne, pe bine vestitorul sfântului apostol și evangelist Mateiu» (ori alt evangelist⁸⁾). Preotul : «Dumnezeu, pentru rugăciunile sfântului, măritului, întru tot laudatului apostol și evangelist (cutare), să-ți dea ție cuvânt» (ῥῆμα⁹⁾). Și diaconul ese cu sfânta evanghelie prin ușile împărătești, precedat de 2 sfeșnice cu lumini aprinse (λαμπάδων), simbolul luminei spirituale din evanghelie, și se sue pe amvon ori se oprește în mijlocul Bisericii ca să cetească din sfânta carte¹⁰⁾. Cum că și în secolul al V-lea se aprindeau luminile la cetirea evangheliei, despre aceasta ne încredințează fericitul Ieronim

1) Origina cuvintelor „Pace tuturor”, „Pace ție”, cum și înțelesul lor, să se vadă la pag. 542, litera *d*, Tom. II, Tez. Lit.

2) Cf. Ps. 34,27. Proverb. 16,7. Mat. 11,29. Luca 24,36. Rom. 1,7. I Cor. 1,3.

3) Vezi însemnarea cuvântului „Prochimen” la p. 509, n. 3 Tom. II, Tez. Lit.

4) Sf. German. Μυστική Θεωρία : Μετὰ δὲ τὸν τρισάγιον ὕμνον, ἀναγινώσκειται βιβλίον ἀποστολικόν. In Bingham. Orig. s. antiq. Tom. VI, pag. 41.

5) Conf. Daniel, Codex, Tom. IV, p. 346.

6) Etimologia și înțelesul cuvântului „Aliluia” să se vadă la pag. 547, Tom. II, Tez. Liturg.

7) Dumnezeștile Liturgii, op. c., p. 77. — Conf. Daniel, Codex, Tom. IV, p. 346 : Ἐλλαμψον ταῖς καρδίαις ἡμῶν φιλόανθρωπε, δέσποτα.

8) Daniel, Codex, Tom. IV, p. 347 : Εὐλόγησον, δέσποτα.

9) Daniel, Codex, Tom. IV, p. 347 : Ὁ θεὸς διὰ πρεσβειῶν... καὶ εὐαγγελιστοῦ (τοῦδε).

10) In România, diaconul ese mai de timpuriu cu evanghelia din altar. (Autorul).

(† 420¹). Se alege un loc mai înalt ori mai deosebit pentru această cetire, ca să audă și să înțeleagă tot poporul cuvântul lui Dumnezeu.

Preotul stând în altar înaintea sfintei mese cu fața spre apus zice: «Cu înțelepciune, drepti²), să ascultăm sfânta evanghelie, pace tuturor». Drepti, ori în genuchi, să ascultăm sfânta evanghelie și cu capul plecat, iar nu șezând în nepăsare. Psaltii ori horul răspund preotului: «Și duhului tău». Diaconul: «Din sfânta evanghelie a lui (cutare), cetire». Psaltii: «Mărire ție Doamne, mărire ție». Și cetește diaconul evanghelia cu evlavie adâncă, cu umilintă și cu înțeles; glasul său va fi lin, dulce și fără prea multe întinderi de voce³). Cu toate acestea, cetirea pericopei din apostol și evanghelie, păstrată prin tradiția bisericească este *unisonă* iar *nu declamativă*.

Simeon al Tesalonicului arată că se cetește întâiu apostolul și apoi evanghelia, pentru că mai întâiu s'au întărit apostolii prin învățăturile Domnului și pogorârea sfântului Spirit, și apoi au predicat evanghelia⁴). După ce sfârșește diaconul cetirea evangheliei, preotul se îndreptează către dânsul cu cuvintele: «Pace ție celui ce bine vestești»⁵); iar cetetului ce zice apostolul, îi spune numai «Pace ție», spre a-i arăta că e mai mic de cât diaconul. Psaltii cântă «Mărire ție Doamne, mărire ție», pentru sfintele învățături cetite de diacon în evanghelie. Sf. Sofronie al Ierusalimului († 638), zice că în timpul său, ca și astăzi, se da evanghelia spre **sărutare** tuturor, după cetirea ei. Venind apoi diaconul până la sfintele uși (ἔως τῶν ἁγίων θυρῶν), dă evanghelia în mâna preotului.

6. În Biserica veche, după cetirea evangheliei, se rostea **cuvântarea bisericească**, ca să o audă catehumenii și credincioșii: aceea să se instruiască, iar aceștia să se lumineze. Canonul 19 al sinodului din Laodicea învață că «se cuvine ca după cuvântarea episcopului, să se facă și rugăciunea celor ce se catehizesc». Când cuvântau retori mari bisericești, venea multă lume ca să asculte predicele lor și apoi eșea îndată din Biserică. De aceea sf. Ioan Hrisostom (Hom. III, în epist. II, către Tesalon.)

1) Ieron. Contra Vigilant. c. 8: Per totas orientes ecclesias, quando legendum est evangelium, accenduntur luminaria jam sole rutilante, non utique ad fugiendas tenebras, sed ad signum laetitiae demonstrandum.

2) Să se vadă înțelesul cuvintelor „înțelepciune, drepti” la pag. 129, nota 1 și 2 Tom. III Tez. Lit. Unii scriitori cred că creștinii cei vechi ascultau liturgia în genuchi, și numai evanghelia o ascultau stând drepti în picioare. Vezi și Evol. lui Goar, p. 111 n. 99.

3) Pericopele (περικοπῆ) evangheliei și ale apostolului s'au fixat din primele secole ale Bisericii. Despre rânduirea lor pe la sărbători, vorbește Ioan Hrisostom (Homil. 7 ad popul. Antioch.). Negreșit că pericopele s'au mărunțit cu trecerea treptată a timpului, lucrând la aceasta, sf. Sava, Ioan Damascen, Studii ș. a. Vezi și „Evangeliarul” cu „Apostolul” pag. 382–386, Tom. II, Tez. Liturg.

4) Conf. Simeon al Tesalonicului, op. c., p. 260.

5) Daniel, Codex, Tom. IV, n. 347: Εὐαγγελίζομαι τῷ

și fericitul Ieronim (Hom. în epist. către Galat.), se plâneau în contra obiceiului celor ce părăseau casa Domnului după rostirea predicii. Pentru aceea, din secolul al VI-lea încoace, se luă hotărîrea ca predica să se țină după liturgia credincioșilor, mai ales că de atunci încetă și instituția catehumenilor și începură a fi înlocuite omiliile legate de evanghelii, cu predicile în înțelesul strâns al cuvântului¹⁾. Totuși și astăzi se rostesc cuvântări după evanghelia liturgiei, când se găsește aceasta de cuviință²⁾.

Apoi diaconul merge în mijlocul Bisericii și rostește o bogăție de ectenii începând cu ectenia «*îndoită*» sau «*stăruitoare*» (ἱκεσία) în chipul următor: «Să zicem toți (εἰπομεν πάντες) din tot sufletul»³⁾. Psaltii răspund: «Doamne miluește». Această ectenie se zice și la vespără (vecernie) după cântarea prochimenuului⁴⁾.

Și se fac rugăciuni în ectenie pentru episcopul eparhiot, pentru Regele țării, pentru preoți, ieromonahi, pentru cei ce aduc daruri, ș. a. Ideile din această ectenie sunt luate din liturgia sf. Iacov (n. 22). În timpul acestei ectenii, preotul citește «rugăciunea cererii stăruitoare»: Doamne Dumnezeul nostru». Iar de va fi pomenire pentru cei **adormiți** în Domnul, se zice de diacon și ectenia aceasta: «Miluește-ne pe noi Dumnezeule», după care rostește și preotul rugăciunea de ertare a celor adormiți: «Dumnezeul duhurilor»⁵⁾. Rugăciunile pentru cei morți sunt și în liturgia Constituțiunilor apostolice (n. 12). Apoi preotul rostește rugăciunea pentru cei chemați: «Doamne Dumnezeul nostru, cea ce întru cele înalte locuești», și desface sfântul antimis⁶⁾; iar diaconul urmează cu ectenia: «Rugați-vă cei chemați (οἱ κατηχούμενοι) Domnului», și face îndemnarea: «Cei credincioși (οἱ πιστοὶ) pentru cei chemați să ne rugăm»⁷⁾, întonând cuvintele tipice: «*câți sunteți chemați, eșiți*» (ὅσοι κατηχούμενοι προέλθετε), împrumutate din liturgia Constituțiunilor apostolice (n. 5⁸⁾). La auzirea acestor cuvinte, catehumenii eșeau din Biserică în vechime și se începea îndată liturgia credincioșilor. De și astăzi nu mai avem catehumeni în casa Domnului, totuși sunt între credincioși oameni mult mai păcătoși de cât ca-

1) Vezi „Cuvântările bisericești”, p. 573–579, Tom. II, Tez. Lit.

2) Și eu am ținut cuvântări în Biserică după evanghelia liturgiei, când am găsit acest timp mai potrivit pentru a învăța poporul. (Autorul).

3) Ectenia „Se zicem toți”, este luată din Liturgia sf. Iacov (n. 12).

4) Vezi ectenia „îndoită” la pag. 130, Tom. III, Tez. Liturg.

5) La Daniel, Codex, Tom. IV, p. 348, lipsește ectenia și rugăciunea pentru cei morți.

6) Vezi cuvântul „Antimis” la pag. 443, n. 5, Tom. II, Tez. Lit. Conf. Goar, p. 112, n. 103.

7) Daniel, Codex, Tom. IV, p. 348: Εὐξασθε οἱ κατηχούμενοι τῷ κυρίῳ. οἱ πιστοὶ ὑπὲρ τῶν κατηχουμένων. Conf. Goar., op. c., p. 112, n. 102.

8) Dumnezeșteile Liturgiei, op. c., p. 82. Conf. Daniel, Tom. IV, p. 349: Καὶ ὁ διάκονος. Ὅσοι κατηχούμενοι προέλθετε (Liturg. Clem. n. 5) μήτις τῶν κατηχουμένων (Liturg. Clem. n. 11. Liturg. sf. Iac. n. 16).

tehumanii cei vechi. Biserica a păstrat cuvintele : «Câți sunteți chemați eșiți», pentru ca toți cei nevrednici cu cuvântul și cu fapta, să iasă din Biserică la auzirea acestor cuvinte ¹⁾.

Așa se făcea liturgia catehumenilor în primele secole creștine; ea se cetea cu voce tare pe amvonul din mijlocul naosului, ca să o audă catehumenii cari ședeau în pronaos ²⁾.

Biserica latină are și ea Liturgia catehumenilor însă cu mari schimbări. Ea nu a păstrat de cât un antifon; a înlocuit ecteniile cu cuvintele : «Kyrie eleison» (Doamne miluește). Trisagiul «sfinte Dumnezeule» este înlocuit cu «Mărire întru cei de sus lui Dumnezeu». Apoi cetește apostolul, evangelia și simbolul necean cu adaosul «filioque». A înlăturat tot ce stă în legătură cu catehumenii.

Biserica anglicană în loc de Liturgia catehumenilor are aceste rândueți : cetește rugăciunea domnească urmată de o chemare a sfântului Spirit, apoi cele 10 porunci, o rugăciune pentru capul statului, apostolul, evangelia și simbolul cu adaosul «filioque».

Luteranii și Calvinii nu au nimic din Liturgia catehumenilor.

§ 53.

Liturgia „credincioșilor“ (Λειτουργία τῶν πιστῶν s. ἀναφορά) până la simbolul credinței.

Am împărțit liturgia credincioșilor în 3 ramuri, după cele 3 acte principale ce se desfășură într'însa : a) liturgia credincioșilor până la simbolul credinței, în care se face *aducerea sfintelor daruri* pe sfânta masă ; b) liturgia credincioșilor de la simbolul credinței și până la rugăciunea domnească, în care se săvârșește *prefacerea sfintelor daruri* în corpul și sângele Domnului ; și c) liturgia credincioșilor de la rugăciunea domnească și până la fine, în care se face *împărtășirea* sfinților servitori și a poporului cu corpul și sângele Domnului.

1. *A treia și ultima parte a liturgiei*, este aceea a «credincioșilor» ; ea se începe cu cuvintele din ectenie : «Câți suntem credincioși (ὅσοι πιστοί), iară și iară cu pace Domnului să ne rugăm», și se încheie cu apolisul preotului de la sfârșit. Se zice

1) Muravieff-Muralt (în Codex Danieli, Tom. IV, p. 399) : Vielleicht fragst Du : Wo zu dieser Gebrauch jezt, da es gar keine Classe solcher zur Taufe sich vorbereiten mehr giebt?... Aber bedenke doch, wie viele sind nicht unter uns, die in den christlichen Glauben eingeführt wurden, ohne daß sie glaubten, wie viele zum Heile geladen, ohne daß sie darnach gingen.

2) Conf. p. 121, Tom. II, Tez. Liturg. Vezi și omilia 23 a sf. Ioan Hrisostom asupra evangheliei lui Mateiu, cu privire la eșirea catehumenilor din Biserică.

a «credincioșilor» fiind că la ea luau parte în vechime numai creștinii credincioși, cari nu erau căzuți în penitență pentru ale lor păcate ¹⁾. În această liturgie se face aducerea sfintelor daruri de la proskomidie pe sfânta masă și apoi cel mai înalt act liturgic, transformarea acestora în corpul și sângele Domnului, cum și împărțirea credincioșilor cu sfânta euharistie. Prin urmare din cele 3 părți ale liturgiei și anume: proskomidia, liturgia celor chemați și a credincioșilor, aceasta din urmă își are marea ei însemnătate; aceasta este partea culminantă a cultului public ortodox.

Am văzut că liturgia catehumenilor este una și aceeași în liturgia sfântului Hrisostom și aceea a sfântului Vasilie; iar în liturgia credincioșilor găsim mici deosebiri între liturgiile acestor doi sfinți Părinți, cu toate că forma și fondul este același. Acum voi arăta cuprinsul liturgiei credincioșilor cu deosebirile dintre aceste două liturgii. Și aci ca și la liturgia celor chemați, voi lua în privire tot liturgia sfântului Hrisostom.

De la începutul liturgiei credincioșilor și până la simbolul credinței, cel mai însemnat act liturgic este *aducerea sfintelor daruri* pe sfânta masă. Liturgia credincioșilor se începe astfel: după eșirea din Biserică a catehumenilor, și după ce diaconul zice: «Câți suntem credincioși» să ne rugăm, preotul cetește rugăciunea *intâia* pentru credincioși: «Mulțumim ție, Doamne Dumnezeul Puterilor, carele ne-ai învrednicit pre noi a sta și acum înaintea sfântului tău altar» ²⁾. Preotul zice în taină această rugăciune pentru sine și pentru popor în amintirea vechiului obicei de a săvârși liturgia catehumenilor *în afară de altar* ³⁾, așa că preotul numai cu începutul liturgiei credincioșilor se apropia de sfânta masă. Canonul 19 al sinodului din Laodicea ținut între anii 360 și 375, conține pe scurt ritualul liturgiei așa cum se făcea ea în secolul al IV-lea, de la rostirea predicii după evanghelie și până la sfârșitul liturgiei. Iată prima parte a acestui canon: «*Iar ducându-se ei (eșind din Biserică catehumenii)... să se facă 3 rugăciuni pentru credincioși, intâia în tăcere, iar a doua și a treia prin glăsuire*» (tare). Și în liturgia sfântului Ioan și în aceea a sfântului Vasilie, se cetesc în taină 3 rugăciuni pentru credincioși.

1) Dacă Biserica a avut grijă de mântuirea celor ce vin la botez, cărora le-a îngăduit chiar în vechime să asculte o parte însemnată din liturgie, numită a «catehumenilor», cu atât mai vârtos a avut grijă de fiii ei drept credincioși. Acestora le-a îngăduit să asculte întreaga liturgie; iar cea mai frumoasă și însemnată parte a liturgiei a numit-o a «credincioșilor».

2) În loc de rugăciunea «Mulțumim ție» (εὐχαριστοῦμέν σοι), în liturgia sf. Vasilie se zice rugăciunea «Tu, Doamne, ai arătat nouă această mare taină a mântuirii» (Σὺ κύριε κατέδειξας ἡμῖν τὸ μέγα τοῦτο τῆς σωτηρίας μυστήριον). Daniel, Codex. Tom. IV, p. 349 și 423. Conf. Dumnezeeștile Liturgiei, op. c., pag. 82 și 118.

3) Conf. pag. 121, n. 2, Tez. Lit., Tom. II. — Icon. Nicolae Filip, Liturgica, op. c., pag. 260.

2. În timpul primei rugăciuni, diaconul zice o ectenie mică, după al cărei ecfonis preotul începe în taină rugăciunea *a doua* pentru credincioși: «Iarăși și de multe ori cădem la tine» ¹⁾, mijlocind pentru aceștia să sporească în căile virtutei. Când cetește preotul această rugăciune, diaconul rostește o altă ectenie mică, care se încheie cu ecfonisul: «Ca sub stăpânirea ta tot-

Sfântul Ioan Hrisostom autorul liturghiei ce poartă numele său.

deauna fiind păziți, ție mărire să înălțăm» ²⁾. Psaltii ori horul cântă în liniște și cugetări mistice, imnul heruvimic: «*Cari pre*

1) La sf. Vasilie în loc de rugăciunea „Iarăși și de multe ori cădem la tine” (Πάλιν καὶ πολλάκις σοὶ προσπίπτομεν), se zice rugăciunea „Dumnezeule carele ai cercetat cu milă și cu îndurări” (Ὁ θεὸς ὁ ἐπισκεψάμενος ἐν ἐλέει, καὶ οἰκτιρμοῖς). Această rugăciune este luată și prescurtată din liturgia sf. Iacov (n. 24). Conf. Dumnezeieștile Liturghii, op. c., p. 83 și 119.

2) Daniel, Codex, Tom. IV, p. 424: Ὅπως ὑπὸ τοῦ κράτους σου πνεύματι φυλαττόμενοι σοὶ δόξαν ἀναπέμπωμεν.

Heruvimi (οἱ τὰ χειροβίμ) *cu taină inchipuim și făcătoarei de viață Treimi, întreit sfântă cântare aducem, toată grija cea lumească să o lepădăm. Ca pre Împăratul tuturor să-l primim, pe cel nevăzut încungiurat de cetele îngerești aliluia, aliluia, aliluia»* ¹⁾.

Cedren (Κεδρηνός) istoricul, un călugăr grec din secolul al XI, pe temeiul scrierilor vechi, ne spune că acest imn a fost introdus în liturgie în secolul al VI-lea în timpul împăratului bizantin **Iustin al II-lea** (an. 565—578) zis «cel tânăr», nepotul și urmașul lui Iustinian; iar alți scriitori arată că imnul heruvimic s'a introdus în liturgie în anul 573 ²⁾. Scopul introducerii acestui imn a fost următorul: în Biserica veche, apropiindu-se timpul să se aducă darurile de la protes (προθέσεις) pe sfânta masă din altar, pentru prefacerea lor prin chemarea sfântului Spirit, în corpul și sângele Domnului, servitorii altarului, lipseau din fața poporului câteva momente ca să îndeplinească serviciul religios. Pentru ca poporul să fie în liniște și cu atențiune în lipsa preoților, s'a introdus cântarea imnului heruvimic, al cărui cuprins mistic îndeamnă pe credincioșii curați cu inima, cari inchipuiesc pe Heruvimi, să aducă cântare sfintei Treimi, și să lepede de la ei toată grija cea lumească. Iar sfântul German zice că «*cântarea heruvimică îi deșteaptă pe toți, așa în cât pe timpul ei și până la finele lucrării dumnezeiești, să fie cu luare aminte,*

1) Iată textul original grecesc al cântărei „Carii pre Heruvimi”: Οἱ τὰ χειροβίμ μυστικῶς εἰκονίζοντες καὶ τῇ ζωοποιᾷ τριάδι τὸν τρισάγιον ὕμνον ᾄδοντες πᾶσαν τὴν βιωτικὴν ἀποθώμεθα μερίμναν. Ὡς τὸν βασιλέα τῶν ὅλων ὑποδεξάμενοι, ταῖς ἀγγελικαῖς ἀοράτως δορυφορούμενον τάξεσιν ἁλληλοῦτα, ἁλληλοῦτα, ἁλληλοῦτα.

Și la Liturgia Marelui Vasilie se cântă tot acest imn; iar în Joia cea mare la liturgia acestui sfânt Părinte, se cântă Heruvicul „Cinei tale cei de taină”, al cărui text original grecesc este acesta: Τοῦ δείπνου σου τοῦ μυστικοῦ σήμερον υἱὲ θεοῦ κοινωνόν με παράλαβε, οὐ μὴ γὰρ τοῖς ἐχθροῖς σου τὸ μυστήριον εἴπω. Οὐ φίλημά οἱ δώσω καθάπερ ὁ Ἰούδας, ἀλλ' ὥς ὁ ληστὴς ὁμολογῶ σοι, μνήσθητί μου Κύριε ἐν τῇ βασιλείᾳ σου. Acest imn a fost introdus în liturgie tot în anul 573 și anume în zilele împăratului Iustin al II-lea. Vezi P. Rompotes, Λειτουργική, op. c., p. 177, n. 5.

Iar în Sâmbăta cea mare la liturgia sfântului Vasilie, se cântă Heruvicul „Să tacă tot trupul”, al cărui text original grecesc este următorul: Σιγησάτω πᾶσα οἰκὸς βροτεία, καὶ στήτω μετὰ φόβου καὶ τρόμου, καὶ μηδὲν γήινον ἐν ἐαυτῇ λογίζεσθω. Ὁ γὰρ βασιλεὺς τῶν βασιλευνόντων καὶ Κύριος τῶν κυριούντων προέρχεται σφαιρισθῆναι, καὶ δοθῆναι εἰς βρῶσιν τοῖς πιστοῖς. Προηγούμεναι δὲ τοῦτου οἱ χοροὶ τῶν ἀρχαγγέλων μετὰ πάσης ἀρχῆς καὶ ἐξουσίας, τὰ πολυόμματα χειροβίμ, καὶ ἑξαπτέρυγα Σεραφίμ, τὰς ὄψεις καλύπτοντα καὶ βοῶντα τὸν ὕμνον, ἁλληλοῦτα. Cu toate că imnul „Să tacă tot trupul” se află și în liturgia sfântului Iacov, totuși el fu introdus în acea liturgie și în cea a sf. Vasilie, abia prin secolul al V-lea.

2) Conf. Goar, op. cit., pag. 113, n. 108: Τὸν χειροβικὸν ὕμνον. Ejus autem cantandi primam institutionem ad Iustini tempora. Vezi și la Rompotes, Λειτουργική, pag. 239: Ψάλλεται ὁ χειροβικός... ὁ ἐπὶ τοῦ αὐτοκράτορος Ἰουστίνου τοῦ νεωτέρου (περὶ τὸ 573) διετάχθη κατὰ Κεδρηνὸν νὰ ψάλληται ὁ συνήθης χειροβικός ὕμνος καὶ ὁ τῆς Μ. Πέμτης (și cel din Joia cea Mare) „Τοῦ δείπνου σου τοῦ μυστικοῦ”. Asem. Dr. Teodor Tarnavschi, Despre cele mai însemn. liturg., pag. 119. Vezi și pag. 498, Tom. II, Tezaurul Liturgic.

să depărteze grija deșartă și să primească prin împărtășire pe Marele Împărat Iisus Hristos» ¹⁾).

Imnul heruvimic se împarte în două: partea I-a ține până la «toată grija cea lumească să o lepădăm»; iar partea II-a cuprinde restul imnului. În timpul cântării părții I-a preotul cetește rugăciunea: «Nimenia din cei legați cu poștele și cu plăcerile trupești nu este vrednic să vie... să servească ție Împărate al mării» ²⁾. Această rugăciune prin care cere preotul ca să fie vrednic a aduce sfintele daruri pe sfânta masă, se crede că s'a introdus în liturgie tot pe timpul când s'a introdus și imnul heruvimic, adică în secolul al VI-lea, pentru că ea are tot același înțeles ca și imnul ³⁾.

3. Finindu-se rugăciunea, preotul și diaconul cetesc și ei în taină cântarea heruvimică de 3 ori. Apoi se deschid sfintele uși și diaconul cu binecuvântarea preotului (καὶ λαβὼν εὐλογίαν παρ' αὐτοῦ), cădește sfânta masă, altarul, pe preot, pe popor și toată Biserica, zicând psalmul 50 ⁴⁾. Acum preotul și diaconul se pregătesc să facă „**intrarea cea mare**” (τὴν μεγάλην εἴσοδον), adică să ducă cu solemnitate sfintele daruri sau materia euharistică, de la proscomidie (προθήσεις) pe sfânta masă, pentru a primi prefacerea în corpul și sângele Domnului. Se zic «sfintele daruri», pentru că această materie de și nu este acum prefăcută în corpul și sângele Domnului, totuși este sfințită prin rugăciunile proscomidice.

În scopul intrării celei mari, preotul și diaconul merg la proscomidie; mai întâiu mergând diaconul, tămăiază sfintele (τὰ ἅγια) daruri, rugându-se întru sine: «Dumnezeule, curățește-mă pe mine păcătosul», de 3 ori ⁵⁾. Apoi zice către preot: «Ridică stăpâne». Și preotul luând aerul îl pune pe umărul cel stâng al diaconului zicând stihul 2 al psalmului 133: «Ridicați mâinile voastre la cele sfinte și binecuvântați pe Domnul». După aceea luând sfântul disc îl pune cu mare pietate pe capul diaconului, ținând diaconul și cădelnița într'unul din degete (ἐνὶ τῶν δακτύλων ⁶⁾). Iar preotul luând sfântul potir în mâini ⁷⁾,

1) In Goar, Evholog., op. c., p. 113, n. 108.

2) Daniel, Codex, Tom. IV, p. 351: Οὐδεὶς ἄξιος τῶν συνδεδεμένων. Și la liturgia Marelui Vasile tot această rugăciune se cetește.

3) Conf. Dr. Teodor Tarnavski, Despre cele mai însemn. lit., op. c., p. 64.

4) Daniel, Codex, Tom. IV, p. 351: Ὁ διάκονος... λέγει δὲ καὶ τὸν πεντηχοστόν.

5) În codicele Crypto-Ferrata, în acest timp se orânduiește ca diaconul și preotul să-și spele mâinile zicând ca și la proscomidie: „Spăla-voi întru cele nevinovate mâinele mele”. (Conf. p. 169, Tom. III. Tez. Lit.). Această spălare este simbolul curățeniei, pentru că îndată după aceasta, sfinții servitori, vor purta pe mâini sfintele daruri. În vechime, acum își spălau mâinile toți sfinții liturgisitori; astăzi această spălare o fac numai episcopii.

6) Dumnezeștile Liturgii, op. c., p. 85.

7) Când preotul liturgisește singur, ține discul pe cap cu mâna stângă, iar potirul la piept cu mâna dreaptă.

ese din altar pe ușa despre meaza noapte, mergând înainte diaconul, și având înaintea lor două sfeșnice (λαμπάδων) cu lumini aprinse (Ioan 5, 35), încungiură prin mijlocul Bisericei. Dacă liturgisesc mai mulți preoți, ea unul din ceilalți copia, altul lingurița, purtându-le întru mărirea dumnezeestilor daruri. Exegeții liturgiști văd în purtarea sfântului disc și a potirului, solemnitatea ce se face noului Împărat când acesta este purtat în triumf de supușii lui.

Diaconul mergând încet și cu multă pătrundere spirituală, zice cu voce tare: «*Pre voi pre toți, ortodocșii creștini, să vă pomenească* (μνησθεῖν) *Domnul Dumnezeu întru împărăția sa, totdeauna acum și pururea și în vecii vecilor*»¹⁾. Iar de va fi preotul singur, le zice el toate acestea: «Pe prea sfântul arhiepiscopul și mitropolitul nostru (sau episcopul nostru cutare), să-l pomenească Domnul Dumnezeu întru împărăția sa». Fiind însă mai mulți preoți le împărtășesc zicând: «Pe bine credinciosul și de Hristos iubitorul Regele nostru (cutare), să-l pomenească Domnul Dumnezeu întru împărăția sa». Și se pomenește pe rând: ieromonahii, preoții, ierodiaconii, oastea și ctitorii²⁾. Apoi preotul cel mai mare finește tot cu cuvintele zise la început: «Și pre voi pre toți, ortodocșii creștini, să vă pomenească Domnul Dumnezeu întru împărăția sa, totdeauna acum și pururea și în vecii vecilor». Psalții la toate acestea răspund afirmativ «amin». În tot timpul intrării celei mari, creștinii stau

1) Daniel, Codex, Tom. IV, p. 352: Πάντων ἡμῶν μνησθεῖν κύριος ὁ θεὸς ἐν τῇ βασιλείᾳ αὐτοῦ, πάντοτε, νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων.

În originalul liturgiei sf. Hrisostom și în aceea a Marelui Vasile, la ieșirea cu sfintele daruri, aflăm numai formula: «*Pre voi pre toți... și în vecii vecilor*». Mai târziu se adăogi și pomenirea mitropolitului, episcopului, domnitorului, a fraților ieromonahi, a ostașilor și ctitorilor. Aceste adăogiri de și nu sunt în originalul liturgic, totuși ele sunt îndreptățite a se zice. Nu este însă în spiritul liturgic a se pomeni mitropolitul ori episcopul, la sfintele daruri și ectenii cu intitularea: «*Pe Înalt Prea Sfântul*», căci această intitulare fiind onorifică este bine a se păstra în afară de casa lui Dumnezeu; aci însă, se cuvine să fim umiliți. În vechime chiar împărații bizantini erau opriți de a intra în casa Domnului cu coroana pe cap, cu sabia și ornamentele imperiale, din înprejurarea că înaintea sfântului altar, toți trebuie să avem inima înfrântă și pocăită. (Autorul).

2) Mulți dintre preoții noștri, întind pomenirile la sfintele daruri, în mijlocul Bisericei, până la o jumătate de oră și chiar mai mult, amintind pe toți enoriașii pe nume și cu voce tare. Acestea însă nu se prevăd în formulările liturgice. Credincioșii se pomenește la proskomidie, iar nu în mijlocul Bisericei, căci pomenirile fără sfârșit și prelungirea fără seamă a serviciului liturgic, îngreuează pe credincioși și es din Biserică. Candela dacă nu are unt de lemn se stinge; iar dacă se toarnă într'însa prea mult unt de lemn, iarăși se stinge. Așa se întâmplă și cu poporul: dacă serviciul divin nu este solemn, el nu se încălzește; iar dacă serviciul se încarcă cu adaose neprevăzute în cărțile liturgice, poporul pierde răbdarea și părăsește casa Domnului. Totul trebuie, deci, să se facă cu înțelepciune și bună rânduială.

Chiar în timpul sf. Hrisostom, liturgia credincioșilor ținea o oră; iar predica altă oră. (Autorul).

în genuchi rugându-se cu inimi călduroase înaintea Împăratului ceresc.

4. Diaconul și preotul după acestea intră în altar prin sfintele uși, iarăși cu solemnitatea orânduită; aci pune preotul potirul pe sfânta masă și ea de pe capul diaconului discul și îl așează tot pe sfânta masă. În acest timp psalții ori horul cântă partea II-a a innului heruvimic: «*Ca pre Împăratul tuturor să-l primim* (ὡς τὸν βασιλέα τῶν ὅλων ὑποδεξάμενοι), *pe cel nevăzut încungiurat* (δορυφορούμενον) *de cetele îngerești. Aliluia, aliluia, aliluia*». După sf. German, *intrarea cea mare* înseamnă intrarea solemnă a lui Iisus în Ierusalim (Ioan 22, 13), când a fost primit de popor cu stâlپări de finic²). Pentru aceea se cuvine ca și noi să-l primim pe el «ca pe Împăratul tuturor», și ca pe acela ce merge să se jertfească pentru noi la sfânta liturgie.

Prin așezarea sfintelor daruri pe sfânta masă, se închipuește punerea în mormânt a Domnului; preotul și diaconul închipuiesc pe Iosif și Nicodim (Ioan 19, 38—39); de aceea zice acum preotul în taină troparele din Sâmbăta cea mare, compuse în secolul al VIII-lea de Ioan Damascen: «Iosif cel cu bun chip de pre lemn luând prea curat trupul tău», «În mormânt cu trupul și în iad cu sufletul», și «Ca un purtător de viață»³). După așezarea sfintelor daruri pe sf. masă, următoarele odoare liturgice își schimbă însemnarea lor simbolică arătată la locul cuvenit⁴), și dobândesc aceste simbolisme potrivite cu lucrarea de față a preotului și anume: sfântul antimis înseamnă acum, mormântul Domnului; acoperământul cu care se acopere sfintele daruri, închipuește piatra de pe ușa mormântului; perdeaua, custodia; steaua de pe disc, sigiliul de pe mormânt.

Preotul luând cădelnița de la diacon, tămâiază cele sfinte, ca și când ar tămâia corpul Domnului, zicând de 3 ori stihul 19 al psalmului 50: «Fă bine Doamne întru bună voirea ta Sionului, și să se zidească zidurile Ierusalimului»; iar diaconul termină stihul 20 al aceluiași psalm: «Atunci bine vei voi jertfa dreptății, prinosul și arderile de tot, atunci vor pune pe altarul tău, vitei». Apoi preotul dând cădelnița și plecând capul către diacon îi zice: «Pomeneste-mă, frate și împreună slujitorule». Diaconul către preot: «Să pomenească Domnul Dumnezeu preoția ta întru împărăția sa». Acum și diaconul zice către preot: «Roagă-te pentru mine, Stăpâne sfinte». Preotul: «Duhul sfânt

1) Cuvântul δορυφορούμενον înseamnă „purtat pe scut”. Unii scriitori liturgiști cred că cuvântul acesta este luat de la icoana purtării pe scuturi ostășești a împăraților Romei când ei se alegeau de popor. Așa și Împăratul ceresc cel nevăzut (ἀοράτως) este încungiurat de cetele îngerești. Conf. Daniel, Codex, Tom. IV, p. 400 și 350: Ὡς τὸν βασιλέα τῶν ὅλων ὑποδεξάμενοι, ταῖς ἀγγελικαῖς ἀοράτως δορυφορούμενον τάξεσιν ἀληθοῦτα, ἀλληλοῦτα, ἀλληλοῦτα.

2) In Goar, op. c., p. 114.

3) Daniel, Codex, Tom. IV, p. 353.

4) Vezi sfintele vase și odoare liturgice, cu însemnarea lor simbolică, Tom. II, pag. 437, seqq., Tez. Liturg.

să vie peste tine». Diaconul: «Același Duh să lucreze împreună cu noi». Și iarăși diaconul: «Pomeneste-mă, Stăpâne sfinte». Preotul: «Să te pomenească Domnul Dumnezeu întru împărăția sa»¹⁾.

5. Diaconul apoi sărutând dreapta preotului, ese pe ușa de la meaza noapte și stând în mijlocul Bisericii zice ectenia: «Să plinim rugăciunile noastre, Domnului», împrumutată din liturgia sf. Iacov (n. 12). În timpul acestei ectenii preotul cetește rugăciunea *a treia* pentru credincioși: «Doamne Dumnezeule a tot țiitorule» (Κύριε ὁ Θεὸς ὁ παντοκράτωρ) alcătuită din rugăciunile liturgiei sf. Iacov (n. 24, 26 și 27²⁾). După ecfonisul ecteniei preotul zice: «Pace tuturor». Psaltii: «Și Duhului tău». Diaconul apoi rostește frumoasele cuvinte: «Să iubim unii pre alții ca într'un gând să mărturisim»³⁾. La aceste cuvinte, aflate și în Apologia I-a a lui Iustin Martirul (cap. 65), în liturgia Constituțiunilor apostolice (n. 10), a sfântului Iacov (n. 20), a sfântului Marcu (n. 11) și în catecheza V a mistagogică (n. 5), creștinii cei vechi făceau «sărutarea păceli», adică se sărutau unii cu alții în semn de împăcare și dragoste frățească, și anume bărbații cu bărbați și femeile cu femei. La această faptă creștinească îi îndeamnă pe neofiti și Ciril al Ierusalimului în catecheza sa a V-a mistagogică, ca să se împlinească porunca Domnului din evangelia lui Mateiu (cap. 5, st. 23), apoi învățătura apostolului Pavel din epistola sa către Romani (16, 16), din cea I-a către Corinteni (16, 20), din I-a epistolă a lui Petru (5, 14), cum și din canonul 19 al sinodului din Laodicea.

Din toate aceste scrieri sfinte, învățăm să ne împăcăm cu vrăjmașii noștri și să ne plecăm unul altuia cu deosebire înaintea sfântului altar. Și se sărutau creștinii cei vechi unii cu alții în toată nevinovăția, pe cap, sau pe ochi, pe mâini, pe gât, pe obraz sau pe umeri⁴⁾. Ioan Hrisostom în omilia sa 78 asupra evangheliei lui Ioan, zice că «sărutarea aceasta se fie făcută cu toată curățenia, iar nu cu vicleșug și gânduri rele». Iar în alt loc Hrisostom explică poporului său că «ἐν τοῖς μυστήριοις ἀσπαζόμεθα,

1) La Daniel, Codex, Tom. IV, p. 353 și 354, acești dialogi liturgici dintre diacon și preot sunt schimbați așa: preotul către diacon: «Pomeneste-mă frate». Diaconul: «Să te pomenească Domnul Dumnezeu». Preotul către diacon: «Roagă-te pentru mine împreună slujitorule». Diaconul: «Duhul cel sfânt să vie peste tine». Preotul: «Același Duh să lucreze împreună cu noi». Diaconul înclinând capul către preot având și orariul în mână dreaptă zice: «Pomeneste-mă Stăpâne sfinte». Preotul: «Să te pomenească Domnul Dumnezeu întru împărăția sa». Și sărutând mâna preotului, diaconul ese să zică ectenia.

2) În liturgia sf. Vasilie, în loc de rugăciunea aceasta, găsim întocmai rugăciunea de la liturgia sf. Iacov (n. 26): «Doamne Dumnezeul nostru carele ne-ai creat» (κύριε ὁ Θεὸς, ὁ κτίσας ἡμᾶς).

3) Daniel, Codex, Tom. IV, p. 425: «Ὁ διάκονος ἀγαπήσωμεν ἀλλήλους, ἕνα ἐν ὁμονοίᾳ ὁμολογήσωμεν. Conf. Goar, op. c., p. 115, n. 117.

4) Conf. Dr. Teodor Tarnavski, Despre cele mai însemnate liturg., p. 124.

ἵνα οἱ πολλοὶ γενώμεθα ἓν». = În sfintele liturgii ne sărutăm pentru ca mulți să fim una ¹⁾).

6. Cu timpul răcindu-se dragostea nevinovată, a fost părăsit acest obicei, și se mai împlinește astăzi numai de preotul liturgisitor sărutând sfintele daruri acoperite și zicând: «Iubite-voi Doamne, virtutea mea»; iar diaconul își sărută crucea de pe orariul său. De vor fi doi, ori mai mulți preoți, sărută și ei sfintele și apoi unul pe altul pe umere, zicând cel mai mare: «Hristos este în mijlocul nostru»; iar cel ce sărută zice: «este și va fi». Asemenea și diaconii de vor fi doi ori mai mulți, își sărută orariul și apoi unul pe altul pe umere zicând ca și preoții. Sfântul German arată că cuvintele: «Să iubim unul pe altul», mărturisesc dragostea noastră și ertarea ce trebuie să dăm vrăjmașilor noștri. În acest timp psalții în legătură cu cuvintele preotului, cântă să mărturisim într'un gând: «Pre-Tatăl, pre Fiul și pre sfântul Duh, Treimea cea de o ființă și ne despărțită» ²⁾. Acum diaconul deschizând perdeaua sfintelor uși, intru aducerea aminte de păzirea ușilor în vechime, zice cu voce tare: «Ușile, ușile, cu înțelepciune să luăm aminte» (Τὰς θύρας, τὰς θύρας ἐν σοφίᾳ πρόσχωμεν). Cetetul, sau cel mai mare din Biserică, răspunde cu rostirea solemnă a simbolului credinței: «Cred într-unul Dumnezeu» (Πιστεύω εἰς ἓνα Θεόν ³⁾), introdus în mărturisirea credinței a celor ce se botezau în primele secole creștine; iar în secolul al VI-lea și anume în anul 511 a fost introdus și în cultul public de Tímotei patriarhul Constantinopolului (511—517 ⁴⁾).

La aducerea sacrificiului euharistic, Biserica a hotărât și mărturisirea dreptei credințe cu voce tare, iar de preot cu voce lină. Când se ziceau cuvintele: «Ușile, ușile», în vechime diaconii și ușerii, păzeau ușile Bisericii, ca nu cumva în timpul când se descopere sfintele daruri și se plinește prefacerea, să intre cineva, dintre catehumeni, necredincioși sau penitenți; iar credincioșilor li se porunceă «cu înțelepciune să ia aminte». După ce a încetat instituția catehumenilor și a penitenților, s'au lăsat ușile deschise aproape în tot timpul liturgiei, dar totuși s'au păstrat neconținut cuvintele tipice: «ușile, ușile», ca și «câți sunteți chemați, eșiți». În timpul cetirei simbolului credinței, preotul ridică aerul și îl ține d'asupra sfintelor daruri, clăti-

1) Tertulian în scrierea lui „De oratione” zice (cap. XVIII) că sărutarea păcei să se facă și în post.

2) Daniel, Codex, Tom. IV, p. 356: Ὁ χορός. Πατέρες, υἱὸν καὶ ἅγιον πνεῦμα, τριάδα ὁμοούσιον καὶ ἀχώριστον.

3) În unele Biserici, la serbători mari pentru mai multă solemnitate, simbolul credinței se cântă de psalți.

4) Despre simbolul credinței „Niceo-Constantinopolitan” și introducerea lui în cultul public, cetește pag. 565—567, Tom. II, Tez. Lit.; iar textul lui în grecește, caută-l la pag. 564, nota 1, T. II, Tez. Lit. Explicarea acestui simbol în limba română, se află la Simeon Tesaloniceanul, op. c., p. 272—291, și în „Confesiunea ortodoxă” Partea I-a.

nându-l și zicând și dânsul întru sine acest simbol¹⁾. Clătinarea aceasta, închipuește umbrirea darurilor cu puterea sfântului Spirit. Pentru aceea finindu-se simbolul, preotul sărută aerul, îl strânge și îl pune de o parte.

§ 54.

Liturgia credincioșilor de la simbolul credinței și până la rugăciunea domnească.

Actul principal din această parte liturgică, adică de la simbolul credinței și până la rugăciunea domnească, este *pre-facerea sfințelor daruri* în corpul și sângele Domnului. După simbolul credinței, se încep lucrările cele mai însemnate ale liturgiei. Diaconul zice acum cu glas tare : «Să stăm bine, să stăm cu frică, să luăm aminte, sfânta jertfă (τὴν ἁγίαν ἀναφοράν) în (ἐν) pace a o aduce»²⁾. Cu aceste cuvinte pe cari le aflăm și în liturgia clementină (n. 11) și în cea a sfântului Iacov (n. 27), se îndemnau creștinii cei vechi ce se aflau în **genuchi**, să se ridice și să stea cu luare aminte la lucrarea cea a tot sfântă ce trebuia să urmeze. Sfântul Ioan Hrisostom, *tâl-cuitorul întregel liturgii*, în numeroasele sale omilii, explicând aceste cuvinte zice că «a sta bine, însemnează a fi cu frică și cu cutremur înaintea lui Dumnezeu»³⁾. La cuvintele diaconului, psaltii cu poporul răspund : «Mila păcei jertfa laudei»⁴⁾, adică sfânta jertfă, din mila lui Dumnezeu, este pentru noi isvor nesecat de pace ; iar pentru Cel A Tot sfânt, este desăvârșită laudă.

1. Acum preotul vine în ajutorul credincioșilor chemând asupra lor harul Domnului, dragostea Tatălui și împărtășirea sfântului Spirit, cu cuvintele apostolului Pavel luate din epistola a II-a către Corinteni cap. 13, stihul 13 : «Harul Domnului nostru Iisus Hristos și dragostea lui Dumnezeu și Tatălui (καὶ Πατρός) și împărtășirea sfântului Duh să fie cu voi cu toți»⁵⁾. Diaconul închinându-se intră acum în sfântul altar și luând „**rpida**“ (ἑπίδιον), apără cu ea sfintele daruri cu evlavie pentru a alunga vietățile și a închipui încungiuurarea cea invizibilă a He-

1) Iar de vor fi mai mulți preoți slujind împreună, ridică aerul și îl țin toți d'asupra sfințelor daruri, clătinându-l și zicând fie care în sineși simbolul credinței.

2) Dumnezeșteile Liturgii, op. c., p. 91 și 125. Conf. Daniel, Codex, Tom. IV, p. 356 : Στάμεν καλῶς, στάμεν μετὰ φόβου πρόσχωμεν, τὴν ἁγίαν ἀναφοράν ἐν εἰρήνῃ προσφέρειν.

3) Chrysost. Homil. 4 de incompreh. natura Dei.

4) Daniel, Codex, Tom. IV, p. 356 : Ἐλαιον εἰρήνης, θυσίαν αἰνέσεως.

5) Daniel, Codex, Tom. IV, p. 356 : Ἡ χάρις τοῦ κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ χριστοῦ... Iar cuvintele apostolului Pavel din epistola II către Corinteni cap. 13, v. 13 sunt : Ἡ χάρις τοῦ κυρίου Ἰησοῦ χριστοῦ καὶ ἡ ἀγάπη τοῦ θεοῦ, κ. τ. λ.

ruvimilor și a Serafimilor ¹⁾. Iar horul și poporul, doresc și preotului aceleași bunătăți ale sfintei Treimi răspunzând: «Și cu Duhul tău» ²⁾, cuvinte pe cari le aflăm și în liturgia clementină (n. 12) și în aceea a sf. Iacov (n. 28).

După aceasta preotul îndeamnă pe credincioși să se înalțe cu gândul lor la sușurile cerești zicând: «Sus să avem inimile» ³⁾; iar horul răspunde: «Avem către Domnul» ⁴⁾. Preotul: «Să mulțumim Domnului» (εὐχαριστήσωμεν τῷ κυρίῳ). Horul în numele poporului: «Cu vrednicie și cu dreptate este a ne închina Tatălui și Fiului și sfântului Duh, Treimei cei de o ființă și ne despărțită» ⁵⁾. În liturgia clementină (n. 12), a sfântului Iacov (n. 27) și a sf. Marcu (n. 13), se află aici numai cuvintele: «Cu vrednicie și cu dreptate». Adică se cuvine să ne închinăm sfintei Treimi, cu toată vrednicia și dreptatea. În timpul cântărei acestor cuvinte, preotul cetește rugăciunea: «Cu vrednicie și cu dreptate este a-ți cânta ție» (Ἄξιον καὶ δίκαιον σέ ὑμνεῖν), compusă de sfântul Ioan Hrisostom în asemănare cu rugăciunile din vechile liturgii: clementină (n. 12), a sf. Iacov (n. 28) și a sf. Marcu (n. 13 și 15 ⁶⁾). În această rugăciune preotul mărește pe Dumnezeu cel ce a săvârșit atâtea bunătăți asupra noastră.

Apoi zice către credincioși ecfonisul: «Cântare de biruință, cântând, strigând, glas înălțând și grăind» ⁷⁾. Aceste 4 cuvinte: *cântând* (ᾄδοντα), *strigând* (βοῶντα), *glas înălțând* (κεκραγόντα) și *grăind* (λέγοντα), sunt împrumutate din viziunile sfântului Ioan evangelistul (Apocal. 4, 6—8) și ale profetului Iezechiel (1, 10), cărora li s'au arătat 4 chipuri crezute ale Heruvimilor și Serafimilor. Pentru aceea și sfântul German zice: ᾄδοντά (cântând) ἔστιν ὁ ἀετός (vulturul)· βοῶντά (strigând) ἔστιν ὁ βοῦς (vițelul)· κεκραγόντα (glas înălțând) ὁ λέων· καὶ λέγοντα (zicând) ὁ ἀνθρώπος (omul) ⁸⁾.

2. Când zice preotul «Cântare de biruință» diaconul ridică

1) Dumnezeștile Liturgii, op. c., p. 91. În codicii liturgici aci nu se vorbește nimic de ripidă, ci tocmai în timpul cântărei „sfânt, sfânt, sfânt, Domnul Savaot“. Vezi origina și întrebuintarea ripidei, Tom. II, Tez. Lit. p. 446, n. 9. Dacă este numai un diacon, acesta ține ripida asupra sfintelor daruri până la chemarea sf. Spirit asupra lor și apoi o dă la o parte; iar dacă sunt doi diaconi, unul o ține până la rugăciunea domnească.

2) Daniel, Codex, Tom. IV, p. 356: Ο' χορός. Καὶ μετὰ τοῦ πνεύματός σου. (Clem. n. 12. Iacov. n. 28).

3) Dumnezeștile Liturgii, op. c., p. 91. Daniel Codex, Tom. IV, p. 356: Ἄνω σγῶμεν τὰς καρδίας.

4) Daniel, Codex, Tom. IV, p. 356: Ἐχωμεν πρὸς τὸν κύριον. Ioan Hrisostom (Omilia 9, De poenitentia), zice ca să avem inimile sus la cele cerești, iar nu jos la cele pământești.

5) Daniel, Codex, Tom. IV, p. 357: Ἄξιον καὶ δίκαιόν ἐστι προσκυνεῖν.

6) În liturgia Marelui Vasile, în loc de această rugăciune se cetește: „Stăpâne, Doamne Dumnezeule, Părinte a tot țiitorule“ (Θεέ πάτερ παντοκράτορ).

7) Daniel, Codex, Tom. IV, p. 357: Τὸν ἐπινίκιον ὕμνον ᾄδοντα, βοῶντα, κεκραγόντα, καὶ λέγοντα (Liturg. sf. Iacov, n. 28 și a sf. Marcu n. 15).

8) In Goar, Evcholog, op. c., p. 117, n. 126. Și în Codex Danieli, Tom. IV, pag. 408.

steaua (τὸν ἀστερίσκον) de pe disc și făcând cu ea semnul sfintei cruci, lovește în cele 4 părți ale discului, apoi o sărută și o pune pe sfântul antimis. Sf. German arată că cu aceste 4 sunete se deșteaptă atențiunea credincioșilor în momentul cel mai însemnat al sfintei liturgii. Ilorul cântă acum «imnul triumfal» (ὕμνος ἐπινίκιος): «*Sfânt, sfânt, sfânt, Domnul Savaot*¹⁾. Plin este cerul și pământul de mărirea ta (δόξα σοι), osana, intru cei de sus.

Chipul Domnului încununat cu spini (Mat. 27, 29).

*Bine este cuvântat cel ce vine intru numele Domnului, osana intru cei de sus*²⁾. Această cântare se zice «triumfală» sau de «biruință», pentru că într'însa se prea mărește Domnul Savaot,

1) Cuvântul ebraic «Savaot» מְשִׁיכָאֵל se derivă din substantivul מְשִׁכָּאֵל = oștire, constelațiune. Deci: מְשִׁכָּאֵל מְשִׁכָּאֵל = Dumnezeuul oștirilor.

2) Iată textul original grecesc al imnului triumfal: "Ἅγιος, ἅγιος, ἅγιος, Κύριος Σαββᾶθ. Πλήρης ὁ οὐρανὸς καὶ ἡ γῆ τῆς δόξης σου, ὡσαννά ἐν ὑψίστοις. Εὐλογημένος ὁ ἐρχόμενος ἐν ὀνόματι Κυρίου, ὡσαννά ἐν τοῖς ὑψίστοις. (Liturg. Clem., n. 12, Iac. n. 28, Marcu n. 16). Imnul acesta este foarte bine explicat de Ioan Hrisostom în omilia 18, asupra epist. II, către Corinteni.

adică Dumnezeuul nostru și al oștirilor cerești. Cuvântul «Osana» (סָנָא וְשָׁנָא) luat din psalmul 117 (în textul ebraic psalm 118, v. 25), a fost tradus de cei 70 cu : «ὁ κύριε σωσον δή» = «Doamne mântuiește»¹⁾. Iirisostom (Ilomil. 21 la Mateiu) îl traduce cu «mântuire», ori «strigare de bucurie, de biruință». *) Partea I-a a acestui imn, până la «Osana», este luată din cartea lui Isaia, VI, 3, și a lui Avacum III, 3; iar partea II-a, după «Osana», este luată din evangelia lui Mateiu XXI, 9; a lui Marcu XI, 9; a lui Ioan XII, 13 și din psalmul 117 (118) v. 25³⁾.

În timpul cântărei imnului triumfal, diaconul apără cu *ripida* sfintele daruri; iar de nu este *ripidă*, face aceasta cu un acoperământ (μετὰ καλύματος⁴⁾). Preotul cetește acum rugăciunea mistică «Cu aceste fericite puteri» (Μετὰ τούτων, καὶ ἡμεῖς τῶν μακαρίων δυνάμεων), alcătuită pe temeiuri împrumutate din vechile liturgii : clementină (n. 13, 14 și 16), a sfântului Iacov (n. 29 și 30), a sf. Marcu (n. 16) și a sf. Vasilie cel Mare⁵⁾. După această rugăciune, preotul grăește cu voce tare cuvintele Domnului rostite la așezarea Cinei celei de taină : «*Luați măncați, acesta este trupul meu, carele se frânge pentru voi spre eretarea păcatelor*»⁶⁾. Aceste cuvinte ale așezării sfintei euharistii, se află și în liturgiile : clementină (n. 14), a sf. Iacov (n. 30) și a sf. Marcu (n. 16). Horul auzind cuvintele preotului răspunde : «*amin*»⁷⁾. În liturgia sfântului Vasilie, înaintea cuvintelor : «*Luați măncați*» și «*Beți dintru acesta toți*», sunt puse cuvintele : «*Dat-a sfinților săi ucenici și apostoli zicând : «Luați măncați», s. m. d.*»⁸⁾. Deosebirea dintre textele, din liturgia sfinților Ioan și

1) Cetește Ἡ παλαιὰ διαθήκη κατὰ τοὺς Ἐυδομήζοντα, cura et studio, Leandri van Ess, Lipsiae 1824, Psalm. 117, v. 25, p. 626.

2) Vezi explicarea cuvântului סָנָא וְשָׁנָא în Predica panigirică pe care am rostit-o eu în ziua de Florii, în catedrala mitropolitană din București, în anul 1894. Predica a fost publicată în revista „Vocea Bisericii”, No. 1, pag. 5, anul 1894, apărută sub direcțiunea mea. (Autorul).

3) Conf. Dr. Teodor Tarnavski, Despre cele mai însemnate liturgii, op. c., pag. 130.

În liturgiile vechi apusene : romană, ambrosiană, galicană și mozarabică, partea de la „imnul triumfal” și până la rugăciunea domnească, se cheamă „Canonul sacrificiului nesângeros” (Incruenti sacrificii canon). Conf. Goar. Evchol. p. 117, n. 127. Daniel, Codex, Tom. I, p. 82. Vezi și Heinr. Adolf Koestlin, Die christl. Gottesdienste, Freiburg 1887, S. 109.

4) Și în Codicele lui Daniel, Tom. IV p. 357 n. 29 se ivește aci *ripida* pentru apărarea sfintelor daruri.

5) În liturgia Marelui Vasilie, această rugăciune e mult mai bogată; iar în liturgia sfântului Hrisostom din Codicele lui Daniel, ea conține numai 14 rânduri; însă în liturgia sf. Vasilie din același Codex, 63 rânduri. Cele 14 rânduri sunt prescurtate din cele 63 și din alte rugăciuni. Așa e și în Liturgiarul românesc. (Autorul).

6) Daniel, Codex, Tom. IV p. 358 : Λάβετε, φάγετε, τοῦτό μου ἐστὶ τὸ σῶμα, τὸ ὑπὲρ ἡμῶν κλῶμενον εἰς ἁφροσιν ἁμαρτιῶν. Conf. Goar p. 118 n. 130.

7) Daniel, Codex, Tom. IV p. 357. Și Iustin Martirul în Apol. II c. 65 ne spune de cuvântul „amin” rostit în secolul II la liturgie.

8) Dumnezește Liturgii p. 129. Daniel, Codex, Tom. IV p. 429 : Ἐδωκε τοῖς ἁγίοις αὐτοῦ μαθηταῖς καὶ ἀποστόλοις εἰπὼν λάβετε κ. τ. λ.

Vasilie, se explică prin faptul, că și la evangeliști, chiar cuvintele așezării cinei Domnului, nu sunt tot într'un fel. La Mateiu (cap. 26 v. 26) și la Marcu (14, 22), aceste cuvinte sună în același chip: «Luați mâncați»; iar la Luca (22, 19) se schimbă astfel: «Acesta este trupul meu». Marele Vasilie deci, înainte de a rosti cuvintele Domnului, explică că Mântuitorul a dat pâinea sfinților săi apostoli zicând: «Luați mâncați». Însă ființa și forma cuvintelor instituirii în amândouă liturgiile este una și aceeași, căci și la sfântul Ioan cuvintele: «Dat-a sfinților săi ucenici și apostoli zicând», termină rugăciunea «Cu aceste ferice puteri»; deci ele nu lipsesc nici din liturgia sfântului Hrisostom; aci se zic însă în taină. Iar evangeliștii se deosebesc între dânsii, pentru că Domnul a predat aceste cuvinte prin graiu, iar nu în scris; ele așa dar s'au păstrat la început tot prin graiu, până ce s'au așezat în scris de evangeliști și de apostolul Pavel. În acel timp, până la așezarea lor în scris, s'au putut deci introduce în ele unele deosebiri de formă ¹⁾.

Când zice preotul cuvintele: «Luați mâncați», diaconul îi arată sf. disc, ținând și orariul în 3 degete ale mâinei drepte; asemenea și când zice preotul «Beți dintru acesta toți», diaconul îi arată sf. potir. Acum preotul șoptește încet: «Asemenea și paharul după cină zicând»... apoi cu voce tare zice cuvintele Domnului rostite la cina cea de taină: «*Beți dintru acesta toți, acesta este sângele meu al legii cei nouă, carele pentru voi și pentru mulți se varsă spre ertarea păcatelor*» ²⁾. Horul: «amin». La Marele Vasilie, după cum am văzut, și înaintea cuvintelor: «Beți dintru acesta toți», se așează cuvintele: «Dat-a sfinților săi ucenici și apostoli zicând: Beți dintru acesta toți». Aceste cuvinte ale instituirii le aflăm și în liturgiile: clementină (n. 14), a sf. Iacov (n. 31) și a sf. Marcu (n. 16).

3. După rostirea «Beți dintru acesta», urmează o mică rugăciune prin care preotul aduce aminte de toate bunătățile ce ne-a hărăzit Iisus, zicând în taină: «Aducându-ne aminte dar, de această poruncă» (Μεμνημένοι τοίνυν τῆς σωτηρίου ταύτης ἐπιτολῆς ³⁾). Nu lipsește această rugăciune într'o formă schimbată, nici în liturgia clementină (n. 14), a sf. Iacov (n. 31) și a sf. Marcu (n. 16). Apoi preotul zice cu voce tare ecfonisul: «Ale tale dintru ale tale, ție aducem de toate și pentru toate» ⁴⁾. Darurile sunt adică ale lui Dumnezeu, și tot lui le aducem pentru a fi prefăcute în corpul și sângele Domnului. Iar când zice

1) Conf. Dr. Teodor Tarnavski, Despre cele mai însemn. lit., op. c., pag 131, n. 2.

2) Daniel, Codex, Tom. IV, p. 358: Πίετε ἐξ αὐτοῦ πάντες, τοῦτο ἐστὶ τὸ αἷμά μου κ. τ. λ. Conf. Dumnezeștile Liturgii, op. c., p. 93.

3) La Marele Vasilie în loc de această rugăciune, se zice rugăciunea: „Acesta să faceți întru amintirea mea“. Conf. Dumnezeștile Liturgii, op. c., p. 129.

4) Daniel, Codex, Tom. IV p. 359: Τὰ σὰ ἐκ τῶν σῶν σοὶ προσφέρωμεν (Liturg. sf. Marcu, n. 17), πάντα, καὶ διὰ πάντα.

preotul: «Ale tale dintru ale tale», diaconul lasă ripida și prefăcând mâinile în chipul crucei, apucă cu mâna dreaptă discul și cu cea stângă potirul, ridicându-le puțin în sus și se pleacă cu umilință. Horul cântă acum cu voce tainică și liniștită: «Pre tine te lăudăm (te cântăm), pre tine bine te cuvântăm, ție îți mulțumim Doamne, și ne rugăm ție, Dumnezeul nostru¹⁾. Iar preotul zice în taină această însemnată rugăciune a chemării sfântului Spirit (ἐπίκλησις τοῦ ἁγίου πνεύματος): «Încă îți aducem ție (Doamne), această slujbă cuvântătoare și fără de sânge, și cerem, și ne rugăm și ne cucerim: **trimite Duhul tău cel sfânt preste noi și preste aceste daruri ce sunt puse înaintea**»²⁾. Aceste cuvinte sunt și în vechile liturgii: clementină (n. 14) și a sf. Iacov (n. 31 și 32³⁾).

4. Apoi vine diaconul lângă preot și se închină amândouă de 3 ori înaintea sfintei mese, zicând întru sine fie care de 3 ori tropariul de la ora a III-a: «*Doamne cea ce ai trimis pe prea sfântul tău Duh în ora a 3-a apostolilor tăi, pe acela Bunule, nu-l lua de la noi, ci ne înoțește pre noi cari ne rugăm ție*»⁴⁾. Acest tropar se zice odată fără stil; iar de două ori cu stihurile: «Inimă curată» și «Nu mă lepăda pe mine» luate din psalmul 50, stihurile 11 și 12. Cum că acest tropar al orei a III-a a fost introdus după secolul al IV-lea în liturgia sfântului Vasilie și a sfântului Hrisostom, se dovedește din aceea, că în liturgiile vechi: clementină (n. 14) și a sf. Iacov (n. 31 și 32), de și aflăm cuvintele trimiterei și ale prefacerii, totuși lipsește tropariul. Asemenea și Ciril al Ierusalimului (Cateh. V mistag.), care vorbește de trimitere și prefacere, nu aminteste de tropar. Mai departe cunoaștem că îmbogățirea orelor cu tropare și rugăciuni, s'a făcut de la secolul al V-lea încoace. Deci, sfinții Vasilie și Ioan alcătuiseră cu multă înțelepciune și sfințenie, rugăciunea trimiterei sfântului Spirit, legată cu cuvintele prefacerii în acest chip: «Trimite Duhul tău cel sfânt... și fă adecă pâinea aceasta». Iar liturgiștii posteriori dintr'un înalt motiv de pietate, au crezut că cuvintele trimiterei să fie urmate de

1) Daniel, Codex, Tom. IV, pag. 359: Σὲ ὑμνοῦμεν, σὲ εὐλογοῦμεν, σοὶ εὐχαριστοῦμεν, Κύριε, καὶ δεόμεθα σου, ὁ θεὸς ἡμῶν. Sf. Ioan Hrisostom în omilia 25 asupra evangheliei lui Mateiu, explică foarte frumos și bogat imnul «Pre tine te lăudăm».

2) Daniel, Codex, Tom. IV, p. 359: Ἐν προσφερόμεν σοὶ τὴν λογικὴν ταύτην, καὶ ἀναίμακτον λατρείαν, καὶ παραικαλοῦμεν, καὶ δεόμεθα καὶ ἱκετεύομεν κατὰ πνεῦμα σου τὸ ἅγιον ἐφ' ἡμᾶς, καὶ ἐπὶ τὰ προκείμενα δῶρα ταῦτα. Aceste cuvinte se află și în vechile liturgii: clementină (n. 14) și a sf. Iacov (n. 31 și 32).

3) În liturgia Marelui Vasilie, în loc de acestea, preotul plecându-și capul cetește: «*Pentru aceasta, Stăpâne prea sfinte... să vie Duhul tău cel sfânt preste noi și preste darurile acestea, ce sunt puse înaintea și să le binecuvînteze pre dânsule și să le sfințească și să le arate*». = (Διὰ ταῦτα δέσποτα πανάγιε... ἐλθεῖν τὸ πνεῦμά σου τὸ ἅγιον ἐφ' ἡμᾶς, καὶ ἐπὶ τὰ προκείμενα δῶρα, ταῦτα, καὶ εὐλογήσαι αὐτὰ καὶ ἁγιάσαι καὶ ἀναδείξαι).

4) Daniel, Codex, Tom. IV, pag. 359: Κύριε, ὁ τὸ πανάγιον σου πνεῦμα ἐν τῇ τρίτῃ ὥρᾳ τοῖς ἀποστόλοις καταπέμψας, τοῦτο ἀγαθὸν μὴ ἀντανέλῃς ἀφ' ἡμῶν.

tropariul «Doamne cea ce pre prea sf. Duh», și apoi după acesta să urmeze cuvintele prefacerii: «Și fă adecă pâinea aceasta». Totuși solemnitatea mistică a marelui act al prefacerii, așa cum au așezat-o sfinții Vasilie și Ioan, și cum au îmbogățit-o urmașii acestora, este una și aceeași, cu toate că tropariul întrerupe puțin înțelesul dintre cuvintele trimiterei și ale prefacerii.

După aceasta diaconul plecându-și capul și arătând cu orariul sfânta pâine, zice către preot: «Bine cuvintează, stăpâne, sfânta pâine». Preotul stând drept (ἀνιστάμενος), bine cuvintează sfintele daruri zicând cuvintele prefacerii: «**Și fă adică pâinea aceasta, cinstit trupul Hristosului tău**»¹⁾. Diaconul: «amin». Și iarăși zice aceasta: «Bine cuvintează, stăpâne, sfântul potir». Preotul bine cuvântând zice: «**Iar ce este în potirul acesta, cinstit sângele Hristosului tău**»²⁾. Diaconul: «amin». Și iarăși arătând diaconul pe amândouă sfintele zice: «Bine cuvintează, stăpâne, pe amândouă» (ἀμφοτέρα). Iar preotul bine cuvântând pe amândouă zice: «**Prefăcându-le (μεταβαλὼν) cu Duhul tău cel sfânt**»³⁾. Diaconul: «amin, amin, amin». În acest moment sfânt, se prefac prin lucrarea cea misterioasă și nevăzută a sfântului Spirit, pâinea în adevărat corpul lui Hristos, iar vinul în adevărat sângele său, și rămân numai formele lor, adică chipul pâinei și al vinului înaintea vederii noastre⁴⁾.

5. Creștinii au acum pe Iisus Hristos în mijlocul lor, pe Iisus Hristos cu corpul și sângele său, cu care a pătimit pe cruce, pentru a noastră mântuire. Dar de și prefacerea se săvârșește în toate Bisericele ortodoxe în același timp, totuși pretutindenea este unul și același corp al Domnului precum unul și același sânge al său. Cuvintele instituirii «*Luăți măncați*» și «*Beți dintru acesta toți*», sunt pregătirea prefacerii, însă ele nu o săvârșesc. Numai prin chemarea sfântului Spirit (ἐπίκλησις τοῦ ἁγίου πνεύματος) și prin cuvintele prefacerii «*Și fă adică pâinea*», «*Iar ce este în potirul acesta*», «*Prefăcându-le cu Duhul tău cel sfânt*», însoțite de binecuvântarea preotului liturgisitor cu semnul crucei, se prefac

1) Dumnezeștile Liturgii, p. 94 și 131. Conf. Daniel, Codex, Tom. IV p. 359: Καὶ ποιήσων τὸν μὲν ἄρτον τοῦτον, τίμιον σῶμα τοῦ Χριστοῦ σου. Și în liturgia clementină (n. 14), a sf. Iacov (n. 32) și a sf. Marcu (n. 17), se găsesc aceste cuvinte. Iar în liturgia Marelui Vasilie, cuvintele prefacerii sfintei pâini sunt: «*Pâinea aceasta însuși cinstit trupul Domnului și Dumnezeului și Mântuitorului nostru Iisus Hristos*». Diaconul «amin».

2) Dumnezeștile Liturgii, pag. 94 și 131. Conf. Daniel, Codex, Tom. IV, pag. 359: Τὸ δὲ ἐν τῷ ποτηρίῳ τοῦτῳ, τίμιον αἷμα τοῦ Χριστοῦ σου. Vezi și Evchol. lui Goar, p. 120, n. 138 și 139. Și în liturgia clementină (n. 14), a sf. Iacov (n. 32) și a sf. Marcu (n. 17), se află aceste cuvinte. Însă în liturgia Marelui Vasilie, cuvintele prefacerii vinului sunt: «*Iar potirul acesta, însuși cinstit sângele Domnului și Mântuitorului nostru Iisus Hristos, carele s'a vărsat pentru viața lumii*». Diaconul: «amin».

3) Daniel, Codex, Tom. IV, pag. 360: Μεταβαλὼν τῷ πνεύματι σου τῷ ἁγίῳ.

4) Confes. orthod. Partea I-a, răspuns la întrebarea 107.

sfintele daruri în corpul și sângele Domnului ¹⁾. Așa învață Biserica prin liturgiile vechi ale ei: clementină (n. 14), a sf. Iacov (n. 33) și a sf. Marcu (n. 17). Tot așa mai învață și Irineu (Adv. haeres. c. 18), Ciril al Ierusalimului (Catech. V mistag. n. 7), Efrem Sirul (De sacra oblat.), ș. a. ²⁾. Spre a se vesti acest moment al prefacerii, creștinilor ce sunt față și celor ce lipsesc, se trage clopotul Bisericii, ori se bate toaca de fier, ca fie care creștin auzind acest sunet să se închine lui Dumnezeu și să se găndească la cele sfinte.

Preotul și diaconul se închină acum până la pământ înaintea corpului și sângelui Domnului, căci sfintei euharistii se cuvine aceeași închinare dumnezească ca și Domnului nostru Iisus Hristos ³⁾. Apoi plecându-și diaconul capul către preot zice: «Pomeneste-mă pe mine stăpâne sfinte». Preotul: «Să te pomenască Domnul Dumnezeu». Și luând diaconul *ripida*, apără sfintele ca și mai înainte; iar preotul se roagă încet «Pentru ca să fie (corpul și sângele Domnului) celor ce se vor cumineca spre tresvirea sufletului» ⁴⁾. Și urmează cetind: «Încă îți aducem ție Doamne această slujbă cuvântătoare, pentru cei adormiți întru credință: strămoși, părinți, patriarhi, prooroci, apostoli, propoveduitori» ⁵⁾, apoi cu voce tare tămâind sfintele taine: dar «Mai ales pentru prea sfânta, prea curata, prea binecuvântata, înărita, stăpâna noastră de Dumnezeu Născătoarea și pururea fecioara Maria» ⁶⁾. Adică sfânta jertfă se aduce înaintea lui Dumnezeu, pentru strămoși, părinți, patriarhi, ș. a., dar mai ales pentru Născătoarea de Dumnezeu.

6. Hiorul în legătură cu cuvintele: «Mai ales pentru prea sfânta, prea curata», cântă în cinstea Născătoarei de Dumnezeu imnul (axionul): «Cuvine-se cu adevărat, să te fericim pre tine,

1) Alexiu Comoroșanu, Dogmatica ortodoxă, Partea specială, Cernăuți 1889, p. 579-580.

2) Biserica romano-catolică învață și făptuește, că cuvintele instituirii «Luați mâncați acesta este corpul meu» (în liturgia romană numai atât: «*Hoc est enim corpus meum*») și «Beți dintru acesta toți» (în liturgia romană cu formula aceasta: «*Hic est enim Calix sanguinis mei, novi et aeterni testamenti, mysterium fidei: qui pro vobis et pro multis effundetur in remissionem peccatorum*») sunt cuvintele prefacerii. Biserica latină, așa dar, crede că pâinea și vinul se prefac în corpul și sângele Domnului la rostirea cuvintelor instituirii. Această doctrină este însă în contra învățăturilor părinților bisericești și a tradițiilor vechi. Conf. Daniel, Codex, op. c. Tom. I, pag. 86 și 88.

3) Conf. Ciril al Ierus. Catech. V mistag. n. 22. — Ambros. lib. III. De spirito sancto, cap. 11. — Hrisostoin., Homil. 25, asupra epist. I. Corint. — Confess. orthod. Partea I, răsp. la întreb. 56. etc.

4) În liturgia Marelui Vasilie, în loc de această rugăciune se zice: «Iar pe noi pe toți, cari ne împărtășim dintr'o pâine și dintr'un potir» ș. a. Conf. Dumnezeestile Liturg., op. c., p. 131.

5) Și în liturgiile vechi: clementină (n. 15), a sf. Iacov (n. 34) și a sf. Marcu (n. 14) se găsește această rugăciune.

6) Daniel, Codex, Tom. IV, p. 361: Ἐκφώνης. Ἐξαίρετως τῆς παναγίας, ἀγράντου, ὑπερευλογημένης, ἐνδόξου, δεσποίνης ἡμῶν Θεοτόκου, καὶ ἀειπαρθένου Μαρίας. (Liturg. Iac. n. 35. Marcu n. 14).

Născătoare de Dumnezeu, pre cea pururea fericită și prea nevinovată și Maica Dumnezeului nostru. Pre cea mai cinstită de cât Heruvimii și mai prea mărită fără de asemănare de cât Serafimii, care fără stricăciune pre Dumnezeu, cuvântul ai născut, pre tine cea cu adevărat Născătoare de Dumnezeu, te mărim»¹⁾. Iată cu câtă frumusețe a împletit Biserica cântarea Născătoarei de Dumnezeu, arătând prin această cântare, toate darurile cele mai pre sus de fire, cu care Maica Împăratului ceresc a fost împodobită de Economia dumnezească. Iar la liturgia Marelui Vasilie în loc de «Cuvine-se cu adevărat», Biserica cântă Născătoarei de Dumnezeu alt imn, tot așa de frumos și plin de cugătărilor cele mai înalte, la cari se poate sui mintea omenească. Imnul are cuprinsul următor: «De tine se bucură ceea ce ești plină de dar, toată făptura, soborul ingeresc și neamul omenească, ceea ce ești Biserică sfințită și raiu cuvântător, lauda fecioriei, din care Dumnezeu s'a intrupat și prunc s'a făcut, cel mai înainte de veci Dumnezeul nostru. Că mitra ta scaun l-a făcut și pântecul tău mai desfătat de cât cerurile l-a lucrat. De tine se bucură cea ce ești plină de dar, toată făptura, mărire ție»²⁾.

Cântările «cuvine-se cu adevărat» și «De tine se bucură», s'au introdus în liturgie în secolul al VIII-lea. «Cuvine-se cu adevărat» este alcătuită de Cosma care a episcopit în Maiuma Feniciei de la anul 743 încoace; iar «De tine se bucură» este alcătuită de Ioan Damascen († d. a. 754 și înainte de anul 787³⁾. În sfânta și Marea Joi, la liturgia sf. Vasilie, în loc de «De tine se bucură» se cântă «Din ospățul Stăpânului»; iar în sfânta și Marea Sâmbătă, la liturgia sf. Vasilie, în loc de «De tine se bucură» se cântă «Nu te tângui pentru mine maică». Aceste axioane: «De tine se bucură», «Din ospățul Stăpânului» și «Nu te tângui», sunt foarte frumoase când se cântă cu iscusință și voce dulce pe semnele psaltichiei orientale. În această melodie ele inspiră duioșia și misticismul celor petrecute la patimile Domnului⁴⁾.

1) Textul original grecesc al cântărei „Cuvine-se cu adevărat,” este acesta : Ἀξιόν ἐστιν ὡς ἀληθῶς μακαρίζειν σέ τὴν Θεοτόκον, τὴν ἀειμακάριστον καὶ παναμώμητον καὶ μητέρα τοῦ θεοῦ ἡμῶν τὴν τιμιωτέραν τῶν Χερουβὶμ καὶ ἐνδοξοτέραν ἀσυγκρίτως τῶν Σεραφίμ, τὴν ἀδιαφθόρως θεὸν λόγον τεκοῦσαν, τὴν ὄντως Θεοτόκον σέ μεγαλύνομεν. Acest imn a fost introdus și în liturgia sfântului Iacov (n. 35).

2) Iată textul original grecesc al cântărei „De tine se bucură”: Ἐπὶ σοὶ χαίρει κεχαριτωμένη πᾶσα ἡ κτίσις, ἀγγέλων τὸ σύστημα, καὶ ἀνθρώπων τὸ γένος, ἡγιασμένη ναὶ καὶ παράδεισε λογικῇ, παρθενικὸν καύχημα, ἐξ ἧς θεὸς ἐσαρκώθη, καὶ παιδίον γέγονεν ὁ πρὸ αἰώνων ὑπάρχων θεὸς ἡμῶν τὴν γὰρ σὴν μητέρα θρόνον ἐποίησε, καὶ τὴν σὴν γαστέρα πλατυτέραν οὐρανῶν ἀπειργάσατο. Ἐπὶ σοὶ χαίρει κεχαριτωμένη πᾶσα ἡ κτίσις· δόξα σοι. Acest imn a fost introdus și în liturgia sf. Iacov la n. 35.

3) Vezi motivul ce l-a îndemnat pe Damascen se compună „De tine se bucură”, la pag. 500, Tom. II, Tez. Lit.

4) În codicele lui Daniel, Tom. IV, p. 431, s'a strecurat o mare greșeală

7. În timpul cântării axionului «Cuvine-se cu adevărat» preotul se roagă în taină: «Pentru sf. Ioan proorocul»¹⁾, pentru toată episcopia ortodocșilor, regele nostru (cutare), ș. a. Iar după cântarea axionului, preotul zice cu voce tare: «Întăiu pomenește Doamne, pe prea sfințitul arhiepiscopul și mitropolitul» (sau episcopul nostru cutare²⁾). Horul: «Și pre toți și pre toate» (καὶ πάντων καὶ πασῶν), adică se fie pomeniți toți credincioșii și toate credincioasele. După pomenirea sfinților, a regelui, a episcopului eparhiot, vine acum rândul diaconului se cetească în taină pomelnicul viilor (τὰ δίκτυα τῶν ζώντων³⁾); iar preotul se roagă încet: «Adu-ți aminte Doamne de cetatea aceasta» (Μνήσθητε κύριε τῆς πόλεως), al cărei isvor îl aflăm în liturgiile: clementină (n. 15) și a sf. Iacov (n. 34⁴⁾). Apoi preotul zice cu voce tare ecfonisul luat din epistola către Romani (cap. 15, v. 6): «Și ne dă nouă cu o gură și cu o inimă a mării» (καὶ δὸς ἡμῖν ἐν ἑνὶ στόματι, καὶ μιᾷ καρδίᾳ δοξάζειν). Iar întorcându-se preotul către popor zice ecfonisul: «Și să fie milele (καὶ ἔσται τὰ ἑλέη) Marelui Dumnezeu».

După aceea diaconul rostește ectenia: «Pre toți sfinții pomenindu-i, iară și iară» (πάντων τῶν ἁγίων μνημονεύσαντες ἔτι καὶ ἔτι⁵⁾). În timpul ecteniei preotul zice în taină rugăciunea: «Înainte ta punem toată viața noastră» (Σοὶ παρακατατίθεμεθα τὴν ζωὴν ἡμῶν⁶⁾). După ectenie preotul zice ecfonisul: «Și ne învrednicește pre noi, Stăpâne, cu îndrăsnire fără de osândă să cutezăm, a te chema pre tine Dumnezeu cel ceresc, Tată, și a

căci acolo pune a se cânta „Cinei tale cei de taină“, și „Să tacă tot trupul“ ca axioane în sfânta și Marea Joi și Sâmbătă. Acestea însă după cum am arătat la pag. 191, Tom. III, al Tezaurului Liturgic, sunt heruvicile acelor zile. Liturgiul nostru românesc, p. 132, op. c., învață corect când zice: „*În Joia cea Mare și în Sâmbăta cea Mare, în loc de „De tine se bucură“, se cântă irmosul de la oda a 9-a*“. Greșeala lui Daniel a trecut și în cărțile unor scriitori răsăriteni. (Autorul).

1) Daniel, Codex, Tom. IV, p. 361: Τοῦ ἁγίου Ἰωάννου τοῦ προφήτου.

2) Daniel, Codex, Tom. IV, p. 362: Ἐν πρώτοις μνήσθητι, Κύριε, τοῦ ἀρχιεπισκόπου ἡμῶν.

3) Pomenirea morților la liturgia o afirmă: Tertulian (De corona milit. c. 3), Ciprian (epist. 66), Ciril al Ierusalimului (Catech. V mistag.), Hrisostom (Homil. 3 în epist. către Filipeni, și Homil. 69, ad. popul. Antioch.), Epifanie (Haeres, 75) ș. a.

4) În liturgia Marelui Vasile, în timpul axionului preotul pomenește pe cine voește dintre vii sau morți, după care zice în taină marea rugăciune (în Codicele Daniel, Tom. IV, p. 432 de 65 rânduri): „Iacă ne rugăm ție, pomenește Doamne sfânta ta sobornicească și apostolească Biserică“, și apoi cu glas: „Întăiu pomenește Doamne pe arhiepiscopul“. Horul: „Și pre toți și pre toate“. Diaconul pomenește pomelnicul viilor, iar preotul se roagă în taină: „Adu-ți aminte, Doamne, de toată episcopia“ deosebindu-se puțin de rugăciunea sf. Hrisostom.

5) Ectenia: „Pre toți sfinții pomenindu-i“, se află și în liturgia clementină (n. 16) și în aceea a sf. Iacov (n. 16 și 37). Aci se înțeleg nu numai sfinții din ceruri, dar și credincioșii.

6) La Marele Vasile, în loc de aceasta, preotul zice rugăciunea: „Dumnezeul nostru, Dumnezeu al mântuirii“.

zice»¹⁾. Cel mai mare rostește rugăciunea domnească: «*Tatăl nostru, carele ești în ceruri, sfințească-se numele tău. Vie împărăția ta, fie voia ta precum în cer așa și pe pământ. Pâinea noastră cea de toate zilele, dăne-o nouă astăzi. Și ne iartă nouă greșalele noastre, precum și noi ertăm greșiților noștri. Și nu ne duce pre noi în ispită, ci ne mântuește de cel rău*»²⁾.

Mai în toate liturgiile vechi se zicea «Tatăl nostru» în locul acesta, adică mai înainte de cuminecare. Ciprian, Ciril al Ierusalimului, Grigorie de Nissa, și mai ales Ioan Iirisostom, au explicat cu îndestulare rugăciunea domnească³⁾. Deci, cuvintele instituirii «*Luăți măncați*» și «*Beți dintru acesta toți*», împreună cu «*rugăciunea domnească*», sunt cel mai vechiu formular al așezării liturgice.

§ 55.

Liturgia credincioșilor de la rugăciunea domnească și până la fine.

In această parte liturgică, adică de la rugăciunea domnească și până la sfârșit, actul principal este *împărtășirea sfinților servitori și a poporului* cu corpul și sângele Domnului. După cetirea rugăciunii domnești, preotul zice ecfonisul: «*Că a ta este împărăția și puterea*» (ὅτι σοῦ ἐστὶν ἡ βασιλεία, καὶ ἡ δύναμις). Acest ecfonis se află și în liturgia sf. Iacov (n. 38) și a sf. Marcu (n. 18). Ilorul răspunde «*amin*». Preotul: «*Pace tuturor*». Ilorul: «*Și Duhului tău*». Diaconul: «*Capetele voastre Domnului să le plecați*». Ilorul: «*Ție Doamne*» (σοὶ κύριε). Iar preotul se roagă în taină: «*Mulțumim ție, Împărate nevăzute*»⁴⁾, după care urmează ecfonisul din liturgia sf. Iacov (n. 36): «*Cu darul și cu îndurările*» (χαρίτι, καὶ οὐκτιμοῖς) și cu iubirea de oameni a unuia născut Fiului tău». Apoi preotul urmează cu

1) Daniel, Codex, Tom. IV, p. 364: Καὶ καταξίωσον ἡμᾶς, δέσποτα, μετὰ πατρὸς ἡσίας ἀκατακρίτως τολμᾶν ἐπικαλεῖσθαι σε τὸν ἐπουράνιον θεὸν πατέρα καὶ λέγειν. (Liturg. sf. Iacov, n. 38).

2) Textul original grecesc al rugăciunii domnești, cu cercetări științifice asupra ei, se află la pag. 551, nota 8, și pag. 552, Tom. II. Tez. Liturg.

3) Rugăciunea domnească explicată de Hrisostom în omilia sa (De instit. secundum Deum vita) se află tradusă în românește în „Omiletica” protopresbiterului Vasilie Mitrofanovici, Cernăuți, 1875, p. 594–603. Simeon al Tesalonnicului a tâlcuit și dânsul rugăciunea domnească în cartea sa, „Περί τοῦ ναοῦ” tradusă și tipărită în românește, în București, 1865, p. 207–209. Asemenea și Dr. Teodor Tarnavski a explicat această rugăciune a Domnului, în scrierea sa „Despre cele mai însemnate liturgii”, op. c., p. 138–143. Se mai află explicată în „Confesiunea ortodoxă” Partea II-a.

4) Daniel, Codex, Tom. IV, p. 364: Ὁ διάκονος. Τὰς κεφαλὰς ἡμῶν τῇ κυρίῳ κλίνει. Ὁ ἱερεὺς. Εὐχαριστοῦμέν σοι βασιλεῦ ἁόρατε. În liturgia sf. Vasilie, în loc de această rugăciune, se zice: „Stăpâne Doamne, Părintele îndurărilor și Dumnezeu al toată mângâierea”.

rugăciunea : «Ia aminte, Doamne Iisuse Hristoase (πρόσχε, κύριε, Ἰησοῦ Χριστέ), din sfânt locașul tău». Această rugăciune scurtă (6 rânduri în codicele lui Daniel, Tom. IV, p. 365 și 437), nu este a sfântului Hrisostom, ci a Marelui Vasilie; de aceea ea se află neschimbată în ambele liturgii ¹⁾. Când zice preotul această rugăciune, diaconul stând înaintea sfintelor uși, se încinge cu orariul cruciș, pentru ca să fie îndămnatec a servi în timpul cuminecării credincioșilor ²⁾. Apoi se închină preotul (εἰτα προσκυνεῖ ὁ ἱερεὺς), asemenea și diaconul în locul unde se află, zicând fie care în taină cuvintele Vameșului (Luca 18, 13) ca și la proscomidie : «Dumnezeule curățește-mă pe mine păcătosul și mă miluește» de 3 ori. Însă când vede diaconul pe preot tinzând mâinile și atingându-se de sfânta pâine, spre a face **sfânta înălțare** (τὴν ἁγίαν ὑψοσιν) zice cu glas (ἐκφωνεῖ) : «Să luăm aminte» (πρόσχωμεν); iar preotul înălțând (ὑψῶν) sfânta pâine (ἄρτον), completează cuvintele diaconului zicând cu glas : «Sfintele sfintilor» (τὰ ἅγια τοῖς ἁγίοις). Horul : «Unul sfânt, unul Domn, Iisus Hristos, întru mărirea lui Dumnezeu Tatăl, amin» ³⁾.

1. Înălțarea sfântului corp înainte de cuminecare, a fost îndatinată în Biserica răsăriteană din timpurile străvechi ⁴⁾, ca să facă luători de seamă pe credincioși asupra misterului euharistic, și să primească cu vrednicie sfintele taine. Numai sfântul agnel se înalță în sus, căci după cum zice sfântul German : *«el este Împăratul Hristos și capul apostolilor, și numai el s'a înălțat pe cruce»* ⁵⁾. Iar cuvintele «Sfintele sfintilor», după învățătura sf. Ciril al Ierusalimului (Catech. V mistag.), însemnează că cele ridicate de preot sunt sfinte și se dau numai sfintilor, adică credincioșilor vrednici de împărtășire ⁶⁾. Aceștia însă răspund prin graiul horului, că ei nu au sfîntenie desăvârșită, ci numai unul este sfânt și anume Domnul nostru Iisus Hristos ⁷⁾.

După cântarea «Unul sfânt», introdusă în liturgie mai târziu de cât timpul sfântului Ioan Hrisostom, se rostește **predica** în Biserică de episcop ori preot ⁸⁾ sau de către diacon ⁹⁾, ori și de

1) Goar, Evcholog., op. c., p. 125, n. 157 : Haec oratio non Hrysostomi sed Basilii est ut ex ejus liturgia, et testimonio Amphilochii in eam relato constat.

2) Această încingere cu orariul, la Daniel (Codex, Tom. IV, p. 366), se face de diacon când se cântă «Unul sfânt» și apoi dânsul intră în sf. altar.

3) Daniel, Codex, Tom. IV, p. 366 : Εἰς ἅγιος, εἰς κύριος Ἰησοῦς Χριστός εἰς δόξαν θεὸν πατρός. Ἀμήν. (Liturg. Clem. n. 18. Iac. n. 40. Marcu n. 20).

4) Conf. Dionysius Areopagita. De ecclesiastica hierarchia, c. 3. Asem. Liturg. sf. Iacov n. 40.

5) Conf. Sf. German în Evchol. lui Goar, p. 125, n. 158 : Ὑψῶσιν τὸν θεὸν ἄρτον μόνον... αὐτός ἐστιν βασιλεὺς χριστός... ἡ κεφαλὴ τῶν ἀποστόλων. Vezi și explicarea sf. Simeon al Tesalonicului, în cartea lui, pag. 266, op. c.

6) Conf. Nic. Bulgari (în Daniel, Tom. IV, p. 413) : Τὰ ἅγια, λέγει, δίδονται μόνον τοῖς ἁγίοις καὶ δικαίοις χριστιανοῖς. Εἰ τις δὲ οὐκ ἔστιν ἅγιος, μὴ προσίτω.

7) Conf. Simeon al Tesalonicului, op. c., p. 266.

8) Sinod. apost. c. 58. Sinod. VI ecum., c. 19.

9) Fapt. apost., cap. 6, v. 8; cap. 7, v. 160; cap. 8, v. 35-40.

un laic cu știință și cu frica lui Dumnezeu; iar în lipsa predicei psaltii cântă chinonicul (κοινωνικόν = cel ce stă în legătură cu împărtășirea) zilei sau al sfântului ¹⁾.

2. Acum în sfântul altar se începe rânduiala liturgică a împărtășirii, care se face întocmai la fel în amândouă liturgiile până la împărtășirea stințitilor servitori; iar de aci până la fine, forma este tot aceeași, afară de unele rugăciuni mici, pe cari le voi arăta la locul cuvenit. Diaconul intră în altar, îndată după cântarea «Unul sfânt» și aci stă de a dreapta preotului; iar acesta ținând sfântul trup, diaconul zice: «sfăramă, stăpâne, sfântul agnet» ²⁾. Iar preotul sfărămându-l în 4 părți și așezându-l cu evlavie în chipul crucei, se vede întru aceasta Iisus cel răstignit ³⁾; de aceea preotul la această lucrare zice: «Sfăramă-se și se împarte Mielul lui Dumnezeu ⁴⁾, cel ce se sfăramă și nu se desparte, cel ce se mănâncă pururea, și niciodată nu

Icoana sfântului disc cu cele 4 părți ale agnelului pentru împărtășire.

se sfărșește, ci pre cei ce se împărtășesc îi sfințește» ⁵⁾. Sf. German zice că «de și se împarte (corpul lui Iisus) totuși el rămâne nedespărțit și nesfărâmat, și în fie care parte deosebită este întreg». Prin urmare de și se împărtășește cineva cu cea mai mică parte a pâinei, se împărtășește cu întreg corpul lui Iisus și cu tot sângele lui.

1) Daniel, Codex, Tom. IV, p. 366: Καὶ ψαλλεῖ ὁ χορὸς τὸ κοινωνικὸν τῆς ἡμέρας ἢ τοῦ ἁγίου. Vezi și înțelesul cuvântului „chinonic“, pag. 509, n. 2, Tom. II, Tezaurul Liturgic.

2) Daniel, Codex, Tom. IV, pag. 366: Μέλισσον, δέσποτα, τὸν ἅγιον ἄρτον.

3) Conf. Simeon Tesalonicul, op. c., p. 266.

4) La Daniel, Codex, Tom. IV, p. 366, după cuvintele: „Mielul lui Dumnezeu“, se adaugă: „Fiul Tatălui“ (ὁ υἱὸς τοῦ πατρὸς), adică: „Mielul lui Dumnezeu, Fiul Tatălui“.

5) Dumnezeieștile Liturgii, op. c., p. 100. Daniel, Codex, Tom. IV, p. 366: Μερίζεται καὶ διαμερίζεται... ὁ μελιζόμενος, καὶ μὴ διαιρούμενος κ. τ. λ.

Cele 4 părți ale sfântului agneț, le pune preotul, după cum am arătat, în chipul crucei pe sf. disc, cu miezul în sus. Partea IIS., o așează sus spre răsărit; partea XS., jos spre apus; partea NI., spre meaza noapte; și partea CA., spre meaza zi. Sfărâmarea ne aduce aminte nu numai de frângerea pâinei de către Domnul nostru Iisus Hristos la cina cea de taină ¹⁾, dar mai închipuește și patimile cu moartea pe cruce a Domnului. Apoi diaconul arătând cu orariul sfântul potir zice: «Plinește, stăpâne (Πλήρωσον, δέσποτα), sfântul potir». Iar preotul luând păticea de sus, adică IIS, face cu dânsa cruce asupra sfântului potir zicând: «Plinirea potirului credinței sfântului Duh» ²⁾, și o pune în sfântul potir, zicând diaconul: «amin». Împreunarea corpului lui Iisus cu sângele său, se făcea și la liturgia sf. Iacov; iar cuvintele: «Plinirea potirului credinței sfântului Duh», însemnează că venirea Spiritului sfânt, plinește nu numai «prefacerea» sfintelor daruri, ci și împreunarea lor, adică a corpului cu sângele Domnului.

Am văzut că partea IIS., se pune de preotul liturgisitor în sfântul potir; iar cele trei sfinte părți și anume: XS., NI., CA., le sfărâmă în păticele în cât se fie de ajuns pentru preoți, diaconi și pentru laicii ce vor voi și vor fi vrednici să se împărtășească ³⁾. Iar din partea Prea sfintei Născătoarei de Dumnezeu, sau a celor 9 cete, ori din celelalte câte sunt pe sf. disc, preotul nu împărtășește pe nimine, ci numai din sfântul agneț, căci numai acesta este corpul Domnului. Dacă însă vor fi mulți împreună liturgisitori: preoți și diaconi, și frați laici de împărtășit, trebuie ca în timpul proscomidiei, să scoată preotul sfântul agneț mai mare de cât obișnuiește în celelalte zile. Asemenea și când toarnă în potir amestecarea, adică vinul și apa, să toarne mai mult de cât obișnuiește, spre a fi de ajuns la toți câți se împărtășesc; căci după ce se săvârșesc sfintele, sub nici o nevoie nu se mai pune vin și apă în sfântul potir ⁴⁾.

3. După ce preotul a plinit amestecarea, cu împreunarea corpului cu sângele Domnului, diaconul ea căldura (vasul cu apă caldă), și zice către preot: «Binecuvintează, stăpâne, căldura» (τὸ ζέον). Iar preotul binecuvântând zice: «Binecuvântată este căldura sfintilor tăi, totdeauna acum și pururea și în vecii vecilor, «amin» ⁵⁾. Apoi diaconul toarnă cât trebuie în chipul crucei

1) Mat. 26, 26: «Luând Iisus pâinea și binecuvântând, a frânt și a dat ucenicilor zicând: «Luați mâncați».

2) La Daniel, Codex, Tom. IV, p. 366, lipsește cuvântul «potir», și este numai: Πλήρωμα πίστεως πνεύματος ἁγίου.

3) Partea IIS., se pune în potir; partea XS., rămâne pentru împărtășirea preoților și diaconilor; iar părțile NI și CA, pentru împărtășirea poporului. — Conf. Daniel, Codex, Tom. IV, p. 415: «Portio IIS., mittitur in calicem, particula XS., in communionem clericorum porrigitur, denique partes NI et CA, reservantur ad communionem accessuris e laicis».

4) Dumnezeștile Liturgii, op. c., p. 101. — În Codicile lui Daniel, și în alți Codici liturgici lipsesc aceste învățături.

5) Dumnezeștile Liturgii, op. c., p. 101. — Daniel, Codex, Tom. IV, p. 366:

în lăuntru potirului, zicând: «Căldura credinței, plină de Duhul sfânt, amin». Când se toarnă sfânta căldură, ea să fie atât de fierbinte, în cât să se încălzească sfintele. Această căldură este icoana sfântului Spirit, care se aseamănă în sfânta Scriptură cu riuri de apă vie¹⁾; iar în cuvintele: «căldura credinței», se vedește cererea ca în inimile credincioșilor, când ei se împărtășesc, prin sfântul Spirit să se încălzească într'înșii darul credinței dumnezeesti.

Diaconul lăsând la o parte vasul deșărtat în care a fost căldura, urmează de aci înainte **împărtășirea** cu corpul și sângele Domnului. Se împărtășesc mai întâi sfințiții servitori și apoi poporul. Episcopul, presviterul și diaconul se împărtășesc în altar; ipodiaconii, anaghoștii și laicii, înaintea ușelor împărătești. Împărtășirea se începe cu cuvintele preotului către diacon: «Diacone, apropie-te» (ὁ διάκονος πρόσελθε). Și apropiindu-se diaconul, face închinăciune cu evlavie cerându-și ertare. Iar preotul ținând sfântul Trup îl dă diaconului, și acesta sărutând mâna preotului, primește sfântul Trup zicând: «Dă-mi mie, stăpâne, cinstitul și sfântul Trup al Domnului și Dumnezeuului și Mântuitorului nostru Iisus Hristos». Iar preotul răspunde: «Diaconului (sau Ierodiaconului, cutare), se dă cinstitul și sfântul, și prea curatul Trup al Domnului și Dumnezeuului și Mântuitorului nostru Iisus Hristos, spre ertarea păcatelor lui și spre viața de veci»²⁾.

Și merge diaconul în dosul sfintei mese și aci plecându-și capul se roagă ca și preotul³⁾. Asemenea și preotul luând o părticică din sfântul Trup zice: «Cinstitul și prea sfântul Trup al Domnului și Dumnezeuului și Mântuitorului nostru Iisus Hristos, se dă mie preotului (cutare), spre ertarea păcatelor mele și spre viața de veci». Și plecându-și capul se roagă zicând: «Crez, Doămne, și mărturisesc, că tu ești cu adevărat Hristos Fiul lui Dumnezeu». Aceste cuvinte sunt alcătuite din mărturisirea apostolului Petru, când a zis către Domnul: «Tu ești Hristos Fiul lui Dumnezeu» (Mat. 16, 16). Mai departe preotul cetește în taină Heruvicul din Joia cea Mare: «Cinei tale cei de taină, astăzi, Fiule al lui Dumnezeu, părtaș mă primește...» și «Nu spre jude-

¹⁾ Ὁ διάκονος. Εὐλόγησον, δέσποτα, τὸ ζέον. Ὁ ἱερεὺς. Εὐλογημένη ἡ ζέσις τῶν ἁγίων σου πάντοτε, κ. τ. λ.

1) Ioan 7, 38—39: «Cela ce crede în mine... riuri de apă vie vor curge din pânțele lui. Iar aceasta a zis (Iisus) pentru Duhul, pe care erau să-l primească cei ce cred întru dânsul».

2) Dumnezeuștiile Liturgii, op. c., p. 102. — Daniel, Codex, Tom. IV, p. 367: «Ὁ δὲ ἱερεὺς λέγει· ὁ διάκονος πρόσελθε· καὶ προσελθὼν ὁ διάκονος, ποιεῖ μετανοίαν εὐλαβῶς αἰτῶν συγχώρησιν· ὁ δὲ ἱερεὺς κρατῶν τὸν ἅγιον ἄρτον, δίδωσι τῷ διακόνῳ· καὶ ἀσπασάμενος ὁ διάκονος... λέγων· Μετάδος μοι, δέσποτα, τὸ τίμιον... ὁ δὲ ἱερεὺς λέγει· ἱεροδιακόνῳ (τῷ δεῖνι) μεταδίδεται τὸ τίμιον... κ. τ. λ.

3) Daniel, Codex, Tom. IV p. 367: Καὶ ἀπέρχεται (ὁ διάκονος) ὀπίσθεν τῆς ἱερᾶς τραπέζης, κλίνας τὴν κεφαλὴν.

cată sau spre osândă să-mi fie mie împărtășirea» ¹⁾). După aceste rugăciuni, diaconul și preotul se *cuminecă amândouă* cu corpul Domnului, pe care îl au în mână ²⁾).

4. Apoi ea preotul cu amândouă mâinile (λαμβάνει ταῖς χερσὶν ἀμφοτέραις) și cu un acoperemânt (μετὰ καλύμματος) sf. potir și se împărtășește (μεταλαμβάνει), bând dintr'insul de 3 ori în numele sfintei Treimi, și zice: «Mă împărtășesc eu robul lui Dumnezeu, preotul (cutare) cu cinstitul și sfântul sânge al Domnului și (καὶ) Dumnezeului și Mântuitorului nostru Iisus Hristos, spre ertarea păcatelor mele și spre viața de veci, amin» ³⁾). Și își șterge preotul buzele sale și sfântul potir cu acoperemântul (καλύματος) pe care îl ține în mână, și zice stihul 7 din cartea lui Isaia cap. 6, rostit de Serafim către Isaia în viziunea profetului: «Iată s'au atins de buzele mele și va șterge fără de legile mele și păcatele mele le va curăți» ⁴⁾). Adică sfântul sânge șterge fără de legile preotului, cum a curățit cărbunele de foc greșalele profetului Isaia.

După aceasta preotul cheamă pe diacon zicând: «Diacone, apropie-te». Diaconul vine și se închină odată (ἄπαξ) zicând: «Iată viu la nemuritorul Împărat» (Ἰδοὺ προσέρχομαι τῷ ἀθανάτῳ βασιλεῖ ⁵⁾). Și preotul zice pentru diacon aceleași cuvinte pe care le-a zis și pentru sine: «Se împărtășește robul lui Dumnezeu, Diaconul» (cutare ⁶⁾). Iar după ce s'a împărtășit acesta, zice preotul pentru diacon aceleași cuvinte pe care le-a zis și pentru sine: «Iată s'au atins de buzele tale» ⁷⁾). Preotul îl cheamă și pe diacon la împărtășire potrivit canonului 8 apostolic, care cere de la toți episcopii, preoții și diaconii liturgisitori, să fie pregătiți și să se împărtășească cu sfintele taine; iar cel ce liturgisește și nu se împărtășește, să se *caterisească*.

În Biserica veche nu numai liturgisitorii, dar și laicii cre-

1) Daniel, Codex, Tom. IV, p. 367 și 368: Ὁμοίως δὲ ὁ ἱερεὺς λαβὼν μίαν μερίδα τοῦ ἁγίου ἄρτου, λέγει· τὸ τίμιον καὶ πανάγιον σῶμα τοῦ Κυρίου... καὶ κλίνας κάτω τὴν κεφαλὴν... Πιστεύω κύριε... Τοῦ δείτνου σου... Μὴ μοι εἰς κρίμα, ἢ εἰς κατάκριμα... În Codicile lui Daniel, Tom. IV, p. 368, între rugăciunea «Cinei tale» și «Nu spre judecată», mai sunt două rugăciuni mici: a) «Doamne nu sunt vrednic ca să intri sub acoperământul cel necurat al sufletului meu», și b) cea luată din liturgia sf. Iacov n. 36: «Dumnezeule, slăbește, lasă, iartă-mi toate greșalele mele». Aceste două rugăciuni lipsesc în Liturgiarul românesc.

2) Dumnezeestile Liturgii, op. c., pag. 103.

3) La Daniel, Codex, Tom. IV, pag. 368, cuvintele acestea sunt așa: Τὸ τίμιον καὶ ἅγιον αἷμα τοῦ κυρίου καὶ θεοῦ καὶ σωτῆρος ἡμῶν μεταδίδοται μοι (τῷ δεῖνι) ἱερεῖ εἰς ἄφεσιν μου ἁμαρτιῶν καὶ εἰς ζωὴν αἰώνιον.

4) Aceste cuvinte, la Daniel, Codex, Tom. IV, p. 369, sunt rostite de preot după împărtășirea diaconului.

5) La Daniel, Codex, Tom. IV, pag. 368, aci diaconul mai zice și «Crez Doamne și mărturisesc».

6) Daniel, Codex, Tom. IV, pag. 368: Καὶ λέγει ὁ ἱερεὺς. Μεταλαμβάνει ὁ δοῦλος τοῦ θεοῦ διάκονος (ὁ δεῖνα) τὸ τίμιον, καὶ ἅγιον. κ. τ. λ.

7) Daniel, Codex, Tom. IV, pag. 369: Ὁ ἱερεὺς. Τοῦτο ὑμᾶτο τῶν χειλέων σου.

«Incioși erau îndatorați a asculta liturgia până la fine și a se împărtăși cu corpul și sângele Domnului; iar laicul care nu era vrednic de împărtășire, trebuia să easă afară din Biserică odată cu catehumenii. Altfel se aforisea potrivit canonului 9 apostolic. De aceea și sfântul Ioan Hrisostom în omilia 3-a asupra epistolei către Efeseni, întemeiat pe acest canon zice laicului: «*Dacă nu ești vrednic a te împărtăși, nu ești vrednic nici să te rogi împreună cu cei ce se împărtășesc*». Prin urmare dacă aceasta se cere de la laici, cu atât mai vârtos se cere de la clerici.

Liturgiarul nostru învață că atunci când vor fi mai mulți preoți și diaconi servind împreună, la timpul împărtășirii, după slăramarea sfintei pâini, vin preoții și se așază în rând în partea «despre meaza noapte a sfintei mese, și își cer ertare unul de la altul. Apoi urmează și diaconii cerându-și ertare de la preoți precum și între dânsii. După aceea vin diaconii și primesc cu mâinile în chipul crucei, pârțicele din sfântul Trup de la preotul începător. Vine apoi și cel de al doilea preot cu multă evlavie, și își ia singur o pârțică din sfântul Trup și se retrage în partea de meaza zi pe dinapoia sfintei mese. Așa fac și ceilalți preoți; începătorul preot își ia și el o pârțică și stând înaintea sfintei mese să roagă: «Crez, Doamne, și mărturisesc» și celelalte, zicând în taină aceste rugăciuni și fie care preot. După acestea, preotul cel mai mare luând sfântul potir, se împărtășește după rândueală și se retrage la o parte, asemenea fac și ceilalți preoți; iar cel din urmă preot împărtășește și pe diaconi »).

5. Diaconii își cer ertare de la preoți și aceștia la rândul lor își cer ertare unul de la altul; asemenea fac și laicii cari voesc să se împărtășească. Servitorii sfintelor taine se împărtășesc în altar, *mai întâiu cu trupul și apoi în deosebi cu sângele Domnului*; în vechime se împărtășeau și laicii, în afară de altar, cu trupul și sângele Domnului în deosebi, *luând sfânta pâine în mână și mâncând-o, și apoi bând din potir*²⁾; iar de la secolul al V-lea încoace, începură a se împărtăși laicii, cu trupul și sângele Domnului de odată, și tot în afară de altar, pentru a se înlătura multe neajunsuri³⁾. Această deosebire își are temeiul și în explicarea mistică, că Mântuitorul a dat ucenicilor săi în lăuntrul casei unde a săvârșit cina cea de taină, mai întâiu trupul său sub chipul pâinei; iar după aceea tot acolo, le-a dat sângele său sub chipul vinului⁴⁾. Poporului însă, i-a arătat pe cruce la un loc și trupul și sângele său⁵⁾. Sfîn-

1) Dumnezeștile Liturgii, op. cit., pag. 104.

2) Conf. Tertulian, De idololatria c. 7. — Constit. Apost. lib. VIII, c. 13. — Cyril. Hierosol. Catheches. V mist., n. 20. — Ioan Hrisostom. Homil. 21, ad. popul. Antioch. — Canonul 101 al sinodului VI ecum.

3) Vezi însemnarea și folosința linguriței euharistice, pag. 445, n. 7, Tom. II, Tez. Liturg.

4) Mat. 26, 26—27.

5) Ioan 19, 34.

țiții liturgisitori sunt urmașii apostolilor; iar credincioșii laici sunt pioșii cei ce s'au adunat cu credință împrejurul răstignirii Domnului.

După împărtășirea sfinților liturgisitori, diaconul luând sfântul disc îl ridică d'asupra potirului și îl șterge cu sfântul burete¹⁾, zicând: «Spală, Doamne păcatele celor ce s'au pomenit aici, cu cinstit sângele tău, pentru rugăciunile sfinților tăi». Apoi zice în taină imnele făcute de Ioan Damascen: «Învierea lui Hristos văzând», «Luminează-te, luminează-te, noule Ierusalime», și «O, paștile cele mari și prea sfințite Hristoase²⁾». Când a întocmit Damascen aceste cântări pline de frumusețe spirituală, s'a inspirat din următoarele isvoare: la alcătuirea imnului «Luminează-te, luminează-te», a împrumutat I-ul stih al capitolului 60 din cartea lui Isaia³⁾; iar la facerea cântărei «O, paștile cele mari» s'a luminat din cuvântarea sf. Grigorie de Nazianz rostită în ziua Învierii Domnului⁴⁾.

Apoi diaconul acopere sf. potir cu un acoperemânt; asemena și d'asupra sfântului disc pune steaua și acoperemintele; iar după aceea preotul cetește rugăciunea de mulțumire: «Mulțumim ție, Stăpâne, iubitorule de oameni» (Εὐχαριστοῦμέν σοι, δέσποτα φιλάνθρωπε), care se află și în liturgia clementină (n. 21⁵⁾).

Dacă sunt credincioși de împărtășit, se pun sfărâmate în sfântul potir părțile NI și CA, cari se sfărâmă în atâtea părți, în cât să se ajungă pentru toți credincioșii; iar celelalte părțile scoase la proskomidie, pentru sfinții lui Dumnezeu, pentru vii și pentru morți, se pun în potir după finirea împărtășirii credincioșilor, ca nu cumva punându-se mai nainte, să se împărtășească poporul și din ele⁶⁾.

6. După aceea se deschid sfintele uși împărătești, iar diaconul închinându-se odată, ea sfântul potir de la preot și venind la sfintele uși, înălțându-l îl arată poporului zicând: «Cu frica lui Dumnezeu cu credință și cu dragoste să vă apropiați⁷⁾». Prin aceste cuvinte diaconul chiamă pe credincioși la împărtă-

1) Vezi însemnarea și folosința sfântului burete, Tom. II, p. 446, n. 8, Tez. Liturg.

2) În Codicele lui Daniel, Tom. IV, p. 369, lipsesc: „Spală, Doamne“, „Învierea lui Hristos“, „Luminează-te, luminează-te“ și „O, paștile cele mari“.

3) Cei 70 de învățați, au tradus astfel versul 1, din cap. 60, al cărtei profetului Isaia: «Φωτίζου φωτίζου Ἱερουσαλήμ, ἡκει γάρ σου τὸ φῶς, καὶ ἡ δόξα κυρίου ἐπὶ σέ ἀνατέταλκεν».

4) Vezi activitatea imnologică a sf. Grigorie de Nazianz, p. 495, Tom. II, Tez. Liturg.

5) În liturgia Marelui Vasile, în loc de această rugăciune se zice: „Mulțumim ție, Doamne, Dumnezeul nostru, pentru împărtășirea sfințelor“ (Εὐχαριστοῦμέν σοι, κύριε ὁ θεὸς ἡμῶν) al cărei început se află în liturgia sf. Iacov (n. 44).

6) Conf. Dr. Teodor Tarnavski, Despre cele mai însemnate Liturg. op. c., p. 147 și 149.

7) Daniel, Codex. Tom. IV. p. 369: Μετὰ φόβου θεοῦ, πίστεως καὶ ἀγάπης προσέλθετε

șire, dar le spune și felul cum să se apropie ¹⁾. Sf. Ioan Hrisostom, în omilia 17 asupra epistolei către Evrei, zice celor ce se împărtășesc: *«Dacă nu ești sfânt (ἅγιος), nu te apropia»*. Iar Ioan Damascen (De fide orth. lib. IV c. 34) zice tot acestora: *«Să pășim cu frică, cu cuget curat și cu credință tare, și în așa chip, toate bunătățile ne vor fi date nouă»*. În timpurile vechi creștine, mulți dintre fiii Bisericei plini de evlavie, se împărtășeau în fie care zi (Cyprian. de oration. domin.); alții luau sfânta împărtășire și acasă ca să se cuminece când nu se făcea liturgie (Tertul. ad uxorem lib. II c. 5). Dar în timpul sfântului Ioan Hrisostom se mai răcise dragostea către sfintele taine, după cum ne spune însuși ierarhul (Homil. 3 în epist. Efes. Homil. 17 în epist. Evrei). Azi creștinii ortodocși, sunt îndatorați a se împărtăși cel puțin de 4 ori pe an, și anume în cele 4 posturi (Confes. ort. Partea I răsp. la într. 90). Totuși Nicolae Căvăsila (cap. 36), dă următoarea învățătură celor ce se cuminecă: *«Apropiati-vă, zice el, cei ce voți să vă faceți părtași, însă nu toți, ci numai cei ce sunteți sfinți; căci cele sfinte se dau numai celor sfinți»* ²⁾.

Horul răspunde la chemarea preotului, prin cuvintele cu cari a fost întâmpinat Iisus în Ierusalim, căci Domnul este acum în mijlocul credincioșilor. Iată acele cuvinte: «Bine este cuvântat cel ce vine întru numele Domnului, Dumnezeu este Domnul și s'a arătat nouă» ³⁾. Și se apropie laicii cei ce voesc să se împărtășească, unul câte unul, cu toată umilința și sîiala, având mâinile strânse la piept. Preotul împărtășind cu lingurița pe fie care credincios zice: «Se cuminecă robul lui Dumnezeu (cutare), cu cinstitul și sfântul Trup al Domnului și Dumnezeului și Mântuitorului nostru Iisus Hristos, spre ertarea păcatelor sale și spre viața de veci» ⁴⁾. Horul cântă: «Trupul lui Hristos primiți și din isvorul cel fără de moarte gustați, aliluia» ⁵⁾. Iar cel împărtășit își șterge buzele cu sfântul acoperământ, și sărutând sfântul potir, mulțumește lui Dumnezeu pentru această hrană nemuritoare. Noi împărtășindu-ne cu sfintele taine, Mântuitorul se pogoară cu trupul în lăuntrul nostru ⁶⁾.

1) Apostolul Pavel în epist. I către Corint. cap. 11 v. 27, iată ce zice: „Ori cine va mânca pâinea aceasta, sau va bea paharul Domnului cu nevrednicie, vinovat va fi trupului și sîngelui Domnului“.

2) Constitut. Apostol. cartea VIII, cap. 13, orânduiesc acestea: *«Mai întâiu să se împărtășească arhiereul, apoi preoții, diaconii, ipodiaconii, ceteții, căntăreții și asceții. Dintre femei: diaconițele, fecioarele, văduvele, copiii și apoi tot poporul»*. Iar în **Pravilă**, cap. 170 cetim: *«Trei zile trebuie omului ce voeste să se împărtășească cu sfintele taine, să nu se împreune cu murea lui»*.

3) Mat. 21, 9.—Conf. Daniel, Codex, Tom. IV, p. 369: Εὐλογημένος ὁ ἐρχόμενος ἐν ὀνόματι κυρίου.

4) Daniel, Codex, Tom. IV, p. 369: Μεταλαμβάνει ὁ δοῦλος τοῦ θεοῦ Ν. τὸ τίμιον.

5) Aceste cuvinte lipsesc din Codicele lui Daniel.

6) Canonul 83 al sinodului VI ecumenic zice: „Nimine să nu dea eu-

7. Finindu-se împărtășirea, preotul zice cuvintele proorocului David din psalmul 27 stih. 12: «Mântuește Dumnezeule poporul tău și binecuvintează moștenirea ta» ¹⁾. Aceste cuvinte au trecut și în liturgia sfântului Iacov (n. 43). Horul răspunde: «Văzut-am lumina cea adevărată» ²⁾. Cântarea aceasta este luată din stilhira Vesperei celei mari din Duminica pogoririi sfântului Spirit; ea se zicea în vechime de **neofiți**, drept mulțumire pentru primirea botezului în acea zi ³⁾. Și se întoarce diaconul și preotul spre sfânta masă și tămâind preotul de 3 ori, zice întru sine: «*Înălță-te preste ceruri, Dumnezeule, și preste tot pământul mărirea ta*» ⁴⁾. Aceste cuvinte fiind în strânsă legătură cu cele ce se fac acum în sfântul altar, ne aduc aminte de *Înălțarea lui Iisus la ceruri*.

Apoi preotul dând cădelnița în mâinile diaconului, pune discul pe capul acestuia; iar diaconul căutând afară către uși, tăcând se duce la proscomidie și pune acolo discul. Prin căutătura sa în afară, pare că ar zice: «Acest Iisus care s'a înălțat de la noi la ceruri, va veni iarăși» ⁵⁾. Apoi preotul închinându-se, luând potirul și căutând spre popor, zice în sine: «Bine cuvântat este Dumnezeul nostru», și apoi cu voce tare: «Totdeauna acum și pururea și în vecii vecilor» ⁶⁾. Creștinii se închină acum sfintelor taine ca lui Hristos care se înălță la ceruri. Horul răspunde: «amin», apoi urmează: «Să se umple gurile noastre de lauda ta Doamne», o rugăciune aflată și în liturgia sf. Iacov (n. 23), cu toate că după «*Cronica din Alexandria*» sau «paschală», ea a fost introdusă în liturgie abia în al 11-lea an al împărăției lui Iraelie (610—622), adică în anul 621 ⁷⁾. Rugăciunea «Să se umple gurile noastre» se atribue inmografului bisericesc *George Pisidiul* (incep. sec. VII).

Și mergând preotul la proscomidie, pune acolo sfântul potir; după aceea luând cădelnița de la diacon, cădește sfintele de 3 ori în tăcere. Ridicarea sfintelor de pe sfânta masă și ducerea lor la proscomidie, însemnează după sf. German *înălțarea Domnului la ceruri*. Acum diaconul ese pe ușa de la meaza noapte în mijlocul Bisericii și zice ectenia: «Dreptii primind dumne-

haristia trupurilor moarte, căci scris este „Luați mâncăți”. Iar trupurile morților nu pot a lua, nici a mânca”.

1) Daniel, Codex, Tom. IV, p. 369: Σῶσον ὁ θεὸς τὸν λαόν σου, καὶ εὐλόγησον τὴν κληρονομίαν σου.

2) «Văzut-am lumina cea adevărată» lipsește din Codicele lui Daniel.

3) De la Paști până la Înălțare, în loc de «Văzut-am lumina», se cântă «Hristos a înviat»; în ziua Înălțării se cântă tropariul sărbătorii: «Înălțatu-te-ai întru mărirea». Tot așa se cântă și la sărbătorile mari, tropariul zilei.

4) Cuvintele: Ὑψώθητε ἐπὶ τοὺς οὐρανοὺς, sunt și în liturgia sf. Iacov (n. 43).

5) Fapt. Apost. 1, 10—11.

6) Daniel, Codex, Tom. IV, p. 370: Εὐλογητός... πάντοτε.

7) Cronica aceasta se crede a fi scrisă de *George* din Alexandria un însemnat ierarh († 620); alții susțin că este scrisă de *George Pisidiul* († 640), diaconul Bisericii din Constantinople.

zeceștile, sfintele», ș. a. ¹⁾), prin care deșteaptă pe pioși la mulțumire pentru dobândirea sfintei euharistii. Ecclonisul ecteniei îl zice preotul, făcând cu evanghelia cruce peste antimis: «Că tu ești slințirea noastră» (ὅτι σὺ εἶ ὁ ἁγιασμός ἡμῶν). Horul: «amin».

8. Apoi preotul *vestește eșirea din Biserică* astfel: «Cu pace să eșim» (ἐν εἰρήνῃ προέλθωμεν ²⁾). Horul răspunde că eșirea se face «Întru numele Domnului» (ἐν ὀνόματι κυρίου). Aici se termină liturgia sfântului Clement cu cuvintele: ἐν εἰρήνῃ ἀπολύεσθε ³⁾. Iar în liturgiile sfintilor Hrisostom și Vasilie, diaconul zice mai departe: «Domnului să ne rugăm». Horul: «Doamne miluește»; acum preotul eșind în mijlocul Bisericei zice cu voce tare *rugăciunea amvonului* în auzul tuturor credincioșilor: «Cel ce binecuvintezi, pre cei ce bine te cuvintează» ⁴⁾, care este aceeași și în liturgia Marelui Vasilie. Se cheamă a «amvonului» (τοῦ βήματος) această rugăciune, căci în vechime pentru însemnătatea ei, se cetea sus pe amvon. Sfântul German o numește «sigiliul tuturor cererilor». Într'însa se roagă preotul pentru mântuirea poporului, pacea lumii, a Bisericei, a Regelui și ostașilor lui. Apoi horul laudă pe Domnul cântând versul 2 din psalmul 112: «Fie numele Domnului bine cuvântat de acum și până în veac» ⁵⁾, de 3 ori, după care urmează cetirea psalmului 33, «Bine voi cuvânta pe Domnul» așa cum se cetea și în liturgia clementină (n. 19) și a sf. Iacov (n. 42 ⁶⁾).

În timpul rugăciunei amvonului, diaconul stă cu capul plecat înaintea icoanei Mântuitorului; iar după rugăciune preotul intră în altar prin sfintele uși; intră și diaconul prin ușa despre meaza noapte și mergând la proscomidie, zice preotul acolo această mică rugăciune: «Plinirea legii și a proorociilor». În liturgia Marelui Vasilie aici se zice «rugăciunea când se potrivește sfintele» și anume: «Plinitu-s'a și s'a săvârșit cât este după a noastră putere» ⁷⁾. Sfânta liturgie adică, izvorul misteriiilor, s'a săvârșit cu a preotului putere și vrednicie; însă plinirea ei desăvârșită s'a făcut cu puterea cea nevăzută a Domnului nostru Iisus Hristos.

9. Diaconul rămâne în altar și potrivește (consumă) sfintele cu toată grija; iar preotul ese în mijlocul Bisericei și dă «anaforă» poporului. Anafora are următoarele două origini: a) În Biserica ve-

1) Daniel, Codex, Tom. IV, p. 370: Ὁρθοί, μεταλαβόντες τῶν θείων, ἁγίων, κ. τ. λ.

2) Goar, Evcholog. op. c., p. 131, n. 187: Signum illud latinis est vulgatum: «Ite missa est»; Graecis: ἐν εἰρήνῃ προέλθωμεν. Conf. p. 8, Tom. I, Tez. Lit.

3) Conf. Constitut. Apostol. lib. VIII, c. 15. Vezi «Apolisul» la pag. 548, lit. e, Tom. II, Tez. Liturg.

4) Daniel, Codex, Tom. IV, p. 370: Ὁ εὐλογῶν τοὺς εὐλογοῦντάς σε.

5) Daniel, Codex, Tom. IV, p. 371: Εἴη τὸ ὄνομα κυρίου εὐλογημένον ἀπὸ τοῦ νῦν καὶ ἕως τοῦ αἰῶνος.

6) Daniel, Codex, Tom. IV, p. 371: Καὶ τὸν ψαλμὸν 34 (33): Εὐλογήσω τὸν κύριον.

7) Dumnezește Liturgii, op. c., p. 108 și 141.

che, în secolul I și II, după finele liturghiei se da creștinilor masa de dragoste sau «agapele» care consta din darurile aduse de credincioși la Biserică. Mai târziu, din cauza neorândueleur, s'au destințat agapele prin canonul 28 al sinodului din Laodicea, 40 al sinodului din Cartagena și 74 al sinodului al VI ecumenic. Pentru amintirea agapelor, Biserica a hotărit să li se dea creștinilor rămășițele pâinei binecuvântate, aduse de ei ca sacrificiu lui Dumnezeu i).

Răstignirea Domnului pe cruce. (Mat. 27, 35).

b) În primele secole creștine, toți credincioșii se împărtășeau cari ascultau sfânta liturgie. Cu trecerea timpului însă, s'a răcit zelul acesta întru atât, în cât Ioan Hrisostom în omilia sa a 5-a la epistola I-a către Tesaloniceni, zice că unii din contemporanii lui, *vin numai odată pe an la împărtășire*.

Pentru aceea proistoșii bisericești au orînduit totuși, ca

1) Vezi cuvântul „anaforă” la pag. 175, n. 4, Tom. III, Tez. Liturg.

să nu easă creștinul din casa Domnului fără un dar sfințit, ci să i se dea lui rămășițele pâinei care s'a adus la altar, și s'a binecuvântat ¹⁾. Rămășițele acestea sfărâmate în bucăți s'au numit în vechime: εὐλογία, adică «pâine binecuvântată»; s'au mai numit ἀναφορά sau «sacrificiu», căci ne aduc aminte de agapele făcute după sfânta liturgie din ofrandele pioșilor, zise pe atunci și ἀναφορά; iar numirea de «anaforă» dată rămășițelor pâinei binecuvântate, s'a păstrat până astăzi în *limba românească*; dar acele rămășițe s'au mai chemat și ἀντίδογον, adică pâine dată credincioșilor «în locul darurilor» sfinte sau în locul euharistiei ²⁾. În zilele noastre anafora se face din restul celor 5 prescuri, din cari s'au scos sf. agneț, păticea sfintei Fecioare, cele 9 cete, păticele pentru cei vii și în fine pentru cei morți. Cu toate acestea și pentru primirea anaforei, se cere multă evlavie, tresvie suletească și trupească și se ea *pe ne mncate* ca o pâine binecuvântată ³⁾, potrivit orîndueleur bisericești și învățăturilor Ierarhului Simeon al Tesalonicului ⁴⁾.

După împărțirea anaforei, preotul binecuvintează poporul zicând: «Binecuvântarea Domnului preste voi cu al său dar (αὐτοῦ χάρις) și cu iubirea de oameni». Horul: «amin». Preotul: «Mărire ție Hristoase». Horul: «Mărire și acum.» Preotul: «Hristos adevăratul Dumnezeuul nostru... ale celui întru sfinți părintelui nostru Ioan Hrisostom (ori Vasilie cel Mare), ale sfântului» (din acea zi). Horul: «Mulți ani», pentru Rege și Chiriach ⁵⁾.

Apoi intrând preotul în sfântul altar (ἐν τῷ ἁγίῳ βήματι) se desbracă de sfintele veșminte (ἀποδύεται τὴν ἱερατικὴν στολὴν) zicând: «Acum slobozește (νῦν ἀπολύεις) pe robul tău, Stăpâne» ⁶⁾, «Sfinte Dumnezeule» (τὸ Τρισάγιον) și după «Tatăl nostru», tropariul sfântului Ioan Hrisostom: «Din gura ta (ἐκ τοῦ στόματός σου) ca o lumină de foc, strălucind darul»; iar la liturgia sfântului Vasilie, tropariul: «În tot pământul a eșit vestea ta», Doamne miluește de 12 ori, «Ceea ce ești mai cinstită», Mărire și acum, în fine, apolisul ⁷⁾.

10. Iar diaconul după ce a sfârșit sfintele cu atâta grijă, în cât nici o sfărâmătură să nu pice, toarnă în sfântul potir

1) Din tâlcuirea canonului 2 al sinodului din Antiohia (an. 341), făcută de Balsamon, se vede că introducerea anaforei, sau a pâinei binecuvântate în liturgie, spre a se da creștinilor, s'a început în *secolul al IV-lea* și anume în timpul sinodului antiohean. Conf. Goar, op. c., p. 132, n. 190.

2) Dr. Teodor Tarnavski, Despre cele mai însemn. Liturg., p. 153.

3) Pravila, cap. 170: «Nu s'a îngăduit bărbatului și mueri să se **impreune** spre ziua ce va lua anaforă sau va săruta sfintele icoane.»

4) Simeon Tesalon., op. c., cap. 100. Vezi și nota 4, p. 175, Tom. III, Tez. Lit. despre «anaforă».

5) Dumnezeștile Liturgii, p. 108 și 141. «Mulți ani» lipsesc din Codicele lui Daniel, Tom. IV, p. 372.

6) Textul original grecesc, al rugăciunei «Acum slobozește», a se vedea în evangelia lui Luca, 2, 29-32 și la pag. 122, nota 5, Tom. III, Tez. Liturg.

7) Formula și înțelesul «Apolisului», să se vadă la pag. 548, lit. e, Tom. II, Tez. Liturg.

vin și apă și șterge cu buretele toată umezeala. După aceea strânge sfintele vase, le pune la loc ¹⁾, și se desbracă de sfintele veșminte zicând și dânsul: «Acum slobozește pe robul tău, Stăpâne», ș. c. l. Apoi amândouă își spală mâinile la locul cuvenit, și închinându-se aducând mulțumire lui Dumnezeu, es din Biserică și merge fiecare întru ale sale ²⁾. *Acum ese și poporul din Biserică în urma preotului, păstorul turmei cuvântătoare. Foarte nepotrivit lucru este, să easă credincioșii fără rost și rânduială, și înainte de timp din casa Domnului* ³⁾. Unora că aceștia sfântul Ioan Hrisostom, în omilia asupra psalmului 144, le zice: «*Cei ce es din Biserică înainte de sfârșit, sunt ca Iuda. Hristos îți dă trupul său, și tu nu îi mulțumești că l-ai primit*» ? ⁴⁾. Așa se plinește și așa se sfârșește sfânta liturgie a sfântului Ioan Hrisostom ⁵⁾ și a Marelui Vasile, fie în zile de sărbători și Duminici, fie în zile de lucru.

Studiile ce am făcut eu aci, asupra liturgiilor acestor doi părinți mari ai creștinismului, ne îndreptătesc la încheerea, că ele amândouă poartă până astăzi asupra lor sigiliul apostolic, și ne înfățișează în toată lumina cugetărilor și misticismul timpurilor începătoare ale Bisericei. Sfânta noastră Biserică ortodoxă a răsăritului, singura a păstrat întru totul în liturgiile ei, cu-

1) Vezi nota 5, p. 449, Tom. II, Tez. Liturg.

2) Conf. Dumnezeștile Liturg., op. c., 109 și 142. Asem. Daniel, Codex, Tom. IV, p. 372.

3) Canonul 9 al sfinților apostoli, afurisește pe omul ce ese din Biserică mai nainte de timp și fără vre-o împrejurare.

4) La Biserica din comuna **Spineni**, cătunul Vineții de jos, județul *Oltu*, unde m'am născut eu, în timpul serviciului divin, nimenea nu eșea din casa lui Dumnezeu înaintea preotului. Când un credincios intra în Biserică, rămânea acolo până ce eșea preotul după sfârșitul sfintei liturgii. Păstorul turmei eșea în mijlocul curții Bisericei, și aștepta aci în picioare, până când eșeau pe rând în urma lui: bătrânii, tinerii, bătrânele și tinerele. Fie care din acești fii spirituali, se plecau cu sfială înaintea preotului, de la care primea binecuvântare.

După ce eșeau toți din Biserică, bărbații fiind în dreapta cu capetele descoperite, iar femeile în stânga în haine de sărbătoare, preotul întreba de sănătate mai întâiu pe bărbați și apoi pe femei, cu formula strămoșească. Se aduceau colivele din Biserică și se mâncau de credincioși în spiritul dragostei frățesti. Cei ce voeau, dau și gologani preotului. Apoi eșea preotul din curtea Bisericei și după dânsul veneau credincioșii, apucând fie care drumul spre casa sa. Așa se făcea eșirea din Biserică în zile de Duminici, sărbători și ori când se făcea sfânta liturgie sau vr'o slujbă bisericască. Această datină prea frumoasă, a rămas din timpurile vechi creștine. (Autorul).

5) În ziua de 16 Februarie stil nou, anul 1908, s'a oficiat în limba greacă Liturgia sf. Ioan Hrisostom și în Basilica sf. Petru din Roma, cu împlinirea a 1500 de ani de la moartea sf. Ierarh. Liturgia, s'a săvârșit cu solemnitate de Patriarhul Melhit unit *Ciril* al VIII-lea al Antiohiei cu tot clerul latin din Roma, în fața colegiului Cardinalilor și a papei Piu al X-lea. În timpul liturgiei papa a dat răspunsurile și bine cuvântările în limba greacă. Cu acea întâmplare s'a cântat papei în limba greacă următorul polihroniu: „*Mulți ani trăiască Piu al X-lea Prea fericitul, prea sfântul și prea veneratul nostru stăpân și Domn, Arhiereul suprem al cetății celei eterne Roma și a toată lumea. Părintele părinților, Păstorul păstorilor, Arhiereul arhiereilor, următorul sfântului și corifeului apostolilor Petru și locuitorul Domnului nostru Iisus Hristos*”.

prinsul și forma dată de sfinții liturgiști, autori ai acestor comori ale cultului Dumnezeuesc public ; iar Biserica latină și-a schimbat liturgiile ei, după împrejurările timpului și voința episcopilor Romei.

Latinii se deosebesc în liturgiile lor prin 5 puncte fundamentale de liturgiile Bisericii ortodoxe : a) La ei lipsește proscomidia ; b) Latinii întrebuințează azime în euharistie ¹⁾, în loc de pâine dospită ; c) Cuvintele prefacerii la ei sunt : «Acesta este trupul meu» ²⁾ și «Acesta este potirul sângelui meu» ³⁾ ; iar la ortodocși : «Și fă adică pâinea aceasta» și «Iar ce este în potirul acesta» ; d) Euharistia se dă laicilor latini, numai sub forma pâinei, ne adăpată cu sfântul sânge, în loc de a fi dată sub forma pâinei și a vinului ⁴⁾ ; Liturgia romană se mai deosebește și prin scurtimea ei în solemnitate, cântări și rugăciuni.

În Biserica latină preotul începe liturgia credincioșilor prin proaducerea pâinei și punerea vinului și apei în potir, chemarea sfântului Spirit, cântarea imnului «sfânt, sfânt, sfânt» ș. a. Urmează prefacerea elementelor, rugăciuni către sfinți, pomenirea morților și rugăciunea domnească. Se împartășesc preoții, poporul și se termină liturgia.

Protestanții sunt și mai mult depărtați în liturgia lor de litera și spiritul apostolic. Liturgia lor conține numai bucăți din sfânta Scriptură și predica. Euharistia se face ca și la latini cu pâine ne dospită. Protestanții nu admit prelacerea sfintelor daruri în însuși corpul și sângele real al Domnului, ci privesc vinul și pâinea euharistică ca pe niște simbole ale corpului și sângelui Mântuitorului.

Biserica anglicană are Liturgia ei astfel : Se cântă imnul triumfal «Sfânt, sfânt, sfânt», pastorul îngenuche înaintea sfintei mese pe care s'a pus pâine și vin, și rostește o rugăciune pentru împărtășire, fără chemarea sfântului Spirit.

Cuminecarea preotului și a credincioșilor se face cu pâine și vin. După aceea se zice rugăciunea domnească, Mărire întru cei de sus, și sfârșitul.

Luteranii și Calvinii au numai o umbră de Liturgie scurtă și deosebită.

1) Conf. pag. 170, nota 4, Tom. III, Tez. Liturg.

2) Vezi nota 2, pag. 204, Tom. III, Tez. Liturg.

3) Vezi nota 2, pag. 204, Tom. III, Tez. Liturg.

4) Aci latinii zic că unde este corpul acolo este și sângele Domnului. Totuși preoții latini primesc euharistia sub chipul pâinei și al vinului.

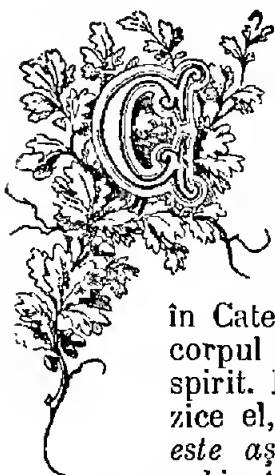
ARTICOLUL III

LITURGIA SFÂNTULUI GRIGORIE DIALOGUL

(Γριγορίου τοῦ Διαλόγου) SAU A CELOR MAI ÎNAINTE SFIN-
ȚITE (τῶν ποηγιασμένων).

§ 56.

Întocmirea acestei Liturgii.

ele patru posturi ale Bisericii ortodoxe, sunt înființate de ea pentru pocăința omului de ale sale fără de legi și pentru înfrânarea sufletului și a corpului de la păcate, mâncări grase și îmbelșugate. Ciril al Ierusalimului în Catehesa sa a III-a (n. 23), arată foarte drept că corpul singur nu poate păcătui, ci numai condus de spirit. Iată cuvintele Marelui Catehet: «*Nu-mi spune, zice el, că corpul este cauza păcatului, căci dacă este așa, pentru ce mortul nu păcătuiește? Punc sabia în mâna omului de curând mort și vei vedea că nu se întâmplă nici un omor. Și lângă tânărul ce a murit pune tot felul de frumuseți și nu se va mai naște într'însele nici o dorință de patimă. Deci corpul prin sine însuși nu păcătuiește, ci sufletul prin corp*» ¹⁾.

Dar dintre aceste patru posturi, acela al patruzecimei, sau al «păresimilor» ²⁾, este deosebit de celelalte prin asprimea înfrânării și prin graiul umilicios al servirei de Dumnezeu. Postul acesta este așezat de sfinții Părinți înaintea sărbătorii Învierii Domnului, pentru ca să ne pregătim în cele 7 săptămâni de ajunare, și să fim vrednici de ziua cea mare a sfintelor Paști. Tot serviciul divin al marelui post este duios și plângător; iar cântările sunt pline de frumusețe și aducere aminte de celece am păcătuit. Sărbători de veselie nu sunt în acest post, nici nașterile martirilor nu se amintesc, ca să nu se întrerupă tristețea ajunării.

1. Liturgia fiind și ea o lucrare sfântă de veselie spirituală, prin cântările și măreția ei, sinodul din Laodicea ținut între anii 360–375, hotărî prin canonul 49 că «*Nu se cuvine în patruzecime a proaduce pâine (a liturgiei), de cât numai Sâmbăta*

1) Cyrill. Ierusal. Cateh. III, n. 23.

2) Cuvântul «paresimă» ori «paresimi», s'a născut în limba română din vorba latină «quadragesima» adică «patruzecime», sau cele 40 de zile ale marelui post.

și *Duminica*» ¹⁾. Deci, sinodul acesta a rânduit că în postul cel mare numai Sâmbăta și Duminica să se facă liturgie; el nu a oprit însă pe credincioși de a se împărtăși și în alte zile cu corpul și sângele Domnului. De aceea pentru a nu lipsi pe fiii Bisericii de împărtășirea solemnă cu sfintele taine și în celelalte zile ale săptămânei, sinodul al VI-lea ecumenic, ținut în anul 692, prin canonul său 52 a hotărât că *«Întru toate zilele ajunării sfintei păsesei, afară de Sâmbăta și Duminica și de ziua Bunei Vestiri, să se facă sfințita liturgie a celor mai înainte sfințite»* ²⁾. Adică creștinii să se împărtășească nu numai în ziua Sâmbetei și a Duminicii, dar și în celelalte zile ale săptămânii din păsesei, însă după rugăciunea de seara, și anume cu sfintele taine păstrate de la liturgia deplină precedentă. Iar liturgie deplină în acest post se săvârșește, în limitele acestui canon, de 15 ori și adică : în Sâmbăta I, II, III, IV, V, VI și în Duminica VI-a a postului, asemenea și în ziua Bunei Vestiri, se face liturgia sfântului Ioan Hrisostoni; apoi în cele d'întăiu 5 Duminici ale postului, precum și în Joia și în Sâmbăta cea mare, se face liturgia sfântului Vasilie; iar în celelalte zile ale săptămânei postului se face *«liturgia darurilor celor mai înainte sfințite»* (Λειτουργία τῶν προηγιασμένων — δῶρον ³⁾), sau mai scurt : *«liturgia mai înainte sfințită»* (Λειτουργία προηγιασμένη ⁴⁾).

Se chiamă această liturgie așa, pentru că sfintele daruri nu se sfințesc la această liturgie, ci la liturgia deplină precedentă. De aceea liturgia celor mai înainte sfințite, *este mai scurlă*, fiind că proscomidie într'însa nu se face; liturgia catehumenilor este scurtată mai ales când nu se cetește apostolul și evangelia; iar din liturgia credincioșilor, lipsește simbolul credinței, răspunsurile, sfințirea darurilor, axionul și altele până la rugăciunea domnească, precum și rânduiala împărtășirii. Acestea toate însă, sunt făcute la liturgia deplină precedentă, și nu se mai pot repeta iarăși și la liturgia mai înainte sfințită. De aceea și Simeon al Tesalonicului zice : *«Prea sfintele daruri cele mai înainte sfințite, nu primesc nimic prin rugăciunile cele ce se zic la liturgia mai înainte sfințită, căci toate lucrările sunt săvârșite»* (la liturgia deplină precedentă ⁵⁾).

2. Liturgia celor mai înainte sfințite a fost îndatinată din începutul creștinismului, căci mulți dintre pioși în curățenia lor religioasă se împărtășeau cu sfintele taine în toate zilele, sau de 2, ori de 3 ori pe săptămână; însă această liturgie consta

1) Conf. Goar, Evhol. pag. 175 n. 1.

2) Conf. Goar, Evhol., op. c., p. 175, n. 1.

3) În vechime se făcea liturgia mai înainte sfințită și Mercuri și Vineri în săptămâna brânzei. Vezi Pidalionul, op. c., p. 517.

4) Iar în Evholog. lui Goar, op. c., p. 159, n. 1 aflăm acest titlu : Ἀπολογία τῶν προηγιασμένων τῆς ἁγίας μ', adică „rânduiala celor mai înainte sfințite ale sfintei patruzecimi“.

5) Simeon Tesalonicianul. op. c., Intreb. 57. pag. 330.

la început numai din câteva rugăciuni cari însoțeau împărtășirea. Iată acum ce zice și Simeon al Tesalonicului: «*Liturgia celor mai înainte sfințite este din timpurile cele d'întăiu (ale Bisericii) și de la următorii apostolilor precum mărturisesc și rugăciunile ei. Această rânduială fiind din început, credem că cu adevărat este de la apostoli așezată a se face întru acest post (al patruzecimei), pentru ca să plângem, și în zilele cele de plângere, precum s'a zis și de alții, să nu sărbătorim. Și s'a hotărât de Părinți ca această liturgie să se săvârșească la ora a IX (ora noastră a 3-a după amiază), păzind cu aceasta și hotarul postului pentru a mânca odată pe zi, spre seară*» ¹⁾. Iar în tâlcuirea veche a canonului 45 al sinodului din Laodicea, cetim că în zilele de rând ale săptămânilor patruzecimei, să se facă liturgia mai înainte sfințită, **seara** ²⁾. Apoi tot Simeon al Tesalonicului arată că «*afară de zilele cele orânduite (ale patruzecimei), nu trebuie a se servi liturgia celor mai înainte sfințite, căci acest fel de învățătură nu ni s'a dat*» ³⁾.

De și liturgia aceasta își are începutul în timpul apostolilor și al urmașilor acestora, totuși ca ca și celelalte liturgii depline a fost înflorită mai târziu ⁴⁾. Dar liturgia celor mai înainte sfințite a răsărit și din cauza persecuțiilor suferite de creștini din partea Jidovilor și păgânilor, căci în acel timp nu se putea servi liturgie deplină de cât numai în zilele de Duminici și serbători.

La aceste liturgii proistoșii Bisericii, despărteau o parte din corpul și sângele Domnului pentru creștinii cari se împărtășeau în timpul săptămânei; iar mulți din aceștia luau sfințele taîne acasă pentru a se împărtăși; celor bolnavi și celor din temniță li se trimitea prin diaconi ⁵⁾. Cu această împărtășire, în primele 3 secole se rosteau și unele rugăciuni, până ce acestea se tot îmbogățiră și se făcu ast-fel liturgia celor mai înainte sfințite.

3. Sfântul Grigorie cel Mare sau «Dialogul» († 604), aflându-se în Constantinopole ca apocrisiar (580—585 ⁶⁾), și pătrunzându-se de însemnătatea acestei liturgii care exista până atunci gural, o așternu în scris, și i-a dat întocmirea care s'a păstrat până astăzi. În chipul acesta s'a introdus în Biserica greacă și de aci în toată Biserica răsăriteană. Apoi sinodul al VI-lea ecu-

1) Simeon Tesalonicianul, op. c., Intreb. 55, pag. 327.

2) Vezi Pidalionul, op. c., pag. 296. Iar în tâlcuirea lui Balsamon a canonului 49 a sinodului din Laodicea cetim: «*Hirotonia de diacon, preot sau arhiereu, în liturgia mai înainte sfințită, nu se face... căci hirotonia lucrare de veselie este*».

3) Simeon Tesalonicianul, op. c., Intreb. 59, p. 331.

4) Vezi „Missa praesantificationum” în Bingham, Orig. s. antiq. eccl. Tom. VI p. 411 seqq.

5) Vezi pag. 141, Tom. II, Tez. Lit.

6) Vezi autenticitatea liturgiei mai înainte sfințită, p. 43—44, Tom. I. Tez. Liturg.

menic prin canonul său 52, a hotărît, după cum am văzut, să se săvârșească această liturgie în toate zilele postului mare, afară de Sâmbăta, Duminica și în ziua Bunei Vestiri. Cum că forma stabilită de Grigorie Dialogul s'a răspândit repede, ne spune Sofronie al Ierusalimului († 638), care vorbește de ea ca de o liturgie cunoscută. Așa și Cronica Alexandrină zice că *«În zilele împăratului Iraclie, s'a început (an. 612), a se cânta de la I-a săptămână a postului după «Să se îndrepteze rugăciunea mea», în timpul aducerii sfintelor daruri de la proscomidie în altar, imnul «Acum puterile cerești, împreună cu noi nevăzut servesc»¹⁾. Teodor Studitul († 826), Niceta Pectoratul (sec. XI) și alți scriitori, vorbesc de ritualul acestei liturgii, cu adăogirea că Niceta arată și timpul săvârșirii ei zicând: *«Aducem sfântul sacrificiu numai Sâmbăta și Duminica la 3 ore dimineața (ora noastră a 9)... și sfințim în aceste zile și darurile pentru celelalte zile ale săptămânei. În acestea din urmă, după ce finim vespera pe la ora 9 seara (ora noastră a 3-a după amiază), facem noi preoții și diaconii... strămutarea darurilor de la proscomidie pe altar»²⁾. Apoi Simeon al Tesalonicului arată foarte amănunțit tot ritualul și tâlcuirea acestei liturgii³⁾.**

Liturgia cea mai înainte sfințită se face în toate zilele de Mercuri și Vineri din postul patruzecimei, cum și în Joia din a V-a săptămână a acestui post; iar în Vinerea patimilor nu se face liturgie⁴⁾. Se face însă Luni și Marți în săptămâna ultimă a acestui post, apoi și în acele zile ale sfinților cu poliileu s. e. sf. Haralambie (10 Februarie), aflarea capului sf. Ioan Botezătorul (24 Februarie) și sfinții 40 de martiri (9 Martie), dacă acestea nu cad Sâmbăta ori Duminica. Cu toate acestea liturgia mai înainte sfințită nu este oprită de canonul 52 al sinodului al VI-lea ecumenic, nici în celelalte zile ale postului, când nu se săvârșește liturgia sf. Ioan și a sf. Vasilie, și mai ales dacă trebuința o cere aceasta. De aceea și Simeon Tesalonicianul zice că *«În 5 zile ale săptămânei se face această liturgie ca să ne nevoim mai mult»⁵⁾.*

4. Pentru liturgia mai înainte sfințită, se sfințesc din Duminica lăsatului de brânză și până la Duminica Stălpărilor,

1) Conf. Dr. Teodor Tarnavsehi, Despre eele mai însemnate lit., op. e., p. 158.

2) Dr. Teodor Tarnavsehi, Despre eele mai însemn. Lit., op. e., p. 159-160.

Și în Codicele Barberin tot ora 9 de dimineață, este rânduită pentru liturgia deplină.

3) Simeon Tesalonicianul, op. c., p. 234-237 și 327-331 (Intreb. 55, 56, 57, 58 și 59).

4) În timpurile vechi creștine se săvârșea liturgia mai înainte sfințită și în Vinerea patimilor, căei nu voeau sfinții Părinți să treacă tocmă această zi fără liturgie. Mai târziu din cauza marelui întristări a Bisericii în acea zi, s'a hotărât a nu se mai liturgisi în acea Vineri. Conf. Simeon Tesalon., op. e., întreb. 56, op. e., p. 329.

5) Simeon Tesalonic., op. e., p. 328, Intreb. 56.

o parte din sfintele daruri, la liturgia sfântului Ioan și a sfântului Vasilie. Rânduiala acestei sfințiri se face astfel: la proscomidia liturgiei depline, preotul împlinește toată lucrarea euharistică cum am văzut că învață Liturghiarul¹⁾; dar în loc de o prescură, dânsul va lua pe lângă aceea ce se va întrebuința pentru liturgia zilei, atâtea câte liturgii au să se facă peste săptămână²⁾. După ce a tăiat prima prescură, a jertfit-o și a împuns-o, tae și pe celelalte prescuri, le jertfește și le împunge; iar după aceea le pune pe lângă cea d'întăiu, zicând la fie care din ele, ca și la cea d'întăiu: «*Întru pomenirea Domnului*»... «*Ca o oae spre junghiere s'u adus*»... «*Junghie-se mielul lui Dumnezeu*»... și «*Unul din ostași*»³⁾.

Apoi toarnă în sfântul potir vin și apă zicând cele obișnuite; acopere discul și potirul cu sfintele acopereminte și le tămâiază zicând «*Rugăciunea punerei înainte*»⁴⁾. Și așa începe sf. liturgie a sf. Ioan ori a sf. Vasilie și o săvârșește după rânduială. Iar la sfințirea pâinilor, după chemarea sfântului Spirit, preotul zice: «*Fă adică pâinea aceasta*», căci Hristos unul este și de aceea să nu zică: «*Pâinele acestea*». Și când va înălța sfintele daruri, le înălță pe toate împreună. După aceea sfăramă din ele pe cea întâiu proscomidită, îi pune partea sa în sf. potir și toarnă căldura după obicei⁵⁾. Apoi luând cu mâna dreaptă lingurița, o pune în sfântul sânge; iar cu mâna stângă ea fie care pâine și o udă cruciș cu lingurița din sfântul sânge, pe partea pe care s'a însemnat junghierea, adică pe miez și o pune în cutie (chivot) cu luarea aminte să nu se atingă cutia de udătură⁶⁾. După aceea ea și pe celelalte părți ale sfântului corp tot câte una și face asemenea la fie care, și le strânge pe toate în cutie, unde se păstrează până la apropiata liturgie mai înainte sfințită, care se va face după cum urmează mai departe. Iar liturgia deplină se sfârșește și ea după rânduială⁷⁾.

§ 57.

Liturgia celor mai înainte sfințite a catehumenilor (τῶν κατηγουμένων).

Am despărțit această liturgie în două părți și anume: a) Liturgia celor mai înainte sfințite la care aveau îngăduială în vechime să stea în Biserică și catehumenii; și b) Liturgia celor mai înainte sfințite la care erau de față numai

1) Vezi „Rânduiala dumnezeieștei Proscomidii“, p. 168—178, Tom. III. Tez. Liturg.

2) Dumnezeștile Lit., op. c., p. 143. — Conf. Goar., Evhol., op. c., p. 161.

3) Dumnezeștile Lit., op. c., p. 143. — Conf. Goar., Evhol., op. c., p. 161.

4) Conf. pag. 177 Tom. III, Tez. Lit.

5) Dumnezeștile Lit., op. c., p. 143. — Conf. Goar., Evhol., op. c., p. 161.

6) Vezi însemnarea „Chivotului“ (κιβώτιον) la pag. 141, T. II, Tez. Lit.

7) Dumnezeștile Lit., op. c., p. 143. — Conf. Goar., Evhol., op. c., p. 161.

creștinii credincioși. Despărțirea aceasta am făcut-o ca să arăt mai bine pe fie care parte în deosebi.

1. Liturgiei celor mai înainte sfințite a catehumenilor, îi premerge serviciul dumnezeesc al miezonopticei, al ortrinei, al ȋrelor, ș. a. ; iar ea însăși este împreunată cu vespera. Se cheamă a «catehumenilor» această parte a liturgiei, căci aveau voe și aceștia să o asculte, cum ascultau și liturgia catehumenilor din liturgiile sfinților Ioan și Vasilie. Liturgia mai înainte sfințită, este un serviciu dumnezeesc de seara și pentru aceea se începe ea la ora a 9-a, adică a noastră a 3-a după amiază ¹⁾, și se termină la apusul soarelui, după care se îngăduie, de Biserică a mânca ²⁾. Această liturgie mai înainte sfințită a catehumenilor, se face în chipul următor: voind preotul și diaconul să săvârșească liturgia celor mai înainte sfințite, când se cetește rugăciunea «Stăpâne, Doamne iisuse Hristoase» la ora a 9-a, se închină amândouă pe la icoane ca și înaintea liturgiei sfinților Ioan și Vasilie. Apoi mergând în sfântul altar, se îmbracă fie care cu veșmintele sale de coloare *neagră*, semnul întristărei, ori de coloare *roșie* semnul patimelor Domnului ³⁾. Veșmintele se binecuvintează de preot și se sărută de dânsul și de diacon, nimic zicând asupra-le, fără numai: «Domnului să ne rugăm» ⁴⁾. Iar după apolisul orei, luând diaconul binecuvântare de la preot, ese din altar și stând în mijlocul Bisericei, zice cu voce mare: «Bine cuvintează Stăpâne». Preotul începe acum liturgia făcând cu evangelia semnul crucei și zicând: «Bine cuvântată este împărăția Tatălui». Horul: «amin». Și îndată «Veniți să ne închinăm», de 3 ori (καὶ εὐθὺς ἐκκλησιάρχης τοῦ δεῦτε προσκυνήσωμεν τρις), urmând «psalmul de începere» (ὁ προοιμιακὸς ψαλμός) 103 (104 ⁵⁾).

2. În timpul cetirei psalmului, preotul zice rugăciunile vesperei; iar diaconul, de va fi, merge la proscomidie și gătind discul, steluța și acoperământul, le duce pe sf. masă ⁶⁾. Finindu-se psalmul, diaconul zice ectenia «Cu pace Domnului să ne rugăm»

1) Conf. Simeon Tesaloniceanul, op. c., Intreb. 55 p. 327.

2) Această viață sfântă o duceau creștinii cei vechi. Ei se înfrânau de la mâncare și ajunau mai multe zile; iar după aceea mâncau pâine și semințe fierte la apusul soarelui, în urma împărtășirei cu sfintele taine la liturgia celor mai înainte sfințite. Acei creștini sfinți se hrăneau însă cu cugetări curate, cu iubire frățească și cu gândul la patimile Domnului. Ei nu aveau nevoie de o muncă trupească istovitoare, cum se face în zilele noastre; cerințele vieții lor erau simple, patriarhale, fără lux și pline de nevinovăție. Astăzi noi ne-am îngreuiat traiul cu lucruri de prisos, cari nu aduc de cât amărăciune vieții noastre. Poezia sfântă este stinsă cu desăvârșire în lăuntrul nostru. (Autorul).

3) Conf. Simeon Tesalon, op. c., p. 235.

4) Dumnezeștile Liturgiei, op. c., p. 143 — Conf. Daniel, Codex, Tom. IV, pag. 439: «Ὅτε δὲ μέλλει ἱερουργήσαι προηγιασμένην (ὁ ἱερεὺς), εἰσελθὼν ἐν τῷ ἱερατεῖῳ ἐνδύεται... μηδὲν δὲ ἐπιλέγων εἰ μὴ „τοῦ κυρίου δεηθῶμεν“... ὁ διάκονος ἐξέρχεται τοῦ βήματος... λέγει· εὐλόγησον, δέσποτα».

5) Daniel, Codex, Tom. IV, p. 439.

6) Dumnezeștile Liturgiei, op. c., p. 144. Iar dacă preotul servește singur, aduce el însuși acestea pe sf. masă, după cetirea stărei prime a catismei. Iar în

(ἐν εἰρήνῃ τοῦ κυρίου δεηθῶμεν ¹⁾). După ecfonis, anagnostul citește catisma 18 care începe cu cuvintele: «Către Domnul când m'am necăjit am strigat». În această catismă se cuprind psalmii 119—133, numiți «psalmii treptelor» (psalmi graduales ²⁾). Pe când se citește primul antifon, adică prima stare a catismei, preotul zice rugăciunea vesperei din liturgia mai înainte sfântită: «Doamne îndu-

Sfântul Grigorie Dialogul autorul liturgiei ce poartă numele său.

rate și milostive» ³⁾). Rugăciunea aceasta poartă numirea în Litur-

Codicele lui Daniel, Tom. IV, p. 441, cetim: Ἀρχαμένης δὲ τῆς στιχολογίας ἀπέρχεται ὁ ἱερεὺς ἐν τῇ ἁγίᾳ προθέσει καὶ λαβὼν τὸν προηγιασμένον ἄρτον ἐκ τοῦ ἀρτοφορίου τίθεισιν αὐτὸν μετ' εὐλαβείας πολλῆς ἐν τῷ ἁγίῳ δισκίῳ. În Bisericile ortodoxe din Rusia și Austria, aducerea discului, steluței și acoperământului, de la proscomidie pe sf. masă, de către diacon, se face la finele stărei a II-a a catismei.

1) Daniel, Codex, Tom. IV, p. 439.

2) Vezi înțelesul acestei numiri la pag. 146, Tom. III, Tez. Lit.

3) Goar, Evholog, p. 163. — Conf. Daniel, Codex. Tom. IV, p. 440: Κύριε

giar : «Rugăciunea anuironului întâiu» (εὐχή τῆς ἀ. στάσεως ¹⁾). După finirea acestui antifon, diaconul zice ectenia cea mică. Apoi cetește anagnostul al doilea și al treilea antifon al catismei, zicând diaconul ectenia mică după fie care antifon, iar preotul ecfonisul orânduit. La cetirea antifonului al doilea, preotul zice rugăciunea acestui antifon : «Doamne nu cu mânia ta ne muștra pe noi» ²⁾; iar la cetirea antifonului al treilea, zice rugăciunea acestui antifon : «Doamne Dumnezeu nostru, adu-ți aminte de noi» ³⁾.

Atunci când se cetește a doua stare a catismei, preotul desface sfântul antimis și pune pe el discul care împreună cu steluța și acoperemântul au fost aduse de la proscomidie ⁴⁾. Și închinându-se de 3 ori, scoate sfânta pâine (agnețul) din cutie (chivot) și o pune pe disc. După aceea bine cuvântând tămâia, tămâiază steluța (τὸν ἀσπερίσκον) și acoperământul, și acopere cu el discul; în urmă tămâiază slintele de 3 ori și face 3 metanii mari; iar cutia o pune la locul ei ⁵⁾.

3. La antifonul al treilea al catismei, paraeclesiarhul lovește într'un mic **clopoțel** în sfântul altar, vestind cu aceasta poporului ridicarea sfântului disc. Apoi preotul ridicând sf. disc pe capul său, pleacă către proscomidie împrejurul sfintei mese, mergând înaintea sa diaconul cu lumânarea și cu cădelnița tămâind, iar poporul stă în genuchi cu fața la pământ, în mare umilintă închinându-se. Ajungând la proscomidie, iarăși se lovește în clopoțel și poporul se ridică. După aceea preotul pune în sf. potir **vin** și **apă** după obicei. **nimic zicând**, nici chiar rugăciunea punerii înainte, ci acoperind sfintele taine, tace și zice numai : «Pentru rugăciunile sfinților Părinților noștri», *căci este sfântită mai înainte și săvârșită această jertfă*. După aceasta, preotul iarăși tămâiază sfintele de 3 ori precum și tot altarul; apoi vine la sfânta masă, strânge antimisul și îl acopere cu evangelia ⁶⁾.

Iar după catismă, se zice ectenia cea mică, apoi se cântă psalmul 140 : «Doamne strigat-am» cu stihurile următoare ⁷⁾, și stihurile din Triod și din Mineiu după rânduială; iar diaconul tămâiază întreaga Biserică ca la ori ce vespere ⁸⁾. La «Mărire» și «Acum» se face «intrarea cea mică» (ἡ μικρὰ εἰσο-

οὐκίριμον καὶ ἐλεῖμον. — Comp. Dumnezeștile Liturgii, op. c., pag. 20. „Rugăciunea 1“.

1) Comp. Dumnezeștile Liturgii, op. c., p. 144 și 148.

2) Daniel, Codex, Tom. IV p. 440 : Κύριε, μὴ τῷ θυμῷ σου ἐλέξης ἡμᾶς. Conf. Goar, Evholog., op. cit., pag. 163.

3) Daniel, Codex, Tom. IV p. 441 : Κύριε, ὁ θεὸς ἡμῶν. Conf. Goar, Evholog., op. c., p. 163.

4) Conf. Dumnezeștile Liturgii, op. c., p. 148 și 149.

5) Conf. Dumnezeștile Liturgii, op. c., p. 144.

6) Daniel, Codex, Tom. IV p. 441 : Βαλὼν δὲ (ὁ ἱερεὺς) εἰς τὸ ἅγιον ποτήριον οἶνον καὶ ὕδωρ, συνήθως σιωπῶν, μηδὲν λέγων... μήτε εὐχὴν τῆς προθέσεως ἀλλ' ἢ μόνον δι' εὐχῶν τῶν ἁγίων πατέρων.

7) Conf. pag. 128, Tom. III Tez. Lit.

8) Conf. pag. 128, Tom. III Tez. Lit.

δος) cu cădelnița, fără evanghelie (ἀνευ εὐαγγελίου)¹⁾; iar de va fi să se cetească evanghelia, cum se face în zilele când se serbătorește sf. Haralambie, aflarea capului Mergătorului înainte, sfinții 40 de martiri și în săptămâna sfințelor patimi, atunci se face această intrare a vesperei cu evanghelia²⁾.

4. Intrarea se face în următorul chip: preotul zice în taină rugăciunea intrării «Seara și dimineata» (ἑσπέρας καὶ πρωῒ), care este tot aceeași ce se cetește și la vesperile cele din tot cursul anului³⁾. Apoi ese din altar cu diaconul pe ușa despre meaza noapte în mijlocul naosului, și închinându-se aci amândouă înaintea sfințelor uși, preotul binecuvintează intrarea, după care zice diaconul: «Înțelepciune, drepti»⁴⁾. Intră după aceea amândouă în altar pe ușa din mijloc, iar horul sau cel mai mare, cântă ori cetește imnul pentru mărirea lui Hristos «Lumină lină» (Φῶς ἱλαρόν⁵⁾).

După acest imn diaconul zice: «Să luăm aminte» (πρόσχωμεν). Preotul: «Pace tuturor» (εἰρήνη πᾶσιν). Diaconul: «Cu înțelepciune» (σοφία). Cetețul cântă prochimenu din Triod de trei ori și cetește parimia I-a din Cartea Facerei c. 7, cu formula: «Din Facere, cetire»⁶⁾. După sfârșitul parimiei, diaconul zice iarăși: «Cu înțelepciune», apoi cetețul cântă prochimenu al II-lea de 3 ori, iar diaconul zice cu glas: «Porunciți» (κελεύσατε).

Acum preotul săvârșește o lucrare foarte frumoasă care nu se mai vede în tot cultul ortodox. El ea cu amândouă mâinile *sfeșnicul cu lumânarea aprinsă și cu cădelnița* ce sunt puse înaintea sfințelor uși, și căutând mlstic spre răsărit, zice cu voce tare însemnând cruciș cu sfeșnicul: «Cu înțelepciune, drepti» (σοφία, δρθοί); apoi întorcându-se spre apus către popor, iarăși însemnând cruciș zice: «**Lumina lui Hristos luminează tuturor**»⁷⁾. Aceste prea înalte cuvinte, însemnează că lumina Vechiului Testament asupra căruia s'a cetit până aci, luminează numai seminției evreiești; iar de acum înainte lumina lui Hristos va lumina tuturor neamurilor⁸⁾. Pentru aceea credincioșii se închină până la pământ. Iar făclia din mâna preotului, ne aduce

1) Goar, Evholog. p. 177 n. 40. — Daniel, Codex, Tom. IV p. 442.

2) Dumnezeștile Liturgii, op. c. p. 144. — Conf. Simeon Tesalon, op. c. Intreb. 57. — Goar, Evhol. p. 162. — Tot așa cetim și în Codicile lui Daniel, Tom. IV p. 442: Μετὰ τὸ κάθισμα τὸ. Κύριε ἐκέκραξα... εἶτα ἡ εἴσοδος ἀνευ εὐαγγελίου. Ὅτι δὲ μέλλει εἰπεῖν εὐαγγελίου ἡγουν εἰς τὴν εὐρεσιν τῆς τιμίας κεφαλῆς τοῦ προδρόμου, τῶν ἁγίων 40 μαρτύρων... καὶ τῇ μεγάλῃ ἐβδόμαδι τότε εἰσοδεύει μετὰ τοῦ εὐαγγελίου.

3) Vezi Dumnezeștile Liturgii, op. c. p. 26.

4) Cetește înțelesul acestor cuvinte la pag. 129 Tom. III Tez. Lit.

5) Vezi întocmirea acestui imn la pag. 124, Tom. III Tez. Lit.

6) Goar, Evholog, op. c., p. 162. — Conf. Daniel, Codex, Tom. IV, p. 442.

7) Daniel, Codex, Tom. IV, p. 442: Φῶς Χριστοῦ φαίνει πᾶσι. — Conf. Goar, Evhol., p. 164. — Asem. Dumnezeștile Liturgii, op. c., p. 144 și 150.

8) Poporul evreesc chiar până în zilele lui Solomon, nu avea un loc hotărât pentru *lumina* sau închinare înaintea lui Iehova, afară de cortul mărturie. De aceea el aducea sacrificii tot pe înălțimi, cum cetim în cartea I-a

aminte de timpurile vechi creștine, când se aflau catehumeni în Biserică și li se arăta lumina aprinsă, simbolul luminei lui Hristos. Se cetește apoi parimia a II-a din cartea Proverbelor lui Solomon, cap. 9 ¹⁾. De se va întâmpla însă în acea zi, să fie sărbătoare sau un sfânt cu polieleu, se cetesc și parimiile sărbătoarei sau ale sfântului ²⁾.

5. Apoi luând preotul cădelnița cu mâna dreaptă și o lumânare aprinsă cu cea stângă, și stând cu umilintă în fața sfintei mese, iarăși săvârșește o lucrare care înalță sufletele noastre. El începe a cânta acum cu vocea prelungită, dulce și mângâioasă, stihul 2 al psalmului 140: «**Să se îndrepteze rugăciunea mea ca tămăia înaintea ta, ridicarea mâinilor mele, jertfa de seara**» ³⁾.

În același timp cădește prima lature a sfintei mese. Și stă aci preotul până ce cântă și horul drept odată «Să se îndrepteze rugăciunea mea». După aceea preotul trece în partea de meaza zi a sfintei mese și stă aci cădind și zicând stihul 1 al psalmului 140: «Doamne strigat-am», iar horul stâng cântă «Să se îndrepteze». Preotul trece mai departe în laturea despre răsărit și zice cădind, stihul 3 al aceluiași psalm: «Pune Doamne streajă, gurei mele», la care răspunde horul drept cu cântarea «Să se îndrepteze». De aci vine preotul în partea de meaza noapte a sfintei mese și zice, cădind, stihul 4 al psalmului 140: «Să nu abați inima mea,» după care horul stâng iarăși cântă «Să se îndrepteze.» În fine preotul se întoarce cu fața spre proscomidie și cădește zicând «Mărire Tatălui,» iar horul drept cântă «Să se îndrepteze», apoi venind în fața sfintei mese zice: «Și acum», după care începe însuși preotul a cânta «Să se îndrepteze», numai până la «ridicarea mâinilor mele», iar de aci înainte se termină de hor. Finindu-se cântarea preotul plecându-se în genunchi se roagă, iar noi facem 3 metanii ⁴⁾.

După cum vedem, de 7 ori se repeteste această duioasă și prea frumoasă cântare «Să se îndrepteze rugăciunea mea». Ea este atât de pătrunzătoare în cuprinsul și melodia ei, în cât ne poartă cu cea mai deplină înlesnire în timpurile vechi creștine, când pioșii o ascultau în **genuchi** la apusul soarelui. Pare că îi vedem pe acei sfinți evlavioși, stând sfioși dar cu mulțumire sufletească în casa lui Dumnezeu și închinându-se lui fără încetare. Pentru aceea și credincioșii din zilele noastre, stau în genunchi în timpul acestei cântări și se roagă lui Dumnezeu,

Regilor, cap. III v. 2 : רַק הָעָם מִזְבְּחִים בְּכִמּוֹת בֵּי לֹא-גִבְנָה בֵּית לְשֵׁם יְהוָה
= «De sigur poporul (evreu) sacrifica pe înălțimi, căci nu era : עַד הַיָּמִים הָהֵם : zidită casa (templul) numelui lui Iehova până în zilele acelea» (ale lui Solomon).

1) Daniel, Codex, Tom. IV, p. 442.

2) Dumnezeștile Liturgii, op. c., p. 150.

3) Dumnezeștile Liturgii, op. c., p. 145 și 150.

4) Dumnezeștile Liturgii, op. c., pag. 145.

imitând pietatea fraților lor din timpurile începătoare ale Bisericeii 1).

6. Dacă este un sfânt cu polieleu sau hramul Bisericeii, după cântarea «Să se îndrepteze rugăciunea mea», se zice apostolul și evanghelia cu formulele îndatinate 2). Apoi urmează ectenia «îndoită» sau «stăruitoare»: «Să zicem toți» ca și la liturgiile sfinților Vasilie și Ioan 3). Iar dacă nu este sărbătoare, după sfârșitul cântărei «Să se îndrepteze», diaconul zice îndată ectenia «îndoită» în timpul căreia preotul cetește o mică rugăciune a cererii stăruitoare: «Doamne Dumnezeul nostru, primește această rugăciune stăruitoare» 4), pe care o aflăm și în liturgiile sfinților Vasilie și Ioan 5). Diaconul: «Rugați-vă cei chemați Domnului».

În timpul acestei ectenii, preotul destace sfântul antimis și zice în taină «rugăciunea pentru cei chemați»: «Dumnezeule, Dumnezeul nostru, Creatorule și Făcătorule a toate», mijlocind înaintea lui Dumnezeu, să-i lumineze și să vie la viața cea veșnică. Cuprinsul acestei rugăciuni este același ca și în liturgiile sfinților Vasilie și Ioan, iar forma se deosebește. După această rugăciune preotul zice ecfonisul: «Ca și aceștia (catehumenii) împreună să mărească cu noi»; iar diaconul urmează cu ectenia: «Câți sunteți chemați, eșiți», tot așa ca și la liturgiile depline 6).

Acestea se zic până în Mercurea (IV-a săptămână) din mijlocul postului; iar de atunci și până în Mercurea din ultima săptămână a acestui post, după ecfonisul: «Ca și aceștia împreună să mărească cu noi», diaconul zice: «Câți sunteți chemați, eșiți, cei chemați, eșiți, câți sunteți către luminare, eșiți, rugați-vă cei către luminare». Horul: «Doamne miluește». Și urmează mai departe ectenia pentru catehumenii pregătiți să se lumineze cu botezul, iar preotul cetește rugăciunea pentru dânsii: «Arată, Stăpâne, fața ta» 7). Ectenia se termină cu aceste cuvinte: «Câți sunteți către luminare, eșiți» 8). Aci se termină

1) În unele Biserici se păstrează această dătină rămasă din zilele primilor creștini: când cântă horul drept „să se îndrepteze“, cad în genuchi credincioșii din stânga; iar când cântă horul stâng, se scoală aceea și cad în genuchi cei din dreapta, și așa pe rând până la sfârșit. Aceasta ne aduce aminte de vechii creștini cari cântau „Să se îndrepteze“ în două horuri, și îngenucheau numai când cânta horul celălalt, ca să nu fie îngreuiati cântând în genuchi.

2) Vezi pag. 185, Tez. Lit., Tom. III.

3) Vezi pag. 130 și 187, Tez. Lit., Tom. III.—Conf. Dumnezeștile Liturgii, op. c., pag. 79, 116 și 151.

4) Daniel, Codex, Tom. IV, p. 443: Κύριε, ὁ Θεὸς ἡμῶν.—Conf. Goar, Evhol., p. 164.

5) Dumnezeștile Liturgii, p. 79, 116 și 151.

6) Dumnezeștile Liturgii, p. 153.

7) Dumnezeștile Liturgii, p. 154.—Conf. Daniel, Tom. IV, p. 444: Ταῦτα λέγονται μόνον μέχρι τῆς δ' ἑβδομάδος τῶν νηστειῶν.—Conf. Goar, Evhol. p. 165. Dr. T. Tarnavski, op. cit., pag. 166.

8) Dumnezeștile Liturgii

și liturgia celor mai înainte sfințite a catehumenilor, cu eșirea acestora din Biserică, ca și la liturgiile depline.

7. Biserica a avut totdeauna grijă nu numai de fiii săi, dar și de catehumenii cei ce au dorit să intre în sânul ei prin bae botezului. Pentru aceea au îngăduit sfinții Părinți, ca să asculte și cei ce vin la creștinism, o parte a liturgiei, numită până astăzi a «catehumenilor»; ea se termină cu ectenii și rugăciuni în folosul și mântuirea lor. Cu deosebire sunt frumoase ecteniile pentru catehumeni, cele rostite din Mercurea a IV-a săptămână a marelui post și până în Mercurea patimilor. Aceste ectenii înălțate pentru cei pregătiți spre luminare (φωτισόμενοι), se află și în liturgia Constituțiunilor apostolice (cartea 8, cap. 8).

După învățăturile sfinților Părinți: Vasilie cel Mare ¹⁾, Ciril al Ierusalimului ²⁾, canonul 45 al sinodului din Laodicea, ș. a., catehumenii cari voeau să se boteze **Sâmbătă noaptea** spre Învierea Domnului ³⁾, trebuia să arate această dorință episcopului în primele 2 săptămâni ale postului ⁴⁾. Apoi se despărțeau de ceilalți catehumeni, făcând o clasă deosebită. În Mercurea din a IV-a săptămână, se făcea examinarea lor religioasă și morală de episcop, cu exorcisme, impunerea mâinilor, suflarea în față, etc. De aceea până astăzi a rămas rânduiala în liturgia mai înainte sfințită, ca din această Mercure și până în Mercurea ultimei săptămâni a postului, ectenia pentru dâșii să fie stăruitoare și aleasă, de și instituția lor a încetat în secolul al VI-lea ⁵⁾. Dar catehumenii se botezau nu numai în noaptea Învierii Domnului, ci și în ajunul **Rusaliilor** și al **Botezului** Domnului. Aceste 3 zile mari erau cu deosebire alese pentru a lor luminare.

§ 58.

Liturgia celor mai înainte sfințite a credincioșilor (τῶν πιστῶν).

Se chiamă a «credincioșilor» această parte a liturgiei, căci numai aceștia aveau dreptul în vechime să o asculte, tot așa ca și liturgiile credincioșilor ale sfinților Părinți Vasilie cel Mare și Ioan Hrisostom.

1. Liturgia celor mai înainte sfințite a credincioșilor, se face în rânduiala următoare: după eșirea catehumenilor, Biserica îndeamnă pe fiii ei la rugăciune prin ectenia: «Câți suntem credincioși (ὅσοι πιστοί), iară și iară cu pace Domnului să ne rugăm»... «Apără mântuește» ș. m. d. În timpul acestei ectenii

1) Basil. Magn. De Baptismo, c. 7.

2) Cyril. Ierosolimit. Procatech. c. 1. Catech. III, p. 2.

3) Conf. A. Lerosey, Liturgique, Histoire et Symbolisme, p. 436. Paris, 1889.

4) Vezi în Pidalion tâlcuirea canonului 45 al sinodului din Laodicea.

5) Dr. Teodor Tarnavski, Despre cele mai însemnate Lit., op. c., p. 166, n. 2.

preotul cetește în taină «Întăia rugăciune a credincioșilor»: «Dumnezeule cel Mare și lăudat» (Ὁ θεὸς ὁ μέγας καὶ αἰνετός ¹⁾), care se deosebește de cea din liturgiile sfinților Vasilie și Ioan. Apoi diaconul zice și a II-a ectenie pentru credincioși: «Iară și iară cu pace», în timpul căreia preotul cetește «A doua rugăciune pentru credincioși»: «Stăpâne sfinte, Prea Bunule» (Δέσποτα ἅγιε ὑπεράγαθε ²⁾). Ectenia se termină cu ecfonisul preotului: «Dupre darul Hristosului tău care ești binecuvântat» ³⁾. Iar horul cântă partea I-a a imnului heruvimic al acestei liturgii: «Acum puterile cerești, împreună cu noi nevăzut slujesc, că iată intră Împăratul mării; iată jertfa tainică săvârșită, de dănsule se încunjiură» ⁴⁾.

După ce diaconul a terminat ecteniile, intră în sf. altar pe ușa de la meza noapte ⁵⁾, și luând cădelnița, zice în taină psalmul 50, tămâind sf. masă, proscomidia și pe preot: apoi eșind în naos, tămâiază și pe popor după rânduială. Intrând iarăși în altar, stă cu preotul înaintea sfintei mese și zic împreună de 3 ori imnul heruvimic: «Acum puterile cerești». Apoi merg la proscomidie și tămâind-o preotul, se pregătesc pentru a face «intrarea cea mare» (ἡ μεγάλη εἴσοδος) cu sfintele daruri în chipul următor: preotul ea aerul și îl pune pe umărul diaconului; iar sfântul disc cu dumnezeestile taine îl ea preotul cu *mâna dreaptă* și îl pune pe al său cap; apoi sfântul potir cu vinul luându-l în *mâna stângă* îl ține în dreptul pieptului ⁶⁾.

Diaconul eșind din altar pe ușa de la meza noapte, cu adâncă pietate merge înainte cu cădelnița tămâind adesea ori; tot pe acolo ese și preotul. Sfinții servitori mergând, ocolesc prin mijlocul Bisericii, însă **nu zic nimic**, nici dânsii, nici psaltii ⁷⁾. Tăcerea aceasta mistică și pătrunzătoare, face să străbată în sufletele noastre fiorii celei mai adânci pietăți. De aceea și poporul stă plecat la pământ în tăcere, până ce intră diaconul și preotul în sfântul altar pe ușa din mijloc. În unele Biserici preotul ese cu sfintele daruri numai printre sfeșnicele împărătești și icoana Maicei Domnului; dar acesta nu este un act în legătură cu datinele liturgice. Dacă sfinții servitori nu zic nimic, nici aici nici în alte părți ale liturgiei mai înainte sfintite, cauza este că cele ce ar trebui să se rostească aci sau aiurea, s'au zis la liturgia deplină precedentă când s'au prefăcut sfintele daruri, și nu trebuie deci să se mai repetească.

După ce au intrat sfinții servitori în altar, horul cântă și partea II-a a Heruvicului: «Cu credință și cu dragoste să ne

1) Conf. Goar, Evhol. p. 166.

2) Conf. Goar, Evhol. p. 166.

3) Daniel, Codex, Tom. IV, p. 446: Κατὰ τὴν δωρεάν τοῦ Χριστοῦ σου.

4) Daniel, Codex, Tom. IV, p. 446: Νῦν αἱ δυνάμεις τῶν οὐρανῶν σὺν ἡμῖν ἀοράτως λατρεύουσιν· ἰδοὺ γὰρ εἰσπορεύεται ὁ βασιλεὺς τῆς δόξης... κ. τ. λ.

5) Dumnezeestile Liturgii, op. c., p. 156.

6) Dumnezeestile Liturgii, op. c., p. 145.

7) Dumnezeestile Liturgii, op. c., p. 145 și 156.

apropiem, ca părtăși vieții veșnice să ne facem, aliluia, aliluia, aliluia»¹⁾.

Cântarea «Acum puterile» se crede că a fost compusă de imnograful bisericesc **George Pisidiul** (începutul secolului al VII-lea) și introdusă în această liturgie în anul 612 după cum cetim în *Cronica «pascală» sau «Alexandrină»*. Ea s'a introdus pentru a se preamări Împăratul ceresc, care se arată acum credincioșilor *în realitate*, cu corpul și sângele său²⁾. Preotul, după cum am văzut, ea discul în mâna dreaptă, căci la liturgia mai înainte sfințită, se află pe dânsul, corpul Domnului real adăpat cu sângele său la liturgia precedentă; potirul însă îl ține cu mâna stângă, căci într'însul se află acum vin nesfințit până la unirea în potir cu corpul Domnului. Sfântul Simeon al Tesalonicului zice că la liturgia celor mai înainte sfințită «*prima intrare este a vesperei; iar a doua (cea mare) este a liturgiei; aceasta se face cu ducerea sfințelor daruri pe sfânta masă, pentru ca noi văzându-le, cu credință să ne închinăm lor*»³⁾.

2. Preotul intrând cu sfințele daruri în altar, le pune pe sfântul autimis, închide sfințele uși și perdeaua, descopere sfințele daruri și le acopere cu acoperemântul cel mare, le tămâiază de 3 ori, nimic zicând, și face 3 metanii înaintea sfintei mese. Pentru că darurile puse acum pe sfânta masă, sunt prefăcute în corpul și sângele Domnului la liturgia premergătoare, de aceea la liturgia mai înainte sfințită, nu se mai zice **nimic** din cele ale liturgiei depline. Acum deci nu se mai face sărutarea păcei, nu se mai zice simbolul credinței, răspunsurile, rugăciunile prefăcerei, axionul, ș. a., ci îndată după intrarea cea mare, diaconul eșind în mijlocul Bisericei, zice ectenia din înaintea rugăciunei domnești: «Să plinim rugăciunile noastre cele de seara Domnului»⁴⁾. Horul: «Doamne miluește». Diaconul: «Pentru cinstitele și mai înainte sfințitele daruri ce sunt puse înainte, Domnului să ne rugăm», ș. m. d.

De și ne aflăm în timpul liturgiei, totuși diaconul prin ectenie zice: «Să plinim rugăciunile noastre cele de seara», căci liturgia mai înainte sfințită este împreunată cu vespera și ea însăși este un serviciu de seara precum ectenia însăși arată. În timpul acestei ectenii, preotul zice rugăciunea: «Dumnezeul tainelor negrăite și nevăzute»⁵⁾, în care mijlocește înaintea lui Dumnezeu pentru curățirea sufletelor celor ce se vor împărtăși cu sfințele misterii. Rugăciunea aceasta se crede a fi făcută de

1) Dumnezeștile Liturgiei, op. c., p. 145. și 156.

2) Dr. Teodor Tarnavski, Despre cele mai însemnate Lit., op. c., pag. 168.

3) Simeon Tesalonicianul, op. c., Intreb. 57, p. 330.

4) Goar, Evhol., pag. 166. — Conf. Daniel, Codex, Tom. IV, p. 446: Πληρωσωμεν την εσπερινην δεησιν ημων τῷ κυρίῳ.

5) Daniel, Codex, Tom. IV, p. 447: Εὐχή μετὰ την ἀπόθεσιν: Ὁ τῶν ἀόρατων καὶ ἀθεάτων μυστηρίων Θεός.

Atanasie cel Mare († 373), căci patriarhul Constantinopolului Mihail Cerularie (1043—1056), mărturisește că în manuscrisele vechi, numele sfântului Atanasie era scris d'asupra rugăciunei ¹⁾.

După ectenie, preotul zice ecfonisul: «Și ne învrednicește pe noi, Stăpâne». Cetețul sau cel mai mare rostește solemn: „**Tatăl nostru**” (Πάτερ ἡμῶν ²⁾). Preotul: «Că a ta este împărăția». Horul: «Amin». Preotul: «Pace tuturor». Horul: «Și duhului tău». Diaconul: «Capetele voastre Domnului să le plăcați». Horul: «Ție Doamne». Iar preotul acum se roagă: «Dumnezeule cel singur bun și îndurat» (Ὁ Θεὸς, ὁ μόνος ἀγαθός), apoi cu voce tare: «Cu darul și cu îndurările». Mai departe iarăși se roagă: «Ia aminte, Doamne lisuse Hristoase Dumnezeul nostru» (Πρόσχε, Κύριε Ἰησοῦ Χριστέ ³⁾). Această rugăciune a Marelui Vasilie, a trecut și în liturgia sf. Ioan și în aceasta a sf. Grigorie ⁴⁾.

3. Diaconul și preotul se închină acum fie care în locul său zicând de 3 ori: «Dumnezeule curățește-mă pe mine păcătosul». Apoi fiind acoperite sfintele daruri cu aerul, preotul vâra mâna (βαλὼν τὴν χεῖρα) pe dedesubt, se atinge de sf. pâine cu evlavie și frică (μετ' εὐλαβείας καὶ φόβου); iar când diaconul zice: «Să luăm aminte» preotul răspunde: «Cele mai înainte sfințite, sfintele sfinților». Horul: «Unul sfânt» ⁵⁾. Simeon Tesalonicianul zice că *sfântul agneț este sfințit și prefăcut, este înălțat și unit cu dumnezeescul sânge, acum deci el nu se mai înalță de preot, ci se atinge numai cu mâna* ⁶⁾.

După «Unul sfânt» se rostește **predica** sau se cântă chironicul «Gustați și vedeți că bun este Domnul». Apoi preotul ridică sf. aer, iar diaconul intrând în sf. altar se apropie de preot zicând: «Sfăramă Stăpâne sfânta pâine». Preotul o sfăramă în 4 părți zicând: «Sfăramă-se și se imparte Mielul lui Dumnezeu». Și pune păticea IIS în sf. potir nimic zicând. Și diaconul toarnă căldura în sf. potir, asemenea nimic zicând. Simeon Tesalonicianul dă acestei tăceri o prea frumoasă și dreaptă explicare: «*Nu se zice nimic... căci cele din potir, la liturgia mai înainte sfințită, nu se sfințesc cu chemarea sf. Spirit, ci cu împărtășirea și unirea pâinei, care este cu adevărat corpul lui Hristos unit cu sângele său*» ⁷⁾. Iar despre căldură iată ce zice același sfânt liturgist: «*Căldura se pune în potir nu pentru vr'o săvârșire, de oare ce nici la liturgia deplină nu se pune pentru vr'o săvârșire, ci pentru ca gustând cald din sf. potir,*

1) Conf. Dr. Teodor Tarnavski, Despre cele mai însemnate Liturg., op. c., p. 168, n. 3.

2) Goar, Evholog., op. c., p. 166.

3) Dumnezeștile Liturg., op. c., p. 159.—Conf. Daniel, Codex, Tom. IV, pag. 448. Goar, Evholog., p. 167.

4) Conf. pag. 208, Tom. III, Tez. Lit.

5) Dumnezeștile Liturg., p. 159.—Daniel, Tom. IV, p. 449.

6) Simeon Tesalonic., op. c., Întreb. 57, p. 330.

7) Simeon Tesalonicianul, op. c., Întreb. 57, p. 330.

se înțelegem că Iisus ne încălzește pe noi cu harul său divin, împărtășindu-ne cu sfintele taine¹⁾.

4. Fiind turnată căldura în potir, preotul zice: «Diacone apropie-te». Și viind diaconul face închinăciune cu evlavie zicând: «Iată viu la nemuritorul Împărat». Și: «Dă-mi mie Stăpâne». Iar preotul luând o părticică din sfintele taine, o dă diaconului zicând: «Diaconului» sau «Ierodiaconului (cutare) se dă cinstitul și sfântul Trup și sânge»²⁾. Și sărutând diaconul

Chipul Născătoarei de Dumnezeu ce mi s'a dăruit în chinovia «Lavra» din sfântul Munte Athos, Duminică I August anul 1904. (Autorul).

mâna preotului, merge în dosul sfintei mese și plecându-și capul se roagă ca și preotul. Apoi și preotul luând o părticică din sfintele taine zice: «Cinstitul și sfântul Trup și Sânge». După aceea plecându-și capul se roagă zicând: «Crez Doamne» apoi «Cinei tale» și «Nu spre judecată», așa cum s'au zis și la liturgia deplină³⁾. Și așa se împărtășesc cu sfintele taine, în toată evlavia

1) Simeon Tesalonicianul, op. c., Intreb. 58, p. 331.

2) Conf. Dumnezeștile Liturgii, op. c., p. 146.

3) Conf. pag. 211 și 212, Tom. III, Tez. Liturg.

și frica. Apoi luând preotul buretele își șterge mâna zicând de 3 ori: «Mărire ție Dumnezeu!». Și sărutând buretele îl pune la loc. Luând după aceea preotul sfântul potir cu amândouă mâinile, gustă de 3 ori dintr'insul, nimic zicând. Și își șterge buzele și potirul cu acoperemântul ce îl are în mână și îl pune pe sfânta masă. Apoi luând și anaforă și puțin vin cu apă își clătește gura și își spală mâinile și buzele, zicând după aceea rugăciunea mulțumirii: «Mulțumim ție Mântuitorule» (Εὐχαριστοῦμέν σοι τῷ Σωτῆρι ¹⁾).

Iar diaconul nu bea acum din potir, ci după rugăciunea amvonului, și după potrivirea sfintelor taine. Chiar și preotul dacă liturghisește singur, fără diacon, se împărtășește numai din sf. agneț; iar din sfântul potir bea tot după terminarea sfintei liturgii și după potrivirea sfintelor taine. «*Căci de și este sfințit vinul, prin particielele ce s'au pus în potir, totuși, după explicarea învățăturilor din Liturgiar, el nu este chiar dumnezeescut sânge, fiind că nu s'au zis peste dânsul cuvintele prefacerii, precum se face la liturgia Marelui Vasilie ori a sfântului Ioan Hrisostom*» ²⁾. Cu toate acestea împărtășirea desăvârșită cu corpul și sângele Domnului, totuși se face la liturgia mai înainte sfințită prin sfântul agneț, care este adevăratul corp al Domnului adăpat cu sângele său, la liturgia deplină (p. 226, T. III, Tez. Lit.).

5. Apoi diaconul luând discul îl ridică d'asupra potirului și îl șterge cu buretele iarăși nimic zicând. Și închinându-se de 3 ori, deschide ușile împărătești, ea potirul de la preot în mână și zice după rânduială: «Cu frica lui Dumnezeu». Horul răspunde cu cântarea stihului 1 și 8 al psalmului 33: «*Bine voi cuvânta pre Domnul în tot timpul, pururea lauda lui în gura mea. Pâinea cea cerească și paharul vieții, gustați și vedeți că bun este Domnul, aliluia, aliluia, aliluia*» ³⁾).

Acum se apropie și laicii cei ce voesc să se împărtășească și primesc corpul și sângele Domnului din potir ca și la liturgia deplină ⁴⁾. Finindu-se împărtășirea laicilor, sau dacă aceștia nu se află, după cuvintele: «Cu frica lui Dumnezeu», preotul zice: «Mântuește Dumnezeule, poporul tău» ⁵⁾.

De aci înainte urmează aceeași rânduială ca și la liturgiile sfinților Ioan și Vasilie. După ce adică preotul tămăduiește sfintele, dă cădelnița și pune discul pe capul diaconului; iar acesta luându-l cu evlavie și căutând afară către uși, nimic zicând, se duce la proscomidie și îl pune acolo. Iar preotul luând potirul zice către popor, în taină; «Bine cuvântat este Dumnezeuul nostru», și apoi cu glas:

1) Dumnezeștile Liturgii, p. 146 și 159. — Conf. Daniel, Codex, Tom. IV, pag. 449.

2) Dumnezeștile Liturgii, op. c., pag. 146.

3) Dumnezeștile Liturgii, op. c., pag. 160.

4) Vezi acest ritual la pag. 214 și 216, Tom. III, Tezaur Liturgic.

5) Dumnezeștile Liturgii, op. c., pag. 160.

«Totdeauna acum și pururea». Și așa duce sfintele la proskomidie, iar horul cântă: «Să se umple gurile noastre» ¹⁾. Apoi diaconul eșind înaintea ușilor împărătești grăește: «Dreptii primind, sfintele... taine». Preotul zice ecfonisul: «Că tu ești sântirea noastră».

6. Diaconul: «Cu pace să eșim» ²⁾. Horul: «Întru numele Domnului». Iar preotul eșind în mijlocul Bisericii roștește «rugăciunea **amvonului**»: «Stăpâne A tot Tîitorule, cea ce cu înțelepciune ai creat toată făptura» ³⁾. Apoi: «Fie numele Domnului binecuvântat» de 3 ori, «Mărire» și «Acum» psalmul 33 «Bine voiu cuvânta pre Domnul» ⁴⁾.

Iar când se potrivesc sfintele, se cetește mica rugăciune: «Doamne Dumnezeu nostru carele ne-ai adus pe noi» ⁵⁾. Și preotul eșind dă **anaforă** (ἀντίωρον) poporului ⁶⁾, apoi face apolisisul: «Hristos adevăratul Dumnezeu nostru... a celui întru sfinți părintelui nostru Grigorie Dialogul, papa al Romei». După aceea preotul intrând în sf. altar se desbracă de veșmintele liturgice; asemenea face și diaconul, după ce a pus sfintele vase la locul lor. În acest timp se zice «Acum slobozește», «Sfinte Dumnezeu», și după «Tatăl nostru», tropariul sfântului Grigorie: «Cela ce de sus de la Dumnezeu», apoi condacul: «Începător te-ai arătat».

Și ese preotul împreună cu diaconul din Biserică dând mulțumire lui Dumnezeu; după dânsii ese și poporul ⁷⁾. Așa se face și se termină liturgia celor mai înainte sfințite.

Spicuri asupra secțiunii II-a

tudiul liturgic își ajunge culmea lui în cuprinsul acestei secțiuni. Aci se întind cercetările mistice și exegetice asupra celor trei liturgii ale Bisericii ortodoxe. Cărțile sfinte, comorile liturgice, scrierile vechi cu înțeles frumos, au fost deschise și cetite de mine cu luare aminte, pentru ca să arăt în lumină deplină rânduiala liturgică cu tâlcuirile ei istorice și mistice. Dar sfânta liturgie nu se începe de o dată, ci trebuie să-i meargă înainte cele

1) Conf. origina acestei rugăciuni la pag. 216, Tom. III, Tez. Liturg.

2) Vezi înțelesul acestor cuvinte la p. 217, T. III, Tez. Liturg. și p. 8, T. I.

3) Daniel, Codex, Tom. IV, pag. 449: Δέσποτα παντοκράτορ.

4) Cetește și pag. 217, Tom. III, Tez. Liturg.

5) Daniel, Codex, Tom. IV, pag. 450: Κύριε ὁ θεὸς ἡμῶν.

6) Vezi origina anaforei pag. 175 și 218, Tom. III, Tez. Liturg.—Conf. Goar, Evholog., op. c., pag. 178, n. 46.

7) Conf. pag. 220, Tom. III, Tez. Liturg.

7 laude dumnezești, unele săvârșite în ziua premergătoare, iar attele în însăși ziua facerei sfintei liturgii.

Vespera în timpurile începătoare ale Bisericeii, era scurtă, abia urzită, dar plină de înfetes și nevinovăție, după cum vedem cuprinsul ei în cartea VIII-a a Constituțiunilor apostolice. Prigonirile aspre în contra creștinilor, nu îngăduiau a prelungi cântările și a face strălucirea pe care o vedem mai târziu. Totuși din urzitul vesperei ne-au rămas până astăzi rugăciunile: «Învrednicește-ne Doamne», «Acum slobozește pe servul tău, Stăpâne», cum și cântarea «Lumină lină». Toate acestea se zic și astăzi la vespere. Aceste icoane ale cugetărilor sfinte, cuprind într'însele cele mai luminoase învățături dogmatice. Ele fură cetite de primii creștini în cămărite întunecoase din catacombe, ca și în Basilicele mărețe zidite mai târziu. Dar vespera se împodobi mai pe urmă, cu cântări și rugăciuni potrivite timpului de înflorire a cultului. Poezii bisericești cântară în stihuri minunate prea mărirea Dumnezeirii, și biruința luminei în contra păgânismului.

Tot așa de scurtă era la început și ortrina ca și vespera. Aceasta se făcea la sfârșitul zilei în apusul soarelui; iar ortrina la începutul zilei în răsăritul zorilor. Ortrina se începea cu psalmul 62 numit al «dimineței», căci cuprinsul lui se potrivește de minune cu mănecarea piosului și însetarea acestuia după adevărurile sfinte. Așa viețuiau creștinii cei vechi; ei aduceau jertfă lui Dumnezeu rugăciunile și pacea sufletului lor, în timpul cel mai frumos al zilei, adică înainte de ivirea aurorei. Coloarea purpurie a răsăritului înainte de ivirea soarelui, îi înviora în speranța lor cea sfântă.

Închinătorii crucei cântau lui Hristos atât de dulce, în cât și Pliniu al II-lea a rămas uimit de frumusețea adunărilor lor. Iar când acest ocârmuitor al provinciei Bitinia a scris lui Traian despre creștini, nu a găsit în greutatea acestora de cât cuvinte de laudă. Ca și vespera, în același chip și ortrina a fost îmbogățită în curgerea timpului, cu cântări, rugăciuni și tot ce stă în legătură cu frumusețea cultului. Aceeași imnologi ai vesperei, cântară și în ortrină faptele mari ale Bisericeii și mântuirea neamului omenesc.

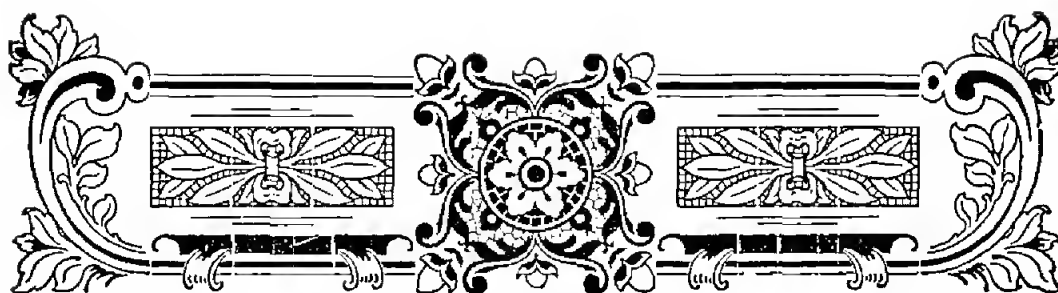
Dar după ortrină, se începe partea cea mai însemnată a cultului, adică sfânta și dumnezeiască liturgie. Biserica ortodoxă însă a îngrijit, ca sfânta liturgie să se facă în 3 chipuri, iar nu în unul și același fel. În fie care din acestea vede creștinul o mică deosebire de formă, dar și o frumusețe multumitoare pentru sufletul său. Căci, una este frumusețea liturgiei sfântului Ioan Hrisostom, alta este aceea a liturgiei sf. Vasile, și cu totul deosebită este frumusețea liturgiei dăruitor mai înainte sfințite a sf. Grigorie Dialogul. Una pe alta se întrec în frumusețe, una pe alta se covârșesc în strălucire și mare podobă. Sau mai bine zis, aceste 3 liturgii fac un buchet împreună, din 3 flori cerești și prea bine mirositoare, cu toate că fie care din ele are de scop prea mărirea lui Dumnezeu și mântuirea omului.

Sfânta noastră Biserică a mai hotărât tot pentru a noastră îndulcire sufletească, ca aceste 3 liturgii să fie săvârșite în timpuri potrivite cu cuprinsul lor. Acea a sfântului Ioan să săvârșească în cea mai

mare parte a anului, ca fiind mai practică și legată cu mișcările de bucurie și întristare ce se petrec în viața omului. Pentru aceea ea se săvârșește cu cea mai mare strălucire în ziua Nașterii ori a Învierii Domnului, ca și cu cea mai mare întristare în zilele pomenirii morților. Iar liturgia Marelui Vasilie, este mai întinsă, solemnă și se poartă cu Duminicile postului celui mare și cu ajunările dinaintea Nașterii și Botezului Domnului. Cu totul scurtă și deosebită, dar învăluită în formă clasică, se înfățișează liturgia sf. Grigorie Dialogul. Aceasta prin scurtimea ei, ne lasă timp îndelungat ca să ne pocăim în liniște, și pentru aceea cuprinde puțină lucrare, adică atâta cât se cuvine în cele 5 zile hotărâte ale săptămânilor marelui post.

Săvârșirea sfintelor liturgii, ne pune înaintea întreaga comoară dogmatică și morală a Bisericii noastre, apoi faptele mari istorice și mișcările religioase ce s'au ivit în creștinism. De aceea se cuvine ca liturgisitorul să aibă deplină cunoștință de toate aceste învățături, iar credincioșii să fie cu cel mai adânc respect în fața acestor acte.

SECȚIUNEA III^{-A}

SĂRBĂTORILE ÎMPARATEȘTI, ALE SFINȚILOR, ȘI SFINTELE MISTERII.

§ 59.

Cuprinsul secțiunii.

e și toate zilele săptămânei au fost urzite de Dumnezeu la facerea lumii, totuși ele nu erau de o potrivă în ființa și însemnătatea lor. Chiar atunci la creațiune, ele s'au deosebit între ele însăși prin făpturile săvârșite într'însele; căci în ziua I-a Dumnezeu a creat lumina (קֶדֶשׁ) ¹⁾; în a II-a cerul (הַשָּׁמַיִם) ²⁾; în a III-a pământul (קֶדֶשׁ) ³⁾, cu iarbă, pomi și arbori; în a IV-a soarele, luna și stelele (הַכּוֹכָבִים) ⁴⁾; în a V-a vietățile din ape și sburătoarele din aer (וְעוֹף) ⁵⁾; în a VI-a viețuitoarele pământului și apoi pe om (הָאָדָם), ca stăpânitor peste toate vietățile din aer, de pe

1) Facere, Cap. 1, 3-6.

2) Facere, Cap. 1, 6-9.

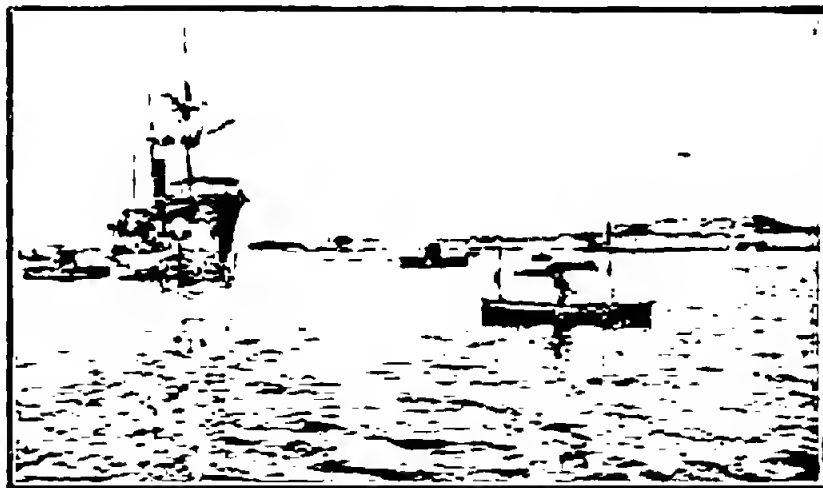
3) Facere, Cap. 1, 9-14.

4) Facere, Cap. 1, 14-20.

5) Facere, Cap. 1, 20-24.

pământ și din apă ¹⁾; iar în a VII-a, Creatorul s'a odihnit de toate lucrările sale ²⁾.

Așa și în creștinism, toate zilele sunt cu sfințenie cântate în serviciul liturgic; dar unele din ele au dobândit o însemnătate deosebită prin faptele mari ce s'au săvârșit într'insele, pentru mântuirea și luminarea noastră. Acestea din urmă sunt mai mult respectate decât cele d'întâi și au fost numite «sărbători împărătești» sau «domnești» (ἐορταὶ κυριακαί, festa dominica ³⁾). Zilele acestea amintesc evenimentele ce s'au desfășurat într'insele ⁴⁾. Iar acele zile în cari se serbătoresc sfinții mari și mici

Domnul Doctor BADEA CIREȘEANU Autorul Tezaurului Liturgic, sosește cu vaporul de la orașul Alexandria (Africa, în portul orașului Brindisi (Italia de sud), cu scopuri științifice, în vara anului 1904.

ai Bisericei, sunt iarăși respectate, dar nu cu strălucirea celor împărătești.

După cum evenimentele petrecute în aceste sărbători împărătești au contribuit la mântuirea omului, tot așa contribuiesc

1) Facere, Cap. 1, 24-29.

2) Facere, Cap. 2, 2-3: וַיָּבֶל אֱלֹהִים בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי מְלַאכְתּוֹ אֲשֶׁר עָשָׂה (Și a sfârșit Dumnezeu = וַיִּשְׁבֹּת בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי מִכָּל-מְלַאכְתּוֹ אֲשֶׁר עָשָׂה : în ziua a VII-a lucrarea lui pe care a făcut-o, și s'a odihnit în ziua a VII-a de toată lucrarea lui pe care a făcut-o).

3) Se numesc „împărătești” ori „domnești” aceste sărbători, pentru că ele în număr de 9 se referă la Mântuitorul nostru Iisus Hristos „Împăratul Împărăților” și „Domnul Domnilor”; iar 4 din aceste sărbători se referă la maica sa Prea Curata Fecioara „Împărăteasa cerurilor”. Vezi și pag. 271-275, Tom. II, Tezaurul Liturgic.

4) Poporul român numește sărbătorile „zile mari” pentru că ele se deosebesc prin măreția lor de celelalte zile ale anului. (Autorul).

la această mântuire și Sfintele Misterii, prin cari se dă grație dumnezească celui ce primește misterul. Iar acesta este o lucrare sfântă cu o formă văzută prin care se dă grația divină nevăzută; dar grația este împreună cu lucrarea văzută. Acum voi arăta, de aci înainte, sărbătorile mari și mici din Biserica ortodoxă, cum și întocmirea sfintelor misterii de către Domnul nostru Iisus Hristos.

CAPITOLUL I

SARBATORILE IMPARATEȘTI, ALE SFINȚILOR. ORIGINA LOR ȘI SERVICIUL DIVIN AL ACESTOR ZILE.

§ 60.

Instituirea sărbătorilor împărătești și împărțirea lor.

ntâmplările și faptele mari petrecute în viața popoarelor, nu sunt uitate, ci ele se țin minte și se lasă moștenire urmașilor lor. Așa sunt faptele eroice, religioase, dobândirea libertății, ori supunerea la jugul sclaviei. La toate neamurile au fost și sunt niște zile mari însemnate, cari se sărbătoresc cu solemnitate, și aduc aminte de evenimente naționale ori religioase; acestea din urmă însă, sunt mai adânc înrădăcinate în amintirea popoarelor. Și nu a existat popor, ori cât de vechiu a fost el, care să nu fi avut cercul său de sărbători religioase și naționale. Egiptenii, Evreii, Indienii, Chinezii, Perșii, Arabii, Fenicienii, Grecii, Romanii, ș. a., nu au fost lipsiți de zile mari, aducătoare aminte de fapte de bucurie ori de întristare. Romanii mai ales risipeau bogății uimitoare cu amintirea biruințelor lor războinice. Dar sărbătorile mai au și alt rost în ființa lumii, și anume: ele dau viață națiunilor, le îmbărbătează, le înveselesc și aduc schimbare în traiul obișnuit sau de toate zilele.

1. Biserica creștină cu atât mai vârtos sărbătorește zilele mari în cari s'au petrecut *evenimente* sfinte, ori în cari se amintesc *bărbați sfinți*, asupra cărora s'a coborât cununa cea neveștejită, pentru vitejia lor întrebuințată în folosul creștinismului. Ea privește sărbătorile ca pe niște *timpuri de solemnități bisericești*, sau ca pe niște *icoane ale bucuriei și ale sentimentelor*

curate. Sărbătorile mari creștine, își au urzeala lor în timpul înființării Bisericei. Chiar Domnul nostru Iisus Hristos a dat pildă și învățatură apostolilor săi despre modul sărbătoririi paștelor ¹⁾; iar apostolii lui au săvârșit urzeala și au învățat despre sărbătoarea Duminicii ²⁾.

Pe temeiul acestor instituii, urmașii apostolilor, și-au adus aminte de faptele mari întâmplăte înainte de dânsii, și le cântară în Biserică și în adunările poporului. Iar prin secolul al IV-lea erau multe sărbători înființate; numărul lor crescua mai pe urmă și se împodobi cu cântări și laude dumnezeiești. Biserica împreună cu împărații pioși bizantini, întocmiră porunci pentru creștini ca se respecte aceste zile prin încetarea lucrului, îi hotări la închinarea în casa Domnului, facerea milosteniei și înlăturarea desfrăului.

În Biserica ortodoxă zilele însemnate ale anului se împărțesc în 3 feluri : în sărbători **împărătești** (ἐορταὶ δεσποτικαί), în sărbători **mijlocii** sau ale sfinților mari, și în sărbători **mici**, adică ale sfinților mai puțin însemnați. Pe cele 12 sărbători *împărătești* le deosebim iarăși în 3 chipuri : a) sărbători *mutabile* cu privire la Domnul nostru Iisus Hristos s. e. Duminica Stălpărilor, Învierea Domnului, Înălțarea sa la ceruri și Pogorirea sfântului Spirit ; b) sărbători *nemutabile* cu privire tot la Domnul nostru Iisus Hristos s. e. Nașterea Domnului, Tăierea sa împrejur, Botezul său, Întâmpinarea și Schimbarea sa la față ; c) sărbători *nemutabile* cu privire la *sfânta Fecioară* Maria s. e. Nașterea sfintei Fecioare, Intrarea sa în Biserică, Buna Vestire și Adormirea ei. De și aci sunt 13 sărbători împărătești, dar Învierea Domnului fiind *coroana* tuturor sărbătorilor, ea stă d'asupra celorlalte și în așa fel rămân 12. Să zic *mutabile* 4 sărbători din acestea, pentru că ele își schimbă timpul lor în fie care an după sărbătoarea Paștelor sau a Învierii Domnului ; ori mai bine zis, 3 din ele se învârtesc împrejurul Paștelor, cum se învârtesc unele corpuri cerești împrejurul soarelui. Celelalte sărbători se cheamă *nemutabile* căci ele cad în fie care an, în una și aceeași zi a lunii. Iar mai vechi dintre toate sunt 3 : *Învierea Domnului*, *Înălțarea sa* și *Pogorirea sfântului Spirit*.

2. Aceste sărbători împărătești se deosebesc de altele, prin marea pregătire ce o face Biserica pentru sosirea lor, și mai ales prin strălucirea serviciului divin ce se săvârșește în aceste zile ; iar după trecerea sărbătorii, Biserica iarăși urmează cu amintirea ei până la încheiere (odovanie). Acest fel de sărbătorire înainte, apoi în ziua sărbătorii însăși, și după ea, a fost împrumutat din Vechiul Testament ³⁾. Sărbătorile împărătești creștine se disting prin *vespera* lor solemnă împreună cu *litanie* ⁴⁾, și cu binecu-

1) Ioan, 13, 1—11.

2) I Corint. 16, 2.

3) I Reg. 8, 1—66. Evang. Ioan, 11, 55.

4) Vezi cuvântul „Litanie“, Tom. II, p. 496 și 554, n. 3, Tez. Liturg.

vântarea pâinilor, a grâului, a vinului și a untului de lemn, săvârșite în ajun. Se mai disting cu *privigherea*, adică cu cântarea ortrinei în noaptea ajunului sărbătorei și în fine cu săvârșirea *liturגיעi* în ziua sărbătorei în felul cel mai strălucit. La aceste solemnități cetirea se împuținează, cântarea se înmulțește, iar Biserica este plină de lumini aprinse. Din re aceste zile sfinte, *Nașterea Domnului* și mai ales *Învierea* sa, cum și *Pogorirea* sfântului Spirit asupra apostolilor, au serviciul lor divin întocmit cu cea mai mare frumusețe. În tot serviciul divin al sărbătorilor se oglindește neconținut evenimentul întru a cărui amintire s'a înființat solemnitatea.

În sărbătorile *mijlocii* se amintesc sfinții cei mari ai creștinismului s. e. Vasilie cel Mare, Ioan Ilirisostom, sfinții Împărați Constantin și Elena, hramurile Bisericei, etc. Și zilele acestor sfinți sunt însemnate prin frumusețea vesperei, cetirea parimiilor, a litaniei, cântarea privegherei, a polieleului ¹⁾, doxologiei ²⁾, ș. a., în tonul solemnității și a podoabei sfinte. Mai ales liturgia se face cu toată frumusețea cuvenită.

Apoi în sărbătorile *mici* ni se aduce aminte de sfinții Antonie, Eftimie, Haralambie, 40 de martiri, etc. Cultul dumnezeesc al acestor zile nu este atât de bogat, ca al celorlalte sărbători ³⁾.

§ 61.

Serbarea Duminicei (Ἡ ἡμέρα κυριακή. Dies Dominica).

sărbătoare care nu intră în rândul celor numite mai sus, este ziua Duminicei, cu care se începe în creștinism fie care săptămână și se repetă de 52 de ori pe an, după numărul săptămânilor cari alcătuiesc anul. Evreii aveau și ei «sâmbăta» (שַׁבָּת) pe care o sărbătoreau tot în fie care săptămână, cum fac și astăzi, întru amintirea că Dumnezeu când a făcut lumea s'a odihnit în această zi de toate lucrurile lui, a bine cuvântat-o și a sfințit-o pe ea ⁴⁾. Iar în ziua ce urmează după sâmbătă, adică în ziua Duminicei, a înviat Domnul din mormânt; deci, întru această mântuitoare amintire sărbătorim noi Duminica în creștinism. Pentru aceea ziua aceasta a fost numită de Biserica «ziua Domnului» (ἡμέρα Κυρίου, dies Domini),

1) Despre „Polieleu”, cetește Tom. III, p. 145, Tez. Liturg.

2) Vezi „Doxologia” Tom. II, p. 508, n. 2 și Tom. III, p. 150, Tez. Lit.

3) Iar în celelalte zile de rând ale anului, când adică nu cade vr'o sărbătoare oare care, Biserica totuși nu încetează de a lăuda pe sfinții din acele zile, cărora nu li s'a afierosit vre-o sărbătoare. Aceștia sunt cuvioșii, martirii cei mici, mărturisitorii și pustnicii mai mici, cum și toți câți intră în rândul acestora. Serviciul divin din zilele de rând ale anului, este mai scurt; iar liturgia fără solemnitate. Cetește și § „Chipul martirilor, mărturisitorilor și al cuvioaselor femei” la pag. 265, seqq., Tom. II, Tez. Liturg.

4) Facere, 2, 2-3.

sau «ziua domnească» (ἡμέρα κυριακή, dies dominica), ori «cea d'întâi a sâmbetelor» (ἐν δὲ τῇ μιᾷ σαββάτων), sau și «ziua soarelui» (ἡμέρα τοῦ ἡλίου), etc.

1. Cum că ziua Duminicii a fost sărbătorită din timpul apostolilor și până în zilele noastre, voi aduce pentru aceasta dovezile trebuincioase. În Faptele Apostolilor (cap. 20 v. 7), cetim că în prima zi a sâmbetelor (ἐν δὲ τῇ μιᾷ τῶν σαββάτων), adică Duminica, «discipulii erau adunați ca să frângă pâine» sau să săvârșească sfânta liturgie. Iar la începutul secolului al II-lea Ignatie Teoforul scrie Magnesienilor: «*Nici decum să nu mai serbați sâmbăta, ci viețuiți după ziua Domnului*» ¹⁾. În același secol Iustin Martirul zice că «*în ziua soarelui (τοῦ ἡλίου ἡμέρα), toți se adună într'un loc pentru frângerea pâinei*» ²⁾. În secolul al III-lea respectul pentru această zi, îl mărturisesc Clement Alexandreanul ³⁾, Tertulian ⁴⁾, ș. a. Ei arată și modul sărbătoririi cu săvârșirea sfintei liturgii, fapte umanitare etc.

Ziua Duminicii era în vechime, ca și acum zi de bucurie și de învățătură sfântă; de aceea creștinii erau îndatorați să vină în Biserică cu deosebire în această zi, pentru ascultarea cultului și a predicii. În legătură cu acestea, sinodul al VI-lea ecumenic prin canonul 19, îndatorează pe proistoșii bisericești ca «*în toate zilele dar cu deosebire în Duminici să învețe pe credincioși cu-vintele evseviei*» (predica). Același sinod în canonul 80 hotărăște ca episcopul, preotul, diaconul și mireanul, lipsind de la Biserică în 3 Duminici pe rând «nici o nevoe grea având», de va fi cleric caterisească-se; iar «de va fi mirean să se oprească de la împărțire». Față de această măsură, mulți dintre creștini veneau în Biserică în fie care Duminică, dar eșeau mai înainte de timp, ceea ce a făcut pe mulți ierarhi să-i mustre pentru aceasta ⁵⁾. Dar cu mult înainte de sinodul al VI ecumenic, și anume chiar în zilele sfântului Ioan Hrisostom, obișnuiau creștinii să iasă din casa Domnului mai înainte de finitul serviciului. De aceea sfântul Ierarh unora ca aceștia le zice într'o cuvântare a sa: «*Cei ce es din Biserică mai înainte de sfârșit, sunt ca Iuda*» ⁶⁾.

2. Postul este icoana întristărei și a pocăinței; pentru aceea el a fost oprit în ziua Duminicii de canonul 64 apostolic care învață: «*Dacă vr'un cleric s'ar afla postind în ziua Duminicii, sau Sâmbăta, afară de una (Sâmbăta cea mare a patimilor), să*

1) Ignat, epist. ad Magnes., n. 9: Μηκέτι σαββατίζοντες, ἀλλὰ κατὰ κυριακὴν ζωὴν ζόντες.

2) Iustin. Mart. Apol. I, c. 67. Asem. Apol. II.—Conf. p. 67, Tom. III, Tez. Liturg.

3) Clem. Alexandr. Stromat. VII: Κυριακὴν ἐκείνην.

4) Tertull. Apologeticus, c. XVI: Aequē si diem solis laetitiae indulgemus.

5) De aceea canonul 9 al sfinților Apostoli hotărăște: «Toți credincioșii cei ce intră (în Biserică) și aud Scripturile dar nu îngăduesc la rugăciune și la sfânta împărțire... să se afurisească».

6) Chrysost. Homil. in psalm. 144.

se caterisească ; iar de va fi mirean să se afurisească»¹⁾. Această poruncă a fost dată în contra ereticilor gnostici ca Marcioniții iviți în secolul al II-lea și Ebioniții viețuitori în același timp pe lângă marea Moartă ; apoi în contra montaniștilor Priscilliani din secolul al II-lea, în contra Manicheilor din secolul al III-lea ș. a. De și acești eretici s'au ivit în primele timpuri creștine, totuși urmașii lor au viețuit cu mult mai târziu de cât timpul ivirii acestor erezii. Între alte rătăcirii, ereticii învățau că Iristos nu s'a născut cu natură omenească și pentru a se deosebi de praxa generală a creștinis-

Isus înviază pe Lazăr din Vitania cel mort de 4 zile (Ioan 11, 39).

mului, gnosticii posteau Sâmbăta, iar ceilalți eretici, Duminica. Poruncă aspră a dat și sinodul din Gangra prin canonul 18 în contra celor ce postesc Duminica «pentru pâruta nevoe ori din superstiție». Cu toate acestea Biserica îngăduia postul în această zi, acolo unde nu era vr'o umbră de gânduri eretice sau su-

1) Canon. Apostol. LXIV : Εἰ τις κληρικὸς εὗρεθῇ τὴν κυριακὴν ἡμέραν ἢ τὸ σάββατον, πλὴν τοῦ ἐνὸς μόνου, νηστεύων, καθαιρεῖσθω, κ. τ. λ. Aceste cuvinte le cetim și în Const. Apost. cartea V, cap. 20.

perstițioase. Așa au postit din motive de pietate sfinții asceți ca Antonie cel Mare, Pavel Tibeul, Macarie cel Mare, ș. a., pe cari Biserica îi laudă pentru ale lor virtuți ¹⁾. Totuși Tertulian zice celor ce nu intră în tagma asceților că «*În ziua Duminicii, nu este îngăduit a posti sau a ne ruga în genuchi*» ²⁾. Asemenea și sinodul al VI-lea ecumenic prin canonul 90 oprește plecarea genuchilor în această zi ³⁾.

De și era zi de bucurie, totuși în timpul Duminicii creștinii nu aveau voie a cădea în desfrânări cum făceau păgânii la sărbătorile idololatre și Evreii în Sâmbăta lor. Orgiile evrești numite „*luxus sabbatarius*” ⁴⁾, făptuite de dâșii în ziua Sâmbetei erau vestite în lume. Constantin cel Mare, după cererea Bisericii, opri în legiuirile sale judecățile (*altercationibus*) în această zi ⁵⁾, dădu ordin ostașilor să meargă la Biserică ⁶⁾, și opri lucrul câmpului în ziua Duminicii ⁷⁾. Împăratul Teodosie cel Tânăr ca și cel Bătrân, opri pentru această zi strângerea dărilor (*birurilor*) cetățenești ⁸⁾, negoțul ⁹⁾, și spectacolele publice ca d. e. teatrele, jocurile circense (*circurile*), păiatele, mimicii, precum și tot felul de petreceri în felul acesta ¹⁰⁾. Ioan Hrisostom numea aceste spectacole «*adunări diavolești*» (*σατανικά συνέδρια* ¹¹⁾). Chiar dacă ziua împăratului ar fi căzut Duminică, solemnitatea ei se făcea în altă zi ¹²⁾.

3. După cum am văzut, rugăciunile nu se făceau Duminică în genuchi, ci stând în picioare, întru aducerea aminte de Învierea Domnului. Așa învață Irineu, Clement al Alexandriei, Tertulian, Ciprian, Sinodul I ecumenic, Ilariu din Pictavium

1) Vezi Canonul 64 aposolic cu tâlcuirea lui în Pidalion, op. c., p. 58. — Conf. Bingham, Orig. s. antiq. ecles., op. c., Tom. IX, p. 37.

2) Tertull. De corona militis c. III: Die dominico jejunium nefas ducimus, vel de geniculi adorare.

3) Concil. Trull. can. XC: Ταῖς κυριακαῖς μὴ γόνυ κλίνειν. Vezi și tâlcuirea acestui canon în Pidalion, op. c., p. 201.

4) Bingham, Orig. s. antiq. eccles., op. c., Tom. IX, p. 34.

5) Conf. Cod. Theodos. lib. II, tit. VIII. De feriis, leg. I.

6) Euseb. Vita Constantini, lib. IV, c. 18 și 19.

7) Leon. Novell. LIV: Neque agricolae, neque quiquam alii in illo die illicitum opus adgrediantur.

8) Cod. Theodos., lib. VIII, tit. VIII. De executoribus, leg. I.

9) Cod. Theodos., lib. VIII, tit. VIII. De executoribus, leg. III.

10) Cod. Theodos., lib. XV, tit. V. De spectaculis, leg. II: Nulus Solis, die populo spectacula praebeat. Iar în Cod. Iustin., lib. III, tit. XII. De feriis, leg. XI, cetim: Nihil eodem die vindicet sibi scena theatralis aut circense certamen, aut forarum lacrimosa spectacula.

De altfel și astăzi se petrec lucruri uricioase la spectacole. În ziua de 20 August 1897, am fost de față în orașul Vicalvaro de lângă Madrid (Ispania) la spectacolul luptelor cu taurii. Am rămas foarte mâhnit și scârbit de atâta cruzime a toreadorilor pe lângă aceste animale, în bucuria entuziastă a spectatorilor. Iată pentru ce în vechime nu se profana Duminică cu aceste fapte. (Autorul).

11) Chrysost. Homil. VI în Genes. Πάλιν ἐπὶ τὰ σατανικά συνέδρια ἐκεῖνα δρᾶμεν.

12) Conf. Bingham, Orig. s. antiq., op. c., Tom. IX, p. 13–51.

(Galia), Vasilie cel Mare, Epifanie, Ieronim, Augustin, Casian, Sinodul VI ecumenic, etc.

Unii dintre ereticii gnostici iudaizanți ca Nazarenii și Ebioniții iviți în secolul al II-lea, serbătoreau și Sâmbăta pe lângă ziua Duminicii. În contra unora ca aceștia sinodul din Laodicea prin canonul său 29 învață: «*Nu se cuvine a iudaiza și a serba Sâmbăta, ci a lucra în această zi și a protomisi (a prefera) Duminica... iar de se vor afla iudaizanți, anatema să fie*».

Prima poruncă a Bisericii, ne povățuește să ne rugăm lui Dumnezeu cu deosebire «în fie care Duminică și serbătoare»¹⁾. Iar popoarele creștine vechi și moderne au întocmit și ele legiuri frumoase cu privire la respectul acestei zile.

În cultul nostru dumnezeesc, înșirarea Duminicilor anului, începe cu Duminica sfintei Învieri și apoi toate se învârtesc împrejurul ei, până ce se termină cu Duminica Floriilor. Cântările din Octoih sunt pline de bucurie spirituală în ziua Duminicii și ne amintesc necontenit Învierea Domnului. Rânduiala cultului din această zi, o aflăm mai ales în cele 4 cărți însemnate și anume: în *Octoih*, *Mineiu*, *Triod* și *Penticostar*, cari sunt la rândul lor nelipsite din serviciul divin).

Se cuvine însă se serbătorim Duminica, nu cu orgii, desfrânări și petreceri deșarte, ci cu încetarea ori căruia lucru lumesc, cu mergerea la Biserică în *haine de serbătoare*, ajutarea săracilor și cetirea cărților sfinte. Legea noastră **românească** «*pentru repausul în zilele de Duminici și serbători din 6 Martie 1897*», stabilește și ea cele ce se cuvin a face în aceste zile²⁾.

1) Vezi cele 9 porunci bisericești în „Confesiunea ortodoxă“, Partea I.

2) Cetește „Cărțile ritualistice“, Tom. II, p. 388–394, Tez. Liturgic.

3) Conf. Const. Hamangiu „Codul general al României“, Vol. III, București 1900, pag. 3749–3751.

Cu toate acestea la noi în **România**, nu se serbează Duminica potrivit învățăturilor sfinte, ci în multe locuri, se petrec neorândueli și fapte cari profanează această zi. În luna August 1897 pe când cercetam orașul **Londra** (Anglia), cu toate minunățiile lui, am rămas uimit de atâta pietate ce se dă acestei zile. Totul era închis în oraș: birturile, telegrafele, spectacolele publice, pinacotecele, muzeele, ș. a. Fie care Englez mergea dimineața la Biserică ca să asculte serviciul divin. Catedrala sfântului **Paul** și catedrala **Westminster**, erau pline de lume ca și ori ce Biserică din tot cuprinsul marelui oraș. După amiază fie care om eșea din oraș la câmp, să guste aerul dulce și sănătos în grădinile semiramidale din împrejurimile Londrei. (Autorul).

ARTICOLUL I

SARBATORILE IMPARATEȘTI MUTABILE CU
PRIVIRE LA DOMNUL NOSTRU IISUS HRISTOS.

§ 62.

Duminica Stâlpărilor. (Ἡ κυριακὴ τῶν βαΐων. Dominica Palmarum, Dominica in Palmis).

Mântuitorul nostru Iisus Hristos, mai înainte de patima sa, a împlinit una din proorociile mesianice și anume pe aceea a profetului Zaharia, care prezisese cu 500 de ani înainte de nașterea Domnului, intrarea sa biruitoare în Ierusalim. Iată cuvintele profetului: *«Bucură-te foarte fata Sionului, strigă fiica Ierusalimului, zice profetul, căci iată Împăratul tău vine la tine drept și însuși Mântuitor, blând și călare pe asin (עַל-חֲמֹר) și pe mânz tânăr¹⁾»*.

Cu 5 zile așa dar, înainte de cea din urmă pashă a Domnului, el însuși venind din Vitania²⁾, a intrat în Ierusalim, în chipul arătat de profet. Evangelistul Ioan arată strălucita primire ce s'a făcut Mântuitorului de către popor. Mulțimea care venise la Ierusalim pentru serbătoarea paștelor, zice evangelistul, *«a luat stâlپări de finic și a eșit intru întâmpinarea lui strigând: Osana (הוֹשִׁיעָה נָא), bine este cuvântat, Împăratul lui Israil, cel ce vine intru numele Domnului. Și aflând Iisus un asin (ὄνάριον³⁾, a șezut pe el precum este scris*

1) Zaharia, cap. 9, v. 9–10.

2) În vara anului 1904 când mă aflam în Palestina, am văzut și satul Vitania, aproape de Ierusalim, în partea de răsărit, unde trăea Lazăr pe care Iisus l-a înviat din mormânt (Ioan, cap. 11). Acum satul Vitania este populat numai cu vre-o câteva colibi de Arabi săraci. Acolo am intrat și în peștera în care fusese îngropat Lazăr. (Autorul).

3) Vezi explicarea cuvântului הוֹשִׁיעָה נָא, adică „Doamne mântuește” la pag. 200, Tom. III, Tez. Liturg. Cetește aceeași explicare în Predica mea panigirică pe care am rostit-o în ziua de Florii, în catedrala mitropolitană din București în anul 1894. Această predică a fost publicată în revista „Vocea Bisericei”, No. 1, pag. 5, anul 1894, apărută sub direcțiunea mea, (Autorul).

4) Asinul sau „măgarul”, era cunoscut și întrebuințat în Egipt chiar în timpul dinastiei a IV regale. În pustie erau turme numeroase de aceste animale. Demnitarul egiptean Șafra Ankh avea 760 de asini; iar alții țineau cu miile, pentru călărit și purtat poveri. Din Egipt asinii s'au răspândit în Palestina și Arabia. În Biblie se amintește adesea ori de aceste animale (I M. 12,16. I Paral.

(de profetul Zaharia 9, 9—10): *nu te teme fiica Sionului, iată Împăratul tău vine la tine șezând pe mânzul asinei*¹⁾.

a) Întru amintirea acestei intrări biruitoare în sfânta cetate, Biserica a așezat din vechime una din cele 12 sărbători împărătești. Această zi poartă mai multe numiri frumoase. Se cheamă «Duminica Stălpărilor» (ἡ κυριακὴ τῶν βατῶν), căci evangelistul Ioan (12, 13), arată că poporul a ținut «stălpări» (τὰ βατὰ) în mâinile sale când a intrat Mântuitorul călare pe asin în Ierusalim. Se mai zice a «ramurilor», fiind că cuvântul βατς, βατδος (Ioan 12, 13) înseamnă «ramură»; sau se numește «Duminica ramurilor purtate» (ἡ κυριακὴ τῶν βαΐοφόρων), pentru că noi credincioșii purtăm ramuri verzi în mâinile noastre, în această mare sărbătoare. În înțelesul tropului „*sinecdohi*” (συνεκδοχή²⁾), Duminica aceasta se zice și «ziua stălpărei» (ἡ βαΐοφόρος ἡμέρα), sau se cheamă a «crengilor» (τῶν κλάδων), pentru cuvântul că evangelistul Matei (21, 8), spune că mulțimea a așternut veșmintele sale (τὰ ἱμάτια) pe drum; iar alții «au tăiat crengi» (ἐκόπτον κλάδους) și le-au așezat pe calea Domnului. Se cheamă și ziua «plantelor» (τῶν σπιβάδων), de oare ce evangelistul Marcu (11, 8), istorisește că acea sărbătoare a fost împodobită cu «plante» (σπιβάδας). Toate aceste numiri sunt însă identice și consună între ele spre a se chema această sărbătoare «Duminica Stălpărilor», ori cum o numește poporul român «Duminica Floriilor», sau a «Florilor», căci ea cade totdeauna la începutul primăverii, când florile încep să răsară din pământul cel umed și răcit de omătul ernei. În ziua de Florii arborii frumoși și primăvărâteci ca d. e. salcia, cătina, cornul și alți arbori mirositori cu frunzele și florile lor galbene ori albe, aduc bucurie sufletului nostru cu frumusețea lor. Duminica Floriilor este sărbătoarea ce se întâmplă în fie care an în Duminica premergătoare Învierii Domnului³⁾.

27,30. I M. 22,3). Asinii erau și sălbateci prin pustii unde se prindeau și se îmblânzeau. Viața patriarhală era îndulcită cu turmele de oi și asini.

Calul nu putea suporta căldura, setea și greutatea prin acele locuri uscate. De aceea împărații, regii și puternicii națiunilor își făceau intrările lor solemne în cetăți, călări pe asini ca pe niște animale de noblețe (I M. 22,3); iar poporul întâmpina pe acești aleși ai lui, cu veșminte așternute pe cale și cu stălpări în mâini, cum se face și astăzi în lume. Așa a intrat ca biruitor al păcatului și Mântuitorul în cetatea lui David, potrivit celor zise de prof. Zaharia.

Asinii mergând, nu alunecă pe pietre, nu cad cu poverile și pipăesc cu băgare de seamă locul unde trebuie să calce. Dacă călărețul cade de pe asin, acesta stă pe loc cu blândețe, până ce iarăși se ridică de jos stăpânul său.

Asinul Palestinei, catârul (mușcoiul) Muntelui Athos și cămila Africei, sunt cele 3 animale dăruite de Dumnezeu acelor locuri. Ele sunt blânde, puternice și răbdătoare. Când mă aflu în Muntele Athos, în Palestina și Egipt, am călătorit și cu pe aceste blânde și binecuvântate animale. Atunci am înțeles că ele au mai multă grijă de viața celui pe care îl poartă în spinare, de cât acesta de viața lor. (Autorul).

1) Ioan 12, 12—16.

2) Conf. Const. Vardala, *Ἑλληνικὴ τέχνη*, Viena 1815, pag. 139.

3) Vezi pictura acestei sărbători la pag. 273, n. 5, Tom. II, Tez. Liturg.

b) Cum că Duminica Stălpărilor era sărbătorită în creștinism în finele secolului al III-lea, dovedim aceasta cu o **predică** rostită în această zi de **imnograful** Metodie episcopul Tîrului, ori al Patarei sau mai drept al Olimpului din Licia (+ 311). În secolul al IV-lea laudară această sărbătoare în cuvântările lor: Ambrosie al Mediolanului, Ioan Hrisostom, Epifanie al Salaminei, ș. a. Mai târziu, Andrei Criteanul, Cosma al Maiumei, Ioan Damascen, Teodor și Iosif Studitul, Teofan Mărturisorul, împăratul Leon cel înțelept, ș. a., au prea mărit această zi cu împletituri de **imne** cari se cântă și acum în Bi-

Intrarea triumfală a Mântuitorului în Ierusalim (Ioan 12, 12-16).

serica noastră¹⁾. În toate acestea se aduce aminte neconținut de strălucita primire ce s'a făcut Domnului de către popor.

Duminica intrării Domnului în Ierusalim, nu are nici înainte serbare, nici după serbare, fiind că este încungiurată de zilele postului patruzecimei și de săptămâna patimilor. După evangelia ortrinei preotul cetește «rugăciunea binecuvântării sălciei»: «Doamne Dumnezeul nostru cela ce șezi pe Heruvimi²⁾», apoi împarte credincioșilor ramuri de **salcie** verde, ori de maslin, sau de finic, ori de cătină sau și de alți arbori cari sunt în obiș-

1) P. Migne, Patrol. gr. Tom. 18, pag. 384.

2) Cetește lucrările acestor imnografi la pag. 498-502, T. II, Tez. Liturg.

3) Conf. Molitfelnicul din 1832, București pag. 490.

nuițele locului ¹⁾. Ioan Hrisostom în omilia sa asupra psalmului 145 și Ciril al Alexandriei, în cuvântarea pe care a grăit-o în această zi, explică însemnarea acestor stâlpi, zicând că ele însemnează biruința lui Hristos asupra morții, iar noi ținem ramuri verzi în mâini, întru aducerea aminte de acele stâlpi, pe cari le ținea poporul când a primit pe Domnul ²⁾.

§ 63.

Duminica Invierei Domnului nostru Iisus Hristos.

(Τὸ Πάσχα. Pascha).

După ce Mântuitorul și-a făcut intrarea biruitoare în Ierusalim, trecând câteva zile, el a fost judecat de cei fără de lege, apoi răstignit ³⁾, a murit pe cruce ⁴⁾, și a fost pus în mormânt ⁵⁾. Trei zile a șezut el în groapă; iar după aceea, într'una a Sâmbetei, adică Duminică dis de dimineață, la o săptămână după ce intrase pentru ultima oară în cetate, el însuși a înviat din mormânt cu puterea Dumnezeirei sale ⁶⁾, ca să se împlinească Scriptura ⁷⁾, și cele plănuite în economia divină pentru mântuirea celor păcătoși. Mântuitorul cu învierea sa, a săvârșit *coroana minunilor* lui, cu însăși persoana sa.

Cea mai veche și inai strălucită sărbătoare în creștinism, este aceea în care se preamărește «Duminica Invierei» Domnului nostru Iisus Hristos, numită și «sărbătoarea Paștelor». Această din urmă numire a fost împrumutată de la sărbătoarea Paștelor din V. T., instituită de Moisi în văile Nilului înainte de eșirea Evreilor din Egipt, cu scopul de a-i *trece* de la moarte la viață, cu ajutorul ingerului morții ⁸⁾. De la această trecere (תּוֹשָׁעָה), sărbătoarea s'a numit în iudaism תּוֹשָׁעָה „pasha” (aram. תּוֹשָׁעָה, τὸ πάσχα ⁹⁾). Evreii țineau în vechime această sărbătoare întru aducerea aminte

1) Datina împărțirii acestor ramuri există în tot cultul creștin oriental și occidental. Ritualul latin pentru împărțirea ramurilor, să se vadă în Codicele lui Daniel, Tom. I, pag. 395.

2) Una din porțile zidului cetății Ierusalimului, din partea răsăriteană, astăzi este zidită și închisă. Când mă aflam în acea cetate, am întrebat de rostul acelei porți, și mi s'a răspuns că aceea este „poarta de aur” numită așa pentru că printr'însa a intrat Domnul cu mărirea în Ierusalim. Iar întru aducerea aminte de acel eveniment, creștinii au mijlocit să se zidească și să se păstreze astfel. (Autorul).

3) Mat. 27,37. Marcu 15,26. Luca 23,38. Ioan 19,19.

4) Mat. 27,50. Marcu 15,37. Luca 23,46. Ioan 19,30.

5) Mat. 27,60. Marcu 15,42. Luca 23,50. Ioan 19,30.

6) Mat. 29,6. Marcu 16,6. Luca 24,6. Ioan 20,9.

7) Psalm. 16,10. 70,20. Osia 16,3.

8) Exod. 12,13.

9) Cuvântul τὸ πάσχα nu se declină.

de eliberarea lor din sclavia Egiptului și de crutarea ce s'a făcut atunci celor întâi născuți ai lor ¹⁾).

Sărbătoarea ținea la ei totdeauna 7 zile în luna Nisan ²⁾, și se începea cu ziua a 14-a a acestei luni ³⁾, care coincide cu luna Martie, și cade la un loc cu luna plină ce urmează după echinoptiul primăverii. Fie care părinte de familie era obligat la Paști să junghie un miel de un an, să-l frigă la foc și să-l mănânce într-o casă, iar mai târziu la templu. La mâncarea mielului pashal se întrebuintau de Evrei numai azime și verdețuri amare, stând încinși, încălțați și cu toegele în mână ⁴⁾, adică așa cum s'a așezat sărbătoarea de Moisi ⁵⁾. În cele 7 zile cât țineau paștele, nu era îngăduit Evreilor să mănânce pâine dospită, ci numai azime ⁶⁾; de aceea la dânsii se mai chema sărbătoarea aceasta «sărbătoarea azimelor» (חַמֵּץ אֶזִּים, ἡ ἑορτὴ τῶν ἄζύμων ⁷⁾), sau mai scurt «azimele» (τὰ ἄζυμα ⁸⁾).

a) Această sărbătoare a Evreilor a ales-o și Dumnezeuescul Mântuitor spre a săvârși în timpul ei minunile îndurării sale către neamul omenesc, *murind pe cruce și înviind a treea zi din mormânt*. Ea este zugrăvită în colorile cele mai luminoase de evangeliștii Mateiu (28, 1—10), Marcu (16, 1—16), Luca (24, 1) și Ioan (20, 1). S'a păstrat și în creștinism pentru această sărbătoare, numirea «pasha» (πάσχα), căci însuși Mântuitorul s'a folosit de acest cuvânt zicând învățăcelilor săi: «*Știți că după două zile, paștile (τὸ πάσχα) vor fi*» ⁹⁾; iar învățăceii au întrebuintat și ei același cuvânt întrebând pe Mântuitorul: «*Unde voești să-ți gătim tie paștele*» (τὸ πάσχα ¹⁰⁾).

Dar creștinii cei vechi, sub numirea de «Paști» aminteau patimile Domnului și învierea sa; iar pentru însemnarea ambelor părți ale serbarei, ei întrebuintau două nimiri: «πάσχα σταυρώσιμον», adică «paștele crucei», și «πάσχα ἀναστάσιμον», sau «paștele învierii» ¹¹⁾ Serbarea aceasta împărțită astfel în două, să săvârșea în două chipuri deosebite: primă parte, să făcea cu post și întristare, iar a doua, cu mare bucurie. Fiind că paștele creștinilor se serba odată cu al Iudeilor, ereticii Ebioniți îl serbau întocmai ca Iudeii, adăugând numai amintirea patimilor și învierii lui Hristos. Alții serbau paștele tot odată cu Iudeii,

1) Exod. 12, 12.

2) Vezi la pag. 115—116, Tom. III, Tez. Liturg., numirea lunilor evreești.

3) Exod. 12, 18. Exod. 13, 3—10.

4) Exod. 12, 8—20.

5) Și astăzi Iudeii mănâncă numai azime, numite de ei „mațās“, cuvânt stricat din חַמֵּץ (azime), la sărbătoarea paștelor lor.

6) Exod. 12, 15.

7) Luca 22, 1: Ὑγιζεν δὲ ἡ ἑορτὴ τῶν ἄζύμων ἡ λεγομένη πάσχα.— Conf. Mat. 26, 17: Τῇ δὲ πρώτῃ τῶν ἄζύμων.

8) Marcu 14, 1: Ἦν δὲ τὸ πάσχα καὶ τὰ ἄζυμα μετὰ δύο ἡμέρας.

9) Mat. 26, 2.

10) Mat. 26, 17.

11) Bingham, Origin s. antiq. eccles., op. c.; Tom. IX, pag. 87.

dar după obiceiul creștinesc și anume: în 13 Nisan făceau o cină în amintirea cinei Domnului; apoi în 14 Nisan, urma πάσχα σταυρώσιμον, adică a patimilor; iar în a 3-a zi (16 Nisan) πάσχα ἀναστάσιμον, adică a învierii, în ori ce zi ar fi căzut 16 Nisan. Așa serbau paștele creștinii din Asia proconsulară, adică cei din Siria, Cilicia și Mesopotamia ¹⁾. Creștinii apuseni însă din Italia, Galia, Britania, Ispania, ș. a., precum și cei răsăriteni din Alexandria, Palestina, Fenicia, Grecia, etc., serbau învierea Domnului totdeauna într-o Duminică după 14 Nisan; iar

Vinderea Mântuitorului de iuda (Mat. 26,47; Marcu 14,45; Luca 22,47; Ioan 18,3).

serbarea patimilor o făceau în Vinerea premergătoare, ținând însă seamă ca 14 Nisan să fie în luna plină după echinoptiul primăverii. Cu alte cuvinte învierea se serba în prima Duminică ce urma după luna plină a echinoptiului; iar serbătoarea răstignirii în Vinerea înainte mergătoare.

1) Athanas. Epist. ad. Africanos: Οἱ κατὰ Συρίαν, καὶ Κιλικίαν, καὶ Μεσοποταμίαν.

S'a luat ca punct de plecare luna plină după echinopțiu, pentru că așa calculau și Iudeii serbătoarea paștelor lor.

b) **Policarp** episcopul Smirnei († 168) merse la **Anicet** episcopul Romei († 168) în anul 155, ca să se înțeleagă amândoi asupra potrivirii timpului pashal¹⁾. Acești doi episcopi discutând diferența sărbătoarei, Policarp susținu că practica din Asia proconsulară, este moștenită de la apostolii Ioan martirizat în Efes și Filip martirizat în Ierapole din Frigia²⁾. Anicet arată și el că practica romană a rămas de la apostolii Petru și Pavel martirizați în Roma. Neînțelegându-se între dânsii asupra uniformizării sărbărei paștelor, Policarp și Anicet s'au despărțit «cu pace» (μετ' εἰρήνης³⁾). Mai iute a fost cearta asupra acestei sărbători, în finele secolului al II-lea, între **Victor** episcopul Romei († 202) și **Policrat** episcopul Efesului. Fie care dintre ei convocând câte un sinod local pentru sprijinirea praxei moștenite, au terminat excomunicând Victor pe Policrat cu aziaticii lui⁴⁾; iar acesta pe Victor cu toți părtașii săi, răspândindu-se și epistole sinodale cu aceste hotărâri⁵⁾. **Irineu** episcopul Lionului din Galia († 202), un bărbat liniștit și înțelept, auzind de unele ca acestea, mustră pe Victor omul vanității și începătorul certei, neaprobat chiar și de episcopii săi sufragani⁶⁾.

Quartodecimanii (τεσσαρεσκαίδεκαῖται) adică cei ce serbau paștele la 14 Nisan⁷⁾, au fost considerați schismatici tocmai după sinodul I-ii ecumenic din Nicea, și anume cei ce nu s'au supus orânduirilor sinodale; de aceea unii cred că aceștia nu sunt de cât cei ce se țineau de obiceiul Ebioniților și al Novațienilor⁸⁾. Dar quartodecimanii mai fură numiți după acest sinod și „**protopashiți**” (πρωτοπασχῖται), adică cei ce serbau paștele întâiu, sau de timpuriu, cum erau Maniheii, Catafrigii, Arienii, Macedonienii, Eunomienii și Novațienii⁹⁾.

Sinodul I-ii ecumenic ținut în anul 325, hotări cu privire la sărbătoarea paștelor, ca să se urmeze praxa romană cu aceste rândueli : a) *Paștele să se serbeze totdeauna într-o Duminică* ;

1) Cetește epistola lui Irineu către Victor al Romei, în Istoria Bisericească a lui Eusebiu, cartea V-a, cap. 24.—Conf. Martigny, Diction., op. c., art. „Pâques”, pag. 572, n. 1.

2) Conf. Sozomen. Hist. eccles., lib. VII, cap. XIX.

3) Vezi epistola lui Irineu către Victor al Romei, în Istoria Bisericească a lui Eusebiu, cartea V-a, cap. 24.

4) Cetește cartea V, cap. 24 din Istoria Bisericească a lui Eusebiu, unde stă scrisă cearta dintre Victor și Policrat.

5) Vezi epistola episcopului Policrat trimisă lui Victor, în Istoria Bisericească a lui Eusebiu cartea V, cap. 24.

6) Vezi epistola lui Irineu către Victor al Romei, în Istoria Bisericească a lui Eusebiu, cartea V, cap. 24.—Conf. Martigny, Diction., op. c., art. „Pâques” p. 573, n. 2.

7) Vezi, Sozomen, Istoria Bisericească, cartea VII, cap. 18.—Bingham, op. c. Tom. IX, p. 89—99.—Conf. Pidalionul, p. 9.

8) Sozomen, Istoria Bisericească, cartea VII, cap. 18.

9) Bingham, Origin. s. antiq. eccles., op. c., Tom. IX, p. 97—99.

b) această Duminică să fie imediat după 14 Nisan; c) 14 Nisan să se așeze după echinopțiul primăverii; d) întâmplându-se 14 Nisan sau luna plină într-o Duminică, să se serbeze paștele în Duminica următoare ¹⁾; e) să nu coincidă paștele creștinilor cu acela al Iudeilor, adică cu cel al Testamentului Vechiu ²⁾. După hotărârea aceasta a Sinodului I-lu, timpul în care este cu putință a se sărbători paștele, cade între 22 Martie și 25 Aprilie. Calculul astronomic al aflării paștelor fiind greu, s'a lăsat atunci în grija episcopului Alexandriei, unde era focarul științei, ca să facă dânsul cunoscut în fie care an tuturor Bisericilor, timpul când trebuie a se serba paștele.

c) Această sărbătoare a sărbătorilor, a fost ținută cu strălucire din timpul apostolilor și până în zilele noastre ³⁾. Sfântul Grigorie de Nazianz (Homilia XIX) zice că «*ea se înalță ca soarele înaintea stelelor*» ⁴⁾. Ziua Învierii Domnului este cea mai mărită, îmbucurătoare și solemnă dintre toate zilele anului. Ea ne aduce aminte de trecerea noastră de la întunerecul păcatului la lumina mântuirii prin moartea și învierea Domnului. Creștinii petreceau toată noaptea învierii, ca și în timpurile noastre, ascultând în Biserică frumusețea cultului. Lumina strălucitoare din casa lui Dumnezeu și mulțimea lumânărilor de ceară aprinse și ținute în mâini de credincioși și mai ales de neofiiți botezați în noaptea Învierii, contribuiau cu îndestulare la măreția sărbătorii. Cu aceeași bucurie ținem și noi astăzi în mâini, lumini aprinse în noaptea paștelor și în zilele acestei sărbători.

În timpul împăratului Constantin, se luminau în noaptea Învierii, casele credincioșilor, căile publice și dealurile, tot pentru a se face mai strălucită această zi ⁵⁾. Fie care creștin se îm-

1) S'a luat ca punct de plecare la serbarea paștelor în creștinism ziua a 14-a a lunii ebraice Nisan, căci în seara acelei zile, începeau Iudeii paștele cum îl încep și azi. Prin urmare Învierea să fie serbătorită în Duminica următoare lui 14 Nisan, *pentru că atunci a înviat Domnul*. De aceea sfinții părinți au rânduit ca paștele creștinilor «*să nu cadă odată cu cel mozaic, dar nici înaintea acestuia*».

2) Chiar și canonul 7 al sfinților Apostoli, caterisește pe episcopul, preotul ori diaconul, care sărbătorește paștele mai înainte de echinopțiul primăverii cu Iudeii. Iar Constituțiunile Apostolice, cartea V, cap. 17, ne învață «*să sărbătorim zilele paștelor cu dragoste după echinopțiu*».

3) Apostolul Pavel (I Cor. 5, 7-9) sfătuiește astfel pe Corinteni: «*Hristos paștele noastre, s'a sacrificat pentru noi. De aceea să sărbătorim (paștele) nu în aluatul cel vechiu*».

4) Sărbătoarea Învierii leagă de ea și subiectele Duminicilor ce urmează după Paști s. e. în Duminica II, serbătorim arătarea Domnului apostolului Toma s. m. d., până la Duminica Rusaliilor. După aceasta iarăși urmează Duminicile cu subiecte privitoare la Înviere, sau cu o legătură indirectă cu Învierea.

5) Pe locul unde era Mormântul Domnului, Împăratul Constantin a zidit o Biserică măreață (Euseb. Vita Constant. lib. III, cap. 28-40). Marea Biserică ce se află astăzi pe locul sfântului Mormânt, este zidită în secolul al XI-lea, din porunca împăratului bizantin Constantin Monomahul († 1054). Biserica aceasta are 120 pași lungime și 70 lățime; este făcută în stilul corintic; cu o cupolă uriașă la mijloc. Zidurile ei sunt tari și groase ca și ale unei cetăți. Într-însa servesc liturgia zilnic, pe rând, cu începere de la ora 11 noaptea, dar fie

brăca în veșminte noi și în coloare luminoasă ¹⁾. Iar în Biserică ca și pretutindenea, pioșii în simțirile lor sfinte, se salutau între dânsii până la ziua Înălțării Domnului, cu creștineasca și vechea datină: „**Hristos a înviat**“ (Χριστὸς ἀνέστη), păstrată până astăzi între noi ortodocșii, ca să nu uite nimeni de învierea Domnului. Apoi în ziua Înălțării, pioșii se salutau cu cuvintele «**Hristos s'a înălțat**» cum facem și noi cari iubim podoaba celor sfinte ²⁾. La aceste salutări să răspundea cu «**Adevărat, a înviat**» ori cu «**Adevărat, s'a înălțat**» ³⁾.

d) Împărații eliberau la paști pe mulți vinovați din temniță, nu însă și pe tâlhari, ucigași, nelegiuți, ș. a. ⁴⁾; stăpânii eliberau pe sclavi ⁵⁾; apoi toți creștinii împărțeau milostenie ⁶⁾, și măreau pe Domnul ⁷⁾. În Biserică se sfințeau, ca și azi, bucate ca acestea: ouă, pashă, adică pâine dulce, hrean, sare și mielul pashal. Unele din aceste prinoase sunt împrumutate din Vechiul Testament, căci și atunci se aduceau la templu în ziua de paști un snop de grâu și un miel (Levit. 23, 10–12).

Ouăle roșii la paști le găsim în creștinism din primele secole și până azi. În mormintele vechi ale creștinilor s'au aflat coji de ouă; iar la agapele din acele timpuri nu lipsea mâncarea acestui hrănitor și gustos aliment. Oul a fost privit la Egipteni și la alte popoare pierdute în întunecimea trecutului, ca simbolul lumii și al eternității, căci el nu are început în făptura lui. **Buto**, zeul materiei la Egipteni, se închipuia în forma oului; iar **Brahmanii** credeau că din ou a eșit viața. De aceea și păgânii mâncau ouă la sărbătorile lor din timpul primăverii, ca pe o hrană bună și simbolică ⁸⁾. Cu simbolizarea învierii neamului

care pe altarul său: preoții ortodocși, latini, sirieni și armeni. Mormântul Domnului se află în paraclisul de sub marea cupolă. Numai horurile vocale sunt admise aci latinilor. Când am intrat în această sfântă Biserică în vara anului 1904, am rămas uimit de întocmirea ei minunată, și de mulțimea pioșilor veniți din toată lumea să se închine aci lui Dumnezeu. Cavazii turci păzesc ușile pentru păstrarea ordinei. (Autorul).

1) Acest frumos și creștinesc obicei de a se înnoi cu veșminte fie care creștin în ziua de paști, se păstrează și azi de poporul român.

2) În vara anului 1904, am văzut un obicei frumos în Muntele Athos și anume: monahii se salutau între dânsii, ori se închinau la mâncare zicând cuvintele: „*Sfântul Munte*“ (Ἅγιον ὄρος), adică monahul să nu uite că se află în sf. Munte și să-și îndeplinească făgăduințele ascetice. (Autorul).

3) Aceste sfinte și vechi salutări, au început a se pierde și a fi înlocuite mai ales pe la orașe, cu salutările obișnuite în cursul anului.

4) Cod. Theodos., lib. IX, tit. 38, de indulgentiis criminum leg. III: „Paschae celebritas postulat... poenaeque formido sollicitat, absolvamus“. Acestea le afirmă și Hrisostom în omilia VI, către poporul antiohean.

5) Conf. Bingham, op. c., Tom. IX, p. 114.

6) Euseb. Vita Const. lib. IV, c. 22.

7) Conf. Ambros., epist. 33. — Gregor. Nis. Homil. III. De Ressurrect. Christ. Hrysostom. Homil. 30 în Genes.

8) *Egiptenii* la serbătoarea echinoptiului primăverii, aduceau ouă ca sacrificii la temple. *Evreii* de azi ca și cei vechi, mănâncă ouă cu înțelesuri simbolice, la serbătoarea aceluiasi echinoptiu. *Fenicienii* închipueau pe zeul lor Creator, sub forma oului. *Indienii* tot așa zugrăveau câte o dată pe Brahma.

omenesc prin Iisus Hristos, au intrat ouăle și în creștinism; iar *coloarea roșie* a lor, însemnează *sângele Domnului* curs pe cruce pentru mântuirea noastră. O veche tradiție creștină însă, ne spune că Maria Magdalena s'a înfățișat împăratului Tiberie cu un ou roșu zicându-i: «Hristos a înviat»; de atunci s'ar fi introdus ouăle roșii în sărbătoarea paștelor ¹⁾. Fericitul Augustin crede că oul este icoana speranței în învierea morților. Iată ce zice el: «*Rămâne speranța, care, după cum mi se pare, se asea-mănă oului; căci după cum oul nu are sfârșit, așa și speranța (în înviere) nu se termină niciodată*» ²⁾.

Sărbătoarea Învierii Domnului se prelungea, ca și acum, pe timp de 7 zile, adică până la Duminica Tomei, cu cântări, predici, ș. a. Ea era cea mai potrivită și pentru **botezul catehumenilor** ³⁾. Teatrele, circurile, desfrânările, lucrul mâinilor, judecățile, au fost oprite de împărații creștini ⁴⁾. Cultul este îmbrăcat în toată strălucirea. Evanghelia liturgiei «La început era Cuvântul» (Ioan 1, 1—18) cetită în mai multe limbi ca să fie înțeleasă de popoare, înalță sufletul nostru la suferințele cerești ⁵⁾. Iar cântările pline de veselie sfântă ca «Hristos a înviat» ⁶⁾, «Ziua Învierii», «Îngerul a strigat» și Cuvântul de învățătură al sf. Ioan Hrisostom: «De este cineva bun creștin și iubitor de Dumnezeu, să se indulcească în această sărbătoare» ⁷⁾, sunt pline de mângăere, îmbărbătare și dulceață sufletească. Melodia cântărilor este solemnă, impunătoare, și deosebită de a celorlalte cântări din cursul anului. Imnele în mare parte sunt compuse de Ioan Damascen, pe temeiul învățăturilor scrise de Grigorie de Nazianz, Grigorie de Nisa, ș. a. Liturgia se face de timpuriu pentru că postul încetează la miezul nopții. Ușile împărătești stau deschise, căci calea noastră cea cerească s'a deschis prin Iisus Hristos ⁸⁾.

Romanii aduceau și ei ouă la temple când serbau echinopțiul primăverii. *Perșii* de azi ca și cei vechi, la anul nou (*nuruz*) își dăruiesc ouă colorate. *Germanii*, *Francezii*, *Polonii*, *Americanii*, etc., la sărbătoarea paștelor se folosesc de ouă cu multă risipă. Așa fac și *Românii*. (Autorul).

1) Vezi și rugăciunea pentru «binecuvântarea ouălor» în ziua de Paști, în Molitfelnicul din anul 1832. București, pag. 487.

2) Augustin. Serm. 8. Opp. t. v., pag. 379: Restat spes, quae, quantum mihi videtur ovo comparatur, etc.

3) Constitut. Apostol. Cartea V, cap. 19: «In Sâmbăta cea mare urmați cu postirea până la cântatul cocoșului... și botezați catehumenii».

4) Cod. Theodos. lib. XV, tit. V. De spectaculis. Conf. Cod. Justin. lib. III, tit. XII. De feriis. lib. VIII.

5) Muralt. l. c., pag. 142, vorbește astfel de cultul rusesc: Der Bischof fängt dieses Evangelium auf Slavisch... Presbyter auf Hebräisch, Griechisch und Römisch... dann auch in andern, neuern Sprachen der Völker.

6) În ziua de paști și în toată săptămâna luminată foarte des se repetă în serviciul divin tropariul sărbătorei «Hristos a înviat» al cărui text original grecesc este acesta: Χριστὸς ἀνέστη ἐκ νεκρῶν, θανάτῳ θανάτων πατήσας, καὶ τοῖς ἐν τοῖς μνήμασι ζωὴν χαρισάμενος.

7) Molitfelnicul, București, 1832, pag. 333.

8) Vezi pictura Învierii Domnului, la pag. 273, n. 6, Tom. II, Tez. Litur.

§ 64.

Înălțarea Domnului (Ἡ ἀνάληψις τοῦ Κυρίου.
Ascensio Domini).

În joia din a VI-a săptămână după paști, adică la 40 de zile după Înviere, Biserica sărbătorește iarăși cu veselie «Înălțarea Domnului nostru Iisus Hristos» cu corpul la ceruri de pe muntele Maslinilor, căci la 40 de zile după Înviere, el finind viața sa cea pământească, s'a înălțat la Dumnezeu Tatăl, ca să se împlinească Scriptura (Ps. 67, 18. 109, 1). Sărbătoarea și-a luat numirea de la minunea aceasta făcută de Iisus cu însăși persoana sa, și prea mărită în Faptele Apostolilor cu aceste cuvinte: «*Până în ziua în care s'a înălțat Iisus, a dat poruncă apostolilor pe cari i-a ales, cărora viu s'a și arătat după patima sa, dându-le dovezi în timp de patru-zeci de zile despre împărăția lui Dumnezeu... Și acestea vorbind (pe muntele Maslinilor), s'a înălțat (ἐπήρθη) în fața lor, și nour (νεφέλη) l'a luat de la ochii lor... Atunci s'au întors apostolii în Ierusalim de pe muntele ce se chiamă al Maslinilor (ἐλαιῶνος), care este aproape de Ierusalim o cale de Sâmbătă» (σαββάτου ἔχον ὁδόν¹⁾).*

De și această sărbătoare a fost așezată în primele timpuri creștine²⁾, totuși cea d'întâi urmă despre ea o aflăm abia în Constituțiunile apostolice, Cartea V cap. 19, unde cetim acestea: «*Și numărând iarăși de la cea d'întâi Duminică (a Paștelor) patru-zeci de zile, să țineți în ziua a 5-a a săptămânei (adică Joi), după ziua Domnului (Duminica), sărbătoarea Înălțării Domnului, în care el... s'a ridicat în ceruri la Dumnezeu Tatăl*». Tot în Constituțiuni, cartea VIII cap. 33 mai cetim că «*Înălțarea (τὴν ἀνάληψιν) să se serbeze cu bucurie, căci ea este sfârșitul planului de mântuire al lui Hristos*»³⁾.

Ioan Hrisostom în cuvântările sale numește această sărbătoare «ziua luminoasă a înălțării» (τῆς ἀναλήψεως) celui Răstignit⁴⁾. Iar Grigorie Turoneanul arată și solemnitatea cu care se prea mărea Înălțarea Domnului în Biserica din Galia⁵⁾. În-vățăături frumoase cu adânci cugetări religioase relative la această zi mare, au rămas de la Atanasie cel Mare și Grigorie de Nisa.

1) Fapt. Apost. 1, 2—13.

Cetește Călătoria mea în împrejurimile Ierusalimului, pe muntele Maslinilor, în pârâul Chidronului și în peștera Getsimani, publicată în «Revista Biserica ortodoxă Română» din București, anul XXXI (1907), n. 3, (Iunie), pag. 327—339 (Autorul).

2) Augustin. Epist. 108 ad Ianuarius.

3) Vezi pictura Înălțării Domnului la pag. 273, n. 7 Tom. II. Tez. Liturg.

4) Hrysostom. Homil. 37. In Pentec.

5) Gregor. Turon. Historia Francorum. II, 34.

Pe muntele Maslinilor, în vechime se începea solemnitatea în noaptea premergătoare Înălțării Domnului, cu lumini pe munte; tot așa și în Biserica împărătesei Elena zidită pe locul de unde s'a înălțat Iisus (Euseb. de vita Constant. Cart. III cap. 43¹⁾); apoi cu cântări frumoase se începea serviciul în Biserica din Ierusalim, în chinoviile mari monahale ca d. e. mănăstirea sfântului Sava, ș. a.

§ 65.

Duminica pogorârei sfântului Spirit

(Ἡ πεντηκοστὴ ἡμέρα).

Hina din cele mai vechi și mai mari sărbători creștine, este și «Duminica pogorârei sfântului Spirit», cunoscută sub numirea de «ziua cincizecimeii» (πεντηκοστὴ ἡμέρα), căci se întâmplă totdeauna la 50 de zile de la Paști. Dar sub numirea de «cincizecime», creștinii vechi mai înțelegeau în general, *tot timpul* de la Paști și până la pogorârea sfântului Spirit²⁾. Sărbătoarea se mai zice «ziua sfântului Spirit» (ἡμέρα πνεύματος) sau «sărbătoarea sfintei Treimi» numită mai ales la Români și «Duminica Rusaliilor» (Ρουσάλια) de la cuvântul «roza», pentru că ea cade pe timpul înfloririi rozelor sau a trandafirilor. Latinii o numesc «*Dominica Pentecostes*»³⁾.

a) Origina acestei sfinte zile, este aceasta: Mântuitorul mai înainte de înălțarea sa la ceruri, ca să se împlinească profeția lui Ioil (1, 28), făcuse apostolilor săi această făgăduință zicând: «*Multe am să vă grăesc vouă, dar nu le puteți purta acum* (οὐ δύνασθε βαστάζειν ἅτοι); *iar când va veni acela, Spiritul adevărului* (τὸ πνεῦμα τῆς ἀληθείας), *va învăța pe voi tot adevărul*»⁴⁾. Făgăduința aceasta s'a împlinit în chipul minunei cum cetim în Faptele Apostolilor: «*Iar sosind ziua cincizecimeii* (ἡμέρα τῆς πεντηκοστῆς) — adică a 50-a de la Paști — *erau* (toți apostolii) *cu un cuget la un loc* (într'o casă în Ierusalim). *Și fără de veste s'a făcut sunet din cer, ca de un vânt ce vine cu vișor și a umplut casa unde ședeau* (apostolii). *Și li s'au arătat limbi im-*

1) În vara anului 1904 când mă aflam în Ierusalim, m'am suit și pe muntele Maslinilor (Olivilor) despărțit de muntele Sionului pe care se află sfânta cetate, numai prin pâraul Chidronului. În vârful muntelui Maslinilor am intrat într'o moschee zidită de Turci pe locul de unde s'a înălțat Domnul la ceruri. Împărăteasa Elena zidise în sec. IV o Biserică pe acest loc (Euseb. Vita Constantini, III, 43); Turcii dărâmând-o au înălțat moscheea de care vorbesc eu. (Autorul).

2) Tertull. De idololatr. cap. 14.—Can. 37 Apost.: «De două ori pe an făcă-se sinod al episcopilor... odată în a 4-a săptămână a cincizecimeii (după Paști), al doilea în a 12-a zi a lunii Octomvre». De aci vedem că pe timpul când s'au scris aceste canoane, sărbătoarea cincizecimeii era stabilită.

3) Leon Clugnet, Diction. Liturg. p. c. op. 120.

4) Ioan 16, 12—13. Conf. Marcu 4, 33. I Corint. 3, 2. Ebrei 5, 12.

părțite ca de foc, și a șezut (câte una) pe fie care din ei. Și s'au umplut toți (apostolii) de Spiritul sfânt, și au început a grăi în alte limbi, precum le da lor Spiritul a vorbi»¹⁾.

Vechimea sărbătorei cincizecimei se ridică până în zilele apostolilor; cu toate acestea abia în secolul al II-lea ni se vorbește de ea de către Irineu († 202), zicând că în ziua Pentecostei nu se îngenuche la rugăciune²⁾. Apoi în secolul al III-lea ne amintește de ea Tertulian în chipul următor: «La păgâni fiecare sărbătoare nu cuprinde decât o zi a anului... dar luați toate sărbătorile lor anuale și le așezați unele lângă altele și totuși nu vor umplea o „pentecostă“ adică o sărbătoare de 50 de zile»³⁾. Tot Tertulian mai zice despre această sărbătoare: «Ziua potrivită pentru botez este a Paștelor și apoi a Pentecostei»⁴⁾. Iar în Constituțiunile apostolice cetim: «Cincizecimea să o serbați din cauza pogorârei sfântului Spirit asupra celor ce au crezut în Hristos»⁵⁾. Origen vorbește și el de această sărbătoare ca de o zi mare în creștinism⁶⁾. Dar și canonul 20 al sinodului I-lu ecumenic precum și canonul 20 al sinodului din Antiohia amintesc de această sărbătoare. Iar Grigorie de Nazianz sfătuiește astfel pe fie care credincios: «Cinstește ziua sfântului Spirit»⁷⁾. Sfântul Ioan Hrisostom foarte des vorbește de această zi, numind-o câte-odată și «Duminica mântuirii» (ἡ κυριακὴ σωζομένης⁸⁾). Apoi și fericitul Augustin zice că «Cincizecimea o serbăm fiindcă Spiritul sfânt a fost trimis în această zi»⁹⁾. Iar Epifanie ne amintește că «pogorirea sfântului Spirit s'a făcut în Ierusalim»¹⁰⁾.

În Biserica veche pe timpul celor 50 de zile de la Paști și până la Rusalii, se ceteau Faptele Apostolilor, căci acolo aflăm toate isprăvile lor cu privire la propoveduirea urmată după Înălțarea Domnului și pogorârea sfântului Spirit. În ziua cincizecimei, ca și de la Paști și până în această zi, erau oprite mătaniile și îngenucherea la cult, potrivit orânduirilor sinodale și bisericești¹¹⁾. Sărbătoarea aceasta mai avea menirea ca și Paștele și Botezul Domnului, de a se face în noaptea ajunului la

1) Fapt. Ap. 2, 1—5. Vezi și pictura acestei sărbători la pag. 273, n. 8. Tom. II Tez. Liturg.

2) Irenaeus, Libr. de Paschate.

3) Tertull. De idololatr. cap. 14.

4) Tertull. De Baptismo, adversus Quintillam cap. 19.

5) Constit. Apost. lib. VIII cap. 33: Τὴν πεντηχοστὴν ἀργεῖωσαν, διὰ τὴν παρουσίαν τοῦ ἁγίου πνεύματος, τὴν δωρηθεῖσαν τοῖς πιστεύουσιν εἰς Χριστόν.

6) Origen. Contra Celsum. lib. VIII: Ἡ τῆς πεντηχοστῆς.

7) Nazianz. Orat. 44 de Pentecoste: Τίμησον τὴν ἡμέραν τοῦ πνεύματος.

8) Chrysostom. Homil. XIX ad. popul. Antioch.

9) Augustin. Contra Faustum Manichaeum. lib. XXXII c. XII.

10) Epiphani. Haeres. LXXV. Arian. § VI.

11) Canon. 20 Sinod. Nicean. Can. 20 Sinod. Antioch. Vezi și „Starea dreaptă“ la rugăciune p. 41 n. 1 Tom. III Tez. Liturg.

privighere **botezul catehumenilor** ¹⁾. Se făcea noaptea botezul pentru că ei veneau de la întunec la lumină.

b) Teatrele, circurile, petrecerile, fură oprite în această zi de către Teodosie cel Tânăr, ca și în ziua Duminicii, a Nașterii Domnului, a Botezului său și a Paștelor ²⁾. În secolul al IV-lea sf. Vasilie cel Mare, a compus rugăciunile cari se ceteau de preoți cu genuchile plecate, la vespera ce urmează îndată după liturgia acestei zile. Prin aceste rugăciuni se mijlocește trimiterea harului sfânt asupra noastră ³⁾. Cetirea lor cu genuchile plecate nu este stabilită de sfinții Părinți pentru ora a 3-a (a noastră a 9-a) de dimineață când se servește sf. liturgie, ci la **vesperă** când ingenucherea este îngăduită. Dar pentru a se ține creștinii în evlavie, și pentru o mai mare solemnitate, vespera s'a așezat îndată după liturgie ⁴⁾. În secolul al VIII-lea Damascen, Cósma din Maiuma și alții, împletiră imne întru lauda acestei sărbători.

În ziua cincizecimei se împărtesc în Biserică de către preoți foi de **nuc**, de teiu, ori de alți pomi și arbori, sau de plante ale locului, și se împodobesc Bisericele și casele cu această verdeată ⁵⁾. Obiceiul acesta este împrumutat din Vechiul Testament, căci și Iudeii în ziua a 50-a (חֲמִישֵׁי עֵשְׂרִית) de la paști, își împodobeau colibele lor cu verdeată și flori, întru aducerea aminte că Legea s'a dat poporului de Moisi lângă muntele Sinai, în această zi ⁶⁾, când era primăvară și toate erburile înverzite ⁷⁾. Paștele Iudeilor mai era și începutul secerișului, iar ziua ciocizecimei, încheerea lui; de aceea la paști se aducea prinos un snop de orz ⁸⁾, iar la cincizecime două pâini dospite ⁹⁾.

1) Cetește în Bingham, Orig. s. ant. eccles. Tom. IV p. 246.

2) Cod. Theodos. lib. XV tit. V De spectaculis. leg. V: Dominico, qui septimanae, totius primus est dies, et Natale atque Epiphaniarum Christi, Pasche etiam et Quinquagesimae diebus, omne theatrorum, atque circensium voluptate, per universas urbes earundem populis denegata totae christianorum.

3) Cetește „Rânduiala în Duminica pogorârei Duhului Sfânt” în Molitfelnicul din anul 1832, București, pag. 291–312.

4) Muralt. l. c. p. 243: Unmittelbar nach der Liturgie fängt die feierliche Veſper an.

5) În România este obiceiul strămoșesc și foarte frumos de a se împodobi casele creștinilor, ușile și porțile lor, mai ales în ziua de sf. George (23 Aprilie), cu ramuri de jugastrii, salcie și alți arbori înfrunziți. Această împodobire închipuește speranța în belșugul și norocirea anului agricol. Verdeata este totdeauna icoana bucuriei; iar uscăciunea însemnează sărăcie, întristare și peire. (Autorul).

6) Augustin a dovedit pe cât a putut, că în ziua a 50-a de la paști, Moisi a dat Legea sa poporului evreu. Conf. Lerosey, Liturgique, Hist. et Symbol p. 529.

7) Unii dintre scriitori greșesc când spun că Iudeii împodobeau în ziua cincizecimei casele lor cu „crengi”. Aceasta o făceau ei în **sărbătoarea Colibelor** (חַג הַקִּיבוֹת) în luna Tișri sau Septemvre al nostru, când își aduceau aminte de colibele făcute de ei în pustia Sinai (Levit 23, 34. Neem. 8,14). Obiceiul acesta îl poartă Evreii și în ziua de astăzi. (Autorul).

8) Levit. 23, 10–12.

9) Levit. 23, 17.

Poate că și apostolii după datina judaică și-au împodobit coliba lor cu verdeată când s'a pogorât sfântul Spirit asupra lor. De aci obiceiul acesta a intrat și în creștinism și se păstrează până azi ¹⁾. Ramurile verzi primite din Biserică însemnează reînnoirea oamenilor prin puterea sfântului Spirit ²⁾.

ARTICOLUL II

SARBATORILE IMPARATEȘTI NEMUTABILE CU PRIVIRE LA DOMNUL NOSTRU IISUS HRISTOS.

§ 66.

Nașterea Domnului (Ἡ γέννησις τοῦ Κυρίου. Nativitas Domini).

ând a venit plinirea timpului, s'a născut Mântuitorul lumii, Domnul nostru Iisus Hristos, din sfânta Fecioara Maria, în peștera din orașul Vitleemul Iudeei, în zilele regelui Iudeei Irod Idumeul numit și «cel Mare» și ale împăratului roman August. Și s'au împlinit astfel cele grăite de proorocul Isaia cu mai mult de 700 de ani înainte de acest eveniment. Cuvintele proorocului sunt acestea: «Iată Fecioara (הַעַלְמָה) în pânțele va lua și va naște fiu, și se va chema numele său Emanuel» (יִמָּנֵנוּ אֵל).

Iar evangeliștii Mateiu (cap. 1 și 2) și Luca (cap. 2), arată nașterea Domnului însoțită de minuni mari, așa cum se cuvenea să fie venirea în lume a Aceluia care a mântuit omenirea. Păstorii din împrejurimile Betleemului înștiințați de înger despre nașterea Mântuitorului, veniră noaptea și se închinară pruncului Iisus (Luca 2, 9); iar o mulțime de îngeri cântară și ei celui născut de curând: «Mărire întru cei de sus lui Dumnezeu și pe pământ pace întru oameni bună voire» (Luca 2, 14); apoi o stea minunată lumină calea Magilor cari sosiră din răsărit să se închine Domnului și să-i aducă lui daruri: aur, smirnă și tămâie (Luca

1) Vezi și pictura Cincizecimei la pag. 273, n. 8, Tom. II, Tez. Liturg.

2) Daniel, Codex, Tom. IV, p. 230, n. 19.

3) Isaia 7, 14.

2, 11 ¹⁾). Irod mâhnindu-se de nașterea Împăratului ceresc, porunci să se taie toți pruncii din Betleem și din alte locuri, de la 2 ani în jos, crezând că va nemeri și pe Hristos (Mat. 2, 16 ²⁾). Dar sfinții părinți ai Domnului, plecaseră mai înainte cu pruncul în Egipt, unde au rămas până după moartea lui Irod, întâmplată la 4 ani după nașterea lui Hristos. Mântuitorul lumii s'a născut pe la anul 750 de la zidirea Romei, și după cum se poartă tradiția, în luna Decembrie ziua 25 ³⁾).

Orașul Betleem din Palestina în care s'a născut Domnul. L'am cercetat
Joi 12 August anul 1904. (Autorul).

Întru preamărirea nașterii Domnului, Biserica a așezat din vechime una din cele mai mari sărbători ale anului. Dar ziua sărbătoarei nu a fost tot aceeași în creștinism. Biserica apuseană a

1) Magii sosiți din orient să se închine pruncului, se crede a fi fost 3 bărbați astronomi din Babilonia, numiți după tradiție: *Gaspar*, *Melchior* și *Baltazar*. Vezi cele despre nașterea Domnului și la pag. 271—272, Tom. II, Tez. Lit., unde se vede și pictura acestei sărbători.

2) Despre uciderea pruncilor din porunca lui Irod, mărturisește și istoricul **Macrobiu** viețuitor în secolul V-lea, în cartea sa „*Saturnaliile*” (Macrobii *Saturnaliorum*).

3) Unii din scriitorii vechi fură de părere că Iisus s'a născut între anii 749—754 de la zidirea Romei, în ziua de 28 Martie, sau 19 Aprilie, ori 29 Maiu. Aceste păreri fură înlăturate. Conf. Bingham. op. c. Tom. IX, p. 66. — Vezi Lerosey, Liturg. Hist. et Symbol. p. 388.

ținut de la început sfânta naștere la 25 Decemvre ¹⁾, iar botezul său la 6 Ianuarie. Biserica răsăriteană însă, serba nașterea și botezul Domnului în ziua de 6 Ianuarie ²⁾. Abia pe la sfârșitul secolului al IV-lea orientul urmă și el pilda occidentului după stăruința sfântului Ioan Hrisostom ³⁾, și începu a se sărbători în Constantinopole nașterea în 25 Decemvre, iar botezul în 6 Ianuarie; felul acestei sărbători se răspândi pretutindenea și se urmează și azi. Dar Biserica a stabilit ziua nașterii Domnului la 25 Decemvre și pentru motivul că în acea zi Romanii aveau «sărbătoarea Saturnaliilor» (Saturnalia) în memoria zeului Saturn, despre care credeau că domnise în Italia cu fericire în timpurile preistorice ⁴⁾. Această sărbătoare o făceau Romanii cu orgii, jocuri și desfrânări mari, întru amintirea «epocii de aur» a lui Saturn ⁵⁾. De aceea Biserica prin sărbătirea nașterii Domnului, a hotărât pentru fiii ei liniște și pietate religioasă în contra orgiilor păgâne ⁶⁾. Clement Alexandrianul ⁷⁾ și Tertulian ⁸⁾, vorbesc de această zi cu multă căldură.

Cum că nașterea Domnului se serba din vechimea creștinismului, dovedim cu mai multe texte. În Constituțiunile apostolice cartea V-a cap. 13 cetim: «*Fraților, păziți zilele sărbătorilor și mai ales nașterea Domnului, care trebuie să se serbeze de noi în a 25-a zi a lunii a 9-a*» (adică în 25 Decemvre, căci anul se începea cu 1 Aprilie ⁹⁾). Iar în cartea VIII-a cap. 33 din aceleași Constituțiuni, se zice că sărbătoarea aceasta este a Celui ce a mântuit lumea. Nicefor Calist în Istoria sa bisericească, cartea VII c. VI, scrie că în timpul lui Dioclețian (284–305) «*creștinii din Nicomidia fiind adunați în Biserică la sărbătoarea nașterii lui Hristos (Χριστοῦ γενεθλίου)... tiranul a poruncit încungiuurarea casei Domnului și aprinderea ei*» (καὶ περικλύσω

1) Augustin. De Trinitate, Lib. IV c. V: Natus traditur Christus vicesimo quinto Decembris.

2) Casian. (Collationes patrum, convorbiri călugărești cap. X c. II), zice că în Egipt chiar și pe timpul său (sec. V-lea), se serba nașterea și botezul Domnului la 6 Ianuarie.

3) Chrysostom. Homil. XXXI, De Natali Christi. Apoi Homil. XXIV, De Baptismo Christi.

4) M. N. Bouillet, Diction. d'hist., pag. 1604: «Ces fêtes (Saturnalia), durèrent d'abord un seul jour, puis 3, et même 5, le 17 Décembre et jours suivants, à partir de Claude.

5) Conf. Macrobie Saturnaliorum, lib. I, cap. 10. — Asem. Titi Livii. Hist., lib. II, cap. 21. — Cetește «Crăciunul» în cartea «Credințe și datine» a lui G. Dem. Teodorescu, București, 1874, pag. 9–24. Dar tot la 25 Decemvre, Romanii mai sărbătoreau «Dies natalis invicti solis» adică ziua nașterii soarelui învingător al naturei (solstițiul de iarnă), cu mare bucurie păgânească. Iar creștinii opuseră sărbătoarea nașterii lui Hristos «soarele dreptății» (Malach. 4, 2).

6) Cu toate acestea și unii dintre creștinii africani alunecau în saturhalii cu păgânii, căci Tertulian (De idololatr. XIV) îi mustră pentru această faptă.

7) Clement. Alex. Stromat.

8) Tertull. Contra Iudaeos, c. VIII, n. 78.

9) Constit. Apost. lib. V, c. 13: Τὰς ἡμέρας τῶν ἑορτῶν φυλάσσητε, ἄδελφοι, καὶ πρώτην γε τὴν γενεθλίον... εἰκάδι πέμπτῃ τοῦ ἐνάτου μηνός.

ἀνῆπτον εὐθύς). Creștinii își dădură sfârșitul în flacări. Marele Vasilie și Grigorie de Nazianz lăudară mult această zi. De la Grigorie de Nazianz ne-au rămas până astăzi cuvintele catavasiilor «*Hristos se naște, măriți-l*» rostite de el într-o cuvântare. Iar Ioan Hrisostom zice că e una din cele mai vechi (παλαιά) sărbători¹⁾. Asemenea afirmă și Leon episcopul Romei²⁾, Petru Hrisologul, etc. Apoi imnografii: Roman Melodul, alcătuitorul condacului «*Fecioara astăzi pe cel prea înfîințat naște*»³⁾, cum și Sofronie, George episcopul Siracusei, Cosma, Anatolie al Tesalonicului ș. a., alcătuiră prea frumoase cântări în mărirea nașterii Domnului. Dar și împăratul Teodosie cel Mic porunci închiderea teatrelor și circurilor în această zi în semn de respect către ea⁴⁾. Iar împărăteasa Elena zidise o Biserică măreață în peștera în care s'a născut Domnul⁵⁾; apoi Iustinian clădi alta tot așa de frumoasă d'asupra peșterei⁶⁾.

Sărbătoarea nașterii Domnului sau «Crăciunul»⁷⁾, cum o numesc **Românii**, este precedată de un mare post de 6 săptămâni și apoi de *ziua ajunului* premergător acestei zile strălucite. În ajun se botezau catehumenii în Biserică și se ceteau în vechime ca și azi «corele împărătești», numite așa, pentru că luau parte la ele și împărații bizantini. În secolul al IV-lea exista acest ajun, căci Teofil arhiepiscopul Alexandriei, în finele aceluia secol, orânduiește prin canonul său 1, felul ajunului nașterii, când el cade în ziua Duminicii⁸⁾. În orele împărătești se cetesc multe profeții din Vechiul Testament cu privire la nașterea Domnului în Betleem (Micha 5, 2. Varuh. 3, 38); apoi după miezul zilei se face liturgia Marelui Vasilie. Iar dacă este ajunul Sâmbăta sau Duminica, se face liturgia sfântului Ioan Hrisostom; în cazul acesta orele împărătești cu liturgia sfântului Vasilie se fac în Vinerea precedentă⁹⁾.

1) Chrysostom. Homil. XXXI, De Baptismo Christi.

2) Leo Epist. 93: Natalem Christi... ecclesia veneratur, quia Verbum caro factum est.

3) Iată textul original al acestui prea frumos condac: «Ἡ Παρθένος σημερον, τὸν ὑπερούσιον τίκτει, καὶ ἡ γῆ τὸ σπήλαιον τῇ ἀπροσίτῳ προσάγει. Ἄγγελοι μετὰ ποιμένων δοξολογοῦσι. Μάγοι δὲ μετὰ Ἀστέρως ὁδοιποροῦσι. δι' ἡμᾶς γὰρ ἐγεννήθη Παιδίον νέον, ὁ πρὸ αἰώνων Θεός».

4) Cod. Theodos., lib. XV, tit. V. De spectaculis. leg. V: Dominica et Natali... omni theatrorum... populis denegata.

5) Euseb. De vita Constantini, lib. III, c. 43.

6) Joi 12 August 1904, plecând din Ierusalim am mers în orașul Betleem. Acolo intrând în Biserica din peșteră, în partea răsăriteană a orașului, m'am închinat cu adâncă pietate. Iar d'asupra ei este altă Biserică mare și foarte frumoasă. Naosul, tâmpla, altarul și obiectele sunt vrednice de mirare. Foarte mulți închinători am văzut pe cale și la sfânta peșteră. (Autorul).

7) Cuvântul românesc „crăciun” se crede a fi derivat din latinescul „caro” (carne), pentru că sărbătoarea începe cu multă mâncare de carne, după îndelungata postire de 6 săptămâni. De la „caro” avem și cuvântul „carnaval” adică zilele mâncării de carne de la crăciun și până la lăsatul secului de brânză. (Autorul).

8) Vezi Pidalionul, op. c., p. 453. — Cetește și Pravila Târgovișteană, c. 380.

9) Cetește Tipicul, op. cit., pag. 103.

În ajun preoții merg pe la casele oamenilor cu icoana nașterii, vestind sosirea acestei zile cu cântarea tropariului «Nașterea ta Hristoase» (Ἡ γέννησίς σου Χριστέ) și a condacului «Fecioara astăzi» (Ἡ παρθένος σήμερον¹⁾). Iar noaptea spre ziua sărbătorii se face liturgia sfântului Ioan, pentru ca postul să înceteze după aceasta și să se înceapă bucuria.

Sfântul și dreptul Iosif fuge cu pruncul și cu sfânta Fecioara în Egipt de frica lui Irod (Mat., 1, 14).

La Români, Crăciunul este sărbătoarea cea mai bogată în veselie. Colindele din noaptea ajunului sărbătorii²⁾, apoi umblarea

1) Nu este potrivit și cuviincios să umble copiii sau ori ce oameni cu icoana Nașterii pe la casele pioșilor, cum se face în unele locuri. Ei nu sunt vrednici ca preoții să vestească sosirea sărbătorii. (Autorul).

2) Prin „Colinde” înțelegem umblarea copiilor, în noaptea ajunului pe la căminele creștinilor strigând „Bună dimineața la moș ajun”, ori cântând imne religioase. În schimb li se dă „colindețe” adică colaci în chipul lui 8, ori covrigi, mere, pere și alte roade pământești.

Despre colindele obișnuite la neamul nostru românesc în ajunul și sărbă-

cu steaua ¹⁾ și Vitleemul ²⁾, în sărbătorile nașterii, adăogă la mărirea acestei zile. Datinele acestea religioase amestecate cu cele naționale, sunt moștenite din vechime; ele sunt prea frumoase și ne aduc aminte de cele petrecute în timpurile prime ale creștinismului.

§ 67.

Tăerea împrejur a Domnului (Ἡ περιτομή τοῦ Κυρίου. Circumcisio Domini).

Incă din vechime Dumnezeu poruncise lui Avraam: «*Tot pruncul parte bărbătească, de opt zile, dintre voi și neamurile voastre, se va tăea împrejur*» ³⁾. Aceeași poruncă s'a dat de Dumnezeu și lui Moisi zicându-i: «*Și în ziua a opta să se taie pruncul împrejur*» ⁴⁾. Această lege a împlinit-o și Mântuitorul în felul cum ne spune evangelistul Luca: «*Și când s'au împlinit opt zile ca să-l taie pe el împrejur, s'a chemat numele lui Iisus*» (Ἰησοῦς ⁵⁾), ceea ce însemnează «*Mântuitor*» ⁶⁾. Din acestea înțelegem că și Domnul nostru s'a supus legii mozaice, așa în cât la opt zile dela nașterea sa a fost tăiat împrejur și i s'a dat numele de «Iisus».

1) Întru amintirea acestei fapte, Biserica a orânduit ca ziua de I-iu Ianuarie, când s'au împlinit opt zile de la nașterea Domnului, și s'a săvârșit tăerea sa împrejur sau «*circumciziunea*», să fie numărată între sărbătorile împărătești. Dar de oare ce Romanii sărbătoreau tot la I-iu Ianuarie (calendae Ianuarii) cu mare veselie și desfrânare pe zeul păcii **Ianus**, despre care ei credeau că a domnit cu norocire în Italia cu 1500 de ani înainte de Hristos ⁷⁾, de aceea Biserica veche a hotărât la rândul său, ca sărbătoarea Tăerei împrejur a Domnului, să se facă cu *post* și

torile Crăciunului, cum și poeziile cântate la tot felul de colinde, cetește G. Dem. Teodorescu, Poesii populare române, București 1885.

1) Cu icoana nașterii Domnului în formă de stea, umblă copiii pe la case în serile sărbătorilor crăciunului, cântând întâmplări de la nașterea lui Hristos cu privire la Irod, steaua magilor, ș. a.

2) Cu Vitleemul adică cu un chip mic de Biserică, umblă copiii pe la case în serile sărbătorilor crăciunului, îmbrăcați ca Irod, ca magii, păstorii și închipuind cele ce s'au petrecut la nașterea lui Hristos.

3) Facere, 17, 12.

4) Levitic, 12, 3.

5) Luca, 2, 21.

6) Mat. 1, 21. Vezi aceste două etimologii la pag. 5 nota 7, Tom. I, Tezaur. Liturg.

7) Romul, regele Italiei (753—716 a. Hr.) a ridicat în Roma întru amintirea zeului Ianus, un templu ale cărui uși să stea deschise în timp de război și închise în timp de pace. Însă acest templu nu a fost închis de cât odată în zilele lui Numa (716—672 a. Hr.), apoi odată după războiul punic și de două ori până în zilele Cesarului August. Ianus ocrotea întregul an ca să fie cu fericire.

cu *infrânare*. Tertulian muștră pe creștinii africani cari se amestecau printre păgânii la sărbătorile acestora de la I-iu Ianuarie¹⁾. Ambrosie al Mediolanului vorbind despre postul din ziua Tăerei împrejur, zice că el s'a stabilit «*întru aducerea aminte de sângele pe care pruncul Iisus l'a vărsat pentru noi în circumciziunea sa*»²⁾.

Dar la începutul lui Ianuarie unii dintre Romanii și Grecii păgâni, din provinciile călduroase, mai făceau sărbătoarea numită „*Vota*” în onoarea lui Pan zeul pădurilor, pentru nașterea oilor; și tot atunci țineau sărbătoarea „*Brumalia*” în onoarea lui Dionisie sau *Bachus* numit și *Vromius* (Βρόμιος), zeul vinului și al celor bețivi³⁾. Cei mai mulți păgâni însă, sărbătoreau *Vota* și *Brumalia* la începutul lunii Martie. Sfinții Părinți erau înspăimântați de bețiile și desfrânările ce se făceau la *Vota* și *Brumalia* păgânească. De aceea Ioan Hrisostom mahnit de aceste orgii, se rostește astfel într'o omilie: «*Aceste nebune nelegiuiri ce se văd în aceste zile... luminarea cu focuri a piețelor publice, coroanele pe porți, ș. a., sunt podoabe diavolești... jocurile cari se fac în peșteri, amărăsc sufletul meu, căci ele sunt pline de necurăție*»⁴⁾. Iar fericitul Augustin tot cu privire la aceste desfrânări zice: «*În aceste zile de nebunie, bărbații păgâni schimbă rânduiala îmbrăcăminteii și pun pe ei haine urăcioase și nepotrivite... Este trist că și unii dintre creștini urmează aceste fapte dureroase... Ce om este acela care se preface în cerb sau în alt animal? Unii se preface în berbec, în capete de animale... se îmbracă ca femeile și ca fecioarele*»⁵⁾. Pentru aceea și Sinodul al VI-lea ecumenic, prin canonul său 62, înfrânge aceste sărbători păgânești și anume Calendele, *Vota* și *Brumalia*, afurisește pe bărbatul ce se îmbracă muerește și pe muerea ce se îmbracă bărbătește⁶⁾, precum și pe cel ce sărbătorește *Calendele* adică primele zile ale lui Ianuarie ori ale altei luni⁷⁾.

1) Tertull. De idololatria, XIV: „*Vedeți, zice apologetul, că păgânii nu vin la sărbătorile voastre și se ferece de ele; dar voi, creștinilor, de ce vă duceți la ale lor?*”

2) Ambros. Serm. XXX.

3) Vezi Bingham, Origin. s. antiq. eccles. op. c. Tom. IX p. 6.—Conf. Martigny, Diction. op. c. p. 382. Sărbările în onoarea lui Pan zeul pădurilor și în onoarea lui Dionisie numit la Romani „*Bachus*”, erau însoțite la Greci cu tot felul de voluptăți orientale. Ele au trecut la Romani cu toate moravurile lor. Pan era închipuit ca un om mic, cu coarne mici, cu coadă, cu păr și cu picioare de capră. În felul acesta era un „*satir*”, numire dată și azi celor desfrânați la femei. Iar *Bachus* era în chipul unui tânăr cu cupa în mână și încungiurat de struguri. Amândoi zeii aveau fața veselă. Vezi și închipuirile acestor zei la p. 587—588, Tom. II Tez. Lit.

4) Chrysostom. Homil. XXIII.

5) Augustin. Serm. 129.

6) Aceste îmbrăcăminti urăcioase au rămas din nenorocire până azi la Evrei când serbează „*purimul*” lor și la creștinii cari cercetează balurile josnice mascate. Travestirile acestea se fac cu scopuri imorale.

7) Sub numirea de „*Calendae*” se înțelegeau primele zile ale fiecărei luni

Păgânii la 1 Ianuarie se felicitau unii pe alții și își trimiteau **daruri**; de aceea se chemau aceste calendele «Festă sigillarium» adică «sărbătorile sigiliilor»¹⁾. Scriitorii: Turnebus²⁾, Ausoniu³⁾, Seneca⁴⁾, Suetoniu⁵⁾, Spartian⁶⁾ și Aulu Gelu⁷⁾, susțin că prin aceste daruri (strenă) se înțelegeau inele cu *sigilii*, icoane și statui (sigilli) de ale zeilor, păpuși, cărți, haine, ș. a. În Roma era chiar o parte a orașului numită «sigillaria» unde se vindeau aceste obiecte. La 1-iu Ianuarie se mai aprindea noul foc pe altarul Vestei și se înfgeau ramuri verzi la curtea regelui Romei.

Încetând păgânismul cu orgiile lui în onoarea lui Ianus, Pan, Bachus și a Calendelor, sărbătoarea creștină Tăerea împrejur a Domnului, s'a schimbat în zi de *veselie* și au încetat ajunarea și plecarea genuchilor, cum se făcea până aci în această sărbătoare. Avem și cuvântări frumoase rostite în această zi de Grigorie de Nazianz, Grigorie de Nisa, Ambrosie, Amfilochie episcopul Iconiei, Hrisostom, Augustin, Petru Hrisologul, ș. a.⁸⁾.

2. Tot în ziua de 1-iu Ianuarie Biserica a așezat și sărbătoarea sfântului Ierarh *Vasilie cel Mare*, arhiepiscopul Cesareei Capadociei († 379), întru amintirea faptelor lui cu care a ilustrat scaunul păstoresc ce i s'a încredințat. Cum că în finele secolului al IV-lea era cunoscută această sărbătoare, ne mărturiseste Amfilochie al Iconiei într'o cuvântare ținută în acel timp, în care vorbește de Tăerea împrejur a Domnului și de Marele Vasilie sărbătorit în aceeași zi. Amfilochie laudă pe sfântul Ierarh pentru virtuțile lui.

3. În creștinism mai este însemnată ziua primă a lunii Ianuarie și pentru aceea că ea începe cu bucurie «*anul nou civil*», de și Biserica își începe anul său cu ziua de 1 Septemvre, iar anul financiar, se ivește cu 1-a zi a lui Aprilie. Totuși Biserica care ea parte la veselie și întristarea fiilor ei, se bucură și binecuvintează începutul anului civil și se roagă pentru fericirea cerească și pământească a tuturor drept măritorilor creștini.

sărbătorite cu tot felul de moravuri, pentru cuvântul ca toată luna să fie cu noroc și veselie. Calendele lui Ianuarie întreceau pe toate celelalte în petreceri, fiind că în imperiul roman se începea anul nou.

1) Împărțirea de daruri la anul nou cu urări de fericire, au trecut și în creștinism și se păstrează până azi.

2) Turnebi. lib. XXIII.

3) Ausonius, ad Paulum. Cit. not. 12 lib. II cap. III.

4) Seneca, Epist. XII.

5) Sueton. in Claudio cap. V.

6) Spartianus in Caracala et Hadriano.

7) Aul. Gel. Noctes Atticae lib. II cap. III et lib. V cap. IV.

8) Vezi pictura Tăerei împrejur a Domnului la pag. 272, n. 2, Tom. II, Tezaur. Liturgic.

§ 68.

Botezul Domnului (Tà ἐπιφάνια. Epiphania).

Boarte frumos și cu adâncă inspirație istorisesc evangeliștii Mateiu și Luca, Botezul Mântuitorului nostru Iisus Hristos. Iată ce cetim în evangeliile acestor doi apostoli despre acest eveniment: *«Iară în anul al cincisprezecelea al împărăției lui Tiberie... fost-a cuvântul lui Dumnezeu către Ioan fiul lui Zaharia în pustie¹⁾. Și acest Ioan avea îmbrăcămintea lui de peri de cămilă și brâu de curea împrejurul mijlocului său, iar hrana lui era acride (ἀκρίδες, lăcuste²⁾), și miere sălbatecă (μέλι ἄγριον, mustul dulce din ramurile arborilor³⁾... Și se botezau (pioșii) în Iordan de la dânsul, mărturisindu-și păcatele lor⁴⁾... Atunci a venit Iisus din Galilea la Iordan către Ioan să se boteze de la dânsul, iar Ioan îl oprea pe el zicând: eu am trebuință să mă boleze de la tine și lu vii la mine? Și răspunzând Iisus a zis către el: lasă acum, că așa esle cu cuviință nouă să plinim toată dreptatea. Alunci l'a lăsat pe el. Și botezându-se Iisus îndată a eșit din apă, și iată i s'au deschis lui cerurile și a văzut pe Duhul lui Dumnezeu pogorându-se ca un porumb și venind pesle dânsul. Și iată glas din ceruri zicând: Acesta este Fiul meu cel iubit întru carele bine am voit⁵⁾. Și Iisus era ca de 30 de ani precum se socolea⁶⁾. Iisus s'a botezat de la Ioan în apele Iordanului, ca de aci înainte să-și înceapă diregătoria lui mesianică și să se împlinească cuvintele profetului Isaia zise cu mai mult de 700 de ani înainte de Hristos: «Glasul (lui Ioan) ce strigă în pustie: găliți calea Domnului, drepte faceți cărările Dumnezeului nostru»⁷⁾, și ca să se împlinească mai ales planul economiei divine pentru a noastră mântuire.*

În amintirea acestei minuni făcută cu arătarea celor 3 persoane dumnezeesti, Biserica a orânduit una din cele 12 sărbători mari. De la începutul creștinismului Botezul Domnului a fost sărbătorit în răsărit și apus cu mare strălucire în ziua de

1) Luca 3, 1-3.

2) Cuvântul τὸ ἀκρίδιον însemnează „lăcustă”. Aceste insecte curate cari se hrăneau numai cu iarbă, erau îngăduite de Moisi (III, 11, 21), pentru a fi mâncate de Evrei.

3) Ca să înțeleagă cetitorul ce era „mierea sălbatecă” (מִיֶּלֶךְ הָאֵרֶב) la Iudei, îi aduc aminte că și eu, în copilăria mea, scobeam în luna Martie, în comuna mea Spineni, din județul Oltul, coaja arborilor numiți „jugăștrii” (buni pentru juguri). În scobitură se strângea seva dulce a arborelui, pe care o sorbeam cu plăcere prin ajutorul paelor de cicoare. (Autorul). Cetește și Arheologia lui Isidor de Onciul, Cernăuți 1884, pag. 113.

4) Mat. 3, 4-6.

5) Mat. 3, 13-17.

6) Luca 3, 23.

7) Isaia 40, 3-5.

6 Ianuarie, căci după tradiție, în această zi s'a botezat Domnul în râul sfânt ¹⁾. Sărbătoarea se mai cheamă și „Epifania” (τὰ ἐπιφάνια) adică «Arătarea Domnului» ca începător al mântuirii noastre. Să mai zice și „Teofania” (τὰ Θεοφάνια) sau «Arătarea lui cea dumnezească» pentru că atunci s'a dovedit Dumnezeirea sa prin venirea sfântului Spirit peste dânsul și prin mărturisirea Tatălui Ceresc, că Iisus este Fiul său cel iubit ²⁾. Această sărbătoare în care Dumnezeirea s'a arătat în 3 fețe, mai este instituită de Biserică și ca o înfruntare a ereticilor Maniheii, Arieni și Macedonieni, cari tăgăduiau deosfințimea celor 3 persoane dumnezești.

Cum că în finele secolului al II-lea sărbătoarea Botezului Domnului era cunoscută și așezată în ziua de 6 Ianuarie, eu dovedesc cu cartea «Stromata» (lib. I) a lui Clement al Alexandriei, în care se vorbește despre această zi respectată în creștinism. Iar pentru timpurile de mai târziu ne folosesc de mărturie Constituțiunile apostolice în care cetim: După sărbătoarea Nașterii Domnului «cea mai însemnată zi, să vă fie Epifania, în care Domnul ne-a arătat Dumnezeirea sa; și aceasta să fie în a 6-a zi a lunii a zecea» (6 Ianuarie, socotindu-se începutul anului cu 1 Aprilie ³⁾). Tot în Constituțiuni mai aflăm că «sărbătoarea Epifaniei să se țină pentru că în ea s'a dovedit Dumnezeirea lui Hristos, când Tatăl a mărturisit pentru el la botez, și Mângâitorul în chip de porumb a arătat celor de față pe cel mărturisit» ⁴⁾. Apoi și istoricul roman Amian Marcelin (Ammianus Marcellinus † 390 ⁵⁾, însoțind pe Iulian Apostatul în Galia într-o expedițiune, mărturisește că pe când acest împărat († 363) se afla în acea țară, mergea la Biserică în zile de sărbători și la «Epifania lui Hristos din luna Ianuarie» (mense Januarii Christiani Epiphania ⁶⁾).

În Biserica veche această zi era una din acele hotărâte pen-

1) Și eu am fost la Iordan în ziua de 13 August anul 1904. Acolo intrând în apă m-am afundat în undele acestui sfânt și minunat râu, în locul unde spune tradiția că s'a botezat Domnul, nu departe de Marea Moartă. Aci se face liturgia și sfințirea apei la Bobotează de către patriarhul Ierusalimului în fața miilor de credincioși veniți din toată lumea. Râul este mare ca și Dâmbovița noastră până la stăvilarele Bucureștilor. Apa Iordanului este albă și cam turbure dar foarte bună de băut. Eu am băut dintr'însa cu îndestulare pentru sfințenie și potolirea setei pe acea căldură arzătoare. Curgerea râului e liniștită și blândă. Apa vine din munții Hermonului asupra căruia cade multă zăpadă în timpul ernei. Pe marginea Iordanului sunt arbori verzi și mirositori. Este o frumusețe mare cursul râului cu împrejurimile lui bogate în verdeață, în mijlocul acelor locuri pustii și uscate. (Autorul).

2) Mat. 3, 17.

3) Constitut. Apost. lib. V cap. 13.

4) Constitut. Apost. lib. VIII cap. 33.

5) Amian Marcelin a scris Istoria Impăraților Romani în 31 de cărți, începând cu Neron și finind cu Valentinian. Cele d'întâi 13 cărți s'au pierdut.

6) Greppo. Notae ined. in Martigny, Diction. op. c. art. «Fêtes immobiles», p. 315 n. 2.

tru *luminarea catehumenilor* cu sfântul **botez**, și anume în noaptea ajunului; pentru aceea Grigorie de Nazianz o numește «Ziua sfântă a luminilor» (ἡ ἁγία τῶν φώτων ἡμέρα, dies luminum ¹⁾). Așa o numește și Grigorie de Nisa ²⁾; iar catehumenii veniți la botez se ziceau «pregătiți spre luminare» (φωτιζόμενοι); apoi botezul se numea «lumină» (φῶς și φωτισμός). În ziua Botezului Domnului, veneau ca și astăzi creștini din toate părțile lumei, ca să se afunde în undele Iordanului ³⁾. Această zi mai era aleasă de patriarhi și mitropoliți, pentru a trimite episcopilor lor **epistole**, prin cari îi înștiințau despre timpul sărbătorei paștelor, rusaliilor și despre alte sărbători mobile ⁴⁾. Epistolele acestea se chemau «*pashale*» și multe din ele au ajuns până la noi de la Dionisie, Atanasie, Teofil și Ciril, episcopi ai Alexandriei; apoi de la episcopii Romei, Inocențiu, Leon, ș. a. ⁵⁾. Cuvântări frumoase au rostit în această zi Grigorie de Nazianz ⁶⁾, Grigorie de Nisa ⁷⁾, Ioan Hrisostom ⁸⁾, Ieronim ⁹⁾, Augustin ¹⁰⁾, Leon cel Mare ¹¹⁾, ș. a. Pentru că Biserica amintește în această zi de cei 3 Crai de la răsărit veniți să se încline lui Hristos, de aceea Latinii o mai numesc și «*Sărbătoarea celor 3 Regi*» ¹²⁾. Și în această sărbătoare, ca și în alte zile mari ale anului, Teodosie cel Mic, opri spectacolele publice și sgomotul petrecerilor ¹³⁾; așa făcu și Iustinian, mai adăogând că Epifania să se respecte cum învață sfinții părinți, adică cu liniște și pietate ¹⁴⁾.

Sărbătoarea Botezului este precedată de un *ajun* care se face după același chip ca și ajunul Nașterii Domnului. Dacă ajunul se întâmplă Sămbătă sau Duminică, orele împărătești se fac în Vinerea precedentă cu liturgia Marelui Vasilie ¹⁵⁾. În cântările și cetirile ajunului, Biserica ne pune înainte și profețiile Vechiului Testament în legătură cu Botezul Domnului.

Tot în ajun, după serviciul divin, preoții fac sfințirea apei, apoi merg pe la casele credincioșilor, le botează și le

1) Nazianz. Orat. XXXIX in Sancta lumina: Ἡ ἁγία τῶν φώτων ἡμέρα.

2) Nyssen. Orat. de Bapt. Christi: Εἰς τὴν ἡμέραν τῶν φώτων.

3) Chrysostom. Homil. III ad popul. Antioch.

4) Cassian. Collation. patr., X, c. II. Intra Egypti regionem... epistolae.

5) Conf. Sozom. Hist. lib. VIII c. XI. Asem. Bingham, Orig. s. antiq. eccles. op. c. Tom. IX p. 86.

6) Nazianz. Orat. XXXIX in Sancta lumina.

7) Nyssen. Orat. De Baptismo Christi.

8) Chrysost. Homil. XXIV. De Baptismo Christi. — Conf. P. Migne, Patrol, s. gr. Tom. 50.

9) Hieron. in Ezechiel.

10) Augustin. De tempore.

11) Leo, Sermon. in Epiphania.

12) Lerosey, Liturgique. Hist. et. Symbol. op. c. p. 397: On appelle encore cette solennité «la fête des rois», en souvenir des mages... venus de l'orient.

13) Cod. Theodos. lib. II tit. VIII. De feriis, in interpret. legis. II: Epiphaniae sine forensi strepitu volumus celebrari.

14) Cod. Iustin. lib. III tit. XII. De feriis leg. VII: Dies etiam Natalis atque Epiphaniarum Christi... a cunctis jure celebratur.

15) Cetește Tipicul, op. c. p. 118.

sfințesc, împreună cu cei ce locuiesc într'însele ¹⁾. Iar în ziua Botezului, după liturgie, preoții cu poporul merg la râuri ori izvoare, cu steaguri, cruci și cu cântări, în solemnitate religioasă, și acolo se face *sfințirea cea mare a apei* (ὁ μέγας ἁγιασμός τοῦ ὕδατος), al cărei ritual ne-a rămas de la Sofronie, patriarhul Ierusalimului († 638 ²⁾). Biserica sărbătorește în cultul ei, 13 zile Botezul Domnului, și anume de la 2—14 Ianuarie. Cântările acestei sărbători, întocmite de Roman Melodul, Sofronie, Cosma, Anatolie al Tesalonicului, etc., sunt pline de frumusețe și dulceață spirituală. Ele ne amintesc de undele Iordanului, de Ioan Botezătorul, Botezul Mântuitorului, etc. ³⁾.

§ 69.

Întâmpinarea Domnului (Ἡ ὑπαπαντή τοῦ Κυρίου).

Așa se cheamă sărbătoarea împărătească instituită de Biserică intru aducerea aminte de întâmpinarea solemnă ce s'a făcut pruncului Iisus, când el a fost adus de părinții lui la templul din Ierusalim. Dar să ascultăm pe evangelistul Luca în cele scrise de el cu privire la întâmpinarea Mântuitorului nostru: «*Și când s'au împlinit zilele curăției ei (ale sfintei Fecioare), după legea lui Moisi (40 de zile de la naștere ⁴⁾), l'au suit pe el (pe pruncul Iisus) în Ierusalim ca să-l pună înaintea Domnului (la templu)... și ca să dea jertfă... o pereche de turturele sau două pui de porumb. Și iată, era un om în Ierusalim, anume Simeon... drept și temător de Dumnezeu... și îi era lui făgăduit de la Duhul sfânt, să nu vadă moartea, până ce va vedea pe Hristosul Domnului... Și acela (Simeon) l'a luat pe dânsul (pe prunc) în brațele sale și a binecuvântat pe Dumnezeu zicând: Acum slobozește pe robul tău, Stăpâne, după cuvântul tău în pace, că văzură ochii mei mântuirea ta (pe Iisus)... Și a zis (bătrânul) către Maria muma lui (Iisus)... iată acesta este pus spre căderea și scularea multora din Israil... și prin sufletul tău va trece sabia (durerea la patimile și răstignirea fiului ei)... Și era (acolo) Ana prorocița fata lui Fanuil... văduvă de 84 de ani, și nu se depărta de templu, cu post și rugăciune servind Domnului ziua și noaptea... Și ea mărturisea pe Domnul (Iisus) celor ce așteptau mântuirea în Ierusalim. Și săvârșindu-se toate după*

1) Preoții intrând în casele oamenilor cântă tropariul sărbătoarei „In Iordan botezându-te tu Doamne” (Ἐν Ἰορδάνῃ βαπτίζομένου σου Κύριε), apoi condacul: „Arătatu-te-ai astăzi lumii” (Ἐπεφάνης σήμερον τῇ οἰκουμένῃ).

2) Vezi „Rânduiala sfințirii apei la Botezul Domnului”, în Molitfelnicul din București, 1832, p. 126—141.

3) Vezi pictura Botezului Domnului Tom. II p. 272, n. 3, Tez. Lit.

4) III Moisi, 12, 1—8. Cetește și Arheologia Protopresviterului Isidor de Onciul, op. c. p. 150 și 267.

legea Domnului, s'au întors (părinții lui Iisus cu pruncul lor) în Galilea în cetatea Nazaret. Iar pruncul creștea și se întărea cu Duhul»¹⁾.

Aceasta este pe scurt, dar cu înțeles, istoria acestei sărbători. Din cuvintele evangelistului Luca, cunoaștem că după legea lui Moisi, femeea ce năștea parte bărbătească, rămânea necurată în casă 33 de zile, iar după interpreți 40 de zile. Dacă însă femeea năștea parte femească, rămânea necurată 66 de zile, iar după interpreți 80 de zile. După trecerea acestor 40 ori 80 de zile, femeea venea cu pruncul ori prunca la cortul mărturie, mai târziu, la templu, și aducea jertfă un miel de un an pentru arderea de tot, apoi un pui de porumb ori o turturea pentru păcat. Cu ceremonia aceasta ea se curăța și primea de la preot binecuvântarea religioasă. Iar dacă femeea era săracă și nu avea un miel, atunci ea aducea două turturele sau doi pui de porumb, unul pentru arderea de tot și altul pentru păcat²⁾. Maica Domnului s'a supus și ea legii lui Moisi, dar fiind săracă a adus jertfă la templu din Ierusalim două turturele³⁾. Acolo pruncul fu primit în brațe de Simeon bătrânul. După mărturia lui Metodie al Tirului ori al Patarei, și după cum zic Sofronie al Ierusalimului și Leon Înțeleptul, acest Simeon era preot; iar după părerea lui Teofilact și Eutimiu Zigabenul, el era laic. Ana prorocița fiica lui Fanuil (פנאיל), care servea în templu de mult timp, a mărturisit și ea pe Iisus cel așteptat. În Biserica ortodoxă, sărbătoarea această se numește «*Întâmpinarea Domnului*» (ἡ ὑπαπαντή τοῦ Κυρίου, de la verbul ὑπαπαντώ, întâmpin); iar în Biserica latină se cheamă «*Purificatio s. Mariae Virginis*», ori «*Praesentatio Domini*»⁴⁾.

Biserica a așezat această sărbătoare la 2 Fevruarie, căci atunci se împlinesc 40 de zile de la 25 Decemvre când s'a născut Domnul⁵⁾. De și Metodie al Tirului, ori al Patarei sau al Olimpului din Licia († 311), mărturisește de această sărbătoare într-o cuvântare a sa intitulată «*Simeon, Ana și sfânta Fecioară*»⁶⁾; apoi de și Grigorie de Nisa și Ioan Hrisostom o laudă în cuvântările lor, totuși ea nu a fost răspândită în toată Biserica de cât în timpul lui Iustinian și anume între anii 541–542. Atunci s'a întâmplat în Constantinopole o boală secerătoare; dar ea încetând prin voința Cerescului Creator și rugăciunile Bisericeii, s'a

1) Luca, 2, 22–40.

2) III Moisi, 12, 6–8.

3) Astăzi în locul aceluia templu, se află o frumoasă moschee arabă zidită luxos în stilul arab, în secolul al VII-lea, din porunca Califului Omar. Această minunată arhitectură am văzut-o și eu în Ierusalim în vara anului 1904. Ea este așezată în lăuntrul cetății în partea de răsărit. (Autorul).

4) Vezi Bingham, Origin. s. antiq. eccles. op. c. Tom. IX, p. 172.

5) Aceste 40 de zile se socotesc așa: 7 zile din Decemvre, + 31 din Ianuarie, + 2 din Fevruarie = 40 de zile.

6) P. Migne, Patr. s. gr. Tom. 18 p. 348.

statornicit ca recunoștință către Dumnezeu, ca în toată Biserica să se serbeze de aci înainte în fie care an la 2 Februarie «Întâmpinarea Domnului» ¹⁾. Așa mărturisesc Paul Diaconul ²⁾, Nicefor Calist ³⁾, Landulfus ⁴⁾, Sigebertus ⁵⁾, etc. Roman Melodul, Andrei Criteanul, Cosma, ș. a., au compus foarte frumoase cântări pentru această măreață zi. Dar așezarea acestei sărbători la 2 Februarie, a mai avut de motiv și stingerea sărbătorii păgânești „Lupercalile” (Lupercalia) ținută pe la începutul lunii

Preoții Romanilor prezic viitorul din cântecul și mâncarea pasărilor.

Februarie ⁶⁾, în onoarea lui Pan zeul pădurilor, apărătorul tur-

1) Vezi pictura Întâmpinării Domnului, Tom. II p. 273, n. 4. Tez. Liturg.

2) Paul Diac. *Rer. Romanorum*, lib. XIV.

3) Niceph. *Hist. eccles.* lib. XVII. cap. XVIII: Τάρτα δὲ καὶ τὴν τοῦ Σωτῆρος ὑπαπαντὴν ἄγου. La acestea istoricul Xilandrus adaugă: Apud Nicephorum lib. XVII cap. XVIII consentit... id. (purificatio s. Mariae Virginis) fuisse anno DXLII (542).

4) Landulfus. *Vit. Justiniano XV: Justiniani imperii mense Octobri facta est mortalitas Byzantii. Et eodem annus* (adică în al 15-lea an al împărăției lui și anume în anul 542), *hipapante Domini sumsit initium, ut celebraretur apud Byzantium secunda die Februarii mensis.*

5) Sigebertus: *An. DXLII. Constantinopole mortalitate, etc.*

6) M. N. Bouillet, *Diction. op. c.* p. 1082: Lupercales, fêtes que l'on célébrait à Rome le 15 (2) Février en l'honneur du dieu Pan, destructeur des loups, etc.

melor și ucigașul lupilor ce se strecoară în turme¹⁾. Pentru aceea Pan mai purta și numele de «Lupercus», adică cel ce distruge lupii, flămânzi mai ales în Fevruarie²⁾. Dar Lupercaliile se mai serbau și în memoria lupoacei care a alăptat pe Remul și Romul³⁾. Tot pe acest timp se mai făcea de preoți, la Romani, și prezicerea cea mare a viitorului prin cântatul și mâncatul pasărilor.

Pilda sfintei Fecioare de a duce pruncul la templu după 40 de zile de la nașterea lui, a trecut și în Biserica ortodoxă și se păstrează până astăzi⁴⁾.

§ 70.

Schimbarea la față a Domnului (Ἡ μεταμόρφωσις τοῦ Κυρίου. Transfiguratio Domini).

Această mare minune săvârșită de Mântuitorul cu însăși persoana sa spre finitul diregătoriei lui mesianice, este scrisă astfel în evangelia sfântului Mateiu : «*Și după șase zile (de când Domnul descoperise ucenicilor săi că el va merge în Ierusalim, unde va pătimi, va muri și va învia a III-a zi), a luat Iisus pe Petru și pe Iacov și pe Ioan fratele lui, și i-a suit pe dânsii într'un munte (εἰς ὄρος) înalt îndeosebi. Și s'a schimbat (μετεμορφώθη) la față înaintea lor și a strălucit fața lui ca soarele, iar hainele lui s'au făcut albe ca lumina (ὡς τὸ φῶς). Și iată s'au arătat înaintea lor Moisi și Ilie împreună cu dânsul vorbind... Și nour (νεφέλη) luminos i-a umbrît pe ei și glas din nour zicând : Acesta este Fiul meu (ὁ υἱός μου) cel iubit intru care bine am voit, pe acesta să-l ascultați... Și pogorându-se ei din munte, le a poruncit lor Iisus zicând : nimărui să nu spuneți vederea aceasta până când Fiul Omului se va scula din morți»⁵⁾.*

Prin schimbarea sa la față înaintea patimei și a morței, Mântuitorul a voit să întărească pe discipuli în credința despre

1) În sărbătoarea Lupercaliilor, între alte moravuri urâte, se jupuiau la Romani *capre* și *căini*, se făceau bice din pielea lor, și apoi cu acestea colindau tineri goi până la brâu căile orașelor și biciueau amarnic pe toți oamenii întâlniți pe drum. Acestea erau jertfe aduse zeului Pan. O rămășiță a Lupercaliilor a mai rămas la Români în obiceiul numit „*Tărbaca căinilor*” sau chinuirea acestor animale în răs și veselie, a II-a zi după lăsatul secului de brânză. S'au luat însă măsuri în contra acestor obiceiuri barbare. Iată pentru ce Biserica se nevoește pentru desrădăcinarea acestor datine păgâne. (Autorul).

2) Până în zilele noastre se mai păstrează la Români, obiceiul roman, de se face pâini (turtele lupilor) și a se duce pe câmp la începutul lunii Fevruarie spre a le mânca, zice-se, lupii, și a fi astfel ferite turmele de lăcomia acestor fiare. (Autorul).

3) Vezi Ioan Mandinescu, Istoria Universală, Volumul I, ediția III. Iași 1879, p. 230—231.

4) Vezi Rugăciunile cetite femeii la nașterea pruncului ; apoi la cele 8 zile și la 40 de zile de la nașterea lui, în Molitfelnicul din București, 1832, p. 1—7.

5) Mat. 17, 1—9. Conf. Marcu 9, 2. Luca 9, 28. II, Petru 1, 16.

Dumnezeirea sa. Pentru aceea le-a arătat el strălucirea puterii lui, dovedindu-le că patima și moartea sa sunt de bună voie. Întru aducerea aminte de această mare minune, Biserica a hotărât ca în ziua de 6 August, să fie totdeauna sărbătoarea împăratească «Schimbarea la față a Domnului nostru Iisus Hristos» (ἡ μεταμόρφωσις τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ), sau cum o numesc latinii: «Transfiguratio Domini» ¹⁾. De și evangeliștii nu spun cum se chema acel munte pe care Domnul a săvârșit schimbarea sa la față, totuși tradiția îl numește „**Tavorul**” adică acel munte înalt și frumos ce se află în mijlocul Galileei.

Această sărbătoare era cunoscută în secolul al IV-lea, după cum se vede din multele cuvântări rostite în această zi. Efrem Sirul, Ambrosie, Ioan Hrisostom și mai târziu Proclu, laudă minunea Domnului în predicile lor. Iar o cuvântare vrednică de amintire este a episcopului Andreiu Criteanul (711—726 ²⁾). În secolul al VIII-lea Cosma din Maiuma și Ioan Damascen, alcătuiră prea frumoase imne întru mărirea acestei sărbători. Biserica ține 9 zile această sărbătoare, adică de la 5--13 August.

În această zi, ca și la toate sărbătorile, se sfințește în Biserică, după liturgie, pârga roadelor pământului ca d. e. *struguri, spice de grâu, mere, ș. a.*, cu cântarea tropariului și a condacului sărbătorii ³⁾. Aceste roade apoi se dau credincioșilor spre gustare și binecuvântare ⁴⁾. Datina aducerei roadelor în Biserică este veche, căci o găsim în epistola I către Corinteni (16,2), în canonul 3 apostolic, în canonul 28 al Sinodului al VI-lea ecumenic, în scrierile sfinților părinți, ș. a. Aceste prinoase sunt icoana mulțumirii noastre către Dumnezeu dătătorul bunătăților ⁵⁾.

1) Leon Clugnet, Diction. op. c. p. 99.

2) Andrei Criteanul, Λόγος εἰς τὴν μεταμόρφωσιν τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ. Conf. P. Migne, Patr. gr., Tom. 97.

3) Cetește în Molitfelnicul din București, 1832, pag. 490 „Rugăciunea la gustarea strugurilor în ziua de 6 August”.

4) Fericiții mei părinți, **Gheorghe și Floarea**, din satul Spineni, județul Olțul, nu gustau din roadele cele noi ale pământului, până ce nu duceau din ele, mai întâiu prinoase la Biserică; iar după aceea împărțeau alte roade săracilor ca să le mănânce. În urma acestor pioase și sfinte împărțiri, mâncau din ele și părinții mei, fericiți în sufletul lor că au dat mai întâi de pomană pentru sufletele morților. Așa făceau ei când se pârgueau *cireșele, merele, perele, castaveții, pepenii, grâul, strugurii*, ș. a. Astăzi s'au slăbit aceste datine sfinte, căci și prin satele noastre, atât de curate altă dată în elemente românești, s'au pripășit destui streini și oameni răi, cu sufletul și trupul înecat în păcate. Contagiunea săteanului român cu aceștia, se face spre pierderea și peirea lui. (Autorul).

5) Vezi pictura Schimbării la față, Tom. II, pag. 274, n. 9, Tez. Lit.

ARTICOLUL III

SARBATORILE ÎMPARATEȘTI NEMUTABILE CU
PRIVIRE LA SFÂNTA FECIOARA MARIA.

§ 71.

Nașterea sfintei Fecioare (Τὸ γενέσιον τῆς Θεοτόκου.
Nativitas sanctae Virginiae).

hîar și mai înainte de a naște sfânta Fecioara Maria pe Mântuitorul lumii, i s'a adus ei adîncă venerațiune, pentru că ea trebuia să nască pe Acela care venea să vindece neamul omenesc de păcatul lui Adam. Arhanghelul Gavriil cînd i-a adus ei în Nazaretul Galileei vestea cea bună că va naște fiu de la Spiritul Sfînt, a numit-o «plină de dar» și «binecuvîntată între femei»¹⁾; iar fiul ei «fiul Celui Prea Înalt (υἱὸς ὑψίστου) se va chema»²⁾. Asemenea și Elisaveta maica Botezătorului Ioan a numit-o iarăși «binecuvîntată între femei» și «binecuvîntat este rodul pîntecelui ei»³⁾. Dar și sfînta Fecioară a zis despre sine: «iată de acum mă vor feriți toate neamurile» (πάσαι αἱ γενεαί⁴⁾).

Iar după ce sfînta Fecioară a născut pe Iisus, venerațiunea ei în lume a crescut pe fie ce zi, dar mai ales după Înălțarea Domnului la ceruri și după adormirea ei. Creștinii începură a o numi acum «Împărăteasă maică» ori «mîjlocitoare către Fiul ei», sau «pururea Fecioară», apoi «mai mărită de cît Heruvimii», iar în sinodul al III-lea ecumenic (anul 431) «Născătoare de Dumnezeu» (Θεοτόκος⁵⁾). În același timp se zugrăvi icoana sa, i se împletiră cîntări, acatiste, și se zidiră Biserici întru mărirea ei. Iar la rîndul său, Biserica institui de timpuriu 4 sărbători mari, pentru aducerea aminte de cele 4 evenimente petrecute în viața ei. Aceste 4 sărbători împărătești

1) Luca, 1, 28.

2) Luca 1, 32.

3) Luca 1, 42: Εὐλογημένη σὺ ἐν γυναιξίν, καὶ εὐλογημένος ὁ καρπὸς τῆς κοιλίας σου.

4) Luca 1, 48.

5) Léon Clugnet, Diction., op. c., Paris 1895, pag. 63, art. Θεοτόκος.

sunt: a) Nașterea sfintei Fecioare, b) Intrarea ei în Biserică, c) Buna Vestire și d) Adormirea ei. Ele stau în legătură cu sărbătorile împărătești ale Domnului nostru Iisus Hristos.

Origina sărbătorii, Nașterea sfintei Fecioare Maria, este următoarea: dreptii și sfinții ei părinți *Ioachim* (יִקְיָה) și *Ana* (חַנָּה), coborau din vița aleasă a lui Israil. Ioachim era din familia împărătească a lui David; iar Ana din seminția preotească a lui Levi ¹⁾. Ioan Damascen laudă mult virtuțile dreptilor Ioachim și Ana. Amândouă se aflau bătrâni și lipsiți de prunci, ceea ce la Evrei astfel de oameni, erau defăimați în fața semenilor lor. De aceea ei se rugară lui Dumnezeu să le dea și lor un fiu ori o fiică, și făgăduiră în taină că această vârstă va fi închinată Creatorului ceresc, în templul din Ierusalim. Dumnezeu cunoscând credința curată și inima nevinovată a acestor doi bătrâni, le dăruie la bătrânețe o pruncă pe care o numiră *Maria* (מַרְיָם), nume purtat de sora lui Moisi (Exod, 15, 20) și alte alese ale lui Dumnezeu ²⁾. Sfânta Fecioară Maria, după învățătura bisericească, a fost concepută în ziua de 9 Decemvre și s'a născut după 9 luni, în ziua de 8 Septemvre ³⁾. Bucuria părinților ei fu mare și presimțiră că această pruncă va avea o sfântă chemare în lume ⁴⁾.

1) În *Protoevangelia lui Iacov* și în *evangelia Nașterii sfintei Fecioare*, amândouă apocrife, cetim că Ioachim avea turme de oi pe cari le păștea el singur. Era de o mare bunătate și evlavie. La etatea de 20 de ani s'a căsătorit cu Ana fiica lui *Akhar*. Ioachim și Ana trăeau în Nazaret. Ei fură sterili în timp de 20 de ani. La adânci bătrânețe dobândiră pe sf. Fecioară Maria. (Autorul).

2) Făgăduințele sfinte sau „voturile” erau îndatinat la Evrei din cea mai adâncă vechime. Ei făgăduiau lui Dumnezeu pentru împlinirea dorinței lor, de a-i închina persoana lor proprie, sau femeia ori pruncii, sclavii, vitele curate și toată averea lor. Făgăduințele erau împlinite cu multă sfințenie. Aceste datine au trecut și la poporul nostru român. Domnii noștri pământenii făgăduiau zidiri de Biserici, mănăstiri, spitale, fântâni, în timp de războaie; părinții închină pe fiii lor preoției, monahismului, ș. a. Boerii făcură la fel, împlinindu-și apoi fie care făgăduința sfântă. (Autorul).

3) Vezi sinaxariile din 9 Decemvre și 8 Septemvre.

Dintre toți urmașii lui Adam, este liber de păcatul strămoșesc numai *unicul Iisus Hristos, Dumnezeu omul* (Θεάνθρωπος); el s'a conceput și născut în chip suprafiresc prin sfântul Spirit din Fecioara Maria. Biserica romano-catolică însă, învață că și Prea Curata Fecioara Maria, maica Domnului nostru Iisus Hristos, s'a conceput și născut tot fără păcatul strămoșesc, ca maica Celui Prea Înalt. Dogma occidentalilor despre „*Immaculata conceptio sanctae Mariae Virginis*”, s'a proclamat de episcopul Romei Piu al IX în 6 Decemvre anul 1854. Ea însă nu are temei în revelația dumnezească și în scrierile patristice. Dogmaticul latin *R. P. Perrone*, în „*Théologie Dogmatique*” Tom. II, Paris 1871, pag. 410—449, cum și liturgistul latin *Lerosey*, în „*Manuel Liturgique, Histoire et Symbolisme*” Paris 1889, p. 565—570, ș. a., se silesc a dovedi temeinicia dogmei lor, însă nu pot ajunge la un sfârșit convingător. (Autorul).

4) Creștinii păstrară venerațiune și dreptilor bătrâni Ioachim și Ana, părinții sfintei Fecioare. Împăratul Iustinian I zidi o Biserică în Constantinopol în anul 550 în memoria sfintei Ana; Iustinian al II-lea făcu și el una în anul 705. Iar Biserica îi sărbătorește pe amândouă în ziua de 9 Septemvre. (Autorul).

Întru aducerea aminte de această naștere, Biserica a statornicit sărbătoarea împărătească «Nașterea sfintei Fecioare» pentru ziua de 8 Septemvrie. Ioan Hrisostom, Augustin și Proclu, mărturisesc că în secolul al IV era cunoscută în răsărit și apus această sfântă zi. Apoi imnologii: Anatolie (sec. V), Ștefan din Ierusalim (sec. VI), Sergie patriarhul Constantinopolului (sec. VII), Andrei Criteanul (sec. VIII), German (sec. VIII), Ioan Damascen (sec. VIII), Iosif Studitul (sec. IX), întocmireă cântări prea frumoase întru lauda Născătoarei de Dumnezeu ¹⁾. În Biserica latină această sărbătoare se generalizează abia de la secolul al VII-lea încoace. Ildefons de Toledo († 667), vorbește de ea cu adâncă pietate ²⁾.

§ 72.

Intrarea în Biserică a Născătoarei de Dumnezeu

(Ἡ ἐν τῷ ναῷ εἰσοδος τῆς Θεοτόκου. Praesentatio sanctae Virginae).

Ⲭând sfânta Fecioară era în vârstă de 3 ani, părinții ei Ioachim și Ana, împlinireă făgăduința dată lui Dumnezeu când s'a născut prunca lor și o aduseră la templul din Ierusalim. Aci o încredințară arhiereului Zaharia ca prunca să viețuiască în legea cea sfântă ³⁾. Învățatul fariseu Iosif Flaviu, spune că pe lângă templul din Ierusalim, erau chilii cu 3 caturi pentru locuința fecioarelor închinat templului, pentru văduvele consacrate serviciului religios, pentru preoți, leviti și arhierei ⁴⁾. Toți aceștia se hrăneau din veniturile templului ⁵⁾. În acest loc sfânt trăea și sfânta Fecioară Maria, sub privegherea preoților, rugându-se necontentit, cetind sfânta Scriptură și lucrând cu mâinile ⁶⁾.

Apropiindu-se timpul, când sfânta Fecioară, după legea cea sfântă trebuia să părăsească templul și asemenea altor fecioare

1) Vezi pictura acestei sărbători la pag. 274, n. 10. Tom. II Tez. Lit.

2) Conf. Lerosey, Liturgique, Histoire et Symbol. op. c. p. 593: Saint Ildefonse, qui florissait au VII-e siècle, parle de cette fête.

3) Acestea le cetim și în Protoevangelia lui Iacov fratele Domnului. Știm că această carte, deși apocrifă, dar pentru conținutul ei frumos, era cetită cu plăcere de primii creștini. (Autorul).

4) Iosephus Flavius, De bello judaico, lib. V c. 5.

5) Nu numai templul din Ierusalim, dar și templele păgâne erau încunjugurate de chilii pentru pioși și preoți și erau înzestrate ca și cele din zilele noastre cu mari venituri. Templele vechi egiptene din Teba și Memfis, cele asiriene, babilonene și budiste erau foarte bogate. Iar Bisericile creștine sunt superioare tuturor acestora prin veniturile, sfințenia și strălucirea lor.

6) Dacă în cântările bisericești ale acestei sărbători s. e. în axionul zilei, cetim că sfânta Fecioară a intrat în *sfânta sfintelor*, aceasta este numai o înfloritură poetică a scriitorilor bisericești și fructul pietății creștine către sfânta Fecioară. Se știe însă că în sfânta sfintelor intra numai arhiereul *odată* (ἁπλῶς) pe an în fum gros de tămâie și anume la *sărbătoarea împăcării* (Evrei 9, 7).

să treacă în starea căsătoriei, ea atunci a descoperit arhierilor și preoților templului, că este mai înainte de naștere închinată de părinții ei lui Dumnezeu, și apoi ea însăși a făcut făgăduința de a trăi toată viața în cea mai curată și sfântă feciorie. Iar pentru păstrarea nevătămată a făgăduinței sale, ea după sfatul preoților și al arhierilor, a fost logodită în vârstă de 15 ani cu rudenția sa, bătrânul și dreptul Iosif, care era în vârstă de 84 de ani și cunoscut pentru viața lui cea sfântă. Bătrânul se hotări și el înaintea lui Dumnezeu, de a petrece și restul zilelor sale cu deplină înțelepciune și de a păstra taina fecioriei a logodnicei sale. El fu mai târziu și hrănitorul pruncului Iisus până ce acesta a început minunile și activitatea sa mesianică.

Biserica a mărit Intrarea în Biserică a sfintei Fecioare cu instituirea unei sărbători ce ne aduce aminte de această minunată faptă, în ziua de 21 Noemvre. Cele mai frumoase omilii la această sărbătoare le-a întocmit Grigorie de Nisa, apoi mai târziu German și Tarasie patriarhi ai Constantinopolului (sec. VIII), etc. Iar George mitropolitul Nicomidiei (sec. IX), a compus stihuri la această sărbătoare care se cântă și acum. Biserica sârbătorește această zi de la 20 până la 25 Noemvre ¹⁾.

Latinii începură a sărbători Intrarea în Biserică, abia din secolul al XIV-lea încoace, după propunerea ce a făcut-o episcopului Romei, cancelarul Philippe de Maizières, lucrător pe lângă regele Ciprului din acele timpuri. Episcopul Romei Grigorie al XI-lea, care locuia atunci în Avignon, auzind de la cancelar solemnitatea care se face în orient în această zi, a hotărît și el să se introducă în apus această sărbătoare ²⁾.

§ 73.

Buna Vestire (Ἡ εὐαγγελισμός τῆς θεοτόκου. Anuntiatio sanctae Virginis).

Sărbătoarea aceasta și-a luat numirea de la vestea cea bună pe care îngerul Gavriil a adus-o sfintei Fecioare în cetatea Nazaret, din Galilea, zicându-i: «*Bucură-te ceea ce ești plină de dar, Domnul este cu tine... iată vei lua în pântece și vei naște fiu și vei chema numele lui „Iisus“ (Ἰησοῦν)... Și (acesta) va împărăși peste casa lui Iacov și împărăția lui nu va avea sfârșit. Și a zis Maria (Μαριάμ, מַרְיָם) către înger: cum va fi mie aceasta de oare ce nu știu de bărbat? Și răspunzând îngerul a zis ei: Spiritul sfânt se va pogori peste tine și puterea Celui de sus (ὕψιστος) te va umbri... Și a zis Maria:*

¹⁾ Vezi pictura acestei sărbători la pag. 274, n. 11 Tom. II Tez. Lit.

²⁾ Lerozey, Liturgique, Histoire et Symbol. op. c. p. 600: Les latins l'adoptèrent au XIV-e siècle (cette fête).

iată eu serva Domnului, fie mie după cuvântul tău. Și s'a dus ingerul de la dânsa»¹⁾.

Această veste a adus-o ingerul sfintei Fecioare, în luna a 6-a a luărei în pânțece a sfintei Elisaveta maica lui Ioan Botezătorul (Luca 1, 36); iar odată cu această veste sfânta Fecioară a și luat în pânțece de la Spiritul sfânt pe Iisus Hristos. Prin urmare Ioan Botezătorul era mai în etate cu 6 luni de cât Mântuitorul²⁾. De aceea primii creștini numeau sărbătoarea Bunei Vestiri «*Concepțiunea lui Iisus*», și abia din secolul al VII-lea încoace, i s'a dat în răsărit numirea «*Buna Vestire a sfintei Fecioare Maria*». Trebuia să nască sfânta Fecioară pe Mântuitorul lumii ca să se împlinească planul economiei divine și aceste cuvinte ale profetului Isaia: «*Iată Fecioara* (עִלְמָלָהּ = Παρθένος) *în pânțece va lua și va naște fiu și se va chema numele lui Emanuel*» (עִמָּנוּאֵל = Dumnezeu cu noi³⁾).

În amintirea acestei bune vestiri spre mântuirea lumii, Biserica a așezat această sărbătoare pentru ziua de 25 Martie. Cum că în secolul al III-lea era cunoscută, ne încredințează Grigorie Taumaturgul († 270) prin cuvântarea sa rostită în această zi. Ioan Hrisostom și fericitul Augustin,⁴⁾ vorbesc de această sărbătoare ca de o zi foarte însemnată. În secolele al IV și al V-lea ivindu-se eretici cari înjoseau ființa sfintei Fecioare și se atingeau de dogma întrupării Mântuitorului, cum erau *Antidicomarianiții*, *Colliridienii* (sec. IV) și *Nestorienii* (sec. V), Biserica de aceea a mărit solemnitatea acestei sărbători, în contra acelor eretici, și o împodobi cu cântări, cuvântări și privegheri de noapte. Mai târziu serviciul divin al acestei zile s'a îmbogățit cu imnele de bucurie făcute de Ioan Damascen, Teofan mitropolitul Niceei și alți imnologi mari⁵⁾.

Sărbătoarea Buna Vestire se ținea la început în **ajunul** Botezului Domnului la 5 Ianuarie; iar în secolul al IV-lea s'a hotărât pentru aceasta ziua de 25 Martie, după o veche tradiție, că atunci a adus ingerul buna vestire sfintei Fecioare. Sărbărea Bunei Vestiri nu se lasă la o parte nici când ea cade în ziua de Paști; cântările ei se împreună și atunci cu acelea ale Învierii Domnului, după rânduiala lui *Ciril patriarhul Constantinopo-*

1) Luca 1, 28–38.

2) Acest calcul se face așa: de la 25 Martie când s'a făcut Buna Vestire și până la 25 Decemvre când s'a născut Domnul, sunt tocmai 9 luni depline. Iar de la 23 Septemvre când a conceput sf. Elisaveta pe Ioan Botezătorul (vezi sinaxariul din 23 Septemvre) și până la 24 Iunie când s'a născut el (vezi sinaxariul din 24 Iunie), sunt iarăși 9 luni depline. Apoi de la 24 Iunie și până la 25 Decemvre sunt 6 luni. Deci sf. Ioan s'a născut cu 6 luni mai înainte de cât Mântuitorul. (Autorul).

3) Isaia 7, 14. Vezi și M. N. Sander, Diction. Hébreu-Franç. op. c. p. 540.

4) Conf. Lerosey, Liturgique, Histoire et Symbol. op. c. p. 574: C'est la date (25 Mars) que lui assigne saint Augustin dans son *Traité de la Trinité*.

5) Vezi pictura Bunei Vestiri la p. 275, n. 12, Tom. II, Tez. Lit.

lului, întocmită în anul 1817 ¹⁾. În ori ce zi s'ar întâmpla Buna Vestire, potrivit canonului 52 al sinodului al VI-lea ecumenic, se servește *liturgie deplină* și anume a sfântului Vasilie, dacă sărbătoarea cade în acele zile când se face acea liturgie, sau a sfântului Hrisostom, dacă sărbătoarea cade în alte zile ²⁾. Din cauza bucuriei adusă lumii cu vestea îngerului, sărbătoarea este lipsită de post și se mănâncă *pește* în acea zi, chiar dacă ea se întâmplă în *Vinerea sfintelor patimi*, căci patriarhul Constantinopolului Nicefor (sec. IX) zice acestea în canonul său 5: «*De se va întâmpla Buna Vestire în Joia sau Vinerea cea Mare, nu păcătuiți de vom deslega atunci la vin și la pește*» ³⁾. Sărbătoarea cade nu numai în postul cel mare, dar și în cele 4 zile începătoare ale Paștelor, căci acestea se învârtesc între 22 Martie și 25 Aprilie.

§ 74.

Adormirea Maicei Domnului (Ἡ κοίμησις τῆς Θεοτόκου. Dormitio sanctae Virginis).

După Înălțarea Domnului la ceruri, Prea sfânta Fecioară a rămas sub îngrijirea sfântului Ioan, după cum rânduisese fiul ei când era pe cruce (Ioan 19, 26). Sfânta Scriptură nu ne mai spune nimic de dânsa după suirea Domnului la ceruri. Totuși tradiția bisericească împlinește acest gol, arătându-ne că sfânta Fecioară petrecea neîncetat în post și rugăciune, hrănind dorința de a vedea cât mai curând pe cel născut al ei, care șeade de a dreapta Tatălui. Ziua morții i-a fost descoperită de Domnul; iar moartea ei a fost însoțită de minuni, făptuite de Cel ce s'a născut dintr'însa. Nicefor Calist întemeiat pe cele zise de Dionisie Areopagitul, cu privire la Adormirea Născătoarei de Dumnezeu, istorisește că apostolii erau răspândiți în felurite țări ca să predice evanghelia; iar în ziua Adormirii ei, sfinții propoveduitori au fost aduși de nouri ca să vadă și să petreacă cu cântări până la mormânt, pe aceea care a fost mângâierea lor. Potrivit dorinței sfintei Fecioare, corpul ei a fost înmormântat lângă Ierusalim în grădina din satul Getsimani, între mormintele părinților ei și al bătrânului logodnic Iosif ⁴⁾.

1) Vezi Tipicul din București, 1851, p. 195—196.

2) Cetește când se fac cele 3 liturgii în postul cel mare, la pag. 225, Tom. III, Tez. Liturg.

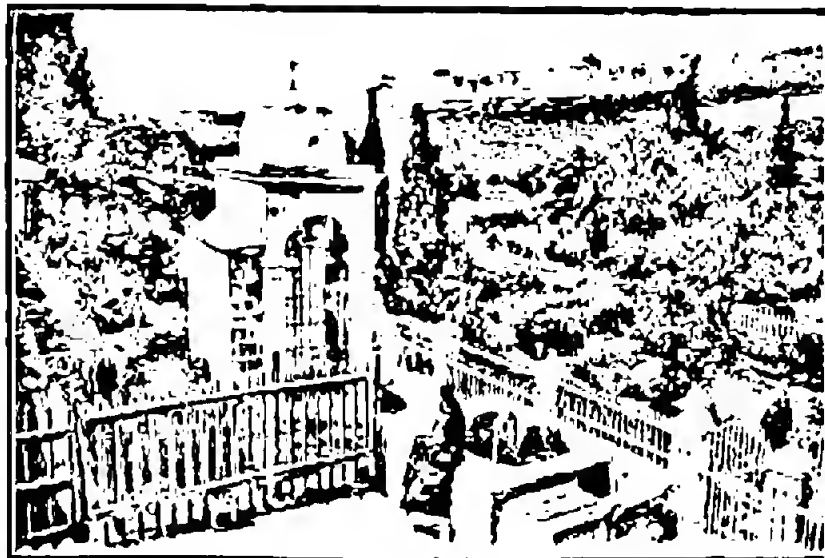
3) Vezi Pidalionul op. c. p. 475.

4) Am văzut și eu în ziua de 11 August anul 1904, mormântul în care a fost pus corpul sfintei Fecioare. În scopul acesta eşind de dimineață din cetatea Ierusalimului, pe poarta lui David de la apusul cetății, am încungiurat cetatea pe dinafară, până ce am coborât spre răsărit în pârâul Chidronului, și am mers în apropiere la *fântâna Siloamului* de unde am băut apă. Am înaintat apoi spre nord, pe valea acestui pârâu fără apă în timpul verei, neconținut mi-

În ziua a 3-a când Toma, care nu fusese la înmormântarea Maicei Domnului, a venit la mormânt, corpul ei nu mai era în sicriu. Biserica ortodoxă și chiar cea latină a crezut totdeauna că ea a

nunându-mă de cele ce vedeam, de și era o căldură arzătoare. După aceea am suit pe potecă la *mormântul lui Avesalom* și la acela al profetului *Zaharia*, de cealaltă parte a pârâului. Mulțime de șopârle și gușteri mișneau pe la picioarele mele. Am trecut după aceea în apropiere la peștera în care se află *mormântul sfintei Fecioare*, așezat lângă Ierusalim la poalele Muntelui Maslinilor.

Aci coborându-mă în peșteră pe 47 trepte de piatră, am rămas uimit de frumusețea și bogăția Bisericii din sfânta catacombă. Aurul și argintul de pe icoane străluceau ca lumina soarelui; candelarele nu se sting aci niciodată, ca și în Biserica sfântului Mormânt și în cea din peștera Vitilemului. Preotul m'a miruit și mi-a dat aghiazmă din puțul săpat în mijlocul Bisericii. Mormântul sfintei

Grădina Getsimani de lângă Ierusalim, în a cărei peșteră adâncă a fost îngropată sfânta Fecioară. În marea Biserică din peșteră m'am coborît pentru închinare, Mercuri 11 August anul 1904. (Autorul).

Fecioare este un sicriu mare de marmoră în mijlocul naosului, înaintea căruia se închină pioșii toată ziua; lângă sicriu se află și mormintele părinților ei Ioachim și Ana. La 15 August sosesc aci închinători din Europa, Asia, Africa și America, ca să fie de față la sărbătoarea Adormirii Maicei Domnului.

Însuși patriarhul Ierusalimului săvârșește liturgia în peșteră în acea zi, însoțit de clerul său patriarhal. Arabii și Abisinenii, creștini ortodocși, veniți de departe de la vetrele lor, postesc cu asprime de la 1–15 August în corturi albe așezate pe muntele Maslinilor.

După ce am eșit din peșteră, am pornit la deal pe muntele Maslinilor. Din vârful muntelui am avut o priveliște măreață în toate părțile. În partea de apus stă *Ierusalimul*, orașul sfânt și străvechiu al omenirii. Cupolele înalte și strălucitoare ale Bisericilor din oraș, arată omului că aci este centrul cultului creștin. Iar în partea de răsărit se vede în apropiere *Vitania*; apoi în depărtare,

fost luată la ceruri¹⁾. De aceea sărbătoarea se cheamă «Adormirea Maicei Domnului»).

De și unii scriitori cred că această sărbătoare a fost așezată de Biserică în timpurile mai noi, totuși avem dovezi că în secolul al V-lea era bine cunoscută în creștinism. Anatolie patriarhul Constantinopolului († 452) a scris stihuri la această sărbătoare; iar în secolul al VIII-lea Cosma și Ioan Damascen, îmbogățiră ziua aceasta cu frumoase cântări și podoabe bisericești²⁾. La început sărbătoarea Adormirii Maicei Domnului se ținea în Galia și la Coptii din Egipt în ziua de 18 Ianuarie; iar în alte țări creștine la 15 August. Sărbătura generală însă la 15 August, s'a așezat în anul 582 după voința împăratului Mauriciu († 602), căci în această zi biruise el pe Perși. Sărbătoarea este precedată de un post de două săptămâni, adică de la 1—15 August³⁾. Cu evenimentul Adormirii sfintei Fecioare, Biserica ne învață, că moartea nu este nimicirea ființei noastre, ci numai trecerea sufletului de pe pământ la ceruri, sau de la putreziciune la veșnica nemurire⁴⁾.

râul Iordanul, ca o fâșie de pânză perdută în ceață, și tot acolo se vede și Marea Moartă ca un lac mic. Mântuitorul cu Apostolii lui se sueau adesea ori pe vârful Muntelui și priveau Ierusalimul cu ale lui lucruri îninunate. *Foarte frumoase sunt aceste locuri pentru omul luminat și religios.* Ele ne uimesc cu bogăția amintirilor pioase și istorice. (Autorul).

1) Lerozey, Liturgique, Hist. et Symbol., op. c., pag. 589: *Il n'est pas de foi qu'après sa mort, la sainte Vierge a été ressuscitée et qu'elle est montée au ciel en corps et en âme. Mais c'est une pieuse croyance admise dans toute l'Eglise.*

2) Iată tradițiile scrise asupra Adormirii sfintei Fecioare. După Evodiu citat de Nicefor Calist în Istoria sa Bisericească (cartea II, 3), ea a adormit în etate de 57, după alții de 70 de ani. Melito de Sardes, zice că ea a locuit, după Înălțarea Domnului la ceruri, într-o casă pe muntele Maslinilor, ori pe muntele Sionului, prigonită de Iidovi. Iar într'un fragment al Coptilor egipteni, cetim că după Înălțarea Fiului ei, ea a viețuit 15 ani în Ierusalim, apoi adormind a fost înmormântată în peștera Ghetsimani. (Autorul).

3) Vezi pictura acestei sărbători la pag. 275, n. 13, Tom. II, Tezaur Lit.

4) În comuna mea natală Spineni din județul Oltul, cătunul *Vineții de jos*, în ziua de 15 August fiind *hramul* Bisericii de acolo, se făcea în copilăria mea *pomană mare* întru mărirea Născătoarei de Dumnezeu și pomenirea morților. După liturgie, fie care familie aducea cu sine pe o poiană cu iarbă verde din mijlocul cătunului, merinde din destul: pâine multă din grâu nou, făcută în casă, găște și alte păsări fierțe și fripte, poame și băuturi. Se întindea apoi pe iarbă o pânză lungă ca de 40 de metrii și apoi se așezau bătrânii și săracii satului jos pe iarbă împrejurul mesei. Oamenii mai de frunte din cătun, cu preotul în mijloc, ne așezam în capul mesei. Preotul da binecuvântarea și apoi începeam a ospăta cu multă cuviință, vorbind numai de cele sfinte. Femeile serveau repede aducând cu multă bună voință mâncare.

La sfârșitul mesei cântam cu preotul din cântările serbătorei, toți stând în picioare și ascultând cu luare aminte. Apoi ne despărțeam în liniște. Așa erau pe atunci datinele vechi creștine, acum s'au mai împuținat acestea. Origen (în Iob., lib. III) ne vorbește în secolul III de origina acestor pomeni. (Autorul).

5) Despre strălucirea acestei sărbători, cetește cuvântarea panigirică rostită de mine la 15 August, în Catedrala din Curtea de Argeș, și publicată în revista „Biserica Ortodoxă Română”, din București, anul XXX (1906), n. 5, pag. 588—595. (Autorul).

§ 75.

Sărbătorile mijlocii sau ale sfinților mari.

Se numesc așa pentru că ele cuprind locul de mijloc, între sărbătorile împărătești și ale sfinților mai mici. Sărbătorile sfinților au temeiul lor în sfânta Scriptură a Noului Testament, în scrierile patristice și în datina veche bisericească, după cum voiu dovedi mai departe¹⁾.

Sfântul apostol Pavel în epistola sa către Romani (cap. 1, 7), trimite harul și pacea Domnului celor *«chemăți sfinți»* (κλητοῖς ἁγίοις), adică celor distinși între creștini prin virtuțile și curăția lor. Iar apostolul Iacov (cap. 5, 16), zice că mult poate înaintea lui Dumnezeu rugăciunea dreptilor adică a *«sfinților»*. Apoi în Apocalipsă (cap. 5, 10), cetim că *«sfinții»* se roagă lui Dumnezeu pentru noi. Dar prin numirea de «sfânt» se înțelege de Biserică *«omul intrat în baia botezului și apoi făcător de fapte, neîncetat potrivite cu cele zise de sfânta Scriptură»*. Se mai chiamă «sfânt» omul care *«a pătimit pentru Biserică, ori și-a dat viața pentru ea în chinuri, munci și dureri venite de la păgâni și de la tot felul de oameni răi»*. Biserica veneratează pe sfinți ca pe niște viteji ai credinței și ca pe niște plăcuți ai lui Dumnezeu.

Cum că de la începutul creștinismului, sfinții au fost venerați mai ales după moartea lor, amintesc aci de venerațiunea adusă protomartirului și arhidiaconului Ștefan²⁾, apoi de aceea ce s'a adus de Smirneni episcopului lor Policarp³⁾. Mai departe, fac amintire de mărturia lui Tertulian, că în zilele martirilor se cânta pomenirea lor cu solemnitate⁴⁾, de mărturia lui Ciprian⁵⁾, a Marelui Vasilie⁶⁾, a sfântului Ioan Hrisostom⁷⁾, a fericitului Augustin⁸⁾, etc.

Din primele timpuri creștine s'au înălțat și Bisericii în memoria sfinților chiar pe locul patimei lor. Eusebiu al Cesareei⁹⁾,

1) Cetește în Bingham, Origin. eccles., op. c. Tom. IX, pag. 132—167 : De festis in honorem apostolorum et martyrum celebratis.

2) Fapt. Apost. 8, 2. Conf. Constit. Apost. lib. VIII c. 33. Eusebiu (Hist. eccl. lib. III c. XXXVI) vorbește și de adâncă venerațiune adusă lui Ignatie Teoforul, muncit în zilele lui Traian în amfiteatrul din Roma.

3) Euseb. Hist. eccles. lib. IV c. 15.

4) Tertull. De corona militis : Oblationes pro defunctis pro natalibus annuae facimus.

5) Cyprian. Epist. XXXIV : Sacrificia pro eis semper... quoties martyrum passionibus.

6) Basil. Magn. Epist. ad Julian. Apostat : «Venez și pe sfinții apostoli, pe profeți și pe martiri», etc. Vezi textul grec la pag. 201 nota 1, Tom. II Tez. Lit.

7) Chrysostom. in Acta Apostol. Homil. XXI n. 4.

8) Augustin. Sermon. 273.

9) Euseb. Vita Constant. lib. III c. 48.

Irisostom ¹⁾, Augustin ²⁾, vorbesc de multe ori de aceste Biserici numite „martyria“ (de la cuvântul μαρτυρ, pătimitor, chinuit, muncit ³⁾). Foarte frumos arată Hrisostom solemnitatea sărbătorilor sfinților zicând: «Unde este mormântul lui Alexandru cel Mare? Arătați-mi-l și spuneți-mi în ce zi a murit el? Dar mormintele sfinților se cunosc în toate orașele și satele și se știe ziua morții lor, căci este sărbătoare pentru toată lumea» ⁴⁾. Dar și Ioan Damascen zice că «trebuie să venerăm pe sfinți ca pe amicii lui Hristos și moștenitorii împărăției lui Dumnezeu» ⁵⁾. Iar sinodul al VII-lea ecumenic înfloresc această venerațiune prin cuvintele: «Tot așa e folositoare cinstirea icoanelor sfinților lui Hristos, ale Născătoarei de Dumnezeu», etc. ⁶⁾. În ajutorul creștinilor fură chemați sfinții prin liturgiile vechi ⁷⁾, și prin scrierile învățătorilor bisericești, ca d. e. Dionisie Areopagitul ⁸⁾, Ciprian ⁹⁾, Vasile cel Mare ¹⁰⁾, Hrisostom ¹¹⁾, etc. Iată atâtea dovezi pentru venerațiunea sfinților și sărbătorirea lor din vechime și până astăzi, în tot creștinismul ortodox și apusean și chiar la Nestorienii, Abisinienii, Coptii și Armenii. Protestanții Luterani și Calvinii, resping însă venerațiunea și sărbătorirea sfinților; iar protestanții episcopali din Anglia, au început a se apropia de această venerațiune și sărbătorire ¹²⁾.

În datina bisericească se face deosebire între sfinți și fericiti; venerațiunea și imitarea sfinților se poruncește; iar venerațiunea și imitarea fericitilor se îngăduie să o facă cineva. Ziua care se petrece întru mărirea unui sfânt este ziua morții lui ¹³⁾, căci moartea sfinților este trecerea lor de la viața pământească la cea cerească, sau mai bine zis este ziua nașterii lor pentru viața eternă ¹⁴⁾. Numai la sfânta Fecioară Maria (8 Septemvrie)

1) Chrysostom. Homil. XXVI în II Corint.

2) Augustin. De civitate Dei, VIII, 26 n. 1.

3) Conf. Cyril. Ierus. Cateches. XVI. — Socrat. Hist. eccles. lib. IV c. XVIII.

4) Chrysostom. Homil. XXVI în II Corint.

5) Damascen. De fide orthodoxa, lib. IV, c. 15.

6) Conc. Nicæn. II act. IV, la pag. 209, Tom. II, Tez. Liturg.

7) Renaudot, Collectio Liturg., Tom. II, pag. 33, Paris 1716. Conf. Assemani, Codex Liturg. ecclesiae universae, Tom. IV. Roma 1751. Asem. Daniel, Codex Liturg., Tom. IV, Lipsiæ 1853.

8) Dionysius Areopagita, Hierarchia ecclesiastica c. VII.

9) Cyprian. Epist. ad Cornelium.

10) Basil. Magn. Homil. 40 martyr.

11) Chrysost. Homil. 44, n. 2 în Genes.

12) În călătoriile mele făcute în Europa, Asia și Africa, m'am încredințat că toți creștinii ortodocși și latini se închină sfinților și îi sărbătoresc. Protestanții Luterani și Calvinii nu au icoane în Bisericile lor și nici venerațiunea sfinților; iar protestanții episcopali din Anglia, au sfinți în pictura acestora, cum am văzut eu însu-mi în catedrala lor sfântul Paul din Londra. Coptii și alți eretici au în Bisericile lor pictura și venerarea sfinților. (Autorul).

13) Origen. in Iob. trad. în latin.: Nos non nativitatis diem celebramus... sed mortis diem.

14) Chrysostom. Homil. 43 de Romano martyr.: Ὅτι μαρτύρων θάνατος οὐκ ἔστι θάνατος ἀλλὰ ζωή.

și la Ioan Botezătorul (24 Iunie), se serbează ziua nașterii și a morții lor.

Creștinii se adunau la un loc la sărbătoarea morții sfinților și făceau acolo *veghele de noapte*¹⁾, citeau *istoria* patimilor și a morții lor, rosteau *cuvântări panigirice*²⁾, iar preoții făceau liturgia, apoi cu toții se împărtășeau cu sfânta euharistie³⁾ și dau ospete orfanilor, văduvelor și săracilor⁴⁾.

Acei creștini cari erau închiși pentru credință și încetau din viață înainte de condamnare se numeau „*fericiți*” ori „*mărturisitori*”. Și zilele morții acestora se însemnau pentru a fi laudate cu ale martirilor. Mai târziu fură numiți „*mărturisitori*” și cei ce se deosebiră printr-o viață sfântă. Anul nostru bisericesc este întocmit așa, că în fie care zi se amintește unul ori mai mulți sfinți, dându-se fie căruia venerarea mai mare ori mai mică, după cum și el a lucrat pentru înflorirea creștinismului. Biserica deci este păstrătoare a meritului fie cărui sfânt. Iar scopul sărbătorilor sfinților este acesta: a) a venera pe sfinți pentru virtuțile lor și a prea mări pe Dumnezeu izvorul sfințeniei; b) a îndemna pe credincioși pentru ca sfinții să fie imitați cu fapte și cuvinte frumoase; c) a cere de la sfinți mijlocire către Dumnezeu pentru păcatele noastre. Între sărbătorile alese ale sfinților, se așează pe treapta cea mai înaltă acelea ale Nașcătoarei de Dumnezeu; dar ele fiind deosebite prin izvorul și urmările lor mântuitoare ale neamului omenesc, s'au așezat în rândul celor împărătești după cum am văzut. Rămâne dar să cunoaștem acum pe sfinții cei mari ai Bisericii ortodoxe, sărbătoriți cu mare solemnitate:

1. *Înălțarea* (Ἡ ὑψωσις) *sfintei cruci* (14 Septembrie⁵⁾), sărbătoare instituită cu post, după mărturia lui Sozomen (Hist. eccles. lib. II, 1) în timpul împăratului Constantin cel Mare (secolul IV⁶⁾).

2. *Prea Cuvioasa maica noastră Paraschiva* (14 Octombrie), viețuitoare în satul Epivatul Traciei în secolul XII-lea. Ea era de bun neam și a călătorit în Palestina, Asia mică și Constantinopole, săvârșind fapte mari creștine. Relicviile ei au fost aduse de Domnul Moldovei Vasilie Lupul, din patriarhia de Constantinopole în anul 1641, și așezate în Biserica «Sfinții Trei Ierarhi» din Iași. Acum ele se află în catedrala mitropolitană de acolo.

1) Chrysostom. Homil. 59. De martyribus adhort. ad populum. : Ἐπούσατε τὴν νύκτα... διὰ τῶν παννυχίδων τῶν ἱερῶν.

2) Sozom. Hist. eccles. lib. V, c. 3: Καὶ πανηγύρεις μαρτύρων καὶ μνήας τῶν παρ' αὐτοῖς γενομένων ἱερῶν.

3) Chrysost. Homil. 59. De martyribus: Μετὰ γραφῶν ἁγίων ἀκρόασιν, μετὰ μυστηρίων θεῶν κοινωνίαν.

4) Origen. in Iob. lib. III, trad. în latin.: Celebramus diem mortis (sanctorum)... invitantes pauperos, pupillos et vidua saturantes.

5) Cetește amănunțit despre „Venerațiunea și închipuirea sfintei cruci”, Tom. II, p. 243–256, Tez. Lit. și „Facerea semnului sfintei cruci”. Tom. III, p. 38–41, Tez. Liturg.

6) *Înălțarea sfintei cruci* este trecută de unii între sărbătorile împărătești, în locul Tăerei Împrejur a Domnului. Eu însă am pus Înălțarea sf. cruci

3. *Sfântul martir Dimitrie* (Δημήτριου) sărbătorit în ziua de 26 Octomvre. Mormântul lui se află în Biserica «sf. Dimitrie» din Tesalonic unde s'a născut el ¹⁾. A pătimit martirismul în zilele lui Dioclețian în anul 296 ²⁾.

4. Adunarea (Ἡ σύναξις) mai marilor voievozi *Mihail* și

Icoana sfântului martir George.

Gavril (Μιχαὴλ καὶ Γαβριὴλ) și ale tuturor cereștilor puteri (8 Noemvre).

Între sărbătorile sfinților, iar Tăerea împrejur între cele împărătești, căci mai mare este aceasta din urmă de cât cea dintâi. (Autorul).

1) În ziua de 11 Iulie 1904, am fost în Tesalonic, și acolo am intrat în Biserica sfântului Dimitrie. Aci un Turc mi-a arătat frumusețea Bisericii de proveniență bizantină, apoi mormântul acestui mare martir. Cetește cercetările mele asupra Tesalonicului, Smirnei, asupra insulelor Chios și Rodos, publicate în revista „Biserica ortodoxă Română” din București, anul XXX (1907), n. 10, pag. 1128–1147. (Autorul).

2) Daniel, Codex, Tom. IV, p. 272.

5. Sfântul Ierarh *Nicolae* (Νικολάου) arhiepiscopul Mirei din Licia († 342), sărbătorit la 6 Decembrie.

6. Sfântul arhidiacon și protomartir *Ștefan* (Στεφάνου πρω-του.) vietuitor în timpul apostolilor (27 Decembrie ¹⁾).

7. Sfântul Ierarh *Vasilie cel Mare* (Βασιλείου τοῦ Μεγάλου), arhiepiscopul Cesareei Capadociei († 379) sărbătorit la 1 Ianuarie.

8. Sfântul *Ioan Botezătorul* (Προδρομίου) sărbătorit la 7 Ianuarie.

9. Sfinții trei Ierarhi : *Vasilie cel Mare* († 379), *Grigorie de Nazianz* sau «Teologul» († 390) și *Ioan Hrisostom* († 407)

Icoana „Țăierea capului sfântului Ioan Botezătorul” dăruită mie în mănăstirea „Prodromul” din Ierusalim, în ziua de 15 August, anul 1904. (Autorul).

— Τῶν τριῶν ἱεραρχῶν, Βασιλείου, Γρηγορίου καὶ Χρυσοστόμου. (30 Ianuarie).

10. Sfântul și marele martir *George* (μεγαλ. Γεωργίου) muncit în zilele lui Diocletian și sfârșit în chinuri la anul 296. Este sărbătorit în ziua de 23 Aprilie ²⁾).

1) Când eram în Ierusalim în anul 1904, am văzut în vale, aproape de pârâul Chidronului, locul unde a fost ucis cu pietre arhidiaconul Ștefan. Pe acest loc nu este nici un monument. Vezi Fapt. Apost. Cap. VII v. 59. (Autorul).

2) Vezi Cuvântarea mea panigirică la ziua Sf. George, publicată în revista „Biserica Ortodoxă Română” din București, Anul XXXI (1907) n. I (Aprilie) pag. 89--97. (Autorul).

11. Sfinții Împărați și întocmai cu apostolii *Constantin* († 337) și *Elena* (Κωνσταντίνου καὶ Ἑλένης), 21 Mai ¹⁾.

12. Sfinții și întru tot lăudații apostoli *Petru* și *Pavel* (Πέτρου καὶ Παύλου), amândouă uciși în Roma la anul 67, după Hristos, Petru prin răstignire, iar Pavel prin tăerea capului din porunca lui Neron ²⁾. Ei sunt sărbătoriți în ziua de 29 Iunie ³⁾.

13. Sfântul prooroc *Ilie Tesviteanul* (Προφήτου Ἰλίου), viețuitor în zilele regelui Iudeei Ioram (sec. IX înainte de Hristos). Este sărbătorit la 20 Iulie.

14. *Tăierea capului sfântului Ioan Botezătorul* (Ἡ ἀποτομή τοῦ Προδρόμου) în temnița «Maherus» de lângă Arabia Petroasă, în anul 33 de la nașterea lui Hristos. Această ucidere s'a făcut din porunca Tetrarhului Galileei *Irod Antipa*, fiul lui Irod Idumeul sau «cel Mare». Tăierea capului e sărbătorită cu post la 29 August.

15. *Hramurile Bisericii* fiind și ele sărbătorite cu mare solemnitate, de preoții și enoriașii locului, le-am trecut și pe ele tot în rândul acestor sărbători ⁴⁾.

§ 76.

Sărbătorile sfinților mai mici.

De lângă sărbătorile împărătești și ale sfinților mari, mai sunt în cărțile bisericești și în orânduirile liturgice, mulți sfinți sărbătoriți cu o mică solemnitate în cultul ortodox ⁵⁾. În rândul sărbătorilor sfinților mai mici numărăm :

1) Vezi cuvântarea mea panigirică la ziua Sfinților Împărați, publicată în revista „Biserica ortodoxă Română”, Anul XXX (1906), n. 2 (Mai), pag. 208—221. (Autorul).

2) Vezi cuvântarea mea panigirică la ziua sf. apostoli Petru și Pavel, publicată în revista „Biserica ortodoxă Română” anul XXX (1906), n. 3, (Iunie), pag. 341—356. (Autorul).

3) Conf. Euseb. Hist. eccles. lib. II c. 35.

4) Atât zilele de *Duminici* și *sărbători împărătești*, cum și zilele *sfinților mari*, potrivit orânduirilor bisericești și datinelor vechi creștine, se cuvine să le sărbătorim prin odihna de lucrul greu al mâinilor și prin îndulciri sufletești ca acestea : mergerea la Biserică pentru închinare, ascultarea cultului și împărtășirea cu sfânta euharistie, aducându-ne aminte neîncetat de binefacerile dumnezeiești. Apoi după eșirea din Biserică, să ne îndulcim cu cetirea sfintei Scripturi și a cărților folositoare de suflet, cu ajutarea săracilor, a orbilor, bătrânilor lipsiți de pâine, și cu mângâierea bolnavilor.

Departe să fie de tot creștinul sărbătorirea acestor zile sfinte, cu beții, orgii, și îmbuibări de corp, căci din acestea isvorăsc crime, sinucideri, judecăți, pierderea averii și alte fapte diavolești. (Autorul).

5) Sărbătorile de origină păgână ori isvorite din superstiție ca : *Ropotini* (cele 3 Marți după Paști), *Filipii*, *Vinerile*, *Marțile* și *Joile după Paști*, *Foca*, *Ilie Pălie*, *Pintilie Călătorul*, *Paparuda*, *Circovii* și alte zile necuprinse în sinaxariile ortodoxe, sunt oprite de Biserică. Vezi și „Enciclica asupra sărbătorilor” a sfântului Sinod al Bisericii ortodoxe române, publicată în „Monitorul Oficial” No. 49 din 2/15 Iunie 1907.

1. Luna Septemvrie.

Concepțiunea (Ἡ σύλληψις) sfântului Ioan Botezătorul de către maica sa Elisaveta (23 Sept.). — Adormirea (Μετάστασις) apostolului, evangelistului și teologului (Θεολόγου) Ioan (26 Sept.).

2. Luna Octomvrie.

Sfântul apostol Toma (Θωμᾶ), 6 Oct. — Sf. apost. Iacov fiul lui Alfeu (Ἀλφαίου), 9 Oct. — Sf. apost. Filip (Φιλίππου ἀποστ.) unul din cei 7 diaconi (ἐνὸς τῶν ἑπτὰ διακόνων), 11 Oct. — Sf. apost. și evang. Luca (Λουκά), 18 Oct. — Sf. apost. Iacov fratele Domnului (ἀδελφοθέου), 23 Oct.

3. Luna Noemvrie.

Sf. Ioan cel Milostiv (Ἐλεήμονος) arhiepiscopul Alexandriei (sec. VII), 12 Noem. — Sf. Ioan Hrisostom (Χρυσόστομος), 13 Noem. — Sf. Filip (Φιλίππου) unul din cei 12 apostoli, 14 Noem. — Sf. apost. și evangelist Matei (Ματθαίου τοῦ εὐαγγελιστοῦ), 16 Noemvrie. — Sf. Grigorie Decapolitul (Δεκαπολίτου) născut în una din cele 10 cetăți ale Isauriei, numită «Irinopol» în sec. VIII. El fu apărător al icoanelor în contra iconoclastilor. Relicviile lui fură aduse de Banul Barbu Craioveanu în mănăstirea Bistrița din județul Vâlcea (România), 20 Noem. ¹⁾ — Sfânta Ecaterina (Αἰκατερίνης) o nobilă din Alexandria martirizată în timpul lui Maxenție (306—312), 25 Noem. — Sf. apost. Andrei (Ἀνδρέου) cel întâiu chemat la apostolat (πρωτοκλήτου), 30 Noem. ²⁾.

4. Luna Decemvrie.

Sf. Varvara (Βαρβάρας) martirizată în zilele lui Maximian (286—305); și Sf. Ioan Damascen (sec. VIII), 4 Decemvrie. — Sf. Sava (Σάββα) celsfințit († 532 în etate de 90 de ani), înființatorul Lavrei «Sf. Sava» ce există și azi lângă Ierusalim, spre sud. 5 Decem. ³⁾ — Sf. Ana concepe (Ἡ σύλληψις) pe sf. Fecioară Maria;

1) Mai avem în România următoarele relicve de ale sfinților: relicviile sfintei *Paraschiva*, despre care am vorbit (pag. 291, n. 2); — ale sf. *Dimitrie Basarabov*, în Mitropolia din București, 27 Oct.; — ale sfintei *Filoftea* în Curtea de Argeș, 7 Dec.; — ale sf. *Nicodim* în Mănăstirea Tismana, 26 Dec.; — ale sf. *Ioan cel Nou* în Suceava, 24 Iunie; — ale sf. *Nifon* (capul și mâna) în Biserica lui Neagoe din Curtea de Argeș, 11 Aug.

Tot acolo mai sunt relicviile (capul) sfintei martire *Tatiana* (12 Ianuarie) și capetele sfinților martiri *Serghie* și *Vach*.

Sărbătorile acestea sunt ținute în localitățile unde se află relicviile sfinților, cu serânde mari, litanii, privigheri de noapte, ortrină cu polieleu și doxologie, liturgie solemnă ș. a. Poporul respectă mult zilele relicviilor din ținutul său. (Autorul).

2) Vezi pictura sf. apost. Andrei la pag. 262, n. 2. Tom. II Tez. Lit.

3) O sărbătoare locală în ziua de 7 Decemvrie, se află la Curtea-de-Argeș, unde se păstrează relicviile sfintei martire *Filoftea*, născută și martirizată în orașul Târnova Bulgariei, în secolul al XIII-lea. Sărbătoarea sfintei cade totdeauna în ziua arătată.

iar după 9 luni, la 8 Septemvrie a născut-o, 9 Decem.—Sf. Spiridon (Σπυρίδωνος) făcătorul de minuni († d. a. 347), episcopul Trimitundei din Cipru, 12 Decem. Istoricul Sozomen (Hist. eccle. lib. I c. IX) laudă mult virtuțile sf. Spiridon. — Sfinții martiri sfârșiți în chinuri în timpul lui Dioclețian (284–305): Eustratie, Axenție, Evghenie, Mardarie și Orest, 13 Decem. — Sf. martir Ignatie Teoforul (τοῦ Θεοφόρου) episcopul Antiochiei († 107 sau 116) sfârșiat de lei în amfiteatrul din Roma, 20 Decem.

5. Luna Ianuarie.

Sf. cuvios și mare pustnic Teodosie începătorul monahismului chinovial (Θεοδοσίου τοῦ Κοινοβιάρχου) în pustile Antiochiei († c. a. 485), 11 Ianuarie.—Sf. cuvios și pustnic Antonie cel Mare (Ἀντωνίου τοῦ Μεγάλου) din pustile Egiptului († 356), 17 Ianuarie.—Sfinții părinți Atanasie (Ἀθανασίου) († 373) și Ciril (Κυρίλλου) († 444), patriarhi ai Alexandriei. 18 Ianuarie.—Sf. cuvios și pustnic Eftinie cel Mare (Εὐθυμίου τοῦ Μεγάλου) născut în Melitena din Armenia, a pustnicit pe lângă Ierihon și marea Moartă din Palestina († 465), 20 Ianuarie.—Sf. Grigorie Teologul (Θεολόγου) de Nazianz († 390), 25 Ianuarie.—Aducerea relicviilor sf. Ioan Hrisostom de la Pitius din Colehida, la Constantinopole, în anul 438, 27 Ianuarie¹⁾.

6. Luna Februarie.

I-a și a II-a aflare a capului sf. Ioan Botezătorul (Τοῦ Προδρόμου ἡ α' καὶ β' εὑρεσις) pe la unii dintre creștini, și aducerea lui în Biserica din cetatea Emesa din Fenicia, în zilele lui Valentinian al III-lea (sec. V), 24 Februarie.

7. Luna Martie.

Adunarea (Ἡ σύναξις) arhanghelului Gavriil, cel ce a adus vestea cea bună Fecioarei Maria, 26 Martie.

8. Luna Aprilie.

Sf. apost. și evangelist Marcu (Μάρκον τοῦ εὐαγγελιστοῦ), 25 Aprilie.

9. Luna Maiu.

Sf. apostol, evangelist și teolog Ioan (Ἰωάννου τοῦ Θεολόγου), 8 Maiu. — A III-a aflare (Ἡ τρίτη εὑρεσις) a capului sf. Ioan Botezătorul tăiat din porunca lui Irod Antipa. Știm că în 24 Fe-

1) Cetește despre „Venerațiunea relicviilor” p. 410, Tom. II, Tez. Liturgic.

vruarie se serbează aflarea și aducerea capului în Biserica din Emesa. Iar în 25 Maiu, se serbează aducerea lui de acolo, la Constantinopole, apoi la **Cumane** și după aceea iarăși la Constantinopole, în zilele împărătesei Teodora (842—856), 25 Maiu.

10. Luna Iunie.

Sf. prooroc Elisei (Ἐλισαίου) viețuitor în sec. IX înainte de Hristos, 14 Iunie. Sf. apost. Iuda fratele Domnului (Ἰούδα ἀδελφοῦ τοῦ Κυρίου), 19 Iunie. — Nașterea sf. Ioan Botezătorul (Τοῦ Προδρομοῦ γενέθλιον), 24 Iunie¹⁾.

11. Luna Iulie.

Aflarea veștmântului Născătoarei de Dumnezeu în Galilea de către doi pioși și aducerea lui în mănăstirea Vlaherne (Βλαχέρναι) din Constantinopole, în zilele împăratului Leon I (457—474), 2 Iulie²⁾. — Sf. martir Procopie (Προκοπίου) † 29, în zilele lui Dioclețian, 8 Iulie. — Sf. martira Marina (Μαρίνης) din Antiohia Pisidiei, muncită tot în zilele lui Dioclețian (284—305), 17 Iulie. — Sf. mironosiță Maria Magdalena (Μαγδαληνῆς) care venise la mormânt în dimineata Învierii Domnului, ca să-l ungă pe el cu miresme (Conf. Mat. 28, 1. Marcu 16, 1. Luca 24, 1. Ioan 20, 1), Iulie 22. — Adormirea sfintei Ana (Ἄννης ἡ κοίμησις) maica sfintei Fecioare, 25 Iulie. — Sf. martir și Doftor Panteleimon (Παντελεήμωνος) † 304 în zilele lui Dioclețian, 27 Iulie.

12. Luna August.

Aducerea relicviilor (Ἡ ἐπανοδος τοῦ λειψάνου) sf. apost. Vartolomeu (Βαρτολομαίου). Acesta fiind unul din cei 70 de apostoli a predicat în Indii, unde a dus evangelia lui Mateiu, pe care **Panten** în secolul al II-lea a adus-o de acolo în Alexandria. Din Indii Vartolomeu venind să predice și în Armenia, aci fu jupuit de viu. Teodor Lectorul spune că relicviile lui Vartolomeu au fost ridicate din locul lor în anul 508 și puse din porunca împăratului Anastase I (491—518) în Biserica din orașul **Duras** din Mesopotamia. Iar Anastase Bibliotecarul († 886) istorisește că

1) Conf. Revista românească „Luminătorul” din Chișineu (Basarabia), pe luna Iunie 1909.

2) Daniel, Codex, Tom. IV, p. 262, greșește când scrie că aducerea sf. veșmânt la Vlaherne s'a făcut în anul 418, în zilele împăratului Leon I. Noi știm însă că acesta a împărățit mai târziu și anume între anii 457—474. Iar cu privire la aflarea acestui veșmânt, și a altor relicvii sfinte după sute de ani, eu adaog că a fost cu puțință această păstrare a lor, mai ales când se știa de creștini ale cui au fost ele. Eu am văzut în muzeul etnografic din Berlin în anul 1907 și în cel egiptean din Cairo (Africa) în anul 1904, pânze rămase de la vechii locuitori ai Egiptului, viețuitori cu multe mii de ani înainte de era creștină. Aceste pânze și alte țesături egiptene sunt într-o așa stare bună, în cât s'ar putea crede că ele sunt lucrate de curând. (Autorul).

relicviile apostolului au fost luate din Duras, aduse la **Lipari** (insule lângă Sicilia), apoi în anul 809 la **Benevent** (oraș în Italia). În anul 893 aceste relicvii au fost aduse în *Roma* și așezate în Biserica cu numele sfântului, 25 August.

De și aceste sărbători mici nu au serviciul divin cu bogăția celorlalte sărbători mari, însă și ele sunt venerate de Biserică și de pioși. Totuși în aceste mici sărbători **se îngăduie a lucra**. Iar dacă mulți dintre oamenii lumești se plâng că Biserica ortodoxă are prea multe sărbători mari și mici, aceștia nu știu că în creștinism viața este altfel privită de cât cum o privesc iubitorii de bogății. În așezarea sărbătorilor, Biserica a avut în vedere ca traiul piosului să fie mai mult în spirit și în luminare sufletească, de cât în carnea care întunecă pe om. Prin instituirea sărbătorilor mari și mici, Biserica a voit ca fiul ei să găsească adese ori mângăiere și învățătură în casa Domnului, rămânându-i destul timp pentru lucrul mâinilor și pentru odihna corpului, *numai dacă timpul este bine întrebuințat*.

Biserica nu a oprit lucrul mâinilor în sărbătorile cele mici, ci numai în zilele de **Duminici** și sărbători **împărătești**, cum și în zilele **sfinților mari**; totuși a voit ca și în sărbătorile mici, creștinul să nu uite pe Dumnezeu, ci să se închine lui în casa cea sfântă, și după aceea să meargă să lucreze. Aceste sărbători mici, mai sunt potrivite pentru săteni, ca ei să se adune *la clăci* pentru înfrumusețarea drumurilor satului, pentru săparea și curățirea fântânilor cu apă de băut, împrejmuirea Bisericilor satului, plantarea câilor cu arbori și pomi roditori și săvârșirea altor fapte tot atât de frumoase și folositoare.

Dar astăzi fiii lumii și ai păcatului, se plâng și de mulțimea Duminicilor anuale, a sărbătorilor împărătești și ale sfinților mari. Ei voesc nesfârșit lucru material, voesc bogăție, aur, argint, palate, sclavi, și tot felul de lucruri deșarte. Dar tocmai acești oameni cari se ridică în contra sărbătorilor, **nu lucrează nimic în toată viața lor, ci silesc și chinuesc pe săraci să le lucreze la câmp ori în fabrici în toate zilele anului**, s. e. în Duminici și în cele mai mari și mici sărbători, fără frică de Dumnezeu și rușine de oameni¹⁾. Însă acești iubitori de sudoarea săracului, cari se plâng de mulțimea sărbătorilor, să se dea pe ei înșiși

1) Iată o pilduire de cruzime făptuită asupra muncitorilor sălbateci din Peru (America): Consulul englez **Casements**, a publicat în anul 1912, în „*Cartea albastră*” raportul său cu privire la sălbăticiile societății engleze de cauciuc din Peru. Intre alte grozăvii, Consulul arată cu multă mâhnire, că în ultimii 12 ani, 4000 de tone de cauciuc au costat viața a peste 30.000 de muncitori Indieni indigeni. Indienii ca să lucreze peste puterile lor în acea climă ecuatorială, sunt bătuți de stăpânii lor până la moarte, ori lăsați să piară de foame, înpușcați, spânzurați sau arși de vii. Nici femeile și nici copii nu sunt scutiți de aceste grozăvii, pentru a se câștiga miliarde de dolari din sudoarea lor. În Congo (Africa), și în multe locuri africane, americane și asiatice, tot așa sunt chinuiți și suprimați nenorociții sălbateci. Aceasta e civilizațiunea modernă cu miliardele ei de dolari!! (Autorul).

pildă de lucrul greu cu mâinile, în toate zilele anului, și în toată viața lor, în arsura soarelui ca și în gerul cumplit al iernei. Să rabde și ei la lucrul greu foamea, setea, golătatea, ca și săracul împilăt, și atunci vom vedea dacă mai cer înlăturarea Duminicilor și a sărbătorilor de odihnă și mărire a Domnului, și dacă mai voesc muncă nesfârșită în toată viața lor. Pe lângă acestea eu mai adaog, că tot acestor bârfitori în contra sărbătorilor, să li se poruncească și lor la munca chinuitoare, cu *lovituri și împunsături* de alți stăpâni *mai asprii de cât ei*, în toate zilele anului, fără deosebire, și atunci vom vedea fericirea vieții lor. Deci, *lesne este de poruncit altora să muncească, dar foarte greu de muncit*¹⁾.

CAPITOLUL II

CELE ȘEAPTE MISTERII CU ÎNTOCMIRILE LOR LITURGICE.

§ 77.

Origina dumnezească a sfintelor misterii.

Upă cum am văzut, liturgia este coroana întregului cult ortodox, la care iau parte toți creștinii, căci printr'însa se face mijlocire înaintea lui Dumnezeu pentru toți fiii Bisericii ce sunt de față și cari lipsesc, pentru vii și pentru morți. Dar sunt și alte servicii sfinte cari nu se săvârșesc totdeauna în public; iar *mântuirea și grația divină* ce se cere prin acestea, sunt numai pen-

1) Eu ca fiu de țăran, din comuna Spineni, județul Oltu, plasa Vedea, am muncit din greu cu mâinile, în copilăria mea, în vacanțele de vară, la lucrul câmpului, atât de frumos cântat de poeți, dar cari nu au idee de acesta. Și munceam la sapă, la secere, la coasă, la ridicatul snopilor și la toată munca chinuitoare pe arșița soarelui. Cât de grea mi-era viața în căldura arzătoare și în chinul muncii! Seara mi-era mai dorită o boală ca să mă odihnesc, de cât să plec a II-a zi iarăși la câmp. Cât de binecuvântată era Duminica ori sărbătoarea care venea să mă odihnesc și să merg la Biserică ca să cânt Celui Prea Înalt!

Și nu munceam singur, ci cu tatăl și fratele meu, cu hrană bună, apoi eram mângâiat și încurajat de ei, ne odihneam în zilele de *Duminici și sărbători mari și mici*, pe lângă acestea munceam la lucrul meu și mai aveam și oameni streini la muncă, și totuși doream ori ce nevoie, numai lucrul chinuitor al câmpului nu-l mai doream. Dar cât de greu trebuie să fie săracilor și nevoiașilor, chinuiți în toată viața: Duminica, sărbătoarea și în toate zilele anului,

tru anumite persoane. Aceste servicii ale cultului ortodox sunt **sfințele misterii**. Iar «*misterul sau taina* (μυστήριον, sacramentum), după învățătura Bisericii ortodoxe, este o lucrare sfântă, așezată de Domnul nostru Iisus Hristos, prin care sub o formă văzută, se împărtășește credincioșilor grația sau harul Dumnezeuesc, cel nevăzut»¹⁾. Sunt 7 misterii: *Botezul*, *Mirul* (ungerea botezaților cu sfântul mir), *Euharistia*, *Preoția*, *Pocăința*, *Căsătoria* și *Maslul* (eleo-ungerea sau ungerea bolnavilor cu unt de lemn, sfințit în cetirea tainei²⁾). Cum că misteriile sunt 7, iar nu mai multe ori mai puține, despre aceasta ne învață Biserica, și așa s'au săvârșit ele de la începutul creștinismului și până astăzi³⁾.

Origina lor este dumnezească, căci după cum vom vedea, Domnul nostru Iisus Hristos le-a așezat pe ele și le-a lăsat Bisericii sale pentru folosul nostru. *Botezul* l'a așezat prin cuvintele: «*De nu se va naște cineva din apă și din Spirit, nu va putea să intre întru împărăția lui Dumnezeu*»⁴⁾. *Mirul* are temei în cele zise de Domnul: «*Cel ce va crede întru mine, râuri de apă vie vor curge din pântecul lui*»⁵⁾. Această taină se mai întemeiază și pe fapta săvârșită de Petru și Ioan cari «*puneau mâinile peste Samarinenii cei botezați și aceștia primeau pe Spiritul sfânt*»⁶⁾. *Euharistia* a întocmit-o Mântuitorul la cina cea de taină, când a luat pâinea și a dat-o apostolilor săi zicând: «*Luați, mâncați, acesta este corpul meu*»⁷⁾; și apoi luând paharul l'a dat lor zicând: «*Beți dintru acesta toți, acesta este sângele meu*»⁸⁾. Apoi Domnul a adăugat: «*Aceasta să faceți întru amintirea mea*»⁹⁾. *Preoția* are temei în trimiterea apostolilor la predică de Mântuitorul nostru dându-le puterea spirituală prin porunca

la lucrul stăpânului *rău și aspru*, iar iarna să fie așteptată de muncitori, cu groază, cu datorii pe la bogați, cu spaima de foame, boale și golicieune! Iată pentru ce Biserica, în mila ei pentru săraci, a rânduit *Duminici* cu *sărbători mari* și *mici*, ca să se închine omul lui Dumnezeu, și să-și odihnească și săracul oasele lui rupte în munca bogatului.

Dar eu am văzut și oameni, lacomi, cari nu au ținut nici o sărbătoare în viața lor, și nici nu și-au mai adus aminte de Dumnezeu. Rodul muncii acestora a fost strângerea milioanelor de franci, până la bătrânețe. Iar când a sunat ora morții, au lăsat toate în bucuria celor ce nu s'au ostenit; iar aceștia aduceau bârfeli celor ce au adunat cu atâta chin, că nu au strâns mai mult. Și au adunat lacomii, fără să se odihnească, fără să vadă câmpiile, râurile, florile, munții și toate darurile dumnezești. Și au plecat din lume în blestemele săracilor pe cari i-au asuprit în toate zilele anului. (Autorul).

1) Confes. ortod. Partea I, răspuns la întreb. 99.

2) În chipul acesta sunt înșirate cele 7 misterii în Confesiunea ortodoxă. (Autorul).

3) Confes. ortod. Partea I, întreb. 98.

4) Ioan 3, 5.

5) Ioan 7, 38.

6) Fapt. Apost. 8, 17.

7) Mat. 26, 26.

8) Mat. 26, 28.

9) Luca 22, 19.

aceasta: «*Mergând învățați toate neamurile, botezându-i în numele Tatălui și al Fiului și al sfântului Spirit*» ¹⁾. Pocăința a așezat-o Mântuitorul nostru prin porunca dată apostolilor zicând: «*Ori câte veți lega pe pământ vor fi legate și în ceruri, și ori câte veți deslega pe pământ vor fi deslegate și în ceruri*» ²⁾. Căsătoria a sfințit-o Domnul la nunta din Cana Galileei când «*au fost chemați la nuntă Iisus și discipulii lui*» ³⁾. Maslul l'a așezat dând apostolilor putere peste spiritele necurate, iar ei predicau pocăința «*și ungeau cu unt de lemn pe mulți bolnavi și îi vindecau*» ⁴⁾. Dar și apostolul Pavel arată origina divină a celor 7 taine zicând: «*Așa să ne socotească pe noi omul, ca pe niște servitori ai lui Hristos și economi ai tainelor lui Dumnezeu*» ⁵⁾. Apoi și părinții bisericești au mărturisit aceeași origină a sfintelor taine. Așa Ambrosie zice: «*Întemeietorul tainelor este însuși Domnul nostru Iisus Hristos*» ⁶⁾. Deci, mistериile sunt înființate de Mântuitorul, și s'au săvârșit în Biserică din timpul apostolilor și până în zilele noastre.

Pentru ca ori ce taină să fie *deplină*, se cer 3 condițiuni la săvârșirea ei: a) *ministrul* sau săvârșitorul tainei, adică episcopul ori preotul canonic; cel ce primește taina este omul viu, căci *mortului nu i se poate săvârși nici o taină* ⁷⁾; b) *materia* hotărâtă pentru mister; în fine c) *forma* adică rugăciunea prin care se chiamă sfântul Spirit ⁸⁾ și în care stă puterea tainei. Tot creștinul are trebuință de aceste 3 misterii: *botezul, mirul și euharistia*. Pocăința este de mare folos numai pentru cel păcătos; maslul numai pentru cel bolnav; preoția numai pentru cel ce se hirotonește; iar nunta numai pentru cel ce se căsătorește. *Botezul, mirul și preoția nu se repetesc; iar celelalte misterii se repetesc.*

1) Mat. 28, 18–19.

2) Mat. 16, 19 și 18, 18.

3) Ioan 2, 2.

4) Marcu, 6, 7–13.

5) I Corint. 4, 1.

6) Ambros. De sacramentis, lib. IV.

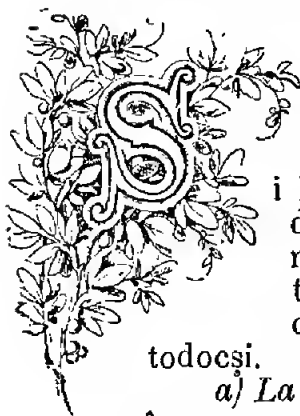
7) Canon. 25 Cartagen.

8) Confes. ortod. Partea I, întreb. 100.

ARTICOLUL I

DEOSEBIRILE DINTRE BISERICA ORTODOXA,
LATINA ȘI PROTESTANTA CU PRIVIRE LA SFIN-
TELE MISTERII.

§ 78.

Deosebiriile dintre Biserica ortodoxă și latină
asupra sfintelor misterii.

i latinii sau romano catolicii au tot 7 misterii; dar la săvârșirea acestora, ei se deosebesc în multe puncte de rândueala și înțelesul celor ortodoxe. De aceea eu voi arăta aci deosebirile cele mai însemnate dintre ei și răsăritenii ortodocși.

a) *La botez*, romano catolicii de la secolul al VIII-lea încoace, nu mai afundă pe om în apă, ci îl stropesc ori îi toarnă apă pe cap, în contra învățăturilor sfinte și a datinelor vechi păstrate în Biserica ortodoxă. Dar însăși numirea de «botez» (βάπτισμα, βαπτίζω, בָּטַח), însemnează «afundare», iar nu «stropire». Apoi Mântuitorul când s'a botezat în undele Iordanului, s'a afundat pe sine în apă¹⁾; iar apostolul Pavel numește botezul «bae» ori «scăldătoare»²⁾. Mai departe, cuvintele: «Botează-se servul lui Dumnezeu», latinii le-au schimbat cu nedrept așa: «Eu te botez (Ego te baptiso) în numele Tatălui» etc.³⁾. Ei mai zic că la botez poate fi *naș* (ἀνάδοχος) și un *necreștin*; dar Biserica ortodoxă cu tot dreptul nu primește nici această învățătură.

b) În *taina mirului* Biserica ortodoxă învață ca preotul îndată după botez să ungă pe cel botezat cu sfântul mir⁴⁾; iar latinii de la secolul al 13-lea încoace, nu mai ung cu mir pe pruncii botezați, ci abia după ce ei împlinesc etatea de 7 ani. Mulți dintre aceștia însă, mor mai înainte de această etate, lipsiți fiind de taina mirului. La ortodocși ministrul botezului și al ungerei cu sfântul mir, este preotul care a săvârșit botezul; la latini mirungerea

1) Mat. 3, 6—16.

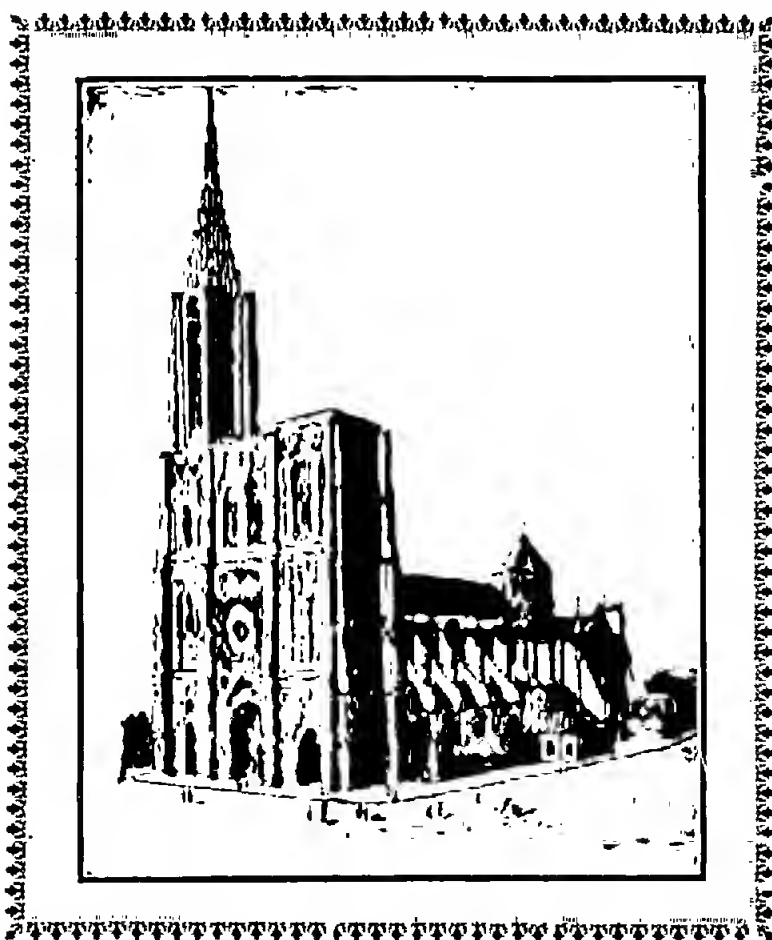
2) Efes. 5, 26. Tit. 3, 5.

3) Daniel, Codex, op. c. Tom. I p. 187.—Conf. R. P. Perrone, Théologie Dogmatique, Tom. IV. Paris 1871, p. 107.—Goar, Evhol. p. 298.

4) Confes. ortod. Partea I, Întreb. 105.

(confirmatio) o face numai episcopul după ce botezatul a trecut etatea de 7 ani, pentru ca acesta să aibă cunoștință de însemnătatea misterului¹⁾. Am văzut însă, că nu toți pruncii ajung etatea confirmațiunei latine.

c/ La *euhăristie* latinii începură prin secolul al VII-lea să calce rândueala liturgică, și să întrebuițeze azime adică pâine nedospită, în loc de pâine dospită, așa că în secolul al XI-lea întrebuițarea azimelor era răspândită în toată Biserica apu-

Renumita catedrală din orașul Strassburg (Germania), cu minunatul ei orologiu, văzută de mine Marți 29 August, anul 1900. (Autorul).

seană²⁾. Iar cuvintele instituirei sfintei euharistii: «Luați, mâncați» și «Beți dintru acesta toți» ei le zic în locul cuvintelor

1) Episcopul latin unge cu mir la timpul hotărît de el, pe cel botezat cu cuvintele: „*Signo te signo crucis, et confirmo te chrismate salutis, in nomine Patris*“, în loc să zică: „Pecetia darului sfântului Spirit, amin“, cum zic ortodocșii.

2) Vezi nota 4 de la pag. 170, Tom. III Tez. Lit., cu întrebuițarea azimei în euharistia latină.

prefacerei sfințelor daruri în corpul și sângele Domnului. Latinii nu rostesc așa dar la prefacere ca ortodocșii: „*Și fă adică pâinea aceasta*... *Iar ce este în potirul acesta*...”, ci zic: „*Luati, mâncați*” și „*Beți dintru aceasta toți*”¹⁾. Apoi euharistia se dă laicilor latini numai sub forma pâinei ne adăpată cu sângele Domnului, căci după teologii lor, acolo unde este corpul lui Hristos, este și sângele său. Numai preoții latini eau cuminecătura sub chipul pâinei și al vinului; iar pe prunci li împărtășesc numai sub forma vinului, căci, zic teologii, nu pot înghiți și pâinea. Dar preoții ortodocși, laicii și pruncii de aceeași credință, toți primesc euharistia sub chipul pâinei și al vinului²⁾.

d) În *taina preoției* Biserica ortodoxă îngăduie preoților și diaconilor să se căsătorească mai înainte de a fi hirotoniți, căci așa zic canoanele: 26 al sfinților apostoli, canonul 1 al sinodului din Neocesarea, canonul 1 al sinodului I-lu ecumenic, canoanele 3 și 6 ale sinodului al VI-lea ecumenic, etc. Biserica latină însă, cu începere de la secolul al III-lea înapoi, a cerut nu numai de la episcopi, ci și de la preoți și diaconi să fie necăsătoriți³⁾.

e) La *pocăință* penitentul latin nu vede de obicei fața confesorului în scaunul mărturisirei, căci acesta stă ascuns într-o chilie ori după o perdea și acolo ascultând păcatele celui ce se mărturisește, rostește pedeapsa spirituală. Ascunderea de fața penitentului se face după credința latinilor, ca să nu se știe persoana celui ce vine să-și spună păcatele și așa secretul mărturisirei să fie inviolabil. Felul acesta de mărturisire însă, nu împacă nici mintea sănătoasă nici datina bisericească, căci secretul păcatelor se poate păstra de preot chiar văzându-se fața penitentului. De aceea în Pravila noastră din Târgoviște, la cap. 327 cetim: „*Și duhovnicului i se cade să vadă pe omul au tânăr de este, au bătrân, au tare, au slab, și obrazul ce a păcătuit*”. Apoi la rostirea canonului sau a pedepsei spirituale, în contra învățăturilor evanghelice latinii dau ertare în felul acesta: păcătosul este ertat de pedepsele veșnice, nu însă și de cele temporale, adică de pocăința pe pământ⁴⁾. Deci, ne putând omul să se pocăiască îndestul, păcatele lui vor fi pocăite în cealaltă lume, în focul cel veșnic. Dar aci vine în ajutor Biserica latină, se înduioșează și împărtășește păcătosului din meritele nefinite ale lui Hristos și din cele de prisos ale sfinților, ajungând astfel la „*indulgențe*” sau la *răscumpărarea păcatelor mari și mici*, cu bani, moșii, case, și alte bunuri în folosul Bisericii, după mărimea păcatului. Răscumpărarea păcatelor

1) Vezi nota 2 pag. 204, Tom. III Tez. Lit., cu cuvintele prefacerii euharistice la latini.

2) Vezi pag. 203, 204 și 221, Tom. III Tez. Lit., cu deosebirile euharistice latine.

3) Vezi ritualul hirotoniei și hirotesiei treptelor clericale la latini, în Codicele lui Daniel. Tom. I pag. 208—256. Conf. nota 2, p. 322, T. II, Tez. Lit.

4) Preotul latin îi zice penitentului aceste cuvinte de deslegare: *Ego te*

prin indulgențe, Biserica latină o dă și celor morți¹⁾. Aceste inovațiuni dogmatice ale latinilor nu au temeiuri în sfânta Scriptură și în judecata sănătoasă și de aceea s'au întâmplat în apus atâtea nenorociri religioase. *Iar rugăciunile ce le face Biserica ortodoxă pentru vii și pentru morți, precum și parastasele, pomenile și milosleniile date de pioșii ortodocși pentru sufletele lor și ale celor adormiți, nici pe departe nu se pot asemăna cu cele ce se petrec în Biserica latină și nu sunt răscumpărări de păcate, ci numai niște daruri aduse lui Dumnezeu Cel ertător, îndurat și dătător de fericire cerească și pământească.*

f) În taina căsătoriei Biserica are ca ministru al misterului pe însuși episcopul sau preotul săvârșitor al tainei. Iar latinii și aci se depărtează de adevărul dogmatic și cred că *înșiși mirii sunt ministrii*, iar preotul sau episcopul săvârșitor al misterului este numai martor. La ortodocși căsătoria se desfășoară canonic la întâmplarea curviei din partea unuia dintre soți, căci Domnul a zis: «*Ori cine își va lăsa muerea sa, afară de cuvânt de curvie, și va lua alta, preacurvește*»²⁾. Latinii nu desfac căsătoria nici la această împrejurare³⁾.

g) La Maslu latinii obișnuiesc de regulă un preot; la ortodocși sunt, 3, 5 și 7 preoți și numai la nevoie se cheamă un singur preot, căci apostolul Iacov zice: «*De este cineva bolnav între voi, să cheme preoții Bisericei și să se roage pentru dânsul*»⁴⁾; apostolul întrebuițează deci pluralul «preoții», iar nu singularul «preotul». Afară de aceasta, la latini untul de lemn nu se sfințește ca la ortodocși de preotul ce săvârșește taina, ci de episcop. Apoi la ortodocși, maslul se face celor bolnavi și celor sănătoși; iar la latini numai celor ce sunt aproape de sfârșitul vieții. De aceea maslul la ei se cheamă «*Sacramentum extremæ unctionis*» (taina ungerei finale⁵⁾).

absolvo ab omnibus censuris et peccatis, in nomine Patris et Filii et Spiritus sancti, amen. In Daniel, Codex, Tom. I, p. 298.

1) În vara anului 1897 pe când mă aflam în Roma, am văzut cu mirare în vitrinele prăvăliilor pe strada Vaticanului ce duce la Basilica sfântului Petru și palatul papal, formule tipărite de vânzare, pentru cerere de indulgențe. (Autorul).

2) Mat. 19, 9.

3) Vezi ritualul căsătoriei la latini, în Codicele lui Daniel, Tom. I, p. 257–278.

4) Iacov, 5, 14.

5) Vezi ritualul maslului la latini, în Codicele lui Daniel, Tom. I, p. 305–314.

§ 79.

Deosebirile dintre Biserica ortodoxă și protestantă asupra sfintelor misterii.

Intre Biserica ortodoxă și protestantă este o prăpastie peste care nu se poate trece, în privința învățăturilor bisericești exegetice, istorice, dogmatice, liturgice și în privința sfintelor misterii. Protestanții, în loc de 7 misterii, au primit la începutul organizării lor în secolul al XVI-lea, numai două, ori trei, sau patru și cinci, până ce le-au redus iarăși la două: **botezul** și **euharistia**, dar și acestea depărtate de spiritul evangelic și al datinelor bisericești. Urmașii lui Luter și Calvin cu numeroasele lor secte, susțin că misteriiile sunt numai niște *lucrări simbolice* ale făgăduințelor dumnezeiești pentru deșteptarea și nutrirea credinței prin care se mântuește omul. Ele au fost introduse în Biserică, nu de la începutul creștinismului, ci abia în secolul al XII-lea, și de aceea nu au așezare dumnezească. Noi am văzut însă mai înainte origina divină a misteriiilor ¹⁾, și mai știm iarăși că latinii și chiar **Armenii, Coptii, Nestorienii și Iacobiții**, cu toate că sunt de mult despărțiți de Biserica ortodoxă, totuși păstrează și ei numărul de 7 misterii, bine înțelese potrivit învățăturilor lor ²⁾.

a) *Taina botezului* o admit și Protestanții prin stropire, iar Anglicanii prin afundare, dar zic că materia ei poate să fie apă sau ori ce lichid. *Socinienii* ³⁾, *Queckerii* ⁴⁾ și *Metodiștii* ⁵⁾, niște secte protestante, urmară învăătura dascalilor lor, respingând necesitatea apei în taina botezului. Să vede însă că ei nu-și mai aduc aminte că Mântuitorul în apa Iordanului s'a botezat și pentru aceea la botez numai apa de râuri și isvoare a fost întrebuințată în toate timpurile ⁶⁾. Sectele sus amintite mai zic că botezul să se dea numai celor vârstnici, nu și pruncilor. Biserica însă totdeauna a botezat deopotrivă pe prunci ca și pe vârstnici, căci nu toți pruncii ajung la maturitate, ci mulți din ei mor mai înainte de timp ⁷⁾. Dar raționaliștii protestanți mai

1) Ioan, 3, 5. Fapt. Apost. 8, 17. Mat. 26, 26—28. Luca 22, 19. Marcu 6, 7—13. Mat. 28, 19. Ioan, 2, 2. I Corint. 4, 1. Vezi și pag. 299—301, Tom. III Tez. Liturg.

2) Confes. ort. Part. I Intreb. 98 și 99. Iar asupra *ritualului* celor 7 taine la Armeni, Copti, Nestorienii și deosebirile lor, cetește adnotațiunile din Codicele lui Daniel, Tom. IV p. 496—564.

3) Secta *Socinienilor* fu întemeiată în sec. XVII de medicul *Faust Socin* († 1604) din Polonia.

4) Secta *Queckerilor* fu întemeiată în sec. XVII de *Georg Fox* († 1691) din Anglia.

5) Secta *Metodiștilor* fu întemeiată în sec. XVIII de *Ioan Wesley* din Anglia.

6) Fapt. Apost. 8, 36—38. 10, 47. Justin Mart. Apol. I n. 70.

7) Mat. 19, 14. Augustin. Homil. 176 De verbis apostol. n. 2.

neagă și păcatul strămoșesc pe care îl șterge botezul¹⁾. Afară de acestea, botezul la protestanți (De sacramento baptismi) nu are un ritual hotărît și uniform pentru toți cei de o credință cu ei, ci aflăm ritualul lui Luter în limbă germană amestecat cu părți din ritualul ducatelor Magdeburg, Würtemberg, etc. Mai au deosebite între ele, ritualuri pentru botezul tinerilor, proseliților, ș. a.²⁾. La ortodocși este unul și același ritual pentru toți cei ce vin la botez³⁾.

b) *Mirul* (confirmatio) la protestanți nu este un mister, ci numai o ceremonie cu punerea mâinilor ce urmează botezului, căci și punerea mâinilor apostolilor asupra celor botezați, zic ei, nu era de cât o formă cu înțeles simbolic, iar nu li se împărțea grația sfântului Spirit. În contra acestor rătăcirii protestante, vorbesc învățăturile Mântuitorului⁴⁾, ale scriitorilor bisericești⁵⁾, cum și canoanele⁶⁾. La protestanți mirungerea se face de pastor copiilor cari rostesc Decalogul, Tatăl nostru, și învățături mai însemnate din Catechismul lui Luter⁷⁾.

c) *Taina euharistiei* o au și protestanții (De sacramento eucharistiae), dar întrebuintează și ei ca și latinii azime în loc de pâine dospită. Apoi Zwinglie și urmașii lui, neagă prezența reală a lui Hristos în euharistie, și învață că pâinea și vinul sunt numai simbole ale corpului și sângelui Domnului. Iar Luter și cu ai săi, cred în prezența reală a lui Hristos în euharistie, dar „*per impanationem*“, adică pâinea și vinul rămân ceea ce sunt, și numai «*in pane, cum pane et sub pane*» în chip nevăzut se află corpul și sângele lui Hristos. Ei deci rătăcesc căci nu admit prefacerea elementelor în corpul și sângele Domnului, ci «*in pâine, cu pâine și sub pâine* se află Hristos⁸⁾».

d) *Taina preoției* iarăși nu există la protestanți, căci după învățătura și praxa lor în contra sfintei Scripturi, la ei poate să fie preot (pastor) ori care creștin din confesiunea lor⁹⁾. Dar au și ei rugăciuni pentru «rândueala și investitura» (De ordinatione et investitura) pastorilor și superintendentilor¹⁰⁾. Iar Biserica anglicană episcopală, admite treptele ierarhice: diacnatul, presviteratul și episcopatul, dându-le prin hirotonie.

1) I Corint. 6, 1. Ioan, 3, 5–6. – Fapt. Apost. 2, 38. – Varnava, Epist. cap. 11. – Cyril. Procatech. n. 16.

2) Vezi ritualul botezului întocmit de Luter ș. a. în Codicele lui Daniel Tom. II p. 185–272 și Tom. III p. 106.

3) Molitfelnicul, op. c. p. 17–39.

4) Ioan 13, 17. Luca 24, 49. Fapt. Apost. 1, 8. 8, 14. 19, 1–6. Evrei 6, 2.

5) Dionys. Areop. Hierarch. eccles. cap. 4 n. 1 și 11. Clem. Alex. Strom. lib. II c. 3. Tertull. De Baptiz. cap. 6.

6) Sinod. Laod. can. 7 și can. 48: «Cei luminați, după botez să se ungă cu ungerea cerească».

7) Vezi rit. Confirmațiunei la protestanți în Cod. lui Daniel, T. II p. 273–314.

8) Vezi ritualul cuminicăturei la protestanți în Codicele lui Daniel, Tom. III p. 145–201.

9) Vezi învățăturile protestante contrare Ierarhiei bisericești, la pag. 306–316 Tom. II și la pag. 16, Tom. III Tez. Liturgic.

10) Vezi rugăciunile la investitura pastorilor și superintendentilor protestanți în Codicele lui Daniel.

e) Asupra *pocăinței* urmașii lui Luter și Calvin, nu mai obiectează nimic ortodocșilor, pentru că protestanții nu primesc acest mister. Totuși au și ei rugăciuni făcute de Luter pentru «*pœnitentia et confessione*» cari se cetesc de pastor, la pocăință, mărturisire și deslegarea păcatelor ¹⁾. Anglicanii însă au forme de deslegare cari se apropie de cele latine.

f) Dar nici *taina căsătoriei* nu există la protestanți; Au și ei însă rugăciuni pentru logodnă și cununie (De benedictione coniugum) întocmite de Luter ca să se cetească de pastor celor ce se căsătoresc ²⁾.

g) *Taina maslului* iarăși nu o au protestanții, cu toate acestea au și ei rugăciuni pentru cei bolnavi, fără vr'o ungeră, pentru împărtășirea acestora și pentru îngroparea morților (De cura infirmorum, miserorum ac mortuorum ³⁾).

Cum vedem protestanții au rămas numai cu 2 taine: botezul și euharistia; iar pe celelalte 5 taine le-au transformat în «binecuvântări religioase» cetite de pastori celor ce au trebuință de ele.

ARTICOLUL II

ÎNVAȚATURILE LITURGICE ALE BISERICEI ORTO- DOXE DESPRE SFINTELE MISTERII.

§ 80.

Botezul.

otezul (τὸ βάπτισμα, φῶς, φῶτισμα, φωτισμός ⁴⁾, baptisma) este *taina prin care cel botezat primește grația sfântului Spirit, se iartă și se desleagă de păcatul strămoșesc, se face fiu al Bisericii creștine și dobândește putere de mântuire sufletească și de intrare în împărăția lui Dumnezeu*. Pentru aceea în timpurile vechi botezul avea o mulțime de numiri, din cari mai însemnate erau: «*apa vieții*» (τὸ ὕδωρ τῆς ζωῆς ⁵⁾), și «*renașterea*» (παλιγενεσία ⁶⁾). Cu privire la efectul minunat al botezului, Grigorie de Nazianz dă acestei taine o bogăție

1) Vezi ritualul confesiunii la protestanți în Codicele lui Daniel, Tom. II p. 349–424.

2) Vezi rugăciunile la cununia protestantă în Codicele lui Daniel, Tom. II p. 315–348.

3) Vezi aceste rugăciuni în Codicele lui Daniel, Tom. II p. 425–516 și Tom. III p. 218–230.

4) Verbul grecesc Βαπτίζειν are același înțeles ca și verbul ebraic בָּטַל (a afundat).

5) Iustin. Martyr. Dialog. Τὸ βάπτισμα... τοῦτο ἐστὶ ὕδωρ τῆς ζωῆς.

6) Cyrill. Catech. praefat. n. X: Μέγα τὸ προκείμενον βάπτισμα... λύτρον ἁμαρτημάτων ἄφειν θάνατος ἁμαρτίας παλιγενεσία ψυχῆς.

de numiri zicând: «*Îl numim dar, grație, afundare, ungere, luminare, nestricarea îmbrăcăminte (sufletești), baea renașterei, sigiliu și tot ceea ce este de mântuire*» ¹⁾. Așa îl numesc și alți părinți și scriitori bisericești răsăriteni și apuseni.

Catehumenul cel ce vine să se boteze, trebuie să cunoască *învățăturile fundamentale* ale Bisericii ortodoxe pentru ca să le păzească în viața sa și să le apere în contra dușmanilor.

Biserica catedrală din orașul Helsingfors capitala Finlandei, cercetată de mine
Mercuri 28 Iulie anul 1898. (Autorul).

Chiar și în Biserica veche erau 3 trepte prin cari treceau catehumenii până la botez, adică: treapta *ascultătorilor* (ἀκροώμενοι), a *ingenuchiitorilor* (γονυκλίνοντες) și a *luminaților* (φωτισόμενοι) ²⁾. Iar dacă cel ce vine la baea botezului este în starea

1) Nazianz. Orat. XL De Bapt.: Δῶρον καλοῦμεν, χάρισμα, βάπτισμα, χρίσμα, φωτισμα, ἀφθαρσίας ἐνδυμα, λουτρὸν παλιγγενεσίας, σφραγίδα, πᾶν ὅτι τίμιον.

2) Despre instituția catehumenilor cetește amănunțit în Bingham, Orig. s. antiq. eccles. Tom. IV pag. 1–62. Vezi și pag. 115–120 Tom. II Tez. Liturg.

prunciei, altul și anume **nașul** (ὁ ἀνάδοχος) dă pentru el che-
zăsie spirituală, că mai târziu cel botezat va cunoaște cele de
trebuință din învățăturile bisericești. De nevoie este a ști preotul
săvârșitor al tainei, dacă dorința catehumenului vârstnic este
curată ori *necurată* când vine la sfânta scăldătoare; în impre-
jurarea din urmă să nu se cetească taina, *căci mai de folos*
este să nu intre un om în Biserică, de cât să intre un fiu
*vitreg și vătămător celor sfinte*¹⁾.

a) *Ministrul botezului* este preotul ori episcopul; dar la
nevoie este îngăduit să boteze și diaconul²⁾. La împrejurări grele
însă, când preotul nu este de față și catehumenul este în pe-
ricol de moarte, poate să săvârșască această taină și un creș-
tin **laic**, sau și o **femeie**, ori *chiar părinții copilului*, afundând
în apă de 3 ori pe catehumen, gol, cu fața spre răsărit și zicând:
«Botează-se servul lui Dumnezeu N. în numele Tatălui și al
*Fiului și al sfântului Spirit, amin»*³⁾. Așa ne învață pe noi
canonul 37 al sfântului Nicefor Mărturisitorul și Pravila bise-
ricească⁴⁾. Iar motivul pentru care Biserica a dat această în-
tinsă îngăduială *numai în taina botezului*, a fost ca nu cumva
să înceteze din viață pruncul ori catehumenul, fără a fi luminat
cu baea renașterei și fără a i se șterge păcatul strămoșesc.

Dacă nu va muri cel botezat de un laic, atunci preotul
ca ministru canonic al tainei, săvârșește rugăciunile botezului,
dar *nu-l mai afundă în apă*, ci numai îl unge cu sfântul mir.
Iar întâmplându-se să moară cel botezat de un laic, fără com-
plectarea tainei de preot, botezul este *valid* sau *cu putere* pen-
tru mântuire⁵⁾. Dacă laicul a botezat un prunc și nu a zis cu-
vințele: *«Botează-se servul lui Dumnezeu N. în numele Ta-
tălui»*, ș. a., în asemenea împrejurare botezul *nu este valid* și
se face din nou. Sunt botezați și pruncii asupra cărora este în-
doială de botezul lor, dar atunci se zic aceste cuvinte la afun-
dare: *«Botează-se servul lui Dumnezeu N. dacă nu este bote-
zat, în numele Tatălui și al Fiului și al sfântului Spirit,
amin»*⁶⁾. Afară de botezul prin apă, mai este și **botezul sân-
gelui și botezul dorinței**. Cel d'întâiu este însuși martirismul pen-
tru numele lui Hristos care ține loc de *botez valid*, chiar dacă
martirul nu a fost botezat, dar a încetat din viață în munci⁷⁾.

1) Vezi în Molitfelnic catehizarea jidovilor cari vin să se boteze p.
524—541 op. c. Vezi și catehizarea Luteranilor și Calvinilor, cum și ungerea
lor cu sf. mir, în Molitfelnic, op. c. p. 541—548. Asemenea și ungerea etero-
docșilor, p. 549—554.

2) Fapt. Apost. 8, 38.

3) Mat. 28, 19.

4) Can. 37 al Sf. Nichifor în Pidalion p. 478. Pravila Bis. Cap. 153. Con-
fes. ort. P. I într. 103. Pidalionul p. 42.

5) Confes. ort. P. I întreb. 103.

6) Canon. 80 Cartagen. Vezi și Pidalionul p. 43. Pravila Cap. 150.

7) Mat. 16, 25: «Cel ce va perde sufletul său pentru mine îl va afla pe
el». Conf. Constit. Apost. lib. V c. 6: «Martirul a câștigat un botez valid». Conf. Tertull. De Bapt. c. 16.

Cel de al doilea este *dorința fierbinte* a cuiva de a se mântui de și nu a fost botezat. Așa au fost profeții Vechiului Testament și bărbații mari de atunci, venerați de Biserică între sfinți ¹⁾).

Botezul este valid la prozelitii ce vin în sânul Bisericii ortodoxe, dacă ei au fost botezați în numele sfintei Treimi s. e. cum sunt *romano-catolicii, luteranii, calvinii, armenii, răscolnicii*; aceștia trecând la ortodoxism, *nu se mai botează*, ci se ung numai cu sfântul mir ²⁾; iar răscolnicii *Molocani* ³⁾, și *Duhoborți* ⁴⁾, se botează din nou pentru că ei resping partea exterioară a tainelor. Asemenea și botezul ereticilor făcut cu o cufundare și nu cu 3 cufundări în numele sfintei Treimi, *nu este valid*; ei venind la ortodoxism, se botează iarăși după ritul nostru. Mai sunt botezați din nou cei din secta protestantă numiți *Queckerii* ⁵⁾. Ortodocșii botezați, dar trecuți la altă credință de frică, apoi venind iarăși înapoi cu căință, se ung numai cu sfântul mir. Dacă un ortodox botezat trece la altă credință de bună voe și vine înapoi cu pocăință, se unge și el numai cu sfântul mir ⁶⁾. Deci, *botezul valid nu se mai repeteste* ⁷⁾, *căci el în inchipuirea morții Domnului se face* ⁸⁾.

Catehumenii cei vechi se botezau cu mare solemnitate în **noaptea ajunului sărbătorilor**: *Botezul Domnului, Învierea sa, și Pogorârea sfântului Spirit*. Se botezau noaptea, căci aceasta închipuia *întunerecul păcatului* de unde veneau catehumenii la lumina lui Hristos. Ei însă primeau botezul și la alte sărbători; în împrejurări grele erau botezați noaptea, ziua, și în ori ce oră. De aceea și în zilele noastre se poate boteza cineva în zile de sărbători mari, mici, și în ori ce timp. Foarte nepotrivit lucru este, când se *amână sfânta taină* pentru timpuri prea târzii ⁹⁾.

1) Luca 7, 47. Rom. 4, 9. Ambrosie, Cuv. funebr. asupra împăr. Valentinian II n. 53, ce a murit catehumen: „Martirii se spală prin sângele lor; acesta (Valentinian) prin dorința lui“.

2) În timpurile mai vechi, pe când Biserica ortodoxă se afla în ceartă mai ascutită cu cea latină, botezul schismaticilor și al ereticilor nu era valid pentru Biserica ortodoxă. Vezi Pidalionul, op. c. p. 37, 38, 39, 40 și 508.

3) *Molocanii* sunt o sectă înființată în Rusia sudică în secolul XVIII de croitorul *Stimeon Uclein*.

4) *Duhoborții* sunt o sectă înființată în Rusia sudică în secolul XVII.

5) Vezi nota 4 de la pag. 306, Tom. III Tez. Liturg.

6) **Botezul la musulmani.** Botezul (sunet-ul) la Turci ca și la multe popoare asiatice și africane, constă din tăerea împrejur (hitan) a copiilor de sex bărbătesc. Toți mahomedanii se supun acestei operațiuni până la etatea de 14 ani. Sărbătoarea aceasta se face ca și nunta, cu veselie mare între rude, cu lupte de *pehlivani*, jocuri, ospete, cântece și împărțiri de daruri. De aceea se și chiamă „sunet—duguni“ adică „nunta pentru sunet“. La sfârșitul petrecerilor cari țin 4—5 zile, copiii hotărâți pentru „hitan“ sunt aduși la „sunet-baba“ (operatorul sunetului), care face tăerea împrejur înaintea părinților și rudelor copiilor. (Autorul).

7) Can. 121 Cartag.

8) Can. 47 Apost. Can. 57 Cartag.

9) Unii dintre Români recu față de Biserică și de datinele sfinte, amână

Locul botezului este Biserica, potrivit canonului 59 al sinodului al VI-lea ecumenic și anume în vasul «colimvitra» (κολυμβήθρα), zis și «baptisteriu» (βαπτιστήριον¹⁾). Dar se pot boteza catehumenii și în afară de Biserică s. e. în riuri, lacuri curate, și în ori ce apă limpede, curgătoare, proaspătă, vie (ἐν ὕδατι ζῶντι²⁾), căci și Mântuitorul în undele Iordanului s'a botezat³⁾; iar diaconul Filip în apa din apropiere a botezat pe eunuc⁴⁾. Se poate face botezul și în paraclise⁵⁾, ori în casele particulare, la întâmplări grele.

Nașul (ὁ ἀνάδοχος) este chezașul celui botezat pentru a-l învăța dreapta credință; de aceea la întrebările preotului, răspunde nașul în locul catehumenului, dacă acesta este mic și nu poate grăi. Existența nașilor la botez o afirmă Dionisie Areopagitul, Constituțiunile apostolice, Tertulian, ș. a. *Nașul să nu fie păgân, schismatic, mozaic (jidov), desfrânat, etc. Călugărul* iarăși nu poate să fie naș, căci el nu are timp să învețe pe finul său⁶⁾. Numai un naș e de nevoie la botez. Numele botezatului să fie cu înțeles creștinesc s. e. George, Nicolae, Teofil, Ecaterina, ș. a. luate din sinaxariile bisericesti. Sunt însă îngăduite și numele vechi românești d. e. *Badea*⁷⁾, Radu, Traian, etc. Să nu dăm nume de acestea: Fag, Stejar, Vulpe, ș. m. d.

Primitorul sau subiectul botezului este un om viu⁸⁾. Nebunii, furioși și smintiți de minte, nu pot primi sfânta taină; iar dacă ei au și timpuri de liniște se pot boteza atunci. Pruncu-l înainte de naștere, adică în pântecul mamei lui, nu se poate boteza; nici pruncii născuți morți; nici monștrii dacă nu au cap de om. Iar dacă monstrul are cap de om se botează de preot zicând: «*De este acesta om, botează-se servul lui Dumnezeu N. în numele Tatălui*», etc. Dacă se naște cineva cu 2 ori mai multe capete și un piept, se botează **fiu care cap în deosebi**.

b) *Materia botezului* este apa, căci cu apă s'a săvârșit bo-

botezul copiilor lor până la etatea de 4 sau 5 ani și mai târziu. Foarte mare rău aduc aceștia fiilor lor și urâte pilde le dau. (Autorul).

1) Vezi „Baptisteriele” la pag. 150, Tom. II Tez. Liturg.

2) Conf. Διδαχὴ τῶν δώδεκα ἀποστόλων cap. VII: „Iar de n'ai apă vie, botează în altă apă; și de nu poți în rece, apoi în caldă”.

3) Mat. 3, 16. Conf. „Mânelnic al pravoslavnicului hristian”, București, 1832, p. 299.

4) Fapt. Apost. 8, 38.

5) Vezi „Paraclisele” la pag. 147, Tom. II Tez. Lit.

6) Vezi Pidalionul p. 495.

7) Numele meu „Badea” l'am găsit la Români, în documente de danii domnești și de alte feluri, cu începere de la secolul al XIV-lea și până astăzi. Acest nume e mult răspândit între Români din țară, dar mai ales între cei din județul Olteu. Iar în vestibulul Bisericeii din mănăstirea „Horezul” județul Vâlcea, până acum stă zugrăvit chipul lui *Badea Ispravnicul*, omul de încredere al lui Constantin Brâncoveanu († 1714), ctitorul acelei mănăstiri. Acel frumos chip al Ispravnicului l'am văzut și eu în ziua de 16 August anul 1911. (Autorul).

8) Canon. 25 Cartagen.

tezul în toate timpurile. Ori ce botez făcut fără apă, sau în alt lichid nu este valid. Asemenea și stropirea cu apă, cum fac apusenii, în loc de afundare, nu este primită în Biserica ortodoxă ¹⁾.

c) *Forma botezului* sunt cuvintele zise solemn la cele 3 cufundări și scoateri în chipul următor: la I-a cufundare: «*Botează-se servul lui Dumnezeu N., în numele Tatălui, amin*»; la a II-a cufundare: «*și al Fiului, amin*»; la a III-a cufundare: «*și al sfântului Spirit, amin*», adăogând: «*acum și pururea și în vecii vecilor, amin*» ²⁾. Cei încreștinați fără această formă nu au botezul valid.

Ritualul botezului ca și al celorlalte taine, se face întocmai cum este stabilit în Molitfelnicul nostru, *fără nici o schimbare, adăogire ori scădere* ³⁾. Sfințirea apei la botez se făcea și în vechime, căci ne vorbesc de ea Tertulian ⁴⁾, Ciprian ⁵⁾, Vasilie cel Mare ⁶⁾, etc. Iar actele principale ale ritualului sunt: lepădările catehumenului de satana cu *fața spre apus*, căci de acolo vine păcatul ⁷⁾; împreunarea lui cu Hristos având *fața spre răsărit* ⁸⁾, căci de acolo vine lumina credinței ⁹⁾. De aceste lepădări de Diavolul și de împreunărilor cu Hristos, vorbesc și Ciril al Ierusalimului în Procatehesa și în Cateheza sa I-a mistagogică, Petru Chrisologul, ș. a. ¹⁰⁾. Însemnată este rostirea simbolului credinței ¹¹⁾, și ungerea cruciș a catehumenului înainte de botez cu unt de lemn sfințit ¹²⁾, la frunte, piept, spate și pe tot corpul ¹³⁾. Dar cel mai mare act al botezului sunt cele 3 cufundări cu cuvintele: «*Botează-se servul lui Dumnezeu N.*» (Βαπτίζεται ὁ δοῦλος τοῦ Θεοῦ ¹⁴⁾), după care urmează apoi marele act al ungerei cruciș a catehumenului cu sfântul mir (εὐχέλαιον) la frunte, ochi, nări, gură, etc., zicând preotul la fie care ungere: «*Pecetia da-*

1) Vezi tâlcuirea canonului 50 apost. în Pidalion p. 48.

2) Canon. 50 apost. Vezi Molitfelnicul op. c. p. 31.

3) Vezi ritualul botezului în Molitfelnicul din 1832, p. 13–39, care conșună cu cele mai bune manuscrise vechi s. e. Cryptoferata, etc.

4) Tertull. De Bapt. cap. 4.

5) Ciprian. Epist. 70.

6) Basil. Magn. De Spirito Sancto, c. 15.

7) Ἀποτάσσει τῷ Σατανᾷ; aceste lepădări într-o formă schimbată le găsim și la botezul **Coptilor, Armenilor, Iacobiților și Nestorienilor**. Daniel Codex, Tom. IV p. 496.

8) Συντάσσει τῷ Χριστῷ; acestea le aflăm în alt chip și la Coptii, Etiopeni, ș. a.

9) Vezi § „Indreptarea feței spre răsărit”, Tom. III p. 32–35, Tez. Liturg.

10) Cetește și atribuțiunile *exorcistului* p. 351, Tom. II Tez. Lit. Vezi și rândueala Botezului în Evhol. lui Goar, op. c. p. 274–306.

11) Vezi § „Simbolele de credință” p. 558–567, Tom. II Tez. Liturg.

12) Despre ungerea cu unt de lemn vorbesc: Dionisie, Areop. Hierarh. eccl. c. 2. – Teofil Alexandr. – Vasilie cel Mare De Spirito sancto c. 27. ș. a.

13) Χρίεται ὁ δοῦλος τοῦ Θεοῦ, κ. τ. λ. Coptii, Etiopeni, Iacobiții, ung și ei cu unt de lemn sfințit pe proselit. Daniel, Codex, Tom. IV p. 504.

14) Coptii, Etiopeni și Nestorienii zic: „Eu te botez în numele Tatălui”, etc., ca și latinii.

rului sfântului Spirit, amin» (Σφραγίς δωρεᾶς πνεύματος ἁγίου, ἀμήν¹⁾). Se cântă «Căți în Hristos v'ați botezat (ὅσοι εἰς Χριστὸν ἐβαπτίσθητε), în Hristos v'ați și îmbrăcat, aliluia»²⁾, ocolind preotul cu nașul și cel botezat analoghionul sau masa cu evangelia și crucea în semn de bucurie, de la dreapta spre stânga. Urmează apostolul (Rom. 6, 31—41) și evangelia (Mat. 28, 16—20). Apoi în vechime după 8 zile se făcea tunderea celui botezat, în semn de servire lui Dumnezeu și cuminecarea lui cu sf. euharistie, finindu-se cu aceasta taina botezului. În zilele noastre nu se mai face întrerupere în tot ritualul botezului³⁾.

§ 81.

Mirul și sfințirea lui.

Ungerea cu sfântul mir (τὸ χρίσμα⁴⁾, ἅγιον μύρον, unctio, confirmatio) este taina prin care botezatul primește pecetia darurilor sfântului Spirit, întărindu-se în dreptatea și sfințenia dobândită prin botez, ca să poată sta în contra tuturor tentațiunilor rele⁵⁾. Ca și botezul așa și taina mirului a purtat numiri diferite în timpurile vechi s. e. «punerea mâinilor»⁶⁾, «ungerea» (χρίσμα⁷⁾, «împărtășirea sfântului Spirit»⁸⁾, «confirmare» (βεβαίωσις⁹⁾, «sigiliu» (σφραγίς¹⁰⁾), etc. Cu privire la partea văzută a acestei taine, se cere ca mirul să fie făcut de către episcopul superior, să aibă materia cuvenită, adică unt de lemn, balsam și celelalte aromate; apoi îndată după botez, preotul să ungă pe cel botezat la părțile corpului hotărâte în ritualul tainei.

Pregătirea mirului se face după următoarea rândueală: se adună vasele trebuincioase de curățenie strălucitoare¹¹⁾; apoi 38 feluri de plante și rășini în anumite cantități s. e. myrrha, fructus balsamus, unt de lemn, vin ș. a., din a căror amestecare se face mirul¹²⁾. Iar Joi și Vineri înaintea Duminicii Floriilor se pisează

1) Coptii, Sirienii, Etiopenii, ung și ei cu mir dar cu forma: „În numele Tatălui“, etc. ori: „Ungerea darului sf. Spirit“.

2) Vezi această cântare la pag. 184 Tom. III Tez. Liturg.

3) Despre botez cetește în Bingham. Orig. s. antiq. eccles. Tom. IV p. 138—344. Vezi și Goar Evhol p. 274—306.

4) Cyrill. Ierusal. în catech. III mystag. numește ungerea cu mir „hrismă“.

5) Confes. ort. Part. I Intreb. 104. Bingham. Orig. s. ant. eccles. T. IV p. 344—411.

6) Fapt. Apost. 8, 14—16. Conf. Mânelnicul pravosl. hristian, op. c. p. 304.

7) Tertull. De Bapt. c. 8. Cyril. Catech. 13. n. 1.

8) Isidor. Pelus. lib. I. epist. 450.

9) Constit. Apost. lib. III c. 17. Ambros. De sacrament. lib. III c. 2.

10) Cyrill. Cateches. 18 n. 33.

11) Vezi, Rândueala la prepararea, fierberea și sfințirea mirului, București, 1882, p. 3.

12) Tot acolo p. 4—5. Vezi și la Simeon Tesalonicul, op. c. p. 83—87.

mărunțel¹⁾; în Sâmbăta lui Lazăr se aduc materiile în Biserică ca să se fiarbă. Luni în săptămâna patimilor după ortrină, se așează materiile în căldări în mijlocul Bisericii pentru fierbere; *mitropolitul* face sfințirea apei, după cum urmează, cu solemne binecuvântări, stropirea cu aghiasmă a materiilor și aprinde focul cu lemne ori cărbuni pentru fierberea mirului; apoi se stinge focul cu aghiasmă²⁾.

Mântuitorul vindecă pe un orb din naștere lângă fântâna Siloamului (Palestina), din care am băut apă Mercuri 11 August anul 1904. (Autorul).

Marti se cetesc ceasurile, apoi după ortrină, iarăși se aprinde focul, acum de preotul rânduit (artificele) pentru fierberea mirului³⁾. Trei zile se face fierberea socotindu-se *Luni, Marti și Miercuri*. Preotul artifice este ajutat și de alți preoți și de dia-

1) Vezi, Rânduiala la prepararea, fierberea și sfințirea mirului, op. c. p. 5.

2) Tot acolo p. 5.

3) Tot acolo p. 6.

conii îmbrăcați în veșmintele liturgice pe timpul fierberii. Se cetește neconținut evanghelia pe timpul acestei sfinte lucrări. Miercuri artificile iarăși aprinde focul pentru a sfârși fierberea, în-tocmai după rândueală ¹⁾).

Sfintirea mirului se face Joi în săptămâna patimilor de către mitropolit. După cetirea orei a III-a, a VI-a și IX-a, preoții liturgisitori îmbrăcați în veșminte liturgice așteaptă sosirea mitropolitului. Venind ierarhul se îmbracă și el în veșminte arhieresti și se începe vecernia, binecuvântând preotul cel mai bătrân. După ectenia cea mare se cântă stihirile, în timpul cărora preotul mai bătrân face proskomidia. După eșirea cu evanghelia zicându-se *Lumină lină*, mitropolitul intră în altar și cădește Biserica; se cetește prochimenul, parimiile și se cântă troparele: al pogorârei sfântului Duh, al Joei celei mari, ș. a.

Mitropolitul cetește după aceea rugăciunea I-a: «*Răscum-părătorule al firei noastre Doamne*» ²⁾); apoi rugăciunea II-a: «*Dumnezeule cel mare și Înalt*» ³⁾), se cântă «sfinte Dumnezeule» și urmează *liturgia Marelui Vasile*, după rândueala ei. La eșirea cu sfintele daruri, preoții ridică vasele cu mir aflate acum în altar și pășind înainte anagnostul cu lumini aprinse, iar diaconii asemenea cu lumini și cădelnițe, es solemn din altar pe ușa de miază noapte zicând: «*Pe bine credinciosul regele nostru N.*», ș. a., apoi aduc vasele cu mir la ușile împărătești și le predă mitropolitului; acesta le pune pe sfânta masă în stânga ⁴⁾). Urmează după aceea celelalte rândueali ale liturgiei Marelui Vasile. Mai departe, când zice mitropolitul: «*Și să fie milele Marelui Dumnezeu*», descopere el însuși vasele cu mir, le binecuvintează și cetește rugăciunea: «*Doamne al milelor*». Rostește după aceea rugăciunea III-a: «*Ție Dumnezeului și Împăratului tuturor*» ⁵⁾), apoi cuvintele solemne ale sfintirii mirului: «*Sfințească-se mirul acesta cu puterea, lucrarea și pogorirea sfântului Spirit, în numele Tatălui și al Fiului și al sfântului Spirit, amin*». În fine mai zice: «*Iată acest mir se făcu mir sfințit, în numele Tatălui și al Fiului și al sfântului Spirit, amin*». Așa se face pregătirea și sfintirea mirului. Apoi se finește și liturgia Marelui Vasile. Iar vasele cu mir se duc la proskomidia, pentru a se turna în altele mai mici și a se distribui după nevoie ⁶⁾).

a) *Ministrii tainei mirului* sunt 2: unul *episcopul sfințitor al mirului*, și altul *preotul care face ungerea la cei botezați* ⁷⁾).

1) Vezi, Rândueala la prepararea, fierberea și sfintirea mirului, op. c. p. 7-8. Vezi și la Simeon Tesalonicul op. c. p. 83-87.

2) Rândueala la prepararea, fierberea și sfintirea mirului, op. c. p. 9.

3) Tot acolo p. 10.

4) Tot acolo p. 11.

5) Tot acolo p. 12.

6) Tot acolo p. 13.

7) Canon. 6 Cartagen.

b) *Materia mirului* este sfântul mir făcut din unt de lemn și felurite aromate.

c) *Forma tainei* sunt cuvintele zise de preot când unge cruciș cu mir pe cel botezat la frunte, ochi, nări, gură, urechi, piept, mâini și picioare, zicând pentru fie care ungere : «*Pecetia darului sfântului Spirit, amin*» ¹⁾. Ciril al Ierusalimului în catechesea III-a explică aceste ungeri în chipul următor : «*Cu sfântul mir se unge fruntea, ca să spălăm pata păcatului original de pe frunte; ochii, ca să vedem mărirea lui Dumnezeu; urechile, ca să auzim învățăturile sfinte; nasul, ca să mirosim cele plăcute lui Dumnezeu; pieptul, ca să ne întărim în adevărul și dreptatea în contra Satanei*».

După cum am văzut când am vorbit «despre origina dumnezeiască a sfintelor misterii» ²⁾, cum și despre taina botezului, *ungerea cu sfântul mir nu se repeteste*; totuși ea se face nu numai asupra celor botezați, dar și asupra celor ce au eșit din Biserica ortodoxă, au trecut la altă confesiune creștină, și apoi iar au venit înapoi. Tot așa se mai face mirungerea și acelor cari au venit de la altă Biserică creștină la credință noastră ³⁾.

§ 82.

Euharistia.

Sfânta euharistie (ή εὐχαριστία) este taina în care creștinul sub chipul pâinei și al vinului, primește adevăratul corp și sânge al Domnului, pentru ertarea păcatelor și câștigarea vieții de veci ⁴⁾. Sacrificiul euharistic a purtat în Biserica veche diferite numiri din cari deosebim pe acestea : «*pâinea*» (ἄρτος), sau «*frângerea pâinei*» (κλάσις τοῦ ἄρτου), «*trupul Domnului*» (σῶμα τοῦ κυρίου), «*cuminecătura*» (κοινωνία), «*euharistia*» (εὐχαριστία), ș. a. ⁵⁾. Taina euharistiei se face la Liturgia credincioșilor în care distingem cuvintele rostite de Domnul la

1) Vezi Molitfelnicul op. c. p. 33. Vezi și p. 313, Tom. III Tez. Lit.

2) Vezi pag. 299—301, Tom. III Tez. Lit.

3) Ca și împărații bizantini, așa și Domnii Munteniei și ai Moldovei erau unși de mitropoliții țării când se sueau în vechime pe scaunele lor. Cei din Muntenia erau unși în Biserica «*Curtea Veche*» din București. În «*Tipicul bisericesc pentru înscăunarea Domnului George Bibescu, București 1843*», iată ce cetim : «*Și ingenuchind Domnul George Dimitrie Bibescu în ziua de 14 Februarie 1843 înaintea prestolului, primește din mâna mitropolitului ungerea cu sfântul mir*».

4) Confes. ortod. Part. I Intreb. 106. Conf. Mânelnicul pravosl. hristian, p. 319.

5) Fapt. Apost. 2, 42. Luca 24, 35. I Corint. 11, 23. Iustin. Mart. Apol. I c. 65. Orig. Cels. 8, 33. Cyrill. Catehes. 23, 22. Constît. Apost. 2, 57. Vezi și §. «*Sacrificiul euhariastic și numirile lui*» p. 88—91, Tom. III, Tez. Liturgic.

așezarea acestui mister ¹⁾, apoi rugăciunea chemării sfântului Spirit, și în fine cuvintele prefacerii sfintelor daruri ²⁾.

a) *Ministrul tainei* este preotul canonic, și sub nici o împrejurare nu poate săvârși euharistia o persoană care nu are preoția.

b) *Materia* este pâinea curată de grâu, dospită și coaptă bine ³⁾, cum și vin de struguri ⁴⁾.

c) *Forma tainei* sunt cuvintele chemării (ἐπίκλησις) sfântului Spirit pentru prefacerea darurilor în corpul și sângele Domnului: «*Trimite Duhul tău cel sfânt*», apoi și cuvintele prefacerii: «*Și fă adică pâinea aceasta, cinstit trupul Hristosului tău*... «*Iar ce este în potirul acesta, cinstit sângele Hristosului tău*... «*prefăcându-le cu duhul tău cel sfânt*» ⁵⁾.

Primitorul euharistiei este ori ce om botezat; chiar și pruncii primesc sfânta cuminecătură îndată după botez. În Biserica veche erau creștini cari se împărtășeau cu corpul și sângele Domnului, în mai multe zile din fie care săptămână; iar credinciosul de astăzi este bine să ea sfânta împărtășire cel puțin în fie care din cele 4 posturi ale anului ⁶⁾. Laicii de la vârsta de 7 ani în sus, sunt datori a se pregăti pentru primirea euharistiei: cu mărturisirea păcatelor, cu pocăință, postire și fapte bune, cu mult mai înainte de ziua împărtășirii ⁷⁾; apoi cu reținerea corpului și spiritului în zilele premergătoare, de imbuirea pântecelui și gânduri rele, cum și de plăcerile sexuale ⁸⁾; se cere apoi **totala ajunare** în ziua împărtășirii, de la scularea de dimineată și până după primirea cu frică și umilință a corpului și sângelui Domnului ⁹⁾. Oamenii slabi, bolnavi și neputincioși, sunt ertați de Biserică, și nu li se cere această înfrânare; totuși se cuvine ca și ei, după putință, să se potrivească regulilor împărtășirii.

Laicii nu pot primi sfânta euharistie, de cât dacă s'au mărturisit și dacă au dobândit **voe** de la preotul confesor în

1) Mat. 26, 26—28. Cetește amănunțit „Despre euharistie” și în Bingham, Orig. s. ant. eccl. Tom. IV p. 500—592.

2) Vezi explicarea amănunțită a Liturgiei credincioșilor în Tom. III, Tez. Lit. p. 188—226.

3) Vezi Rânduiala Dumnezeuștei proscomidii în Tom. III, Tez. Lit. p. 168—178.

4) Vezi pag. 101, Tom. III, Tez. Lit.

5) Vezi pag. 202 și 203, Tom. III Tez. Lit.

6) Confes. ort. Partea I Intreb. 90.

7) De și cetim în Pravila cea mare, cap. 321, că mărturisirea să se înceapă pentru bărbați la 14 ani, iar pentru femei la 12 ani, totuși etatea aceasta este prea târzie mai ales pentru veacul de acum, când mulți copii se deșteaptă făcând păcate mari. (Autorul).

8) Sinopsa Mitropolitului Iacov, p. 11. Canoanele 6, 7, 32 și 35 ale lui Ioan Pustnicul. Vezi și Pravila cea mare cap. 170 unde citim: „*Trei zile trebuie omului ce voește să se împărtășească cu sfintele taine, să nu se împreune cu muerea; și dacă se împărtășește să ție o zi*”. Vezi p. 215 T. III, Tez. Lit.

9) Eu când eram în vârsta copilăriei, mă aflam într'o dulceață sufletească cu postirea patruzecimei, pregătirea spirituală și așteptarea cu bucurie a sfîn-

scaunul mărturisirii, și mai ales dacă au împlinit canonul pocăinței rostit de preot. *Cel nevrednic este oprit de la împărtășire* ¹⁾). Cei condamnați la moarte pot și ei să se împărtășească, dacă cer aceasta cu credință și pocăință. Cei **nebotezați** nu pot primi sfânta euharistie s. e. păgânii, jidovii, mahomedanii și catehumenii; apoi nici cei eșiți din Biserica ortodoxă, nici nebunii, nici cei ce nu pot înghiți sfânta euharistie, nici bolnavii cari au vărsături dese, nici femeia cu menstruație ²⁾, nici ereții și cei de altă credință creștină.

Creștinii sănătoși se împărtășesc în Biserică la liturgie după cuvintele: «*Cu frica lui Dumnezeu cu credință și cu dragoste să vă apropiați*» ³⁾; iar cei bolnavi acasă la dânsii, ori în spitale sau unde se află ei zăcând ⁴⁾. După învățătura liturgică a Bisericii ortodoxe, sfintele daruri pentru cei *bolnavi* se pregătesc în Joea cea mare, însă ele pot să fie pregătite și la alte liturgii depline. Pentru acest scop se scoate al doilea agneț, tot așa ca la liturgia mai înainte sfântită. Agnețul acesta se adapă cu sfântul sânge, și apoi se usucă pentru păstrare, în chipul cum este hotărâtă rânduiala liturgică ⁵⁾. Bolnavului i. se dă o părticică din sfintele taine, pusă în potir, unde se toarnă și vin atât cât poate primi el, cetindu-i-se de preot și rugăciunile din Molitfelnic ⁶⁾.

§ 83.

Preoția cu ritualurile ei.

Preoția (ἡ ἱερωσύνη, ἡ ἱερατεία, sacerdotium, ordinatio) este *acea taină în care prin punerea mâinilor episcopului și prin rugăciuni în Biserică (χειροτονία ⁷⁾), se pogoară asupra unui bărbat botezat, ales și pregătit, harul sfântului Spirit, care îi dă putere a învăța, a savârși taine și a paște turma lui Hristos ⁸⁾*. Totuși diaconul de și este hirotonit, nu are putere de a

telor Paști, ca să ne împărtășim toți ai casei. Înainte de împărtășire și mai ales după aceea, eram în culmea fericirii. Cât de dulci erau acele sentimente evlavioase. (Autorul).

1) Canon. 80 al sinod. VI ecumenic.

2) Vezi Pravila cea mare cap. 331: „Muerea ce va fi în mueria ei... nu se poate împărtăși, nici intra în Biserică 7 zile, adică până ce nu se va curăți”.

3) Vezi pag. 214 Tom. III Tez. Lit.

4) Canon. 9 al sf. Nicefor: „Se cuvine preotului a împărtăși pe cel ce este aproape de moarte, și după ce a mâncat”.

5) Vezi Dumnezeștile Liturgii op. c. la „Păstrarea sfintelor taine pentru cei bolnavi”, pag. 275–277.

6) Vezi Rânduiala împărtășirii celor bolnavi, în Molitfelnic, op. c. p. 497–499.

7) Χειροτονία de la χεῖρ = mână și τέτω, pun, aștern; adică „punerea mâinilor”.

8) Confes. ortod. Partea I întreb. 109. Conf. Mânelticul prav. hrist. p. 344.

săvârși taine, ci numai ajută pe preot și episcop în servirea lor. Sunt 3 trepte de hirotonie în Biserica ortodoxă: a arhiereului, preotului și a diaconului ¹⁾).

1. *Rânduiala hirotoniei arhiereului.* Canonul I-ii al sfinților apostoli hotărăște ca «episcopul să se hirotonisească de 2 ori 3 episcopi» ²⁾. Cel ales pentru vrednicia arhieriei adică «*ipop-sifiul*» (ὁ ὑποψήφιος ³⁾), vine în Biserică după vecernia zilei premergătoare hirotoniei, însoțit de 2 dintre episcopii ori arhieriei locotenenți, cari vor lua parte la hirotonia sa. Aceștia șed pe scaune în mijlocul Bisericii, iar candidatul cu epitrahilul pe gât și felonul, face începutul obișnuit, după care psaltii răspund cu «sfinite Dumnezeule»... «Tatăl nostru» și cu cântarea tropariului și condacului din ziua pogorîrii sfântului Spirit ⁴⁾. Candidatul acum cădește Biserica și pe popor, se cântă apoi «Cuvine-se cu adevărat», însuși face apolisul, și se desbracă de epitrahil și felon ⁵⁾.

După aceea Directorul cancelariei sfântului Sinod (hartofilaxul, ὁ χαρτοφύλαξ ⁶⁾), face cunoscut celui ales confirmarea regală și chemarea sa la treapta arhieriei; iar candidatul răspunde cu supunere și umilintă ⁷⁾. Eșind din Biserică se mărturisește înaintea duhovnicului său ⁸⁾.

În ziua hirotoniei, după ce se cântă «Mărirea cea mare», înainte de liturgie, se face ispitirea celui ales, cu solemnitatea arătată în Arhieraticon. Pentru scopul acesta cei 3 arhieriei adunați pentru hirotonie, stau îmbrăcați în veșmintele lor sacerdotale în mijlocul Bisericii împreună cu clerul conlurgisitor. Doui diaconi scot din altar prin ușile împărătești pe noul ales îmbrăcat în epitrahil și felon, ducându-l până în mijlocul Bisericii; de aci 2 preoți îl iau și îl pun pe un vultur așezat între cele 2 sfeșnice împărătești ⁹⁾. După cele 3 întrebări: «Ce ai venit aici să ceri de la noi?»; «Arată-ne nouă mai pe larg cum mărturisești?»; și «Arată-ne nouă și mai pe larg... înomenirea Fiului?», făcute la timp și pe rând de fie care arhieriu liturgisitor, noul ales explică scopul venirii sale, cererea hirotoniei, mărturiseste simbolul credinței, face explicarea acestuia după formula

1) Simeon Tesalon. Intreb. 39: «La o liturgie se pot hirotezi mai mulți ceteti, dar se poate hirotoni numai un diacon, un preot și un arhieriu... fără liturgie nu se poate hirotoni cineva». Vezi și Pidalionul, op. c. p. 60.

2) Vezi canonul 1 al sfinților apostoli și tâlcuirea lui în Pidalion, p. 1.

3) Ὁ ὑποψήφιος = ales în taină; ὁ ἐπόψηφος = candidat; ὑποψηφίζομαι = aleg, chibzuesc, calculez.

4) Vezi Arhieraticonul cu rândueile hirotesiiilor și hirotoniilor, ediția II București 1899 p. 27.

5) Tot acolo p. 27. Origina solemnității hirotoniilor o aflăm în Exod. 29, 25. 40, 9 etc. Apoi în Canoanele și Constituțiile apostolice.

6) Vezi pag. 360, Tom. II Tez. Lit. n. 4 «Hartofilaxul».

7) Vezi Arhieraticonul, op. c. p. 27-28.

8) Tot acolo p. 29.

9) Arhieraticonul, op. c. p. 30.

din Arhieraticon, că va păzi învățăturile Bisericeii, dogmele, canoanele și rânduealile țării¹⁾. Apoi sărută mâinile arhierieilor și intră în altar unde se îmbracă în toate veșmintele preotești câte i se cuvin²⁾.

Se începe liturgia după rândueală ; iar sfințirea în arhierie se face înainte de cetirea apostolului. După cântarea «Sfinte Dumnezeule», candidatul se scoate din altar pe ușa de la mează noapte de cei 2 preoți, cari îl duc în fața ușilor împărătești zicând pe rând : «Poruncește», «porunciți» și de aci se primește în altar de arhieriei, cari încungiură împreună cu dânsul sfânta masă cântând : «Sfinților mucenici»... «Mărire ție Hristoase»... și «Isaie dăntuește»³⁾. Ipopsifiul apoi își pleacă genuchii între arhieriei și cel întâi dintre aceștia îi pune pe cap omoforul și evangelia deschisă cu fața în jos⁴⁾, zicând cu glas tare și solemn rugăciunea săvârșitoare a tainei : «Cu alegerea și cercarea sfântului Sinod și întărirea regală, Dumnezeescul har cela ce totdeauna pre cele neputincioase le vindecă și pre cele cu lipsă le implinește, prohirisește pe prea iubitorul de Dumnezeu preot (N.) arhierie... deci, să ne rugăm pentru dânsul ca să vină peste el harul intru tot sfântului Duh»⁵⁾ Horul cântă solem «Doamne miluește».

Arhierieul hirotonisor și cu ceilalți doi, pun mâinile pe capul ipopsifiului și se roagă încet «Stăpâne Doamne, Dumnezeul nostru» apoi o ectenie tot încet și rugăciunea în taină : «Doamne Dumnezeul nostru»⁶⁾. După aceasta cei 3 arhieriei duc pe noul hirotonit arhierieul în ușile împărătești, și îl arată poporului zicând întâiul arhierieul „vrednic este“ (ἀξιος) și dându-i pe rând : sacos, omofor, cruce. După obișnuitele *felicilări*, noul hirotonit are protia între arhieriei ce l-au hirotonit, până la sfârșitul liturgiei⁷⁾. Deci în timpul cetirii apostolului șade și dânsul îmbrăcat arhieriește pe tron ; la intrarea cea mare el primește potirul de la arhimandrit, apoi el se împărtășește întâi. După finitul liturgiei, primul arhierieul îi dă în mijlocul Bisericeii mantia și cărja pastorală în semn că acum are deplină putere sacerdotală⁸⁾. Arhierieului ales *episcop* ori *mitropolit* după legile țării, i se face investitura cu ceremonialul obișnuit⁹⁾.

1) Arhieraticonul, op. c., p. 31 — 38. Conf. Daniel, Codex, T. IV, p. 560 și 578.

2) Arhieraticonul, op. c., p. 39.

3) Tot acolo p. 39.—Simeon Tesaloniceanul (op. c. p. 147 cap. 205), vede în această ocolire o **dăntuire** spirituală și plină de bucurie. Vezi și danțurile religioase în Tez. Lit. Tom. II, p. 11, n. 1.

4) Și în cartea VIII a Constituțiilor apostolice cap. 4 cetim la hirotonia arhierieului : „Unul dintre cei întâi episcopi, împreună cu alți doi stând aproape de altar... țin dumnezeieștile evanghelii asupra capului celui ce trebuie hirotonisit.”

5) Arhieraticonul, op. c. p. 40. Conf. Daniel, Codex, Tom. IV p. 561 : «Ἡ θεία χάρις, ἥ πάντοτε τὰ ἀσθενῆ θεραπεύουσα, καὶ τὰ ἐλλείποντα, κ. τ. λ.

6) Arhieraticonul, op. c., p. 42.

7) Despre sfințirea patriarhilor **nestonieni**, **armeni**, **maroniți**, **iacobiți**, **copti**, etc., cetește adnotațiunile lui Daniel, în Codicele său, Tom. IV, p. 585 — 586.

8) Arhieraticonul, p. 43.

9) Cetește § „Episcopul” p. 316—322 Tom. II, Tez. Liturg. Vezi și Legea

2. *Rândueala hirotoniei preotului.* Canonul II-lea apostolic hotărăște: «preotul să fie hirotonit de un episcop» ¹⁾. Hirotonia diaconului în preot se face după cântarea *Heruvicului* la liturgie, adică înainte de prefacerea darurilor, căci preotul are puterea de a săvârși taina euharistiei. La intrarea cea mare el împlinește așa dar serviciul de diacon; iar îndată după *Heruvic*, diaconul ce se hirotonește în preot, se aduce de 2 diaconi la altar zicând pe rând arhiereului hirotonisitor: «*Poruncește*», «*porunciți*». Arhiereul binecuvântându-l șade pe scaun; iar preoții în rândul cărora intră candidatul, încungiură de 3 ori cu dânsul sfânta masă, sărutând cel ce se hirotonește colturile mesei, omoforul episcopului și mâna acestuia ²⁾. La ocolirea sfintei mese, se cântă ca și la hirotonia arhiereului: «*Sfinților mucenici*», «*Mărire ție Hristoase*» și «*Isaie dăntuește*». Aceste imne cari se zic și la nuntă, cum și ocolirea mesei, însemnează bucuria că cel ce se hirotonește se cunună cu mireasa lui sfânta Biserică ³⁾.

Apoi candidatul pleacă genuchii înaintea arhiereului, iar acesta punând marginea omoforului pe capul lui zice cu glas tare și solemn: «*Dumnezeescul har*», și cetind în taină încă două rugăciuni, grăește solemn: „**Vrednic este**“ (ἀξιος), dându-i noului hirotonit pe rând hainele lui preotești. Acum acesta intrând în rândul preoților, se împărtășește cel d'întâi între dânsii și cetește rugăciunea amvonului, arătând cu aceasta noua sa servire ⁴⁾. De folos este ca noul hirotonit să țină în Biserică și o predică arătând datoriile sale de păstor.

3. *Rândueala hirotoniei diaconului.* Ipodiaconul se hirotonește în diacon după prefacerea darurilor, căci el nu are puterea de a săvârși liturgia. După cuvintele arhiereului: «*Și să fie milele Marelui Dumnezeu*», se începe hirotonia în diacon întocmai ca și aceea a preotului. Doui diaconi aduc pe ipodiacon la arhiereu în ușile împărătești zicând pe rând: «*Poruncește*», «*porunciți*». Arhiereul îl binecuvintează, iar diaconii ocolesc cu ipodiaconul sfânta masă de 3 ori după rândueală ⁵⁾. După rostirea de către arhiereu a rugăciunei: «*Dumnezeescul har*» cu 2 rugăciuni în taină, arhiereul dă noului diacon, orariul și mânecutele cu formula „**Vrednic este**“ (ἀξιος); îi mai dă și ripida să păzească sfintele daruri până la împărtășire. Ca și preotul, diaconul se împărtășește cel d'întâi între diaconi ⁶⁾.

pentru alegerea mitropoliților și episcopilor eparhioți ai României, din anul 1872, în Codicele Hamangiu, op. c. Vol. II, ed. I, p. 1529 seqq.

1) Vezi canonul 2 al sfinților apostoli în Pidalion op. c., p. 3.

2) Arhieraticonul, op. c., p. 13.

3) Daniel, Codex, Tom. IV, p. 556. Vezi danțurile religioase în Tez. Lit. Tom. II, p. 11. n. 1. Conf. Simeon Tesaloniceanul, op. c. p. 147, cap. 205.

4) Cetește § „Presviterul“ p. 323–328, Tom. II, Tez. Liturg. Conf. Arhieraticonul, p. 16.

5) Cetește § „Diaconul“ p. 328–332, Tom. II, Tez. Liturg. Conf. Arhieraticonul p. 9–13.

6) Arhieraticonul p. 12. Daniel, Codex, Tom. IV, p. 552.

Hirotesiiile. Taina *hirotoniei* celor 3 trepte ierarhice pe cari le văzurăm, se săvârșește în lăuntrul altarului; *hirotesia* (χειροθεσία) însă se deosebește de hirotonie căci ea se face în afară de altar ¹⁾. Hirotesia se săvârșește asupra anagnostului, psaltului ²⁾, ipodiaconului ³⁾, confesorului ⁴⁾, arhidiaconului ⁵⁾, sachelariului ⁶⁾, marelui econom ⁷⁾, și protoiereului ⁸⁾; apoi asupra protosinghelului ⁹⁾, arhimandritului ¹⁰⁾, eclesiarhului ¹¹⁾, economului mănăstirii ¹²⁾ și egumenului ¹³⁾. Hirotesiiile se fac tot de arhiereu cu rugăciuni anumite, dându-se hirotesitului și obiectele ce poartă simbolismul serviciului său, cu afirmarea „Vrednic este”; iar ceteșului, psaltului și ipodiaconului, nu li se zice «vrednic este».

Prin hirotesie *nu se dă harul* sfântului Spirit ca la hirotonie, ci numai **binecuvântarea** arhierească. Hirotesia ceteșului, psaltului și ipodiaconului se face *înainte* de liturgie; iar a celorlalte ranguri bisericești se face la liturgie și anume *înainte de intrarea cu evangelia*. După alte rândueli, și hirotesia acestora se face tot înainte de liturgie și anume la *finele ortrinei* ¹⁴⁾. La liturgia celor *mai înainte sfințite*, hirotonie și hirotesie **nu** se face ¹⁵⁾.

a) Ministrul așa dar al preoției este numai arhiereul sau episcopul.

b) *Materia* este punerea mâinilor arhiereului asupra celui ce se hirotonește.

c) *Forma* este chemarea sfântului Spirit de arhiereu asupra celui ce se hirotonește cu cuvintele pe cari le-am văzut: «Dumnezeescul har cela ce totdeauna pe cele neputincioase le vindecă», ș. a.

1) Vezi p. 315, Tom. II, Tez. Lit.

2) Arhieratikonul p. 5. Vezi și p. 345—350, Tom. II, Tez. Lit. despre ceteș și psalt.

3) Arhieratikonul p. 7. Cetește și p. 344, despre ipodiacon. Tom. II, Tez. Lit.

4) Arhieratikonul p. 44.

5) Arhieratikonul p. 46. Conf. p. 336 Tom. II, Tez. Lit. despre arhidiacon.

6) Arhieratikonul p. 47. Conf. p. 360, n. 2 Tom. II, Tez. Lit. despre sachelarie.

7) Arhieratikonul p. 47. Conf. p. 360, n. 1 Tom. II, Tez. Lit. despre econom.

8) Arhieratikonul p. 48. Conf. p. 362, Tom. II, Tez. Lit. despre protoiereu.

9) Arhieratikonul p. 49.

10) Tot acolo p. 49.

11) Tot acolo p. 50.

12) Arhieratikonul p. 50.

13) Arhieratikonul p. 51 și p. 378, Tom. II, Tez. Lit.

14) Arhieratikonul p. 5 și 44.

15) Vezi în Pidalion tâlcuirea canonului 49 al sinod. Laod.

§ 84.

Pocăința.

Pocăința (ἡ μετάνοια ¹⁾, poenitentia), este taina prin care creștinul căindu-se de toate păcatele făcute după botez, le mărturisește preotului confesor (numit duhovnic, πνευματικός πατήρ), și primește de la acesta ertare și curățire împreună cu harul sfântului Spirit ²⁾. Omul după mărturisire, pocăință, ertarea păcatelor și împărtășirea cu sfintele taine, este curat întocmai ca atunci când ese din bae botezului; de aceea pocăința se mai cheamă și «al II-lea Botez». Până în finele secolului al IV-lea mărturisirea păcatelor se făcea în auzul tuturor credincioșilor ³⁾; dar din împrejurarea păcatului făptuit de un diacon cu o nobilă femeie, care se mărturisi în public, patriarhul din Constantinopole Nectarie (381—397), orându-i ca mărturisirea să se facă în viitor, în taină ⁴⁾, așa cum se face și astăzi. Ioan Pustnicul patriarhul din Constantinopole († 595) întocmi cel d'întâi chipul pocăinței tainice cu pedepse spirituale pentru tot felul de păcate, căci Domnul a zis: «De-ți va greși ție fratele tău, mergi și muștră-l pe dânsul între tine și între el singur» etc. (Mat. 18, 15). Cartea lui Ioan Pustnicul intitulată: «Ἀκολουθεία καὶ τάξις ἐπὶ τῶν ὁμολογουμένων» (urmarea și rândueala celor ce se mărturisesc), are valoare și în ziua de acum pentru mărturisire și penitență ⁵⁾. Dar și Petru al Alexandriei (sec. IV), Vasilie cel Mare († 379), Grigorie de Nisa († 396) ș. a., compuseră canoane pentru pocăință. Iar despre mărturisirea vechilor creștini vorbesc: Tertulian (De Baptism.), Ciprian (Epist. 10), Augustin (Homil 351), etc.

a) Ministrul pocăinței este episcopul și preotul canonic; schismaticul, ereticul și apostolatul, nu are putere a erta păcatele piosului ortodox ⁶⁾. Diregătoria de confesor (duhovnic, πρεσ-

1) În secolul IV «μετάνοια» se chemau nu numai ingenucherile și faptele de pocăință, dar și acel obiect prin care se numărau sutele de ingenucheri și rugăciuni repetite. Acest obiect fu purtat totdeauna de călugări ca și astăzi, și învârtit în mână neconținut. El e purtat și de popoarele orientale păgâne. Forma lui e ca o coroană de sfoară pe care stau înșirate 100 ori 200 boabe de lemn, chihlimbar, ș. a. Românii îl numesc «metanii»; latinii «rosarium» ori «rosenkranz».

2) Confes. ortod. Part. I Intreb. 112. Despre pocăință cetește și în cartea lui Simeon Tesalonicianul p. 166—172. Cetește și Mânelnicul pravoslavnicului hristian, București, 1832, p. 307 seqq.

3) Vezi cele 4 trepte de penitenți în Biserica veche, Tom. II, p. 107 seqq. Tez. Lit. Cetește și disciplina, mărturisirea și penitența vechilor creștini, în Bingham, Orig. s. ant. eccl. Tom. VII și VIII.

4) Despre hotărîrea aceasta a lui Nectarie, cetește Ist. Bis. a lui Socrat (lib. 5, 19) și pe aceea a lui Sozomen (lib. 7, 16). Vezi și Tez. Lit. T. II, p. 113.

5) Canoanele lui Ioan Pustnicul cetește-le în românește, în «Cartea foloșitoare de suflet». Râmnicul Vâlcei 1865 p. 58 seqq.

6) Confes. ortod. Part. I. Intreb. 113.

βύρερος ἐπὶ τῆς μετάνοιας, presbyter poenitentiarius), se dă de episcop prin *hirotesia* ¹⁾, nu tuturor preoților, ci numai celor mai deosebiți prin înțelepciune și știință, căci mare este vrednicia de a asculta în scaunul mărturisirei cele mai ascunse taine ale omului, și nu toți preoții își dau seama de această înaltă chemare. Confesorul nu poate deslega pe cel legat de alt confesor, de cât numai dacă a murit acesta ²⁾.

Ori ce păcat mărturisit înaintea confesorului, nu se poate spune de acesta sub nici un motiv. „**Secretul inviolabil din scaunul mărturisirei**» se păstrează sub ori ce împrejurări, pericole, torturi și nenorociri. De aceea în Pravila cea mare din 1652, cap. 319 cetim: «*Duhovnicul de va spune păcatele celor ce i se ispoveduesc... să-i fle luat darul de tot și al preoției și al duhovniciei; iar cetățeneasca lege zice: să i se scoată limba pe ceafă și să-i o tragă până ce va muri* ³⁾. Motivul pentru care s'a hotărât această asprime, a fost că în această lume omul să-și găsească alinarea și ușurarea conștiinței sale cel puțin în Biserică, și să nu se atingă sfințenia tainei prin nimicirea secretului de preotul neînțelept. Iar atunci când confesorul vede pe un nevinovat că pătimește în temniță pentru vr'o crimă, și el cunoaște pe adevăratul vinovat prin scaunul mărturisirei, poate arăta înaintea judecăței că nu este vinovat osânditul, dar fără a spune și fără a arăta pe cel vinovat. Confesorul să aibă o matură chibzueală și înțelepciune în aceste împrejurări, cum și în întrebările puse penitentului, și în rostirea canonului (pedepsei, ἐπιτίμια), potrivit toate acestea cu sexul, etatea și împrejurările în cari s'a făcut păcatul ⁴⁾.

Primitorul tainei este ori ce creștin ortodox de la etatea de 7 ani înainte ⁵⁾. În toate posturile mari dar mai ales în postul patruzecimei este dator creștinul să se mărturisească și pocăească ⁶⁾. La mărturisire vine câte unul iar nu mai mulți; mărturisirea se face în pronaosul Bisericii sau și în case particulare. Odată pe an este dator a se mărturisi ori ce *arhiereu, preot, diacon* sau *monah*, și anume în postul cel mare sau în cele 7 săptămâni de la Paști până la Rusalii ⁷⁾. Nebunii și idi-

1) Vezi Hirotesia Duhovnicului în Arhieraticon, op. c., p. 44.

2) Canon. 32 Apost. Can. 5 sinod I ecum. Can. 52 Cartag.

3) Conf. canon. 27 al sf. Nicefor Mărturisitorul.

4) O scriere în limba română foarte însemnată pentru călăuza Duhovnicului, cu tot felul de păcate și deslegări, este „Cartea folositoare de suflet” în 3 părți: a) învățătură pentru duhovnic, b) canoanele sf. Ioan Pustnicul și c) sfătuirea dată celor ce se ispoveduesc. Tipărită în Râmnicul Vâlcei 1865, cu 136 pagini ⁴⁰. (Autorul).

5) În Pravila cea mare (cap. 321), se stabilește etatea de 14 ani pentru bărbați și 12 ani pentru femei ca, să vină în scaunul mărturisirei. Dar în zilele noastre iuți și pline de păcate, acele etăți sunt prea târzii. Astăzi să văd copii săvârșind mari fără de legi s. e. furturi, etc. Deci etatea de 7 ani este bună pentru începutul pocăinței. Vezi și nota 7, din Tez. Lit. T. III, p. 318. (Autorul).

6) Vezi Molitfelnicul op. c. p. 458 și 459. Confes. ortod. Partea I Intreb. 90.

7) Pravila cea mare cap. 321.

oții nu se pot mărturisi, căci ei nu au lumina cugetărei asupra păcatelor lor. Bolnavii se mărturisesc și prin **semne** sau prin **scris**; asemenea se mărturisesc și surdo-muții. Copiii fricoși răspund cu «da» ori «nu» la întrebările blânde și binevoitoare ale preotului. *Celui nepocăit nu i se dă sfânta euharistie*¹⁾; iar aproape de moarte se desleagă ori ce păcătos, dacă se împacă cel puțin cu cei ce a avut ceartă.

b) *Materia* este însăși mărturisirea (ἐξομολόγησις) păcatelor făcute de penitent după botez. Mărturisirea se face cu nevino-văție, sfială și căință.

c) *Forma tainei* este rugăciunea de deslegare rostită de preot celui ce se mărturisește: «*Domnul și Dumnezeuul nostru Iisus Hristos, cu darul și cu îndurările iubirei sale de oameni, să te erte pe tine fiule (N.), și să șteargă ție toate păcatele. Iar eu nevrednicul preot și duhovnic, cu puterea care este dată mie, te ert și te desleg de toate păcatele tale, în numele Tatălui și al Fiului și al sfântului Duh, amin*»²⁾. Această deslegare se întemeiază pe porunca Mântuitorului: «*Ori câte veți lega pe pământ vor fi legate și în ceruri, și ori câte veți deslega pe pământ, vor fi deslegate și în ceruri*»³⁾.

§ 85.

Căsătoria.

ăsătoria (ὁ γάμος, matrimonium) este acea taină în care prin rugăciunile și binecuvântarea preotului, se pogoară asupra a două persoane creștine, bărbat și femeie, ce se însoțesc, grația dumnezească ce întărește și sfințește legătura lor făcută de bună voe, pentru a se ajuta unul cu altul, a naște și a crește prunci»⁴⁾. Căsătoria fiind însoțită de multă veselie, ea nu se face în acele zile de postire, când se ține de Biserică tristețea pentru anumite fapte mântuitoare omului. Deci, nunta nu se face de la *Duminica lăsăturii de sec de carne* pentru postul Paștelor, și până la *Duminica Tomei*; apoi în postul sfinților apostoli Petru și Pavel, în postul Adormirii

1) Confesorul să dea pedepse spirituale așa cum au orînduit sf. Părinți Vasilie cel Mare, Ioan Pustnicul ș. a., și cum sunt așezate în Molitfelnic (op. c., p. 475 seq.). Să mai dea și în felul acesta potrivite cu timpul: mătănnii, cetirea de cărți sfinte, învățarea rugăciunilor pe dinafară, venirea la Biserică, zidiri de Biserici, de școli, de institute culturale, plantarea cu pomi și arbori a căilor, zidiri de puțuri și fântâni, adăparea călătorilor și hrănirea lor, îngrijirea de săraci, etc. Dar confesorul în scaunul mărturisirei, nu numai să certe și pedepsească, ci să și mângăie și să compătimească. (Autorul).

2) Vezi Molitfelnicul, op. c. p. 473. Cetește și întreaga rânduială a mărturisirei (ispovedaniei) în Molitfelnic, op. c., p. 454—485. Conf. Daniel, Codex, Tom. IV, p. 587—605.

3) Mat. 16, 19 și 18, 18.

4) Confes. ort. Part. I, Intreb. 115. Conf. Mănelnicul, op. c., p. 350.

Maicei Domnului, în postul Nașterii Domnului, Miercurea și Vinerea în tot anul, în ziua tăerii capului sfântului Ioan Botezătorul (29 August) și în ziua înălțării sfintei cruci (14 Septembrie¹⁾). Cununia se săvârșește în Biserică, iar la împrejurări grele și într'o casă curată.

Eliezer bea apă de la Rebeca și apoi o aduce de soție stăpânului său Isac
(I Moisi, cap. 24).

a) *Ministrul tainei* este preotul sau episcopul, cari săvârșesc căsătoria dacă s'au împlinit cerințele canonice și legale ale țării²⁾.

b) *Materia* este însăși învoeala mirilor între dânsii, vrednici de a se lega împreună.

1) Vezi în Pidalion (p. 61) tâlcuirea canonului 69 apostolic; apoi canonul 52 al sinod. din Laodicea: „Nu se cade în patruzecime nunți a se face și zile de naștere a sărbătorii” (adică a sărbătorii zilele sfinților). Conf. Pravila cea mare cap. 202.

2) Constituția României art. 22 zice: „Actele statului civil sunt de atribuirea autorității civile. Intocmirea acestor acte va trebui să primească în totdeauna binecuvântarea religioasă, care pentru căsătorie va fi obligatoare”.

c) *Forma tainei* sunt cuvintele: «*Cunune-să servul lui Dumnezeu N., cu serva lui Dumnezeu N., în numele Tatălui și al Fiului și al sfântului Duh, amin*» ¹⁾.

Primitorii tainei sunt bărbatul și femeia, adică mirele și mireasa, destoinici a se căsători ²⁾.

Ritualul cununiei. În timpurile vechi creștine, cununiei îi premergea serviciul logodnei făcut în naosul Bisericii ³⁾; acum logodna și cununia sunt împreunate amândouă. *Logodna* (ἀρρόβων, arvună, μνηστρα, μνηστεία, sponsalia) se începe astfel: după obișnuita binecuvântare, se zice ectenia cea mare, și altele până ce se pun de preot *inelele* în mâinile drepte ale mirilor cu cuvintele: «*Logodește-se servul lui Dumnezeu N., cu serva lui Dumnezeu N., în numele Tatălui și al Fiului și al sfântului Duh, amin*» ⁴⁾. Aceste cuvinte se zic de 3 ori pentru mire și de 3 ori pentru mireasă. Nunul schimbă apoi inelele. Inelul nu are nici început nici sfârșit, și de aceea el este simbolul dragostei nesfârșite dintre miri. După rândueala bisericească mirelui i se dă inel de aur, căci el se aseamănă soarelui; miresei i se dă inel de argint, căci ea se aseamănă lunii; iar luna își ea strălucirea de la soare ⁵⁾. Apoi urmează rugăciuni pentru binecuvântarea logodnicilor, cu multe asemănări din Vechiul Testament ⁶⁾. Logodna se termină cu ectenia cea mică ⁷⁾.

Cununia (στέφανωμα, matrimonium, încununarea mirilor) se începe cu cântarea psalmului 127: «*Mărire ție Dumnezeu! nostru, mărire ție*», în care profetul David reprezintă icoana unei căsătorii binecuvântată de Dumnezeu ⁸⁾. Se zice ectenia

1) Vezi Molitfelnicul, op. c., pag. 51. Căsătoria cu o fecioară premerge hirotiesiei ipodiatonului cum și hirotonei diaconului și preotului. Vezi can. 6 și 13 al sinod. VI ecum. Conf. Pravila cea mare cap. 76: «*Cel ce se va preoți acela să nu ea în căsătorie văduvă, desfrânată, roabă și servitoare*». Monahii nu se pot căsători (can. 16 sinod. IV ecum.). Căsătoria cu jidovii și ereticii este oprită (can. 72 sinod. VI ecum.). Conf. Daniel, Codex, Tom. IV, pag. 525: Στέφεται ὁ δούλος τοῦ Θεοῦ, ὁ δεῖνα, τὴν δούλην, κ. τ. λ.

2) După codicele român civil art. 227: «*Nu îi este ertat bărbatului înainte de 18 ani și femeii înainte de 15 ani să se căsătorească*». De aci înainte poate să se căsătorească cineva la ori ce etate fie cât de înaintată, afară numai dacă sunt alte piedici. În Rusia (art. 4, codul civil rus) se oprește căsătoria celor ce au împlinit 90 de ani. Cetește «*Despre căsătorie*» Codul civil român, Titlul V, art. 127–460, în codul C. Hamangiu, Vol. I, op. c., p. 146–197.

3) Balsamon zice că dacă se desface *logodna bisericească* a unui viitor preot ori diacon, este o piedică pentru dânsul de a mai intra în cler, căci se socotește a se însura a II-a oară. Această logodnă are putere mare; nu însă ca cununia. Iar logodnele din familie nu au mare valoare, chiar dacă este și un preot de față ca martor, căci nu s'a cetit ritualul logodnei. (Autorul!).

4) Daniel, Codex, Tom. IV, pag. 518: Ἀρρόβωνιζεται ὁ δούλος τοῦ Θεοῦ, ὁ δεῖνα, τὴν δούλην τοῦ Θεοῦ, τήνδε, κ. τ. λ. Vezi și Molitfelnicul op. c., pag. 42.

5) Molitfelnicul op. c., pag. 40.

6) Pravila cea mare, cap. 172–178.

7) Molitfelnicul, op. c., pag. 44.

8) Tot acolo, pag. 45.

cea mare și 3 rugăciuni, până ce preotul ea o cunună și făcând cu ea chipul crucei întâiu la mire, zice de 3 ori: «Cunune-să servul lui Dumnezeu N., cu serva lui Dumnezeu N.», etc., și o pune pe capul mirelui¹⁾. Așa face și cu cealaltă cunună la mireasă, punând-o pe capul ei²⁾. Cununele puse pe capul mirilor «sunt răsplata pentru fecioria păstrată până la căsătorie de mire și mireasă»³⁾, însoțiți pentru prima oară. De aceea și Biserica cântă acum: «Doamne Dumnezeul nostru, cu mărire și cu onoare (Κύριε, ὁ Θεὸς ἡμῶν, δόξη καὶ τιμῇ) îi încununază pe dânsii» (στέφανωσεν αὐτούς⁴⁾). Se cetește apoi apostolul cu cuprinsul datoriilor conjugale (Efes. 5,10—33), și evangelia cu istorisirea minunii din Cana Galiei (Ioan 2, 1—11), săvârșită de Mântuitorul la nunta de acolo⁵⁾. Urmează și altele până ce se încungiură tetrapodul din mijlocul Bisericii de preot, mire, mireasă și nuni, cântându-se: «Isaie dăntuește» (Ἰσαΐα χόρευε), «Sfinților martiri» (Ἁγιοὶ μάρτυρες), și «Mărire fie Ilristoase Dumnezeule» (Δόξα σοὶ Χριστὲ ὁ Θεός⁶⁾). Se eau cununele de pe capul mirilor, se mai zic unele rugăciuni și apolisul⁷⁾.

Mare nevoie au tinerii căsătoriti și de o **parenese**, adică de o predică mică, ținută de preot mirilor, în care să le vorbească

1) **Nunta la musulmani.** Cu petrecere și veselie mare se face nunta la toate popoarele și la Turci. La aceștia procuratorul ginerelui și acela al miresei, înaintea cununiei și de față cu oaspeții, întreabă cu glas tare pe mireasă și pe gincire dacă voesc să se însoțească. După răspunsurile afirmative, procuratorii merg la imam (preot) care înscrie în Condica sa căsătoria și zestrea tinerilor. Apoi și imantul întreabă pe procuratori dacă căsătoria se face cu înțelegerea tinerilor. Aceasta este numai o „formulă” căci de multe ori însoțirea se face și fără voea mirului și fără ca ei să se cunoască unul pe altul.

Imantul zice apoi următoarea rugăciune a cununiei:

„Mulțumesc lui Alah, care prin cartea sa sfântă **Coranul** a poruncit să ne căsătorim. Binecuvântarea A tot Puternicului Alah, să fie asupra musulmanilor, cari miluesc și ajută pe săraci și cerșetori. Binecuvântarea lui să fie asupra tuturor cari cunosc pe profetul Mahomed și se supun poruncilor lui căsătorindu-se. O, Alah, creatorul fericirii lumii întregi, dă fericire și tinerilor ce se însoțesc acum. Dă-le lor în toată viața belșug, sănătate, liniște în lumea noastră și în cealaltă. Să se împlinească toate dorințele lor, să se iubească între dânsii și să aibă prunci cu frica lui Alah. O, Prea Înalte Alah, dăruiește fericire și tuturor cari s'au ostenit să însoțească pe acești tineri și au luat parte la nunta lor”. (Autorul).

2) Molitfelnicul, op. c., pag. 51.

3) Daniel, Codex, Tom. IV, pag. 525: „Coronæ nuptiales hodie apud Graecos ex olivæ ramo, candida purpureaque seta in castitatis symbolum et posteritatis sanguine propagandæ spem... In Rusia coronæ argenteæ vel ex alio metallo confectæ”. Tot așa și în România, aceste cununi se fac din aur, argint sau și alte metaluri.

4) Daniel, Codex, Tom. IV, pag. 525.

5) Ioan, 2,1—11.

6) Muralt, op. c., pag. 178: „Cantatur Martyrum troparium, Donn, der Presbyter vereinigt ihre Hände auf seinem epitrachelion zum Zeichen ihres unauf-
lösligen Bündnisses“ u. z. m. Vezi și danțurile religioase în Tez. Lit., Tom. II, pag. 11, n. 1. Conf. Simeon Tesaloniceanul, op. c., p. 147, cap. 205.

7) Molitfelnicul, pag. 68. Despre „tetrapod” cetește la pag. 126, Tom. II, Tezaur. Liturgic.

de datoriile lor, să-i povățuiască în numele Bisericei, ca să se iubească cu sfințenie unul pe altul în toată viața ¹⁾, să creadă în nevoi și nenorociri unul altuia, și să se mulțumească cu orice le va trimite Dumnezeu asupra lor ²⁾. Să-i îmbărbăteze în fine, în această cale nouă, și să-i felicite pentru a lor sfântă legătură ³⁾.

§ 86.

M a s l u l.

Maslul (τὸ εὐχέλαιον, εὐχή rugăciune, ἔλαιον unt de lemn; extrema unctio, oleo ungerea), este o taină în care prin ungerea unui bolnav cu unt de lemn sfințit în cetirea maslului, și prin rugăciunile preoților pentru bolnavul creștin ortodox, se cheamă asupra lui harul sfântului Spirit, se vindecă de suferințele sufletești și trupești, și dobândește ertarea păcatelor ⁴⁾. Iată și cuvintele apostolului Iacov asupra acestei taine: «De este cineva bolnav între voi, să cheme preoții Bisericei ca să se roage pentru dânsul, ungându-l cu unt de lemn întru numele Domnului. Și rugăciunea credinței va mântui pe cel bolnav, și îl va ridica pe dânsul Domnul, și de va fi făcut păcate, i se vor erta lui» ⁵⁾. Dar maslul se face nu numai celor bolnavi, ci și celor sănătoși ⁶⁾.

a) Ministrul tainei este preotul. La săvârșirea maslului iau parte 7, 5, ori 3 preoți ⁷⁾. La nevoie se face și de un preot, potrivit tălcuirilor canonului 12 al sinodului din Cartagena ⁸⁾; căci mai bine este să se facă această taină de un preot, de cât să lipsească cu desăvârșire.

b) Materia este însuși untul de lemn sfințit de preoți la cetirea maslului. Cu acest unt de lemn se unge bolnavul de preoți, în chipul crucei de 7 ori câte 7: la frunte, nări, fălci, gură, piept, la mâna dreaptă și cea stângă ⁹⁾. Untul de lemn să

1) Mare nenorocire este asupra națiunii noastre române cu desfacerea căsătoriilor atât de ușor. Vina este atât a bărbaților cât și a femeilor; și unii și alții nu au răbdarea și statornicia în această sfântă legătură. Pidalionul pag. 45 zice că „desfacerea să nu fie nici când este la mijloc curvie”. (Autorul).

2) Despre căsătoria și taina ei cetește și Pravila cea mare, cap. 179–189. Conf. Goar. Evholog. op. c., pag. 310–327.

3) În Molitfelnic sunt și rânduețele pentru nunta II-a (pag. 58–68); tot acestea sunt și pentru nunta a III-a. „Iar a IV-a nuntă niminea să nu îndrăznească să cunune pentru că este lucru fără de lege” (Molitfelnicul p. 68).

4) Confes. ort. Part. I Intreb. 117. Conf. Mânclnicul, op. c., p. 357.

5) Iacov, 5, 14–15.

6) În Constituțiunile Apost., Cartea VIII, cap 29, aflăm această rugăciune la sfințirea untului de lemn pentru bolnavi, și la sfințirea apei: „Doamne Dumnezeu puterilor”.

7) Simeon Tesaloniceanul „Despre maslu” op. c. p. 183–188.

8) În Bulgaria și Bucovina, se face maslul cu 2, 3, 5 și 7 preoți.

9) Simeon Tesaloniceanul op. c., p. 187.

fie curat și fără vr'o amestecătură; iar bolnavul să fie mărturisit înaintea duhovnicului ¹⁾).

c) *Forma tainei* sunt cuvintele acestei rugăciuni: «*Părinte sfinte, doftorul sufletelor și al trupurilor, cel ce ai trimis pe unul născut Fiul tău, Domnul nostru Iisus Hristos, să vindece toată boala și din moarte să mântuească, tămăduiește pe servul tău N., de neputința trupească și sufletească ce-l cuprinde, și fă-l să vieze cu darul Hristosului tău*» ²⁾).

Primitorul tainei este însuși creștinul bolnav, dar și cel sănătos, cum se face în Joia patimilor. Nu se obișnuiește a se face și copiilor maslu, căci acesta se cetește pentru tămăduirea boalei, dar mai ales a păcatelor ³⁾).

Ritualul maslului este următorul: adunându-se preoții în Biserică sau în casă, cel mai mare dă binecuvântarea. Apoi se zice psalmii 142, 50 și canonul compus de marele Arsenie, un pustnic din secolul al IX-lea. După aceea fie care preot zice cu glas tare «rugăciunea untului de lemn» pentru a lui sfințire și tămăduirea celor ce se vor unge dintr'insul: «*Doamne carele cu mila și cu îndurările tale tămăduiești zdrobirile sufletelor*», etc. ⁴⁾. Acum vin la rând 7 pericope din apostol ⁵⁾ și 7 pericope din evanghelie ⁶⁾; între pericopa 1-a și 11-a se zice însemnata rugăciune: «*Părinte sfinte, doftorul sufletelor și al trupurilor*», etc. Evangeliile se ascultă în genuchi și cu mare pietate de bolnav și de cei pentru cari se face maslu; între pericope se mai zice rugăciuni, se cântă tropare și se unge bolnavul de 7 ori câte 7 cum s'a zis mai sus ⁷⁾. Fie care preot zice rugăciunea «Părinte Sfinte» când unge pe bolnav. Se deschide după aceea evanghelia, se pune cu scrisul pe capul bolnavului ce stă în genuchi, și ținând-o toți preoții, cel mai mare din aceștia zice rugăciunea: «*Împărate sfinte*»; apoi luându-se evanghelia, se dă spre sărutare bolnavului și celor ce sunt cu dânsul. Se face în fine apolisul ⁸⁾).

1) Confes. ortod. Part. I Întreb. 118.

2) Vezi Molitfelnicul op. c. p. 88. Daniel, Codex, Tom. IV p. 624: Πάτερ ἅγιε, ἰατρὲ τῶν ψυχῶν καὶ σωμάτων, ὁ πέμψας τὸν μονογενῆ σου υἱόν, κ. τ. λ.

3) Se aude că unii preoți fac maslu și dobitoacelor bolnave. Aceasta însă e o mare fără de lege, pentru că numai oamenii vii (canon. 25 cartagen), sunt primitorii tainelor. (Autorul).

4) Daniel, Codex, Tom. IV p. 621: Κύριε, ὁ ἐν τῷ ἐλέει καὶ τοῖς οἰκτιρμοῖς σου ἰώμενος τὰ συντρίμματα, κ. τ. λ.

5) Pericopele apostolului: 1) Iacov. 5, 10-15; 2) Rom. 15, 1-7; 3) I Corint. 12, 27-13, 8; 4) II Corint. 6, 16-7, 1; 5) II Corint. 1, 8-11; 6) Galat. 5, 22-6, 2; 7) I Tesal. 5, 14-23.

6) Cele 7 pericope din evanghelie: 1) Luca 10, 25-37; 2) Luca 19, 1-10; 3) Mat. 10, 1-8; 4) Mat. 8, 14-23; 5) Mat. 25, 1-13; 6) Mat. 12, 21-28; 7) Mat. 9, 3-13.

7) Numărul 7 are în Biserica creștină o deosebită însemnătate. Vezi înțelesul numărului 7 pag. 111, Tom. III, Tez. Lit.

8) Vezi „rânduiala sfântului maslu” în Molitfelnic op. c. p. 68-110. Conf. Goar, Evholog. p. 341 seqq. Daniel, Codex, Tom. IV, p. 614-634.

Spicuri asupra secțiunii a III-a

*D*aptele mari săvârșite în întemeierea și viața Bisericei, au fost scrise cu litere neșterse în Istoria și mersul ei regulat, pentru ca ele să se cunoască de tot creștinul și să fie respectate zilele în cari s'au petrecut acele fapte. Așa s'au așezat de la început sărbătorile împărătești, apoi ale sfinților mari și mici. Nu se putea trece cu vederea nici sărbătoarea Duminicei, sau ziua Domnului, hotărîndu-se ca ea să fie zi de odihnă și aducere aminte de bunătățile pe cari ni le-a dat Bunul Dumnezeu, nonă nevrednicilor oameni, răi și păcătoși, cari ne învrăjbim unii cu alții, și ne sfășiem între noi mai rău de cât fiarele pădurei.

Omul de și este coroana creaturilor divine, totuși el când se întunecă prin păcatul ce zace și se hrănește într'însul, se schimbă într'o vietate mai dușmănoasă de cât cele mai cumplite jivini sălbătice. Omul pismnește pe fratele său; răpește hrana din gura săracului, de și nu are nevoie de ea; adună toate comorile pământului, de și știe că mâine le părăsește și se preface într'un pumn de țărână și mănecarea viermilor; ucide pe semenul său numai pentru posta de a întrece animalele furioase; născocoște atâtea răutăți în cât mintea lui se deprinde numai cu fără de legi, și nu mai lucrează nimic bun și folositor, ci numai isprăvi pline de îndârjire pentru stingerea fratelui său. Cugetul omului rău, este ascuțit spre tot ce este mai îngrozitor și mai negru. Negreșit că au fost și sunt în lume și oameni buni, dar nu de aceștia este cuvântul.

Iată pentru ce sfânta noastră Biserică a așezat sărbătorile mari și mici, ca să cheme adică pe om la Biserică, să-l îmblânzească, să-l liniștească, să-l învețe, să-l pocăiască, și să-i arate răutatea lui. Dar tot mai lesne ascultă și se îmblânzesc fiarele sălbatece la cântările și solemnitățile strălucitoare, de cât omul rău și întunecat la suflet, când ascultă cântările dumnezeiești. În cușcile menageriilor mari din lume, mi s'a întâmplat să văd cele mai feroase animale ca d. e. lei, tigri și leoparzi, lăsându-și furia lor și ascultând cu răbdare cântecele muzicelor pe cari le auzeau. Însăși firea lor se îmblânzea, când cineva dintre oameni le întindea o bucată de hrană. Imblânzitorii acestor animale și ai șerpilor, le aduc în acea stare de supunere, în cât merg în cușcile lor fără grijă, și petrec împreună. Simțul recunoștinței acestor vietăți către hrănitorul lor, nu se stinge de cât numai la întâmplări rari. Dar omul este tot mai rău de cât animalele; el nu se îmblânzește de glasul clopotului de la Biserică; nu merge când sunetul de aramă îl cheamă în casa lui Dumnezeu; iar dacă se duce, o face

aceasta ca să găsească și acolo ceva de bârfeală. El rămâne tot rece și rău în fața altarului și a învățăturilor sfinte. El înjură pe preot, pe dascăl, pe învățător, pe tatăl lui, pe sora și pe fratele său, cum și pe toți binefăcătorii lui cari îi arată lumina și păcatul. El înjură pe Dumnezeu care îi dă viață, pâine, lumină și toată fericirea; înjură pe sfinți, pe pustnici și pe toți cari îi cad în mintea lui stricată și păcătoasă.

Pentru aceea Biserica a orânduit sărbătorile nu numai pentru a ne aduce aminte de întâmplările mari și mântuitoare ale omului, ci le-a și împodobit cu litanii, privegheeri de noaptea, cântări, forme exterioare, cuvântări, tămâieri, și cu tot ce a putut să bucure și să cheme pe om de la întunecare la lumină, și de la turburare la blândețe. Să luăm de pildă Duminica Stălpărilor cu toată frumusețea cultului ei. Atunci cântările sunt atât de dulci și mișcătoare, încât numai omului căzut și rău nu-i plac; acesta mai fericit să află în tina cărciumelor și în cuiburile de putreziciune morală și corporală, de cât în lumina din Biserică, în rândueala și sfințenia ce domnește în casa Domnului. Pe aceasta o ocolește omul negru la suflet, o înjură, o bârfește, pentru că îl cheamă la bine, fericire și liniște.

Iar sărbătoarea Invierei Domnului, întrece toate zilele anului în măreție și strălucire. Cultul săvârșit de preoții Bisericii în noaptea Paștelor, cântările ne mai auzite altă dată la fel cu cele de la Paști, bucuria și ertarea ce răspândesc învățăturile și cântările Invierei, sunetul armonios și dulce al clopotelor de la miezul nopții, mișcă și înveselesc toată firea, toate paserile cerului; numai omul rămâne iarăși în răutatea lui. Mulți dintre creștini se întunecă până acolo, în cât nici la Paști nu se mai duc la Biserică ca să-și ceară ertare de la Dumnezeu pentru păcatele lor negre și fără de sfârșit. Iar unii, chiar dintre țărani, nu calcă mai mulți ani în casa Domnului, din cauza răutății și a turbării ce poartă în contra acestei sfinte instituții, care predică blândețea, iubirea între noi și atâtea învățături sfinte. Acești îndârjiți, în toată viața răpesc avutul semenilor lor, prin jurăminte mincinoase, judecăți infinite, martori mincinoși, etc. Ei sunt cei mai mari vrăjmași și turburători ai fraților lor; nu se sfiesc de nici un mijloc, pentru a răpi pâinea din gura celor mai nevoiași. Ziua și noaptea se gândesc la căile prin cari ar înșăla pe fie ce om; atingerea de aceștia e mai nenorocită de cât atingerea de un lepros, ciumat sau holeric. În jurămintele nesfârșite își petrec traiul, până ce moartea îi strânge de pe drumuri și îi prefăce în tină. Blestemul îi însoțește pe ei și pe fiii lor în lumea aceasta și în cea viitoare.

Pline de bucurie și aducătoare de fericire sunt și zilele sfinte în cari sărbătorim Înălțarea Domnului, Pogorîrea sfântului Spirit, apoi Nașterea Domnului, Tăierea sa împrejur, Botezul său, Întâmpinarea și Schimbarea la față. La fel sunt și sărbătorile Maicei Domnului: Nașterea sfintei Fecioare, Intrarea ei în Biserică, Buna Vestire și Adormirea ei. Zilele acestor sărbători împărătești, sue în culmea fericirii pe omul care înțelege istoria și scopul acelor evenimente, petrecute la

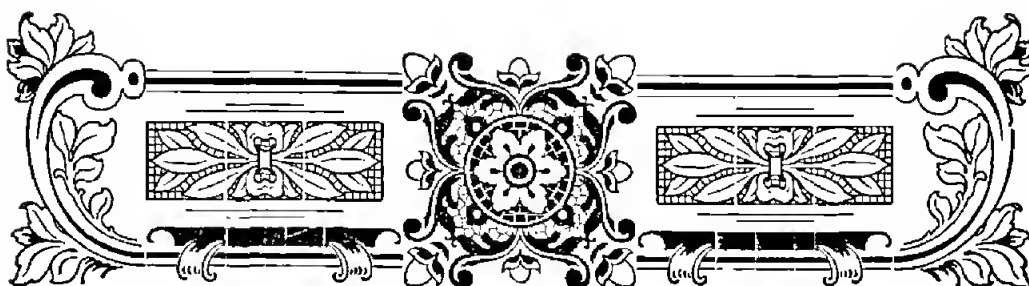
începutul creștinismului. Ele se țin de omul înțelept cu datine religioase, cu ajutoare pe la săraci și cu petrecere în frica lui Dumnezeu.

Sfinții mari și mici venerați de Biserică iarăși sunt sărbătoriți, ca unii ce ni sunt pildă de bunătate, știință înaltă și umanitate. Dar sărbătorile împărătești și ale sfinților, se cade să le păstrăm, nu cu beții, nu cu jocuri, nici cu orgii, ci cu sfială, liniște și petrecere sfântă.

Tot pentru ertarea păcatelor noastre și pentru îmblânzirea firei omenesti, Mântuitorul a așezat cele 7 MISTERII. Prin botez omul intră în creștinism și se spală de păcatul original; în taina mirului primim pecetia darului sfântului Spirit cu care suntem întăriți în dreptatea și sfințenia dobândită prin botez. În taina eucharistiei luăm sub chipul pâinei și al vinului, corpul și sângele Domnului în realitate, pentru mântuirea, ertarea păcatelor și câștigarea vieții de veci. Prin taina preoției omul primește darul sfântului Spirit care îi dă putere să săvârșească taine, să învețe și să păstorească turma. În pocăință și mărturisire, dobândim ertarea păcatelor făcute după botez; prin căsătorie, cu binecuvântarea preotului se pogoară asupra celor însoțiți grația sfântului Spirit care întărește și sfințește legătura lor. În fine, în taina maslului, bolnavul se vindecă de suferința sa și dobândește ertarea păcatelor.

Aceste sfinte taine, să se primească de om cu toată evlavie, pătrunderea sufletească, vrednicia și curățenia întregii ființe. Apoi să se silească creștinul a împlini în toată viața făgăduințele date la primirea misterilor.

SECȚIUNEA IV^{-A}

BINECUVÂNTĂRILE, SFÎNȚIRILE, ÎNMORMANTĂRILE ȘI POSTURILE ANUALE CU ORÎNDUIRILE LOR LITURGICE.

§ 87.

Cuprinsul acestei secțiuni.

ând strămoșii noștri Adam și Eva au păcătuit greu în paradis¹⁾, cerescul Creator mâhnit de această faptă a fericiților locuitori ai raiului, îndreptându-se către Adam între altele i-a zis : «*Blestemat să fie pământul din*

cauza ta» (אָרֵרָה הָאֲדָמָה בְּעִבְיָךְ). Răsvrătirea primei perechi de oameni în contra voinței lui Dumnezeu, atrase după sine blestemul Prea Bunului Părinte asupra pământului și asupra lucrurilor ce sunt pe el. Cu toate că prin răscumpărarea omului de Mântuitorul s'a șters păcatul original, totuși este neconținută

trebuință să chemăm binecuvântarea și sfînțirea dumnezească asupra omului, Bisericilor, apei, asupra caselor noastre, asupra grâului, cărnei, turmelor și asupra celor ce ne încungiură spre

1) Genes. Cap. 3.

2) Genes. Cap. 3, 17: אָרֵרָה הָאֲדָמָה בְּעִבְיָךְ כִּי עֵצְיָהּ כָּל הָעֵץ בְּגֵן הָעֵדֶן חַיִּים הֵיוּ וְעַתָּה כִּי עָשִׂיתָ אֶת הָאִשָּׁה מֵעֵץ הַיָּדָע וְאָמַרְתָּ הִיא אִשְׁתְּךָ אֵלֶיךָ וְעָשִׂיתָ אִתָּהּ כָּל הָעֲשִׂיָּה

וְעַתָּה כִּי עָשִׂיתָ אֶת הָאִשָּׁה מֵעֵץ הַיָּדָע וְאָמַרְתָּ הִיא אִשְׁתְּךָ אֵלֶיךָ וְעָשִׂיתָ אִתָּהּ כָּל הָעֲשִׂיָּה

binele și folosul nostru¹⁾. De aceea Biserica are rugăciuni pentru toate acestea și pentru începutul lucrărilor noastre, pentru ferea de răutăți, de nenorociri, pentru *inmormântări*, ș. a.

Tot pentru păcatele noastre, Biserica a așezat **posturile** mari ale anului și posturile de câte o zi, ca prin ele să ne curățim trupul și sufletul, și să ne aducem aminte de înfrânarea cea de folos. Posturile sunt înrădăcinate în însăși firea omului; dar ele trebuie păstrate cu rânduială, măsură și cuget curat; căci nu este post acela care se ține în fără de legi și

Fiica lui Faraon * află pe Moisi ca prune în riul Nilul și îl ea la sine
(II Moisi, 2, 6).

în fapte de cari nici nu trebuie a mai grăi. Iată pentru ce Biserica a luat tot sub a ei sfântă pază și chipul hranei noastre, pentru ca să ne arate cele ce trebuie să mâncăm și cele ce trebuie să depărtăm de la noi, cum și timpul când să ne hrănim. Deci, în cele ce urmează voi spune ce sunt *binecuvântările și sfințirile bisericesti*, apoi cari sunt *posturile* rânduite de Biserică.

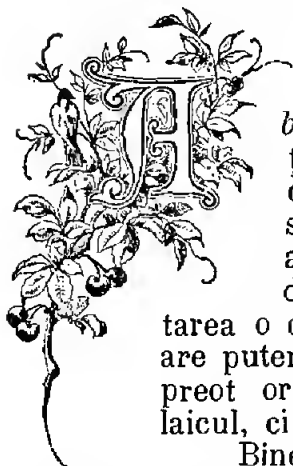
1) Formulele preotului și episcopului pentru binecuvântări și sfințiri sunt de multe feluri ș. e. „Sfințește vasul acesta” ș. a. Conf. Molitfelnicul op. c. p. 315.

CAPITOLUL I

BINECUVÂNTĂRILE ȘI SFINȚIRILE.

§ 88.

Origina și scopul binecuvântărilor și sfințirilor.

binecuvânta va să zică a rosti cuvinte cu înțeles de fericire morală și materială, și a chema ajutorul dumnezeesc, asupra celui ce se binecuvintează¹⁾; iar *a sfinți* înseamnă a curăți, a desface firea cu puterea divină de tot ce este rău și necurat²⁾. Binecuvântarea o dau și laicii asupra fiilor lor³⁾, dar ea nu are putere că binecuvântarea bisericească făcută de preot ori episcop; iar sfințirea nu o face nici odată laicul, ci numai preotul sau episcopul.

Binecuvântările și sfințirile le găsim și în Vechiul Testament sub numirea de «*sfințirea lui Iehova*» (קדש ליהוה⁴⁾); însă cu puterea lor desăvârșită, aflăm aceste sfinte lucrări numai în creștinism și adică de la începutul acestuia și până acum. Mântuitorul binecuvintează pe *pruncii* cari veniră la el⁵⁾; binecuvintează și sfințește *pâinea* și *vinul* la cina euharistică⁶⁾, etc. În Constituțiunile Apostolice aflăm binecuvântări și sfințiri la *hirotonia arhiereului*⁷⁾; în Istoria Bisericească a lui Eusebiu (lib. 10, cap. 3), cetim solemnitatea *sfințirii Bisericii* cum se făcea în secolul al IV-lea; în epistola 22 a lui Ambrosiu (ad Marcellum), ni se vorbește de *sfințirea apei botezului*. Apoi iarăși în Constituțiuni (lib. 7 cap. 44) și în scrierea sfântului Vasilie «De Spirito sancto» (cap. 27), aflăm *sfințirea untului de lemn*; în scrierea lui Tertulian «De baptismo», ni se spune *sfințirea veșmintelor* și *vaselor liturgice*; în Istoria Bisericească a lui Sozomen (lib. 2 cap. 26), cetim *sfințirea aghiazmei*, etc.

1) *A binecuvânta* este tot aceeași cu a «grăi de bine».

2) *A sfinți* va să zică a «purifica», a «curăți», de la verbul latin *sanctifico*, curățesc; *sanctus*, curat.

3) Vezi pag. 320, nota 5, Tom. II, și pag. 48, Tom. III, Tez. Lit. Conf. I Moisi 27, 27–29. 48, 20. IV Moisi 6, 24. Marcu 10, 16. Efes. 1, 3. I Corint. 10, 16.

4) Exod. 28, 36. Vezi și sfințirea *cortului măturiei* II Moisi, 29, 37. Apoi sfințirea *templului* lui Solomon II Paral. 5, 13. 6, 13–42. 7, 1–13. Sfințirea *sacrificiilor* III M. 1, 4. 5, 26. Ios. Flav. Antiqq. III, 9, 3. IV M. 28, 14. 29, 5. Sfințirea *veșmintelor* liturgice II M. 28, 37. Sfințirea *odoarelor* sfinte II M. 30, 29. Sfințirea lui *Aaron* și a *fiilor săi* II M. 30, 30.

5) Mat. 19, 13. Marcu 10, 13. Luca 18, 15.

6) Mat. 26, 29.

7) Constit. Apost. lib. VIII cap. 4–5.

Dar mai aflăm în timpurile vechi creștine și binecuvântări cu sfințiri *particulare* s. e. la mergerea în *călătorie* ¹⁾, binecuvântările date *copiilor* de părinți pe patul morții ²⁾, binecuvântări asupra *bucatelor* înainte de mâncare ³⁾, etc. Tot așa și în ziua de astăzi, însă într'o formă mai înflorită, se fac binecuvântări și sfințiri la *hirotonia* celor ce intră în cler, apoi binecuvântări la *nașterea pruncului*, la *botezul* acestuia, la sfințirea *vaselor* și a *odoarelor* liturgice, etc.

Scopul binecuvântărilor și al sfințirilor este *câștigarea harului și ajutorului divin*; iar *ministrul* acestor lucrări sfinte este preotul și episcopul; *materia* este facerea semnului crucei, impunerea mâinilor, ungerea cu unt de lemn, ș. a.; *forma* este cuvântul sau rugăciunea s. e. «binecuvintează vinul acesta» ⁴⁾, ori «sfințește vasul acesta» ș. a. ⁵⁾. Să nu confundăm însă cele 7 misterii cu aceste sfințiri și binecuvântări, căci este mare deosebire între unele și altele. Misteriile sunt înființate de Mântuitorul; binecuvântările și sfințirile sunt așezate de Biserică. Prin misterii se împărtășește grația sfântului Spirit și se iartă păcatele mari; prin binecuvântări și sfințiri se adăoge la împărtășirea grației și se iartă păcate ușoare. Misteriile lucrează prin ele însăși; sfințirile și binecuvântările, prin rugăciunile bisericesti. În fine misteriile se primesc numai de oameni vii ⁶⁾; binecuvântările și sfințirile se primesc și de oamenii vii ca și de lucrurile neînsușite s. e. Biserici, cimitire, cruci, icoane, veșminte sacerdotale, apa, grâul pâinea, hrana, ș. a.

ARTICOLUL I

BINECUVÂNTĂRILE ȘI SFINȚIRILE PUBLICE.

§ 89.

Sfințirea Bisericei (ναὸς ἐνθρονιασμένος ⁷⁾).

această solemnitate religioasă își are prototipul în Vechiul Testament, și anume în sfințirea cortului mărturiei ⁸⁾, și a templului lui Solomon ⁹⁾. De bună seamă că și în creștinism sfințirea locașurilor pentru cult,

1) Augustin. De civitate Dei.

2) Gregor. Nyss. Orat. De vita Macrinae.

3) Constit. Apost. Lib. 7 cap. 49.

4) Molitfelnicul op. c. p. 319.

5) Tot acolo p. 315.

6) Canon. 25 Cartagen.

7) Sfințirea Bisericei mai poartă numirea în grecește și Ἐγκαίνιον τοῦ ναοῦ (înoirile Bisericei). Vezi și Bingham, op. c. Tom. III p. 315 seqq.

8) II M. 29, 37.

9) II Paralip. cap. 5, 6, 7.

ca a unor case dumnezeiești în cari se săvârșesc cele sfinte, trebuie să fi început din primele timpuri ale propoveduirii evangheliei; dar abia în secolul al IV-lea se făcu sfântirea Bisericii cu mare solemnitate, după cum arată această Eusebiu în Istoria sa Bisericească. Acest scriitor ne desfășură în colorile cele mai mărețe sfântirea Bisericii din Tir ¹⁾. Iar Sozomen în Istoria sa Bisericească vorbind de o Biserică din Ierusalim zidită din porunca lui Constantin cel Mare, zice că ea a fost sfântită cu mare sărbătoare de episcopii Tirului ²⁾. În secolul al V-lea sinodul al IV-lea ecumenic ținut în Halcedon (an. 451), prin canonul IV hotărăște ca Bisericele să nu se zidească fără învoirea episcopului, care le și sfintește la terminarea lor cu forme și rugăciuni. Asemenea și Iustinian rândui prin Novela 131 c. 7, ca «dacă cineva voeste să zidească un sfânt paraclis, ori o mănăstire, nu poate altfel să înceapă zidirea, de cât numai pe locurile unde cuviosul episcop a făcut rugăciunea» ³⁾. La punerea temeliei sfântului locaș, și astăzi se cetește rugăciunea de episcop ori de presviter ⁴⁾.

Dar și în Biserica latină găsim din vechime rândueala sfântirii, după cum cetim în canonul 26 al sinodului din Galia ținut în anul 519. Iată cuprinsul canonului: «*Jertfelnicele cari nu sunt de piatră să nu se sfintească*» ⁵⁾. Iar istoricul englez, abatele Beda Venerabilul († 735), vorbește și el de sfântirea Bisericilor din Anglia în secolul VIII-lea ⁶⁾. De aci înainte mărturiile se tot înmulțesc cu trecerea treptată a timpului.

Astăzi ca și în vechime, în Biserica ortodoxă ministrul sfântirii Bisericilor este *episcopul*, sau împuternicitul său, *protoereul* ⁷⁾. Casa Domnului se sfintește dacă ea este înzestrată cu toate obiectele și se află în măsură canonică ⁸⁾. La sfântirea ei se pun *moaște* de ale veri unui martir în sfânta masă ⁹⁾; iar solemnitatea se face după ritualul bisericesc neschimbat; în Biserica nouă se face liturgie neîntrerupt 7 zile. Episcopul care calcă aceste rândueli să se caterisească ¹⁰⁾.

Ritualul sfântirii Bisericii se deosebește într-o câtva la

1) Euseb. Hist. eccles. lib. X c. 3. Despre Basilici și clădirea Bisericilor din vechime și până azi, vezi p. 99—150. Tom. II Tez. Lit. Cetește și despre stilurile bisericesti arhitectonice, p. 163—187. Tom. II, Tez. Lit.

2) Sozom. Hist. eccles. lib. II c. XXVI.

3) Justinian. Novell. CXXXI c. VII: Εἰ τις βουληθεῖν οἰκοδομεῖσαι, κ. τ. λ. Vezi acest text original la p. 110. Tom. II Tezaurul Liturgic.

4) Conf. Molitfelnicul op. c. p. 317.

5) Concil Epaunense (Galia) c. 26: Altaria nisi lapidea non sacrentur.

6) Beda Venerabilis. Hist. eccles. lib. I c. XXX.

7) Compendiul de Dreptul canonic al Mitropolitului Andrei Șaguna, ed. II Sibiu 1885 p. 189. Bingham, Tom. III p. 323.

8) Balsamon în tâlcuirea canonului 7 al sinod. VII ecumenic.

9) Cetește despre sfânta masă în Tez. Lit. T. II, p. 136—140. Vezi și § „Venerațiunea relicviilor” p. 410, seqq. Tom. II, Tez. Lit.

10) Can. 10 Sinod. Cartag. și can. 7 al sinod. 7 ecum.

Români¹⁾, de acela al Rușilor și al Grecilor. Deosebirea aceasta s'a născut de acolo că fie care din aceste Biserici a adăugat câte ceva la originalul cel vechiu din secolul al IX-lea, pe temeiul datinelor locale. Sfințirea Bisericii se săvârșește ast-fel: la vespără se face pregătirea sfințelor moaște ce se pun a II-a zi în sfânta masă; urmează apoi privigherea de noapte. La ortrină se face sfințirea cea mică a apei; iar după pregătirea lucrurilor pentru sfințire, episcopul însoțit de presviteri, se

Isus vindecă pe fiica Maranioncel (Mat. 15, 23).

îmbracă cu toate veșmintele arhieresti, mai îmbrăcând și peste acestea un „hilton“ (χιτών²⁾), adică o cămașă albă cu mâneci ca să apere sfintele veșminte, și să ne aducă aminte de giulgiurile lui Hristos³⁾. Apoi stropind cu apă sfințită cei 4 stâlpi din te-

1) Românul din părțile Olteniei zice în loc de „Sfințirea Bisericii“, „Tărnosirea Bisericii“ de la verbul grecesc ἐνθρονίζω, întronez adică sfintele relicve în sfânta masă.

2) Cuvântul χιτών, tunică cu mâneci, cămașă, îl găsim în Omer, Erodot ș. a. Vezi și p. 419, T. II, Tezaurul Liturgic.

3) Simeon Tesalonicenul, op. c. p. 110-111.

melia sfintei mese, toarnă pe unghiurile lor cruciș aromate amestecate fierbinți (ceară, tămâe, smirnă, aloe, rășină, saciz¹⁾, spre întărirea lespezei de d'asupra și spre inchipuirea îngropării Mântuitorului²⁾.

Terminându-se cu sfânta masă, o spală cu apă caldă, apoi toarnă cruciș pe ea vin amestecat cu apă de roze, spre a însemna că Golgota în locul căreia este sfânta masă s'a spălat cu apa și sângele curs din coasta Mântuitorului pe cruce³⁾. Apoi se ung cu mir sfânta masă, păreții altarului, ai Bisericei, în chipul ungerei ce s'a făcut de Moisi în cortul vechiului Testament⁴⁾. Se îmbracă după aceea sfânta masă și se pun pe ea ilitonul și antimisul, crucea și evangelia.

După tainica rugăciune de mulțumire pentru revărsarea harului sfântului Spirit, ierarhul aprinde cea întâi făclie și o pune la locul de sus în sfântul altar spre răsărit de sfânta masă, de unde vine lumina cerească⁵⁾. Apoi cu toată adunarea merge în urma moaștelor martirice și încungiură cu ele Biserica. După intrarea într'însa, le unge cu mir și le pune sub sfânta masă, spre puternica ei tărie⁶⁾. Urmează apoi liturgia obișnuită și o predică ocazională⁷⁾.

§ 90.

Sfințirea odoarelor bisericesti.

Sub numirea de «odoare bisericesti» înțelegem obiectele trebuincioase în casa Domnului pentru cult, s. e. cruci, icoane, baptisterii, clopote; apoi cărți liturgice, veșminte, vase, ș. a. Și în Vechiul Testament se sfințeau obiectele de la cort și templu⁸⁾. De aceea la Iudei era sfânt nu numai templul, dar și toate odoarele cari serveau pentru aducerea jertfei. În scopul sfințirii, Dumnezeu poruncește lui Moisi ca să adune la ușele cortului mărturie, pe Aaron, pe fiii lui și pe leviți, să-i spele și să-i stropească cu sângele jertfelor, pe dâșii, veșmintele lor, și toate vasele și obiectele trebuincioase cortului⁹⁾.

Cu atât mai sfinte și mai prețioase trebuie să fie în Bise-

1) Conf. II M. c. 30, 34.

2) Simeon Tesalon. op. c. p. 111. c. 106. Cetește despre ceară, tămâe smirnă, în Tom. II, p. 394—410, Tez. Lit.

3) Simeon. Tesalon. op. c. p. 112.

4) II M. cap. 29, 37.

5) Cetește § „Indreptarea feței spre răsărit”, p. 32, Tom. III Tez. Lit.

6) Vezi relicviile martirice în sfânta masă, Tom. II p. 139, Tez. Lit. și § „Venerațiunea relicviilor” p. 410 Tom. II Tez. Lit. Tot despre aceasta sf. German în scrierea sa „Θεωρία Μυστική” zice: Εκκλησία ἐστὶν ἐπίγειος οὐρανός... ἐν Μάρτυσι τελειωθείσα καὶ ἐν τοῖς ἁγίοις αὐτῶν λειψάνοις ἐνθρονισθεῖσα.

7) Vezi și Goar op. c. p. 653—670. Conf. Daniel, Codex, Tom. IV p. 680—687.

8) Exod 28, 36, 30, 29. II Paralip. 5. 6. 7.

9) Exod 40, 9 seqq.

rica creștină obiectele pentru săvârșirea serviciului divin, de oare ce aici se aduce jertfa cea mai deplină, se fac lucrări așezate de Dumnezeu și de a sa sfântă Biserică. Obiectele acestea precum vedem din așezămintele dumnezeiești, s'au sfințit în toate timpurile creștine, și s'au întrebuințat numai pentru serviciul divin din Biserică, în cât canonul 73 apostolic amenință cu mare pedeapsă și cu afurisanie pe cei ce le-ar folosi în lucrurile lor casnice.

Spre a le face vrednice de serviciile sfinte pentru cari sunt hotărâte, Biserica noastră a așezat niște ceremonii anume, la săvârșirea cărora preotul ori arhiereul prin rugăciuni, cântări, cetiri, ingenucheri, binecuvântări și stropiri cu aghiazmă, sfințește următoarele odoare: crucea ¹⁾, icoanele ²⁾, baptisteriile ³⁾ și clopotele ⁴⁾. Apoi cărțile bisericesti, precum: evangelia, apostolul, psaltirea, orologiul, liturgiarul, octoihul, mineiul, triodul, pentecostariul, ș. a. ⁵⁾. Mai departe, veșmintele liturgice: stihariul, orariul, mânecările, brâul, epitrahilul, epigonatia, felonul, sacosul, omoforul, mantia, etc. ⁶⁾. Pe lângă acestea se mai sfințesc: discul, potirul, steaua, acoperemintele, antimisul ⁷⁾, copia, lingurița, ripida și tămâiarul ⁸⁾. Nu se trece cu vederea nici mobilierul bisericesc s. e. amvonul pentru predici, policandrul, candelile, sfeșnicele, steagurile, analoghionul, ș. a. ⁹⁾.

Prin cetirea feluritelor rugăciuni la sfințirea obiectelor bisericesti, se face câteodată asemănare între acestea și cele din Vechiul Testament ca prototip al celor din creștinism, și se cere de la Dumnezeu ca să le sfințească și să le facă vrednice de întrebuințarea lor. Apoi le stropește cu aghiazmă zicând cuvintele: *«Sfințească-se (vasul, ori obiectul) acesta, cu harul prea sfântului Spirit, prin stropirea acestei ape sfinte, în numele Tatălui, și al Fiului și al sfântului Spirit, amin»* ¹⁰⁾.

Sfințirea apei (τὸ ἁγίασμα, aqua benedicta).

Sfintirea apei este acea binecuvântare dumnezească asupra acestui fluid, prin care i se dă ei putere harică spre folosul corporal și sufletesc al credincioșilor. Cum că această sfințire s'a îndatinat din timpurile prime ale creștinilor, dovedim

- 1) Cetește despre cruce și venerațiunea ei, Tom. II p. 243—256, Tez. Lit.
- 2) Cetește Iconografia bisericească, Tom. II p. 188—302, Tez. Lit. Vezi și rugăciunile din Molitfelnic op. c. p. 518.
- 3) Vezi Baptisteriile p. 150, Tom. II Tez. Lit.
- 4) Despre „Clopote” vezi Tom. II p. 155—162, Tez. Lit.
- 5) Cetește despre cărțile bisericesti, Tom. II p. 381—394, Tez. Lit.
- 6) Vezi Veșmintele liturgice Tom. II p. 414—437, Tez. Lit. Vezi și rugăciunile din Molitfelnic op. c. p. 516.
- 7) Antimisul se sfințește numai de episcop.
- 8) Vezi Vasele liturgice Tom. II p. 437—449 Tez. Lit. Vezi și rugăciunile din Molitfelnic p. 511 și 522.
- 9) Vezi Mobilierul bisericesc Tom. II p. 109—147, Tez. Lit.
- 10) Vezi Molitfelnicul op. c. p. 511 seqq. Bingham, op. c. Tom. III p. 337.

cu textul din Constituțiunile Apostolice (cartea VIII cap. 29), unde aflăm această rugăciune la sfințirea untului de lemn pentru bolnavi (la maslu) și sfințirea apei. Episcopul ori preotul se roagă așa : «*Doamne, Dumnezeul Păterilor, Făcătorul apelor și Dătătorul untului de lemn... sfințește apa aceasta și untul de lemn... spre păstrarea sănătății, vindecarea boalelor și gonirea spiritelor rele*». Dar mărturii despre sfințirea apei, mai aflăm la Tertulian¹⁾, Ciprian²⁾, Optat de Mileve³⁾, Ambrosiu⁴⁾, Grigorie de Nisa⁵⁾, Vasilie cel Mare⁶⁾, Teodoret⁷⁾, etc. Fie care dintre acești bărbați arată efectele minunate ale apei sfințite, pentru cel ce se botează cu ea, ori bea dintr'însa, sau se stropște de preot cum este d. e. la Botezul Domnului, la sfințirea obiectelor, la ziua primă a fie cărei luni, ș. a. Sfințirea apei este de 2 feluri : *mare* (ὁ μέγας ἁγιασμός) și *mică* (ὁ μικρὸς ἁγιασμός).

1. *Sfințirea cea mare a apei* la sărbătoarea Arătării Domnului din 6 Ianuarie, așa cum se face acum, s'a așezat în rândueală, pe temeiul vechii datine creștine, de **Sofronie** patriarhul Ierusalimului († 638). De aci nu înțelegem însă că până la dânsul nu s'ar fi mai sfințit apa ; căci după cum văzurăm, ea s'a făcut din timpurile începătoare ale creștinismului, și se face până astăzi.

În ziua Arătării Domnului⁸⁾, sfințirea apei se face așa : după liturgie și rugăciunea anivonului, preoții îmbrăcați în veșmintele sacerdotale, cu diaconi și tot clerul și poporul, purtându-se înaintea procesiunii, steaguri, cruci, ș. a., merg la riu, la fântâni, ori la locul unde se face sfințirea, cântând pe drum cuvintele psalmului 28 (v. 3 seqq.) : «*Glasul Domnului peste ape strigă*» (Φωνὴ κυρίου ἐπὶ τῶν ὑδάτων βοᾷ⁹⁾). Ajungând la apă se cetesc cu glas tare 3 parimii din profetul Isaia (XXXV, 1—10 ; LV, 1—13 ; XII, 1—6), după care se zice apostolul și evangelia, ectenia mare și altele. Apoi preotul rostește solemn de 3 ori forma sfințirii apei, afundând cruciș degetele în apă : «*Însuși și acum, Stăpâne, sfințește apa aceasta cu Spiritul tău cel sfânt*»¹⁰⁾. Și se zic toate după rândueală cum cetim în Molitfelnic, finindu-se cu tropariul : «*În Iordan botezându-te tu, Doamne*»¹¹⁾,

1) Tertull. De Bapt., c. IV : Supervenit enim statim Spiritus de coelis et aquis superest.

2) Cyprian. Epist. LXX ad Ianuar : Sanctificari aquam prius.

3) Optat. Contr. Parmen. Lib. III : Fontalibus undis inseritur.

4) Ambros. De sacram. Lib. I, c. V.

5) Nysen. De Bapt. Christi : Καὶ τὸ ὕδωρ οὐδὲν ἄλλο τυγχάνον ἢ ὕδωρ.

6) Basil. De Spirito Sancto c. XXVII : Εὐλογοῦμεν τὸ ὕδωρ.

7) Theodoret. in I, Corint : Τῇ ἐπικλήσει τῆς ἁγίας Τριάδος ἁγιάζεται τῶν ὑδάτων ἡ φύσις.

8) Ceteste despre sărbătoarea „Botezul Domnului“, p. 273, Tom. III, Tez. Lit. și despre pictura acestei zile, pag. 272, Tom. II, Tez. Lit., n. 2.

9) Daniel, Codex, Tom. IV, pag. 652 : Ἀκολουθία τοῦ μεγάλου ἁγιασμοῦ τῶν ἁγίων Θεοφανείων.

10) Molitfelnicul, op. c., pag. 139. Conf. Daniel, Codex, Tom. IV, p. 656 : Μέγας εἰ, Κύριε, κ. τ. λ.

11) Molitfelnicul, op. c., pag. 141. Τροπάριον : Ἐν Ἰορδάνῃ βαπτιζομένου σου, Κύριε, ἡ τῆς Τριάδος ἐφανερώθη προσκίνησις.

când preotul botează cu apă sfințită pe credincioși, și face apolisul¹⁾. Sfințirea cea mare a apei se face nu numai la riuri și isvoare, dar și în Biserică, ori în curtea Bisericeii, având vase pline cu apă curată de isvor²⁾.

2. *Sfințirea cea mică a apei* se face după ritualul întocmit de Fotie patriarhul Constantinopolului († 891). Dând preotul binecuvântarea obișnuită, se zice cele după rândueală, apoi psalmul 142: «*Doamne, auzi rugăciunea mea*»³⁾. Urmează troparele: «*Către Născătoarea de Dumnezeu*», ș. a., psalmul 50, alte tropare, apostolul, evangelia, ectenia cea mare, apoi de 3 ori forma sfințirii apei, afundând degetele în apă cruciș: «*Și acum, Stăpâne, trimite harul prea sfântului și de viață făcătorului tău Spirit, carele sfințește toate, și sfințește apa această*»⁴⁾. Și se zice toate cum arată Molitfelnicul, terminându-se cu cântarea tropariului «*Mântuește, Doamne, poporul tău*», botezarea poporului și apolisul⁵⁾.

Iar în săptămâna *luminată a Paștelor*, sfințirea cea mică a apei se face după un ritual deosebit în care se preamărește neconținut Învierea Domnului.

Sfințirea cea mică a apei, se face în fiecare zi I-lui a lunei, pentru fericirea poporului⁶⁾, la înjumătățirea Cincizecimei, apoi la I-lui August spre aducerea aminte că în acea zi s'au eliberat Grecii de Saracini în secolul al XII-lea. Se mai face la sărbători mari și în ori ce timp al anului: în case, pe câmp, în grădini, în vii, holde, păduri, ș. a., cerându-se de la Dumnezeu prin sfințirea apei, binecuvântare și sfințire asupra celor ce se botează cu ea. Apa a fost simbolul curăției la toate popoarele s. e. la Iudei, Greci, Etrusci, Romani, Mahomedani, ș. a. Mai toate actele religioase erau însoțite de spălarea cu apă⁷⁾.

1) Vezi rândueala sfințirii celei mari a apei în Molitfelnic, op. c., pag. 126–141.

2) În România sfințirea apei de la Botezul Domnului, din ziua de 6 Ianuarie, se face la gârle și riuri cu participarea armatei, autorităților bisericești și civile, cu muzici militare, steaguri, etc. Dar mie mi se pare că cu aceste veselii, prea mult s'a schimbat în petrecere lumească această sărbătoare. Cu toate acestea și în alte țări ortodoxe tot așa se face. Iată ce cetim despre sfințirea cea mare a apei la Ruși, în Codicele lui Daniel, Tom. IV, p. 237: «An den Flüße wird auf dem Eise, welches in diesem Land sehr stark ist, eine Art von hölzernen Tempel errichtet; welcher gemalt und reich vergoldet... Sobald als die Liturgie in der Kapelle des Kaiserlichen Palastes geendigt ist, so gehen die kirchendiener, die Diaconi, die Presbyter, die Archimandriten und die Bischöfe... hierauf folget die Kaiserin... und der ganze Hof, alle Truppen», u. f. w. (Autorul).

3) Molitfelnicul, op. c., pag. 111.

4) Molitfelnicul, op. c., pag. 120.

5) Vezi rândueala sfințirii celei mici a apei, în Molitfelnic, op. c., pag. 111–125. Conf. Goar Evholog., pag. 336–374.

6) Canonistul Valsamon zice că sfințirea apei la ziua I-a a lunei, își are origina în obiceiul judaic de a se face rugăciuni la începutul fie cărei luni pentru norocire.

7) Mich. Heinecii, *Abbildung der alten und neuen Griechische Kirche*, Leipzig, 1711 III Th. s. 227 seqq.

ARTICOLUL II

BINECUVÂNTĂRILE ȘI SFÎNȚIRILE PARTI- CULARE.

§ 92.

Rugăciunile la nașterea pruncului.

enirea pruncului în lume, este întâmpinată de Biserică cu binecuvântările ei, pentru ca această ființă ivită pe pământ să găsească ocrotire de cele rele sub acoperemântul sfințelor rugăciuni. Pruncul acesta poate să fie în viitor un stâlp al Bisericei, al țării, un demnitar mare al lumii, un luminător al popoarelor, și de aceea Biserica are grijă a-i da toată luarea aminte, de ar fi el și un viitor sclav supus la poruncile Domnilor lui. Rugăciunile bisericești de la nașterea pruncului se împarte în 3:

1. *Rugăciunile din ziua I-a a nașterii pruncului.* Preotul merge însuși el la casa celeia ce a născut și face obișnuitul început, apoi zice 3 rugăciuni în cari se roagă pentru tămăduirea bolnavei, ferirea pruncului de răutăți și ertarea păcatelor mamei sale. Se termină cu apolisul ¹⁾.

2. *Rugăciunile din ziua a 8-a de la nașterea pruncului.* Atunci aceea ce a născut fiind bolnavă și necurățită, moașa aduce pruncul înaintea ușilor Bisericei. *pentru a i se da numele.* Preotul face începutul după rândueală și zice o rugăciune: «*Doamne Dumnezeul nostru*», în care pomenește numele pruncului, și îi dorește acestei ființe plătând, apărarea în lume de deșertăciuni, amărăciunea vrăjmașului, și să fie statornic în legea cea sfântă ²⁾. Datina de a se tăea împrejur și a se da numele pruncului în a 8-a zi de la nașterea sa, o aflăm la Iudei ³⁾. Și însuși Mântuitorul s'a supus acestei legi ⁴⁾. Iar Grecii cei vechi, în ziua a 7-a de la naștere, însemnau cu nume pe pruncul lor ⁵⁾; așa făceau și Romanii.

3. *Rugăciunile la 40 de zile de la nașterea pruncului.*

1) Molitfelnicul, op. c. p. 1—5. Goar, Evhol. p. 261 seqq.

2) Molitfelnicul, p. 4—7.

3) Facere, 17, 2. Levit. 12, 3. Goar, op. c. p. 264 seqq.

4) Luca 2, 21. Vezi sărbătoarea Tărei împrejur a Domnului, Tom. III p. 270, Tez. Lit.

5) Cetește însemnătatea numărului 7, Tom. III p. 111, Tez. Lit.

Însăși maica lui spălată și curățită, vine cu fiul ei la Biserică pentru curățenia ei religioasă. Cu maica mai vine și nașul care a botezat pruncul. Chiar și sfânta Fecioara Maria a venit la 40 de zile cu fiul ei la templu după legea mozaică¹⁾. În creștinism preotul să roagă pentru curăția de tot păcatul aceleia ce a născut, pentru binecuvântarea pruncului, creșterea, sfințirea și înțelepciunea lui. După «imbisericirea pruncului», preotul îl duce în Biserică zicând: «*Intra-va în casa ta, închina-se-va către Biserica cea sfântă a ta*». Apoi în lăuntrul Bisericii: «*Îmbisericiească-se servul lui Dumnezeu N., în numele Tatălui*», etc.²⁾.

Dar Biserica se roagă și pentru ertarea păcatelor femeilor, cari fără voea lor pierd pruncul³⁾.

Domnul Doctor Badea Cireșeanu Autorul Tezaurului Liturgic, cu vaporul pe lacul Constanța (Germania), mergând să cerceteze cultele și monumentele aelor loouri, Marți 8 August, anul 1900.

§ 93.

Binecuvântările și sfințirile lucrurilor casnice.

Nu numai odoarele bisericesti se binecuvintează și se sfințesc, ci Biserica îngrijește ca și cele de trebuință omului în casă și pentru traiul său zilnic, să fie binecuvântate.

1) Vezi sărbătoarea Intâmpinării Domnului, Tom. III p. 276, Tez. Lit.

2) Vezi Molitfelnicul, op. c. p. 7—11. Conf. Goar, op. c. p. 267.

3) Molitfelnicul, op. c. p. 11. Goar, p. 271.

și sfințite de preot ori de episcop, și să se cheme asupra lor harul sfântului Spirit.

Binecuvântări și sfințiri se fac dar la punerea temeliei casei ¹⁾, când intră cineva în casă nouă ²⁾, la săparea fântânei ³⁾, când cade ceva necurat în fântâna cu apă ⁴⁾, la gustarea strugurilor ⁵⁾, la începerea vinului nou ⁶⁾, și când cade ceva necurat în vasul cu vin, untdelemn ori miere ⁷⁾. Mai departe: se fac binecuvântări și sfințiri la vasul necurat ⁸⁾, la făina ori grâul în care cade ceva necurat ⁹⁾, la aducerea poamelor în Biserică ¹⁰⁾, precum și la holde, vii și la grădini ¹¹⁾.

Dar se mai fac rugăciuni la suferința omului când nu poate dormi ¹²⁾, când omul este supărat de spirite necurate ¹³⁾, sau când este secetă ¹⁴⁾, ori ploae multă ¹⁵⁾, când se întâmplă ciumă ¹⁶⁾, când cineva este sub blestem și jurământ ¹⁷⁾, pentru împăcarea celor învrăbiți ¹⁸⁾, pentru cei ce pleacă în călătorie ¹⁹⁾, când se bolnăvesc ori ce fel de dobitoace ²⁰⁾, ș. a.

Biserica mai binecuvintează și sfințește steaguri militare, școlare, ale feluritelor societăți, corăbii, vapoare pe apă, clădiri publice, instituții culturale, aziluri pentru neputincioși, cetăți, orașe, sate, etc. Pentru toate acestea sunt rugăciuni în Evhologiu sau Molitfelnic, prin cari se cheamă asupra celor ce se binecuvintează și se sfințesc, puterea dumnezeiască și harul sfântului Spirit, ca să se curățească și să fie de folos omului. Biserica ea parte deci, la toate nevoile omului, religioase și casnice, cu rugăciuni, stropire cu aghiazmă și cu formele: «*Sfințește (Doamne) apa aceasta cu Spiritul tău cel sfânt*» ²¹⁾; ori «*Binecuvintează vinul acesta*» ²²⁾; sau: «*Sfințește vasul acesta*» ²³⁾.

1) Vezi aceste rugăciuni în Molitfelnic op. c. p. 314. Goar, p. 483.

2) Molitfelnicul, p. 316.

3) Tot acolo p. 323.

4) Molitfelnicul, p. 312. Goar, p. 478.

5) Molitfelnicul, p. 490.

6) Molitfelnicul, p. 324. Goar, p. 553.

7) Goar, p. 481. Conf. Molitfelnicul p. 313.

8) Molitfelnicul p. 315.

9) Goar, p. 482. Molitfelnicul p. 315. Pravila cap. 379.

10) Molitfelnicul p. 321.

11) Molitfelnicul p. 325.

12) Tot acolo p. 329.

13) Molitfelnicul, op. c. p. 337.

14) Tot acolo, p. 359.

15) Tot acolo, p. 385.

16) Tot acolo, p. 401.

17) Molitfelnicul, p. 449.

18) Tot acolo, p. 486.

19) Tot acolo, p. 486.

20) Tot acolo, p. 495.

21) Molitfelnicul, p. 312.

22) Tot acolo, p. 319.

23) Tot acolo, p. 315.

§ 94.

Tunderea în monahism.

Înd am vorbit despre «monahism»¹⁾, am arătat începutul lui și am spus că el este așezat în firea omului adânc cugetător asupra tainelor dumnezeiești. Biserica desparte în 3 trepte felul de viețuire al oamenilor din tagma monahală²⁾.

1. **Rasoforii** (ῥασοφόροι). Acela care voește să intre în monahism, trăește în mănăstire câțva timp în încercare, ca să vadă dacă poate purta în toată viața jugul călugăriei. Dând semne de răbdare monahală, egumenul cu voea episcopului, îi cetește 2 rugăciuni prin cari se cere apărarea lui de cursele diavolului și i se dorește petrecerea sa în viața îngerească. Apoi îl tunde în chipul crucei «În numele Tatălui și al Fiului și al sfântului Spirit»³⁾, și îl îmbracă cu «*rasa*» (ῥάσα, cilicium) adică cu o haină lungă cu mâneci, și îi dă «*cuculion*» (κουκούλιον), adică o acoperitoare cilindrică pe cap; îi mai dă și «*camelafcă*» sau «*calemafcă*» (καμηλαύχιον, καλυμμαύχιον) să acopere cuculionul. Toate aceste baine sunt de culoare neagră, simbolul întristării și al pocăinței, căci cel îmbrăcat astfel, s'a lepădat de veselia și dulceața lumească. Cel ce a luat chipul acesta să cheamă acum «*rasofor*» (ῥασοφόρος) pentru că a fost tuns și poartă «*rasa*»; de aci vine și numirea «*tunderea în monahism*». El se cheamă de cei-lalți călugări «*frate*» ori «*incepător*» (ἀρχάριος), căci este frate de suferință și începător în ascultarea și încercarea monahală⁴⁾.

2. **Cei ce primesc „chipul mic”** (μικρόσχημοι) al monahismului. Intrarea în această a 2-a treaptă, zisă a shimei mici, se face după 3 ani de rasoforie. Ea este o mare solemnitate plină de întristare și pocăință. Dimineata la ortrină, fratele cel ce voește să se tundă în shima chipului mic, adică al monahilor (μόναχος, singuratic), sau al călugărilor (καλόγερος, bătrân evlavios) desăvârșiți, ese în țința Bisericei (ἐν τῷ νάρθηκι), și se desbracă de hainele lui. Începându-se sfânta liturgie, el vine și stă înaintea ușilor împărătești (βασιλικῶν πυλῶν), *descins*, *desculț* și *cu capul gol*, în chipul celei mai desăvârșite sărăcii⁵⁾. După

1) Vezi Monahismul și treptele lui p. 371 Tom. II, Tez. Lit.

2) Daniel, Codex, Tom, IV p. 658 n. 1: Distinguut monachos Graeci... in ἀρχαρίους, μικροσχήμους et μεγαλοσχήμους. Et ἀρχάριοι quidem novitii... μικρόσχημοι, novitios praetergressi, ut ἀσκηταί omni virtutum exercitamento vacant... μεγαλόσχημοι vero, qui et ἀγγελικὴν πολιτείαν... ad summam perfectionis... severiori vitae disciplina... Ad tertium gradum pauci tantum monachi aspirant.

3) Molitfelnicul, op. c. p. 142. Goar, op. c. p. 378 seqq.

4) Rânduiala rasoforului, vezi-o în Molitfelnic, op. c. p. 141–143. Conf. Daniel, Codex, T. IV p. 658.

5) Simeon Tesalon. op. c. p. 174.

intrarea cu evangelia, se zice tropariul și condacul zilei, apoi se cântă de 3 ori acest înfricoșat tropar pentru cel ce se călugărește: «*Bratele cele părintești grăbește a le deschide mie, că curvește am cheltuit viața mea. Uitându-te la bogăția cea necheltuită, a îndurărilor tale Mântuitorule, nu trece acum cu vederea inima mea cea săracă... greșit-am în cer Părinte și înaintea ta*»¹⁾.

După aceasta eclesiarhul aduce pe frate la egumen, care îi pune o mulțime de întrebări după ritual, dacă de bună voe își ea asupra sa acest jug. «*Ce ai venit, frate, căzând la sfântul jertfelnic, și ta această sfântă adunare?*» Întrebându-l astfel egumenul, fratele răspunde: «*Poftesc viața cea pustnicească, cinstite părinte*», ș. a.²⁾. Urmează apoi ceremonia călugăriei cetind egumenul această pătrunzătoare învățătură cu voce tare și solemnă: «*Vezi, fiule, ce făgăduință ai dat Stăpânului Hristos... câștigă-ți umilința... leapădă trufia lumească, să ascuți pe toți, să nu fii cărtitor... să nu iubești pe tatăl tău, pe maica ta, pe frați (μη ἀγαπήσῃς μήτε πατέρα, μήτε μητέρα, μήτε ἀδελφούς)... nici pe tine... ci numai pe Dumnezeu... nici împărățiile lumii... sau vr'o cinste... de sărăcie să nu te ferești, nici de traiut rău, nici de defăimarea oamenilor... fii treaz, pătimește rău... vei flămânzi, vei înseta, vei umbla gol, vei auzi ocări... plata ta este multă în ceruri*»³⁾.

Mai departe cetind egumenul câteva rugăciuni, îi arată fratelui evangelia zicându-i: «*Iată Hristos stă de față aici nevăzut. Vezi, că niminea nu te silește să vii la acest chip... de a ta bună voe poftesti logodna marelui și ingerescului chip*»⁴⁾. Și îl tunde egumenul cruciș zicând: «*Fratele nostru N., își tunde părul capului său, în numele Tatălui*», etc.⁵⁾. Tunderea însemnează servirea înaintea lui Hristos, și intrarea într-o nouă viață. Pentru aceea în timpul tunderei i se schimbă fratelui numele său din botez și i se dă nume călugăresc s. e. *Pahomie, Antonie*, etc.⁶⁾. Apoi cu formule anume, i se dă de egumen noului monah: crucea, evangelia, haina, brâul, mantia, cuculionul, camilafca, încălțăminte și mătăniile. Toate acestea sunt de culoare neagră și sărăcăcios făcute, în semnul umilinței și

1) Molitfelnicul, op. c. p. 143. Conf. Daniel, Tom. IV, p. 659: Ἀγκάλας πατρικῆς, διανοίξαι μοι σπένδον· ἀσώτως τὸν ἐμὸν κατηνάλωσα βίον. κ. τ. λ.

2) Ἐρώτ. Τί προσῆλθες, ἀδελφε, προσπίπτων τῷ ἁγίῳ θυσιαστηρίῳ κ. τ. λ. Ἀπόκρ. Ποθὼν τὸν βίον τῆς ἀσκήσεως, τίμιε πάτερ.

3) Molitfelnicul, op. c. p. 145. Daniel, p. 661 Tom. IV: Βλέπε, τέκνον, κ. τ. λ.

4) Ἴδου ὁ Χριστὸς ἀοράτως ἐνταῦθα πάρεστι... ἀγγελικοῦ σχήματος. Iar „ingeresc chip” se cheamă shima monahală, căci monahii viețuiesc ca îngerii. din ceruri în mărirea lui Dumnezeu și depărtați de cele lumești.

5) Ὁ ἀδελφὸς ἡμῶν (ὁ δεῖνα) κείρεται τὴν κόμην τῆς κεφαλῆς κ. τ. λ.

6) Tunderea aceasta o găsim și la „Nazireii” (נַזִּירִים) Vechiului Testam.

adică la cei ce făceau făgăduință de „Nazir” că se vor reține de la vin, ș. a.

al sărăciei de bună voe. Spre mângâierea lui i se dă și sărutarea frățească, cum și o lumânare aprinsă în mână, icoana luminei lui Hristos ¹⁾.

Urmează apoi *liturgia* zicându-se apostolul, evangelia, ș. a., până la fine; iar fratele stă cu lumânarea aprinsă în mână. În cele din urmă se împărtășește cu *sfânta euharistie*, arătându-se părtaș al mesei celei cerești ²⁾. Acum dânsul este «*monah*» din treapta 2-a sau din shima cea mică, păstrându-și în toată viața făgăduințele date lui Dumnezeu ³⁾.

3. *Cei ce primesc „chipul mare”* (μεγαλόσχημοι) sau «*ingrescul chip*» (ἀγγελικοῦ σχήματος) al monahismului. Aceștia sunt «*shimonahii*» (σχημονάχοι) sau «*schivnicii*», ori «*pustnicii*». Toată asprimea vieții călugărești din treapta «*crasoforilor*» și a «*chipului mic*», se pare unora dintre monahi prea ușoară. Posturile, ajunările, sărăcia, frigul, căldura, ocările, boalele, ascultările monahale, sunt ca o nimica înaintea unora cari voesc mai mare asprime și desăvârșire în această viață. Ei trec în ultima treaptă a monahismului, și de bună voe es din rândul fraților lor, se depărtează de ei și se ascund *câte unul*, în peșterile din împrejurimea mănăstirei, în crăpăturile pământului, în râpi și prăpăstii întunecoase, reci și umede, și acolo se hrănesc în tot restul vieții, cu coji de pâine uscată, cu fructe sălbatice, cu rădăcini, erburi și cu tot ce slăbește și usucă corpul; iar băutura lor este apa.

Shimonahii dorm pe pământul gol, umed, rece, fiind îmbrăcați numai în sdrențe; dar neconținut ziua și noaptea se roagă lui Dumnezeu și cetesc sfintele cărți. În zile de Duminici și de sărbători, es și ei din peșteri, și merg la Biserica mănăstirei lor, ascultă sfânta liturgie, se împărtășesc cu sfintele taine, primesc puțină hrană și iarăși se înapoiază în sihăstria lor. Așa se chinuesc ei în toată viața pentru a câștiga împărăția cerurilor ⁴⁾. De aceea la treapta a 3-a monahală *puțini* călugări aleargă.

Intrarea în shima cea mare, se face de egumen aproape cu aceeași rânduială ca și la shima mică; se deosebește însă prin solemnitatea mai mare, mai tristă și mai înfricoșată, potrivită cu cele mai aspre făgăduințe, și cu desăvârșita lepădare de lume și ale ei deșertăciuni. Tradiția ne spune că această solem-

1) Molitfelnicul op. c. p. 152.

2) Simeon Tesalon. p. 178 cap. 275.

3) Vezi Rânduiala chipului mic monahal în Molitfelnic, op. c. p. 143—156. Aceeași rânduială este și în Codicele lui Daniel, op. c. Tom. IV p. 659—666.

4) În vara anului 1904, am văzut peșterile sihastrilor din Muntele Athos și din munții Ierihonului. În găurile scobite în pereții munților Ierihonului Palestinei, am găsit și pe un Român din Transilvania, numit în Ierihon „*profetul Ioan*”. Se chinua de mulți ani acolo. Atunci am ajuns la convingerea că omul este cea mai slabă, însă și cea mai tare ființă când voeste să se pocăiască. Dar ascunzători de ale pustnicilor au fost și pe lângă mănăstirile și schiturile din România s. e. Robaea, etc. Vezi și nota 1, de la pag. 28, Tom. II Tez. Lit.; apoi nota 1, pag. 55, Tom. II Tez. Lit. (Autorul).

nitare este păstrată de la *Pahomie* cel Mare († 349), pustnicul de odinioară din văile Nilului.

Tunderea în shima mare se face ziua ca și în celelalte trepte. În seara zilei tunderii, hainele viitorului schivnic, se pun sub sfânta masă (τῆς ἁγίας τραπέζης¹⁾, ca să se sfințească. În ziua tunderii, la liturgie după intrarea cu evangelia, egumenul ispitește pe schivnic dacă de bună voie își ea acest jug greu²⁾. La răspunsurile afirmative ale acestuia, îi cetește înfricoșata învățătură (ἡ κατήχησις) asupra făgăduinței ce a făcut, apoi 3 rugăciuni, și îi arată evangelia zicându-i: «*Iată Hristos stă de față aici nevăzut*»³⁾; după aceea îl tunde ca și în shima mică, și îi dă alt nume deosebit de acela pe care l'a purtat ca rasofo ori monah s. e. *Nil*, *Isihie*, etc. Îl îmbracă apoi în haine schivnicești mai sărăcicioase de cât cele de până acum. Ele sunt însă tot ca acelea ale chipului mic, cu deosebire că în loc de cuculion i se dă o *scufie* sihastrică, și mai primește un *pectoral* cu cruce, simbolul răbdării și al suferinței⁴⁾.

Atât pentru călugări cât și pentru călugărițe, este unul și același ritual asupra celor 3 trepte monahale.

ARTICOLUL III

ÎNMORMANTARILE CU DATINELE LOR RELIGIOASE.

§ 95.

Ritualul înmormântărilor (νεκρώσιμος ἀκολουθία).

Sfânta noastră Biserică ca o maică duioasă întâmpină pe fiii ei când în stare de pruncie sosesc pe lume, îngrijește de creșterea lor religioasă, se veselește când ei se căsătoresc și le merge bine, le împărtășește cu blândețe mistериile sale, se roagă pentru dânșii când sunt bolnavi și nenorociți, îi petrece cu rugăciuni și cântări până la mormânt când ei încetează din viață; iar după moarte, se roagă lui Dumnezeu pentru ertarea păcatelor lor. Toată lumea ne părăsește în nenorocire, numai Biserica nu ne dă uitării niciodată. Amicii, rudele și cei mai de aproape ai noștri, ne

1) Daniel, Codex, Tom. IV, p. 666.

2) Daniel, Codex, Tom. IV, p. 671.

3) Daniel, Codex, Tom. IV, p. 675. Ἰδοὺ ὁ Χριστὸς.

4) Daniel, Codex, Tom. IV, p. 676-679.

laudă cât timp îi ospătam; iar când sărăcia, lipsa și nevoea se află la ușa noastră, *toți ne ocolesc, toți ne părăsesc*. Biserica singură ne mângâie și veghează lângă noi prin servitorii ei.

Când voi vorbi despre cimitire ¹⁾, voi spune că moartea este un mister nepătruns de om, care aduce mâhnire adâncă în sufletul celui ce părăsește lumea, și în ființa celor ce îl încungiu. Foarte dureros este pentru noi, când părintele nostru, fratele sau sora, amicul și cunoscutul, închide ochii și nu mai vorbește cu noi. Foarte mâhniți suntem, când *frumusețea lumescă atât de atrăgătoare până în ora morții, se schimbă deodată în putreziciune și în miros nesuferit*. Pentru aceea și sfântul Grigorie de Nisa într-o cuvântare a sa întreabă pe omul mândru: *«Nu ai fost tu la cimitire și nu ai privit la grămezile de oase așezate unele peste altele? Nu ai privit la acele tivgi goale cari deșteaptă în noi frică și spaimă? Iată floarea tinereții tale!»* ²⁾ Ritualul înmormântărilor la creștinii ortodocși, nu este unul și același pentru toți, ci se deosebește în ritualul de înmormântare al *pruncilor, laicilor, preoților și diaconilor de mir, al călugărilor și arhierilor*; iar în săptămâna luminată a Paștelor, ritualul este pătruns peste tot de spiritul învierii Domnului.

Efrem Sirul și mai ales *Ioan Damascen* sunt autorii ritualului înmormântărilor. Cântările acestora sunt pline de întristare, plângere, dar și de idei mari asupra deșertăciunilor lumesti, cum și de speranța neclintită în nemurirea sufletului și în învierea morților. Frica de judecata înfricoșată și răsplata faptelor omenestii, străbate în tot ritualul.

1. **Pruncul** adormit în Domnul, se spală (scaldă) de părinții lui, se îmbracă în haine noi, se așează în sicriu cu fața spre răsărit, se încungiu de lumânări aprinse făcute din ceară, și se presară cu flori, întocmai așa cum făceau și primii creștini, după cum ne spune Ciprian ³⁾. Părinții și toți ai casei plâng pe prunc și împreună cu preoții îl duc la Biserică cântând pe drum: *«Sfinte Dumnezeule»* ⁴⁾. Ritualul înmormântărei pruncilor *mai mici de 7 ani*, este scurt, căci ei sunt nevinovați și nu au avut timp când să păcătuească, ci au făcut numai greșeli mici copilărești. Biserica prin graiul preoților se roagă deci, ca Dumnezeu să-i odihnească în împărăția cerurilor, după făgăduința Domnului ⁵⁾. Se cetește psalmul 90 fără catismă și fără troparele: *«Bine ești cuvântat Doamne»*. În canon se amintește copilăria lui Iisus;

1) Cetește § „Cimitirele cu studii asupra lor”, în Tom. III, p. 356–366. Tez. Lit.

2) Greg. Nysen. De Beatitud.

3) Passio Cypriani: Eius corpus.... cum cereis.... cum voto et triumpho magno. Cetește și § „Diferite obiceiuri străvechi la înmormântări” Tom. III, p. 366 seqq. Tez. Lit.

4) Vezi această cântare în Tom. II, p. 549, Tez. Lit.

5) Marcu 10, 14.

iar în cele 4 icoase după cântarea a 6-a, se plânge întristarea părinților. Apostolul (I Corint. XV, 39–46) și evangelia (Ioan VI, 35–39), cuprind învățături despre înviere. Se fac apoi rugăciuni pentru primirea pruncului în locașurile îngerești pline de lumină, așa cum ne învață și Constituțiunile Apostolice (Cartea VIII cap. 41) și se termină cu punerea corpului în mormânt și cu apolisul¹⁾. Acest ritual se face și la înmormântarea pruncilor.

Regele David își cântă psalmii săi din gură însoțit de harpă, în palatul său ale cărui urme sunt și azi la „poarta lui David” a cetății Ierusalimului. Aci am viețuit în luna August, anul 1904. (Autorul).

2. Laicului (mireanului) încetat din viață, i se închid ochii, gura, și i se pun mâinile cruciș pe piept; apoi este spălat de rudele lui, ca să fie curat înaintea Dreptului Judecător. Se îmbracă după aceea în haine noi, se așează în sicriu cu fața spre răsărit,

1) Vezi Rânduiala înmormântării pruncilor în Molitfelnic op. c., p. 192–204.

incungiurat de lumini, flori și plângere multă, adică așa cum făceau creștinii în vechime¹⁾. Preotul apoi dă binecuvântarea și se face obișnuitul început ; iar după aceea cel adormit, până la Biserică este petrecut de preoți și popor, cântându-se «Sfinte Dumnezeule». Acolo, în curte, ori în pronaos, se începe de preoți serviciul înmormântărei, foarte bogat și *plin de cea mai înaltă filosofie creștină*. După obișnuitul început²⁾, se zice psalmul 90, catisma 17 în 3 stări³⁾, troparele : «Bine ești cuvântat Doamne», «Ceata sfinților» și canonul cu frumoasa șezândă după oda a 3-a : «*Cu adevărat deșertăciune sunt toate, și viața aceasta este umbră și vis... când dobândim lumea atuncea în groapă ne sălășluim, unde împreună sunt împărații și ostașii*»⁴⁾. Finindu-se cele 9 ode ale canonului, se încep stihirile pline de cele mai adânci cugetări : «*Care desfătare lumească rămâne neîmpreunată cu grija ?*»⁵⁾... «*Unde este aurul și argintul ? Unde este mulțimea slugilor ? Toate sunt țărână !*»⁶⁾. Apoi se cântă *fericirile*, apostolul (I Tesal. IV, 13–17), evangelia (Ioan V, 24–30), și minunatele podobii ale sărutărei celei de pe urmă⁷⁾, în cari se reproduc zicerile duioase ale adormitului : «*Eri am vorbit cu voi, și fără de veste mi-a venit înfricoșatul ceas al morței*»⁸⁾. Sfârșitul se face cu punerea în mormânt a corpului și cu apolisul⁹⁾. Acest ritual se zice și la înmormântarea femeilor, a copiilor și copilelor mai mari de 7 ani.

3. **Preotul sau diaconul încetat din viață**, este luat de 3 preoți și *pus pe o rogojină*¹⁰⁾, în semnul umilinței pe care a avut-o adormitul înaintea Stăpânului Iristos. Pe preot ori pe diacon nu îl spală (scaldă), căci el ca servitor al celor sfinte este curat, ci îl șterg preoții cu un burete mueat în unt de lemn, sau cu o cârpă mueată în apă ; apoi îl îmbracă în hainele lui, și peste acestea îi pun veșmintele liturgice. Fața i-o acoperă cu un procoveț (acoperemânt) nesfințit și îi pune evangelia pe piept, ca unuia care a predicat sfintele învățături dintr'însa. După aceea se face începutul serviciului ; apoi ducându-l în tinda Bisericei se zice ritualul «înmormântărei preoților și diaconilor mirenii» în toată rânduiala. Se cetesc 5 pericope din apostol, 5 pericope din evanghelie, canonul cu cele 9 ode ale lui, și altele ; apoi se

1) Scăldarea mortului o găsim și la Greci precum și la Romani. La Evrei se sărută mortul (I M. 50, 1) și se închideau ochii și gura (I M. 46, 4), și apoi îl scăldau cu apă caldă. Despre scăldarea morților creștini, ș. a., vezi Fapt. Ap. 9, 37 ; Euseb. H. E. VII, 22, etc.

2) Molitfelnicul, op. c. p. 156.

3) Tot acolo, p. 160.

4) Tot acolo, p. 176.

5) Tot acolo, p. 181.

6) Tot acolo, p. 182.

7) I. Moisi, 50, 1.

8) Molitfelnicul, p. 170.

9) Vezi întregul ritual al înmormântărei mirenilor în Molitfelnic, op. c., p. 156–192.

10) Molitfelnicul, op. c., p. 225.

așează corpul în mormânt și se face apolisul¹⁾. În ritualul acesta nu se plâng păcatele ca la laici, fiind că servitorii celor sfinte sunt mai drepecți; pentru aceea se plânge mai mult perderea unui păstor vrednic de chemarea sa.

4. Călugărul are înmormântarea lui potrivită cu viața sihastrică în care a trăit. Nici trupul său nu se spală de frații lui monahi, ca să nu se vadă a lui goliciune, ci călugărul purtător de grijă pentru înmormântare, șterge corpul celui adormit cu apă caldă, făcând cu buretele numai cruce la frunte, mâini, piept, genuchi și picioare²⁾. Se îmbracă apoi repausatul în Domnul, cu hainele sale, se învelește cu camilafca în cât să nu i se vadă fața, se mai înfășoară în mantie corpul întins acum *pe o rogojină*³⁾, în semnul sărăciei purtată în numele lui Hristos. După aceasta dându-se binecuvântarea de preot, se face obișnuitul început; apoi ducând pe cel adormit în tinda Bisericei dacă este monah simplu, sau în naos dacă este ieromonah, se începe serviciul după rândueală. Se zic multe antifoane, cântări sihastrice, fericirile și se așează corpul în mormânt, după care mai urmează câteva tropare și apolisul⁴⁾.

5. Arhiereul adormit în Domnul, se șterge cu apă cruciș la frunte, ochi, buze, piept, mâini și genuchi. Este îmbrăcat apoi cu veșmintele arhieresti și în mână îi pune evangelia ca celui ce a predicat pe Iisus Hristos. Ritualul înmormântării este tot acela al călugărilor⁵⁾.

6. În *săptămâna luminată a Paștelor*, ori ce creștin încetat din viață, are același ritual străbătut peste tot de firul Învierii Domnului. În aceste cântări se înlătură tristețea, plângerea păcatelor, jalea, durerea și tot ceea ce mănnește pe om. Se cântă dar: «Hristos a înviat», canonul Paștelor, apostolul și evanglia. Se face înmormântarea și apolisul⁶⁾.

La finitul ritualurilor pentru înmormântări, se rostesc de episcopi și preoți *cuvântări funebre*, învățând pe credincioși despre lume, deșertăciunile ei, voea lui Dumnezeu și moartea în creștinism⁷⁾.

Din cântările cele duioase ale înmormântărilor, și din trecerea noastră în altă viață, învățăm că nu suntem stăpâni aici pe pământ, pe nimic din cele ce avem, ci numai îngrijitori ai acestor avuții. Se amăgesc deci, *bogații, milionarii, miliardarii* și toți câți cred că vor moșteni avuțiile ce au strâns cu dreptate

1) Vezi Ritualul înmormântării preoților și diaconilor mireni, în Molitfelnic, op. c., p. 225–268.

2) Molitfelnicul op. c., p. 204.

3) Molitfelnicul, op. c., p. 204.

4) Vezi Ritualul înmormântării călugărilor, în Molitfelnic, op. c., p. 204–225.

5) Tot acolo, p. 225.

6) Tot acolo, p. 268–279.

7) Vezi mai departe „Cuvântările funebre și pomenirea morților în timpurile vechi creștine”, Tom. III, Tez. Liturgic, p. 375 seqq.

ori cu răpire. Se amăgesc toți câți își pun speranța în dulcetile acestei lumi trecătoare. Să vină la înmormântarea unui creștin, să vadă icoana lor în chipul celui adormit și să plângă împreună cu cei de față păcatele și deșertăciunile lumii. Dar eu vorbesc acum de chipurile noastre mici și neputincioase; rămânem însă uimiți când ne aducem aminte de strălucirea Sezostriilor egipteni, de puternicia autocraților asirieni, babiloneni, persani, romani și islamisti, la ale căror porunci se cutremura lumea ¹⁾. Și aceștia s'au prefăcut de mult în praf și cenușă. Numai faptele bune făcute în cercul învățăturilor sfintei evanghelii, duc sufletele noastre în împărăția eternă din ceruri.

§ 96.

Cimitirele — Κοιμητήρια — cu studii asupra lor.

Misteriul morții omului, cum și al zămislirii sale, sunt două fapte minunate, în fața cărora fie cine rămâne uimit și pe cari învățații lumii nu le pot înțelege.

Din palatele cele strălucitoare în cari se desfășează bogatul, ori din umilicioasa colibă în care se adăpostește săracul pe acest pământ, și unul și altul, deopotrivă trebuie să meargă acolo unde este cheinat fie care om, prin marea lege a Dumnezeui.

1. În «cetatea morților», adică în «cimitire», se întâlnesc împreună, împăratul cu ostașul, dreptul cu păcătosul și bogatul cu săracul. Aci toți sunt deopotrivă înaintea lui Dumnezeu, și se cântăresc cu cumpăna dreptății divine, faptele omenești săvârșite în această lume. Toate trupurile se transformă în pământ, potrivit sentinței rostită lui Adam de Creatorul: „Întru sudoarea feței tale vei mânca pâinea ta, până când te

1) Rugăciunea ce se zice de imam la înmormântarea musulmanilor. „Nemuritorule Alah, care eai sufletele oamenilor și ucizi animalele, ajută-ne pe toți. Iartă pe vii, pe morți, pe bărbați, pe femei, pe cei de față și pe cei cari lipsesc de la această înmormântare. Iartă păcatele și greșelile acestui mort. Fă mormântul lui ca o grădină a raiului. Fă Coranul și faptele sale cele bune, prieteni și tovarăși în mormânt. Ajută acestui mort să răspundă cu înlesnire la întrebările puse lui de cei doi îngeri ai tăi (Nekir-Munkir): cine e Dumnezeul tău și care e credința ta? Acest mort, când va veni ora de înviere a tuturor să fie primit în sângeacul profetului Mahomed la „arsai-mahșer“ (locul de întâlnire al tuturor înviaților).

O, Alah, Alah, dă cartea faptelor acestui mort în dreapta. Du pe acest mort în raiu, fără întrebări și socoteli grele și fără de chinuri.

Dă, Tu, Puternice Alah, și celor ce au rămas în viață, zile îndelungate cu sănătate și mare răbdare. Și nouă, când ne va veni ora morței, O, Alah, fă ca să murim în credința în care ne aflăm.

Alah, Alah, prin mijlocirea profetului Mahomed, mai marele tuturor profetilor, te rugăm, primește rugăciunile noastre.“ (Autorul).

vei întoarce în pământul din carele ești luat; căci pământ ești și în pământ te vei întoarce»¹⁾.

Cu toate că sufletul este nemuritor și își primește după moartea omului, recompensa faptelor pe cari le-a săvârșit acesta în viață fiind, totuși și pentru îngroparea trupului, la toate popoarele s'a păstrat o deosebită îngrijire. Regii egipteni își zidiră mausolee uriase în formă de **piramide**²⁾, și aci se depuseră trupurile lor neînsufletește și ale animalelor sfinte³⁾. Asirienii își săpară morminte în piatră tare, și le împodobiră cu chipuri cioplite, prin cari înfățișau zei protectori, ființe regești și oameni viteji. Babilonenii și Persii nu rămaseră mai pe jos în această privință⁴⁾. Cezarii romani își făcură zidiri colosale pentru păstrarea trupurilor lor. O pildă de acest fapt ne prezintă și azi «**Castelul Ângerului**» din Roma, fost odinioară mausoleul împăratului Adrian (a. 138).

Creștinismul însă, întemeiat pe dogma nemuririi sufletului și învierea trupurilor, dădu prea puțină însemnătate mausoleelor; totuși îngroparea trupului se cinstește cu cântări duioase, bine cuvântări bisericești și cu mângâierea celor rămași în viață. În

1) I Moisi, 3,19. **בְּוֹעֵת אֶפְרָיִם תֹּאכַל לֶחֶם עַד שִׁנְיָה אֶל-הָאֲדָמָה כִּי מִמֶּנָּה לְקַחְתָּ בִּרְעָפָר אֶתְמָה.**

2) Vezi forma piramidelor egiptene la pagina 163, Tomul II, Tezaurul Liturgic.

3) Nu de mult timp s'a descoperit în ținutul **Fayum** din Egipt, un cimitir foarte vechiu, plin de mumii de ale **crocodililor**. Cunoaștem din Istoria universală a omenirii, că Egiptenii se închinau înaintea animalelor, dar mai ales înaintea crocodililor. Însmormântarea acestor reptile, se făcea ca și aceea a oamenilor. Așa se explică ființa acestui cimitir original în felul lui. Iar în anul 1905, s'a desgroat și cimitirul din vechiul oraș egiptean **Antinoë**, în Egiptul de sus, cu mumii omenești și monumente funerare, prea bine conservate în nisipurile suprapuse.

Vechii regi ai **Iudeilor** își scobiră și ei morminte în stânci de piatră, în partea nordică a Ierusalimului. Eu le-am văzut în ziua de 12 August 1904. Aceste morminte sunt ca niște cuptoare foarte frumos și simetric săpate. Într'însele acum nu se mai află nimic. Până la ele am străbătut printr'un coridor adânc și întunecos. În jos mai era un coridor, dar mi-a fost frică să mă cobor. (Autorul).

4) Cele 4 elemente, adică pământul, focul, aerul și apa, fură întrebuințate de omenire pentru îngroparea morților.

a) Semiții întemeiați pe textul biblic (I. M. 3, 19) «că pământ ești și în pământ te vei întoarce» îngropară pe morți în **pământ** și peșteri.

b) Popoarele arice **au ars** pe morții lor pentru rațiunea religioasă, că flacăra focului purifică flacăra sufletului.

c) Dar Persii adorând focul și pământul ca pe niște zeități, au dat **aerului** cadavrele, adică lăsându-le în turnuri înalte, s'au descompus. Așa fac și astăzi Parsiștii din Bombai cu Calmucii și Cirghizii.

d) Fenicienii aruncau de obicei cadavrele în apă.

Toate aceste moduri de îngropare se mai păstrează și în zilele noastre. Dar creștinismul a propovedit și aplicat însmormântarea în pământ potrivit textului biblic din Genesa 3, 19.

În orașul **Pnom-Penh**, capitala regatului **Cambodge** din peninsula Indochinei, a murit regele **Norodom** în luna Octomvre 1905. Cadavrul regelui, după vechea datină a aceluia ținut, a fost pus într'un mare palat (men) de lemn, anume

toate cântările îngropărei, se observă dorința creștinului de a se vedea în curând împreună și anume fiii cu părinții încetați din viață, mama cu fiicele, și rudele cu cei mai de aproape ai lor.

În păgânism, un număr mai mare sau mai mic de morminte la un loc, purta în general numirea de *necropole*, — νεκρόπολις (cetatea morților). Numirea aceasta o găsim dată de Greci mormintelor egiptene, mormintelor grecești din vechea Alexandria, apoi din Asia Mică și mormintelor etrusce. Uriasele mausolee egiptene luate în sensul de «cimitire» pentru că în ele se depuneau trupurile regilor și ale animalelor sfinte, se chemau de Greci «*piramide*», de la cuvântul πυρ=foc, fiindcă ele se termină ascuțindu-se ca și para focului¹⁾; iar în limba egipteană se numeau „*paro-mo*”, adică loc regesc, mormânt regesc. Romanii numiau «*columbaria*», firizile unde se păstrau oalele cu cenușa celor morți, pentru motivul că aceste oale erau așezate ca și cui-burile de porumbei în căsuțele lor. Dar Romanii mai întrebuintau și numirea de «*puticuli*», pentru a arăta acele *puturi largi și adânci*, unde erau aruncate la un loc cadavrele sclavilor și ale săracilor. Iar mormintele luate în parte, fură numite de păgâni τύμβος, κύμβος, τάφος, *tumulus*, și mai rar «*mausoleum*». Creștinii însă, dădură mai multor morminte la un loc, numirea de *cimitire*, κοιμητήρια, *coemiteria* (κοιμάω=dorm), pentru că ei priviră moartea ca un «somn dulce»²⁾, ori ca un repaus; iar nu ca o peire și nimicire a omului. Așa **Emilian** prefectul roman, să adresează lui Dionisie al Alexandriei cu aceste cuvinte: «*Sub nici un chip nu va fi îngăduit nici vouă nici altora, să țineți adunare sau să intrați în acele locuri numite cimitire*»³⁾. Dar creștinii mai întrebuintară și numirea de «*criptă*» — κρύπτη (loc ascuns) pentru gropile unde se ascund trupurile celor morți; iar unele din cuvintele întrebuintate odinioară în păgânism, se furișară cu încetul și în creștinism s. e. νεκρόπολις, τάφος, *mausoleum*, ș. a.⁴⁾. Tertulian în loc de «cimitir» întrebuintează cuvintele *areae sepulturarum*=câmpul înmormântărilor⁵⁾; iar Ieronim preferă cuvântul «*cripta*», căci creștinii ascundeau pe

construit. S'a dat apoi foc palatului și a ars împreună cu cadavrul. Toate aceste ceremonii s'au făcut în mijlocul unor mari serbări prezidate de noul rege. Cei-lalți locuitori din Cambodge ard și ei pe morții lor, dar cu mai puțină solemnitate. (Autorul).

1) Egiptenii au dat piramidelor forma ascuțită, căci ei ca și toate popoarele vechi fiind închinători ai focului, au voit să dea și piramidelor chipul focului ale cărui flăcări se ascuțesc la vârf.

2) De altfel și Cicerone în scrierea sa „*De senectute*” cap. 21 zice: „Voi știți că nimic nu se aseamănă mai mult cu moartea de cât somnul”.

3) Apud Euseb. Hist eccl. lib. VII c. XI: Οὐδαμῶς ἔξεσται οὔτε ὑμῖν οὔτε ἄλλοις τισὶν, ἢ συνόδος ποιεῖσθαι, ἢ εἰς τὰ καλούμενα κοιμητήρια εἰσελθεῖν.

4) Mich. Heineci, op. c., III Th., s. 80.

5) Tertull. ad Scapulam. c. III: Sicut sub Hilarione praeside, quum de *areis sepulturarum* nostrarum adclamassent: areae non sunt; areae ipsorum non fuerunt.

mortii lor sub boltituri suterane, în cari se adunau și pentru acte religioase¹⁾.

2. În cele d'întăiu trei secole, creștinii nu se îngropau nici în Biserică și nici în orașe, pentru că urmașii evangheliei aveau un respect nemărginit față de casa Domnului, și ei nu-și ar fi îngăduit să îngroape într'însa trupuri omenești. Pe de altă parte, puținele Biserici cari existau, erau în periferia orașelor și legile romane opreau cu cea mai mare asprime îngroparea morților în lăuntru cetăților. De aceea găsim la Romani toate locurile de îngropare în afară de zidul orașelor, ca măsură igienică și de bun simț. Măsura aceasta era fixată chiar în una din cele *douăsprezece table* de legiuiri, păstrate cu sfințenie de acest popor, din cea mai adâncă vechime²⁾; iar textul legii (Tabla X), sună astfel: «*Hominem mortuum in urbe ne sepelito, neve urito*»; adică, *în cetate să nu se îngroape nici să se ardă vr'un om mort*³⁾. Alții cred că abia după consulatul lui Duiliu (an. 260 a. Hr. ⁴⁾), a oprit și a legiferat senatul roman, ca să nu se mai îngroape cineva în cetăți⁵⁾. Dar ori cine ar fi autorul acestui text de lege, se știe cu siguranță că Romanii erau credincioși păzitori ai acestei dispozițiuni, mai ales în timpul republicei. Unii dintre Cezari însă, nu mai respectară această datină legală, și așa vedem în timpul imperiului, zidindu-se mausolee (s. e. al lui Adrian a. 138), în lăuntru orașului Roma, și aci fură îngropate trupurile acestor puternici

1) Hieronym. Comment. in Ezech. cap. XL: Dum essem Romae et liberilibus studiis erudirer... crebroque *cryptas* ingredi.

2) **Legea celor 12 table** s'a bucurat totdeauna de cea mai mare considerațiune la Romani, fiind privite ca izvor al dreptului lor național public ori privat. Erau un fel de *Constituție* romană. Cicerone spune că ele se învățau de a rostul în școale, fără a schimba vr'o vorbă dintr'insele.

Îată în scurt cuprinsul lor:

Tabla I și II, cuprindeau procedura și călăuza justiției.

Tabla III, dreptul creditorilor asupra debitorilor. Creditorul putea să facă ori ce voea cu debitorul său.

Tabla IV, puterea părintească asupra fiilor. Părintele îi putea bate, închide, vinde și ucide.

Tabla V, despre moșteniri și tutele.

Tabla VI, privitoare la proprietăți și posesiuni.

Tabla VII, privitoare la edificii și pământuri.

Tabla VIII, despre delict. Era pedeapsa taliunei (ochiu pentru ochiu). Cel ce dă foc la o casă ori țarină de bună voe, se ardea de viu și el.

Tabla IX, dreptul public. Judecătorul ce lua mită era omorât.

Tabla X, dreptul sacru. **Mortul** să nu se îngroape în cetate. Legea oprea 3 veșminte de doliu, 10 flautiști, aromate pentru mort, fiind cheltueli de prisos.

Tabla XI și XII sunt suplimente la cele precedente. Ele însă desființează privilegiile și recunosc suveranitatea poporului.

3) Marcus Tullius Cicero. De legibus, lib. II. c. LVIII.

4) Despre acest *Duilius Nepos C.*, spune Cicerone în scrierea sa „De senectute” (cap. II), că senatul roman drept recunoștință pentru că învinsese pe Cartagenezi, a hotărât să fie condus în Roma cu torțe aprinse și cântări de fluere. „Această solemnitate nu mai fusese văzută în Roma”, zice Cicerone.

5) Servius, Notae in Virgilium, lib. XI: Quod postea Duellio consule senatus prohibuit et legavit, ne quis in urbe sepeliretur.

„divi“. Pentru muritorii de rând și acum nu fu îngăduită înmormântarea în cetate. Așa, Adrian promulgă o lege prin care se amenda cu 40 *bucăți de aur*, acela care ar fi îngropat pe vr'un mort în oraș¹⁾; iar succesorul său Antonin Piul, după cum cetim în biografia acestui monarh scrisă de Iuliu Capitolinul, a reînnoit aceeași lege a lui Adrian²⁾. Același lucru l'a făcut și Dioclețian³⁾. Romanii deci, după cum ne afirmă vechiul scriitor *Varro*, își îngropau morții lor pe câmpii în afară de cetate, și anume pe lângă căile publice; dar și unii dintre Cezari au fost înmormântați în afară de periferia orașului s. e. August și Tiberiu pe calea *Âpia*⁴⁾, Domițian pe calea *Latină*⁵⁾, ș. m. d. Acum înțelegem pentru ce și creștinii își îngropau pe morții lor în catacombele săpate tot pe lângă drumurile publice, iar mai târziu în morminte scobite în suprafața pământului. De aceea și Hrisostom face următoarea comparațiune într'o omilie a lui: «*Cugetă, zice el, că nici un mormânt nu se pregătește în oraș; apoi dacă în cetatea pământească nu se îngăduie îngroparea celor morți, cu atât mai mult e greu a intra cineva în cetatea cea cerească*»⁶⁾.

Teodosie II-lea a dat un nou edict prin care a interzis și el îngroparea în *Biserică* și în cetate, fie numai prin păstrarea cenușei trupului, fie prin păstrarea sarcofagului cu trupul întreg. Edictul sună astfel: «*Toate trupurile cari se păstrează sau în sarcofage, sau în urne închise pe suprafața pământului, să se transporte afară din cetate*»⁷⁾. Și în Africa nordică, după cum aflăm din decretul sinodului al V-lea cartaginean, încă nu era îngăduită îngroparea morților, de cât pe câmpii și pe lângă căile publice⁸⁾. Aceeași măsură se păstra și în *Galія* și în *Ispania*.

3. În timpul luptelor donatiste, găsim însă un început de a se îngropa morții chiar în *Biserici*. Așa, Optatus de Mileve, ne arată că Donatiștii fiind călcători de legi civile și bisericesti,

1) Ulpian. in Digest. lib. XLVII. tit. XII. De sepulchro violato. leg. III § V: Divus Hadrianus rescripto poenam statuit quadraginta aureorum in eos, qui in civitate sepeliunt.

2) Iulius Capitolinus, Vita Antonini Pii philosophi: Intra urbes sepeliri mortuos vetuit.

3) Conf. Codic. Iustinian. lib. III., tit. XLIV. De religiosis et sumtibus funerum leg. XII.

4) Luc. Seneca (Annaeus). Apocolocyntosis Claud: Appiae viae curator est, qua scis et divum Augustum et Tiberium Caesarem ad deos isse.

5) Sueton. Vita Domitiani, c. XVII: Cadaver eius... in suburbano suo Latina via funeravit.

6) Chrysost. Homil. XXXVII, al. LXXIV, in Math.: Ἐννόησον ὅτι οὐδεὶς τάφος ἐν πόλει κατασκευάζεται... εἰ γὰρ ἐνταῦθα τοῦτο ἀπείρηται, πολλὰ μάλ- λων ἔχει.

7) Cod. Theodos. lib. IX, tit. XVII. De sepulchris violatis. leg. VI: Omnia quae supra terram urnis clausa, vel sarcophagis corpora detinentur, extra urbem delata ponantur.

8) Concil. Carthag. V, can. XIV.

își îngăduiau a îngropa în Biserici pe unii dintre fanaticii lor armați, numiți „*circumcelliones*“, cari cădeau în luptele ținute cu armatele împărătești. Cadavrele acestora erau însă desgropate și aruncate la o parte, orânduindu-se a se înmormânta afară din cetate ¹⁾. Iustinian introducând în Codicele său orinduirea lui Teodosie cu privire la înmormântări, o formulă astfel: «*Nimănuia nu-i este îngăduit a crede, că să pot îngropa trupurile în locașul apostolilor ori al martirilor*» (în Biserici ²⁾).

Dar măsurile riguroase luate de Teodosie și Iustinian în contra înmormântărilor în cetăți și mai ales în Biserici, nu se aplicară și la relicviile martirilor, ale apostolilor și profeților, uciși din răutatea persecutorilor. Pentru respectul și recunoștința creștinilor față de acești viteji ai credinței, s'au adunat în secolul IV-lea rămășițele și cenușa lor îngropată pe câmpii, s'au ridicat monumente și Biserici (martyria, prophetea, apostolea), în aceste locuri unde zăceau ei, iar relicviile ridicate s'au adus în cetăți și s'au așezat în Biserici.

Tot acest privilegiu s'a păstrat și față de înmormântările regilor și ale împăraților apărători ai creștinătății. De aceea Eusebiu ne spune, că Dumnezeu a voit ca corpul împăratului Constantin să fie depus — după cum el dorise — «*în Biserica sfinților apostoli*» zidită de el însuși, și aceasta «*pentru însemnatele binefaceri*» pe cari monarhul le adusese Bisericii ³⁾. Corpul lui Constantin, n'a fost însă depus în lăuntrul Bisericii, ci în nartica exterioară adică în curte (atrium), și anume *înaintea ușilor* Bisericii, după cum însuși Hrisostom ne lămurește acest lucru ⁴⁾. Iar Teodosie cel Mare († 395) și fiul său Arcadie († 408), fură îngropați în dreapta porticului Bisericii sfinților apostoli ⁵⁾.

Istoricul Socrat ne spune că pentru meritele cele strălucitoare ale sfântului Ioan Hrisostom, care murise în exil (an. 407) prin intrigile Eudoxiei soția lui Arcadie (395—408), Teodosie II, cu o fericită excepție de la legile sale, a hotărât aducerea relicviilor sfântului Ioan și le-a pus pe la anul 442 în Biserica sfinților apostoli din Constantinopole ⁶⁾.

Evagriu ne amintește de asemenea, că pe timpul său, era obiceiul ca *împărații și clericii superiori* să fie îngropați în Biserica sfinților apostoli zidită de Iustinian; dar nu lesne se

1) Optat. Opera lib. III: In loco Octavensi occisi sunt (Donatisti) plurimi, detruncati sunt multi... Ex quorum numero quum aliqui in basilicis sepelire coepissent.

2) Cod. Just. lib. I, tit. II. De ecclesiis., leg. II: Nemo apostolorum martyrum sedem humanis corporibus existimet esse concessam.

3) Euseb. Vit. Constant. lib. IV, c. LXXI: Τὰ σπουδασθέντα αὐτῷ σὺν τῇ τῶν ἀποστόλων κατηξιοῦτο μνήμῃ.

4) Hrisost. Homil. XVII. in 2 Corint: Κωνσταντῖνον τὸν μέγαν μεγάλη τιμὴν ἐνόμισεν ὁ παῖς, οἱ τοῖς προθύροις κατὰθοιτο τοῦ ἀλῆως.

5) Niceph. Historia eccles. lib. XIV, cap. LVIII.

6) Socrat. Hist. eccles. lib. VII, c. XLV: Τὸ σῶμα Ἰωάννου ἐν Κομάνοις θεθαμμένον, βασιλέα πείσας, τριακοστῷ πέμπτῳ ἔτει μετὰ τὴν

ingăduia acest lucru și în alte Biserici ¹⁾. Acest privilegiu îl aveau și *ctitorii Bisericilor*, de a fi îngropați adică în lăuntru sfintelor locașuri zidite de ei înșiși. Împărătesele încă se îngropau în Biserici după cum ne afirmă Sozomen ²⁾. Vedem dar că Constantin cel Mare a fost îngropat în curte; iar prin secolul V-lea și al VI-lea aflăm pe împărați, împărătese, episcopi și ctitori, îngropați chiar în lăuntru Bisericii și anume în nartica interioară.

Înmormântarea la Grecii cei vechi. Mortul se încununează și i se pun daruri lângă dânsul.

Creștinii de rând însă, erau îngropați și acum ca și mai nainte, în afară din orașe.

4. Din secolul VI-lea încoace și anume după moartea lui Iustinian, începu a se folosi și *poporul* de privilegiul înmormântă-

καθαίρεσιν, εἰς τὴν Κωνσταντίνου πόλιν μετεκόμισε· καὶ μετὰ πολλῆς τιμῆς, δημοσίᾳ πομπεύσας αὐτὸ, εἰς τὴν ἐπώνυμον τῶν ἀποστόλων ἐκκλησίαν ἀπέθετο.

1) Evagr. Hist. eccl. lib. IV, c. XXXI: Ἐν ᾧ (νηῶ=ἐκκλησίᾳ ἀποστόλων), οἷτε βασιλεῖς, οἷτε ἱερωμένοι, τῆς νενομισμένης ταφῆς τυγχάνουσι.

2) Sozom. Hist. eccles. lib. IX, c. II.

rilor în nartica exterioară (curtea), ori în câmpia dinaintea Bisericeii. Cea d'întăiu îngăduire oficială de acest fel, o găsim în apus la conciliul provincial I-ii din *Bracarensa* (Bracara, Braga) în Ispania, care formulă în anul 462 următoarea dispozițiune pentru acele ținuturi: «*Corpurile morților cu nici un chip să nu se îngroape în sfintele Biserici; dar dacă este necesitate, se pot face înmormântările în împrejurimile zidurilor Bisericeii, însă așa în cât să nu se aducă cu aceasta scârbă*» ¹⁾. Tot din actele acestui conciliu, dovedim că pe acel timp, în cetățile Galiei (*civitates Galliae*), se îngropau creștinii chiar în Biserici, fapt care a fost oprit și acolo după vr'o două sute de ani, reținându-se îngăduiala numai pentru curtea Bisericilor. Carol cel Mare de aceea chiar decretă, ca «*nullus laicus in ecclesia sepeliatur*»; însă din acest text se vede că clericii puteau să fie înmormântați și în Biserici.

În răsărit, Leon cel Înțelept, pe la începutul secolului al X-lea, desființă formal legile cele vechi cari opreau înmormântările în lăuntrul cetăților, și îngădui de aci înainte, ca «*fie care să facă după cum voește și să-și îngroape pe morți, ori în afară ori în lăuntrul cetății*» ²⁾. Totuși nu cetim în nici o novelă a lui Leon, că acesta ar fi permis îngropările și în Biserici. Tot pe timpul lui Leon Înțeleptul, un sinod apusean ținut la *Mogunția* (în Germania), orânduiește ca «*nici un mort să nu se îngroape în Biserică, de cât numai episcopii, egumenii, preoții vrednici și laicii credincioși*» (meritoși) ³⁾.

5. Date istorice despre *binecuvântările* preotești făcute la morminte când se depun în ele morții, găsim abia prin jumătatea II-a a secolului VI-lea la Grigorie Turoneanul, când acesta întreabă cu o ocaziune: «*dar acel loc unde trebuie să se îngroape, nu este el sfințit cu o binecuvântare preoțască?*» ⁴⁾. Nu încape însă îndoială, că aceste binecuvântări făcute la morminte, cum și serviciul bisericesc al înmormântărilor, sunt mult mai vechi de cât secolul al VI-lea, și poate chiar din secolul I-ii. Se știe iarăși că aceste ritualuri funebre s'au îmbogățit în decursul timpului.

Binecuvântările la morminte se făceau din două puncte de vedere: a/ pentru ca mortul să primească *binecuvântarea Bisericeii* în lunga sa călătorie de veci; b/ ca mormintele să dobândească prin binecuvântări, caracterul de *locașuri sfinte* și astfel profanatorii lor să fie pedepsiți întocmai ca și aceia

1) Concil. Bracar. I. can. XXXVI: *Corpora defunctorum nullo modo intra basilicam sanctorum sepeliantur, sed si necesse est, deforis circa murum basilicæ usque adeo non abhorret.*

2) Leo Novell. LIII: *Quicumque autem sive extra muros, sive intra civitatem sepelire mortuos volet.*

3) Concil. Moguntia, can. LII: *Nullus mortuus intra ecclesiam sepeliatur, nisi episcopi, aut abbates, aut digni presbyteri, aut fideles laici.*

4) Gregor. Turon. De gloria confessor. Cap. CVI: *Quia locus ille, quo sepeliri debet, non est sacerdotali benedictione consecratus?*

ai Bisericilor. Chiar la păgâni, mormintele erau foarte mult respectate; iar violatorii lor primeau cele mai aspre pedepse. Împăratul Gordian (238—244) privea mormintele în edictele sale ca pe niște «*res religioni destinatas, etiam religionis effectas*», și pedepsea foarte greu pe spoliatori. Textul edictului lui Gordian cu privire la violarea mormintelor îl găsim introdus cu aceleași cuvinte și în Codicele lui Iustinian¹⁾. Tot așa și Iulian Apostatul (361—363) care aplică prădătorilor «*poena sacrilegii*»²⁾, în edictul său cu privire la morminte, numește corpurile morților *grămezi sfințite* (*aggeres consecratos*), cari cuvinte au trecut și în Codicele lui Teodosie³⁾.

6. Omul tuturor timpurilor și al tuturor popoarelor, a dorit ca ultimul său locaș să fie *infrumusețat* după averea lui și după împrejurări exterioare. Antonin Piul, după cum ne spune *Iuliu Capitolinul*, a dat cele mai aspre legi în *contra luxului* fără margini al mormintelor romane⁴⁾. Creștinul de și a fost mai înfrânat în această privință, totuși și a împodobit și el casa cea de veci, după cum vedem acest fapt arătat în Codicele lui Teodosie, unde se vorbește de morminte creștinești încungiurate cu *columnne frumoase, cu busturi, cu inscripții, cu impletituri de piatră*, și cu tot felul de ornamente. După aceasta, urmează în Codice, clasificarea pedepselor, aplicate celor ce săvârșeau nelegiuita crimă, a distrugerii și profanării mormintelor⁵⁾. Unii însă dintre părinții bisericești, *combăteau* energic *luxul* și risipa făcută la înmormântări. Așa Grigorie de Nissa, ne spune în biografia lui Efrem Sirul, că acest înțelept bărbat, și a testat o înmormântare umilicioasă; iar prisosul ce era să fie aruncat pe un lux funerar, Efrem a dorit ca mai bine «*să se împartă săracilor*»⁶⁾. Același lucru l'a recomandat și Vasilie cel Mare în omiliile sale⁷⁾.

Creștinii s'au deosebit de păgâni și în ceea ce privește modul

1) Cod. Iustin. lib. IX, tit. XIX, De sepulchro violato leg. I: *Res religioni destinatas, quin imo iam religionis (al. religiosas) effectas... læsae tamen religionis inciderunt in crimen.*

2) Cod. Iustin. lib. IX, tit. XIX. De sepulchra violato. leg. V.

3) Cod. Theod. lib. XVII. De sepulchris violatis leg. V: *Pergit audacia ad busta diem functorum et aggeres consecratos.*

4) Capitolinus. Vita Antonini Pii Philos.: *Tunc Antonini leges sepeliendi sepulchrorumque asperrimas sauxerunt.*

5) Cod. Theod. Lib. IX, tit. XIX, De sepulchris violatis, leg. II: «*Universi, qui de monumentis columnas vel marmora abstulerunt, vel coquendæ calcis gratia lapides deiecerunt, singulas libras auri per singula sepulchra fisci rationibus inferant*». Apoi în leg. IV cetim: «*Qui aedificia manium violant, domus ut ita dixerim, defunctorum geminum videatur facinus perpetrare*». Între multele cimitire ce am văzut în țările europene și asiatice, îmi aduc aminte mai ales de cimitirul Ispaniolilor din Madrid situat pe calea dintre acest oraș și Vicalvaro. În acest cimitir, sculptura în genul funerar, executată în marmură, atinge culmea luxului de acest fel. (Autorul).

6) Nyssen. Vita Ephrem: «*Ἀλλ' αὐτὸ ἐκεῖνο, τὸ ὀρισθὲν εἰς τὴν ἐκεῖνον τάφην, δοθῆναι προχοῖς.*

7) Basil. Homil. în divites.

La noi în România, luxul și risipa ce se fac cu înmormântările, cu coroa-

de îngropare al morților. Păgânii și în special **Romanii**, puneau de obicei pe cei morți *pe o grămadă de lemne, și 'i ardeau* (corpora in rogi imponit cremabant¹⁾); iar *cenușa și oasele le puneau în oale și le îngropau* în pământ, ori le păstrau în firizile anume făcute în *columbarii*. Închinătorii crucei însă, s'au îngrozit de arderea fraților lor, și de aceea s'au multumit a 'i îngropa în pământ potrivit sentinței Creatorului: «*că pământ ești și în pământ te vei întoarce*»²⁾. Dar creștinii au mai avut obiceiul, de a păstra trupurile celor morți în *catacombe*, ori, ca și azi, în cripte. Iar când păgânii obiectau creștinilor, că aceștia nu 'și ard pe morții lor, ca nu cumva să se piardă ceva din sufletul celui repausat, atunci *Minuciu Felix* le-a răspuns cu aceste înțelepte cuvinte: «*Tot trupul fie că seacă ca și pulberea, fie că se desleagă în apă, ori se strânge prin cenușă, sau se păstrează prin mirosuri tari, ori în ce chip, el totuși se duce de la noi, și numai lui Dumnezeu îi este în putere a păstra elementele. Să nu credeți însă că avem vr'o pagubă și ne temem de vr'un fel de înmormântare; dar noi creștinii făptuim pe cel mai vechiu și mai bun obicei, adică de a îngropa pe cei morți*» (iar nu a 'i arde³⁾). Tot așa mai târziu, și anume pe timpul lui *Tertulian*, de asemenea se imputa creștinilor, că aceștia nu ard corpurile morților lor, fiindcă ei cred, că prin îngroparea în pământ, mai rămâne în corp o parte din suflet; iar prin ardere s'ar perde acea părticică. La această obiecțiune fără temei, *Tertulian* răspunde astfel: «*Alta este rațiunea creștinului pentru care își îngroapă pe morți (și nu 'i arde): nu ca să se rețină în corp rămășițe de suflet; ci din cauza cruzimei și îngrețșărei*»⁴⁾. Unii cred că cremațiunea a încetat la *Romani* pe timpul lui *Antonin Piu* (138—161); dar de oare ce *Tertulian* o combate, iar *Teodosie II* interzice cremațiunea și chiar îngroparea în pământ în lăuntrul cetății⁵⁾, de aci lesne putem dovedi, că arderea morților a durat până mai încoace⁶⁾, cu toate că filosoful

nele de prisos, cu dricurile..., sunt fapte nechibzuite. Mai bine ar fi ca în locul acestor cheltuieli, să se facă o fântână, un eleșteu la drum, o cruce, o bursă la un sărac, ș. a., tot pentru pomenirea mortului. (Autorul).

1) *Cicerone* după ce vorbește în cartea sa „*De senectute*”, cap. XXII despre nemurirea sufletului, arată că corpul amicului său *Catone*, a fost pus de dânsul pe rug.

2) *I Moisi*, 3,19.

3) *Minuciu* în *Dialog Octavius*, Cap. XI, n. 23: *Corpus omne, sive arescit in pulverem, sive in humorem solvitur, vel in cinerem comprimitur, vel in nidorem tenuatur, subducitur nobis: sed Deo elementorum custodi reservatur. Nec, ut credibis, ullum damnum sepulturæ timemus, sed veterem et meliorem consuetudinem humandi frequentamus.*

4) *Tertullian*. *De anima*, cap. LI.

5) *Cod. Theod.* lib. IX, tit. XVII. *De sepulchris violatis. leg. VI: Omnia quæ super terram urnis clausa (crematio), vel sarcophagis corpora continentur (humatio) extra urbem delata ponantur.*

6) Arderea morților s'a practicat mai ales la *Romani* și *Indieni*. La acești din urmă, până în zilele noastre se ard femeile chiar de vii la moartea bărbatului lor. Vezi și *T. II, Tez. Liturg.*, p. 25.

și scriitorul *Macrobiu* contemporanul lui Teodosie II (nu cel din timpul lui Irod cel Mare), spune că în jumătatea primă a secolului al V-lea, prin unele locuri nu mai era în obicinuință această feroasă nimicire a trupurilor ¹⁾.

§ 97.*

Diferite obiceiuri străvechi la înmormântări.

um că în vechime, corpurile celor morți se îmbălsămau la păgâni cu aromate, despre aceasta iată ce ne spune Herodot cu privire la Egipteni: «*Apoi umplând pânțele mortului cu mirrhă curată și cu casia (scorțișoară) și cu alte mirodenii, fără de tămâe, după aceea îl cos*» ²⁾. La Evrei era însă

1) Macrob Saturnal. lib. VII, cap. VII: Licet urendi corpora defunctorum usus nostro saeculo nullus est. In epoca omerică exista cremațiunea după cum cetim în Iliada lui Omer, cânt. II, v. 433.

Susținătorii de astăzi ai cremațiunei, cred a) că cimitirele emanază vapori gazoși periculoși sănătăței; b) că aduc boale contagioase prin propagarea microbilor; c) că infectează izvoarele de apă în cursul lor sub pământ.

S'a constatat însă de somitățile medicale: 1) că gazele putrefacțiunei, nu conțin un principiu otrăvitor; 2) că nu se propagă boale prin microbii cimitirelor, grație razelor solare cari îi distrug; 3) nu infectează apa izvoarelor; apoi însăși cremațiunea îninulțește microbii.

Totuși crematoriile (cremo=ard), pentru trupurile omenesti sunt foarte numeroase astăzi.

În Paris la anul 1797 se permite oficial arderea cadavrelor omenesti. Dar această practică nu prinse rădăcini. Iar de la anul 1875 încoace, crematoriile se tot înmulțiră prin propaganda activă a lui *Coletti* din Padua, care arată foloasele igienice prin arderea morților. Chirurgul englez *Thomson*, înființă chiar o societate pentru această propagandă

În ducatul Saxa-Coburg-Gotha se aprobă oficial crematoriul în anul 1878; în Elveția, în anul 1879; în Anglia în anul 1882; în Franța în anul 1883, ș. a.

Iar în anul 1889 erau 23 crematoare în Italia; 10 în Statele-Unite; 1 în Paris; 1 în Londra; 1 în Stockholm; 1 în Copenhaga; 1 în Gotha; 1 în Zurich.

Cadavrul omenesc pūs în cosciug, este dus pe un cărucior ce merge pe șine până la ușa cuptorului; de aci este dus mai departe pe o masă de bronz, ce alunecă în cuptor. Îndată flăcările de lemne îl cuprind și mistuiesc materia.

În față e un paraclis unde se roagă familia și preoții. Lucrarea durează 2 ore. În Anglia prețul unei cremațiuni e de 250 franci; în Danemarca pentru săraci, 10 franci, ș. a. Pentru funcționarii de la crematorii în Zurich, 5 franci; în Breslau 4 franci; în Padua 3 franci; în Japonia 2½ franci.

Eu însă resping cremațiunea trupurilor omenesti, căci este prea îngrozitoare, apoi strică obiceiurile noastre strămoșesti, distruge pietatea către corpul nostru, dispar monumentele funerare atât de bogate în Istoria noastră națională, ș. a. Din fericire, în România, nu s'au încuviințat crematoriile. (Autorul).

2) Herodot. Historia, lib. II, cap. LXXXVI: «*Ἐπειτα τὴν νηδὺν σμύρνης ἀκηράτου τετραμμένης, καὶ κασίης, καὶ τῶν ἄλλων θυμημάτων, πλὴν λιβανωτοῦ, πλήσαντες, συρῶσιν ὅπισω.*» Herodot cel mai vechiu scriitor care ne-a pās-trat lămuriri asupra modului de îmbălsămare la Egipteni se exprimă astfel (lib. II cap. LXXXVI): «Se află în Egipt anumite persoane „Referii“ adică îmbălsămătorii pe cari legea i-a însărcinat cu îmbălsămările. Iată cum lucrează aceștia la corpurile celor bogați: La început Referii scot creerii prin nări parte cu un fier curbat, parte prin mijlocul unor doftorii pe cari le introduc în cap. După aceea fac o tăetură în deșertul corpului cu o piatră de Etiopia tăetoare; și trag

numai obiceiul de a pune lângă corpul celui mort mai înainte de îngropare *smirnă* și *aloe*, ca un simbol al dragostei către cel repausat. Evangeliștii ne spun, că și Dumnezeuescul Mântuitor al omenirii, dându-și sufletul pe cruce, corpul lui a fost cerut de la Pilat de Iosif din Arimatea ¹⁾; «*Iar Nicodim... a adus o amestecătură de smirnă și de aloe, ca o sută de litre. Și au luat trupul lui Isus, și l'a înfășurat în giulgiuri cu miresme, precum este datina Iudeilor de a îngropa*» ²⁾. «*Și l'au pus în mormânt, care era săpat în piatră; și au prăvălit o piatră pe ușa mormântului*» ³⁾. «*Și trecând Sămbăta, Maria Magdalina și Maria lui Iosif și Salomi, au cumpărat miresme ca să meargă să-l ungă*» ⁴⁾.

prin această deschizătură intestinale pe cari le curăță și le pun în vin de palmier și apoi în aromate pisate. În urmă Referinței *umplu pânțelele cu mirrhă curată pisată, cu scorțișoară și alte mirodenii, esceptându-se tămâia, apoi cos corpul*. Aceste lucrări fiindu-se, sară corpul și-l pun în leșie tare de cenușă (natron) pe timp de 60 de zile... Trecând aceste zile se spală corpul, se înfășoară în legături de în fin mănjite cu un fel de cleiu pe care Egiptenii îl în-trebuințează la lipirea obiectelor. Părinții apoi iau corpul astfel pregătit, îl așază în sicriu de lemn făcut în chipul omului și-l pun în cripta mortuară.

„Acei ce voesc a înlătura cheltuelile, urmează Erodote, aleg altfel de îmbălsămare: umplu o mică pompă cu lichid extras din cedru, se injectează cu acesta pânțelele corpului, fără a-i face vr'o tăetură și fără a-i scoate intestinalele. Când s'a introdus acest lichid, se astupă gura pentru a nu eși lichidul. Se ține corpul apoi în sare 60 de zile, iar după aceea se scoate lichidul din pânțele. Lichidul acesta are atâta putere în cât topește măruntaele și le scoate afară cu el. În exterior leșia de cenușă (natron), a uscat carnea în așa fel în cât nu a mai rămas de cât pielea și osul. Se dă apoi corpul celor în drept”. „A treia specie de îmbălsămare nu e de cât pentru săraci. Se injectează corpul cu lichidul numit „Surmaia” se pune în leșie de cenușă (natron) 70 de zile și-l dau după aceasta familiei”. (Vezi și Facerea 50,3, despre îmbălsămare).

Tot așa și Cicerone împreună cu alți scriitori, ne spun că Egiptenii vechi, îmbălsămau pe morți și așa îi ascundeau prin casă unde se păstrau epoci întregi (Cicer. quaest. Tuscul. lib. III. § CVIII: condiunt Aegyptii mortuos, et eos domi servant). Creștinii egipteni, moșteniseră și ei obiceiul de a nu îngropa pe morți în pământ, ci de a-i îmbălsăma și a-i păstra în casă ori în mausolee. Corpul astfel pregătit, se cheama în limba egipteană „*gabbara*”; în limba greacă se zicea *τάριχος*; adică *sărătura*; în limba arabă se cheamă *mum* (موم) adică *ceară*, poate pentru aceea că această substanță juca rolul principal în îmbălsămarea cadavrelor. De aci avem până azi cuvântul *mumia*, adică *ceara* (Gataker. not. in Marc. Anton. lib. IV: ita apud illos (Aegyptios) cadaver sit *τάριχος*, id est salsura (sărătura), sive mummia, uti appellant recentiores medicorum filii, ab arabico „*mum*”, id est *cera*; quia ceromate etiam in eo negotio utebantur). Atanasie cel Mare însă, a combătut acest mod de îngropare păgânească a cadavrelor, sub motivul „că și corpul Domnului a fost pus în mormânt și o piatră a fost răsturnată asupra mormântului, până ce a înviat a treia zi”. (Athan. vit. Anton: καὶ αὐτὸ δὲ τὸ τοῦ κυρίου σῶμα εἰς μνημεῖον ἐτέθη· λίθος τε ἐπιτεθεὶς ἐκρυψε αὐτὸ, ἕως ἀνέστη τοῦ ῥήματος). Medicii de azi susțin că îmbălsămările s'au mai perfecționat; dar aceasta este o întrebare dacă e așa. Conf. Girardin, Leçons de chimie élémentaire, vol. V, Paris 1880, pag. 192 seqq.

1) Orașelul *Arimatea* sau vechea Rama, azi se cheamă „Ramleh”. El se află cam la mijlocul drumului dintre Iafa și Ierusalim. (Autorul).

2) Ioan 19,39 – 40.

3) Marcu 15,46. Conf. Mat. 27,59 – 61.

4) Marcu 16,1. Conf. Mat. 28,1. Luca 24,1. Ioan 20,1.

În jumătatea II-a a secolului II-lea Minuciu Felix răspunde păgânilor, că în creștinism, «*Corpul nu se face de cinste prin mirosuri; căci numai morților li sunt afierosite miresmele*»¹⁾. Iar Tertulian spune dușmanilor creștinătății, că «*Tămăia este trebuincioasă oamenilor în aromele medicinale; dar nouă creștinilor, pe lângă acestea, ne mai trebuie și la mângăierea (ungerea) celor morți*»²⁾. Poetul ispaniol Prudentiu, la începutul secolului al V-lea, ne zice că pe timpul său, «*Corpul mortului dacă se ungea cu mirru Sabeilor (un trib din Arabia), îi folosea aceasta ca și un medicament*»³⁾. Un text și mai clar în privința smirnei, îl găsim tot pe la începutul secolului V-lea la Rufin al Aquileei, care arată că «*Mirra este mai mult de un gust amar; cu ea se unge corpul mortului, ca să nu putrezească și să respingă viermii*»⁴⁾. Așa dar din mărturiile aflate la Minuciu Felix, Tertulian, Prudentiu și Rufin, vedem că creștinii cei vechi obișnuiau a unge pe cei morți cu tămăe, smirnă și alte aromate.

1. Cât despre timpul îngropărilor, cunoaștem că păgânii din motive superstițioase, obișnuiră a-și înmormânta noaptea pe răposații lor. Despre acest fapt ne asigură cei mai buni scriitori și interpretatori ai legilor romane ca d. e. Seneca, Tacit, Dione Cassius contemporanul lui Alexandru Sever, etc.⁵⁾. Creștinii însă acomodându-se împrejurărilor, în timpul persecuțiilor își îngropară și ei noaptea pe ai lor, după cum cetim aceasta în scrierea intitulată «*Patimile lui Ciprian și înmormântarea lui*» că adică «*Corpul acestui martir, din cauza răutății păgânilor, a fost așezat în apropiere, încungiurat cu lumânări de ceară și cu colorii frumoase, și făcându-se rugăciuni și mare pregătire, a fost înmormântat noaptea*»⁶⁾. Dar când martirul pătimise munca decretată de păgâni și încetase din viață în chinuri, atunci se da creștinilor corpul, și-l îngropau ori ziua ori noaptea⁷⁾. Așa, Policarp episcopul Smirnei, prin vicleniile și

1) Minuc. in Dialog. Octavius: Non corpus odoribus honestatis, reservatis unguenta funeribus.

2) Tertull. De idololatria cap. IX: Etiam hominibus ad pigmenta medicinalia, nobis quoque insuper ad solatia sepulturæ (tura) usui sunt.

3) Prudent. Cathemerin. hymn. de exsequiis defunctorum: Adpersaque myrrha Sabæo corpus medicamine servat. Pe când călătoream în Egipt în vara anului 1904, am văzut pe acolo destule mumii rămase de la vechii Egipteni. (Autorul).

4) Rufin. Aquil. ap J. Louzon. De pollinct. et balsamat. ap. vet. c. x: Myrrha est species valde amara, de qua ungitur corpus mortui, ut non putrescat, et pellit vermes.

5) Conf. Gothofred. in dict. leg. Iuliani.

6) Passio Cypriani: Eius corpus propter gentiliū curiositatem in proximo positus est, cum cereis.... cum voto et triumpho magno.... et scolacibus.... (et noctu sepultum esse).

7) Despre „Obiceiurile vechi funebre la creștini” cetește scrierea mea în Revista „Vocea Bisericei” din anul 1895 n. 2 și 3 pag. 5, apărută în București sub direcțiunea mea. (Autorul).

intrigile jidovești, fiind ars de viu d'asupra unei grămezi de lemne chiar în acest oraș, cenușa și oasele martirului fură dăruite creștinilor; iar aceștia le îngropară ziua cu o adâncă venerațiune ¹⁾. Încetând persecuțiunile, nu mai fu nevoie de a se mai face noaptea înmormântările, după cum cetim acest fapt și în Codicele lui Teodosie: «Cunoaștem, zice acest împărat, că se

Un șef de trib din Patagonia (America de Sud), petrece la mormânt pe un amic al său.

transportă trupurile celor morți cu o grămadă deasă de popor, și cu o prea mare imbulzeală de privitori... Dar care este ziua cea mai favorabilă îngropărilor?... Durerea la înmormântări caută singurătatea ²⁾. Mai departe urmează în Codice

1) Euseb. Hist. eccles. lib. IV c. XV.

2) Cod. Theod. lib. IX tit. XVII. De violandis sepulchris. leg. V: Efferi cognovimus cadavera mortuorum per confertam populi frequentiam et per maximam insistentium densitatem... Qui enim dies est bene auspicatus a funere?... Dolor in exsequis secretum amare.

ordinele împărătești, ca la asemenea ocaziuni de întristare, tot omul să fie cuviincios și tăcut. Iar Socrat ne spune că pe timpul lui Iulian, în ziua când s'au transportat relicvele martirului **Vavila** din Dafne în centrul orașului Antiohia, mulțime mare de bărbați și femei, tineri și fecioare, bătrâni și copii, toți petreceau cu respect rămășițele martirului. Mulțimei îi precedau cântăreți de **psalmi**, cărora le răspundea poporul cu armonie. La o distanță de șase mii de pași, împăratul Iulian asculta măreția acestei pietăți ¹⁾. Dar și la înmormântările creștinilor de rând se cântau **psalmi** și imne până la locul de îngropare.

2. Solemnitățile funebre de și erau foarte impunătoare în timpurile vechi creștine, totuși nu găsim pe atunci cheltueli fără nici un folos. Așa, Grigorie de Nazianz, vorbind de înmormântarea fratelui său Cezar, arată că înaintea pompei mergeau mulți dintre creștini, ținând în mâini felinare (λαμποφορία) cu lumânări de ceară ²⁾. Iar Grigorie de Nisa, descriind măreața înmormântare a sorei sale *Macrina*, se exprimă astfel: «*Poporul mergând în mare mulțime împrejurul sicriului, și toți având o nesfârșită admirațiune către această petrecere sfântă, din cauza aglomerațiunei, nouă nu ne mai era cu putință să mergem într'o ținută măreață; de aceea pe o parte și pe alta, mergea înaintea noastră în ordine obișnuită nu puțină mulțime de diaconi și clerici mai mici, cari purtau în mâini făclii de ceară*» ³⁾. Tot asemenea și Teodoret arătând splendoarea cu care s'a făcut aducerea relicvelor sfântului Ioan Hrisostom, din locul exilului (Pityus în Colchida) la Constantinopole (an. 438), spune că atunci când au trecut cu relicvele peste Bosfor, din ordinul lui Teodosie II (408-450), lumea era așa de numeroasă în bărci, «*în cât făcliele ce să țineau în mâini acopereau marea*» ⁴⁾. Iar simbolizarea imnelor funerare și a făclielor ce se duc înaintea mortului, a arătat-o Ioan Hrisostom într'o concepție a sa de o frumusețe rară. «*Spune-mi mie, zice acest Părinte bisericesc, ce însemnează luminele cele strălucitoare? Oare nu ducem cu ele în triumf la locașul de veci pe cei încetați din viață, ca pe niște atleți la locul de încoronare? Ce însemnează cântările de îngropare? Oare nu prin acestea prea mărim pe Dumnezeu și-i mulțumim lui pentru că a încununat pe cel ce pleacă din mijlocul nostru?*» ⁵⁾.

1) Socrat. Hist. eccles. lib. III. c. XVIII: "Αμα γυναῖξι καὶ νέα ἡλικία, χαίροντες καὶ ψαλμοδοῦντες, ἀπὸ τῆς Δάφνης ἐπὶ τὴν πόλιν μετέφερον τὴν σοφόν" κ. τ. λ.

2) Nazianz. orat. X in Caesarium.

3) Nyssen. Vita Macrinae: Τοῦ λαοῦ περὶ τὴν κλίνην πετυκνωμένου, καὶ πάντων ἀπλήστως ἐχόντων τοῦ ἱεροῦ ἐκείνου θεάματος, οὐκ ἦν ἐν εὐκολίᾳ τὴν πορείαν ἡμῖν διανύεσθαι· προηγείτο δὲ καθ' ἑκάτερον μέρος διακόνων δὲ καὶ ὑπηρετῶν οὐκ ὀλίγων πλῆθος, στοιχηδὸν τοῦ σκηνώματος προπομπεῦον, τὰς ἐκ κ η ρ ο ὕ λ α μ π ά δ α ς ἔχοντες πάντες.

4) Theodoret. Hist. eccles. lib. V. c. XXXVI: Τοῦ Βοσπόρου τὸ πρὸς τῇ Προποντίδῃ στόμα ταῖς λαμπάσι κατέκρυψε.

5) Chrisost. Homil. IV in Hebr.: Εἰπέ γάρ μοι, τί βούλονται α ἱ λ α μ π ά δ ε ς

3. Scăldarea mortului, o găsim de o potrivă atât la Greci cât și la Romani. La Evrei se sărûta mortul ¹⁾, i se închideau ochii și gura ²⁾, și apoi îl scăldau «cu apă caldă în care se puneau flori de mușătel (χαμαίμηλον) și de roze uscate, ca să fie mortul curat, când își va da seamă de păcatele lui» ³⁾. Pliniu ne spune că și Romanii obișnuiau din vechime, «să închidă ochii morților; dar pe rug'ă se deschideau iarăși... ca să poată vedea cerul» ⁴⁾.

În Noul Testament încă se vorbește de scăldarea morților. Așa, în Faptele apostolilor, se spune că **Tavita** din Iope încetând din viață, a fost scăldată și pusă în foișor ⁵⁾. În epistola I către Corinteni, încă se vorbește de asemenea scăldări ⁶⁾. Tot așa și Dionisie al Alexandriei ne istorisește, că pe timpul său întâmplându-se o ciumă în acest oraș, au fost atinși de boală mulți preoți, diaconi și cei mai pioși oameni. Atunci creștinii, din dragostea către frații lor, ne temându-se de pericolul acestei boale, s'au dus la acești suferinzi, «și după ce au ținut trupurile sfinților în brațele lor, le-au închis gura și ochii, le-au purtat pe umerii lor, le-au îmbrățișat și sărutat, le-au spălat și le-au împodobit cu cele mai bune haine ale lor» ⁷⁾. Tertulian ⁸⁾, Grigorie Turoneanul ⁹⁾, Grigorie cel Mare ¹⁰⁾, Beda Venerabilis, ș. a., toți vorbesc de scăldarea creștinilor adormiți în Domnul.

Cât despre îmbrăcarea morților, am văzut că Dionisie Alexandreanul arată destul de luminos acest fapt. Tot așa și Eusebiu descriind înmormântarea martirului *Marin*, spune că sfântul «a fost îmbrăcat cu veșminte albe și prețioase, iar senatorul roman Asturiu. l-a luat pe umerele sale, și așa l-a dus la mormânt» ¹¹⁾. Iar despre podoabele împăratului Constantin, când

αἱ φαίδραί; οὐχ ὡς ἀθλητάς αὐτοὺς προπέμπομεν; τί δε ὕμνοι; οὐχὶ τὸν θεὸν δοξάζομεν, καὶ εὐχαριστοῦμεν, ὅτι λοιπὸν ἐστεφάνωσε τὸν ἀπελθόντα;

1) I Moisi, 50, 1.

2) I Moisi, 46, 4.

3) Buxtorfius. Synagoga iudaica, c. XLIX: Aqua calida, cui addunt flores chamaemeli et rosas siccas, studiose abluuntur mortuus, ut purus et mundus sit quum peccatorum ratio reddenda erit.

4) Plinius. Naturalis historia. lib XI, cap. XXXVII: Morientibus oculos operire, rursusque in rogo patofacere... et coelo non ostendi nefas.

5) Fapt. Apost. 9, 37.

6) I Corint. 15, 29.

7) Apud. Euseb. Hist. eccles. lib. VII. c. XXII: Καὶ τὰ σώματα δὲ τῶν ἁγίων ὑπὲρ τῶν χειρῶν καὶ κόλποις ὑπολαμβάνοντες, καθαιροῦντές τε τοὺς ὀφθαλμούς, καὶ στόματα συγκλείοντες ὁμοφοροῦντές τε καὶ διατιθέντες προσκολλώμενοι συμπλεκόμενοι λουτροῖς τε καὶ περιστολαῖς κατακοσμοῦντες.

8) Tertul. Apol. cap. XLII: Rigere et pallere, post lavacrum mortuus possum.

9) Gregor. Turon. De gratia confess. cap. CIV: Pelagiam... ablutam fuisse iuxta morem ac deinde collocatam in feretro (sicriu).

10) Gregor. Magn. lib. III, Dialog. c. XVII: Quum ex more lotum et vestimentis indutum.

11) Euseb. Hist. eccles. lib. VII. c. XVI: Τὸν ὅμον ὑποθείς, ἐπὶ λαμπρῶς καὶ πολυτελοῦς ἐσθῆτος ἄρας τὸ σκῆνος ἐπιφέρεται.

era întins pe catafalc, același Eusebiu ne spune, că monarhul «era îmbrăcat cu podoabe împărătești, adică cu porfiră și diameante foarte multe și de mare preț, și toate erau așezate împrejurul lui; iar vegheri în apropierea corpului se făceau ziua și noaptea» ¹⁾. Nu numai Atanasie cel Mare ²⁾ și Ieronim ³⁾ mai atestă înveșmântarea morților, dar și Sidoniu confirmă faptul, că creștinii își îmbrăcau frumos pe morții lor, contrariu Goților cari aruncau în gropi cadavrele, goale, nespălate și desprețuite. Iar Ioan Hrisostom se rostește într'o cuvântare a sa cu aceste cuvinte: «Noi îmbrăcăm cu veșminte noi pe morții noștri, ca să dovedim cu aceasta nestricăciunea noastră» ⁴⁾.

4. Creștinul după ce înceta din viață, era pus în **coenaculum**, ori în vestibul sau chiar în casă, și apoi de aci era transportat cu onoare în firizile (loculi) criptelor, sau se îngropa în pământ. Corpul lui Ambrosiu însă, a fost dus la Biserică, și acolo a rămas noaptea, fiind veghiat în cântări ⁵⁾. Dar Romanii, ca nu cumva printr'o grăbită înmormântare să fie îngropat vr'un om leșinat, țineau adesea ori în casă trupul mortului șapte zile (septem dies), în care timp îl scăldau cu apă caldă și-l strigau pe nume la intervale mici. Dacă însă nu se deștepta în aceste șapte zile, atunci îi ardeau cadavrul. Creștinii puneau corpul mortului pentru îngropare, în cosciuge făcute din materialuri diferite. Eusebiu și Socrat ne spun că împăratul Constantin «a fost așezat de căpeteniile oastei într'un sicriu de aur» (ἐν χρυσῇ λάρνάκι ⁶⁾). Se întrebuntau însă și cosciuge de lemn, cum spune Ambrosiu; dar aceasta se făcea «în speranța învierii morților» ⁷⁾. Ieronim ne istorisește că se puneau și acopere-minte de aur pe cosciugele celor bogați; dar el combate luxul acesta ca fiind de prisos ⁸⁾.

În cele d'întâiu trei secole, trupurile creștinilor erau purtate până la groapă de oameni săraci; dar în secolul IV-lea când creștinii se înmulțiră, găsim instituite două clase de în-

1) Euseb. De Vita Constantini, lib. IV, cap. LXVI: Βασιλικαῖς τε κόσμοις, πορφύρα τε καὶ διαδήματι τετιμημένον πλείστοι περιτοιχισάμενοι, ἐπαγρύπνως δι' ἡμέρας καὶ νυκτὸς ἐφρουροῦν.

2) Athanas. in Vita s. Antonii.

3) Hieronym. Epist. XLIX, ad. Innocent.

4) Chrysost. Homil. CXVI: Καινοῖς ἱματίοις τοὺς τεθνεῶτας ἀμφιέζομεν, τὸ καινὸν ἔνδυμα τῆς ἀφθαρσίας ἡμῶν προμηνεύοντες.

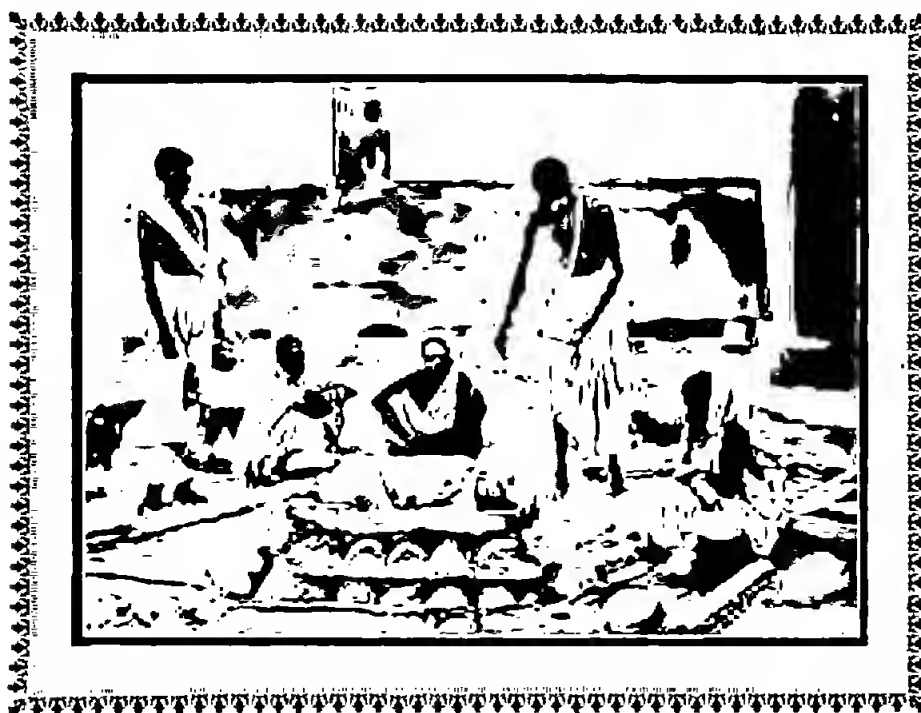
5) Paulin. Vita Ambrosii: Ad ecclesiam... corpus ipsius portatum est, ibique eadem fuit nocte.

6) Euseb. Vita Constant. lib. IV, cap. LXVI: Ἄραντες οἱ στρατιωτικοὶ τὸ σκήνος χρυσῇ κατετίθεντο λάρνάκι.

7) Ambros. in Luc. II: Feretrum ligneum est, propter spem resurgendi.

8) Hieron. Epist. XXVII, in epitaph. Paulae: Aurem feretro velamen obtenditur.

grijitori: a) *Parabolanii*¹⁾ numiți și *copiații*²⁾ (κοπιатаί, laborantes, osteniții), adică clericii inferiori cari aveau îndatorirea mai ales pe timpul boalelor contagioase, să îngrijască de bolnavi; și b) *fossorii*³⁾ (groparii), *sandapilarii* adică *lecticarii* (purătorii morților) sau *dēcanii*⁴⁾, cari aveau grijă de cei morți ca să-i ducă la mormânt, să facă gropile și să îngrijască de cimitire. Scriitorii romani ca Terențiu Varo († 26 a. Hr.⁵⁾,

Indienii ard pe morții lor.

Ovidiu († 17 d. Hr.), Sext Pompeiu († 53 d. Hr.⁶⁾, Noniu Marcel (sec. III d. Hr.⁷⁾, și alții, ne spun că morții Romanilor bogali, încă din vechime erau petrecuți până la mormânt cu femei

1) Cod. Theod. lib. XVI, tit. II De episcopis, leg. XLIII: Parabolani qui ad curanda debiliū egra corpo.

2) Epiphanius, Expositio fidei, n. XXI: Λοιπὸν δὲ καὶ κοπιатаί, οἱ τὰ σώματα περιστέλλοντες τῶν κοιμωμένων. Conf. Cod. Theod. lib. XIII, tit. I De lustrali Conlatione, leg. I.

3) Hieron. De septem. ordinibus eccles.: Primus in cleris fossariorum ordo est.

4) Iustin. Novel. XLIII: Δεκτικαρίων ἤτοι δεκανῶν.

5) Terentius Varro, in Rosinum, lib. III, c. XXXI, *Praefica*: Praefica ut Aurelius scribit, mulier ab luctu, quæ conduceretur, quæ ante domum mortui laudes eius caneret.

6) Sextus Pompeius, in Rosinum, lib. III, c. XXXI, *Praefica*: Praeficæ dicuntur mulieres ad lamentandum mortuum conductæ, quæ dant ceteris modum plangendi, quasi in hoc ipsum praefectæ.

7) Nonius Marcellus, in Rosinum, lib. III, c. XXXI, *Praefica*: Praeficæ dicebantur apud veteres, quæ adhiberi solent funeri mercede conductæ, etc.

bocitoare (praeficae), cari se jeleau mai întâiu înaintea casei mortului lăudându-l pe acesta, apoi pe drum făceau tot felul de mișcări și tânguiri, în extazul lor pentru plată¹⁾. Dar filosoful Aristotel († 322 a. Hr.), încă de mult timp își bătuse joc de aceste *jeliri* pe cari le numea *obiceiuri barbare* (νόμιμα βαρβάρικα). Multe ieronii aruncau de asemenea și Romanii serioși asupra acestor *bocitoare*²⁾. Tot așa și satiricul Lucian, a râs de aceste *jeliri*, făcute în toate tonurile și mișcările. Romanii mai duceau la mormânt pe cei bătrâni cu cântece jalnice de *trâm-bițe*; iar pe cei tineri, cu cântece de *fluere*³⁾. Dar Hrisostom a oprit cu energie introducerea în creștinism a acestor păgânisme.

5. Creștinii își petreceau pe morții lor cu cântări de psalmi; de aceea *Constituțiunile apostolice*, chiar recomandă pentru asemenea ocazii acești patru psalmi: «*Petreceți-i pe ei (pe morți) cântând: «Cinstită este înaintea Domnului moartea cuvioșilor lui»...; «Întoarce-te suflete al meu la odihna ta, că Domnul bine a făcut ție»...; «Pomenirea dreptului cu laude»...; și, «Sufletele dreptilor sunt în mâna lui Dumnezeu»⁴⁾... Tot la acești psalmi se referă și Ioan Hrisostom într'o omilie a sa, asupra epistolei către Evrei⁵⁾. Iar Ieronim spune că la îngroparea matroanei Paula din Betleem, s'au cântat psalmi în limbele ebraică, greacă, latină și siriacă, fiind că era popor mult adunat, și asculta psalmi fie care în limba sa⁶⁾. La înmormântarea Macrinei sora lui Grigorie de Nissa, s'au cântat și imne și psalmi⁷⁾; tot asemenea s'a făcut și la înmormântarea lui Chesarie fratele lui Grigorie de Nazianz⁸⁾. Obiceiul însă de a se întrebuinta și în creștinism *femei bocitoare* la înmormântări, fu aspru combătut de Hrisostom și alți părinți bisericești, ca o rămășiță adusă din păgânism.*

1) Iar în „*Letopisițele*“ lui Mihail Kogălniceanu, Tom. I, București 1872, ed. II, pag. 28 și 29, cetim că și „*Muerile Dacilor, oasele părinților, ale feciorilor, ale bărbaților și ale altor rudenii, cu bocet nespus mergeau după oase, cu plânsuri de mirat și cu cuvinte de jale cuprindeau oasele, și cu glas mare toată viața omenească o plângeau*“.

2) Și în satele noastre din România s'a păstrat până azi obiceiul străvechiu, ca femeile consângene și streine, să jelească cântând, pe cei încetați din viață. Ele spun tot ce a făcut mortul cât a trăit și-l roagă să ducă salutări morților mai vechi.

3) Vid. Rosini *Antiquitates Romanæ*, lib. V, c. XXXIX: Servius in V Aeneid. scribit: Moris fuisse ut maioris aetatis funera ad tubam profferentur: minoris vero ad tibias.

4) Constit. Apost. lib. VI, c. XXX: Ψάλλοντες προπέμπετε αὐτοὺς (νεκρούς): τίμος γάρ ἐναντίον κυρίου ὁ θάνατος τῶν δούλων αὐτοῦ· καὶ πάλιν ἐπίστροφον, ἡ ψυχὴ μου, εἰς τὴν ἀνάπαυσίν σου, ὅτι κυριος ἐνηργέτησέ σε· καὶ ἐν ἄλλοις· μνήμη δικαίων μετ' ἐγκωμίων καὶ δικαίων ψυχῶν ἐν χειρὶ Θεοῦ.

5) Chrisost. Homil. IV, in Hebr.

6) Hieronym. Epitaph. Paulae epist. XXVII.

7) Nyssen. Vita Macrinae: Ψαλμωδίας... ὕμνοδιὰ μελωδομένης.

8) Nazianz Orat. X: Ὑμνοὶς ἐξ ὕμνων παραπεμπόμενος... ψαλμωδίας...

Fiind că păgânii și mai ales Romanii împodobeau pe morții lor cu **coroane** de flori, de aceea în creștinism s'a combătut acest obicei considerat ca de prisos și nefolositor. La imputațiunea ce aduceau păgânii închinătorilor crucei, că aceștia nu-și încoronează pe repausații lor, Minuciu Felix le răspunde cu aceste cuvinte: noi creștinii *«nu încoronăm pe morți... ci împodobim rămășițele lor cu liniștea, cu care și trăim»*¹⁾. Tot așa și Tertulian²⁾, și mai mulți apologeți se opun împodobirii morților cu coroane de flori.

§ 98.

Cuvântările funebre și pomenirea morților în timpurile vechi creștine.

La locul de înmormântare al oamenilor folositori creștinătății, se țineau discursuri funebre numite de Greci «ἐπιτάφια», întru lauda acestor încetați din viață în Domnul, pentru a-i da de pildă și altora din cei vii, și spre a arăta întristarea pentru adormirea lor. Așa, Eusebiu cuvântă la înmormântarea lui Constantin cel Mare; Ambrosiu la aceea a împăraților Teodosie cel Mare și Valentinian, cum și la înmormântarea fratelui său Satir; Grigorie de Nazianz vorbi la moartea fratelui său Cesar și a sorei sale Gorgonia; Grigorie de Nisa, la înmormântarea lui Meletie episcopul Antiohiei, ș. m. d.³⁾. Ori de se rosteau discursuri funebre, ori nu, în tot cazul înmormântările se făceau cu ritualul bisericesc determinat, după cum ni se arată în «Ierarhia bisericească» atribuită lui Dionisie Areopagitul⁴⁾. Aceasta ne-o afirmă și Ieronim, când zice că la asemenea ocaziuni, *«se cântau psalmi în Bisericile cu acoperișurile aurite, răsunând în înălțimea boltelor cântarea «Aliluia»*⁵⁾. Tot acest părinte apusean ne mai arată, că la înmormântarea matroanei Paula, s'au cântat psalmi și pe drum, când duceau pe moartă la groapă. În Constituțiunile apostolice, găsim și formule funebre, prin cari se mijloceau ca frații încetați din viață, să meargă în sânul lui Avraam, Isac și Iacov⁶⁾.

Din punct de vedere mai mult superstițios, se da în Galia

1) Minuc. Felix. „Octavius” (cap. XII, n. 6: Nec mortuos coronamus... at enim nos exsequias adornamus eadem tranquillitate: qua vivimus.

2) Tertullianus. De corona militis, c. X.

3) Socrat. Hist. eccles. lib. V, c. IX.

4) Dionys. Eccles. hierarch. cap. IV.

5) Hieron. Epitaph. Fabiolae, cap. IV.

6) Constitut. Apostol. lib. VIII c. XLI: „Diaconul să zică și acestea... Dumnezeu cel ce a primit sufletul celui adormit... să-l așeze... în sânurile lui Avraam și ale lui Isac și ale lui Iacov”.

celor morți «sărutarea păcei», și se împărtășeau cu sfânta euharistie, când înainte de serviciul înmormântării, se servia și liturgie pentru sufletul lor. Faptul necanonic de a se împărtăși morții cu corpul și sângele Domnului, fu aspru combătut de Ioan Hrisostom și interzis cu desăvârșire de sinodul III-lea cartaginean, sub motivul foarte drept, că Mântuitorul numai celor vii le zice: «luați mâncăți, și beți dintru acesta toți»¹⁾. Conciliul trullan, de asemenea opri a se da morților sfânta euharistie²⁾; iar *sărutarea păcei* fu interzisă prin un sinod provincial ținut în Galia la anul 578.

a) Înainte de a fi mortul îngropat, preotul îl ungea cu unt de lemn sfințit. Autorul «*Ierarhiei bisericesti*» atribuită lui Dionisie Areopagitul, zice că fiind toate pregătite pentru înmormântare, «*in fine acum se toarnă unt de lemn asupra mortului*»³⁾. Athanasie cel Mare, mai recomandă de a se arde la groapă *unt de lemn* (candele) și *ceară* (lumânări), în semn de sacrificiu adus pentru sufletul celui adormit⁴⁾.

Cum că să da eleimosină pentru cei repauzați, despre aceasta ne asigură Ioan Hrisostom, îndemnând pe creștini la această faptă frumoașă. «*Voești a onora pe cei morți*, zice acest părinte bisericesc, *onorează pe alții făcând eleimosină*»⁵⁾. Ieronim ne arată că pe morminte se semănau viorele, crini, roze și flori roșii, pentru ușurința durerii celor rămași în viață⁶⁾; dar el îndeamnă mai mult la a face eleimosină, de cât la înflorarea mormintelor.

Ziua morții celor repauzați, se amintea la timpuri determinate cu ospete religioase, din cari gustau preoții, credincioșii, săracii, copii și văduvele. Origen⁷⁾ și Hrisostom⁸⁾, laudă cu multă căldură aceste ospete, prin cari se eternizează memoria celor adormiți. Se vede însă că mesele acestea, în unele localități se transformau în îmbuibări necuviincioase, ca și acelea de la arderea cadavrelor păgânești; căci vedem pe Tertulian combatând cu energie decadența aceasta, însoțită adesea ori de consecințe urâte⁹⁾. În secolul al IV-lea și al V-lea, Manicheii încă

1) Conc. Carthag. III, c. VI: Placuit, ut corporibus defunctorum eucharistia non detur. Dictum est enim a Domino: *accipite et edite*; cadavera autem nec accipere possunt, nec edere.

2) Concil. Trull. can. LXXXIII

3) Dionys. Eccles. hierarch. Cap. VII: Ἐν τέλει δὲ νῦν ὁπάντων ἐπὶ τῇ κεκοιμημένῳ τὸ ἔλαιον ἐπιχέεται.

4) Athanas. Serm. de dormientibus: Si quis diem obierit, licet in aëre deponatur humatus, *ne omiseris oleum, et ceram invocato Christo Deo, ad sepulchrum accendere*.

5) Chrysost. Homil. LXI in Ioan: Βούλει τιμῆσαι τὸν ἀπελθόντα, ἑτέρως τιμῆσον, ἐλεημοσύνας ποιῶν.

6) Hieron. Epist. XXVI. ad Pammachium. De obitu uxoris cap. II.

7) Origen. in Iob. lib. III.

8) Chrysost. Homil. XXVII in I Corint.

9) Tertull. De testimonio animae, cap. IV: Ipsos defunctos (gentilium) atrocissime exurit, quos postmodum gulosissime nutrit.

impută ortodocșilor degenerarea acestor ospete; dar lor le răspunde Augustin, că *«sunt în adevăr mulți cari beau cu prisos d'asupra morților, și fac mese d'asupra mormintelor când se îngroapă morții; dar lăcomia aceasta și băuturile, se purifică prin sfințenia religiunii»*¹⁾. Altă dată însă și Augustin combate ospetele luxoase ce se făceau în cimitire, sub forma de eleimossină pentru sufletul celui repausat, și sfătuește ca milostenia pentru mort, mai bine este să se dea în mâinile săracilor²⁾. Cu toate acestea mesele pentru repausați, cu frumoasa lor intențiune de eternizare, s'au păstrat până în zilele noastre³⁾.

Romanii făceau și ei **pomeniri** pentru umbra sufletului, la trei zile după îngropare; tot așa, la șapte, la nouă, la douăzeci, treizeci și la patruzeci de zile, încă se făceau pomeniri pentru „**manes**” sau cum se zice, pentru umbrele sufletelor. Dar aceste pomeniri se mai repetau și când se împlineau zece ani, douăzeci de ani și în fine treizeci de ani de la moartea repausatului. Amintirile acestea de sufletul mortului, se făceau cu mâncări de lapte, cu băutură de vin, cu coroane de flori, și chiar cu orgii moștenite din vechime⁴⁾. Totuși însă, *n'a fost nici o legătură între aceste pomeniri păgânești îmbuibate de desfrânări și superstițiuni crase, și între pomenirile cele din creștinism, pline de curățenie spirituală și de rugăciuni sfinte pentru sufletul fratelui nostru.*

1) Augustin. De moribus ecclesiae cap. XXXIV: Novi multos esse, qui luxuriosissime super mortuos bibant et epulas cadaveribus exhibentes super sepultos se ipsos sepeliant et varacitates ebrietatesque suas deputent religioni.

2) Apoi în Epist. LXIV, ad Aurelium, Augustin iată ce zice: Quoniam istae in cœmeteriis ebrietates et luxuriosa convivia... si quis aliquid pecuniae effere voluerit, in praesenti pauperibus eroget.

3) **Pomenele** au două scopuri foarte frumoase: a) de a se aminti mortul; și b) de a ajunge și săracul din masa bogatului. Dar azi ca și în vechime, mesele acestea adesea ori se fac numai între neamuri; iar altă dată procură sătenilor ocazii de ceartă și bătaie. Bine e deci, a se face în curatul spirit al creștinismului.

4) Rosinus. Antiquitates, lib. V, cap. XXXIX: Tertium, septimum, novum et quidam vicesimum, tricesimum, et quadragesimam, non sine quadam numerorum religione dies defunctorum manibus et memoriae statuebant: unde parentationes, feralia, novemdialia, decennialia, vicennialia, tricennialia, etc. originem traxerunt, quæ omnia tum lacte, et vino, tum sertis et floribus, tum aliis rebus ab antiquis celebrabantur.

Obiceiul de a bea vin la mesele religioase și sărbătorești din unul și același vas și a-l trece la fie care comesean cum fac sătenii noștri, este foarte vechiu și însemnează, unirea, frăția, dragostea.

Homer în Iliada la cântul IV v. IV spune că zeii la ospățul lor fericit beau *nectar* (νέκταρ) trecându-și spre dreapta cupele de aur (χρυσέω) unii altora (δειδέχατ' ἀλλήλους). În amintirea acestor gustări zeești, vechii principii greci, făceau și ei tot astfel la ospetele sărbătorești, dând cupele lor ca o deosebită favoare și altor conmeseni ca să guste din ele. Verbul care exprima acest act era πρῶπιον, bea în sănătatea cuiva, în amiciția (φιλοτιμίαν) unei persoane, așa ca și în zilele noastre.

Sau se bea pe atunci în memoria zeilor, morților, viilor și întâmplărilor de tot felul. Toate acestea au trecut în creștinism, însă aci s'au mai temperat abuzurile, iar prânzurilor li s'au dat un caracter religios, ca sub amenințarea de

Ambrosiu, cu ocaziunea morții lui Teodosie cel mare, recomandă pomenirea morților în ziua a treia, a noua, a patruzecea și în ziua aniversară. De asemenea și în Constituțiunile apostolice găsim aceste cuvinte: *«Iar în ceea-ce privește morții,*

Un sălbatec din Australia plânge pe morții săi.

ei să fie pomeniți în ziua a treia cu psalmi, cetiri și rugăciuni, din cauza Aceluia care a înviat din morți; și în a noua să

„păcat” să nu-și peardă omul înfrânarea. De aceea săteanul nostru își face cruce când gustă din aceste băuturi, zicând: „Dumnezeu să-i erte pe repausați”; ori dacă ospățul e de veselie exclamă: „să trăescă” (πίε, ζήσους, bea, să trăești, cum ziceau Elenii); sau „să fii sănătos” (bibas in pace Dei).

Ciprian se deplânge de bețiile cari se făceau în Africa; iar Augustin (în serm. 23 De tempore) încă arată mânia sa zicând: „prin o amicie înimică se injură oamenii cari nu beau îndestul, ca să bea mai mult de cât trebuie” (per inimicam amicitiam, adjurare homines non erubescunt, ut potum amplius accipiant quam oportet)... „Este un fel de luptă de a bea mai mult și acela care duce la băutura este lăudat pentru crima lui” zice Augustin cu privire la Africani.

se facă pomenirea celor vii și a celor morți; și în a patruzecia zi, după vechea predatină»¹⁾. Augustin pare a fi fost foarte mâhnit pentru unele superstitii și necuviințe săvârșite de pioși la mesele din ziua a treia, a șaptea și a noua numite împreună „novemdiale”; căci iată ce zice el cu o ocaziune oare care: «Nu știu dacă se găsește ceva în scripturi despre aceste nouă zile de pomeniri, cari se chiamă la Romani „novemdiale”. De aceea mie mi se pare că e mai bine să opresc (în eparhia mea) pe creștini de la acest obicei de origină păgână»²⁾. Totuși, zilele de amintire a morților cu toate predatinele creștinești legate de ele, s’au respectat și păstrat în toate timpurile. Dar și Iustinian în Novela sa a 102, prevede pomenirea fraților noștri adormiți, în ziua a treia, a nouă, a patruzecia și în ziua aniversară. Iar Isidor din Pelusiu. Ioan Damascen, Nicon, Eustratiu Constantinopolitanul, ș. a., încă vorbesc cu respect de amintirea celor repausați.

În vechime ca și în zilele noastre, se semănau flori pe morminte, după cum ne spune Ambrosiu în cuvântarea sa funebră, ținută la moartea împăratului Valentinian: «Eu, zice Ambrosiu, nu voi semăna flori pe mormântul împăratului; ci voi chema mila lui Hristos asupra lui»³⁾. Iar Ieromin zicea, că în loc să se samene pe morminte viorele, roze, crini și flori roșii, mai bine e să se facă milostenie pentru sufletul celui repausat⁴⁾.

Pentru că moartea a fost primită în creștinism ca un somn, ori repaos, de aceea în vechime nici doliurile prin veșminte, nu erau bine văzute de părinții bisericești. Nu ne mirăm dar de Ciprian, când îndeamnă ca cei vii să nu plângă pe cei morți, și să nu se îmbrace în negru «atras vestes» în semn de întristare⁵⁾. Tot așa și Ieronim laudă pe un oare care Iulian pentru că acesta de și perduse pe soția și două fiice ale sale, totuși nu s’a îmbrăcat în veșminte negre de cât puține zile după moartea repausatelor, și nu și-a întins după obicei doliul până la patruzeci de zile, pe motivul că repausatele «au plecat — proficisci sunt», iar nu au murit⁶⁾.

1) Constitut. Apost. lib. VIII. c. XLII: Ἐπιτελέθω δὲ τρίτα τῶν κεκοιμημένων, ἐν ψαλμοῖς καὶ ἀναγνώσεσι, καὶ προσευχαῖς, διὰ τὸν διὰ τριῶν ἡμερῶν ἐγεγθέντα καὶ ἐννῆτα εἰς ὑπόμνησιν τῶν περιόντων καὶ τῶν κεκοιμημένων καὶ τεσσαρακοστὰ κατὰ τὸν παλαιὸν τύπον.

2) August. Quaestiones CLXXII in Genes.: Nescio utrum inveniatur alicui sanctorum in scripturis celebratum esse luctum novem dies, quod apud Latinos novemdiale appellant. Unde mihi videntur ab hac consuetudine prohibendi... qui magis est in gentilium consuetudine.

3) Ambros. De obitu Valentin.: Non ego floribus tumulum eius adspersam, sed spiritus eius Christi odore perfundam.

4) Hieron. Epist. XXVI, ad Pammachium. De obitu uxoris, cap. II.

5) Cyprian. De mortalitate.: Frates non esse lugendos... desiderari eos debere, non plangi: nec accipiendas esse heic „atras vestes”.

6) Hieron. Epist. XXXIV, ad Iulianum: Laudent te alii... quod in quadragesimo die dormitionis earum lugubrem vestem mutaveris.

b) Îngroparea era lipsită de bine cuvântarea bisericească, când repausatul fusese în viață **ucigaș** de oameni¹⁾. Mai erau lipsiți de această bine cuvântare, așa numiții «αὐτόχειρες» adică aceia cari «*de bună voe se aruncau în apă ca să se înece, sau își legau gâtul ca să se sufoce, sau se spânzurau, sau se străpungeau cu ferul, sau prin alte mijloace ori carele își găseau moartea*»²⁾. Scopul pentru care Biserica, din vechime și până azi nu împărtășește mângâierea sa religioasă acestor ucigași ai altora sau ai lor înșiși, este că ei au răpit «viața» adică darul cel mai scump dat omului de Dumnezeu, și au fugit de pe câmpul luptei cu nevoile vieții creștine³⁾. Tot așa erau lipsiți de înmormântarea bisericească «*afurisiții*», adică cei excluși din Biserică pentru tot felul de fapte rele.

Jefuitorii și **profanatorii** de morminte, erau pedepsiți bănește sau cu închisoare, prin Codicele lui Valentinian⁴⁾, și acela al lui Teodosie cel Mare⁵⁾. Iustinian, în *Digestele* adică *Pandectele* sale, prevede ca «*Violatorii de morminte, sau acei cari scot cadavrele din gropi pentru jefuire, și acei cari scot oase..., dacă jefuitorii sunt mai de cinsle, să fie exilați în insule (probabil ale Principilor); iar alți jefuitori să fie închiși în temniță, ori supuși la pedepse bănești*»⁶⁾. Aceeași asprime se observă și în legiunile împăraților posteriori; dar pentru bucuria Învierii

1) Clericul ucigaș se caterisește; mireanul se aforisește (Canon 66 apostolic). Canon. 13 al Marelui Vasilie: „Pe uciderile în războaie, părinții nu le-au socotit între ucideri... E bine însă a-i sfătui pe luptători... în 3 ani să se depărteze de împărtășire».

Canon 91 al sinodului VI ecum.: „Muerile ce dau burueni pentru perdere de prunci, și cele ce primesc burucni, pedepsei ucigașului se supun».

2) Conc. Antissiodor. can. XVII: Quicumque se propria voluntate in aqua iactaverit, aut collum ligaverit, aut de arbore praecipitaverit, aut ferro percusserit, aut qualibet occasione voluntariae se morti tradiderit, istorum oblatio non recipiatur.

3) Timoteiu al Alexandriei (sec. IV): „Dacă cineva nefind în minte s'a ucis... se face pentru el proaducere... Cel ce s'a ucis din băntuirea oamenilor... nu se face proaducere pentru dânsul, că ucigaș de sine s'a făcut».

Iar în cap. 250 din Pravila cea Mare cetim: „Carcele își va face moarte de voe pe aceta să nu-l slujească, nici să-l pomenească... de 'și va fi eșit din minte acela ce a luat acea moarte, atunci să se slujească și să se pomenească».

4) Valentin. Novell. V. De sepulchris, ad calcem cod. Theodos.

5) Cod. Theod. lib. IX, tit. XVII. De sepulchris, leg. II: Universi itaque, qui de monumentis columnas vel marmora abstulerint... viginti libras auri largitionibus nostris cogatur inferre.

6) Iustin. Digest. lib. XLVII, tit. XII De sepulchro violato leg. XI: Rei sepulchrorum violatorum, si corpora ipsa extraxerint, vel ossa eruerint... honestiores in insulam deportantur: alii autem relegantur aut in metallum damnantur.

Să ascultăm acum rostirea canonului 29 al s. Ioan Pustnicul: „Spărgătorul de morminte, hotărâm a fi neîmpărtășit un an, după al. IX-lea ceas (ora noastră a III-a după amiază) mâncând uscat și făcând în fie care zi 200 de metanii».

Se poate însă desgropa trupul, pentru a fi îngropat într'un loc mai de cinsle (Canon 7 al s. Grigorie de Nisa).

Domnului, la Paști împărații obișnuiau a grația pe unii dintre condamnați, însă niciodată nu ertau *pe jefuitorii mormintelor*, pe cei cari comiteau sacrilegii, pe incestuoși, pe răpitori de fecioare, pe adulteri, pe otrăvitori, pe falsificatorii de monede și pe criminaliștii de stat. Împărații Valentinian I, Grațian, Teodosie I și Teodosie II, toți au păstrat aceste măsuri de pedepsire ¹⁾. Desgropătorii de morminte pentru a răpi oasele, erau pedepsiți și cu mai mare asprime, pentru că mulți monahi sau pseudomonahi, luau oseminte de morți și le vindeau drept relicve de martiri, lucru de care se plânge Augustin ²⁾. Motivat de acest negoț, Teodosie al II-lea a promulgat o lege din care extragem aceste cuvinte: «*Nimine nu are voe să transporte corpul omenească în altă parte, nimine nu are voe să destrămeze și să vândă corpurile martirilor*» ³⁾.

Cam din secolul al V-lea încoace, cimitirile intrând sub scutul Bisericii, au dobândit un caracter mai puternic de sfințenie, și s'a îmbogățit cu încetul ritualul înmormântărilor. Trupurile celor aleși au fost îngropate și mai târziu împrejurul Bisericii sau chiar în narteca interioară. Astăzi se fac ca și în vechime mausolee, și se obișnuiesc și îmbălsămări provizorii ⁴⁾.

Ori cum s'ar împodobi cimitirele, se cere ca ele să fie așezate pe *locuri ridicate*, frumoase, îngrădite cu toate regulele igienice și cât mai depărtate de orașe și sate. O bisericuță — paraclis — în mijlocul cimitirului, este o podoabă sfântă a acestor ultime locașuri omenești, apoi vădește un aspect de pietate vizitatorilor și servește pentru tot ce e necesar ritualului funebru. Simplitatea și serioșitatea în ornamentele monumentelor, sunt slătuite după cum am văzut mai sus, de mulți părinți bisericești.

Iar după canonul 66 al Marelui Vasile „Săpătorul (spărgătorul) de morminte 10 ani va fi neîmpărtașit“. Vezi și can. 29 al sf. Ioan Pustnicul.

Codul penal român prin art. 286 pedepsește cu închisoare de la 3 luni până la un an și cu amendă de la 20–300 lei pe violatorul de morminte.

1) Cod. Theod. lib. IX, tit. XXXVIII, De indulgentiis criminum, leg. III, IV, VI, VII, VIII.

2) Augustin. De opere monachorum, cap. XVIII: Callidissimus hostis tum multos hypocritas sub habitu monachorum usque, quoque dispersit... alii membra martyrum, si tamen martyrum, venditant.

3) Cod. Theod. lib. IX tit. VII De sepulchris violatis. leg. VII: Humanum corpus nemo ad alium locum transferat; nemo martyrem distrahat, nemo mercetur.

4) Din călătoriile mele în țările europene, asiatice și africane, am văzut că Franța își păstrează cu sfințenie rămășițele bărbaților ei aleși în minunatul monument *Panteonul* din mijlocul Parisului. Rușii venerază rămășițele Țarilor, în Biserica din citadela sfântului *Pavel* din Petersburg, unde se țin în cosciuge albe de marmoră cu multă îngrijire. Împărații decedați ai Austriei, se păstrează în cripta Bisericii *Capuținilor* din Viena. Chiar și la Turci eu am văzut frumoasele mausolee de la moscheele *Ieșil*, *Muradië* ș. a., din Brusa, unde se păstrează corpurile sultanilor vechi și obiecte de ale lor cu multă pietate. Numai noi Români nu avem un loc hotărât mai de seamă, pentru rămășițele bărbaților mari ai țarei. (Autorul).

§ 99.

Pomenirea morților în zilele noastre.

Am zis mai nainte, că de la începutul creștinismului s'au ținut cuvântări funebre la morți, și potrivit datinelor creștine și Constituțiunilor Apostolice, s'au făcut pome-

Parsiștii, Calmucii și Cîrghizii din Asia, lasă pe morții lor să putrezească în aer.

niri bisericești pentru dînșii, la 3 zile după moartea lor, la 9 și la 40 de zile, la 3 luni, la 6 luni, la un an, la 3 ani, ș. m. d. ¹⁾. Dar cu cât vom pomeni mai de multe ori pe cei morți, și vom

1) Conf. Constit. Apost. lib. VIII, cap. 41 și 42. Cetește și despre „Diptice” (δύπτυχα), Tom. III, Tez. Lit., p. 175—176.

împărți din averea lor săracilor, cu atât vom aduce ușurare sufletelor lor. Pomenirile acestea se fac după liturgie cu un anumit serviciu bisericesc, numit «*parastas*» (ἡ παραστάσις, aducere aminte de suflet¹⁾; tot pentru sufletele morților se dau «*sărindarele*» (σαράντα, τεσσαράκοντα, patruzeci) adică pomenirea celui adormit, în patruzeci de liturgii. Biserica deci se îngrijește de noi și după ce trecem din această viață în cealaltă, și afară de zilele mai sus amintite, ea mai are și alte zile, când se roagă pentru sufletele adormiților în Domnul. Aceste zile după rândueala de astăzi sunt următoarele:

1. *Fie care Sâmbăta* din săptămână, este rânduită pentru pomenirea la sfântul jertfelnic a celor încetați din viață și pentru mijlocirea înaintea lui Dumnezeu ca să-i erte pe dânsii de păcatele lor.

2. *În Sâmbăta lăsatului de carne*, Biserica se roagă pentru toți cei adormiți, căci mulți din aceștia nu au avut timp să se pregătească pentru ora morții, fiind că și-au aflat sfârșitul, sau mâncați de fiare sălbatece, ori arși în foc, înghețați de ger, sau au murit în peșterile și adâncimile pământului, în fundul mărilor, sau au murit de foame, de sete, de inimă, holeră și de alte încercări dumnezești²⁾. De aceea, în Duminică lăsatului de carne, Biserica amintindu-ne de judecata înfricoșată a Domnului, în ajun face cu stăruință pomenirea celor morți, mijlocind ca ei să fie ușurați la dreapta răsplătire.

3. *Sâmbăta a 2-a, a 3-a și a 4-a* a marelui post, cei încetați din viață încă sunt pomeniți de Biserică, pentru motivul că postul este rânduit nu numai spre înfrânare de hrană, ci și pentru faceri de bine și amintirea fraților noștri cari numai sunt între noi. Iar Sâmbăta I-a, este afierosită amintirii sfântului Teodor Tiron; a V-a, laudei sfintei Fecioare, și a VI-a amintirii învierii lui Lazăr.

4. *În Sâmbăta Rusaliilor* Biserica iarăși pomenește pe cei adormiți, pentru că a II-a zi fiind sărbătoarea pogorârei sfântului Spirit, harul divin să se resfrângă și asupra sufletelor încărcate cu povara păcatelor, și să le ușureze din munca cea grea a vinovăției lor.

1) Vezi Rândueala parastasului în Molitfelnic, op. c., p. 279.

2) Vezi rugăciunea de la Proskomidie, citită de preot la prescurea a 5-a, în Liturgiar, op. c., p. 65.

CAPITOLUL II

CELE PATRU POSTURI ALE ANULUI CU SPIRITUL
LOR LITURGIC.

§ 100.

Postul păzit ca măsură religioasă, morală și
higienică.

rana omului a fost prețuită în toate timpurile și religiunile, pentru că ea este legată de viața, sănătatea, *moralitatea* și puterea noastră. Biserica nu a îngăduit fiilor ei să se hrănească numai după voea și pofta lor, căci omul din firea sa este lacom la mâncare, și de aceea în loc de folos dobândește stingere din hrana sa. Pentru aceea Biserica a așezat o prea înțeleaptă măsură *religioasă, morală și igienică* cu privire la nutrirea creștinului, rânduiind astfel zile de postire și apoi de deslegare la o hrană mai plăcută.

S'a întocmit adică o împletire din zile de postire și deslegare, ca unele cu altele să fie în strânsă și folositoare armonie pentru corpul și sufletul nostru ¹⁾.

1. Iar a posti va să zică *a se reține* cineva, mai mult ori mai puțin, de mâncare și băutură, cu scopul de a se împăca cu Dumnezeu și a împlini porunca a II bisericască ²⁾. Marea lege și poruncă a postului, ne-a fost dată de Mântuitorul cu pilda sa, când a postit 40 de zile și 40 de nopți ³⁾. Postul însă să fie însoțit de rugăciune ⁴⁾, de mărturisirea păcatelor ⁵⁾, de umilință ⁶⁾,

1) Prima poruncă divină pentru a posti omul o aflăm în cartea Facerei cap. II, v. 16, când Dumnezeu a zis aceste cuvinte strămoșului nostru Adam :

וַיֹּאמֶר יְהוָה אֱלֹהִים עַל-הָאָדָם לֵאמֹר מִכָּל עֵץ-הַגָּן אָכַל תֹּאכַל :

(Și Iehova Dumnezeu porunci = וַיֹּאמֶר יְהוָה אֱלֹהִים עַל-הָאָדָם לֵאמֹר מִכָּל עֵץ-הַגָּן אָכַל תֹּאכַל :

omului zicând : din toți pomii acestei grădini mâncând vei mânca ; dar din pomul cunoștinței binelui și răului, nu vei mânca).

2) Confes. Ortod. Part. I, Intreb. 88.

3) Mat. 4, 2. Marc. 1, 12. Luca 4, 1.

4) II Imp. 12, 6.

5) Neem. 9, 1.

6) Dan. 9, 3.

de întristare¹⁾, și de milostenie²⁾. El să nu fie făcut cu mândrie³⁾, căci atunci este lepădat de Dumnezeu⁴⁾. Pilda Domnului cu privire la post, au urmat-o apostolii⁵⁾, urmașii acestora⁶⁾, părinții și scriitorii bisericești⁷⁾, și toți creștinii adevărați până în zilele noastre⁸⁾.

Posturile sunt și ele sfințite de Biserică și ne aduc aminte de niște întâmplări mari petrecute în creștinism și rămase neuitate prin legătura strânsă ce au cu aceste zile de ajunare. Biserica a înființat și a păstrat posturile pentru aducerea aminte de acele evenimente și pentru curățirea firei noastre de păcate. Postul înfrânează poftele rele, *împuținează și nimicește* materia netrebuincioasă din corpul omului, pocăește trupul și sufletul, apoi înalță mintea noastră la privirea bunurilor suprafirești. El este o faptă bine plăcută lui Dumnezeu, și foarte potrivit firei noastre. Iată pentru ce îl aflăm așa de des amintit, în Vechiul Testament sub numirea de «țom» (צום⁹⁾), și apoi în religia vechilor Egipteni în Brahmanism, Budism, Parsism, Islamism, precum și în toate cultele sistematice ori sălbatece ale neamurilor ce vietuesc pe pământ¹⁰⁾.

Dar postul în creștinism nu este tot de un fel, ci este și el ca și faptele religioase și morale de felurite grade de asprime și bunătate. Deci postul ori ajunarea (jejunium), înfrânarea (ἐγκράτεια) și asceza în alimente (ἀσκησις), se reduce la reținerea de

1) Ioil, 2, 12.

2) Zah. 7, 5.

3) Mat. 6, 16.

4) Ierem. 14, 12.

5) Fapt. Apost. 13, 3. 14, 23. 1. Corint. 7, 5. II, Corint. 6, 6. 11, 27.

6) Invățătura celor 12 Apostoli, cap. VII.

7) Justin. Apol. II; Irin. ap. Euseb. Hist. eccles. lib. V, cap. XXIV. Tertull. De Jejunium. c. II. Constitut. Apost. lib. V, cap. 13. V, 18. V, 19. Hrisostom. Hom. XI în Genes. Augustin. Serm. 74.

8) Cu foarte mare plăcere și bună voință postesc sătenii noștri toate posturile anului, precum și Lunea, Mercurea și Vinerea din fie care săptămână (Autorul).

9) Exod. 34. Levit. 16, 29–31. 23, 27–32. II Imp. 1, 12. III Imp. 19. Apoi Psalmistul David și toți profeții Vechiului Testament recomandă înfrânarea în mâncare. Mai ales profeții Ieremia și Zaharia sfătuiesc cu asprime postul. Fariseii posteau Lunea și Joia. Esenii erau și mai aspri în postire. Iar Talmudiștii au creat un sistem original de postire. Conf. Esdr. 8, 23. Neem. 1, 4. Dan. 9, 3. Iudit. 8, 5–6. Ioil, 1, 14. 2, 12. Isaia 58, 6. Zah. 7, 5. Iona, 3, 5. Est. 4, 3. Ps. 34, 12.

10) *Preoții egipteni*, după mărturia lui Erodor, nu mâncau carne și pește ca și preoții brahmani. La *Greci* înainte de consultarea oracolelor se ținea un post aspru. Apoi în a III-a zi a misterilor eleusine, iarăși se postea întru aducerea aminte de întristarea zeiței Ceres. Cei ce aveau să fie inițiați în aceste misterii, posteau de 7 ori 9 zile. Și la *Romani* se țineau posturile de Marele Pontifice, de preoți, vestale, împărați, filosofi și de popor. *Turcii* între alte înfrânări au marele post din luna *Ramazân*, în care s'a comunicat profetului Coranul (Vezi Coranul, cap. II, v. 181. Vezi și nota de la pag. 103, Tom. II, Tez. Lit.). Dervișii trăesc aproape numai în post (Conf. Coranul cap. II, v. 181–183); Brahmanii tot astfel (Conf. Vedele indiene).

mâncare și băutură spirtoasă în general, și la diferite trepte de răbdare. Dar mult mai aspru este postul când cineva *nu mănâncă nimic*, adică se lipsește de ori ce hrană sau băutură pe un timp scurt sau mai îndelungat, ori mănâncă hrană uscată, ceea ce va să zică pâine și apă, odată pe zi la ora 9 (a noastră a 3-a după amiază). Aceasta se cheamă în terminologia bisericească «ἐξηγοφασία, *comestio* (comedo) *rerum aridarum sive siccarum*». Mai îngăduitor este postul, când piosul mănâncă hrană îndulcită cu unt de lemn, ori cu pește și bea vin¹⁾. Adevăratul post este însă înfrânarea totală sau mâncarea uscată; iar cel cu unt de lemn și cu pește se cheamă «*deslegarea postului*».

Postul se zice «*general*», când este ținut de toată lumea creștină precum sunt cele patru posturi mari ale anului și cele două ori trei zile ale săptămânei; iar «*local*» se cheamă când el este păstrat numai de piosii unei localități din cauza unor nenorociri; se mai zice «*particular*» când este ținut de un om pentru a lui pietate și făgăduință. Posturile așezate de Biserica ortodoxă sunt de mai multe zile și de o zi. Cele de mai multe zile sunt: al *Nașterii Domnului*, al *patruzecimei*, al *sfinților apostoli* și al *Adormirii Maicei Domnului*²⁾. La cele de o zi se numără: *Lunea*, *Mercurea* și *Vinerea* a fiecărei săptămâni³⁾, afară de unele săptămâni cari se vor arăta la rândul lor; apoi ziua *Tăerii Capului* sfântului Ioan Botezătorul, ziua *Înălțării sfintei cruci* și *ajunul înainte de Botezul Domnului*⁴⁾. Iar *Latini* și *eretici* orientali, dar mai ales *Armenii*, au și ei posturi în felul, credința și modalitatea lor scăzută și deosebită. *Protestanții* au lepădat postul din Biserica lor odată cu alte așezăminte apostolice.

2. Dar postul este folositor nu numai pentru curățirea tru-

1) Mulți m'au întrebat pentru ce Biserica îngăduie fiilor ei, în anumite timpuri să mănânce *icre* (s. e. în Sămbăta lui Lazăr) și nu pește; apoi să mănânce *lapte*, *unt*, *brânză* și *ouă* (s. e. în săptămâna brânzei) și nu carnea ce dă laptele, untul, brânza și ouăle; în fine, să mănânce *unt de lemn* (s. e. Sămbăta și Duminica în Postul cel Mare) și nu untură animalică?

Le-am răspuns: icrele nu au grăsimea peștelui; laptele, untul, brânza și ouăle, nu conțin elementele cărnei. Probă că e așa, noi știm că în oul de pasăre și de pește, trăește o vietate debilă, care nu are nevoie de hrană grasă, ci de o substanță foarte fină a oului. Dar și pruncul, nu se poate hrăni cu carne, ci cu laptele isvorit din carne. Tot așa și bolnavii, mănâncă laptele și ouăle, iar nu și carnea de unde au eșit ele. Iată pentru ce Biserica oprește pe unele și îngăduie pe celelalte, fiindcă e deosebire între ele, precum e deosebire între untul de lemn și cel animalic. (Aurul).

2) În secolul al IV-lea, scriitorul apusean *Filastriu* (Philastrius) arată că erau instituite de mult cele 4 posturi (Bibl. P. t. IV): „*Per annum*, zice el, *quatuor jejunia in ecclesia celebrantur*”. Așa zice și Leon cel Mare episcopul Romei († 461): „*Ideo ipse continentia observantia quatuor est adsignata temporibus*”. (În serm. IX, De jejun. septimi mensis).

3) Clem. Alex. Strom. IV; Tertull. De jejun. c. XIV; Origen. Homil. X în Levit; Basil. Epist. 289; Epiphani. Haeres. 75, etc.

4) Confes. Ortod. Partea I, Întreb. 88.

pului și a sufletului de păcate, ci este și cea mai aleasă măsură *higienică* folositoare ființei noastre. Cu toate acestea lumea învățată de astăzi se desparte în două tabere pe cestiunea hranei omului. *a)* Unii și anume „**carnivorii**“ numiți de vegetarieni și «*necrofagi*» (νεκροφάγοι), adică, «mâncători de cadavre animale», se ridică cu iuțime împotriva posturilor bisericesti și învață că omul are nevoie de energie, dezvoltare, înmulțirea rasei, apoi de forță și căldură trupească. Omul, zic ei, are o nesfârșită trebuință, ca să fie în corpul său 2500 calorii de căldură, pe care și-o procură cu vr'o 600 grame de carne mâncată pe fie ce zi¹⁾. Irlandezii, Indienii, popoarele sclave africane, poartă jugul cel greu, din cauza slăbirei forțelor vitale, isvorată din traiul rău și hrana vegetală. Țăranul român pentru aceea este și el în descreștere, slab, bolnav și pipernicit, fiindcă păzește cu asprime și prea multă pietate posturile religioase. *b)* Alții și adică „**vegetarienii**“ sau mâncătorii de plante și legumi vegetale, se luptă cu carnivorii, cărora le dovedesc științificește că carnea este izvorul tuturor relelor corporale. Carnea sau cadavrele animalelor, zic vegetarienii, trebuie să putrezească și să se descompună în corpul omului, schimbat acum în mormântul acelor cadavre. Gazele, miasmele și tot felul de vapori infecți, eșiți din carnea descompusă, au cel mai nenorocit efect asupra plăpândului nostru organism. Și cu cât aceste cadavre vor fi în mai mare cantitate introduse, sub ori ce formă înșelătoare în corpul omenesc, cu atât se grăbește mai mult distrugerea ființei noastre. Sub îmboldirea revoluțiunilor ivite în corpul omenesc din cauza cărnei, suntem cruzi, răzbunători, violenți și nerăbdători. Îndată ori mai târziu răsar și aceste boale: guta²⁾, reumatismul³⁾, paralizia, tâmpirea minții, diabetul și boalele de rinichi. Nu întârziează a sosi și boalele de cord, scrofulele, oftica, rachitismul, migrena, astmul, nevralgiile, boalele de piele, ș. a. Iată pentru ce suntem siliți să ne hrănim cu pâine, ouă, lapte, brânză, fructe și multe vegetale. Omul primitiv cu statura lui uriașă, Asirienii și Babilonenii cei voinici, Romanii cei mândrii, Arabii, Turcii, Scoțienii, Irlandezii, Elvețienii, Bavarezii cu figurile și corpurile lor puternice, găsesc hrana lor în fructe și multe vegetale⁴⁾. Țăranul român, rus, suedez, italian, spaniol, apoi lucrătorii mi-

1) Teoria cu cele 600 de grame de carne mâncată de om pe fie care zi, este falsă, în fața faptei că pustnicii noștri și toți locuitorii climelor calde se hrănesc cu pâine ori numai cu vegetale și totuși ating cele mai înaintate vârste, în toată puterea corporală și mintală. (Autorul).

2) *Guta* este prisosul de hrană suculentă și nemistuită, depusă la încheeturile corpului sub formă de noduri, pungi urâte și tari. Guta aduce mari dureri și înepături. Se vindecă cu postul. (Autorul).

3) *Reumatismul* este răceala ca de ghiață intrată la încheeturi. El aduce umflături, dureri mari și chiar moartea. (Autorul).

4) *Vegetarianismul* a fost susținut de următorii luceferi ai științei și ai artei: *Cuvier*, părintele naturaliştilor și creatorul Anatomiei comparată; apoi de *Seneca*, *Platon*, *Socrate*, *Ovidiu*, *Virgiliu*, *Horățiu*, *Loke*, *Newton*, *Franclin*, *Lord*

nieri din Chili, muncitorii mexicani, chinezi, japonezi, ș. a., nu mănâncă de cât legume, lapte, fructe și totuși sunt puternici, frumoși și trăesc mult în toată puterea minții¹⁾. Apoi bolnavii de azi se vindecă numai cu diete aspre vegetariene. Chiar și animalele cele mai frumoase, blânde, curate, sănătoase, puternice, și atât de folositoare omului d. e. oaia, calul, boul, asinul, cățarul, se hrănesc numai cu iarbă. Înșiși dinții și structura omului stau în legătură și potriveală cu hrana vegetală. Acestea sunt teoriile vegetarienilor.

3. Biserica ortodoxă însă, nu împărtășește nici teoria carnivorilor, nici pe aceea a vegetarienilor, ci ne pune înainte învățătura Domnului: «Și când postiți nu fiți ca fățarnicii, triști și smoliți cu fețele, ca să se arate oamenilor că postesc. Adevăr zic vouă, că își eau plata lor»²⁾. Deci, Biserica poruncește ca fiul ei drept credincios, să fie „omnivor“ (omnis voro, omnivagus, πανφαγός) adică să mănânce de toate: carne, lapte, ouă, brânză, pește, vietăți din mare și râuri cari sunt îngăduite, vietăți din aer, apoi să bea vin și să laude pe Domnul. Și lui Petru i s'a poruncit de sus când era în Iopi și flămânzise, ca să junghie și să mănânce din tot felul de vietăți cari erau înaintea lui³⁾. Dar tot Biserica ne poruncește ca în zilele rânduite de ea pentru postire, să ne înfrânăm și cu sufletul, și să nu mâncăm de cât pâine, verdețuri și fructe; iar altă dată, dacă putem, să nu mâncăm nici de acestea pe un timp de o zi, două sau și trei, s. e. la începutul și finitul postului patruzecimei. Iar monahii și schivnicii cari de bună voe și-au luat jugul cel greu, să fie în postire în toată viața lor⁴⁾.

Byron, Fénelon, Pascal, Rousseau, Voltaire, Bernardin de St. Pierre, Michelet, Elisée Reclus, Wagner, etc.

Vegetarianismul sprijinește înfrânarea și curățenia hranei, și exclude excizantele: *carnea, alcoolul, tutunul, cafeaua*, etc., fiind izvorul unei forțe imăginare, dar urmată de efecte nenorocite.

Vegetarianismul înlătură *carnea*, pentru că în descompunerea ei se preface în otrăvuri periculoase, cari nu pot avea de cât cele mai îngrozitoare urmări pentru ființa omenească. Iată pentru ce mor subit mulți nenorociți după *ospățuri* îmbelșugate. Afară de aceasta, *carnea*, nu poate să dea organismului diferite substanțe minerale de cari avem nevoie; ea conține un exces de *azot*, și e foarte săracă în *hidrocarbonate*, adevăratele producătoare de putere și energie.

Vegetarianismul recomandă însă celelalte alimente de proveniență animalică: *ouăle, laptele, untul*; apoi privește *cerealele, mierea, legumele* și mai ales *fructele* ca elemente dătătoare de viață. Mai susține viața în aer liber, munca corporală, aerisirea și curățenia locuințelor, cum și facerea de bine semenilor noștri. (Autorul).

1) De altfel și eu am văzut în Asia și Africa, că oamenii de acolo hrăniți numai cu plante și pâine sunt sănătoși și cu puteri uriașe. M'au uimit alergările lor pe jos și poverile grele ce duceau pe spate, în timpul unor călduri istovitoare. (Autorul).

2) Mat. 6, 16.

3) Fapt. Apost. 10, 10-15.

4) De acolo din orientul asiatic ascetic, răsăriră: religiile pământului, filosofia, arta, muzica și toată știința folositoare omului.

ARTICOLUL I

POSTURI INSTITUITE CU PRIVIRE LA PERSOANA MÂNTUITORULUI.

§ 101.

Postul Nașterii Domnului.

După cum am văzut, Biserica a voit ca sărbătorile mari să se preamărească îndeajuns, căci ele sunt amintirea evenimentelor mântuitoare omului. De aceea s'au așezat înaintea unora din ele posturi anumite, pentru ca omenirea să se pocăiască și să se facă vrednică de serbarea acelor zile mari. Așa s'a așezat postul înaintea serbării *Nașterii Domnului*, înaintea *Învierii* sale, apoi înaintea serbării *sfinților Apostoli*, și în fine înaintea zilei *Adormirea Maicei Domnului*.

a) Postul dinaintea Nașterii Domnului, închipuește timpul *Testamentului Vechiu*, și după mărturia lui Simeon Tesalonicianul, el ne aduce aminte de pioșii patriarhi și dreptii aceluia Testament, cari au petrecut în post și rugăciune, și au adormit așteptând venirea Mântuitorului. Dar Simeon ne mai arată că prin postul nașterii Domnului, ni se mai aduce aminte de postul lui Moisi de 40 de zile ținut pe muntele Sinai¹⁾. «Și Moisi, zice sfânta Scriptură, rămase acolo (pe munte) cu Iehova patruzeci de zile și patruzeci de nopți, nemâncând pâine (לֶחֶם) și ne bând apă» (צמא²⁾). Apoi și profetul Ilie a postit 40 de zile³⁾. Iată pentru ce cântările din zilele postului Nașterii Domnului cuprind ziceri profetice, și așteptarea venirii Fiului lui Dumnezeu pe pământ. De aceea și Biserica noastră ne îndeamnă să ținem postul cu toată vrednicia și curățenia sufletească, ca să fim destoinici de sărbătoarea Nașterii Mântuitorului nostru⁴⁾.

La începutul creștinismului postul Nașterii Domnului nu avea pretutindenea aceeași întindere și asprime; unii posteau numai 7 zile, alții mai multe ori mai puține. Cum că în secolul al IV-lea și al V-lea exista însă acest post în răsărit și apus, eu aduc de mărturie scrierile lui Filastriu, Grigorie de Nazianz,

1) Simeon. Tesalon. Intreb. 54.

2) Exod. 34, 28.

3) I Reg. 19, 8.

4) Vezi § sărbătoarea Nașterii Domnului p. 265, Tom. III, Tez. Lit.

Ambrosie al Mediolanului, pe ale lui Ioan Hrisostom, ale fericitului Augustin, Leon cel Mare ș. a., cari vorbesc de sfințenia și păstrarea postului. Scriitorul apusean *Filastriu* (Philastrius) din finele secolului al IV-lea zice că «*Pe fie care an se pastrează în Biserică patru posturi: întâi al Nașterii, după aceea al Paștelor*», etc.¹⁾. Iar *Leon cel Mare* mărturisește acestea: «*Pos-*

Deluviul (Fac. 7, 12).

turile bisericesti sunt astfel împărțite în anul întreg, în cât măsura înfrânării este potrivită (ie cărui timp»²⁾. Cu toate acestea postul Nașterii Domnului până în secolul XII-lea s'a ținut de creștini după datinele locului.

b) Ca să fie însă aceeași întindere și măsură de înfrânare

1) Philastr. Biblioth. Patrum. Tom. IV, edit. Lugd. 1698: Per annum quatuor jejunia in ecclesia celebrantur. In Natali primum, deinde in Pascha, etc.

2) Leo Serm. VIII De Jejunia Decimi mensis: Jejunia ecclesiastica ita per totius anni circulum distributa sunt, ut lex abstinentia omnibus sit adscripta temporibus.

în toată Biserica ortodoxă, sinodul din Constantinopole ținut în anul 1166 sub președinția patriarhului de acolo **Luca Chrisoberg**, a hotărât ca postul Nașterii Domnului să se înceapă în ziua de 15 Noemvre și să se finească în dimineața zilei de 25 Decemvre, când avem bucuria Nașterii Mântuitorului nostru. În chipul acesta postul ține 40 de zile și anume: 15 zile din luna Noemvre, și cu 25 din luna Decemvre, fac întocmai 40 de zile ($15+25=40$). De aceea și postul acesta se cheamă «patruzecimea» (τεσσαρακοστή) ca și postul așezat înaintea Învierii Domnului, cu toate că este mare deosebire între unul și altul.

Tipicul și rânduețele bisericesti, hotărăsc această hrană în timpul postului Nașterii Domnului: «Luni, Miercuri și Vineri, se ajunează până la ora 9 (a 3-a după amiază), când se mănâncă hrană uscată; Marți și Joi se mănâncă plante fierte drese cu unt de lemn, și se bea vin; apoi Sâmbătă și Duminică se mănâncă pește. Întâmplându-se Luni, Marți și Joi în cursul acestui post serbarea veri unui sfânt cu Doxologie mare, se desleagă pește; iar Miercuri și Vineri numai unt de lemn și vin, dar în aceste două zile mănâcăm numai odată pe zi. Apoi când se întâmplă Miercuri și Vineri un sfânt cu privighere, ori hramul Bisericei atunci se mănâncă unt de lemn, pește și se bea vin»¹⁾.

Ziua de pe urmă a acestui post se numește „ajun“. În această zi se mănâncă la masă grâu fiert amestecat cu alte seminte, fructe și miere, imitându-se ajunarea profetului Daniil și a celor 3 tineri, cari se hrăneau cu seminte ca să nu se pângărească cu bucatele din masa lui Nabuhodonosor regele Haldeilor²⁾. Iar pioșii creștini nu mănâncă nimic până la eșirea luceafărului de seara, care ne aduce aminte de Nașterea lui Hristos, ca și steaua de la răsărit de odinioară³⁾. Cum că în secolul al IV-lea exista acest ajun, avem mărturia lui Teofil episcopul Alexandriei, care rânduește în canonul său 1, felul ajunului când el cade Duminică⁴⁾.

c) *Protestanții* au lepădat posturile din Biserica lor; prin urmare pe ei nu-i mai numărăm între postitori.

În Biserica latină postul Nașterii Domnului începu a lua o nouă formă din secolul al V-lea încoace. În cele 3 săptămâni ce urmau după cele 3 Duminici dinaintea Crăciunului, se postiră câte 3 zile pe săptămână: Miercurea, Vinerea și Sâmbăta, numindu-se postul acesta «postul înaintea venirii Domnului» («*Jejunium adventus Domini*» ori numai «*Adventus*»⁵⁾). Asemenea mai postiră Latinii 3 zile: Miercuri, Vineri și Sâmbătă, la

1) Conf. canon. 19 al sf. Nicefor. Vezi și Pravila cap. 384. Conf. Pidalionul p. 62.

2) Daniel, 1, 1–21.

3) Mat. 2, 2.

4) Vezi pag. 268, Tez. Lit. Tom. III. Conf. Pravila, cap. 380.

5) Bingham, Orig. s. antiq. eccl. Tom. IX p. 247.

începutul fiecărui anotimp, adică la începutul acestor 4 luni: *Marție, Iunie, Septemvrie și Decemvrie*. Ei numără aceste posturi «*Jejunium quattuor anni temporum*» sau *Jejunium «quatembrale»* ori numai «*quatembre*»¹⁾. Mai târziu prin secolul VII începură a posti și cele 3 zile dinaintea Înălțării Domnului, numindu-le «*Dies rogationum*»²⁾. De atunci postiră și Sâmbăta sub motivul, că în acea zi a șezut Domnul în mormânt³⁾.

Insula Samos din Marea Egee, în care am cercetat datinele religioase în luna Iulie anul 1899.

§ 102.

Postul patruzecimei.

El mai de căpetenie, mai mare și mai însemnat post în Biserica ortodoxă este postul «*patruzecimei*» sau al celor patruzeci de zile (ἡ νηστεία τεσσαρακοστή, *jejunium quadragesimale*⁴⁾). El a fost înființat în amintirea marelui ajun ținut de Mântuitorul înainte de începerea lucrării sale mesianice.

1) Bingham, *Origin. s. antiq. eccl.* Tom. IX p. 249.

2) Bingham, *Origin. s. antiq. eccl.* Tom. IX p. 251. Conf. A. Lerosey *Introd. a la Liturg.* op. c. p. 361.

3) Bingham, *Origin. s. antiq. eccl.* Tom. IX p. 263. Despre aceste posturi latine cetește și *Diction. Martigny*, art. «*Jeûne*» p. 392 op. c.

4) Poporul Român îi zice acestui post «*păressimi*» de la «*quadragesima*» adică 40 de zile.

«Iar Iisus, plin de spiritul sfânt, zice sfânta Scriptură, s'a întors de la Iordan (după ce s'a botezat) și s'a dus de spirit în pustie, patruzeci de zile ispitindu-se de diavolul. Și nu a mâncat nimic în acele zile»¹⁾. Pustia în care a ajutat Iisus, a fost după tradiție, muntele „Carantanla“ așezat la nord vest de Ierihon, pe vârful căruea merg pioșii și azi ca să postească în cele 40 de zile înainte de Paști.

1. Postul acesta a fost ținut de creștini, de la timpurile apostolice încoace²⁾; dar de și el se chema «patruzecimea» (τεσσαράκωστη), totuși în secolul al II-lea numărul zilelor lui nu era de 40, ci de o zi, de două, ori mai multe, sau de 40 de ore³⁾. Ca dovadă despre aceasta eu aduc un text din epistola lui Irineu episcopul Lionului († 202) trimisă lui Victor episcopul Romei în timpul certei asupra Paștelor ivită între apuseni și răsăriteni⁴⁾: Iată textul: «Nu este vorba, zice Irineu, numai despre ziua în care trebuie să se sărbătorească Paștele, ci și despre modul cum trebuie a se posti înaintea lui. Unii cred că o zi (μία ἡμέραν) trebuie să se postească; alții două (οἱ δὲ δύο); unii mai multe (οἱ δὲ πλείονας); alții patruzeci de ore (οἱ δὲ τεσσαράκοντα ὥραν) de zi și de noapte» (ἡμερινὰς τε καὶ νυκτερινὰς⁵⁾). Origen arată și el că «zilele patruzecimei sunt de înfrânare»⁶⁾, dar fără a ne spune cât era de întinsă acea postire. Dionisie episcopul Alexandriei († 264) mărturisește că în părțile diecesei lui, patruzecimea era de o săptămână⁷⁾.

În finele secolului al III-lea și începutul secolului al IV-lea postul se mai mări și se despărți în două: postul «patruzecimei» ținut înainte de Duminica Floriilor și postul «Paștelor» ținut în săptămâna patimilor cu mare asprime. Despre aceasta iată ce cetim în Constituțiunile Apostolice: «Să ții postul patruzecimei intru amintirea vieții Domnului și a poruncilor sale. Acest post să se sfârșească înaintea postului Paștelor; iar acesta să se înceapă în ziua a II-a (Lunea Patimilor) și se ea sfârșit în Vinerea Patimilor» (căci Vineri și în Sâmbăta cea Mare, creștinii sănătoși și pioși nu mâncau nimic până seara⁸⁾). Ca și până aci, tot așa și în secolul al V-lea postul patruzecimei nu se ținea în creștinism în același chip, totuși el s'a mărit până la 7 săptămâni. Iată ce zice Socraț istoricul despre patruzecimea timpului său: «Postul dinaintea Paștelor nu e păzit pretutin-

1) Luca 4, 1-3.

2) Theofilus Alexandrinus. Paschal.—Cyrill. Alexandr. Homil.

3) Mich. Heineci op. c. III Th. s. 391 seqq.

4) Vezi § Duminica Invierei Domnului, Tom. III, Tez. Lit. p. 254 seqq.

5) Iren. ap. Euseb. lib. V, c. XXIV: Οὐδὲ γὰρ μόνον περὶ τῆς ἡμέρας ἐστὶν ἡ ἀμφισβήτησις, ἀλλὰ καὶ περὶ τοῦ εἶδους αὐτοῦ τῆς νηστείας· οἱ μὲν γὰρ οἰοῦνται μίαν ἡμέραν δεῖν αὐτοὺς νηστεύειν· οἱ δὲ πλείονας· οἱ δὲ τεσσαράκοντα ὥρας ἡμερινὰς τε καὶ νυκτερινὰς.

6) Orig. Homil. X in Levit.

7) Vezi epistola lui Dionisie al Alexandriei, în Pidalion, op. c., p. 380.

8) Constit. Apostol. lib. V, cap. 13.

denea în același fel. La Roma se postesc 3 săptămâni, afară de Sâmbăta și Duminică; în Iliria, în Elada și în Alexandria, 6 săptămâni, și se cheamă postul patruzecimei (τεσσαρακοστήν); alții încep postul cu 7 săptămâni înainte de Paști¹⁾.

La fel cu Socrat ne dă mărturii despre acest post și istoricul Sozomen, amândoi viețuitori în secolul al V-lea «Unii, zice Sozomen, țin 6 săptămâni, postul dinaintea Paștelor, precum fac creștinii din Iliria, din Apus, Africa, Egipt și Palestina; alții numără 7 săptămâni cum obișnuiesc cei din Constantinopole și din împrejurimi până la Fenicia. Unii postesc însă numai 3 săptămâni din cele 6 sau 7 săptămâni. Singuri Montaniștii mai postesc acum numai 2 săptămâni»²⁾. Dar despre postul patruzecimei vorbesc toți scriitorii și Părinții bisericești s. e. Tertulian³⁾, Vasilie cel Mare⁴⁾, Ilirisostom⁵⁾, Ieronim⁶⁾, etc.

Prin secolul al VII-lea în fruntea celor 7 săptămâni de postire, se mai așază de Biserică încă una pregătitoare de semipostire zisă a „brânzei“ (τυροφαγία), pentru că într'însa se mănâncă, ouă, brânză, lapte, pește iar nu și carne. Postul aspru însă se începe Luni după Duminica lăsatului de brânză și se finește Sâmbătă noaptea spre Duminica Învierii Domnului⁷⁾. Totuși postul nu a încetat a se chema până în ziua de astăzi al «patruzecimei», socotindu-se 40 de zile ale lui în două chipuri: a) ori se numără 8 săptămâni de post cu a brânzei, din cari scoatem Sâmbetele și Duminicile potrivit canonului 64 apostolic⁸⁾, s. e. $8 \times 7 = 56 - 16 = 40$; b) sau deosebim săptămâna brânzei și a patimilor la o parte, ca fiind cea dintâi pregătitoare în postire, iar cea din urmă de o asprime însemnată, și așa ne rămân 6 săptămâni sau 42 de zile, din cari mai scoatem iarăși Sâmbăta lui Lazăr și Duminica Stălpărilor, și avem întocmai 40 de zile. Așa a rămas din vechime întocmirea acestui post până astăzi în Biserica ortodoxă de răsărit.

Latinii prin secolul al VI-lea țineau acest post 6 săptămâni; dar scotându-se din fie care săptămână ziua Duminicăi, mai rămăneau 36 de zile. De aceea Grigorie cel Mare († 604), iar după alții, Grigorie al II-lea († 721), episcopi ai Romei,

1) Socrat. Hist. eccles. lib. V, cap. 22... 'Εν 'Ρώμῃ, τρεῖς πρὸ τοῦ Πάσχα ἑβδομάδας (νηστεύουσιν)... οἱ δὲ ἐν Ἰλλυρικοῖς... πρὸ ἑβδομάδων ἕξ... ἄλλοι πρὸ ἑπτὰ τῆς ἑορτῆς ἑβδομάδων τῆς νηστείας ἀρχόμενοι.

2) Sozom. Hist. eccles. lib. VII, c. XIX: Οἱ (νηστεύουσιν) ἕξ ἑβδομάδας... Ἰλλυριοῖ... οἱ δὲ ἑπτὰ ὡς ἐν Κωνσταντινουπόλει... ἄλλοι δὲ τρεῖς... οἱ δὲ δύο, ὡς οἱ τὰ Μοντανίου φρονοῦντες.

3) Tertull. De jejun. c. II.

4) Basil. Magn. Homil. II. De Jejun.

5) Chrysostom. Homil. 52.

6) Ieronym. Homil. in Isaia.

7) Vezi sărbătoarea Învierii Domnului, p. 260, Tom. III, Tez. Lit.

8) Canonul 64 apostolic oprește postul în ziua Sâmbetei și a Duminicăi, pentru că în ziua Sâmbetei s'a odihnit Domnul de lucrurile sale la creațiune; iar în ziua Duminicăi, a înviat din mormânt.

adăogiră încă 4 zile în fruntea celor 36, ca să se împlinească 40 de zile, și începură astfel postul lor cu o «Miercure» zisă a „cenușei” (dies cineris), pentru că se puneă odinioară cenușă pe cap în semn de pocăință (Genes. 37, 34); iar azi se face numai simbolizarea acelei cenușe, cu procesiuni, ș. a.¹⁾.

2. Felul postirei patruzecimei, a fost diferit în cursul timpului până ce s'a stabilit o regulă generală. În Constituțiunile Apostolice cetim această înfrânare: «*Postiți în zilele săptămânei celei mari (a patimilor)... gustând numai pâine, sare, legume și apă; iar de vin și carne să vă feriți cu totul. În Vinerea și Sâmbăta cea mare, dacă sănătatea vă îngăduie, să nu gustați nimic până la cântatul cocoșului din noapte*»²⁾. Mai departe: «*În ziua Sâmbetei țineți postirea până la lumina zilei Învierii Domnului. Dar din seara Sâmbetei și până la lumina zilei Învierii, stați în Biserică priveghiând, cetind Legea, Profeții și Psalmii*»³⁾. Epifanie episcopul Salaminei din Cipru, tot așa învață despre ajunarea săptămânei celei mari, să se ajuneze, zice el, cu «*mâncare seacă*» (ἐν ξηροφαγίᾳ) adică cu pâine, sare, verdeață și apă⁴⁾. Asprimea postului din acele zile, Epifanie a numit-o «*întrecere*» (ὑπερθέσεις) adică «*întrecerea măsurii*» scrise (superpositiones), mai ales când cineva nu mânca nimic 3, 4, ori 5 zile și chiar întreaga săptămână a patimilor⁵⁾.

Dar Socrate istoricul se miră că în multe părți, în postul patruzecimei «*unii se înfrânează de carne și de pește, iar alții mănâncă de toate și chiar carne și pește..., unii mănâncă numai pâine, alții nici pe aceasta*»⁶⁾. Va să zică, nu era pretutindenea o măsură, și de aceea Biserica a hotărît pe temeiul datinelor vechi, prin canoanele și rânduelile sale, păzirea marelui post. Iată ce zice canonul 69 apostolic: «*Dacă vr'un episcop (εἰ τις ἐπίσκοπος), preot, diacon, cetet sau cântăreț, sfântul și marele post nu-l postește, sau Miercurea sau Vinerea, să se caterisească, fără numai de s'ar opri pentru vr'o boală*». Iar canonul 50 al sinodului din Laodicea poruncește a nu deslega Joea patimilor, «*ci a ajuna toată patruzecimea cu mâncare uscată*». Canonul acesta fu primit și de sinodul al VI-lea ecumenic în canonul său 29. Dar și canonul 56 al sinodului VI-lea poruncește ca chiar în Sâmbetele și Duminicele postului mare

1) Bingham. Orig. s. antiq. eccl. Tom. IX, p. 184—186. Conf. A. Lerosey, Histoire et symbolisme Liturg. Paris 1889, p. 418: Grégoire le Grand pour fournir les quarante jours de jeûne, on ajouta les quatre jour... (pag. 421): le premier mercredi de Carême est appelé des Cendres... (pag. 422): Le mercredi le Pape allait à cheval avec les cardinaux, etc.

2) Constit. Apost. lib. V, c. 18: Ἐν ταῖς ἡμέραις τοῦ πάσχα νηστεύετε... μόνῳ χρώμενοι ἄρτω καὶ ὕδατι, καὶ λαχάνοις καὶ ποτῶ ὕδατι... παρασκευὴν καὶ τὸ σάββατον ὁλόκληρον νηστεύσατε... μέχρις ἀλεκτροφωνίας νυκτός.

3) Constit. Apostol. lib. V, c. 19.

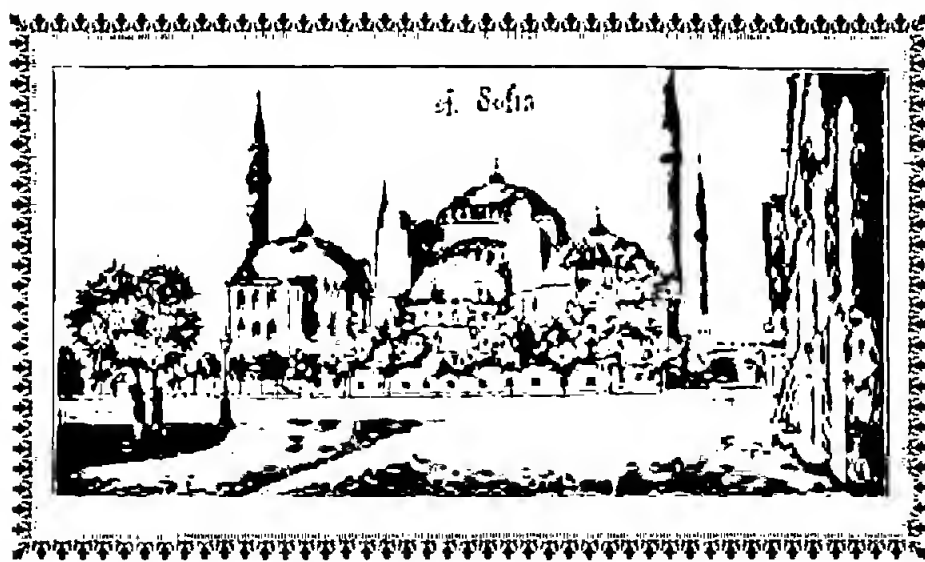
4) Epiphan. Exposit. fid. n. XXII.

5) Epiphan. Haeres. XXIX. Conf. Evagr. Hist. eccles. lib. I, c. XXI.

6) Socrat. Hist. eccles. lib. V, c. XXII.

să se depărteze tot creștinul de «mâncarea vietăților, de ouă și brânză».

Apoi rânduețele, Pravilele și Tipicul Bisericii ortodoxe, pe temeiul datinelor vechi creștine și al canoanelor, hotărăsc această hrană în postul cel mare: «Întru sfânta și marea patruzecime, în ziua dintâi, adică Luni după lăsatul secului de brânză, nici decum nu se cuvine a mânca; asemenea și Marți. Iar Miercuri după Liturgia celor mai nainte sfințite, mâncăm pâine, semințe, bem apă și mied¹⁾. Cei ce nu pot păzi această postire, mănâncă pâine și beau apă Marți după vecernie. Sâmbetele și Duminicile deslegăm la unt de lemn și vin. În celelalte săptămâni ajunăm până seara 5 zile, mâncând mâncare us-

Biserica „Sfânta Sofia” zidită de împăratul bizantin Iustinian (527–565), dar prefăcută în moschee turcească în anul 1453. În această stare se află și astăzi. Am intrat într-însa în anii 1898, 1899 și 1904.

cată, ferindu-ne și de raci²⁾, afară de Sâmbăta și Duminica. Pește nu mâncăm în patruzecime de cât în ziua de Buna Vestire³⁾, și Florii; icre de pește mâncăm în ziua de 9 Martie (40 de mucenici) și în Sâmbăta lui Lazăr. Bolnavii, copiii, bă-

1) Miedul (ὁ μέδος) este o băutură veche călugărească făcută din fermentațiunea mierei. Retorul *Prisc* din Tracia (an. 430 d. Hr.), călătorind la Atila care se afla atunci în Temișeana „locuitorii îi dau pe drum mâncare de meiu, și în loc de vin, o băutură mieroasă (ἀγρί δὲ οἶνον ὁ μέδος). Iar Cidrul este tot o băutură călugărească făcută din mere, pere și alte poame (un fel de livej). Asemenea și băutura *Sicera* făcută din curmale se întrebuințează în post de călugării egipteni și din Palestina. Cetește despre acestea cartea „Înaintarea și răspândirea științelor”, București 1908 p. 1219–1222.

2) Vezi tâlcuirea canonului 69 apostolic în *Pidalion* p. 60–63 despre post.

3) Canon. 5 al sf. Nicefor: „De se va întâmpla Buna Vestire în Joia sau Vinerea cea Mare, nu păcătuim de vom deslega atunci la vin și la pește”.

*trânii și neputincioșii, sunt deslegați de această înfrânare*¹⁾, *însă postesc și ei cel puțin cu spiritul*. Pe lângă asprimea acestei hrane ne ferim și de «*plăcerile trupesti*»²⁾; iar odată cu postirea trupului, postim și cu sufletul, și de aceea suntem datori a ne mărturisi păcatele³⁾, a curăți gândul de dorințe deșarte, a erta pe vrăjmași, a cerceta pe cei bolnavi, și a ne umili înaintea lui Dumnezeu.

Acum se întreabă **contrarii** Bisericii și ai posturilor: poate omul să mai viețuească cu această înfrânare? Eu le răspund: părinții noștri au trăit păzind toate posturile anului bisericesc, și au ajuns etăți înaintate, plini de putere și înțelepciune; iar de când nu se mai păzesc posturile, s'au scurtat etățile, sănătatea și mintea⁴⁾.

În postul patruzecimei fiind un timp de întristare, pocăință, de pregătire pentru catehumeni și pentru sărbătoarea Învierii Domnului, după învățătura Bisericii, sunt oprite petrecerile, teatrele, circurile⁵⁾ și pedepsele corporale⁶⁾. În vechime pe lângă acestea, se ertau datornicii și se eliberau sclavii⁷⁾. Apoi potrivit canonului 52 al sinodului din Laodicea, nu se cade a se face într'insul nici **nunți** (γάμους) și nici sărbătorile nașterii adică ale morței martirilor. Pentru aceea și Liturgie deplină se face în patruzecime numai Sâmbăta, Dumineca și în ziua Bunei Vestiri; iar în celelalte zile se face Liturgia celor mai nainte sfințite⁸⁾. Încetarea postului și începerea serbării Paștelor, o facem potrivit Constituțiunilor Apostolice (Cartea V cap. 10) la cântatul cocoșului spre Duminica Învierii, și mai ales potrivit canonului 80 al sinodului al VI-lea ecumenic, începem Învieria «*în orele din mijlocul nopții celei după Sâmbăta cea mare*», după împărțirea cu sfintele taine și finirea Liturgiei⁹⁾.

1) Vezi **deslegările** de postire în „*Enciclica asupra posturilor*” a sf. Sinod al Bisericii Române ortodoxe, publicată în „*Monitorul Oficial*” No. 49 din 15 Iunie 1907. Deslegarea de postire se întemeiază pe cuvintele apostolului Pavel din epistola către Romani cap. XIV, 3-4: „*Cel ce mănâncă pe cel ce nu mănâncă să nu-l defaimă; și cel ce nu mănâncă pe cel ce mănâncă să nu-l judece*”.

2) Pravila cap. 318. Pidalionul p. 62.

3) Vezi Porunca IV Bis. în Confes. ort. P. I Intreb. 90.

4) În finele secolului al XIX cunoscutul postitor vegetarian **Ricardo Sacco** a șezut închis în Viena într'o cutie de sticlă păzit neîntrerupt de medici, 21 de zile fără să guste ceva. Fiziologistul profesor Dr. Exner a explicat atunci că „*omul poate trăi săptămâni întregi fără hrană*”. Fachirii indieni șed îngropați în pământ luni de zile fără să guste ceva. Numai oamenii liniștiți însă pot să suporte foamea; iar nervoșii nu o pot suporta, căci arderile de materii se fac într'înșii foarte repede și ele trebuie înlocuite cu hrană nouă.

5) Bingham, Orig. s. ant. eccles. Tom. IX p. 221.

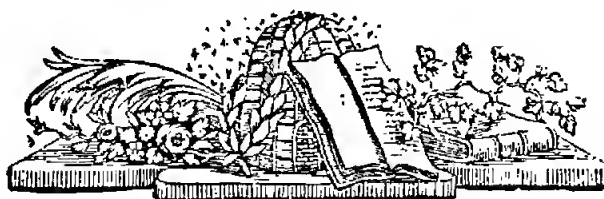
6) Cod. Theodos. lib. IX tit. XXXV, De quaestionibus. Cf. Cod. Theodos. c. XXXVIII. De indulgent. crimin.

7) Bingham, Orig. s. ant. eccles. Tom. IX p. 231 seqq.

8) Canon. 49 al Sinod. Laod. Conf. coment. can. 45 Laod.

9) Epistola lui Dionisie al Alexandriei († 264) despre încetarea postului și începerea serbării Paștelor, conține acestea: „*Unii frați încetează postul Săm-*

Tot *cultul* din acest post este străbătut de firul duioșiei, al plângerei, al umilinței, al pocăinței și al păcatului. Cântările încep a fi pline de întristare cu 3 săptămâni înainte de post, adică din Duminica Vameșului și a Fariseului (Luca 28, 10—13) când se începe Triodul¹⁾, și se întinde această plângere pe tot periodul celor 70 de zile, cât se cântă această carte, adică până în ziua de Paști. Polieleul «La Râul Vavilonului» (ps. 136²⁾ ce se cântă în Duminica Fiului rătăcit³⁾, a lăsatului de carne și brânză, apoi imnele din Duminicele postului: «*Ușile pocăinței*», «*Cărările mântuirii*», «*La mulțimea faptelor mele*», ș. a., sunt cele mai frumoase și mângâetoare părți pentru cei curați cu inima.

bătă noaptea spre Duminica Paștelor; alții Sâmbătă seara după apusul soarelui; frații din Roma așteaptă cocoșul; cei din Egipt încetează postul mai timpuriu". In Pidalion, op. c., p. 380.

1) Inceputul Triodului nu are zi stabilită, ci atârână de lungimea carnavalului Crăciunului. Se începe dar între 11 Ianuarie și 25 Fevruarie.

2) Iată cum se începe psalmul 136 (ebr. 137), v. 1: **עַל-גְּדֵרוֹת בָּבֶל**

שֶׁם יִשְׁבְּנוּ גַם-קִרְיָנוּ בְּזִכְרֵנוּ אֶת-צִיּוֹן = „La râurile Vavilonului, acolo am șezut =

încă și am plâns în aducerea aminte de Sion". Cântarea acestui psalm ne amintește de starea Evreilor în captivitatea babilonică și de aflarea creștinului în robia păcatului. (Autorul).

3) Pentru ca tinerimea să nu cadă în rătăcirea fiului nenorocit din parabola Domnului, să-și aducă aminte de aceste cuvinte ale cartei Proverbielor cap. IV v. 1: **שְׁמְעוּ בָנִים מוֹסֵר אָב וְהִקְשִׁיבוּ לְדַעַת בִּינָה**: = (Ascultați fiilor, învățațiura părintelui, și luați seama a învăța pricepere).

ARTICOLUL II

POSTURI INSTITUTE CU PRIVIRE LA SFINȚII
APOSTOLI ȘI SFÂNTA FECIOARA MARIA.

§ 103.

Postul sfinților apostoli.

Întru aducerea aminte de postul pe care l-au ținut apostolii înainte de a săvârși fapte mari, după Înălțarea Domnului la ceruri, a așezat și Biserica acest post în numele lor. Iar apostolii au postit când au trimis pe Pavel și Varnava la propovăduire (Fapt. Apost. 13, 3); apoi Pavel și Varnava au postit și ei când au rânduit preoți pe la Biserici (Fapt. Apost. 14, 23). Mai departe, apostolul Pavel îndeamnă pe Corinteni să postească (I Corint. 7, 5); altă dată arată cum dânsul își petrece viața în înfrânare (II Corint. 6, 6), și cum el de bună voie rabdă foamea și postul (II Corint 11, 27). Dar postul sfinților apostoli, noi îl ținem nu numai pentru a urma pilda discipulilor lui Hristos, ci și pentru a ne face vrednici de darurile spirituale împărtășite nouă la sărbătoarea Pogorârii sfântului Spirit (Fapt. Apost. 2, 2—5) și a ne întări într'însele.

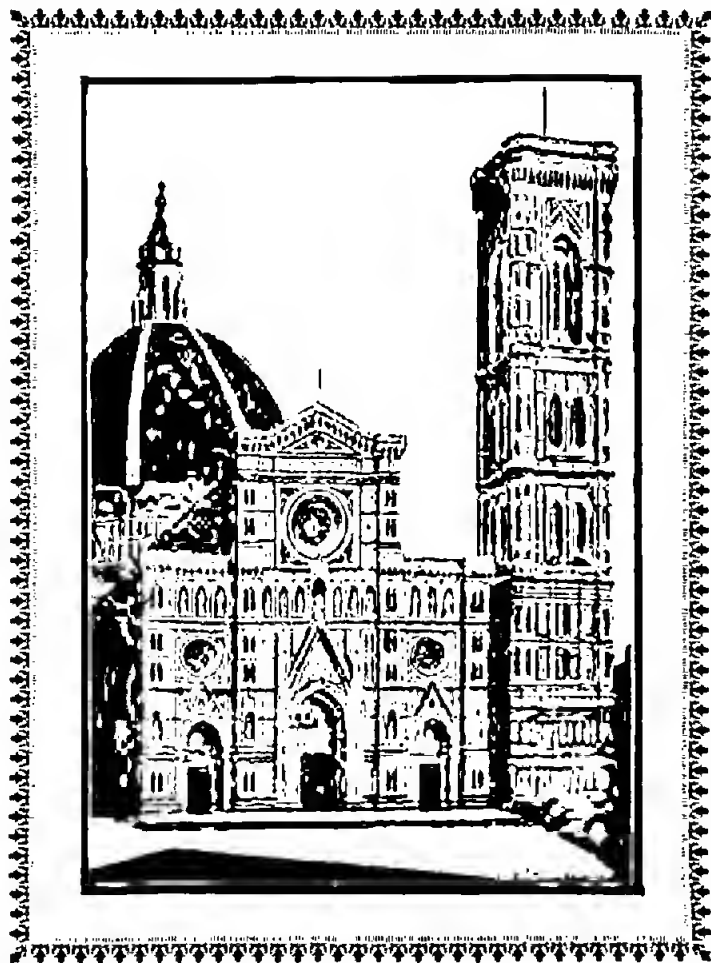
Începutul acestui post stă în legătură cu sărbătoarea Paștelor, și de aceea el este mai lung ori mai scurt, după cum și Paștele se întâmplă mai timpuriu ori mai târziu. Cel mai lung post al sfinților apostoli are 6 săptămâni; iar cel mai scurt o săptămână și o zi. *El se începe Luni după Duminica tuturor sfinților ce cade după Duminica Pogorârii Sfântului Spirit, și se finește în dimineața zilei de 29 Iunie, când sărbătorim pe sfinții apostoli Petru și Pavel¹⁾.*

Acest post nu are asprimea postului Paștelor, ci se aseamănă postului Nașterii Domnului. De aceea în postul sfinților apostoli Tipicul și Pravilele bisericești rânduesc această hrană: *«Luni, Miercuri și Vineri, ajunăm până la ora 9 (a 3-a după amiază) când mâncăm hrană uscată. Marți și Joi mâncăm hrană dreasă cu unt de lemn și bem vin. Sâmbătă și Duminică mâncăm pește. Dacă se întâmplă Marți sau Joi serbarea unui sfânt cu Doxologie mare, atunci mâncăm pește; iar Miercurea și Vinerea*

1) Vezi sărbătoarea sfinților apostoli Petru și Pavel p. 294, Tom. III, Tez. Lit.

numai unt de lemn și bem vin; dar mâncăm numai odată pe zi în aceste două zile. Dacă Miercurea ori Vinerea serbăm un sfânt cu privighere, sau hramul Bisericei, atunci mâncăm unt de lemn, pește și bem vin»¹⁾.

Origina acestui post o aflăm la începutul creștinismului. Constituțiunile Apostolice, rânduesc astfel felul postirei: «După

Catedrala din orașul Florența (Italia), pe care am cercetat-o Miercuri 23 Septemvrie 1897.

ce veți sărbători Cincizecimea (Pogorârea sfântului Spirit), mai sărbătoriți încă o săptămână (a Rusaliilor) și după aceea postiți una (săptămână), căci e drept să vă bucurați de darul dumnezeesc, și apoi să postiți după odihnă»²⁾. Iar Atanasie cel Mare în Apologia sa către Constanțiu zice: «În săptămâna după Cincizecime, poporul postește eșind la cimitire și rugându-se»³⁾. De

1) Conf. Pravila, op. c., cap. 384.

2) Constit. Apost. Lib. V, cap. 20.

3) Athan. Apol. De fuga: Τῇ γὰρ ἐβδομάδι μετὰ τὴν ἁγίαν Πεντηκοστήν ὁ λαὸς νηστεύσας ἐξῆλθε περὶ τὰ κοιμητήριον εὐχασθαι.

aci vedem că până în secolul IV-lea, postul acesta se ținea numai în săptămâna după Duminica tuturor sfinților. Mai târziu, prin secolul VII-lea, s'a hotărât a se prelungi până în ziua sfinților apostoli. Ambrosie, Hrisostom, Leon cel Mare, ș. a., vorbesc și ei de acest post, și învață înfrânarea ca tot insul să se facă vrednic de sărbătoarea acelora cari au predicat evanghelia cu atâta stăruință și răbdare.

Icoana Maicei Domnului în stilul vechiu bizantin, din secolul XIV, așa cum era în palatul împăratului Andronic al III-lea Paleologul († 1341).

§ 104.

Postul Adormirii Maicei Domnului.

Înd s'a mutat sfânta Fecioară de pe pământ la ceruri, ea a fost petrecută cu cântări și rugăciuni până la mormânt de apostoli și de pioșii credinței creștine; iar întru prea mărirea acestei zile, s'a așezat de Biserică nu numai marea sărbătoare din ziua de 15 August¹⁾, dar s'a stabilit ca înainte de

1) Vezi sărbătoarea Adormirii Maicei Domnului, pag. 286, Tom. III, Tez. Lit.

sosirea ei, să se postească 15 zile, începându-se postul cu ziua de 1 August și finindu-se cu dimineata zilei de 15 August.

Așezarea acestui post (ἡ νηστεία τῆς θεοτόκου) s'a făcut pentru a se urma virtuțile sfintei Fecioare, care și-a petrecut viața în post și rugăciune, și spre a ne pregăti și noi cu înfrânarea pentru sărbătoarea Adormirii sale. La începutul creștinismului, postul acesta, ca și celelalte, nu se ținea pretutindenea în același timp și în același fel. Unii ziceau să nu se postească nici o zi, căci Adormirea sfintei Fecioare a fost o zi de trecere a ei de la amărăciunea lumească la bucuria cerească; alții ziceau, cu tot dreptul, ca să se postească. Creștinii din Antiohia după Tipicul acelei Biserici, posteau numai o zi și anume în ziua de 6 August, la Schimbarea la față a Domnului. Cei din părțile Constantinopolului, potrivit regulei Studiiților, posteau 4 zile; numai cei din Ierusalim, după Tipicul lor, posteau 8 zile. Iată pentru ce sinodul ținut în Constantinople în anul 1166 sub președenția patriarhului de acolo Luca Chrisoberg, a hotărât o măsură pentru toată Biserica ortodoxă și anume: *postul acesta să se înceapă în ziua de 1 August și să se termine în dimineata zilei de 15 August, când începem sărbătoarea Adormirii Maicei Domnului*¹⁾.

Acest post este mai lin de cât al patruzecimei, dar mai aspru de cât al Nașterii Domnului și al sfinților apostoli. După Tipicul și Așezămintele bisericești: *«Luni, Miercuri și Vineri ajunăm până la ora 9 (a 3-a după amiază), când mâncăm mâncare uscată. Marți și Joi mâncăm hrană fiartă fără unt de lemn. Sâmbătă și Duminică, hrană fiartă dreasă cu unt de lemn și bem vin. În ziua de 6 August, la Schimbarea la față a Domnului, mâncăm pește de două ori pe zi și bem vin, în ori ce zi s'ar întâmpla această sărbătoare»*²⁾.

§ 105.

Posturi de câte o zi.

Nu numai pe cele patru posturi anuale, despre cari am vorbit, le-a așezat Biserica, dar și în unele zile din săptămână se cuvine a posti, iarăși pentru niște motive înalte, pe cari le voi arăta mai departe. Aceste zile sunt: *Luni, Miercuri și Vineri*.

1) Vezi Pravila, op. c. cap. 385: „*Pentru acest post și sfântul Patriarh Kir Luca, cu cinstitul lui sobor... au tocmît să se postească 15 zile*”.

2) În luna August din anul 1904, pe când mă aflam în Ierusalim, am rămas plăcut mirat când am văzut pe muntele Maslinilor multe corturi albe în cari ședeau Arabi ortodocși, veniți din Siria, Arabia și Egipt, cum și Abisinieni sosiți din țara lor, ca să postească pe acest munte cele 15 zile ale postului Adormirii sfintei Fecioare. Ei mergeau în toate zilele și la serviciul divin oficiat în Biserica peșteră din Getsimani, unde a fost înmormântată sfânta Fecioară. Vezi și nota 4 de la pag. 286, Tez. Lit. T. III. (Autorul).

A.

1. Se postește ziua de *Luni* în fie care săptămână, afară de timpul când se desleagă de postire și Miercurea și Vinerea, căci atunci se desleagă și ea. Lunea se postește fiind că în rânduelile tipicale ale celor 4 posturi, se pune și ea, după cum am văzut, tot în aceeași măsură de postire ca și zilele de Miercuri și Vineri. Apoi în Pidalion cetim că *«postul Lunei este cuvinčios și cu drept cuvânt»*¹⁾; iar în Pravila cea mare se hotărăște: *«Călugării și Lunile să le postească în tot anul ca și Miercurile și Vinerile, cum am luat de la sfinții părinți»*²⁾. Pentru aceea și creștinii ortodocși crescuți în frica lui Dumnezeu, toți păzesc postirea de Luni ca și pe cea de Miercuri și Vineri³⁾. Chiar și în Biserica latină se postea Lunea în vechime⁴⁾. Totuși postul Lunei nu este atât de aspru ca al Miercurei și Vinerei, ci *mâncăm de două ori pe zi plante fierte*.

2. Dar mai puternice temeiuri sunt pentru postirea zilelor de *Miercuri* și *Vineri* (νηστείαί τῆς τετράδος καὶ τῆς παρασκευῆς). Vom vedea că la începutul creștinismului temeiurile postirei acestor zile au fost două: a) să postească piosul în ziua amintirii lui *Mercur*, zeul păgânilor și ocrotitorul înșelătorilor; să mai postească și în ziua *Venerei*, zeița păgânilor sărbătorită de dânsii cu desfrânări și plăceri urăcioase. b) Iar cel mai înalt și mai drept motiv al postirei acestor două zile a fost acesta: Miercuri a fost sfatul ludeilor de a omori pe Hristos; iar Vineri s'a îndeplinit acest sfat cu răstignirea pe cruce a Domnului. Prin urmare Biserica trebuia să venereze aceste două zile cu post și rugăciune, cum a și făcut și a poruncit aceasta și fiilor ei.

Cum că în secolul II-lea se postea Miercurea și Vinerea, eu aduc o dovadă din *«Învățătura celor 12 Apostoli»* cap. VII: *«Iar voi sa ajunați Miercurea și Vinerea»*. Apoi pe la începutul secolului III, Clement din Alexandria († 215) scrie în cartea sa *«Stromata»* (cap. VII): *«Să știe, zice el, postirea acestor zile adică a zilei a patra (Miercurea) și a celei pregătitoare»* (Vinerea⁵⁾). Mai departe Clement arată serbarea lui Mercur și Vene-

1) Pidalionul, op. c., p. 515.

2) Vezi Pravila, op. c., cap. 381.

3) În casa părinților mei nici o dată nu s'a făcut deosebire între ziua de Luni și între zilele de Miercuri și Vineri. Deopotrivă a fost postite fie care din ele. (Autorul).

4) Bingham, Orig. s. ant. eccl. Tom. IX, p. 247: *Jejunium antiquis temporibus a festo s. Martini usque ad natalem Christi, ter per singulas hebdomadas, diebus scilicet Lunae, Mercurii et Veneris agitabatur.*

5) Clement. Stromata cap. VII: Οἶδεν αὐτός καὶ τῆς νηστείας τὰ αἰνίγματα τῶν ἡμερῶν τούτων, τῆς τετράδος καὶ τῆς παρασκευῆς.

Și astăzi Grecii, ca și în vechime, numesc zilele săptămânei astfel: Κυριακή = Duminică; Δευτέρα = a II-a zi a săptămânei, adică Luni; Τρίτη = a III-a, adică Marți; Τετάρτη = a IV-a adică Miercuri; Πέμπτη = a V-a adică

rei la păgâni cu înșelătorii, desfrânări și veselie mare. Tot în secolul al III-lea, Tertulian († 240) numește Miercurea și Vinerea «zilele stațiunilor» (dies stationum) adică zile de «privighere», numire rămasă până astăzi în Biserica Latină. Iată textul său: «*Pentru ce ținem stațiunile... pentru ce ajunările de Vinerea?*»¹⁾. Și apoi răspunde tot el arătând scopul postirei acestor două zile. În același secol, Origen († 254) zice acestea: «*Avem pe a patra (Miercurea) și pe a șasea zi (Vinerea), pe cari le ajunăm cu solemnitate*»²⁾. În finele secolului al III-lea martirul Victorin muncit în zilele lui Dioclețian (284–305), spune și el că *pe a patra (Miercurea) și pe a șasea zi (Vinerea), le-a postit până la ora 9* (a 3-a după amiază³⁾). Dar adevăratul motiv al postirei acestor zile, îl arată Petru episcopul Alexandriei martirizat tot în zilele lui Dioclețian. Cuvintele martirului sunt acestea: «*În a patra zi și Vinerea... se cuvine nouă să postim după tradiție... căci în a patra sfat nelegiuit au făcut Iudeii asupra Domnului; iar Vinerea, fiind că pentru noi a pătimit el*»⁴⁾.

O probă puternică pentru postirea acestor două zile o aflăm în canonul 69 apostolic: «*Dacă episcopul, sau presviterul, sau diaconul, sau cetetul, sau psaltul, sfânta și marea patruzecime nu o postește sau Miercurea (ἡ τετράδα) sau Vinerea (ἡ παρασκευή) să se caterisească*». Apoi și Constituțiunile Apostolice rânduiesc: «*Iar în ziua a patra (τετράδα, Miercuri) ne-a poruncit (Biserica) să postim, în amintirea trădării (τὴν προδοσίαν) lui (Iisus); apoi Vineri în amintirea patimilor lui (τὴν δὲ διὰ τὸ πάθος)*»⁵⁾. Tot în Constituțiunile ai cetim: «*Postiți în ziua a patra și Vineri, căci în ziua a patra s'a ținut sfatul osândirii Domnului; Vineri el a pătimit pe cruce*»⁶⁾. Pentru aceea în cultul acestor zile neconținut se amintesc patimile Domnului și răstignirea lui pe lemn. Asemenea postire sfătuiesc și sfinții Părinți răsăriteni și apuseni: Vasilie cel Mare⁷⁾,

Joi; Παρασκευή, sau „pregătirea”, adică Vineri, și Σάββατον, adică Sâmbătă. Conf. G. Pambukis, Metod aplicat în limba vorbită elenă, Galați 1872, p. 179.

Iar cuvântul Παρασκευή sau „pregătire” are această origină: era obiceiul la Grecii păgâni din vechime, ca fecioarele să se pregătească, să se curețe și să se împodobească în ziua a VI-a a săptămânii și așa să meargă la altarul *Venerii* ca să aducă sacrificii de purificare. Numele zeiței Venera s'a dat în creștinism la popoarele latine zilei Vinerii; iar la Greci, ziua a VI-a a săptămânii până azi se cheamă tot „Παρασκευή”. Vezi și nota 1 p. 117 T. III T. Lit.

1) Tertull. De Jejun. c. XIV: Cur stationibus... et jejuniis paraseven?

2) Origen. Homil. X in Levit.

3) Victorinus ap. Caveus Histor. Litter. Tom. I, edit. Genev. 1693.

4) Petr. Alex. c. XV: Τετράδα καὶ παρασκευὴν... νηστειὴν ἡμῖν κατὰ παράδοσιν... τὴν μὲν γὰρ τετράδα... συμβούλιον... παρασκευὴν, ὅτι αὐτὸς ὑπὲρ ἡμῶν ἔπαθε.

5) Constit. Apost. lib. V c. 15: Τετράδα δὲ καὶ παρασκευὴν προσέταξεν, κ. τ. λ.

6) Constit. Apost. lib. VII c. 23: Ἡ τετράδα καὶ παρασκευὴν, κ. τ. λ.

7) Basil. Epist. CCLXXXIX.

Ieronim ¹⁾, Augustin ²⁾, Epifanie ³⁾, etc. Iar chipul postirei Miercurei și al Vinerei este mai lin de cât în zilele patruzecimei; deci, *ajunăm până la ora 9* (a 3-a după amiază), *apoi mâncăm verdețuri fierte* ⁴⁾. **Nunți nu se fac în aceste două zile** ⁵⁾.

3. Totuși se face *deplină deslegare* (ἡ κατάλυσις) de postire Miercurea și Vinerea în următoarele timpuri: a) *În săptămâna luminată* a Paștelor, căci în toată săptămâna se face aceeași servire divină ca și în ziua de Paști. b) *De la sărbătoarea Nașterii Domnului până la aceea a Botezului său*, afară de ajunul dinaintea Botezului. c) *În săptămâna după sărbătoarea Pogorârei sfântului Spirit*, din cauza bucuriei adusă de această sărbătoare. d) *În săptămâna Vameșului și a Fariseului*, în contra Armenilor, Sirienilor și Haldeilor cari posteau această săptămână, întru aducerea aminte de postul Ninevitenilor, când i-a înștiințat profetul Iona de pedeapsa cerească ce îi aștepta ⁶⁾. Postul acesta în limba veche armeană se zicea „Aradșavork” ⁷⁾. iar în cea nouă „Artivurți” (pregătitor ⁸⁾. Grecii însă în contra Armenilor numără «Ἀρτιβούριον» (artivurion) ori ce deslegare de postire; de aceea și **Românii** numesc „**Harți**” săptămâna Vameșului și a Fariseului, adică deslegată de post; așa mai numesc ei și alte săptămâni și zile în care nu se postește ⁹⁾. e) *Să desleagă la ouă și brânză Miercurea și Vinerea în săptămâna brânzei* (τυροφαγία = mâncare de brânză), în contra datinei *Iacobiților*, cari posteau în această săptămână Marti, Miercuri și Joi; apoi în contra *Tetradților* (τέσσαρα = patru) cari posteau numai a IV-a zi a săptămânei,

1) Hieron. in Galat. IV.

2) Augustin. Epist. LXXXVI.

3) Epiphani. Haeres. LXXV: "Ὅτε τετράς καὶ προσάββατον νηστεία ἐστὶν ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ ὀρισμένη.

4) Vezi Pidalionul, op. c., p. 61.

5) Pidalionul p. 61.

6) Cartea Profet. Iona cap. 3 v. 5: וַיִּחְשְׁבוּ אֲנָשֵׁי נִינְוָה בְּאַלְהֵיהֶם וַיִּקְרְאוּ:

(„Și bărbații din Ninive au = : צֹם וַיִּלְבְּשׁוּ שָׂקִים (שָׂק) מִגְדֹּלָם וְעַד-קִטְנֵם

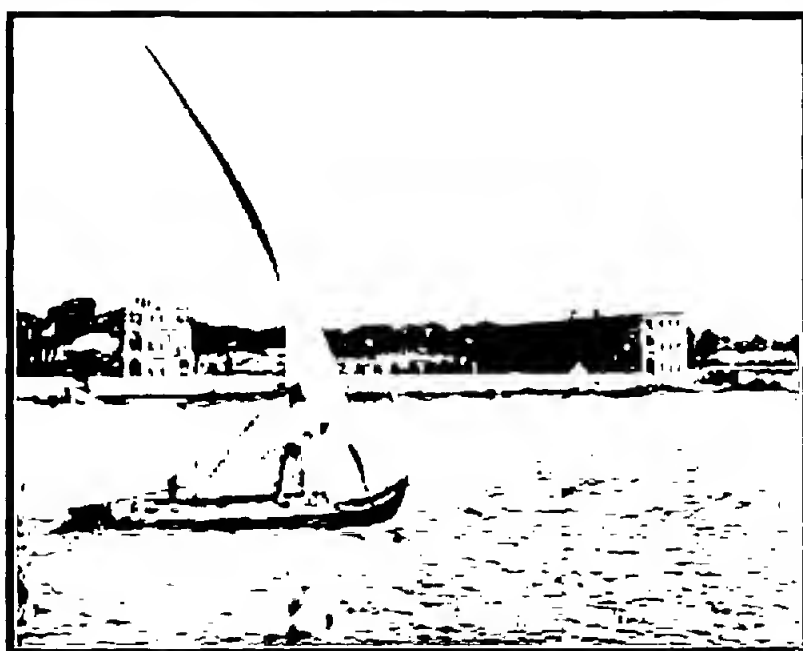
crezut lui Dumnezeu, au hotărât ajunare, și s'au îmbrăcat în saci, de la cel mai mare al lor și până la cel mai mic al lor“).

7) Heinecii, Uebbildung der gr. Kirche, III Th. s. 391: „Dieser bediente sich einer mit Fleiß darzu abgerichteten Sprache, welchen er in seine Sprache ἀρτιβούριον, daß ist einen Boten nennete“, u. s. w.

8) Armenii afară de postul patruzecimei care se aseamănă întrucâtva cu al creștinilor ortodocși, mai au încă 10 posturi mici anuale și anume: 1) 6 zile înainte de Botezul Domnului; 2) 5 zile în săptămâna „Artivurți”; 3) 5 zile în săptămâna după Rusalii; 4) 5 zile în săptămâna a IV-a după Rusalii; 5) 6 zile înaintea Schimbării la față a Domnului; 6) 6 zile înainte de Adormirea Maicii Domnului; 7) 6 zile înainte de Înălțarea sfintei cruci; 8) 6 zile înainte de altele serbări a crucii pe la începutul lui Octomvrie; 9) 6 zile înainte de intrarea sfintei Fecioare în Biserică; 10) 5 zile în Decemvrie înainte de serbarea sfântului Iacov de Nisibe († 338). Conf. Eusevie Popovici, Istoria Bisericească, op. c., Vol. I, p. 582.

9) Vezi, Eusevie Popovici, Istoria Bis. op. c., Vol. I, p. 582.

adică Miercurea, în tot cursul anului, apoi săptămâna brânzei întreagă¹⁾. f) În vechime erau unii creștini cari nu posteau Miercurea și Vinerea, *de la Paști până la Rusalii*, adică în tot timpul Cincizecimei; această datină a încetat însă de mult. g) Se mai desleagă Miercurea și Vinerea, dacă în aceste zile se întâmplă sărbătoarea *Nașterii* ori a *Botezului Domnului*, după rândueala sinodului, din Constantinopole, ținut în anul 1166, sub președinția patriarhului de acolo *Luca Chrisoberg*.

Domnul Doctor Badea Cireșeanu Autorul Tezaurului Liturgic, venind de la piramidele „Gizeh”, trece cu barca riul Nilul pentru a cerceta muzeele egiptene din orașul Cairo (Egipt), Miercuri 18 August, anul 1904.

B.

Dar posturi de o zi mai sunt :

1. Ziua *ajunului* înaintea Botezului Domnului (5 Ianuarie) aducătoare aminte de postul catehumenilor cari se botezau în această zi.

2. Ziua *Tăerei Capului sfântului Ioan Botezătorul* (29 August) căci fapta lui Irod Antipa, care a poruncit tăerea capului²⁾, a fost o fără de lege și a adus întristare Mântuitorului³⁾. Afară de aceasta Ioan Botezătorul a fost cel mai mare

1) Conf. Pidalionul, op. c., p. 61.

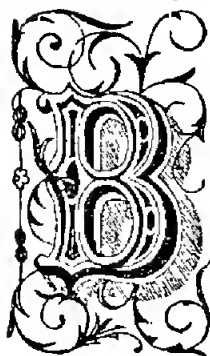
2) Mat. 14, 10.

3) Mat. 14, 12.

ajunător al timpului său, hrănindu-se în pustia Iordanului numai cu acride (lăcuste) și miere sălbatecă (must din coaja arborilor ¹⁾).

3. Ziua *Înălțării sfintei cruci* (ἡ ὑψώσις τοῦ σταυροῦ) din 14 Septemvrie, pentru că ne amintește de patimile Domnului, răstignirea sa pe cruce și alte evenimente petrecute cu crucea Mântuitorului. Aceste zile se ajunează mâncând după ora 9 (a 3-a după amiază) plante fierte fără unt de lemn ²⁾.

Spicuiiri asupra secțiunii IV-a.

binecuvântările și sfințirile bisericesti se îndreptează nu numai asupra oamenilor, ci și asupra lucrurilor care ne încungiuură, ca toate acestea să fie curate și umbrite de îndurarea divină. Evreii și chiar păgânii aveau numeroase datine pentru sfințirea templelor, a apei, a hranei, locuințelor, veșmintelor, poamelor, a roadelor pământului și a tuturor lucrurilor de cari ei aveau nevoie. Cu atât mai vârtos a fost trebuință în creștinism, ca binecuvântările și sfințirile să fie cu îmbelșugare revărsate asupra noastră și asupra celor ce ne folosesc pentru traiul nostru. Așa se binecuvintează și se sfințesc Bisericele, odorele sfinte, apa, etc. Apoi așa se binecuvintează pruncul când vine în lume, lucrurile casnice, ș. a.

Dar Biserica nu numai pe acestea le pune în rândueala binecuvântărilor și sfințirilor, ci ea primește la sine cu anume întocmiri și pe cei ce intră în monahism, și le arată acestora înainte toate greutățile vieții, pe cari le vor purta totdeauna fără șovăire pe umerii lor. Este foarte duios ritualul intrării în viața pustnicească; iar rugăciunile și formele sunt atât de pătrunzătoare, în cât de aci vede omul cât sunt de trecătoare deșertăciunile lumești, și cât de înaltă filosofie se cuprinde în sfintele învățături. Icoana lui Pavel Tibeul, a lui Antonie cel Mare, Macarie Bătrânul, a Mariei Egipteanca, a lui Sava, și a altor luceferi ai vieții sihastrice, înfățișează răbdarea, înțelepciunea, asceza, și tot ce poate să împodobească pe închinătorul tainic. Aceste calități purtate de sfinții pustnici, ne fac să mărim ale lor virtuți, căci au avut tăria să se lepede de lume cu ale ei amăgiri, și să trăiască în pustie, închinându-se fericiți Celui Nemărginit. Să nu ne închipuim însă că acești sihastrii au fost de neam sărac, ori fără știință, și deci în necunoștință de lumină s'au dus în pustie; nu, ci

1) Vezi pag. 273, n. 3, p. 274 n. 1, și p. 294 n. 14, Tom. III, Tez. Lit.

2) Vezi Confes. Ortod. Part. I, Intreb. 88. Conf. Pravila, cap. 381.

mulți din ei erau de viță aleasă, cu bogății părintești pe cari le împărțeau săracilor, și aveau știință înaltă, după cum dovedesc cugetările lor filosofice creștine, pe cari le ascultau cu pietate oamenii învățați, veniți din depărtare pentru această hrană suftetească.

După cum pruncul este binecuvântat de Biserică când vine în lume, tot așa și când omul încetează din viață este petrecut până la mormânt de sfințiți servitori ai altarului. Adormitul în Domnul este părăsit de lume când el nu mai este viu și nu mai aduce folos; numai Biserica nu îl părăsește, ci se roagă pentru al lui suftet, fie el drept ori păcătos. În ritualul înmormântărilor pruncilor, al laicilor vârstnici, al preoților și diaconilor de mir, al călugărilor și arhierilor, găsim atâta bogăție de cântări și rugăciuni, deosebite prin formă și cuprinsul lor, în cât rămânem uimiți de înălțimea și împletitura cuvintelor, și mai ales de înțelepciunea marilor scriitori ca Efrem Sirul, Ioan Damascen, ș. a., cari au adus lumina lor în aceste cântări, rugăciuni, plângeri, și întocmiri funebre.

Corpul omului adormit în sfânta credință, este îngrijit de Biserică, înmormântat în pământ cu toată cinstea cuvenită, iar nu aruncat spre mâncare pasărilor cum fac urmașii lui Zoroastru, dar nici ars și prefăcut în cenușă cum obișnuiesc Brahmanii din India, apoi nici aruncat în apă cum făceau Fenicienii, și nici mâncat de oameni cum fac Canibalii din Africa și insulele oceanice. Aceste obiceiuri pline de cruzime și neomenie, sunt necunoscute în înmormântările creștinilor ortodocși. Locurile de odihnă ale acestora, sunt grădini frumoase, pline cu flori, cruci, monumente, cripte, zidiri tari și alte lucruri minunate. Aceste locașuri în care dorm frații noștri, nu ne întristează când le vedem, ci privindu-le ne gândim că «măine ne va veni și nouă rândul să dormim aci».

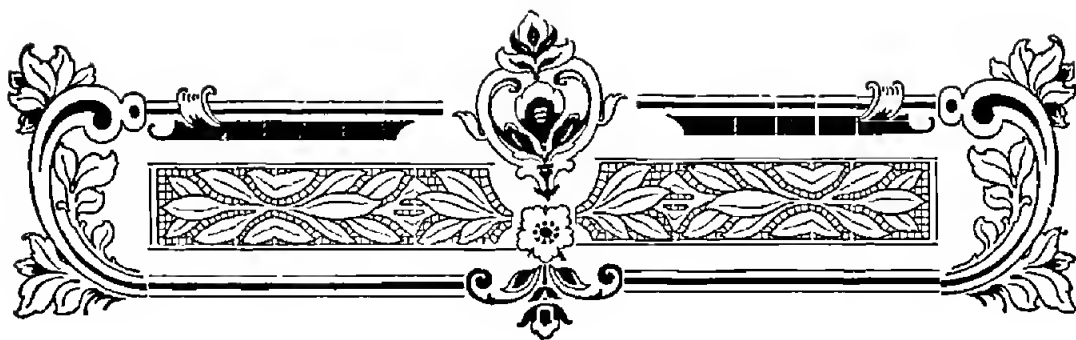
Fiii Bisericei, după încetarea lor din viață, fură înmormântați deci în catacombe (κομπτη), ori în cimitire (κομητήρια), cu cetiri și cântări bisericești. Corpul lui Constantin cel Mare, fu îngropat în curtea Bisericei sfinților Apostoli zidită de dânsul în Constantinopole; iar Evagriu ne spune (Hist. eccles. lib. IV, c. XXX) că împărații, împărătesele și clericii superiori, erau îngropați pe timpul său, în secolul VI, în Biserica sfinților Apostoli zidită de Iustinian. Acest privilegiu îl aveau și ctitorii Bisericii, de a fi înmormântați în lăuntrul sfintelor locașuri zidite de ei însiși. Creștinii de rând însă, erau îngropați ca și mai înainte în afară de orașe.

Foarte frumos și însemnat este și așezământul posturilor bisericești. Fiii Bisericei lăcomesc spre mâncare ca ori ce ființă vie, și așa face tot omul. Dar după cum o maică are grijă de hrana folositoare pruncului ei, tot așa și Biserica ortodoxă, poartă grijă de ceea ce trebuie să mâncăm. Pruncul aduce la gură cu mâna sa tot ce trebuie și nu trebuie de mâncat; iar dacă i se dă lui o hrană bună și dulce, caută să o mănânce pe toată, fără să-și dea seama că moartea îi va veni din hrană. Maica lui însă îi ea din mână hrana de prisos, ori vătămătoare, o ascunde, nu ascultă de plânsul pruncului, și astfel îl ferește de rău. Așa se întâmplă și cu fiii Bisericei ortodoxe: ei se hrănesc cu

lăcomie, fără să-și dea seama de urmări, și consumă grăsimi drese cu gusturi felurite și amăgitoare. Grăsimea și îmbelșugarea însă, nu se pot ascunde, sub ori ce formă s'ar îmbrăca ele. De aci isvorăsc răutăți și tot felul de boale, de care nu ne mai putem scutura cât trăim în lume. Din acea hrană scumpă și plăcută, ne vine mai pe urmă amarăciunea și multe suferințe, pe cari abia le ținem pe loc, dacă grăbim să ne supunem unei hrane de post aspru.

Iată pentru ce Biserica poartă grijă de noi, și mai 'nainte de a cădea în lăcomie, ne ferește ca cea mai bună maică și ne supune posturilor rânduite de ea, apoi iarăși ne cheamă la vițelul cel gras atunci când crede că ne folosește. Mulți bârfesc în contra posturilor, ne cunoscând binele pe cari ni-l aduc, și mulți rătăcesc când nu ascultă de porunca bisericească. Unii ca aceștia însă, nu știu că înfrânarea este izvorul vieții îndelungate, al înțelepciunii, al virtuții și al fericirii.

BIOGRAFIA MEA

**EU BADEA CIREȘEANU, DOCTOR IN TEOLOGIE,
PROFESOR LA FACULTATEA DE TEOLOGIE A
UNIVERSITĂȚII DIN BUCUREȘTI.**

Am zidit-am cu ajutorul lui Dumnezeu această casă spirituală care poartă numirea „Tezaurul Liturgic al sfintei Biserici creștine ortodoxe de răsărit”, înzestrată cu multe cărări, lucrate cu chibzueală, muncă și mare cheltuială. Casa aceasta sprijinită pe stâlpii învățăturilor liturgice, am închinat-o Bisericii și neamului meu românesc. Și am cheltuit cu călătoriile în lume pentru studiile din acest Tezaur Liturgic, apoi cu tiparul și toate podoabele cărții în 2000 de exemplare și fie care exemplar în 3 Tomuri, suma de 25.000 lei valoare românească.

De aceea, acum la etatea mea de 53 de ani, mi-am păstrat și mie un colțisor în acest frumos locaș, și anume aci la sfârșitul Tomului al III-lea ca să scriu ceea ce

am crezul de cuviință și asupra vieții mele. Aceasta am făcut-o pentru ca cititorul blând și bine voitor, să știe după ducerea mea din această lume, cine a fost muncitorul care a scris acest Tezaur Liturgic, când s'a

Domnul Doctor Badea Cleșeanu afărșind Tezaurul său Liturgic, îl oferă cetitorilor săi.

născut el, din ce părinți, ce studii a făcut, ce carieră și demnități a purtat în lume, ce a pățimit în viață, și alte amănunte bune de știut pentru frații de acum și mai

ales pentru cei ce vor veni după noi. Aceeași plăcere pe care o avem noi când cetim viața celor ce au trăit înainte de epoca noastră, o vor simți și cei ce vor citi cele cu privire la viața noastră de acum.

Pe lângă cele zise mai sus, dacă am așezat aci și această mică Biografie, m'am gândit că în această mare lucrare, la care m'am chinuit 17 ani din cea mai frumoasă etate a vieții mele, am scris despre tot ce îi folosește, nu numai creștinului ortodox, dar și fie cărui om din orice ramură a vieții. Am scris deci, despre Literatura liturgică, începutul sfintelor locașuri de închinare în casele creștinilor și catacombe, iconografia, servitorii altarului, odoarele liturgice, cântarea sfântă, simbolică cultului, studii amănunțite asupra liturgiilor, sărbătorilor, tainelor, binecuvântărilor, posturilor, etc. Toate acestea sunt întemeiate pe sfânta Scriptură, și texte originale patristice, istorice, dogmatice și altele. Dar despre mine lucrătorul și meșterul casei, nu se cădea să zic ceva? Trebuia să aștept să zică altul despre mine, ce va voi el după al său cuget și rândueală, iar eu să nu întind cătuși de puțin pana, nici după munca acestor trei Tomuri? Dar cine cunoaște firea și tainele omului, mai bine de cât el însuși? Eu cred că fie care autor de cărți mari și prețioase, face bine să zică la sfârșitul scrierei sale și câteva cuvinte despre sine, nu ca o mândrie, nici ca o laudă, ci ca să cunoască posteritatea pe înaintașii săi cari au muncit din greu pentru folosul Bisericii și al neamului românesc.

Când zidește cineva o Biserică, un monument, un palat, își pune și el chipul și numele său în fruntea clădirei, ca să ea și alții pildă de la dânsul și să-l știe cei ce vor veni după el. Așa au făcut străvechii regi ai Egiptului, ai Asiriei, Babiloniei, Indiei, apoi ai Persiei, Greciei, Italiei și ai tuturor țărilor vechi cu cultură. Toți aceștia și-au pus chipul și scriptura pe piramidele, templele și monumentele lor, iar noi le admirăm, le cetim și apoi închegăm bine firul Istoriei acestor popoare cu tot trecutul și împrejurările lor. Tot așa a făcut și Marele Constantin când a zidit Biserica sa, apoi Iustinian la Biserica sfânta Sofia din Constan-

tinopole, Constantin Monomahul la Biserica sfântului Mormânt din Ierusalim, Neagoe Basarab la minunea arhitecturii din Curtea de Argeș, și toți ctitorii mari și mici ai Bisericilor și așezămintelor sfinte, și-au pus chipul cu numele lor pe monumente, ca să se cetească și să se știe cine a lucrat pentru folosul omenirii, și cine a dormit în viață. Dar și cartea este un monument mai mare ori mai mic, și de aceea se cuvine a se cunoaște de aproape ctitorul ei. Eu merg mai departe și zic că o Carte folositoare, este mai mult decât un monument; căci pe acesta poate să-l facă ori ce om bogat, poruncind adică altora să-l zidească și să-l împodobească; iar Cartea este muncită, făcută și dată la lumină numai de autorul însuși.

Sfântul apostol Pavel, dacă arată cetitorilor epistolelor sale, cine a fost el în tinerețe, cum s'a convertit la creștinism în calea Damascului, ce a pățimit și a lucrat pentru propoveduirea Evangheliei, nu a făcut aceste mărturisiri ca să se laude pe sine, ci ca să știe cetitorii că lucrul bun se face cu greu și trebuie cineva să se jertfească pe sine pentru o faptă mare. Dar și sfântul Grigorie de Nazianz și-a scris biografia sa într'un chip foarte frumos și mesteșugit (*Carmen de vita sua*); așa a făcut și fericitul Augustin (*Confessiones XIII lebri*), cum și alți scriitori vechi și noi, fără a urmări pentru dânsii decât numai umilința și mărirea Celui Prea Înalt.

Ca să scrie cineva o carte mare și bine documentată, trebuie să renunțe la ale sale bunătăți, petreceri, ranguri lumești ș. a. Trebuie să se închidă în casă, cum am făcut eu, 17 ani în cea mai frumoasă etate, ori și mai mult sau mai puțin, ca să lucreze temeinic și pentru folosul cetitorilor. Lucrătorul acesta știe că își va pierde sănătatea, vederea, își va sdruncina organismul, dar el muncește înainte. Eu m'am luptat și cu frigul ca și cu căldura, cu boala ca și cu diferite nevoi și supărări, dar n'am încetat de a lucra la **Tezaurul Liturgic**, până ce l'am finit. Mai știe scriitorul, că drept răsplată pentru osteneala sa, va dobândi cel puțin de la contemporanii săi, bârfeli, prigoniri, priviri încruntate, defăi-

marea operei prin grai și scris, va fi supus la tot felul de neajunsuri, ca și când el ar fi adus asupra omenirii o mare nenorocire și ar fi săvârșit o fără de lege. Dar totdeauna aceasta este răsplata scriitorilor și a celor ce se jertfesc pentru o idee mare.

Solone, Aristide, Socrate, Platon și apoi Galileu împreună cu alți luminători ai lumii, nu au avut decât amărăciuni și exilări pentru munca lor. Solone († 559 a. Hr.) marele legiuitor al Atenei, a murit pribegind pe la curtea lui Creso și pe la alți bogați, flămând și gol până ce și-a terminat viața chinuită în închisoarea din insula Cipru, drept recunoștință pentru folosul adus neamului său. Asemenea suferințe a îndurat și dreptul Aristide († 469 a. Hr.), iscusitul patriot atenian, mort în neagra sărăcie departe de ai săi. În anul 1899 când mă aflam sus pe dealul Acropolei din marginea orașului Atena, m'am înfiorat când am văzut în apropiere, întunecoasa peșteră în care a fost aruncat Socrate († 400 a. Hr.) de elevii și frații săi atenieni, până ce i-au dat cupa cu otravă ca să bea, ca o recunoștință pentru lumina ce a adus pe tărâmul științei și al filosofiei. Nu mai puțin a pătimit și Platon († 347 a. Hr.) cât a trăit în viață pentru scrierile și folosul adus în lume. Apoi Galileu († 1642 d. Hr.) câte torturi dureroase nu a suferit din partea inchiziției papale, căci propoveduea mișcarea pământului împrejurul soarelui? Iar când martirul mai râsufla sub povara chinurilor, suspina zicând: „**E pur si muove**” (și cu toate acestea se mișcă pământul).

Insuși Domnul și Mântuitorul nostru Iisus Hristos a fost răstignit pe cruce de Jidovi, din cauza dumnezeiștilor și blândelor lui învățături. Iar sfinții săi Apostoli, niște pescari săraci, dar întăriți cu puterea divină a Fiului lui Dumnezeu, au fost huliți, muciți, hierăstruiți, ori răstigniți sau decapitați, pentru învinuirea că propoveduiau învățăturile mesianice. Apoi dacă Mântuitorul nostru și Apostolii săi au pătimit pentru mântuirea lumii, ce vom mai zice de noi, niște neputincioși, când ne împrășcăm lumea cu sudalme, pentru singura vină că facem și noi binele pe care-l putem? Dar nu,

nu vom lua în seamă pornirile pătimăşe ale semenilor noştrii, căci de aci ar urma să nu mai săvârşim nimic bun. Ştim că jivini muşcătoare au fost totdeauna în lume, şi este plin pământul de numărul lor; oameni preţioşi şi muncitori sunt puşini; dar de cei ce stau pe la răspântii sau prin ungherele întunecoase, ca de acolo să arunce cu tină, sunt destui.

Barbarii totdeauna au prigonit lumina şi pe cei ce o purtau cu sine; totdeauna s'au sculat în contra **oamenilor geniali**, i-au prins şi i-au nimicit. Antropofagii africani şi insulari când întâlnesc în deşerturile lor oameni luminaţi, geografi, cercetători şi apostoli ai ştiinţei, îi mănâncă ca pe nişte rău făcători. Dar dacă nu ar fi fost genii ale culturei, nu s'ar fi ridicat atâtea împărăţii puternice. Un Licurg a întemeiat o Eladă mare; un Cicerone o republică romană destul de tare; un Dante Alighieri atâţia luceferi ai ştiinţei şi artei; iar Cronicarii români, numeroşi viteji ai neamului nostru.

Acum voi trece la Biografia mea şi voi arăta pe scurt locul şi timpul naşterii mele, părinţii, copilăria mea, datinele din casa părintească, studiile, cariera mea, demnităţile, recompensele, scrierile, calităţile sufleteşti, călătoriile şi patimile mele.

1. Locul şi timpul naşterii. Pe malurile râului Vedea din frumoasa şi scumpa noastră **Ţară Românească**, între alte sate se află şi comuna **Spineni**, din judeţul Oltul, depărtată de oraşul **Slatina** capitala judeţului, cu 40 de kilometri spre răsărit. Se cheamă „Spineni” această comună, de la nişte locuitori veniţi aci în vechime de la „**Spini**” o localitate în munţii Carpaţi. Comuna cu vr'o 2.500 de locuitori este aşezată pe malul drept al râului Vedea; ea este compusă din mai multe cătune; unul din acestea se cheamă „**Vineţii de jos**” spre deosebire de alt cătun vecin zis „**Vineţii de sus**”. Cătunul Vineţii de jos stă aşezat numai pe dealul înalt din dreapta râului Vedea; iar râul acesta se varsă în Dunăre şi are apă numai când plouă ori când se topeşte zăpada. Foarte liniştit este acest cătun şi frumos aşezat pe deal, de unde se desfăşură o privelişte măreaţă

pe lunca râului, mănoasă și plină de sămănături. În cătunul Vineții de jos m'am născut eu, în zorile zilei de 16 Mai, anul 1859, adică anul norocos al Unirii Principatelor Române, din părinți țărani, Români curați, și anume Gheorghe Anghel Cireașă și soția sa Floarea.

2. **Părinții.** Amândouă părinții mei, agricultori de meserie, coborau din viță preotească și erau pioși, cu frica lui Dumnezeu și cu viața sfântă. Strămoșii lor s'au luptat cu Turcii, Grecii, Ungurii și cu toți barbarii cari năvăleau în țară și căutau să ne cuprindă pământul și să surpe religia noastră. Maica mea a adormit întru Domnul în floarea tinereții sale, când eu eram prunc în fașă; iar tatăl meu a adormit în luna Noemvrie anul 1895, într-o vârstă frumoasă de 79 de ani. De aceea eu rămânând fără maică, când eram în leagăn, am rămas și fără iubirea caldă și atât de binefăcătoare a maicei. Și am pățimit multe cât am crescut pe mâini streine; iar părintele meu a suferit și el îndestul, până ce m'a văzut crescut mare. După cum era tatăl meu, tot așa era și maica mea, cât a trăit, bună, pioasă, liniștită, blândă și milostivă. Ea nu lipsea de la Biserică în zile de Duminici și sărbători; nu mergea în casa Domnului fără prinos; dar nici nu întorcea ochii de la săraci până ce nu-i miluia cu ceea ce avea. De aceea era numită de sătence „Floarea câmpului, a gospodăriei și a blândeții”. Cum am zis, ea de timpuriu a plecat dintre noi plânsă de tot satul.

Tatăl meu nu era nici el mai pe jos în fapte creștinești. Din buna lui plăcere a fost cântăreț al cătunului, la Biserică cu hramul „Adormirea Maicei Domnului”, până la sfârșitul vieții sale. Iar această Biserică a fost înzestrată de dânsul cu multe prefaceri și odoare s. e. cu frumoasa turlă pe care o are acum, cu clopotul, cărți bisericești, ș. a. Mare dragoste avea dânsul să se scoale în miezul nopții, pe gerul cumplit al ernei, ori pe căldura verei, și apoi cetind pe de a rostul rugăciuni, să meargă cu mine la Biserică, în marginea răsăriteană a satului, iar în casa lui Dumnezeu să cetească canoanele, psaltirea, ceasurile ș. a., până în zorile zilei, când venea și preotul Oprea. Acesta iarăși un destoinic servitor al ce-

lor sfinte, dând binecuvântarea se începea ortrina și liturgia cu toată rânduiala și sfințenia deplină. Nimic nu lăsa tatăl meu necelit din ritualul zilei. El zicea că „mai bine să piară soarele de pe cer decât să se scurteze sfintele slujbe“.

În sat și în localitățile vecine, tatăl meu era cunoscut ca stâlp al comunei, ca om milos, drept, și ajutător cu ceea ce avea, față de neputincioși. Mulți săteni veneau la dânsul să ceară sfaturi și mângâeri în timpuri grele; iar el asemenea unui „înțelept“ din vechime, deschidea cărțile sfinte, pildele lui Solomon, ori Noul Testament, și aci în cărți, aflând învățături potrivite cu nevoea omului, mai adăogând și înțelepciunea lui, vindeca turburarea celui suferind. Fața senină a părintelui meu, părul și barba lungă și albă ca zăpada, vocea lui dulce și blândă, toate acestea înrîureau în bine asupra celui strein.

3. **Copilăria.** De și nu am avut fericirea să-mi trăească maica, totuși copilăria mi-a fost plăcută și am trăit bine în căminul părintesc. Tatăl meu, fratele meu cel mai mare anume **Bratu**, iarăși un om înțelept și cu viață sfântă, dar mai ales soția fratelui meu anume **Ioana**, o femeie blândă și cu frica lui Dumnezeu, m'au iubit fără margine și m'au respectat. Noi 4 inși închegam o familie cinstită, în casa și averea noastră, mulțumiți cu cât ne da Dumnezeu. În căminul nostru nu s'au auzit înjurături de cele sfinte, nemulțumiri, ori bârfele în contra cuiva. În zilele de sărbători și Duminiți, mai ales vara după amiază, mergeam cu tatăl meu în dealul râului Vedeia „la cei trei cireși“ lângă grădina noastră „din coastă“, și acolo șezând la umbră pe iarbă, priveam în depărtare până seara spre munte, spre pădurea satului, pe lunca râului Vedeia și în jos spre meazazi, vorbind amândouă tot lucruri sfinte și frumoase. Aceasta era cea mai de căpetenie desfătare a noastră. Eu am căpătat deci, o creștere și o pilduire prea bună în casa părintească. Sfaturile părintelui meu, erau de obicei proverbe din sfânta Scriptură, zise de el cu blândețe și pietate religioasă.

4. **Datine.** Mergerea noastră la Biserică era cea din-

tâi datorie creștinească. Posturile le păzeam cu toată rânduiala bisericească ca și cei mai de seamă sihăștrii; de aceea boală în casa noastră n'am cunoscut. Sărbătorile mari și mici le țineam cu sfințenie, și totuși aveam timp și pentru munca câmpului; apoi casa noastră era „Casa lui Avraam“, unde se adăposteau streinii și călătorii. Pomenirile morților cu împărțiri de milostenie, obiceiurile sfinte ale Crăciunului, ale săptămânei brânzei, păresimilor, ale Paștelor, Rusaliilor, Sfinților Apostoli, Adormirea sfintei Fecioare, și ale tuturor zilelor bisericești de bucurie ori de ajunare, se țineau cu mare sfințenie la noi. Mărturisirea și împărtășirea cu sfințele Taine la Paști, erau datorii legate de viața noastră. De aceea și în zilele mari, niminea nu avea o mai mare bucurie sufletească decât noi.

5. **Studiile.** Când eram în vârstă de 5 ani, am început a învăța în casă alfabetul din „Bucoavnă“ și cetirea cu litere cirilice; iar după un an, am fost dat la școala satului a învățătorului „Dumitru Candidatul“, unde am început a învăța alfabetul cu cetirea literelor latine. Clasele primare însă le-am terminat deplin și cu eminent succes în școala statului numită „Ionașcu“ din Slatină, în anul 1874. Dar pe când învățam clasele primare, în anul 1870, în etate numai de 11 ani, am plecat mâhnit din cuibul părintesc, și am mers în orașul Pittești, unde am intrat ca băiat de prăvălie la **Nae Băcanul**, în zilele acelea comerciant fruntaș din acel oraș. Tatăl meu însă nu s'a învoit cu această ocupațiune a mea, și de aceea am trecut la **Niculcea Boiangiul** din piața orașului, ca să învăț vâpsirea țăsăturilor casnice. Dar tatăl meu nu a voit să fiu nici meșteșugar, și de aceea am plecat la Slatină ca să termin clasele primare, după ce am trecut în scurt timp prin filiera negoțului și a meșteșugului. Chemarea mi-a fost să mă ocup cu științele, cu cari m'am muncit din copilărie până astăzi și până va voi **Cel Prea Înalt**. După finirea claselor primare am intrat în anul 1874 în seminariul din Curtea de Argeș, cursul inferior, adică cu clasele I-a, II-a, III-a și IV-a, pe care le-am terminat cu mult succes în anul 1878.

În acel an **Prea Sfințitul episcop al Argeșului**, de

atunci, **Ghenadie**, în dorul său de a ajuta tineri muncitori și distinși la învățătură și bună purtare, m'a chemat la dânsul în episcopie, unde am rămas copist în cancelaria sa un an de zile. Iar în anul 1879 am intrat sub privigherea Prea Sfinției Sale bursier în seminariul „Central“ din București, cursul superior, adică cu clasele V-a, VI-a și VII-a, pe care l'am absolvit în anul 1882.

6. **Cariera și continuarea studiilor.** În anul 1883 am fost numit profesor de Caligrafie și Desenm la seminariul din Curtea de Argeș. Aci, în timp de 3 ani și jumătate cât am funcționat, nu m'am mărginit numai în instruirea elevilor la desen, după modele și cu mâna liberă, ci am introdus și teoria cu praxa și măsura amănunțită a celor 4 feluri de scrieri: engleză, batardă, lapidară și rondă. Fiecare elev era destoinic în caligrafie, adică în această artă frumoasă, atât de înapoiată în țara noastră. În anul 1885 A.A. L.L. R.R. Principii Ferdinand Moștenitorul tronului României și fratele său Carol, vizitându-mi cu suitele lor saloanele de desen și caligrafie în cari se aflau produsele elevilor și ale mele, mi-au adus mulțumiri cu îndestulare pentru munca mea.

Dar în anul 1886 am plecat cu concediu la Universitatea din Cernăuți să învăț studiile Facultăței de Teologie de acolo, de unde am venit în țară „Doctor în Teologie“ în anul 1891, după ce am depus în Facultate 16 examene anuale, de stat și riguroase cu note eminente. Ocrotirea Prea Sfințitului episcop Ghenadie, mi-a folosit mult în timpul acestor studii și în viață.

În anul 1891 am fost numit profesor „suplinitor“ la Universitatea din București în Facultatea de Teologie, la catedra de Liturgică, Pastorală, Omiletică, și Catehetică; iar în anul 1892 profesor „provizoriu“ și apoi în anul 1895 profesor definitiv la aceeași catedră, unde am propus cursurile ei, cu ezactitate, căldură și fond științific, de atunci până astăzi și până va voi Dumnezeu. În Facultatea de Teologie, pe lângă catedra mea, am mai propus și cursurile de Teologia Morală (1898—1901)

și pe cele de **Limba Ebraică** (1904—1905) după poftirea Consiliului profesoral și aprobarea ministerială.

7. **Demnitățile.** În anul 1893 am fost numit Director al Mitropoliei din București, unde am muncit cu dreptate, bună cuviință, cinste și mult zel, până în anul 1896 când am demisionat. Ași fi mai primit și alte demnități în cursul timpului, dar ocupațiunea încordată și îndelungată cu „Tezaurul Liturgic“ m'a ținut pe loc.

8. **Recompensele.** Ca răsplată a ostenelelor mele, sunt decorat cu „**Coroana României**“ în gradul de Cavaler și Oficer, apoi medaliat cu „**Răsplata muncii pentru Biserica**“ clasa I, cu „**Medalia jubiliară**“ Carol I și cu „**Medalia de aur**“ cu *Diplomă specială pentru lucrări științifice*.

9. **Scrierile.** Când eram student în Facultatea de Teologie din Cernăuți, am scris și susținut un Seminarium intitulat „*Iniințarea Mitropoliei Ungro-Vlahiei*“ pentru care am fost premiat de Juriul acelei Facultăți. Mai târziu am scris multe articole de știință în *Revista* „*Voccea Bisericeii*“ apărută sub Direcțiunea mea între anii 1894—1896. Am fost Redactor la *Revista* „**Biserica ortodoxă Română**“ între anii 1906—1907 în care am publicat numeroase studii teologice. Iar cea mai valoroasă scriere a mea este acest „**Tezaur Liturgic**“ la a cărui lucrare mi-am cheltuit 17 ani din cei mai frumoși ai vieții mele.

10. **Calitățile sufletești.** În viața mea nu am făcut rău la nimeni; dar bine am făcut când am putut. Nu am răpit, nici am râvnit la munca altuia; pe săraci și neputincioși i-am ajutat pe cât mi-a fost cu putință. Când m'a bârfit cineva am tăcut, am răbdut, căci așa zice sfânta Scriptură.

11. **Călătoriile.** Cu începere mai ales din anul 1897 și până astăzi, am călătorit cu multă osteneală și cheltu-eală în vacanțele de vară, în toate țările europene, în **Asia Mică** și în **Africa nordică**, pentru cercetări liturgice, arheologice bisericesti și culte păgâne. Am intrat în catacombe și în toate muzeele mari, ca să văd trecutul cultural și religios al omenirii. Piramidele egiptene și monumentele vechi și noi din lume, iarăși au fost văzute de mine. Nu am trecut însă cu vederea nici

comorile religioase păstrate în țara noastră românească, de la Voevozii și boerii pământeni. Călătoriile în țări depărtate luminează pe om, îl înalță cu sufletul și îi măresc cercul cunoștințelor.

12. Patimile. Nu s'a născut om în lume care să nu întâmpine dureri. Omul se naște plângând și moare tot plângând. Viața îi este tot un plâns și traiul asemenea. Puține clipe înseninează fruntea omului suferind. Aceste patimi sunt grele și copleșitoare mai ales pentru oamenii eșiți din popor și cari se ridică prin ei înșiși. Eu am început să pătimesc ca prunc, când am rămas în fașă fără maică; apoi de aci ca copil, în școală, la studii, iarăși am pățimit îndestul. Ca tânăr, în lupte cu nevoi, cu dușmani, cu felurite întâmplări, de asemenea am dus greul suferințelor. Peste acestea la bătrânețe mai vin boalele și neputința. Așa, omul este totdeauna înlănțuit de patimi și dureri trupești și sufletești. Fericit însă este cel ce le poate purta și nu cade biruit de asprimea lor.

CUPRINSUL TOMULUI III^{-LEA}

AL

TEZAUURULUI LITURGIC

	<u>Pagina</u>
§ 1. Deosebirea între cele trei Tomuri ale acestui Tezaur	7
§ 2. Planul materiei din Tomul III-lea al Tezaurului Liturgic . . .	9

SECȚIUNEA I

Priviri generale asupra cultului dumnezeesc public.

§ 3. Cuprinsul secțiunii	12
------------------------------------	----

CAPITOLUL I

Sfințenia cultului dumnezeesc public și pietatea cerută de la creștini cu deosebire în casa Domnului.

§ 4. Definițiunea cultului dumnezeesc public, împărțirea și însemnă- tatea lui	15
---	----

Articolul I

Demnitatea cultului.

§ 5. Formele exterioare ale cultului ortodox	20
§ 6. Săvârșirea cu demnitate a cultului	23
§ 7. Calitățile interioare ale serviciului divin	25
§ 8. Scopul întreit al cultului	26

Articolul II**Semnele exterioare ale pietății credincioșilor
în Biserică.**

	<u>Pagina</u>
§ 9. Descoperirea capului	28
§ 10. Îndreptarea feței spre răsărit și motivele pentru aceasta . . .	32
§ 11. Ascultarea cu sfințenie a serviciului divin	35
§ 12. Facerea semnului sfintei cruci	38
§ 13. Cele patru feluri de pozițiuni ale corpului nostru la rugăciune . .	41
§ 14. Impunerea mâinilor și ridicarea brațelor	47

CAPITOLUL II**Unele luminări științifice asupra serviciului divin.**

§ 15. Vechimea sfintei liturgii și pregătirile pentru săvârșirea ei . .	51
---	----

Articolul I**Înflorirea serviciului liturgic răsăritean cu tre-
cerea treptată a timpului.**

§ 16. Serviciul divin în Vechiul Testament	53
§ 17. Liturgia în timpul sfinților apostoli	58
§ 18. Liturgia în secolul al II-lea	64
§ 19. Liturgia Constituțiunilor apostolice din secolul al III-lea, și ju- mătatea primă a secolului al IV-lea	69
§ 20. Liturgia sfântului apostol Iacov fratele Domnului.	77
§ 21. Liturgia sfântului Marcu	81
§ 22. Cele trei formule liturgice ale Bisericii ortodoxe, autorizate din secolul al IV-lea și până astăzi	85
§ 23. Sacrificiul euharistic și numirile lui	88

Articolul II**Condițiunile trebuincioase pentru săvârșirea
sfintei Liturgii.**

§ 24. Vrednicia și pregătirea ministrului liturgisitor	92
§ 25. Timpul pentru săvârșirea sfintei liturgii	96
§ 26. Odoarele trebuincioase la servirea sfintei liturgii	99
Spicuiți asupra secțiunii I-a	102

SECȚIUNEA II

Sfânta Liturgie.

Pagina

§ 27. Cuprinsul acestei secțiuni	105
--	-----

CAPITOLUL I

Serviciul divin introducător în sfânta Liturgie, săvârșită în zilele de Duminici și în zilele de rând ale săptămânei.

§ 28. Cele 7 laude dumnezești și origina lor	106
--	-----

Articolul I

Laudele dumnezești de seara.

§ 29. Numărul 7 găsit în cele mai mari acte din Vechiul și Noul Testament	111
§ 30. Împărțirea anului în luni, săptămâni și zile, la popoarele vechi și la creștini	113
§ 31. Cele 7 zile ale săptămânei și însemnătatea lor liturgică	117
§ 32. Ora IX-a (ᾠρα ἐννάτη, nona) și conținutul ei	119
§ 33. Vespera (Ἑσπερινός, vecernia) în timpurile prime ale creștinismului	121
§ 34. Vespera (Ἑσπερινός, vecernia) în zilele noastre	124
§ 35. Vespera cea mică (ὁ μικρὸς Ἑσπερινός)	125
§ 36. Vespera cea mare (ὁ μέγας Ἑσπερινός) de Sâmbătă seara	126
§ 37. Vespera în zilele de rând ale săptămânei	132
§ 38. După-cinarea (Ἀποδειπνον, Pavecernița)	133

Articolul II

Laudele dumnezești de dimineața.

§ 39. Miezonoaptea (Μεσονυχτιών, Polunoșnița)	136
§ 40. Ortrina (Ὁρθρος, Utrenia) în primele timpuri ale creștinismului	138
§ 41. Ortrina de astăzi în ziua Duminicii	143
§ 42. Ortrina în zilele de rând ale săptămânei	150
§ 43. Ora I-a (ᾠρα πρώτη, prima)	151
§ 44. Ora III-a (ᾠρα τρίτη, terția)	153
§ 45. Ora VI-a (ᾠρα ἕκτη, sexta)	155
§ 46. Tipica – Τυπικά – (Obednița)	155

CAPITOLUL II

**Explicațiuni asupra liturgiilor sfinților
Părinți, Vasilie cel Mare, Ioan Hrisostom și Gri-
gorie Dialogul.**

	<u>Pagina</u>
47. Cele trei părți ale sfintei Liturgii.	157

Articolul I**Proskomidia (Προσκομιδή).**

§ 48. Aducerea darurilor (τῶν δώρων) în Biserică de primii creștini . .	158
§ 49. Intrebuițarea darurilor (τῶν δώρων) aduse în Biserică de vechii creștini	161
§ 50. Inveșmântarea diaconului și a preotului la sfânta Prosko- midie	164
§ 51. Rânduiala dumnezeieștei Proskomidii (Διάταξις τῆς Θείας Προ- θέσεως), cu explicațiuni și studii științifice asupra ei. . . .	168

Articolul II

**Liturgiile sfinților Părinți Vasilie cel Mare
(Βασιλείου τοῦ Μεγάλου) și Ioan Hrisostom (Ἰωάννου
τοῦ Χρυσοστόμου) cu explicațiuni și cercetări
științifice asupra lor.**

§ 52. Liturgia celor „chemați“ (Λειτουργία τῶν κατηχουμένων s. προαναφορική).	178
§ 53. Liturgia „credincioșilor“ (Λειτουργία τῶν πιστῶν s. ἀναφορά) până la simbolul credinței	188
§ 54. Liturgia credincioșilor de la simbolul credinței și până la ru- găciunea domnească	197
§ 55. Liturgia credincioșilor de la rugăciunea domnească și până la fine	207

Articolul III

**Liturgia sfântului Grigorie Dialogul
(Γρηγορίου τοῦ Διαλόγου) sau a celor mai înainte
sfințite (τῶν Προηγιασμένων).**

§ 56. Intocmirea acestei liturgii	222
§ 57. Liturgia celor mai înainte sfințite a catehumenilor (τῶν κατη- χουμένων)	226
§ 58. Liturgia celor mai înainte sfințite a credincioșilor (τῶν πιστῶν) . .	233
Spicuri asupra secțiunii 2 II-a	239

SECȚIUNEA III

Sărbătorile împărătești, ale sfinților, și sfintele misterii.

	<u>Pagina</u>
§ 59. Cuprinsul secțiunii	242

CAPITOLUL I

Sărbătorile împărătești, ale sfinților, origina lor, și serviciul divin al acestor zile.

§ 60. Instituirea sărbătorilor împărătești și împărțirea lor	244
§ 61. Serbarea Duminicii	246

Articolul I

Sărbători împărătești mutabile cu privire la Domnul nostru Iisus Hristos.

§ 62. Duminica Stălpărilor. (Ἡ κυριακὴ τῶν βαλῶν)	251
§ 63. Duminica Invierei Domnului nostru Iisus Hristos (Τὸ Πάσχα) . .	254
§ 64. Înălțarea Domnului (Ἡ ἀνάληψις τοῦ Κυρίου)	261
§ 65. Duminica pogorârei sfântului Spirit (Ἡ Πεντηκοστὴ ἡμέρα) . .	262

Articolul II

Sărbătorile împărătești nemutabile cu privire la Domnul nostru Iisus Hristos.

§ 66. Nașterea Domnului (Ἡ γέννησις τοῦ Κυρίου)	265
§ 67. Tăierea împrejur a Domnului (Ἡ περιτομὴ τοῦ Κυρίου) . . .	270
§ 68. Botezul Domnului (Τὰ ἐπιφάνια)	273
§ 69. Întâmpinarea Domnului (Ἡ ὑπαπαντὴ τοῦ Κυρίου)	276
§ 70. Schimbarea la față a Domnului (Ἡ μεταμόρφωσις τοῦ Κυρίου) . .	279

Articolul III

Sărbătorile împărătești nemutabile cu privire la sfânta Fecioară Maria.

§ 71. Nașterea sfintei Fecioare (Τὸ γενέσιον τῆς Θεοτόκου)	281
§ 72. Intrarea în Biserică a Născătoarei de Dumnezeu (Ἡ ἐν τῷ ναῷ εἰσοδος τῆς Θεοτόκου)	283
§ 73. Buna Vestire (Ὁ εὐαγγελισμός τῆς Θεοτόκου)	284
§ 74. Adormirea Maicei Domnului (Ἡ κοίμησις τῆς Θεοτόκου) . .	286
§ 75. Sărbătorile mijlocii sau ale sfinților mari	289
§ 76. Sărbătorile sfinților mai mici	294

CAPITOLUL II**Cele șapte misterii cu întocmirile lor liturgice.**

	<u>Pagina</u>
§ 77. Origina dumnezească a sfintelor misterii	299

Articolul I**Deosebirile dintre Biserica ortodoxă, latină și protestantă cu privire la sfintele misterii.**

§ 78. Deosebirile dintre Biserica ortodoxă și latină asupra sfintelor misterii	302
§ 79. Deosebirile dintre Biserica ortodoxă și protestantă asupra sfintelor misterii	306

Articolul II**Învățăturile liturgice ale Bisericii ortodoxe despre sfintele misterii.**

§ 80. Botezul	308
§ 81. Mirul și sfințirea lui	314
§ 82. Euharistia	317
§ 83. Preoția cu ritualurile ei	319
§ 84. Pocăința	324
§ 85. Căsătoria	326
§ 86. Maslul (eleo-ungerea)	330
Spicuiuri asupra secțiunii a III-a	332

SECȚIUNEA IV**Binecuvântările, sfințirile, înmormântările și posturile anuale, cu orânduirile lor liturgice.**

§ 87. Cuprinsul acestei secțiuni	335
--	-----

CAPITOLUL I**Binecuvântările și sfințirile.**

§ 88. Origina și scopul binecuvântărilor și al sfințirilor	337
--	-----

Articolul I**Binecuvântările și sfințirile publice.**

	<u>Pagina</u>
§ 89. Sfințirea Bisericii (ναός ἐνθρονισμένος)	338
§ 90. Sfințirea odoarelor bisericești	341
§ 91. Sfințirea apei (τὸ ἁγίασμα, aqua benedicta)	342

Articolul II**Binecuvântările și sfințirile particulare.**

§ 92. Rugăciunile la nașterea pruncului	345
§ 93. Binecuvântările și sfințirile lucrărilor casnice	346
§ 94. Tunderea în monahism	348

Articolul III**Înmormântările cu datinele lor religioase.**

§ 95. Ritualul înmormântărilor	351
§ 96. Cimitirele—κομητήρια— cu studii asupra lor	356
§ 97. Diferitele obiceiuri străvechi la înmormântări	366
§ 98. Cuvântările funebre și pomenirea morților în timpurile vechi creștine	375
§ 99. Pomenirea morților în zilele noastre	382

CAPITOLUL II**Cele patru posturi ale anului cu spiritul lor liturgic.**

§ 100. Postul păzit ca măsură religioasă, morală și igienică . . .	384
--	-----

Articolul I**Posturi instituite cu privire la persoana Mântuitorului.**

§ 101. Postul Nașterii Domnului	389
§ 102. Postul Patruzecimei	392

Articolul II**Posturi instituite cu privire la sfinții apostoli și sfânta Fecioara Maria.**

§ 103. Postul sfinților apostoli	399
§ 104. Postul Adormirii Maicei Domnului	401
§ 105. Posturi de câte o zi	402
Spicuiuri asupra secțiunii a IV-a	407
Biografia mea	410

CELE 62 DE ILUSTRAȚII

ALE

TOMULUI III-^{LEA} DIN TEZAURUL LITURGIC

	<u>Pagina</u>
1. Chipul Autorului lucrând la Tezaurul Liturgic	5
2. Autorul pleacă cu vaporul spre Muntele Athos, Palestina și Egipt	8
3. Biserica catedrală sf. Paul din Londra	9
4. Moscheea din Constantinopole a Sultanului Suleiman	13
5. Trireme cartageneze aduc prunci ca să fie sacrificați lui Moloch	18
6. Biserica rusească „Adormirea Maicei Domnului” din Cremlinul Moscvei	27
7. Autorul la cascada râului Rinul	36
8. Sultanul Ahmed cu curtenii săi	42
9. Isac binecuvintează pe Iacov	48
10. Sosirea autorului cu vaporul în orașul Smirna	52
11. Noe zidește altar pentru sacrificii	57
12. Agapele primilor creștini	62
13. Mântuitorul binecuvintează pâinea și vinul la Cina cea de taină	75
14. Autorul sosește cu vaporul în portul Iafa (Palestina)	84
15. Interiorul Bisericii „Nașterea Domnului” din Betleemul Palestinei	93
16. Preoții lui Joe în cetatea Listra	101
17. Orologiul apostolic	107
18. Preoții egipteni calculează timpul	114
19. Soldații romani ucid pe creștini	123
20. Autorul sosește cu vaporul în Port-Zaid (Africa)	131
21. Palatul lui Dioclețian	140
22. Muzeul britanic din Londra	149
23. Biserica „sfinții Trei Ierarhi” din orașul Iași	159
24. Sfânta Proscomidie	169
25. Icoana sf. Disc la Proscomidie	172
26. Sf. Vasilie cel Mare	179
27. Sf. Ioan Hrisostom	190

	<u>Pagina</u>
28. Chipul Domnului încununat cu spini	199
29. Icoana sf. Disc cu cele 4 părți ale agnețului pentru împărțire . .	209
30. Răstignirea Domnului	218
31. Sf. Grigorie Dialogul	228
32. Chipul sfintei Fecioare din chinovia Lavra (Athos)	237
33. Autorul sosește cu vaporul în portul „Brindisi” (Italia)	243
34. Iisus înviază pe Lazăr	248
35. Intrarea triumfală a Mântuitorului în Ierusalim	253
36. Vânzarea Mântuitorului de către Iuda	256
37. Orașul Betleem din Palestina	266
38. Sf. și dreptul Iosif fuge cu pruncul în Egipt	269
39. Preoții romani prezic viitorul	278
40. Grădina Getsimani de lângă Ierusalim	287
41. Icoana sf. martir George	292
42. Icoana „Tăerei capului” sf. Joan Botezătorul	293
43. Catedrala din orașul Strassburg (Germania)	303
44. Catedrala din orașul Helsingfors (Finlanda)	309
45. Vindecarea orbului lângă fântâna Siloamului de lângă Ierusalim . .	315
46. Eliezer bea apă de la Rebeca	327
47. Fiica lui Faraon află pe Moisi în apa Nilului	336
48. Iisus vindecă pe fiica Hananiencei	340
49. Autorul cu vaporul pe lacul Constanța	346
50. Regele David își cântă psalmii săi	353
51. Inmormântarea la Grecii cei vechi	362
52. Un șef de trib din Patagonia (America de sud)	369
53. Indienii ard pe morții lor	373
54. Un sălbatec din Australia plânge pe morții săi	378
55. Parsiștii, Calmucii și Cirghizii din Asia, lasă pe morții lor să pu- trezească în aer	382
56. Deluviul	390
57. Insula Santos din marea Egee	392
58. Biserica „sfânta Sofia” din Constantinopole, zidită de Iustinian . .	396
59. Catedrala din orașul Florența (Italia)	400
60. Icoana Maicei Domnului în stilul bizantin din secolul XIV-lea . .	401
61. Autorul trece cu barca râul Nilul	406
62. Autorul oferă Tezaurul Liturgic cetitorilor săi	411

ERORI DE TIPAR

Pag.

92	rândul	40	numărând de jos în sus, cetește	Articolul II în loc de	Articoul III.		
102	"	24	"	"	liturgisească	"	liturgiseassă.
133	"	47	"	"	aceea	"	cceea.
246	"	40	"	"	Dintre	"	Din re.
321	"	4	"	"	nestorieni	"	nestonieni.
325	"	50	"	"	μετανοίας	"	μενανοίας.
